

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ
УСТРІЙ КРАЇН
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Навчальний посібник

Київ
2015

УДК 353:061.1ЄС(075.8)
А31

*Схвалено Вченою радою Національної академії
державного управління при Президентіві України
(протокол № 223/5-7 від 28 травня 2015 р.)*

Автори-упорядники:

М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, П. В. Ворона, Я. Ф. Жовнірчик, І. О. Дегтярьова, Т. В. Іванова, Ю. В. Ковбасюк, Н. П. Кризина, М. І. Лахижа, П. М. Любченко, О. Ю. Оржель, М. К. Орлатий, А. А. Попок, Х. В. Приходько, С. А. Романюк, В. Ю. Глеба, Ю. Ф. Дехтяренко, О. С. Качний, С. М. Коник, І. М. Грищенко, В. О. Савченко.

Рецензенти:

В. В. Мамонова, доктор наук з державного управління, професор, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України;

В. М. Рижих, доктор наук з державного управління, професор, Державний концерн “Укроборонпром”;

В. В. Тертичка, доктор наук з державного управління, професор, Національна академія державного управління при Президентіві України.

Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2015. – 628 с.

ISBN 978-966-619-357-8.

У навчальному посібнику визначено теоретичні і методологічні засади адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу та наведено їх загальну характеристику. Розглянуто досвід реформування адміністративно-територіального устрою в окремих країнах Європейського Союзу.

Розрахований на студентів, аспірантів і викладачів ВНЗ, фахівців органів державного управління та органів місцевого самоврядування, усіх тих, хто цікавиться сучасними проблемами розвитку адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу.

УДК 353:061.1ЄС(075.8)

ISBN 978-966-619-357-8

© Національна академія
державного управління
при Президентіві України, 2015

ВСТУП

Сучасний етап конституційного будівництва в Україні характеризується інтенсивним пошуком принципово нових рішень, пов'язаних з докорінною перебудовою всіх аспектів життя держави і суспільства. Тому однією з актуальних проблем, які постали після набуття незалежності Українською державою, є вдосконалення територіальної організації влади і країни.

Діяльність державних владних інституцій та органів місцевого самоврядування країн Європейського Союзу (ЄС), а також їх досвід реформування адміністративно-територіального устрою, особливості функціонування адміністративно-територіальних одиниць різного рівня місцевого самоврядування, механізм і практика розподілу їх повноважень потребують поглибленого вивчення.

Європейський Союз, побудований за інституційним принципом, є унікальним об'єднанням суверенних держав, які сформували спільні управлінські інституції, делегували їм законотворчі повноваження, наприклад у таких галузях, як транспортна, комерційна, аграрна та ін., а також право представляти спільні інтереси за межами ЄС, розв'язувати значну частину суспільних проблем.

Система адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу враховує специфіку адміністративно-територіальних одиниць: історичні, економічні, екологічні, географічні і демографічні особливості, етнічні, релігійні, культурні, національні та інші традиції.

Аналіз сучасного стану адміністративно-територіального устрою свідчить про те, що в більшості країн Європейського Союзу відбуваються зміни в організації систем влади шляхом розширення функцій і повноважень місцевих і регіональних органів публічної влади. Це супроводжується інтеграційними процесами, які зумовлені зовнішніми та внутрішніми соціальними, економічними і політичними факторами.

Україна не тільки за географічним положенням, а й за культурно-історичними особливостями належить до Європи, поділяє європейські фундаментальні цінності, які вона створює і захищає. Тому головним напрямом державної політики України є інтеграція до європейських структур.

Ідея створення навчального посібника “Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу” виникла не випадково. У 2014 р. підписана та ратифікована Угода про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. На сьогодні прийнята і набула чинності низка важливих для подальшого розвитку держави нормативних та законодавчих актів: Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, закони України “Про засади держав-

ної регіональної політики”, “Про співробітництво територіальних громад”, “Про добровільне об’єднання територіальних громад” та ін. Водночас прийняттям цих документів процес реформування адміністративно-територіального устрою України не обмежується. Держава й надалі буде формувати оптимальну його модель з погляду отримання необхідних результатів для сталого розвитку та процвітання.

Саме звернення до європейського досвіду є важливим чинником формування ефективної державної політики. Відповідно й подальша інтеграція України до Європейського співтовариства буде тим успішнішою, чим глибше серед іншого пізнаватимуться та враховуватимуться особливості й тенденції зміни адміністративно-територіального устрою країн ЄС, європейські підходи до управління розвитком територій.

При всьому різноманітті інформації про адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу, яку можна знайти в мережі Інтернет та наукових публікаціях, швидко розібратися в особливостях будови та елементах адміністративно-територіального устрою країн ЄС неможливо без належної систематизації відповідного матеріалу.

За роки незалежності України вийшло у світ багато наукових статей, монографій, підручників та навчальних посібників, присвячених адміністративно-територіальному устрою, державному управлінню, регіональному управлінню та місцевому самоврядуванню, але видання, в якому б системно узагальнювалася основна інформація про адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу та відповідні його реформи, досі не було підготовлено. Цю прогалину і покликаний усунути пропонований навчальний посібник.

Навчальний посібник “Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу” складається з трьох розділів.

У першому розділі “Теоретичні та методологічні засади адміністративно-територіального устрою” розглянуто територію як політико-правовий та державно-управлінський феномен, розкрито сутність поняття “адміністративно-територіальний устрій”, досліджено форми державного правління та види територіального устрою, місцеве самоврядування та його інститути в країнах Європейського Союзу, наведено методологічні підходи щодо організації професійного навчання публічних службовців у країнах Європейського Союзу.

Другий розділ “Загальна характеристика адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу” містить інформацію про державну символіку, географічне положення, столиці, населення, мови, релігії, клімат, структуру економіки, адміністративний поділ та місцеве самоврядування всіх 28 країн спільноти.

У третьому розділі “Досвід реформування адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського Союзу” розглянуто досвід реформ місцевого самоврядування в країнах ЄС, специфіку номенклату-

ри територіальних одиниць для статистики (NUTS), європейську практику адміністративно-територіального реформування окремих країн: Польщі, Франції, Бельгії, Болгарії.

Основне завдання навчального посібника – надати науково-методичну та практичну допомогу викладачам, студентам, аспірантам, науковцям, фахівцям органів державного управління та органів місцевого самоврядування, усім тим, хто цікавиться адміністративно-територіальним устроєм країн Європейського Союзу.

Посібник містить список використаних джерел і питання для самоконтролю. З метою кращого розуміння особливостей соціально-економічного розвитку України та країн Європейського Союзу у виданні наведено відповідні показники для порівняння.

Навчальний посібник “Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу” базується на результатах наукових досліджень і публікацій вітчизняних та зарубіжних учених, у ньому наведені певні узагальнення напрацювань у зазначеній сфері, окреслені основні теоретико-методологічні підходи до авторського трактування суті адміністративного устрою.

При підготовці цього видання використовувалась аналітична інформація та наукові дослідження Х.Дейнеги, А.Кірмача, П.Крайніка, О.Мірошник, В.Мороза, Л.Приполової, Л.Пустовойт, В.Тимощука та ін., а також положення конституцій, законів та постанов урядів країн Європейського Союзу, Європейської Комісії, Європейського Агентства статистики (EUROSTAT); статистичні матеріали Всесвітньої організації з продовольства та сільського господарства Організації Об’єднаних Націй – ФАО ООН, країн Європейського Союзу тощо.

Проте деякі показники соціально-економічного розвитку країн ЄС є застарілими через труднощі доступу до них, що створює певні незручності під час їх аналізу.

У підготовці навчального посібника взяли участь: М.Баймуратов (підрозд. 1.4), О.Батанов (підрозд. 1.1–1.3), П.Ворона (підрозд. 3.3.1; 3.3.2), Я.Жовнірчик (підрозд. 2.20; 2.26; 2.29), І.Дегтярьова (підрозд. 2.7; 2.9; 2.12), Т.Іванова (підрозд. 2.2; 2.3; 2.6), Ю.Ковбасюк (вступ; розд. 2), Н.Кризина (підрозд. 2.8; 2.17; 2.25; 2.27; 2.28), М.Лахижа (підрозд. 3.3.3; 3.3.4), П.Любченко (підрозд. 3.1), О.Оржель (підрозд. 1.5), М.Орлатий (вступ; розд. 2), А.Попок (розд. 2), Х.Приходько (підрозд. 1.2), С.Романюк (розд. 2), В.Глеба (підрозд. 2.10; 2.19; 2.24), Ю.Дехтяренко (підрозд. 2.13–2.16; 2.18; 2.21–2.23), О.Качний (підрозд. 2.4; 2.5; 2.11), С.Коник (підрозд. 1.3; розд. 2), І.Грищенко (підрозд. 3.2), В.Савченко (підрозд. 2.1).

Авторський колектив навчального посібника висловлює вдячність рецензентам – докторам наук з державного управління, професорам В.Мамонівій, В.Рижиху, В.Тертичці за цінні поради, зауваження і рекомендації щодо вдосконалення змісту посібника. Заслуговує на подяку допо-

мога в комп'ютерному оформленні матеріалів у процесі опрацювання цього видання аспірантів С.Горблюка, Т.Добровіцької, слухача І.Варчук, методиста кафедри І.Порубанської.

Упевнені, що пропонований навчальний посібник буде цінним навчально-інформаційним джерелом не лише для слухачів Національної академії державного управління при Президентові України спеціальностей “Державне управління”, “Регіональне управління” та “Місьцеве самоврядування”, а й для інших спеціальностей освітньої галузі “Державне управління”, а також усіх, хто цікавиться проблематикою адміністративно-територіального устрою та його реформування.

Матеріал навчального посібника може бути використаний і в практиці державного управління для визначення напрямів подальшої трансформації адміністративно-територіального устрою держави та вдосконалення державної політики щодо забезпечення розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Ознайомлення з особливостями адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу дасть можливість фахівцям-практикам органів публічного управління отримати знання щодо організації влади в державі, які сприятимуть кращому розумінню процесів адміністративно-територіальних реформ, закладуть основи для подальшого розвитку їх професійних і громадянських компетенцій.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

**1.1. Територія як політико-правовий
та державно-управлінський феномен**

Поняття території є однією із центральних категорій у політико-правовій та державно-управлінській науці. Із феноменом території синергетично пов'язані практично всі фундаментальні явища політико-правового та державно-управлінського життя сучасного суспільства і держави. Розглядаючи територію як одну з основних критеріальних ознак будь-якої держави, необхідно мати на увазі, що територія є також життєвим простором людей. Тому для кожної держави питання територіального устрою мають важливе, подекуди стратегічне, значення. Держава поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, в яких утворюються та функціонують органи публічної влади, налагоджується управління цими територіями. З огляду на це життєвий простір країни впорядковується у державний, геополітичний, господарсько-економічний, соціально-культурний, правовий, інформаційний та інші простори.

Саме тому територія держави завжди була і залишається одним із ключових ресурсів її розвитку, а територіальний потенціал – одним з основних показників для оцінки сучасних держав, раціональне використання якого є важливим чинником ефективного та безпечного розвитку будь-якої країни. Такого роду раціоналізації сприяє вироблення цілісної, об'єктивної, що відповідає сучасним потребам політико-правового та державно-управлінського розвитку, наукової концепції територіального устрою сучасної держави, заснованої на пріоритеті розвитку й охорони державної території на благо та в інтересах суспільства.

Розробка і реалізація такої концепції спрямовані на формування моделі територіального устрою, адекватної завданням та функціям держави, її всебічного сталого розвитку і модернізації державно-управлінських інститутів. Адже територіальний устрій є одним із найважливіших інститутів державного ладу будь-якої держави. Цей інститут характеризує юридичні якості та властивості такого основного складового елемента держави, як її територія. Територіальний устрій є організацією території держави.

У цьому аспекті особливо актуальним та значущим як із точки зору теорії й методології, так і конституційної та державно-управлінської практики, є питання щодо вивчення позитивного зарубіжного досвіду, передусім країн Європейського Союзу, у галузі адміністративно-територіального права та процесу. Адже на планеті існують понад 200 держав, сукупний досвід яких акумулює прояви як загальних закономірностей, принципів та основ розвитку конституціоналізму й муніципалізму (а ефективний адміністративно-територіальний устрій є однією з інституційних та функціональних ознак останнього), так і їх

особливостей. Держави нерідко відрізняються не тільки за рівнем економічного розвитку, соціальною структурою населення, політико-правовою системою, характером духовно-культурного життя, а й своєю адміністративно-територіальною організацією. Крім групових відмінностей, кожній країні притаманні елементи унікальної своєрідності, пов'язані з конкретно-історичними умовами життя народів, у тому числі і в територіальному вимірі. Усі ці відмінності, природно, віддзеркалюються в національних особливостях адміністративно-територіального устрою та процесу.

Значне ускладнення механізму територіальної організації влади та управління в сучасній Європі, як і в цілому у світі, багаторівневність організаційних та функціональних моделей публічної влади, які пов'язані з втіленням принципів субсидіарності та децентралізації, внаслідок чого посилюються тенденції її наближення до населення, актуалізує аналіз як внутрішньосистемних зв'язків територіальних одиниць у рамках системи територіального устрою держави, так і особливостей їх міжнародної правосуб'єктності в умовах європейської міждержавної інтеграції.

Такий аналіз потребує використання як класичних методів, зокрема системного, структурного, функціонального аналізу, так і методів юридичного прогнозування, моделювання тощо. Комплексне дослідження адміністративно-територіального устрою різних держав у порівняльно-правовому аспекті пов'язане з побудовою основних теоретичних політико-правових та державно-управлінських моделей і їх класифікацією. Порівняльно-правовий аспект дослідження присвячений аналізу моделей територіального устрою не тільки конституційного досвіду сучасних держав-членів Європейського Союзу, а й різних періодів в історії їх територіального устрою.

Не викликає сумнівів, що в будь-якій демократичній країні саме право, передусім конституційне, прагне проаналізувати загальне, особливе та одичне в різних правових та адміністративно-політичних системах країн світу, виявити ті правові інститути, які відповідають загальнолюдським цінностям, та інші інститути, визначити, наскільки це можливо, причини їх своєрідності, вказати їх позитивні та негативні сторони, визначити роль у суспільстві. Такий методологічний підхід не тільки вирішує теоретичні завдання, а й має прагматичний характер: визначити можливості та межі використання тих чи інших інститутів у тотожних або трансформаційних умовах у різних країнах.

Водночас велике аксіологічне значення для розвитку конституційно-правової та державно-управлінської сфери наукового знання має вивчення й використання практики адміністративно-територіальної та муніципальної організації в найбільш розвинених демократичних країнах, насамперед Європейського Союзу. Необхідність компаративного аналізу зарубіжного адміністративно-територіального та муніципального досвіду не викликає сумнівів. Саме таким шляхом можна вести пошук нових ідей та механізмів, виявляти глобальні тенденції розвитку права і політики, у тому числі і в контексті вдосконалення територіальної організації публічної влади.

На нашу думку, розглядаючи питання державної території та адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу, вкрай необхідно враховувати державно-управлінський та особливо політико-стратегічний чинник, що полягає в раціональному використанні територіального ресурсу з метою забезпечення ефективного функціонування суверенних держав – країн Європейського Союзу в умовах викликів глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. Територіальний ресурс, з одного боку, один із важливих компонентів процесу досягнення завдань і цілей Європейського Союзу, а з другого – іманентна ознака та стратегічний елемент механізму реалізації суверенних прав, завдань і функцій держав, які об'єднуються в певний економічний та політичний союз.

В умовах глобалізації необхідно звернути увагу на просторовий фактор, пов'язаний із множинністю просторів держави, що вимагає інтеграції територіального і “позатериторіальних” просторів у систему заходів розвитку та охорони простору суверенних держав в умовах нової соціально-економічної, інформаційно-комунікативної та технологічної реальності. Адже, як зазначають деякі дослідники, в умовах сьогодення такі поняття, як “держава”, “територія держави”, “кордони держави” набувають нового змісту та відходять на другий план. В умовах глобалізації та “постсучасності” багатьма дослідниками і практиками на перший план висувуються індивіди позагромадянської належності, території позадержавної належності і різні співтовариства без їх прив'язки до державних та адміністративних кордонів.

У зв'язку з цим об'єктивно виникають додаткові виклики і ризики в правовому забезпеченні територіального розвитку та функціонуванні адміністративно-територіального устрою суверенних держав. Об'єктивні реалії сучасного світу трансформують функції держави та її кордонів, нова технологічна реальність збільшує значення існуючих просторів (наприклад інформаційного) і навіть формує нові “позатериторіальні” простори (наприклад електронний).

Ці тенденції вкрай небезпечно ігнорувати. Їх необхідно враховувати в нормативно-правовому регулюванні та процедурно-процесуальному забезпеченні устрою, охорони та захисту державної території. В умовах сучасних інформаційних технологій та потенційних можливостей кібернетичних атак державна безпека і недоторканність державної території може бути підірвана саме в електронному просторі, з подальшим переміщенням агресії вже на територіальний простір. Саме тому духовно-культурний потенціал суспільства та держави, моральна готовність і здатність народу захищати свою територію не менш важливі, ніж, наприклад, природно-ресурсний.

Слід зазначити, що територія є неодмінною умовою розвитку всього державного життя. Територія, поряд із категоріями “народ” та “влада”, утворює тріаду елементів, які формують державу. По суті, територія держави уможливує саме виникнення, існування, організацію та функціонування держави. Саме тому традиційно під територією держави розуміють простір самовизначення народу, в межах якого держава здійснює свій суверенітет та свою юрисдикцію,

а під її конституційно-правовим статусом – певне правове положення території в державі, яке включає її склад, функції, режим, а також правові принципи і гарантії даного статусу.

Як правило, під територією (лат. *territorium* – область, територія, від *terra* – земля) розуміються різні простори земної кулі із її сухопутною та водною поверхнями, надрами та повітряними просторами, а також космічний простір та небесні тіла, які існують у ньому. Термін “територія” використовується для визначення різних категорій земного та позаземного простору, відмежованих від інших відповідних просторів певними поверхнями (кордонами), які мають той чи інший юридичний статус і відповідний правовий режим.

Уся територія поділяється на три групи:

- державна територія;
- територія з міжнародним режимом;
- територія зі змішаним режимом.

Державною є така територія, на яку поширюється її влада, і яка перебуває під суверенітетом певної держави. Тобто це територія, яка належить певній державі, – простір, зафіксований державним кордоном, у межах якого держава здійснює своє територіальне верховенство. Належність та верховенство є двома основними ознаками державної території. Деякі винятки можливі у випадках воєнної окупації та міжнародно-правової оренди території.

До територій із міжнародним режимом належать земні простори, які розташовані за межами державної території і які не належать будь-кому окремо, але перебувають у спільному користуванні всіх держав відповідно до міжнародного права. Це насамперед відкрите море, повітряний простір над ним та глибоководне морське дно за межами континентального шельфу.

До територій із змішаним режимом відносять континентальний шельф та виключну морську (економічну) зону. Ці райони не перебувають під суверенітетом держав та не входять до складу державних територій, але кожна прибережна держава має суверенні права на розвідку та розробку природних ресурсів континентального шельфу й виключної морської (економічної) зони, які прилягають до неї, а також на охорону природного середовища цих районів. Обсяг цих прав визначається міжнародним правом, зокрема Конвенцією про континентальний шельф 1958 р. та Конвенцією ООН з морського права 1982 р. У межах цих прав кожна держава видає свої закони та правила, які регулюють відповідні види діяльності. В інших випадках на континентальному шельфі та виключній (морській) економічній зоні діють принципи й норми міжнародного морського права.

Космічний простір існує за межами земних територій, правовий режим його використання визначається принципами та нормами міжнародного космічного права. Він не підлягає національному привласненню будь-яким чином та відкритий для дослідження й використання всіма державами на основі рівності.

Предметом конституційно-правового регулювання є територія держави. Територія держави включає власне територію, тобто сушу або сухопутну територію, акваторію або водні простори (внутрішні морські води і територіальне море), повітряну територію (простір над сухопутною і водною територіями, умовно до космічного простору), а також підземну територію (простір під сухопутною і водною територіями до технічно доступної глибини).

Відзначимо, що проблема територіального устрою держави та статусу його складових є однією з найменш досліджених у конституційно-правовій науці. Більш детальний аналіз території в юридичній науці був зроблений юристами-міжнародниками, водночас представники науки конституційного права, як правило, обмежуються розглядом окремих питань території, зокрема особливостями територіальної організації державної влади та місцевого самоврядування, проблемами державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності тощо. Значною мірою недостатня вивченість проблеми в сучасній Україні зумовлює труднощі в загальному розумінні таких феноменів, як унітаризм та унітарна держава, федералізм і федералізація, регіоналізм та регіоналізація, автономізація, децентралізація та деконцентрація тощо.

Не можна не відзначити й те, що в сучасній літературі, присвяченій проблематиці державної території, територіальної організації державної влади та іншим питанням статусу території, попри амбіційність назв окремих публікацій та глобальність задумів з точки зору охоплення в них державно-територіальних проблем, далеко не завжди враховується складна, багатоаспектна природа території як конституційної та державно-управлінської категорії. Безумовно, окремі дослідження проводилися. Так, принаймні за останні роки вивчалися проблеми політико-територіальної організації, державного устрою, адміністративно-територіального устрою України тощо. Водночас зарубіжний досвід адміністративно-територіальної організації, передусім країн Європейського Союзу, залишається недостатньо вивченим у вітчизняній державно-управлінській науці.

Звернемо увагу на деякі теоретико-методологічні, гносеологічні, онтологічні й аксіологічні проблеми територіальної та адміністративно-територіальної організації сучасних держав.

Як зазначалося, державною є така територія, на яку поширюється її влада. Проте такий зв'язок між територією, державою та владою було визнано лише в процесі суспільного розвитку. Належне державі право на територію різко відрізняється від права власності на землю, яке належить приватним особам або державі як приватноправовому суб'єкту. Право держави на територію полягає у виключному користуванні всіма державними правомочностями у межах цієї території. За античних часів держава розглядалася як громада (община) і не ототожнювалася з її населенням. У Давньому Римі поширеною була ідея імперіуму, згідно з якою держава існувала там, де була наявна її влада. Водночас визнавалася публічна власність народу (власне держави) на землі, які відповідно вважалися підвладними. Згодом це право трансформувалося у

право власності окремих індивідів на землю як річ (домініум). У середньовіччі, за умови повного злиття публічного та приватного права та нерозвиненості державних начал (у сучасному розумінні), користування державними правами у межах певної території було зумовлене фактичним володінням цією територією на праві приватного володіння. Державне право на територію вважалось додатком до права приватного. За часів феодалізму саме за речовим правом власності на землю визначалася природа державної влади. Територія, як і раніше, не виділялася як окремий інститут, а право феодала (насамперед абсолютно монарха) на відповідний простір сприймалося виключно як право власника на землю.

Поєднання права власності на землю і повноважень на державне владарювання певною мірою характеризувало погляди на державу і в наступні історичні періоди. Зокрема, прибічники ідеології природного права, розглядаючи в XVI–XVIII ст. державу як союз індивідів, фактично визнавали речовий характер територіального верховенства. З поширенням теорії народного суверенітету територію почали розглядати як об'єкт права власності народу, але згодом суб'єктом такого права фактично визначили державу.

На початку XIX ст. була сформульована концепція території як основи існування держави. Пізніше в юридичній літературі державу почали характеризувати як поєднання трьох елементів – території, населення і державної влади, а саму територію – як простір, у межах якого здійснюється державне владарювання над населенням. Співвідношення державної влади з територіально організованим населенням зумовлює призначення території як просторової сфери верховенства держави. Сама ж територія не є власністю держави, а право держави на територію – це, по суті, право на верховенство в її межах.

Отже, у законодавстві сучасних держав право на територію строго відрізняється від права приватної власності. Тому в наш час немислимо відчуження державної території способами цивільного права та відповідно до його принципів, як це мало місце в середньовіччі. Навпаки, у сучасному конституційному праві чітко встановлений принцип невідчужуваності та неподільності державної території. Ключовим є принцип народного суверенітету, за яким джерелом влади в державі є народ. Як виняток можливе відчуження способами публічного права, тобто на підставі закону або міжнародного договору.

Територія в її конституційно-правовому та державно-управлінському розумінні – це найзриміша іпостась держави. У ній найбільш ємно відчувається така ознака системної організації, як цілісність. Цілісність виступає умовою існування держави як системи, вираженням усіх інших її ознак. І цілісність території як елемент цілісності держави є неодмінною умовою стабільності, стійкості відповідного суспільства. Проблема державної території та адміністративно-територіального устрою насамперед пов'язана з тим, що державна територія має складну структуру: по-перше, вона включає як сухопутну територію, так і територіальне море, внутрішні води, надра, повітряний простір; по-друге, державна територія має відповідну внутрішню організацію – вона

поділяється на окремі територіальні (політико-територіальні, самоврядні чи адміністративно-територіальні) одиниці, система яких утворює адміністративно-територіальний поділ держави. При цьому до політико-територіальних можна віднести територіальні одиниці, що характеризуються визначеною політичною самостійністю, мають окремі атрибути державності (конституцію, власне законодавство, систему органів державної влади, громадянство і т.ін.), що дає підстави визначати їх статус як державноподібних утворень (наприклад суб'єкти федерації, політичні автономії). Самоврядними є такі територіальні одиниці, що служать просторовою (територіальною) основою місцевого (регіонального) самоврядування, а адміністративно-територіальними – одиниці, що штучно створені центральною владою з метою визначення просторових кордонів для діяльності місцевих органів державної влади.

У цілому територіальний устрій конкретної держави визначається її історичною та культурною еволюцією, становленням і розвитком економічної системи, політичних і правових інститутів. Він виступає в соціально-економічному розвитку суспільства одночасно і як чинник розвитку, і як результат цього розвитку. Формування території держави та її територіального устрою займає тривалий час та залежить від низки чинників: економічних – історично сформованих форм господарського зв'язку між територіями; демографічних – кількості населення, його складу, щільності населення; географічних – розмірів території і навіть клімату та ландшафту; історичних – спільності мови, культури, укладу життя; політичних – способу “збирання” земель (територій) у єдину державу (це могло бути добровільне об'єднання дрібних держав до складу єдиної великої держави, насильне приєднання та утримання певних територій – анексія та ін.). У сучасну епоху на вибір форми територіального устрою потужний вплив має національний чинник. Під його безпосереднім впливом нації і народності, які компактно проживають, утворюють власні національні держави або національно-державні утворення (автономії, засновані за національною ознакою).

Історично проблема територіального устрою виникла після того, як збільшилися розміри території держави, що далеко вийшла за рамки міста з околицями, та зажадали створення спеціальних органів і установ для управління периферією. Не вдаючись далеко в історію, відзначимо, що в період абсолютизму центральна влада в особі монарха самостійно визначала адміністративно-територіальний поділ країни – систему одиниць, на які поділялася її територія та в яких діяли призначені з центру посадові особи чи органи влади. Треба зазначити, що поділ у більшості випадків не був виключно штучним, не визначався довільно проведеними на карті лініями. Як правило, він будувався з урахуванням фактичного розселення людей, реальних зв'язків між поселеннями. Бралися до уваги при цьому й адміністративні завдання – інтереси оборони, поліцейського контролю, зручність стягнення податків тощо. У більших державах адміністративно-територіальний поділ ставав східчастим: дрібні одиниці, зберігаючи свою відособленість, включалися до великих, і чиновники,

які управляли дрібними одиницями, перебували в підпорядкуванні чиновників, яким довірялося управління відповідними великими одиницями.

Об'єднання дрібних феодальних держав призводило до того, що деякі держави перетворювалися в територіальні одиниці нової великої держави, які тривалий час мали історичне значення. У подальшому більшість із них перестали бути державними одиницями, як, скажімо, П'ємонт в Італії, Валахія в Румунії, Уельс у Великобританії, тоді як деякі інші зберегли певні державні ознаки (наприклад Баварія у Німеччині, Сицилія в Італії).

У міру розкладання абсолютизму і переходу до індустріального ладу в низових територіальних одиницях – міських і сільських громадах – почало формуватися місцеве самоврядування (утім, деякі міста користувалися правами самоврядування й у феодальну епоху), а потім воно стало поширюватися і на більш великі територіальні одиниці. Відбувався, крім того, процес об'єднання держав, а також, що частіше, анексія, тобто насильницьке приєднання слабких держав до сильних зі збереженням іноді ознак державності перших.

Підкреслюючи значущість онтологічного та гносеологічного підходів у розумінні території як політико-правового та державно-управлінського феномену, вважаємо, що в концептуальному аспекті дуже важливою є й її функціонально-телеологічна характеристика. Йдеться про завдання, мету та функції, які характеризують територію держави у динаміці, розвитку, а не в статичності. Вони синергетично пов'язані з об'єктивними потребами держави і суспільства, встановлюються залежно від виду території, основних викликів, що стоять перед державою та суспільством на різних етапах їх історичного розвитку.

Так, телеологічна спрямованість, тобто цілі державної території, оптимально розкриваються через характеристику загальних стратегічних напрямів та видів діяльності держави, що охоплюють усі чи більшість сфер державного життя. Ціль (мета) здебільшого опосередковує діяльність державного організму в часі, тоді як, наприклад, функція – у просторі, тобто в тій чи іншій галузі (політичній, економічній, соціальній, екологічній тощо). Тому цілі державної території детермінують державні функції. Це загальні стратегічні напрями функціонування держави, які охоплюють усі чи більшість галузей державного життя та є моделлю майбутніх результатів функціонування, маючи характер комплексних стартових орієнтирів у діяльності держави на самостійне вирішення системи питань державного значення.

У завданнях державної території проявляється її соціальне призначення. Вони мають вихідне значення щодо функцій території, є їх безпосередньою передумовою та складають динамічне начало в їх здійсненні й розвитку, служать удосконаленню, збагаченню їх змісту. Саме завдання зумовлюють наявність функцій державної території, детермінують їх зміст та впливають на форми і методи їх здійснення. Тільки соціальним призначенням території можна пояснити неповторний комплекс функцій державної території. Вони виражають зміст роботи державного організму, характер його життєдіяльності, функціонування.

З огляду на зазначене глибоке розуміння функцій державної території розкриває як напрями і види державної діяльності, так і сукупність засобів вирішення державних завдань і досягнення цілей держави, практичний прояв її соціального призначення. Лише в межах державної території держава та органи публічної влади можуть найбільш оптимально розв'язувати відповідні проблеми державного значення. Тобто у функціях проявляються як соціально обумовлена роль, яку покликана виконувати територія на тому чи іншому історичному етапі свого розвитку, так і напрями й види державної діяльності. Саме тому деякі функції території зумовлені загальними функціями держави. Так, наприклад, функцію захисту прав і свобод людини та громадянина, забезпечення правопорядку покликані виконувати так чи інакше всі органи держави, її найбільш повній реалізації повинен бути підпорядкований увесь механізм держави. Тим часом функція території, пов'язана із забезпеченням та захистом прав і свобод громадян, може проявлятися у створенні територій зі спеціальним правовим статусом, таких як території проживання національних меншин та корінних народів, утворенні відповідних територіальних автономій, територій консульських округів тощо, в межах яких встановлюються певні гарантії та пільги для певних груп громадян.

Так, саме економічна функція держави – це кардинальний, постійний напрям і вид (сторона) діяльності держави в економічній і суміжних з нею сферах, зумовлений об'єктивними потребами розвитку в суспільстві ринкових відносин, тоді, наприклад, як функції території у спеціальній (вільній) економічній зоні детерміновані тим, що СЕЗ/ВЕЗ – це, як правило, частина території країни, виділена із загального митного кордону держави, яка має повну свободу в режимі господарських питань, з особливим режимом управління і пільговими умовами діяльності, податковими пільгами для місцевих підприємств та іноземних фірм. Спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ/ВЕЗ) різних функціональних типів, зони підприємництва та партнерства, цільові програми регіонального розвитку і території пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності широко використовуються у світовій господарській практиці для розв'язання різномасштабних соціальних і господарських завдань.

Свої функціональні особливості мають території з різними правовими режимами, наприклад території закритих адміністративно-територіальних одиниць, території введення надзвичайного або воєнного стану; території прикордонних зон; території проведення антитерористичних операцій; природоохоронні території тощо, створення яких, у свою чергу, детерміновано необхідністю здійснення певних функцій держави. Саме тому функції території доцільно визначати як основні напрями або види (форми) використання та реалізації геополітичного, господарсько-економічного, духовно-культурного, інформаційного та іншого потенціалів території як цілісної системи, необхідні для вирішення певних завдань та досягнення цілей, поставлених суспільством перед державою в даний момент і на перспективу.

До числа основних функцій території держави доцільно відносити гео-політичну, господарсько-економічну, соціальну, духовно-культурну, екологічну функції (з числа її об'єктних функцій); захисту державного суверенітету і національної безпеки, забезпечення й захисту життєдіяльності населення, прав та основоположних свобод людини і громадянина, організації діяльності органів публічної влади (з числа її суб'єктних функцій); інформаційну, комунікативну, забезпечення простору для дії нормативно-правових актів, стабілізаційну, контрольну та інші функції (з числа її технологічних функцій) тощо.

Попри важливість онтологічного, гносеологічного, системного та функціонального аналізу, генетичних витоків феномену державної території, варто звернути увагу і на аксіологічні (ціннісні) аспекти відповідної проблематики. За винятком окремих публікацій, вони не були предметом спеціальних наукових досліджень. Тим часом крізь призму саме ціннісних засад можливе усебічне, комплексне розуміння такого унікального явища, як територія; при цьому, звичайно, не можна не враховувати максимально різнопланові, багатоаспектні характеристики території як природно-географічного, господарсько-економічного, соціополітичного та, звичайно, правового явища. Утім, за всієї важливості цих підходів не можна не враховувати, що поряд із публічно-владною є ціннісна, свого роду, “олюднена” складова в правових характеристиках державної території. В її основі – розуміння тієї обставини, що в історичному, так би мовити, генетичному плані будь-яка територіальна організація держави починається не з територіального облаштування публічних органів влади, а з розподілу населення за територіальною належністю, з територіальної коренізації людей (з утвердженням державно організованого суспільства). У цьому аспекті “присутністю” людини та громадянина в системі територіальної організації суспільства та (потім уже!) держави зумовлюються надзвичайно важливі, вихідні ціннісні начала територіальної організації як конституційно-правового та державно-управлінського явища.

“Цінність” – поняття універсальне та багатовимірне. Формування ціннісних підходів до того чи іншого явища (об'єкта) потребує генерування оцінки об'єкта відповідно до обраного масштабу та критеріїв певної корисності, об'єктивної та (або) суб'єктивної необхідності, політичної та (або) економічної доцільності тощо. Явища, які потрапляють у сферу конституційно-правового впливу – а відносини територіальної організації суспільства та держави саме такі – набувають у цьому разі в тому числі й якості конституційної цінності. Це дає змогу знайти у сфері конституційного регулювання відповідних відносин деякий ідеалізований зліпок (модель) аксіологічних конституційних начал, які мають нормативне відображення в конституційному законодавстві.

Підтвердженням дієвості, у тому числі важливого інструментального значення ціннісних начал у конституційному закріпленні територіальної організації держави, є особливості не тільки господарсько-економічних, соціокультурних, національно-історичних, а й юридичних характеристик території.

Ціннісні характеристики території як конституційної категорії, вважає М.Бондар, важливі і в тому розумінні, що самі по собі цінності – не тільки загальнотеоретична, доктринально-гносеологічна категорія, це і категорія чинного права. Особливості нормативно-правових характеристик режиму державної території детермінуються в цьому контексті як конституційно-правовими властивостями, які витікають із національної конституції як акта особливого роду, так і особливостями дії у відповідній національній правовій системі загальновизнаних принципів та норм міжнародного права і міжнародних договорів, які охоплюють відповідну (державно-територіальну) проблематику.

При цьому специфіка нормативної енергії конституційно-ціннісних характеристик державної території (як правової категорії) є такою, що існують різні форми її прояву – від нормативних величин найвищого, абстрактного рівня (це насамперед загальні принципи, декларації, які належать, наприклад, до характеристик державної території в системі основ конституційного ладу) до більш конкретних, у тому числі статусних характеристик окремих суб'єктів територіальної організації суспільства та держави. На це вказує історія формування й розвитку конституційно-правового інституту державної території.

Територія як об'єкт конституційно-правового регулювання в узагальненому вигляді, – із урахуванням запропонованого М.Бондарем підходу до розуміння державної території як конституційної цінності, – може бути представлена крізь призму таких конституційно-правових та державно-управлінських інститутів, кожний із яких віддзеркалює певний вимір ціннісних характеристик державної території.

Це, по-перше, інститути конституційного ладу, в яких отримує закріплення насамперед територіальне верховенство держави. У сучасному конституційно-правовому та державно-управлінському розумінні інституту територіального верховенства тією чи іншою мірою проявляються двоєдині характеристики території – *imperium* (повна та виключна, суверенна влада держави на всій своїй території) та *dominium* (суверенне володіння, розпорядження територією як матеріальною основою держави, яка включає в себе не тільки сушу, а й внутрішні води, територіальне море та повітряний простір).

По-друге, інститути територіальної організації державної влади, які передбачають, насамперед, вирішення питання про форму державного устрою (федерація чи унітаризм), а також систему адміністративно-територіального поділу держави (види та рівні адміністративно-територіальних одиниць, особливості їх взаємовідносин тощо).

По-третє, інститути територіальної організації муніципальної влади, що передбачає необхідність вирішення таких конституційно значущих питань, як: установлення територіальних основ (меж) здійснення місцевого самоврядування; регламентація відповідної територіальної організації як матеріальної основи розвитку місцевого господарства, сфери вирішення питань місцевого значення тощо.

По-четверте, компетенційно-територіальні інститути, які стосуються установа порядку вирішення питань територіальної організації держави та місцевого самоврядування, володіння, користування та розпоряджання землею на федеральному, регіональному, місцевому (муніципальному) рівнях, зміни внутрішніх (адміністративно-політичних) кордонів між територіальними суб'єктами держави тощо.

Нарешті, по-п'яте, це соціально-територіальні інститути правового статусу людини і громадянина, в яких отримують своє втілення особистісні начала територіальної організації суспільства і держави, які характеризують, зокрема, забезпеченість та механізми реалізації прав і свобод людини та громадянина за місцем проживання, рівень соціально-територіального (муніципального, регіонального) рівноправ'я.

Безумовно, зміст, рівень зрілості кожного з відповідних інститутів має суттєві особливості в окремих національних конституційних та державно-управлінських системах. Кожний із цих інститутів має власні координати ціннісного виміру конституційної категорії державної території та займає особливе місце в єдиній системі гарантування публічно-владних та приватноправових начал територіальної організації держави.

1.2. Сутність та зміст поняття “адміністративно-територіальний устрій”

Досвід країн-членів Європейського Союзу свідчить про наявність різних способів конституційного регулювання питань територіального устрою. Зокрема, можна виокремити ті з них, в яких конституції:

– взагалі не містять норм, присвячених питанням територіального устрою, або ж обмежуються загальною характеристикою форми державного устрою. До таких відносять: конституційні акти Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії і Конституцію Республіки Ірландія, Конституцію Республіки Кіпр, Конституцію Республіки Мальта, Конституцію Князівства Монако, Конституцію Швеції тощо;

– містять лише бланкетні норми, що передбачають необхідність прийняття спеціальних законів про адміністративно-територіальний устрій. Тобто в конституціях низки держав зафіксовано, що адміністративно-територіальний устрій країни визначається спеціальним законом. Зокрема, такі правові норми закріплено в ст. 11 Конституції Республіки Литва. Конституція Республіки Естонія у ст. 2 аналогічно встановлює, що адміністративно-територіальний поділ країни визначається окремим законом;

– детально визначають засади територіального устрою, закріплюють систему адміністративно-територіальних одиниць. Так, нагадаємо, що засади функціонування політико-територіальних утворень конституційно регламентовані в Іспанії, Італії, Португалії тощо. Засади, на яких ґрунтується територіальний устрій, регламентовано в конституціях Греції, Іспанії, Польщі.

Для характеристики територіальної організації держави в конституціях країн-членів Європейського Союзу використовують різні терміни. Наприклад, це “територія Федерації” та “федеративна держава” (Конституція Австрійської Республіки), “федеративна держава” (Конституція Бельгії), “Федерація”, “федеративна держава”, “територія Федерації” (Основний Закон для Федеративної Республіки Німеччина), “структура держави” та “адміністративний поділ країни” (Конституція Греції), “територія держави Латвія” (Конституція Латвійської Республіки), “територія Литовської держави” (Конституція Литовської Республіки), “територіальний устрій” та “територіальний поділ держави” (Конституція Республіки Польща), “територія Словацької Республіки” (Конституція Словацької Республіки), “територія Румунії” та “територія румунської держави” (Конституція Румунії), “унітарна держава” та “адміністративний поділ території” (Конституція Португальської Республіки), “територія Угорщини” (Конституція Угорщини), “територія Фінляндії” та “адміністративний поділ” (Конституція Фінляндії). Іноді використовується словосполучення “державний устрій” (Конституція Естонської Республіки).

Однак, оскільки слова “поділ” або “устрій” держави, “державний устрій” мають дуже широке значення (вони характеризують те, як у цілому побудована держава), у сучасній державознавчій та управлінській доктрині для характеристики організації території держави та територіального управління іноді застосовують термін “державно-територіальний устрій”, але найбільш вживаною та адекватною тому явищу, яке вона характеризує, є категорія “територіальний устрій”.

Використовуючи термін “територіальний устрій”, слід виходити з того, що територія є не тільки просторовою межею держави, а й складає матеріальну основу її діяльності, форму прояву державного суверенітету, а територіальний устрій – одну з генезисних, структурних і функціональних ознак держави. Тому державний устрій не можна ототожнювати ні з територією, її організацією, ні з адміністративно-територіальним устроєм. Це складне системне політико-правове й державно-управлінське утворення, що має (повинне мати) соціально-економічні, політичні, національно-етнічні, культурологічні й екологічні підстави.

Спроби зведення державного устрою до територіального або адміністративно-територіального поділу, які іноді мають місце в конституційній доктрині, а також у законодавстві та деяких законопроектних роботах, або інтерпретація конституційних правоположень про територіальний устрій за допомогою використання уявлень про державний устрій (у деяких наукових працях) є певним спрощенням, які не забезпечують розв’язання ключових проблем державного будівництва – територіальної організації та територіальної дії державної влади, її структурної організації, співвідношення та співробітництва із публічними структурами громадянського суспільства (органами місцевого самоврядування та органами самоорганізації населення).

За такого ототожнення, змішування, взаємонакладення понять, по-різному може тлумачитися конституційна лексика, а звідси страждає законодавча

логіка та техніка, що, у свою чергу, негативно позначається на організації та ефективності діяльності державної влади й місцевого самоврядування, а звідси – на якості публічних послуг, які надаються (повинні надаватися) населенню.

Отже, як із позицій теорії, так і законодавчої філософії та законодавчої техніки слід виходити з концептуальної ідеї про те, що “територіальний устрій” – категорія більш широка, а “адміністративно-територіальний устрій” – його невід’ємна (одна із) складова. Якщо “територіальний устрій” – це передбачена законом форма територіальної організації держави з метою забезпечення найбільш оптимального вирішення завдань та здійснення функцій держави та суспільства, то “адміністративно-територіальний устрій” – це територіальна організація держави з її внутрішнім поділом на складові частини – адміністративно-територіальні одиниці, які є просторовою основою для утворення та діяльності відповідних органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальний поділ – це своєрідний каркас просторової організації держави та зміст її територіального устрою. Залежно від особливостей політичної системи та характеру правлячого режиму держави конкретно-правовий зміст адміністративно-територіального устрою може передбачати різний ступінь централізації та децентралізації.

Адміністративно-територіальний устрій є територіальною та адміністративною організацією держави; основою надання публічних послуг населенню та здійснення управління публічними справами на центральному, регіональному та місцевому рівнях.

У зовнішньому аспекті утвердження та реалізації форми державного устрою остання є важливим фактором національної безпеки, насамперед, її територіальної та політичної складових. Виходячи із суті політичної безпеки як стабільного стану політичної системи суспільства та найбільш сприятливого режиму взаємодії її суб’єктів, формалізованої в політичних відносинах, які охороняються, регулюються та гарантуються Конституцією та законами України, державний устрій є одним із пріоритетних об’єктів національної безпеки. З точки зору територіальних основ національної безпеки державний устрій інституціоналізує її просторові межі та формалізує критерії цілісності й недоторканності державної території.

Під “державним устроєм” варто розуміти територіальну в державних кордонах організацію держави, яка визначає просторові межі дії державної влади, відносини між адміністративно-територіальними одиницями, центральною та місцевою державною адміністраціями (у значенні державних організаційних структур), державними структурами та місцевим самоврядуванням із конституювання та управління територіями, між публічною владою (державною та муніципальною) та населенням. Це – елемент форми держави, який характеризує територіальну організацію влади та державного самовизначення населення, яке на ній проживає. По суті, державний устрій – це сукупність державно-правових принципів, які визначають інституціонально-територіальну основу держави, а також їх практична реалізація. Це – система політичних

взаємодій, у якій стикаються та обумовлюють одна одну різні сфери державно-правової діяльності.

У сучасних умовах глобалізації, інформатизації, європейської інтеграції та інших всесвітніх процесів і тенденцій взаємодії, інтеграції та уніфікації культур (у широкому сенсі цього слова) особливого значення набуває питання забезпечення дії принципів міжнародного публічного права, які гарантують національну безпеку, зокрема її політико-територіальну й адміністративно-територіальну складову. Насамперед це принципи суверенної рівності держав, територіальної цілісності держав, непорушності (недоторканності) державних кордонів, невтручання у внутрішні справи, принцип самовизначення народів і націй та ін.

Принцип територіального верховенства держави, який є системоутворюючим щодо інших принципів державного устрою, визначає суверенність держави і передбачає, що державна влада здійснюється відповідно до конституції та законів системою відповідних державних органів на всій території держави.

Принцип територіального верховенства держави характеризує повноту державної влади в усіх її конституційних формах і виявах на всій її території. Держава самостійно встановлює правовий режим власної території, здійснює її оборону, вирішує питання адміністративно-територіального поділу з метою вибору оптимальної моделі здійснення державного володарювання і місцевого самоврядування тощо. Територіальне верховенство виступає складовою суверенітету держави, який поширюється на всю її територію. Під територіальним суверенітетом розуміється право держави здійснювати виключну юрисдикцію щодо всіх осіб і предметів на своїй території, а також право не допускати на своїй території діяльності будь-якої іншої держави або організації.

З точки зору конституціоналізації державного устрою та його складових як невід'ємного атрибуту демократичного державотворення та його територіальної основи варто брати до уваги загальні принципи сучасного конституційного права, які віддзеркалюють тенденції подальшої концептуалізації та динамічні характеристики територіального й адміністративно-територіального устрою. Заслужує на увагу узагальнююча позиція О.Іщенка про обсяг та зміст таких засад, до яких віднесені принципи публічності, пріоритетності, демократизму, наступності, системності, програмності, науковості, зокрема:

– *принцип публічності* адміністративно-територіального устрою визначає публічно-владний характер організації державної території та проявляється у визнанні виключно за народом права визначати та змінювати конституційний лад у країні (у тому числі й адміністративно-територіальний устрій), забороні узурпації цього права з боку держави; передбачає можливість народу вирішувати питання адміністративно-територіального устрою як безпосередньо (шляхом референдуму), так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

– *принцип пріоритетності* адміністративно-територіального устрою втілюється шляхом закріплення відповідних норм у тексті Конституції та прийнятих на її розвиток положеннях конституційного законодавства;

– *принцип демократизму* адміністративно-територіального устрою України опосередковує відносини громадянського суспільства та держави із побудови раціональної просторової основи організації публічної влади;

– *принцип наступності* адміністративно-територіального устрою виявляється в еволюційному характері його становлення й розвитку, в історизмі та спадковості нормативного регулювання відповідних правових відносин;

– *принцип системності* устрою полягає в цілісності та комплексності регламентування інституту адміністративно-територіального устрою, в узгодженості системи адміністративно-територіальних одиниць;

– *програмний принцип* виражає перспективи розвитку суспільних відносин, що регулюються зазначеним конституційно-правовим інститутом;

– *принцип науковості* зумовлює належне теоретичне обґрунтування конституційно-правового явища адміністративно-територіального устрою, його природи, призначення, шляхів утвердження та вдосконалення.

У національному вимірі загальними принципами державного устрою є неподільність та невідчужуваність суверенітету держави у сфері державного устрою та можливість трансформації суверенних прав держави у самоуправлінські права територіальних колективів (місцевих співтовариств, муніципальних співдружностей, громад тощо); єдність, неподільність, недоторканність та цілісність державної території; конституційність та законність утворення, реорганізації та ліквідації складових частин державного устрою; єдність державної регіональної політики; конституційно визнана та визначена граничність децентралізації публічної влади, зумовленої загальнонаціональними та державними інтересами та потребами, керованістю країною як єдиним політичним, соціально-економічним, екологічним, правовим простором; забезпеченість націй, етносів, корінних народів, національних меншин та історично сформованих територіальних громад із перевагою поліетнічного населення та полілінгвістичного складу, сталими загальними (інтернаціональними, позанаціональними) традиціями та менталітетом, правом на територіально-культурну автономію тощо.

На нашу думку, одним із головних елементів державно-територіального устрою є адміністративно-територіальний устрій, тобто територіальна організація держави відповідно до її поділу на структурні елементи – адміністративно-територіальні одиниці.

Відзначимо, що проблема правового статусу адміністративно-територіальних одиниць як суб'єктів конституційно-правових відносин, так саме як і проблеми територіального устрою та державного устрою у цілому, є однією з найбільш складних та, як ми вже зазначали, незважаючи на наявність багатьох наукових праць, найменш досліджених у політико-правовій та державно-управлінській науці.

Наслідком цього, зокрема, є те, що більшість проблем адміністративно-територіального устрою та правосуб'єктності адміністративно-територіальних одиниць визнаються і стають предметом доктринального обґрунтування й прак-

тичного розв'язання постфактум, уже після того, як вони загострилися. Парадоксальною є практика внесення сучасних урядових ініціатив у сфері адміністративно-територіального устрою, а вже потім формальні одноособові спроби їх концептуалізації. Ось чому важливо вивчати та розуміти політико-правові та державно-управлінські проблеми адміністративно-територіального устрою, його систему, принципи, функції тощо.

Варто зазначити, що адміністративно-територіальний устрій кожної держави зумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників – історичних, політичних, географічних, національних, економічних, культурних, мовних та ін. Формування системи адміністративно-територіального поділу – тривалий процес. Адміністративно-територіальний поділ держави на певні частини виник разом із появою самої держави, що прийшла на зміну родовій організації суспільства. Він поєднує в собі як елементи природного уособлення територій, кожна з яких об'єднується власною системою господарських, соціальних, культурних зв'язків, транспортних комунікацій, в окремих випадках – особливостями етнічного або конфесіонального складу населення, так і заходи, які ініціюються органами влади, які зацікавлені в структуруванні території, упорядкуванні її організації з метою удосконалення системи управління, підвищення ефективності фіскальної політики.

Під час проведення адміністративно-територіального поділу, як правило, враховуються і традиційно усталені кордони між територіальними громадами (територіальними колективами) та міркуваннями, які пов'язані із вирішенням управлінських завдань, що дає дослідникам підстави говорити про так звані “природні” та “штучні” адміністративно-територіальні одиниці. Перші розглядаються як утворення, що історично склалися, кордони яких визначилися в процесі розвитку територіальних громад (територіальних колективів), зокрема це поселення – міста, селища, села. Інші – як регіони, що були виділені органами державної влади на основі економічного районування або на інших засадах (області, автономії, губернії, департаменти).

Залежно від тих чи інших чинників в одних країнах світу існують складні системи адміністративно-територіального устрою (Великобританія, Італія, Франція та ін.), тоді як в інших, більш дрібних, країнах такі системи взагалі відсутні. Хоча навіть у дрібних країнах можуть існувати національні системи адміністративно-територіального устрою. Наприклад, Мальта розділена на 68 місцевих громад (муніципалітетів). Ці громади є основною формою місцевого самоврядування і немає проміжного рівня між ними та національним урядом. Поділ країни на 6 округів (з яких 5 на головному острові) і на 3 регіони (з яких 2 на головному острові) застосовуються лише в статистичних цілях.

Адміністративно-територіальний устрій виконує різні функції. Головна з них – бути територіальною основою організації місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських і релігійних організацій тощо. Цей устрій сприяє також організації самого населення в територіальних колективах сіл, селищ і міст, у виборчих округах на

президентських, парламентських і муніципальних виборах, загальнонаціональних та місцевих референдумах. Також адміністративно-територіальний устрій має важливе значення для реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, вибору ними місця проживання, свободи пересування тощо, а отже, повинен бути пристосований до потреб людини і відображати її уявлення про розумну організацію місцевої влади.

Саме тому від адекватного адміністративно-територіального устрою залежить розв'язання багатьох важливих проблем, пов'язаних із розвитком територіальних громад. У свою чергу, місцеве самоврядування внаслідок своєї природи виступає інтегруючою ланкою між населенням та державними структурами, ефективним інструментом регіональної політики. Розвиток місцевого самоврядування сприяє зміцненню держави, її територіальній цілісності; зниженню вірогідності виникнення соціальних напружень та національних конфліктів; формуванню адаптованої до місцевих особливостей економіки.

Концептуальною основою для з'ясування сутності та змісту теоретичних та прикладних проблем адміністративно-територіального устрою є те, що адміністративно-територіальна одиниця – це частина єдиної території держави, що є просторовою основою для організації та діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Усі адміністративно-територіальні одиниці є носіями певних прав та обов'язків. Вони мають, зокрема, права та обов'язки стосовно інших адміністративно-територіальних одиниць, а також щодо того суб'єкта, територіальною частиною якого вони є.

Суб'єктами конституційно-правових відносин є як самі адміністративно-територіальні одиниці, так і органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які утворюються і функціонують у цих адміністративно-територіальних одиницях. Тому адміністративно-територіальні одиниці можуть брати участь у правових та державно-управлінських відносинах як безпосередньо, так і через свої органи. При цьому, коли органи державної влади або органи місцевого самоврядування виступають у правовідносинах від імені адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктами таких відносин є не самі органи державної влади або органи місцевого самоврядування, а ті адміністративно-територіальні одиниці, від імені яких вони виступають.

Слід мати на увазі і те, що суб'єктом конституційно-правових та державно-управлінських відносин виступає не територія, а саме адміністративно-територіальна одиниця, тобто частина території суверенної держави, яка є певним чином організованою. Адміністративно-територіальна одиниця – це не тільки і не стільки географічне, а насамперед публічно-правове утворення, соціальною основою якого є населення, яке відіграє вирішальну роль у формуванні адміністративно-територіальної одиниці, конституційного розуміння її правового статусу. Адміністративно-територіальна одиниця є одним із способів публічно-правової (іноді – політичної) організації населення.

Адміністративно-територіальна одиниця як суб'єкт конституційно-правових та державно-управлінських відносин характеризується тим, що має свої

закріплені в правових актах кордони, своє найменування, органи державної влади або органи місцевого самоврядування, через які вона реалізує надані їй права. Слід відзначити, що якщо адміністративно-територіальні одиниці є, як правило, виключно суб'єктами конституційно-правових відносин, то органи державної влади або органи місцевого самоврядування, за допомогою яких вони можуть брати участь у правовідносинах, належать до числа учасників широкого кола суспільних відносин, які регулюються різними галузями права. Усі адміністративно-територіальні одиниці мають самостійну матеріально-технічну базу і бюджет.

Спеціальна правосуб'єктність окремих адміністративно-територіальних одиниць у конституційно-правових відносинах, як правило, є різною. Як свідчить світовий досвід, за своїми географічними ознаками адміністративно-територіальні одиниці не є однорідними. Вони поділяються на регіони (автономії, області, райони) та населені пункти (поселення – села, селища, міста). Не є однорідними адміністративно-територіальні одиниці також з огляду на те значення й місце, яке вони посідають у системі адміністративно-територіального устрою.

Зауважимо, що нині під час регулювання статусу населених пунктів до уваги беруться міжнародно-правові стандарти. Зокрема, слід звернути увагу на положення Міжнародної хартії з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія, 31 травня 1964 р.), Рекомендації ЮНЕСКО про збереження і сучасну роль історичних ансамблів (Варшава – Найробі, 26 листопада 1976 р.), Міжнародної хартії про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія, 1 січня 1987 р.), Стамбульської декларації з населених пунктів (Рішення Конференції ООН з населених пунктів (Хабітат II) від 14 червня 1996 р.), Єреванської декларації про децентралізацію (28 квітня 1999 р.), Міжнародної хартії з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія, 26 жовтня 2000 р.), Загальної класифікації територіальних одиниць для статистики (*NUTS*) від 26 травня 2003 р. (*Regulation (EC) № 1059 Of The European Parliament And Of The Council*).

Населені пункти є найбільш стійкими адміністративно-територіальними одиницями в системі територіальної організації будь-якої держави.

Населений пункт – це, як правило, частина комплексно заселеної території держави, яка склалася внаслідок господарської та іншої суспільної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована в порядку, передбаченому законом. Населені пункти традиційно поділяються на міські і сільські.

Найбільш рельєфно актуальність проблематики адміністративно-територіального устрою на рівні населених пунктів віддзеркалюється у містах. Адже саме міста є феноменом людської цивілізації та генераторами соціальних змін у суспільстві. У містах концентруються як людські, так і всі інші види ресурсів. Водночас міста це не просто зменшене суспільство. Вони не тільки відображають політичні, економічні, соціальні та культурні процеси, які відбувають-

ся у ньому, а й володіють власними закономірностями розвитку та функціонування, виступають центрами політичного, економічного та духовного життя народу, і у цьому контексті – двигунами прогресу.

Усі міста можна класифікувати за певними критеріями:

1) залежно від чисельності населення: малі, середні, великі, крупні, надзвичайно крупні, міста-мільйонники;

2) залежно від функціонального призначення міста в державі: столиця держави, адміністративний центр автономії, регіону, суб'єкта федерації або іншої територіальної одиниці вищого рівня; багатофункціональні промислові, монофункціональні промислові, промислово-транспортні, транспортні, курортно-оздоровчі (рекреаційні) міста, міста-центри агропромислових комплексів, міста-військові центри, спеціалізовані науково-експериментальні міста, міста зі статусом спеціальних (вільних) економічних зон, міста-полігони державно-правового експерименту, міста-державні історико-культурні заповідники, міста-зони надзвичайної екологічної ситуації, міста-гірські населені пункти;

3) з урахуванням адміністративного і соціально-економічного значення: міста загальнодержавного, регіонального, субрегіонального значення і міста зі спеціальним (наприклад столичним) статусом;

4) залежно від внутрішнього територіального устрою міста: міста з районним поділом, міста без районного поділу та міста, які мають у своєму складі інші населені пункти;

5) залежно від характеру механізму здійснення міської влади та форм управління міськими справами: міста із системою місцевого самоврядування і міста з системою співіснування органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади тощо.

Щодо сільських населених пунктів зазначимо, що сільська місцевість – це територія, яка розташована за межами міських поселень, що включає поселення, природне середовище, виробничі та інфраструктурні об'єкти і здійснює переважно сільськогосподарські, лісогосподарські, рекреаційні, природоохоронні та просторово-комунікаційні функції.

Слід мати на увазі, що адміністративно-територіальною одиницею є не кожний населений пункт і не власне населений пункт, оскільки це поняття, скоріше, географічне, а один чи кілька населених пунктів із навколишніми землями, що перебувають під юрисдикцією єдиного для них територіального колективу (спільноти мешканців, громади) та відповідних органів місцевого самоврядування й управління). Ось чому у країнах Європейського Союзу первинна ланка адміністративно-територіального поділу традиційно має назву не село, селище, місто, а комуна, муніципалітет, община. Ця назва є похідною від назви первинного суб'єкта місцевого самоврядування – комуни, муніципалітету, общини, громади тощо.

Саме громадівське муніципальне праворозуміння знайшло своє втілення у перших конституційних актах на європейському континенті. Власне кажучи, поняття “самоврядування” вперше стало вживатися у зв'язку з управлінням на

місцях вже наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст. і було зумовлено проголошенням принципу самостійності громади від держави. У 1831 р. проблема місцевого самоврядування набула практичного характеру: у Конституції Королівства Бельгії було закріплено громадівську владу, яка існувала поряд із законодавчою, виконавчою та судовою владою і була рівноправною з ними. Таким чином, на рівні Основного Закону було визнано теорію “вільної громади”. Означена традиція зберігається в бельгійському законодавстві й у наш час, що підтверджує аналіз Конституції Королівства Бельгії (редакція 2007 р.). Бельгійська конституційно-правова доктрина без застережень визнає політичний характер муніципальної влади комун і провінцій. Водночас сьогодні реалізація теорії “вільної громади” у практиці муніципального будівництва в Бельгії здійснюється із певними застереженнями, оскільки передбачає політичне протиставлення державної і муніципальної влади.

Згадаємо досвід і інших країн Європейського Союзу. Так, нині в найбільш “чистому” вигляді “громадівську (господарську)” концепцію місцевого самоврядування втілено в законодавстві Австрійської Республіки. Концепція місцевого самоврядування, яка склалася в науці конституційного права Швейцарської Конфедерації, являє собою синтез теорії “вільної громади” та “громадівської (господарської)” теорії місцевого самоврядування. На розвиток концепцій місцевого самоврядування, що панують у державно-правовій доктрині Швейцарської Конфедерації, суттєво вплинули особливості конституційного розвитку держави. Швейцарські конституціоналісти переконані в тому, що автономне місцеве самоврядування є основою швейцарського федералізму та народовладдя.

Громадівський напрям визначив природно-правовий, громадянський та соціально-економічний аспект самоврядування. Він був пов’язаний не тільки з пошуками критерію відмінності владовідносин у сфері місцевого самоврядування від державної влади, а й з осмисленням його інституціональної та функціональної ролі в процесах становлення громадянського суспільства. Ідеологи відповідних громадівських концепцій вперше вказали на роль інституту місцевого самоврядування в процесі виникнення та розвитку демократичної державності, інституціоналізації громадянського суспільства та реалізації громадянських свобод.

Як свідчить зарубіжний досвід, поважне ставлення до громадівського місцевого самоврядування як до цінності в країнах з розвинутою локальною демократією поєднується із раціональним підходом в адміністративно-територіальній організації, покликаним забезпечити умови для підтримання активного й ефективного місцевого самоврядування. Актуалізація цього аспекта справи дає змогу говорити про онтологічну й екзистенціальну складову буття місцевих спільнот, пов’язану вже не тільки із визначенням їх ролі у здійсненні управління, а й з організацією сучасних ефективних форм життєдіяльності населення в цілому, виробленням ціннісних орієнтирів, спрямованих не тільки на реалізацію приватних інтересів, а й на збереження і розвиток групових цінностей.

Означений аспект має важливе теоретико-методологічне значення не тільки в процесі осмислення правової природи муніципальної влади та її функцій, її ролі в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина та в цілому осмислення сутності місцевого самоврядування і його місця в громадянському суспільстві, його політичній, економічній, соціальній та інших підсистемах, а й з позиції територіальної організації публічної влади в цілому та адміністративно-територіального устрою держави. Тобто питання низового рівня адміністративно-територіального устрою в демократичній державі безпосередньо залежить від проблем місцевого самоврядування. Територіальна основа місцевого самоврядування може сприяти, а може гальмувати розвиток муніципального законодавства та ефективність місцевого самоврядування.

Територіальну основу місцевого самоврядування традиційно складають село, селище, місто, інше поселення, тобто право самостійно вирішувати питання місцевого значення визнається лише за територіальними колективами жителів так званих “природних” адміністративно-територіальних одиниць, тобто поселень. Такий підхід до визначення кола суб’єктів права на місцеве самоврядування має глибокі історичні корені. Саме в поселеннях люди природним шляхом групувалися для спільного життя, проблеми якого вони обговорювали на сходах, загальних зборах, а для здійснення поточного управління обирали відповідних осіб (органи). Саме захисту природних прав кожної територіальної громади та кожної людини окремо, збереженню неповторного та індивідуального вигляду кожного села, селища, міста покликаний слугувати такий важливий конституційний інститут, як місцеве самоврядування.

Отже, місцеве самоврядування має чітко виражений локально-територіальний характер. Воно здійснюється лише там, де реально проживають люди: село, селище, місто. Будь-які “штучні” територіальні укрупнення “спущені” з “центру” (зокрема області, волості, округи, райони, землі, регіони), мають на меті адміністративно-політичні, державно-управлінські, господарсько-економічні та інші цілі, але суто теоретично не утворюють нового просторового ареалу місцевого самоврядування. Тому проблеми адміністративно-територіального поділу на низових ланках є проблемами не адміністративними, а місцевого самоврядування, проблемами формування дієздатних територіальних громад. В адміністративному, політичному підході до їх вирішення криється велика небезпека для місцевого самоврядування.

Зарубіжний досвід, зокрема Польщі, свідчить, як необхідно проводити реформи місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою. Тут, передусім, була сформована і законодавчо та фінансово забезпечена низова одиниця – гміна. Тобто спочатку відбулася реформа гмін. І лише з січня 1999 р. були впроваджені нові принципи територіального поділу країни і відповідної організації влади (повіти і воєводства). Позитивний досвід гмін значною мірою розширив базу підтримки ідеї подальшої децентралізації. Така поступовість реформ може бути позитивним прикладом і для України.

Очевидно, що при конституюванні територіальних громад вітчизняний законодавець пішов правильним шляхом, зосередивши територіальне самоврядування виключно на місцевому рівні, тобто в місцях традиційного та відносно компактного проживання людей – селах, селищах, містах. Тільки в цих межах люди відчують себе територіальною громадою, об'єднаною спільними інтересами.

Також, як було зазначено вище, важливою ланкою адміністративно-територіального устрою держави є регіони. До регіонів традиційно зараховують автономії, області, райони, міста-регіони зі спеціальним статусом (столичні округи) тощо.

У межах державної території можуть утворюватися й інші спеціальні територіальні утворення – військові, судові округи, прикордонні, екологічні, спеціальні (вільні) економічні зони, адміністративно-територіальні утворення з особливим режимом функціонування та інші територіальні утворення, порядок утворення та функціонування яких традиційно визначається окремими законами.

Слід констатувати, що адміністративно-територіальний устрій будь-якої держави, попри його специфічність, а подекуди й унікальність, є не лише одним з ключових факторів цілісності держави, який суттєво впливає на всі елементи форми держави: державний устрій, форму правління, політичний режим, а й визначає рівень її соціально-економічного розвитку. Це і свідчить про важливість своєчасного вирішення проблем, тією чи іншою мірою пов'язаних з адміністративно-територіальним устроєм.

1.3. Форма держави та види територіального устрою

Форма держави – сукупність найбільш загальних ознак держави, зумовлених інституціональними, територіальними і функціональними способами організації влади.

Нині існують такі категорії, які розкривають форму держави:

- форма державного правління (інституціональні характеристики організації влади);
- форма територіального устрою (характеристики організації влади).

Ефективна держава повинна мати два атрибути: владу і законність. У сучасній політичній теорії владу поділяють на три основні гілки: законодавчу (влада приймати закони), виконавчу (влада реалізовувати та організовувати дотримання законів) і судову (влада судити і карати за порушення закону). У демократичних країнах висунення кандидатур на урядові посади і обрання влади є правом громадян або безпосередньо (прямим загальним голосуванням), або опосередковано (через виборчі дільниці або списки членів політичних партій за пропорційного представництва).

До традиційних форм правління в країнах світу донедавна відносили монархію і олігархію, при цьому владні повноваження влади були зосеред-

жені в руках або однієї людини, або невеликої групи людей. Одним із нововведень демократії є поділ влади на три гілки, які діють незалежно одна від одної в системі стримувань і противаг. Такий поділ запобігає надмірній концентрації влади. По вертикалі влада поділяється між усіма органами та посадовими особами, що належать до тієї чи іншої гілки влади.

У президентських республіках виконавчу владу очолює президент. У країнах із парламентарною формою державного правління, а також у частині республік зі змішаною формою глава держави не входить до системи органів виконавчої влади. Однак він має повноваження у сфері виконавчої влади. У ряді країн зі змішаною формою державного правління (Польща, Румунія, Франція тощо) існує так званий дуалізм виконавчої влади.

Парламентська і змішана форми правління

Конституції держав із парламентською і змішаною формами правління передбачають дві процедури формування урядів, які складаються із певних спільних дій парламенту і глави держави при утворенні уряду. Однак зміст цих дій відрізняється.

Перша процедура бере початок у Великобританії і довгий час була майже загальноприйнятою з модифікаціями для різних країн. За цією процедурою глава держави формально, на власний розсуд призначає прем'єр-міністра та за пропозицією останнього – інших членів уряду. Парламент на такі призначення не впливає. Уряд діє доти, поки парламент не проголосує проти принципово важливого питання, запропонованого урядом, або прийме окрему резолюцію про недовіру уряду. І хоч уряд може продовжувати свою роботу, проте на практиці він іде у відставку, оскільки його дії будуть паралізовані через парламентську обструкцію.

У низці країн існує необхідність одержання урядом інвестиції у парламенті. Для цього глава уряду, призначений главою держави, має представити парламенту склад уряду або подати урядову програму, чи зробити і те, і інше. Якщо парламент схвалить запропоноване, уряд отримує інвестицію.

Друга процедура передбачає визначальну роль парламенту при формуванні уряду вже на початковій стадії. У деяких країнах, наприклад у ФРН, парламент може не підтримати запропоновану главою держави кандидатуру керівника уряду. Тоді парламент за відповідною процедурою сам формує уряд.

В інших країнах такого типу висунення й узгодження кандидатур на урядові посади залежить тільки від політичних партій та їх парламентських фракцій. Як правило, на посаду прем'єр-міністра висувається лідер партії парламентської більшості або за погодженням між партіями-членами коаліції – лідер однієї з цих партій. Тільки якщо жодна з політичних партій не має більшості у парламенті, роль глави держави буде вирішальною. Існування уряду залежать від парламентської більшості.

Президентська форма правління

У країнах із президентською формою правління, наприклад США, застосовується так званий позапарламентський спосіб формування урядів. Особ-

лівістю “класичної” президентської республіки є те, що повноваження глави держави та глави кабінету суміжні й перебувають у руках президента, а посада прем’єр-міністра відсутня. Парламент не бере безпосередньої участі в процесі формування кабінету або його участь у ньому обмежена.

Структура уряду. Уряд складається з членів уряду (міністрів), його очолює глава держави (король, президент) або прем’єр-міністр (голова уряду, канцлер, голова ради або кабінету міністрів). У федеральних державах існує центральний (федеральний) уряд і уряди державних утворень, що входять до складу федерації.

Коаліційним є уряд, створений з представників кількох партій. Як правило, він функціонує на основі коаліційної угоди.

Внутрішня організація. Незалежно від функцій уряду існують такі внутрішні організації держави:

- унітарна держава в чистому вигляді без внутрішнього адміністративного поділу, державну владу представляє лише уряд;
- централізована унітарна держава: розділена на адміністративні райони, в яких керівники призначаються урядом в односторонньому порядку;
- деволюція, яка передбачає поступову централізацію багатьох адміністративних повноважень у регіонах, які будуть обрані, і демократичне самоврядування; держава стає квазіфедерацією, в якій центральний уряд, як і раніше, зберігає привілеї і можливість реорганізації державного устрою;
- федеративна держава – держава, що складається із суверенних і автономних утворень, які формуються шляхом виділення деяких своїх функцій і повноважень центрального уряду для формування союзу, держав чи організацій, що об’єднуються у федерації й втрачають право на відокремлення;
- союзна держава – поєднання двох або більше суверенних і незалежних держав чи організацій, які пожертвували частиною своїх функцій і повноважень центрального уряду; на відміну від федеральних земель, часто члени конфедерації зберігають за собою право на відокремлення.

Функції уряду. Як найвищий орган виконавчої влади уряд здійснює діяльність, спрямовану на виконання законів і оперативне управління державними справами. Важливим завданням уряду є підтримання порядку в суспільстві і охорона прав громадян. В умовах демократії уряд повинен виражати загальні (загальнонаціональні) інтереси, а не приватні, корпоративні або регіональні.

Законодавча влада

Законодавча влада – це відокремлена в умовах поділу влад гілка влади, головним призначенням якої є здійснення державної влади шляхом законотворення. Структурно вона являє собою сукупність повноважень щодо прийняття законів та інших нормативно-правових актів, а також організаційних форм реалізації цих повноважень.

У правовій державі законодавча діяльність має бути спрямована на забезпечення абсолютного пріоритету і главенства в організації всіх сфер життєдіяльності суспільства і держави, прав і свобод людини шляхом створення законів, що забезпечують їх захист, тобто на практичну реалізацію принципу правозаконності.

Законодавча влада посідає особливе місце в системі органів публічної влади. Вона визначає організацію та функціонування виконавчої та судової влади і в такий спосіб відіграє орієнтовну роль стосовно цих гілок державної влади. У відносинах з іншими гілками державної влади, а також у визначенні ролі законодавчої влади в суспільстві важливе значення має реальна, тобто фактична сила законодавчої влади. Зазвичай вважають, що в сучасних умовах у демократичних державах законодавча влада – це сильна влада. Вона іноді приймає закони (поправки до них) усупереч волі уряду (наприклад один із останніх законів про соціальні стандарти) або глави держави, здійснює дієвий контроль стосовно виконавчої влади. Ефективною формою контролю є робота слідчих комісій, звіти уряду та інших посадових осіб тощо.

Здійснювана парламентами законодавча влада є представницькою. Саме на основі виборів народ передає владу своїм представникам і уповноважує представницькі органи здійснювати державну владу. У цьому сенсі можна вести мову про первинність представницьких органів у механізмі державної влади. Проте існують сутнісні і політико-юридичні обмеження цієї влади. Сутнісні обмеження випливають із її делегованості, визначаються принциповою залежністю від волі виборців. Політико-юридичні обмеження пов'язані з тим, що будь-який закон, щоб не залишатися набором фраз на папері, повинен відповідати політичним і юридичним реаліям, а також фундаментальному праву – конституції.

Поточне завдання законодавчої діяльності парламенту полягає в підготовці та прийнятті законів, безпосередньо передбачених конституцією, і тих законів, які забезпечують потреби розвитку суспільства і держави в усіх сферах їх життєдіяльності. При цьому слід наголосити на тому, що законодавство є безпосереднім інструментом формування стратегії й тактики такого розвитку.

Назва “законодавча” не означає, що представницькі органи виконують лише законодавчу діяльність. Остання є для них головною, але не єдиною. Важливими для парламентів є також виконання представницької, установчої та контрольної функцій. Відповідно до теорії поділу влади законодавча влада є самостійною відносно виконавчої і судової гілок влади. Її специфіка полягає у тому, що прийняті парламентом закони мають вищу порівняно з актами інших гілок державної влади юридичну силу. Водночас кожна гілка влади має властиву їй систему стримувань і противаг для запобігання можливим зловживанням з боку іншої гілки влади.

Органи законодавчої влади, як правило, є виборними і мають різні назви: Верховна Рада, Державна Дума, Конгрес, Сейм, Фолькетинг, Альтинг. Парламенти країн Європейського Союзу можуть бути як двопалатними, як у федеративних (Австрія, Бельгія) і унітарних державах (Велика Британія, Ірландія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Польща, Румунія, Франція, Чехія), так і однопалатними (Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Хорватія, Швеція).

Органом законодавчої влади є парламент (держави або окремої адміністративно-територіальної одиниці), може бути народ (у разі прийняття законів на референдумі) і монарх.

Парламент – єдиний представницький орган народу і єдиний законодавчий орган, який цілком або частково створює інші вищі органи влади, визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики держави і бере участь у її здійсненні, контролює діяльність інших вищих органів і посадових осіб.

Функції парламенту:

– представницька – реалізується через обов’язок представляти інтереси народу, його різні верстви за допомогою депутатського корпусу (постанови парламенту як представницького органу мають політичний характер);

– законодавча – реалізується через право видавати закони (основна діяльність, що має юридичний характер);

– фінансова – реалізується через право приймати рішення з фінансових питань (щорічно затверджувати бюджет країни);

– установча – реалізується через право брати участь у формуванні вищих виконавчих, а також судових органів;

– контрольна – реалізується через право здійснювати контроль за діяльністю уряду, інших вищих органів і посадових осіб;

– політична – реалізується через право визначати основи внутрішньої та зовнішньої політики і через обов’язок брати участь у її здійсненні.

Головною особливістю організації та діяльності парламенту є його представницький характер. Парламент можна назвати владою прямого загальнонародного представництва.

Виконавча влада

Виконавча влада – влада, що має право безпосереднього управління державою. Носієм цієї влади в масштабах усієї країни є уряд. Назва уряду встановлюється Конституцією і законодавством. Найчастіше уряд має офіційну назву – Рада або Кабінет Міністрів. В Італії, наприклад, це Рада Міністрів. Очолює уряд його глава. Як правило, це прем’єр-міністр (наприклад у Франції), або голова Ради Міністрів (Італія), канцлер (ФРН).

У президентських республіках, де ця посада відсутня, главою уряду є безпосередньо президент. Разом із главою уряду до його складу входять заступник (віце-прем’єр), міністри, що очолюють окремі міністерства.

Уряд забезпечує виконання законів та інших актів законодавчої влади, є відповідальним перед нею, підзвітним і підконтрольним їй. Проте виконавча влада не вичерпується лише “виконанням законів”. Вона покликана відпрацьовувати шляхи та засоби реалізації законів, здійснювати поточне управління, розпорядчу діяльність. З цією метою з усіх питань своєї компетенції уряд видає нормативно-правові акти (укази, розпорядження та ін.), що мають підзаконний характер.

Отже, призначення органів виконавчої влади – управління, що охоплює:

– виконавчу діяльність – виконання рішень, прийнятих органами законодавчої влади;

– розпорядчу діяльність – здійснення управління шляхом видання підзаконних актів і виконання організаційних дій.

Виконавча влада діє безперервно на всій території держави (на відміну від законодавчої і судової), спирається на людські, матеріальні та інші ресурси, здійснюється чиновниками, армією, адміністрацією та ін. Це створює основу для можливої узурпації всієї повноти державної влади саме виконавчими органами. Тут важливі діючі механізми “стримувань і противаг” з боку як законодавчої (через розвинуте законодавство і контроль), так і судової влади (через судовий контроль і конституційний нагляд).

Найбільш значимі рішення, що породжують юридичні наслідки і відповідальність за їх виконання, уряд видає у вигляді регламентарних актів. Крім, власне регламентарної влади, уряд може мати право на видання актів делегованого законодавства. Уряд більшості країн має право законодавчої ініціативи і може справляти вирішальний вплив на законодавчий процес.

За здійснювані курс і управлінську діяльність уряд несе, як правило, солідарну політичну відповідальність. Відмова уряду в довірі виражається в суворій юридичній формі і шляхом спеціальної парламентської процедури. Вогтум недовіри призводить до відставки уряду і, за загальним правилом, – до його заміни новим. Проте уряд (з метою зрівноважування влади) може, не виходячи у відставку, вдатися до дострокового розпуску парламенту (нижньої палати) і проведення позачергових загальних виборів.

У всіх країнах передбачається можливість притягнення голови уряду або його члена до судової відповідальності за вчинення злочинних діянь. При цьому обвинувачення подається парламентом або нижньою палатою, а розгляд і вирішення справи віднесене до юрисдикції або конституційного суду, або верхньої палати парламенту. Виконавча влада на місцях здійснюється за допомогою або призначених центром місцевих органів виконавчої влади, або виборних органів місцевого самоврядування. Звичайно, керівництво місцевими справами доручається призначеному представнику центральної влади – губернатору, префекту. Він очолює апарат місцевого управління, що становить частину апарату державного керування. Якщо керування реалізується виборними органами, вони мають певну самостійність стосовно центральних органів виконавчої влади.

Органи виконавчої влади – самостійний вид органів державної влади, головним призначенням яких відповідно до конституційного принципу поділу державної влади є здійснення функції однієї гілки державної влади – виконавчої.

Судова влада

Судова влада – це незалежна влада, що охороняє право, виступає арбітром у спорі про право, відправляє правосуддя.

Органи судової влади вирішують правові суперечки між конкретними особами, а також розглядають справи щодо норм контролю, а саме: відповідності законів – конституції і підзаконних нормативних актів – законам. В окремих випадках ці органи дають тлумачення правовим нормам, в основному нормам конституції країни, поза зв’язком з конкретним позовом.

Суди також виконують окремі посвідчувані функції: визнання фактів, в окремих державах – зміцнення прав, коли для посвідчення потрібний доказ, що за складністю виходить за межі компетентності нотаріусів.

Судова влада відповідно до теорії поділу влади є самостійною і незалежною гілкою державної влади. Вона за своїми властивостями є державною з усіма належними владі атрибутами й чітко визначеною компетенцією. Судова влада здійснюється на професійній основі в певних організаційних і процесуальних формах, установлених законом.

Судовій владі притаманні як певні загальні ознаки, що характерні для влади взагалі, так і специфічні, які властиві лише їй.

До загальних ознак судової влади слід віднести:

1. *Соціальний характер влади.* Судова влада належить до сфери суспільних відносин, і тому її соціальна роль полягає в забезпеченні панування права, в тому числі й щодо держави. Ніхто, крім суду, не має права здійснювати правосуддя від імені держави. Ніхто, у тому числі й держава в особі будь-яких її органів, не може втручатися в діяльність суду під час здійснення правосуддя. Усі громадяни, їх організації та об'єднання, державні і муніципальні органи, у тому числі і вищі органи влади і управління, зобов'язані виконувати рішення судів.

2. *Структура владовідносин.* Природа судової влади характеризується через суспільні відносини, які мають певну структуру: суб'єкт, об'єкт і зміст відносин між ними.

Існує два види суб'єктів відповідних владовідносин. По-перше, це одноособовий (суддя) або колегіальний (колегія суддів, народні засідателі, присяжні) владний суб'єкт. По-друге, суб'єктом є учасники судового процесу, які набувають певного процесуального статусу на цей період. Об'єктом судової влади є правові питання, що стають предметом судового розгляду. Змістом владовідносин, що складаються в процесі реалізації судової влади, є певні зобов'язання владного суб'єкта перед учасниками процесу, які мають право вимагати від нього певних дій і рішень, а суд відповідно до закону зобов'язаний виконати їхні вимоги.

3. *Вольовий характер влади.* Ця ознака виражається у прийнятті судового рішення щодо порушеного і розглянутого в судовому засіданні питання. Якщо вольовий акт не набув матеріального визначення у формі акта судової влади, то це означає, що вона себе ще не визначила.

4. *Примусовий характер влади.* Примушення одним суб'єктом іншого до вчинення (або припинення) певної дії (бездіяльності) є одним із методів здійснення державної влади. На відміну від законодавчої і виконавчої гілок влади примус, який застосовує судова влада, має не загальний, а завжди конкретний і персоніфікований характер. Визнаючи вид, характер, розмір примусу, суд у своєму рішенні зобов'язаний вказати його точно і конкретно.

До специфічних ознак судової влади належать:

– *об'єктивність.* Право є об'єктивним критерієм правомірності дій судової влади. Урегульовуючи конфлікт і приймаючи рішення, судді обов'язково аргументують його, посилаючись при цьому на правову норму. Будь-яке процесуальне рішення, винесене суддею одноособово або колегією суддів, трансформується у волю судової влади, яке знаходить матеріальне закріплення в акті судової влади, прийнятому від імені держави;

– *легітимність*. Ця ознака свідчить що ступінь довіри кожного громадянина, державних органів та їх посадових осіб, юридичних осіб і суспільства в цілому до судової влади, визнання її як легітимної, а також про готовність до добровільного та свідомого виконання її рішень;

– *нормативність*. Судова влада діє лише у сфері права, тому процес реалізації нею своїх владних повноважень, зміст і форма їх здійснення закріплені в нормах матеріального і процесуального права. Розглядаючи юридичну справу, суд здійснює правозастосування, тобто застосовує загальну правову норму до конкретної життєвої ситуації;

– *предметний характер*. Судову владу залучають до дії лише в умовах розгляду юридичної справи, тобто тоді, коли виникають правові конфлікти у суспільстві між людьми, між людиною і державою, між різними структурами держави. Усі конфлікти, що належать до юрисдикції судової влади, мають конкретний та індивідуалізований характер. Завжди відомі сторони конфлікту, час, місце і обставини його виникнення, оскільки це є необхідною передумовою звернення до суду;

– *ситуативний характер*. Судова влада функціонує лише за умови звернення до неї суб'єктів права і тільки на час розгляду юридичної справи, за своєю ініціативою суд не розглядає юридичних справ.

Отже, головним напрямом діяльності судової влади є розв'язання на основі чинного законодавства конфліктів і спорів, що мають правові наслідки. Суб'єктом, який здійснює судову владу, виступає не будь-який державний орган, а лише суд з притаманними тільки йому повноваженнями.

Більшість конституцій європейських країн містять загальні положення щодо статусу судової влади. Так, розділи конституцій, які мають назву “Судова влада” (Австрія, Болгарія, Греція, Словенія, Хорватія, Чехія, Японія), “Про судову владу” (Бельгія, Іспанія, Франція), “Суд” (Естонія, Латвія, Литва), “Суди” (Ірландія, Португалія, Словаччина, Фінляндія), “Правосуддя” (Люксембург, Німеччина) тощо, визначають загальні засади судової влади певної країни і встановлюють:

- місце судової влади в загальній єдиній системі поділу влади;
- основні принципи організації та діяльності судової системи;
- правовий статус суддів;
- судові гарантії прав і законних інтересів громадян.

Роль судової влади полягає в утриманні двох інших гілок влади в рамках права і конституційної законності шляхом здійснення конституційного нагляду і судового контролю за ними.

Юрисдикція судів поширюється на всі правові відносини, що виникають у державі.

Основні функції судової влади:

- охоронна (охорона прав);
- функція правосуддя (захист, відновлення прав);
- контрольно-наглядова (за іншими гілками влади).

Аналіз форм держави має особливо важливе значення, оскільки дає ключ до розуміння конкретних форм організації державної влади і здійснення політики.

Форма державного правління – спосіб організації державної влади, зумовлений принципами формування і взаємовідносин вищих органів держави.

Залежно від правового статусу глави держави й порядку формування цього вищого органу державної влади розрізняються дві основні форми державного правління – монархія і республіка.

1. **Монархія** – це така форма правління, коли главою держави є монарх (король, імператор, князь, султан, шах, емір, шейх) і влада успадковується його наступником. Він не несе ніякої юридичної відповідальності за свої політичні дії. У його руках зосереджена вся повнота верховної державної влади. На міжнародній арені монарх одноосібно представляє свою державу.

Влада монарха не є похідною від будь-якої іншої влади, органу чи виборців. Монарх формально виступає джерелом державної влади, усіх державно-владних повноважень. Однією з основних причин збереження монархії є те, що в багатьох країнах інститут монархії, особа монарха є символом єдності і верховним арбітром нації, запорукою непорушності політичної системи, оскільки влада монарха не залежить від гри політичних сил. За відсутності в парламенті чітко визначеної більшості монарх може відіграти вирішальну роль у її утворенні та формуванні уряду.

У теорії розрізняються монархії необмежені, або абсолютні, та обмежені (конституційні), що, у свою чергу, поділяються на дуалістичні і парламентські.

Основними формами правління монархії є:

– абсолютна монархія – являє собою різновид монархічної форми правління, що характеризується юридичним і фактичним зосередженням усієї повноти державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), а також духовної (релігійної) влади в руках монарха. Донині збереглося 8 абсолютних монархій: Бахрейн, Бруней, Ватикан, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія. В абсолютних монархіях монарх здійснює всю повноту законодавчої та виконавчої влади.

Особливий різновид абсолютної монархії – абсолютна теократична монархія – форма організації державної влади, при якій остання належить церковній ієрархії. Уряд призначається монархом, виконує його волю. Сьогодні найяскравішим прикладом такої монархії є держава-місто Ватикан. Законодавча, виконавча і судова влада у Ватикані належать папі, який обирається довічно колегією кардиналів;

– конституційна (обмежена) монархія – різновид монархічної форми правління, при якій влада монарха обмежена конституцією, існують виборні законодавчі органи – парламент і незалежні суди. Конституційна (обмежена) монархія вперше виникла у Великобританії наприкінці XVII ст. у результаті буржуазної революції. Конституційна монархія буває дуалістична і парламентська;

– *дуалістична монархія* – історично перехідна форма від абсолютної монархії до парламентської. При дуалістичній монархії влада монарха обмежена конституцією, але монарх фактично зберігає значні владні повноважен-

ня у сфері виконавчої влади, що ставить його в центр усієї політичної системи цієї держави. Так, у дуалістичній монархії уряд несе відповідальність безпосередньо перед монархом. Саме як дуалістичну монархію можна охарактеризувати форму правління, що існувала в Російській імперії з 17 жовтня 1905 р. до лютневої революції 1917 р., а також у кайзерівській Німеччині (1871–1918 рр.). Дуалістична монархія існує в Марокко, Йорданії, Таїланді, Непалі, Малайзії;

– *парламентська монархія* являє собою форму монархічного правління, за якої монарх – це номінальний глава держави, у якого немає реальних владних повноважень. Фактичні повноваження державної влади здійснюють парламент і утворюваний ним уряд. Конституція формально відносить до компетенції монарха широке коло питань, але він не має права вирішувати їх самостійно. У парламентських монархіях правове становище монарха істотно обмежене.

Серед країн ЄС парламентськими монархіями є Бельгія, Велика Британія, Данія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди та Швеція. Кожна із цих країн має свою специфіку в організації державної влади та розподілу повноважень, яка склалась згідно з історичною, культурною та релігійною традиціями.

2. Республіка – це форма державного правління, що характеризується виборністю глави держави, іменованого, як правило, президентом, поряд з яким функції державного управління виконують й інші органи влади. Їй притаманні такі ознаки, як колегіальність, розподіл державно-владних повноважень, виборність, відповідальність, відносна короткостроковість виконання повноважень.

Це колективне правління. Усі вищі представницькі органи державної влади – різного роду збори, ради, комітети тощо – мають складну структуру, наділяються чітко визначеними, тільки їм властивими повноваженнями у сфері законотворчості. Рішення, прийняті вищими представницькими органами законодавчої влади, приймаються відповідно до встановленої законом процедури, шляхом голосування і вважаються прийнятими, якщо за них проголосувала кваліфікована чи проста більшість.

Республіканське правління базується на принципі поділу єдиної державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Парламенту доручається приймати закони, уряду та іншим виконавчо-розпорядчим органам – виконувати ці закони та організувати їх виконання, судовим органам – здійснювати правосуддя.

Значні відмінності від монархії має республіка й у сфері формування органів влади: вищі представницькі органи формуються демократичним шляхом, через вибори. У різних країнах існують різні виборчі системи. Але обов'язковим є те, що в республіці народ так чи інакше, але обов'язково бере участь у формуванні органів державної влади.

Посадові особи в республіці несуть відповідальність за свої дії або бездіяльність.

У республіці органи влади обираються на певний строк. Виняток існує тільки для судових органів у деяких країнах, де судді, щоб забезпечити фактичну незалежність, обираються чи призначаються довічно. У більшості країн установлюється додаткове обмеження щодо того, скільки разів можна бути

обраним на ту чи іншу посаду. Інакше кажучи, у республіці реалізується принцип змінюваності.

У державах-членах Європейського Союзу розрізняють два основних види територіального устрою: політико-територіальний і адміністративно-територіальний. Політико-територіальний устрій передбачає поділ території держави на окремі самостійні частини. Він є характерним для федеративних держав (Австрійська Республіка, ФРН, Королівство Бельгія та ін.). Адміністративно-територіальний устрій – це внутрішній поділ території держави на адміністративно-територіальні одиниці. Він властивий унітарним державам (Великобританія, Польща, Франція, Португалія та ін.). Це зумовлюється тим, що в державах із федеративним устроєм територіальний устрій характеризується наявністю політичних зв'язків між державою і суб'єктами федерації, а в унітарних державах зв'язок між державою і адміністративно-територіальними одиницями має адміністративний характер.

Також територіальний устрій може бути симетричним або асиметричним. При симетричному територіальному устрої держави адміністративно-територіальні або політико-територіальні одиниці, які його утворюють, мають однаковий статус. Наприклад, Федеративна Республіка Німеччина складається з 16 земель з однаковим конституційно-правовим статусом, тобто має симетричний федеративний територіальний устрій.

Що стосується унітарних держав, то суто симетричний устрій трапляється дуже рідко: столиці, як правило, мають дещо або суттєво інший статус порівняно з іншими територіальними одиницями вищого рівня. Асиметрія територіального устрою держави нерідко зумовлена тим, що в ній є інонаціональні групи, які компактно проживають і яким надана національно-територіальна автономія. У державі з асиметричним адміністративно-територіальним устроєм її територіальні частини мають різний правовий статус. Такі характерні особливості притаманні Італії, де Сицилія, Сардинія і деякі інші територіальні одиниці мають особливі форми та умови автономії, причому статус цих автономій визначається окремими конституційними законами. Асиметричний статус мають і багато регіонів Іспанії (Каталонія, Галісія). В останні роки Італія, Іспанія, Нідерланди та Франція, залишаючись формально унітарними, використовують у державно-територіальному устрої окремі елементи федералізму.

Теорія держави і права виділяє кілька видів територіального устрою держави. Основним є унітарний і федеративний державний устрій. Крім того, розрізняють також міждержавні об'єднання (союзи держав, у рамках яких існують державні і наддержавні органи, але держави, що об'єднуються, зберігають свій суверенітет у повному обсязі). До них належать особиста і реальна унія, протекторат і асоційовані держави, конфедерація, співдружність, співтовариство.

За політико-територіальним устроєм розрізняють прості (унітарні) та складні (федеративні і конфедеративні) держави.

Термін “унітарна держава” походить від латинського слова *unus, unitas*, що означає “один”, “єдність”. Унітарна держава, таким чином, складається не

з державних утворень, а з адміністративно-територіальних одиниць, правовий статус яких визначається центральною владою. Унітарний характер держави означає, що територія в межах існуючих державних кордонів є цілісною і неотторканною, що складові частини цієї території перебувають у нерозривному взаємозв'язку, відрізняються внутрішньою єдністю і не мають ознак державності, як це властиво складовим частинам, наприклад, федеративної держави.

Аналізуючи генезис унітарної форми державного устрою, потрібно виходити з того, що унітаризм замінив партикуляризм і феодалну роздробленість, відіграв прогресивну роль. Він не залежав від національно-етнічної чи расової структури населення, а був затребуваним єдиним режимом завдяки відносній простоті в здійсненні державної влади. Унітарна держава на сьогодні є найбільш поширеною у світі формою державного устрою. Понад 85% країн світу обрали унітарну форму територіального устрою. Це різні за своїми територіальними параметрами, етнонаціональним складом, географічним положенням, економічним та соціально-культурним розвитком, політичними та правовими традиціями держави. В унітарній державі є лише одна загальнонаціональна конституція, норми якої чинні на території всієї країни без будь-яких обмежень, а також існує тільки загальнонаціональне громадянство.

Для унітарної держави характерна єдина система вищих органів (парламент, глава держави, уряд). Юрисдикція цих органів поширюється на всю територію країни, яка поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають політичної самостійності. В цих одиницях (департаменти, області, округи, райони, міста тощо) звичайно утворюються власні представницькі та виконавчі органи, які функціонують відповідно до загальнонаціонального законодавства та зобов'язані застосовувати законодавчі та інші нормативні акти, які приймаються центральними органами державної влади.

Територія унітарної держави завжди має внутрішню організацію або так званий адміністративно-територіальний устрій (винятком є лише так звані мікродержави), суть якого зводиться до поділу єдиної території держави на складові частини. Територія унітарної держави являє собою не що інше, як велику політичну та соціально-економічну суперсистему, що у визначених державним кордоном межах поєднує ключові функціональні підсистеми життєдіяльності суспільства (“управління”, “виробництво”, “обслуговування”, “розселення”) та певною мірою локалізує їх у межах конкретних адміністративно-територіальних одиниць існуючого адміністративно-територіального поділу. Лише у випадках, коли локалізація зазначених підсистем на території відповідає існуючому адміністративно-територіальному устрою (відповідно і існуючій системі управління), адміністративно-територіальний устрій можна вважати оптимальним.

Адміністративно-територіальний устрій унітарної держави традиційно ґрунтується на певних принципах, тобто керівних засадах, що визначають сутність і зміст цього інституту державного ладу і, як правило, закріплюються в конституції та законах. Загальноприйнято, що адміністративно-територіаль-

ний устрій унітарної держави ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території; поєднанні централізації і децентралізації у здійсненні публічної влади; збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Так, *принцип територіального верховенства держави*, який є системоутворюючим щодо інших принципів цього інституту державного ладу, визначає суверенність держави і передбачає, що державна влада здійснюється згідно з конституцією та законами системою відповідних державних органів на всій території держави.

Принцип територіального верховенства держави характеризує повноту державної влади в усіх її конституційних формах і виявах на всій території держави. Держава самостійно встановлює правовий режим власної території, забезпечує її оборону, вирішує питання адміністративно-територіального поділу з метою вибору оптимальної моделі здійснення державного володарювання і місцевого самоврядування тощо.

Принцип єдності та цілісності території означає, що складові частини державної території – адміністративно-територіальні одиниці – перебувають у нерозривному взаємозв'язку, визначаються внутрішньою єдністю в межах державного кордону.

Принцип централізації та децентралізації в здійсненні державної влади проявляється в тому, що за центральними (загальнодержавними) органами держави закріплюється право забезпечення внутрішніх і зовнішніх загальнонаціональних інтересів, регулювання всіх сфер суспільного і державного ладу – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної), екологічної та зовнішньополітичної, а обов'язок захисту суверенітету і територіальної цілісності визначається як найважливіша функція держави. За місцевими органами державної влади традиційно закріплюється право вирішувати питання регіонального і місцевого значення, що сприяє реалізації загальнодержавних програм.

Важливими є й інші принципи адміністративно-територіального устрою, які визначають сутність і зміст регіональної політики унітарної держави, визнають і гарантують права територіальних колективів тощо. *Принцип системності територіального устрою* – один з них. Згідно із цим принципом територіальний устрій має певну систему, що складається із взаємопов'язаних адміністративно-територіальних одиниць, які мають між собою структурні і функціональні зв'язки.

Принципами територіального устрою та адміністративно-територіального поділу, які є важливими засадами демократичного державного ладу європейських країн, є субсидіарність; розробка оптимального науково зваженого понятійно-категорійного інструментарію, який би виключав будь-яку двозначність тлумачень; компактність, тобто адміністративно-територіальні одиниці повинні бути компактними, без анклавів; спадкоємність – основні характеристики адміністративно-територіального поділу мають враховувати історичні, національно-культурні, соціально-економічні особливості території, по можливості, по-

винні зберігати наявні межі інфраструктур та комунікацій; гнучкість та адаптивність – адміністративно-територіальний устрій повинен порівняно легко пристосовуватися до територіальних змін у суспільстві – змін у соціальних та управлінських технологіях, економіці, розселенні, споживанні; наявність оптимальної “критичної маси” – адміністративно-територіальні одиниці повинні мати достатню фінансово-економічну базу для забезпечення населення відповідними послугами тощо.

З огляду на викладене становить інтерес досвід таких складних унітарних держав-членів Європейського Союзу, які мають у своєму складі автономії. Іноді такі країни називають унітарними державами з автономними включеннями. Це – Корсика у Франції; Північна Ірландія (Ольстер) у Великій Британії; автономні області в Італії; Азорські острови та Мадейра у Португалії; Гренландія та Фарерські острови у Данії; автономні утворення в Іспанії; Аландські острови у Фінляндії.

Автономією як специфічною формою територіальної організації публічного управління є територія, якій держава для врахування національних, історичних, економічних, географічних, релігійних та інших особливостей населення в окремих адміністративно-територіальних одиницях надає розширені права з питань місцевого значення або забезпечує політичні та духовно-культурні запити різних груп населення шляхом їх екстериторіальної самоорганізації.

Автономія відіграє значну роль в удосконаленні державного устрою у сучасних багатонаціональних унітарних і федеративних державах, зокрема в комплексному розв’язанні трьох головних проблем: децентралізації влади, регулюванні міжнаціональних відносин та захисті культурних цінностей народів, що проживають на території певної країни.

Наявність автономних утворень, безумовно, ускладнює політико-територіальну організацію цих держав, вносить у неї певну асиметрію. Але сама по собі наявність на території певної країни однієї, двох або навіть більше автономій ще не виводить її за рамки унітарності та не перетворює у федерацію. Адже автономність і суверенність – це якісно різні виміри самостійності політико-територіальних одиниць, суб’єктів. Загальна тенденція до демократизації устрою держав у сучасному світі визначає загальну тенденцію до посилення децентралізації територіального устрою різних країн, розширення автономії та місцевого самоврядування. Найбільш яскравою демонстрацією цих тенденцій децентралізованого та регіоналізованого унітаризму, або так званого “квазіфедералізму”, є перетворення у сучасний період низки унітарних держав у “держави автономій”, уся або переважна більшість території яких складається з автономних одиниць. Їх нерідко взагалі називають регіоналістськими державами, які в певному сенсі займають проміжне місце між унітарними та федеративними державами, загалом не виходячи за рамки унітаризму.

Слід зазначити, що автономія – це особливий статус території у державі (або сама територіальна одиниця із відповідним статусом), яка передбачає більш-менш широкі можливості самостійно вирішувати свої внутрішні про-

блеми поза меж прав та повноважень держави в цілому, до складу якої входить певна самоврядна одиниця. Тут ідеться про територіальну автономію, хоча поняття “автономія” вживається й у більш широкому розумінні, яке включає, зокрема, організаційну автономію (автономність у партійному, профспілковому та іншому будівництві) та культурному (культурна та національно-культурна автономії тощо).

Оскільки останні мають здебільшого екстериторіальний характер та безпосередньо не пов’язані з політико-територіальною організацією держави, зосередимо увагу на аналізі територіальних автономій. Утім, запровадження автономії є одним із ефективних шляхів часткового розв’язання етнонаціональних суперечностей. Про це, зокрема, свідчать певні успіхи у державному будівництві таких європейських країн, як Австрія, Данія, Нідерланди, Португалія, Фінляндія, Франція, Швейцарія. Їх позитивний досвід створення ефективних правових та організаційних гарантій захисту прав як національних меншин, так і корінних народів, є доволі пізнавальним та повчальним.

Водночас тематика регіону інтенсивно розробляється широким колом вітчизняних і зарубіжних дослідників: від політологів, юристів, спеціалістів з економічної статистики та соціального планування до авторів, що вивчають регіональні конфлікти. Питання регіональної політики стали складовою частиною багатьох політичних дискусій, отримавши нове висвітлення в контексті проблем глобалізації та євроінтеграції. Так, деякі автори вважають регіоном частину народногосподарського комплексу з певними ландшафтом, кліматом, корисними копалинами, а також зі специфічною виробничою спеціалізацією, яка залежить від щільності населення, характеру його поселень, традиційних занять, відносин з жителями інших регіонів, що значною мірою визначаються етнонаціональним, конфесійним, лінгвістичним складом мешканців конкретної території, міграційними процесами, статево-віковою структурою та характером відтворення населення тощо.

Інші автори під регіоном розуміють адміністративно-територіальне утворення певної субнаціональної одиниці (від лат. *regio* – країна, область, округ). Вони вважають, що термін “регіон” є синонімом термінів “область” та “район”. Значною мірою така синонімічність є одним з аргументів, який використовується на користь зміни в процесі конституційно-правової модернізації адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування назв вітчизняних “районів” на “повіти”. Втім, існує погляд, згідно з яким між словами “регіон” та “район” є істотні відмінності і що ці слова навіть мають різну етимологію.

Адекватному розумінню та змістовому наповненню відповідних понятійних конструкцій має сприяти вивчення та засвоєння сучасних європейських тенденцій до інтеграції й регіоналізації, уявлень про принципи, завдання та функції регіональної політики, регіону, регіонального розвитку, врахування господарсько-економічних чинників та розуміння історичних і духовно-культурних традицій у територіальній організації публічної влади в кожній окремій державі.

Так, у цей час, коли в Європі поширюються ідеї субсидіарності, роль регіонів у процесі об'єднання набуває великого значення. Рух за регіоналізм поширюється як у Європейському Союзі, так і за його межами. Він підвищує впевненість, що повноваження Європейського Союзу, його держав-членів та регіонів взаємодоповнюються. У зв'язку із цим Асамблеєю Європейських Регіонів (АСР) ще у 1996 р. була прийнята Декларація щодо регіоналізму. Декларація вміщує норми та стандарти, які встановлюють пріоритети та вказують напрями, за якими розвиваються регіони – члени АСР. За цим документом, регіон є територіальним утворенням, сформованим у законодавчому порядку на рівні, що розташований безпосередньо нижче від загальнодержавного, та наділеним політичним самоврядуванням. Регіон є виразником певної політичної самобутності, яка може набувати різних політичних форм, що відображають демократичну волю кожного регіону набувати такої форми політичної організації, якій він віддає перевагу. Зазначається, що розмежування повноважень між державою та регіонами має встановлюватися національною конституцією або законодавством відповідно до принципів політичної децентралізації та субсидіарності. Згідно з ними функції мають здійснюватися на рівні, максимально наближеному до громадян. Регіон відповідає за здійснення усіх функцій, що належать переважно до регіонального відома.

У рамках політики так званої єврорегіоналізації можна виділити три напрями активних дій:

- децентралізацію державної влади в окремих країнах з метою передачі регіонам максимальних повноважень і закріплення прямих відносин з інститутами Європейського Союзу;

- утворення транскордонних регіонів та інших форм міжрегіонального співробітництва для розмивання кордонів окремих держав та забезпечення горизонтального об'єднання регіонів;

- захист прав національних і етнічних меншин з метою утворення нових регіонів на етнічній основі. При цьому слід розуміти, що регіоналізм не порушує принципів суверенності держав та не скасовує автономізму.

Як свідчить досвід розвинених держав, насамперед членів Європейського Союзу (Німеччина, Іспанія, Італія, Франція та ін.), результативність регіональної політики не залежить від форми територіального устрою. Разом з тим конституційно-правова інституціоналізація регіональної політики позначається на її ефективності. І для федеративних, і для унітарних держав, які успішно реалізують регіональну політику, характерна детальна регламентація цієї сфери як самостійного предмета діяльності органів державної влади.

Європейська практика свідчить про дві форми територіальної автономії: політичну (законодавчу) і адміністративну (місцеву). Зокрема, політична форма територіальної автономії характеризується тим, що її носій має зовнішні ознаки держави – парламент, уряд, іноді конституцію, громадянство тощо, причому в загальнодержавній конституції, як правило, визначається сфера законодавчої компетенції автономного парламенту. Статус політичної автономії

звичайно встановлюється конституцією або спеціальним законом. Так, у ст. 227 Конституції Португалії 1976 р., якою передбачається автономія Азорських островів та Мадейри, вказується, що їх особливий політико-адміністративний режим базується на “географічних, економічних і соціальних характеристиках та на історичному прагненні острівного населення до автономії”. Метою такої автономії є демократична участь громадян в управлінні економіко-соціальним розвитком, стимулювання та захист місцевих інтересів, а також зміцнення національної єдності та солідарності між усіма португальцями.

Адміністративна форма автономії таких ознак не має, а коло автономних прав територіальних одиниць визначається, як правило, звичайним законом. Конституції і закони здебільшого передбачають, що автономні одиниці виробляють (іноді і самі приймають) основні нормативні акти, що визначають їх внутрішній устрій (конституції, статути, положення, хартії самоврядування тощо). У цих автономних утвореннях функціонують ті самі органи, що й у звичайних адміністративно-територіальних одиницях: збори народних представників та місцеві народні представництва, які, однак, мають деякі додаткові права (наприклад права на зовнішньоекономічну діяльність, переваги у використанні місцевих природних ресурсів).

Територіальним одиницям зі значною часткою інонаціонального населення чи населення, що відрізняється іншими особливостями свого побуту, зумовленими, зокрема, острівним положенням території, надається іноді особливий автономний статус, що характеризується в деяких випадках як національно-територіальна автономія. Таку автономію мають населені шведами Аландські острови у Фінляндії, острівні і прикордонні області Італії, населені ескімосами – острів Гренландія в Данії тощо.

Так, Аландські острови мають особливий автономний статус, який вони отримали 1921 р. після Аландської кризи. Зокрема, це полягає в тому, що:

- єдиною офіційною мовою Аландських островів є шведська. Вона використовується в державних, регіональних та муніципальних установах на території автономії, а також в процесі комунікації з центральними органами влади держави. Шведська також є мовою навчання в державних навчальних закладах на островах;

- на островах існує місцеве громадянство, яке дає право голосувати та виставляти свою кандидатуру на виборах до місцевого парламенту – лагтінгу, а також мати у власності нерухомість на островах та займатися підприємництвом (сенса цього обмеження полягає в тому, щоб земля на островах залишалася у власності у місцевого населення, а не у приїжджих та чужинців). Відсутність місцевого громадянства все ж не перешкоджає проживанню на території автономії. Місцеве громадянство набувається з народження (якщо один з батьків його має) або за клопотанням особи (за умови володіння громадянством Фінляндії, проживання на території автономії не менше від п’яти років та задовільного володіння шведською мовою);

– статус цієї автономії у складі Європейського Союзу регулюється особливими положеннями в договорі про приєднання Фінляндії до союзу. Так, у питаннях непрямого оподаткування автономія розглядається як територія третьої сторони;

– з 1970 р. острови мають власне незалежне представництво в Північній Раді або Раді міністрів північних країн – організації для координації співпраці між парламентами та урядами країн Північної Європи;

– місцевий парламент – лагтінг (по суті, законодавчі збори) не підпорядкований у своїх рішеннях Парламенту Фінляндії. Рамки компетенції законодавчих зборів Аландських островів визначаються спеціальними угодами між Аландською автономією та Фінляндією про розмежування сфер відповідальності. Лагтінг здійснює власне правове регулювання, зокрема в таких сферах: освіта, культура, захист пам'яток старовини, охорона здоров'я та медичне обслуговування, охорона навколишнього середовища, внутрішній транспорт, місцеве самоврядування, поштова служба, радіо та телекомунікації. У цих сферах Аландські острови вирішують питання практично як незалежна держава. На закони, прийняті лагтінгом, може бути накладено вето Президентом Фінляндії, але лише в тих випадках, коли лагтінг вийшов за межі автономії провінції, або прийнятий закон криє у собі загрозу внутрішній чи зовнішній безпеці Фінляндії. Центральні органи влади Фінляндії відповідають за зовнішню політику, цивільне та кримінальне право, судоустрій, митницю та державне оподаткування. Вибори в лагтінг проходять раз на чотири роки;

– Аландські острови мають спеціального представника в Парламенті Фінляндії;

– жителі провінції звільнені від служби у фінській армії, але в разі проживання поза Аландських островів протягом п'яти років втрачають цей імунітет.

Варто зазначити, що автономна Гренландія в 1985 р. вийшла з Європейського економічного співтовариства, в якому Данія продовжувала зберігати своє членство. Своєрідні риси має автономія Шотландії у складі Великобританії. Вона не має власних законодавчих і виконавчих органів, однак відповідно до Акта про унію 1707 р. за нею визнається право мати власну правову і судову систему, власну (пресвітеріанську) церкву, спеціальне представництво в Палаті лордів (у Палаті громад Шотландія представлена на загальних підставах).

Також слід згадати унікальний досвід таких унітарних держав, як Італія та Іспанія, який свідчить про те, що в них всебічно й повно визнається та гарантується право народів на автономію. Так, ст. 2 Конституції Іспанії проголошує непорушну єдність іспанської нації, єдину і неподільну вітчизну всіх іспанців: вона визнає і гарантує право на автономію для національностей і регіонів, її складових, і солідарність між ними; згідно зі ст. 5 Конституції Італії республіка, єдина і неподільна, визнає місцеві автономії і сприяє їх розвитку.

Територіальний устрій держави, проголошує Конституція Іспанії, включає муніципії, провінції і автономні співтовариства, що засновуються. Всі ці утворення користуються автономією при веденні своїх справ. Конституція га-

рантує автономію муніципій, які володіють всією повнотою прав юридичної особи. Провінція є місцевим утворенням, що користується правами юридичної особи. Вона являє собою об'єднання певної кількості муніципій на основі територіального принципу для здійснення державної діяльності (ст. 137, 140, п. 1 ст. 141 Конституції Іспанії). Аналогічні норми містить і Основний Закон Італійської Республіки. Її територія поділяється на області, провінції і комуни. Області створюються як автономні утворення з власними повноваженнями і функціями згідно з принципами, встановленими в Конституції (ст. 114–115 Конституції Італії).

Слід зазначити, що Італію, так само як Іспанію, іноді характеризують як “держави автономій”, ураховуючи, що найбільш суттєвою характеристикою таких держав є наявність рис, специфічних для федерації. По суті, це вже не унітарні, але ще не федеративні держави.

Конституції цих держав, гарантуючи право на автономію, як правило, передбачають територіальний принцип утворення автономії. Також у них визначається мета створення автономії – в Конституції Іспанії автономії “володіють всією повнотою прав юридичної особи ... для здійснення державної діяльності”, а згідно з Конституцією Італії автономії мають “власні повноваження і функції”.

Крім права на автономію адміністративно-територіальних одиниць, що входять до їх складу, конституції гарантують право автономії на статuti, конституції. Так, за Конституцією Іспанії, “у здійсненні права на автономію, що визнається в ст. 2 Конституції, провінції, які межують одна з одною, мають загальні історичні, культурні і економічні особливості..., можуть отримати самоврядування і утворити автономні співтовариства відповідно до положень цього розділу і відповідних статутів” (п. 1 ст. 143); “Статuti автономних співтовариств закріплюють: назву автономного співтовариства; межі його території; повноваження автономного співтовариства в рамках Конституції ...” (ст. 147 Конституції Іспанії). “Кожна область має свій статут” (ст. 123 Конституції Італійської Республіки); “Сицилія, Сардинія, Трентіно-Альто-Адідже, Фріулі-Венеція-Джудія і Валле д'Аоста мають особливі форми і умови автономії згідно зі спеціальними статутами, встановленими конституційними законами” (ст. 116 Конституції Італійської Республіки).

Автономії в складі більшості унітарних держав, зокрема Іспанії та Італії в межах, встановлених конституціями, мають право видавати нормативно-правові акти, які не повинні суперечити чинній конституції і законам держави. У разі невідповідності нормативно-правових актів автономії конституції і законам держави питання про конституційність цих актів розглядає або конституційний суд, або інші передбачені конституцією держави державні структури. Ідея створення такого арбітражу для контролю за діяльністю парламенту, президента та інших вищих органів держави була реалізована в післявоєнній Європі шляхом створення органу конституційної юрисдикції – конституційного суду.

Так, в Іспанії контроль за діяльністю органів автономних співтовариств здійснюється Конституційним Судом відносно конституційності прийнятих

ними нормативних актів, що мають силу закону; урядом за поданням державної ради відносно здійснення повноважень, делегованих співтовариствам; органами адміністративної юстиції відносно управління і регламентації норм, а також Рахунковою палатою в тому, що стосується економічних і бюджетних питань (ст. 153 Конституції Іспанії). Про аналогічний підхід свідчить і конституційна регламентація Італійської Республіки: область видає законодавчі норми, якщо вони не суперечать національним інтересам та інтересам інших областей (п. 1 ст. 117); урядовий комісар керує діяльністю державної адміністрації (ст. 124 Конституції Італійської Республіки).

Отже, автономії різного порядку, рівня та характеру існують сьогодні в багатьох країнах Європейського Союзу. Вони можуть утворюватися з урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій регіонів. Досвід функціонування автономій свідчить, що вони можуть мати хартії, статuti і конституції, які приймаються автономіями і затверджуються законодавчими органами держав. У цих документах закріплюється правовий статус автономії, її назва, межі території, повноваження.

Практика конституційного будівництва складних за територіальною організацією європейських унітарних держав демонструє, що хоч би які повноваження мали автономні утворення, вони залишаються складовими частинами держави, не порушуючи суверенітет цих держав. Це закріплено в конституціях більшості унітарних держав, які мають у своєму складі такі утворення. На практиці це звичайно не виключає проявів сепаратизму, протистоянь і конфліктів між центром і автономізованими регіонами (наприклад досвід Іспанії, де виникають перманентні конфлікти з Країною Басків). Подекуди на конституційному рівні взагалі встановлюють заборону утворення автономних територіальних одиниць. Так, Конституція Народної Республіки Болгарія (ст. 2) не допускає виникання в унітарній країні автономних територіальних утворень.

Попри ці тенденції європейський та світовий досвід у цілому підтверджує, що унітаризм – перевірений часом та історично й політично обумовлений феномен, найбільш стабільна та ефективна з погляду організації публічної влади та управління форма державного устрою.

Федерація (лат. *foederatio* – об'єднання, союз, спілка) – форма державного устрою, за якої вищі територіальні одиниці держави мають певну юридично визначену політичну самостійність, чим відрізняються від адміністративно-територіальних одиниць унітарної держави. Складові частини федерації – це своєрідні державоподібні утворення, які називаються суб'єктами федерації, а територія федерації складається з територій її суб'єктів.

Основною ознакою федеративної держави є поділ суверенітету між двома рівнями (федеральним і суб'єктів федерації), що передбачає, зокрема, існування двох систем державної влади та управління, кожна з яких діє у визначених конституцією межах. Характерною рисою федеративної держави є те, що поряд з федеральною конституцією, органами влади та законодавством суб'єкти

федерації мають власні конституції, закони, систему законодавчих, виконавчих та судових органів. Характерне конституційно встановлене розмежування функцій і компетенцій між федерацією в цілому та її суб'єктами. До відання федерації, як правило, належать найважливіші питання функціонування держави: зовнішня політика, оборона країни, фінанси, оподаткування, організація федеральних органів, розв'язання конфліктів між суб'єктами федерації. Компетенція суб'єктів федерації в цілому ширша, але вона зводиться переважно до питань, що не потребують однакового регулювання. До них віднесені організація місцевого самоврядування, громадський порядок, охорона довкілля, встановлення місцевих податків та ін.

Державоподібний характер суб'єктів федерації виражається також у тому, що в них є столиця, державні символи – герб, прапор, гімн, у деяких з них є своє громадянство. Водночас самостійність суб'єктів федерації недостатня для того, щоб вони могли визнаватися суб'єктами міжнародного права. Це пояснюється тим, що суб'єкти федерації не є державами у повному розумінні: вони не мають суверенітету, права сецесії – одностороннього виходу зі складу федерації; юридично позбавлені права самостійної участі в міжнародних відносинах.

Федеральність є зазвичай ознакою держав, які історично формувалися шляхом об'єднання чи завоювання різних територій. Україн рідко федерації утворюються шляхом територіальної трансформації унітарних держав. Серед країн-членів Європейського Союзу федераціями є ФРН, Королівство Бельгія та Австрійська Республіка. Історія свідчить, що найстійкішими є федерації, створені на територіальній основі (США, Мексика, ФРН). Натомість федерації, які будуються за національно-територіальною ознакою (колишні СРСР, Югославія, Чехословаччина, сучасна Росія, Індія), змушені враховувати можливі сепаратистські прояви, які загрожують цілісності такої держави. Суб'єкти федерації можуть мати різні назви, які, як правило, визначаються певними історичними або правовими чинниками: штати, провінції, республіки, федеральні землі та ін.

Федерацію слід відрізнити від конфедерації, яка являє собою міжнародно-правовий союз суверенних держав, до компетенції якого передаються деякі важливі питання. Близькими до суб'єктів федерації можуть бути також автономні утворення деяких унітарних держав регіоналізованого типу, про що йшлося раніше.

Нині існує не так уже й багато держав, які виникли як унітарні, а потім змінили форму устрою на федеративну та внаслідок такої модернізації являють собою позитивний приклад для рецепції. Сучасні демократичні держави майже не здійснювали добровільного переходу від унітаризму до федералізму. Федерації, що сьогодні існують у світі, утворилися переважно або історично шляхом об'єднання політично самостійних держав чи державних утворень (як, наприклад, США), або ж мали попередній досвід такого об'єднання державних утворень (наприклад ФРН). Єдиним винятком серед розвинених держав може слугувати приклад Бельгії, яка лише під тиском складних обставин, пов'язаних передусім з тривалим міжетнічним напруженням, змушена була дуже

поступово та повільно перейти від унітаризму до федеративного устрою, але це не вирішило навіть частину проблем, що постали перед бельгійським суспільством, і в цій державі періодично виникають конфлікти на цьому ґрунті. Так само під тиском складних обставин федеративний устрій було нав'язано Боснії-Герцеговині, але проблеми в цій державі лише поглибилися.

Перетворення Бельгії із унітарної держави на федеративну у результаті кількох етапів державних реформ (за 1970–1993 рр.) стало помітною подією. Вся історія бельгійської держави відзначалася конфліктами між двома культурно-лінгвістичними громадами – валлонами та фламандцями, які проявлялися у різних сферах та справляли суттєвий вплив на політичне життя країни. Федералізація Бельгії стала спробою врегулювання таких конфліктів. Втім, як свідчить цей безпрецедентний досвід (який без будь-якої переконливої аргументації пропонується деякими “експертами” для України як рецепт розв’язання її внутрішніх “проблем”), і сьогодні залишається невирішеною низка проблем між культурно-лінгвістичними громадами. Негативним аспектом також є прояв сепаратистських настроїв, які виходять в основному від фламандських політичних партій. Як вказують дослідники, повного вирішення цих етнічних конфліктів у найближчому майбутньому важко досягнути. Відцентровий характер бельгійської федерації, її двополярність, а також тенденція до розширення автономії суб’єктів федерації можуть стати живильним ґрунтом для розвитку сепаратистських настроїв. Недоліки інституціональної системи можуть призвести до серйозних політичних криз і навіть паралізувати діяльність центральних органів влади.

Особливістю держав з федеративним устроєм є наявність у них так званого “федеративного режиму”, або “державного режиму федерації”, своєрідність якого виражається в специфіці правових прийомів і засобів формування, розподілу і здійснення функцій державної влади. Композиція державного суверенітету в класичному розумінні вибудовується, умовно кажучи, у вигляді співвідношення “одна держава – один суверенітет”. Як із теоретичного, так і з практичного погляду об’єднання кількох суверенних держав та утворення на цій основі нової держави вносить у це співвідношення серйозний дисбаланс. На практиці він з часом усувається, але лише частково. Чим послідовніше втілюються федералістські засади в державі, тим дисбаланс очевидніше. З цієї причини, зазначають деякі російські вчені, зокрема Ю.В.Кім (що дуже символічно та важливо в сучасних умовах), федеративна держава не є стійкою політичною формою. Ефект сегментарного державно-правового простору є постійним супутником федерацій. Він не може відповідно не позначатися на характеристиках державного режиму, який, однак, традиційно розглядається крізь призму унітаристського погляду (“одна держава – один режим”).

Механізм територіального розосередження функцій державної влади у федераціях структурно близький до децентралізації, але не збігається з ним. Зовні організаційна структура федеративної держави має вигляд політично децентралізованої. Однак таке уявлення хибне. Між догмою і реальною прак-

тикою федералізму існують серйозні розбіжності. У будь-якій з федеративних держав декларована конституцією федеративна форма суперечить сутності владовідносин, які природно структуруються унітарно. Особливо це стосується організації системи виконавчої влади, яка несе основне управлінське навантаження в державі. Саме тому, підсумовує Ю.В.Кім, державність, яка не спирається на унітарність, не може розглядатися як стійка.

Такі висновки, які робляться у зарубіжній (насамперед, російській) доктрині федералізму, мають колосальне методологічне та прикладне значення. Абсолютно штучно культивована та фактично демонізована сьогодні, наприклад в Україні, ідея федералізму як найбільш завершеної форми регіоналізму та “неодмінної умови для самореалізації потенціалу регіонів, кожної територіальної одиниці, кожного громадянина” в сучасному світі розвивається значно повільніше, а останнім часом виявилася скоріш послабленою. Так, Л.Карафієлло та К.Малфліт, хоч і переконані в позитивному впливі федералізму на процеси переходу до демократії, пишуть, що “федералістська діалектика зберігає полярильність, конфліктність та напруженість”. Американський політолог У.Рікер заперечує, що федералізм завжди слугує гарантією демократичних свобод. На його думку, між федералізмом та свободою немає простого причинного зв’язку.

Конфедерація – це міждержавне об’єднання на договірній основі для досягнення певних цілей (економічних, військових, політичних, соціальних тощо). Порядок вступу до конфедерації і виходу з неї визначається державами, що входять до її складу, і базується на принципі добровільності та згоді всіх її членів. Вийти з конфедерації простіше, ніж з федерації. Вихід можливий і на основі одностороннього волевиявлення, що має, однак, правову базу. Для досягнення поставлених цілей у конфедерації створюються необхідні органи управління. Фінансові кошти, необхідні для ведення загальних справ, об’єднуються добровільно.

Основні риси, характерні для конфедеративної форми державного устрою:

- конфедерація утворюється на основі відповідних договорів;
- суб’єкти конфедерації мають право вільного виходу;
- суверенітет у конфедерації належить державам, що входять до її складу. Ніякі рішення союзної влади не мають сили без згоди суб’єктів конфедерації;
- фактично суверенітет конфедерації не визнається міжнародним правом, оскільки конфедерації позбавлені суверенної влади над всією територією і населенням. Міжнародні договори з конфедераціями мали обмежений характер і укладалися переважно для вирішення питань війни і миру;
- до відання конфедерації входить невелика кількість питань: питання війни і миру, зовнішньої політики, формування єдиної армії, загальної системи комунікацій, вирішення спорів між суб’єктами конфедерації. Розширення їх можливе, як правило, тільки за згодою всіх держав, що входять до складу конфедерації;
- у конфедераціях утворюються тільки координаційні органи, необхідні для вирішення завдань, що постають перед конфедерацією;

– парламент конфедерації формується представницькими органами її суб'єктів, що зобов'язують своїх делегатів неухильно дотримуватися виданих їм інструкцій і вказівок;

– постійно діючі державні органи конфедерації позбавлені владних повноважень. Як правило, акти конфедеративної влади не містять норм прямої дії: вони адресовані не громадянам, а органам влади суб'єктів конфедерації;

– суб'єктам конфедерації належить право відмовлення у визнанні або в застосуванні актів союзної влади;

– бюджет конфедерації формується за рахунок добровільних внесків її суб'єктів. Правом безпосереднього оподаткування, як і можливістю примусового стягнення податків, конфедерація не володіє;

– суб'єкти конфедерації мають право встановлювати митні та інші обмеження, що перешкоджають пересуванню осіб, товарів, послуг і капіталів;

– як правило, у конфедераціях відсутня єдина система грошового обігу;

– військові формування набираються суб'єктами конфедерації, причому нерідко зберігається їх подвійне підпорядкування державним органам конфедерації і її суб'єктів;

– у конфедераціях немає союзного громадянства.

Зарубіжні дослідження свідчать, що абсолютно прямого зв'язку між федералізмом та демократією, децентралізацією управління та забезпеченням широким правам і свободам особистості немає. Лише формальне проголошення федералізму не гарантує демократизації та децентралізації управління, збалансування соціально-економічних відносин, досягнення свободи особистості. Існують унітарні держави, в яких людина реально здійснює конституційні права, та федеративні держави, в яких порушуються конституційні права і свободи.

1.4. Місцеве самоврядування та його інститути в країнах Європейського Союзу

Місцеве самоврядування як самоорганізація, регулювання та врядування територіальних спільнот, що самостійно вирішують важливі питання локального життя, є одним з найяскравіших феноменів європейської цивілізації.

Серед великої кількості загальних надбань людства, з-поміж яких варто назвати повагу до вибору народів державних форм свого існування, прагнення до миру між державами, повагу до прав людини, місцеве самоврядування займає особливе місце. Місцеве самоврядування, по-перше, є первинною та природною формою існування людських спільнот; по-друге, зробило основний внесок у формування державності, оскільки історично передувало розвиткові державно організованого суспільства, що запозичило та підняло на державний рівень багато організаційних та організаційно-правових форм взаємодії влади і суспільства; по-третє, відіграє важливу роль у становленні і функціонуванні сучасної демократичної державності, яка базується на принципах народовладдя та пріоритету прав людини над правами держави; по-четверте, со-

годні входить у перелік питань, що є предметом не тільки національного, а й міжнародно-правового регулювання. Виходячи з цього феноменологія місцевого самоврядування будується на синергізмі національного та міжнародного правопорядків.

Усі вказані особливості стосуються й інституту місцевого самоврядування, що функціонує на теренах Європейського Союзу. Розглянемо більш ґрунтовно вказані особливості місцевого самоврядування в контексті національної та міжнародної складових.

Відносно національної складової місцевого самоврядування слід зазначити, що в сучасному світі воно виступає як складний і багатоплановий соціальний феномен і правовий інститут, який закріплений у конституціях переважної більшості держав-членів міжнародної спільноти, а також держав-членів Європейського Союзу. Проте, незважаючи на конституційну легалізацію місцевого самоврядування у вказаних суверенних суб'єктах, існує амбівалентний підхід до нього з боку держави, який проявляється у наявності постійної дихотомії “централізація – децентралізація” щодо компетентних повноважень інституту місцевого самоврядування, його суб'єктів та органів.

Зауважимо, що історичний досвід становлення, функціонування та розвитку держав-членів Європейського Союзу, а також сучасні спроби деяких суб'єктів законодавчої ініціативи вказаних держав, зокрема інститутів законодавчої та виконавчої влади перейти до централізації зазначених повноважень шляхом внесення змін і доповнень до чинного національного законодавства про місцеве самоврядування, наочно продемонстрували, що вони стимулюють процеси нівелювання місцевої демократії і призводять до побудови “декоративного”, “слухняного” та “позитивно передбаченого” для держави інституту локальної демократії, а зрештою, до його згорання та ліквідації.

Водночас історичний розвиток суспільства свідчить про те, що такі спроби приречені на невдачу, оскільки місцеве самоврядування, будучи спільною історичною спадщиною людства, в процесі розвитку і набуття досвіду у відносинах з центральною владою набуло настільки важливого значення для громадянського суспільства, що центральна влада поступово визнає його право функціонувати на території держави в повному обсязі. Природа цього явища криється насамперед в історичній генезі місцевого самоврядування. Адже воно з'явилося задовго до державності ще в рамках первісної общини, поява якої пов'язана з екзистенційними (життєвими) домінантами необхідності колективного існування і функціонування людей перед зовнішніми загрозами.

Згодом місцеве самоврядування формується на євразійських теренах в грецьких містах-полісах, де з'являються перші структуровані елементи й інститути публічної влади (міський парламент, чиновники, глава міста-держави, армія, громадяни тощо), які стають прообразом державних інституцій і фактично передвісником державності.

Діяльність римських муніципій підсилює колективістські публічні засади, і вже в епоху феодалізму з'являється магдебурзьке право, виникнення яко-

го було пов'язане з розвитком міст, що розпочалося у Західній Європі в XI ст. і тривало впродовж XII–XIII ст. Саме в німецькому місті Магдебурзі у 1188 р. було видане перше писане муніципальне законодавство, присвячене, насамперед, розв'язанню спорів між міщанами. Надання місту магдебурзького права означало скасування дії звичаєвих норм, виведення міста з-під юрисдикції місцевої адміністрації (намісників, воєвод тощо) і запровадження міського самоврядування з виборною адміністрацією та виборним судом. Упродовж XII–XIV ст. норми магдебурзького права були прийняті у 80 містах Центральної і Східної Європи, включаючи українські. Саме магдебурзьке право стало класичним прообразом парадигми сучасної локальної демократії.

До цього можна віднести український досвід самоврядування по тому самому магдебурзькому праву, самоорганізації Запорозької Січі, а також самоврядування земських та інших установ у період перебування України в складі Російської імперії та інших європейських держав, що закріпив місцеве самоврядування на рівні суспільної самосвідомості і ментальності народу України.

Таким чином, можна констатувати, що місцеве самоврядування в класичному розумінні зароджувалося на території Європи.

Слід зазначити, що в сучасному розумінні інститут місцевого самоврядування став функціонувати та був легалізованим на конституційному рівні в державах-членах Європейського Союзу тільки після здобуття ними державної незалежності й прийняття конституцій. Саме відтоді місцеве самоврядування є важливою складовою конституційної доктрини, чинного конституційного законодавства і юридичної практики держави. Проте важливу роль у становленні цього інституту на теренах сучасного Європейського Союзу відіграло вчення “муніципального соціалізму”.

Виникнувши як один з напрямів реформістського соціалізму у 80-90-х рр. XIX ст., “муніципальний соціалізм” розглядає передачу у власність або в розпорядження органів місцевого самоврядування (муніципалітетів) міського транспорту, електростанцій, газопостачання, шкіл, лікарень і т. ін. як шлях до поступового, мирного “вростання” капіталізму в соціалізм. Це вчення, що, по суті, було антагоністичним вченню “класової боротьби”, з яким виступали соціал-революціонери на чолі з В.Ульяновим (Леніним), набуло популярності в Західній Європі. Із захистом його ідей виступили реформісти різних країн: посибілісти у Франції, фабіанці і керівники Незалежної робітничої партії у Великій Британії, бернштейніанці у Німеччині, “економісти” в Росії. В рамках “муніципального соціалізму” меншовики висували програму муніципалізації землі.

На думку В.Леніна, прихильники “муніципального соціалізму”, прагнуть відволікти увагу робітників від найважливіших проблем класової боротьби, світової революції, переносять увагу “... на сферу дрібних місцевих питань, які не є питаннями про панування буржуазії як класу, що не є питаннями про основні знаряддя цього панування, – а є питаннями про витрачання крихт, що кидає багата буржуазія на “потреби населення”. Однак історія підтвердила

правоту прихильників “муніципального соціалізму”, ідеї якого є сьогодні складовою частиною поглядів сучасних реформаторів і покладені в основу концепції місцевого самоврядування в державах-членах Європейського Союзу.

Виходячи з особливостей вирішення розглянутих питань, слід звернути увагу на відповідну автономність місцевого самоврядування в межах сучасного національного конституціоналізму як теорії, історії і практики конституційного будівництва в окремій державі. Це зумовлено наявністю в місцевого самоврядування специфічної суб’єктно-об’єктної складової й досить широкого кола специфічних соціально-правових відносин. Проте ця специфіка не є антагоністичною загальному елементному складу і змістовому навантаженню національного конституціоналізму, а органічно його доповнює і розвиває. Підтвердженням цього є позиція І.М.Степанова, який, відзначаючи великий потенціал конституціоналізму, пропонував розуміти під ним систему уявлень про загальнодемократичні, загальноцивілізаційні політико-правові цінності державно організованого суспільства. На наш погляд, саме такий підхід відкриває для місцевого самоврядування вихід на міжнародно-правовий рівень та зумовлює його міжнародно-правове визнання, легалізацію та відповідний потенціал, у тому числі і в межах Європейського Союзу.

Про важливе місце місцевого самоврядування в державі свідчить його розгляд у контексті структурованості (блоковості) національного конституціоналізму. Аналізуючи його в онтологічному розумінні, В.Т.Кабишев і Т.М.Пряхіна пропонують під ним розуміти верховенство й визначальну роль конституції в правовій системі, безпосередню дію конституції в конституційній регламентації державного ладу і політичного режиму, конституційне визнання прав і свобод людини, правовий характер відносин громадянина і держави. Слід наголосити на тому, що саме в такому ракурсі місцеве самоврядування сприймається в Європейському Союзі.

Таким чином, обидві доктринальні позиції окреслюють конституційно-правовий простір, у якому виникає, в який входить та в якому функціонує місцеве самоврядування як основна форма локальної демократії територіальних співтовариств. Крім того, вони одночасно зумовлюють його глобальний дискурс і кумулятивний потенціал.

Особливо слід наголосити на тому, що сучасна національна конституційно-правова доктрина держави займає важливе місце в генезисі місцевого самоврядування, тому її системно-телеологічний аналіз щодо останнього дає змогу не тільки розглядати національний конституціоналізм як ідейно-теоретичну конструкцію, покладену в основу світового конституціоналізму, а й аналізувати феноменологію місцевого самоврядування як суб’єкта-об’єкта міжнародного правопорядку, що є загальним надбанням народів та держав.

Уважаємо, що саме тут інтегрована сукупність феноменів національного конституціоналізму держав об’єднує ліберальні й соціал-демократичні течії, на яких будується, формується та функціонує світова, в тому числі й європейська, спільнота, і тому таке явище може бути визнане “ідеальним” для виник-

нення, творення, створення, інституціоналізації та конституювання демократичного конституційного ладу конкретної держави, при якому “суб’єктивні права є більш значущими, ніж державні інтереси”.

Саме тому в сучасному європейському співтоваристві місцеве самоврядування розцінюється як найважливіший елемент конституційного ладу демократичних держав. Оскільки, по-перше, його функціонування призводить до реалізації та захисту усього розмаїття прав людини, що на сьогодні виступають найважливішим чинником побудови європейського співтовариства (процес трансформації конституційних прав і свобод людини в так звані “муніципальні права людини”); по-друге, соціальна і правова цінність місцевого самоврядування полягає в тому, що воно фактично являє собою специфічний рівень представницької і виконавчої публічної самоврядної (муніципальної) влади; по-третє, місцеве самоврядування бере участь у виконанні завдань і функцій держави на локальному рівні управління; по-четверте, воно одночасно реалізує систему специфічних різнорівневих і поліоб’єктних інтересів жителів відповідних територіальних одиниць, що пов’язані з необхідністю організації стабільної життєдіяльності на локальному рівні соціуму, і, таким чином, суттєво відрізняються від інтересів держави, але водночас вони їм не суперечать.

Слід зазначити, що визнання державами-членами ЄС місцевого самоврядування та місцевим самоврядуванням державної влади як такої, що конститує інститут локальної демократії шляхом конституційної та законодавчої легалізації, легітимації, створення відповідних систем охорони, захисту, гарантування тощо, в позитивному сенсі створює відповідну взаємодію влад, яка сприяє розвитку демократичної правової державності та, зрештою, забезпечує демократичний міжнародний правовий порядок, у якому:

а) держави, що мають своє національне конституційне право і з його допомогою самостійно регламентують та регулюють правовий статус інституту місцевого самоврядування, його суб’єктів та органів;

б) інституції європейського співтовариства – наприклад, Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи, членами якої є практично всі держави-члени Європейського Союзу, що розробив та прийняв багатосторонню міжнародну угоду – Європейську хартію місцевого самоврядування 1985 р., що містить загальні підходи (принципи) до становлення, функціонування та розвитку інституту місцевого самоврядування на теренах держави-члена Ради Європи;

в) право Європейського Союзу як різновид специфічного міжнародного інтеграційного права, що містить низку нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток локальної демократії та захист прав територіальних спільнот.

Саме ці інституційно-нормативні блоки відіграють основну гносеологічну, аксіологічну та праксеологічну ролі в становленні та розвитку інституту місцевого самоврядування в державах-членах Європейського Союзу.

Європейська практика демонструє широку різноманітність організаційних та економічних рішень у галузі місцевого самоврядування. Ця різно-

манітність є принципово важливою, оскільки дає змогу реально вирішувати питання місцевого значення в інтересах жителів-членів територіальних спільнот, що функціонують на теренах держав-членів Європейського Союзу. Такий підхід має великий праксеологічний потенціал: якщо низка органів місцевого самоврядування прийме неправильне рішення в умовах демократії і вільного обміну досвідом, то загальна “ціна помилки” все одно буде меншою, а стійкість загальної системи залишиться вищою, ніж якщо б держава, намагаючись централізовано вирішувати питання місцевого значення, допустила одну маленьку помилку. І політики, і вчені солідарні в тому, що “комунальна недоплатність – не аргумент, щоб держава брала на себе всі сфери діяльності”.

На території держав-членів Європейського Союзу функціонують три основні моделі місцевого самоврядування: англосаксонська, континентальна та змішана. Саме вони в історичній ретроспективі були сформовані в Європі, а потім в тому чи іншому поєднанні поширилися по всьому світу.

Англосаксонська модель виникла у Великій Британії, а потім набула поширення переважно в державах з однойменною правовою системою: США, Канаді, Індії, Австралії, Новій Зеландії та ін. Модель характеризується високим рівнем самостійності муніципальних органів. Її основними рисами є:

- високий ступінь автономії місцевого самоврядування, виборність, контроль насамперед з боку населення;
- відсутність на місцях спеціальних державних уповноважених, що контролюють органи місцевого самоврядування;
- відсутність місцевих адміністрацій (органів державної влади місцевого рівня).

Основним принципом тут є можливість “діяти самостійно в межах наданих повноважень” (у Великій Британії повноваження надаються парламентом держави, тобто з “центру”). Виборні органи місцевого самоврядування в межах закону, звичаю, сформованої практики, судового прецеденту самостійно і під свою відповідальність вирішують питання, що не віднесені до компетенції держави. Державне регулювання місцевого самоврядування може здійснюватися лише в непрямій формі, наприклад за рахунок прийняття модельних законів, які органи місцевого самоврядування можуть вводити на своїй території зі змінами. Державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюється у формі судового контролю, ефективним засобом впливу якого є державні дотації.

Континентальна (французька) модель поширена в країнах континентальної Європи (Франція, Італія, Іспанія, Бельгія), а вже через них (у минулому через колоніальну систему) набули поширення і в більшості країн Латинської Америки, Близького Сходу, франкомовної Африки. Її характерними рисами є:

- поєднання місцевого самоврядування та місцевих адміністрацій (органів державної влади місцевого рівня), їх виборності і призначуваності;
- певна ієрархія системи управління, в якій місцеве самоврядування є нижчестоящою ланкою порівняно з вищим рівнем державного управління;

- обмежена автономія місцевого самоврядування;
- наявність на місцях спеціальних державних уповноважених, що контролюють органи місцевого самоврядування.

Яскравим прикладом такого синтетичного поєднання самоврядних та централістських функцій є Франція, де передбачено місцеве самоврядування на рівні комун, але більші кантони і округи вже є місцевими рівнями державної влади. Елементи самоврядування знову з'являються на рівні департаменту, які мають повністю змінити державну владу на рівні регіону. Основною ланкою місцевого самоврядування є комуни, кожна з яких має свій представницький орган – раду і мера, обраного з числа депутатів ради. Мер і депутати муніципальної ради, що працюють на постійній основі, утворюють муніципалітет. Водночас мер є державним службовцем. Діяльність мера здійснюється під контролем муніципальної ради та під адміністративним контролем комісара республіки. Останній також спостерігає за законністю прийнятих комуною рішень і в разі потреби звертається до суду за їх скасуванням (тобто щодо муніципальної ради принцип адміністративного контролю вже не діє).

Муніципальною реформою початку 80-х рр. XX ст. у Франції був послаблений ступінь супідрядності між різними рівнями місцевих органів. Відповідно до законів від 7 січня і 22 червня 1983 р. жоден територіальний рівень не може здійснювати опіку над іншим, за винятком низки чітко обмежених питань: регіональний рівень поставлений над департаментом і комунами в соціальних питаннях, питаннях охорони здоров'я, сільського оснащення, шкільного транспорту. Крім того, був дещо пом'якшений адміністративний контроль центру над місцевими представницькими органами.

У Німеччині, Австрії, в деяких державах-членах Європейського Союзу, що раніше були соціалістичними державами (Болгарія, Румунія), діють змішані моделі, що увібрали в себе різні риси англосаксонської і континентальної.

Необхідно звернути увагу на стійку тенденцію до конвергенції зазначених моделей місцевого самоврядування, що відбувається, незважаючи на їх різні критеріальні ознаки. Зазначені процеси детерміновані, по-перше, муніципальними реформами, що відбулися в державах-членах Європейського Союзу в 70–80-ті рр. XX ст. Так, аналітики зазначають, що, “порівнюючи англосаксонську і континентальну моделі місцевого самоврядування, слід мати на увазі, що в демократично розвинених країнах відмінності між цими двома моделями не мають принципового характеру. Їх сучасна форма, що є результатом реформ місцевого самоврядування, дає підстави стверджувати про певне зближення колись досить відмінних муніципальних систем”. По-друге, слід враховувати, що європейська правова інтеграція здійснюється на основі конвергенції романо-германської та англосаксонської правових систем. По-третє, одним із ключових факторів, що сприяє такому зближенню, є тісний зв'язок і взаємодія між державами з різними правовими системами у складі Європейського Союзу. У процесі виконання, по суті, однакових організаційних, техніко-

юридичних та соціально-політичних функцій ці правові системи зазнають постійного взаємовпливу.

Сутнісними рисами для всіх муніципальних систем, що розвиваються в умовах демократії, є збереження і розвиток різноманітності форм місцевого самоврядування. Це справедливо і для тих держав-членів Європейського Союзу, які приділяють особливу увагу дотриманню єдиних стандартів рівня життя для жителів різних територій. Наприклад, у Німеччині, де комунальне право є винятковою компетенцією земель, існує безліч відмінностей між земельними комунальними конституціями. У країні діють 4 моделі організації місцевого самоврядування:

- 1) “сильний мер”, що вирішує і місцеві питання, і виконує державні повноваження (французька модель);
- 2) “сильний магістрат”, який обирається Зборами депутатів і колегіально здійснює виконавчу владу (північнонімецька модель);
- 3) “сильний директор” – глава виконавчої влади, що обирається комунальною радою при тому, що бургомістр в основному виконує представницькі функції (англосаксонська модель);
- 4) “сильна рада” – вищий орган влади громади, бургомістр є головою ради і одночасно главою виконавчої влади (південнонімецька модель).

Спроби уніфікувати структуру органів місцевого самоврядування в Німеччині робилися неодноразово, але були визнані недоцільними.

У цілому в державах-членах Європейського Союзу ставлення до місцевого самоврядування поляризується за віссю “північ” – “південь”. Скандинавські країни відрізняються високим ступенем автономії місцевого самоврядування, країни Південної Європи – низьким.

Німецький дослідник-муніципаліст А.Гессер у своїй книзі “Свобода муніципальних утворень як порятунок Європи” пов’язує рівень розвитку місцевого самоврядування з історією розвитку суспільних свобод і державності, виділяючи залежно від цього дві групи країн:

- “споконвічно-вільні” країни з традиційно високим ступенем громадянських свобод, що виробили імунітет проти монархічно-бюрократичної централізації (Велика Британія, держави Північної Європи, Нідерланди, Швейцарія);
- “лібералізовані держави верховної влади”, що базуються на загальному підпорядкуванні бюрократичному апарату, де залишається мало місця для реального “управління під свою відповідальність” на місцевому рівні (Іспанія, Франція, Італія і Німеччина).

Уважаємо, що тим самим А.Гессер пропонує не тільки більш широку класифікацію муніципальних моделей, ніж класифікація традиційних англосаксонських/континентальних моделей, а й розкриває онтологічні константи такого соціального моделювання. Так, для першої групи країн у його класифікації “точкою відліку” є місцева громада, для другої – держава. Таким чином, демонструються два головних інститути, що детермінують виникнення місце-

вого самоврядування в державах-членах Європейського Союзу, і така детермінація зумовлена, по-перше, історичним розвитком держави; по-друге, демократичними надбаннями її населення; по-третє, проявом стратегічної управлінської домінанти “централізація – децентралізація”.

Це, наприклад, підтверджується тим, що ще в ХІХ ст. законодавці Бельгії відстоювали тезу: громада старше від держави, закон її захищає, а не створює. Таким чином, саме громада виступає як первинний суб’єкт місцевого самоврядування, що володіє природними правами щодо держави. Першість громади проявляється і в тому, яку увагу в країнах першої групи приділяють впливу і контролю громадян за місцевим самоврядуванням. Для Франції, навпаки, є справедливим зворотне, а саме верховенство держави: там на підставі закону можна створити громаду, тобто громада виникає тільки на основі волевиявлення держави та з її згоди.

Незважаючи на наявність різних політичних і нормативних підходів до визначення, організації та функціонування місцевого самоврядування в державах-членах Європейського Союзу, воно відіграє значну роль та має велике праксеологічне значення як соціальний інститут, від функціонування якого залежить не тільки організація повсякденного життя людини та забезпечення її життєво важливих устремлінь, а й стабільне функціонування інституту державності. Звідси стає зрозумілим, чому саме місцеве самоврядування перетворюється на об’єкт міжнародно-правового регулювання і чому його основні конституюючі принципи закріплюються в міжнародних договорах, зокрема в Європейській хартії місцевого самоврядування 1985 р. (далі – Хартія).

Завдяки цьому міжнародному договору, що був розроблений та діє в рамках Ради Європи – найбільшої міжнародної регіональної міждержавної організації, що об’єднує 47 держав Європи, зафіксовано, що повноцінне місцеве самоврядування є однією з визначальних ознак демократичної, соціальної, правової держави. Тільки через розвинене самоврядування можна найповніше реалізувати ідею здійснення влади безпосередньо населенням відповідних територій держави. Участь міжнародної організації в розробці цього міжнародного договору є також свідченням того, що ефективна реалізація загальнодержавної політики значною мірою залежить від її розуміння, підтримки та повсякденного виконання на місцях передусім місцевою владою – органами місцевого самоврядування, здатною донести її основні положення до місцевої громади.

Системний аналіз тексту Хартії дає змогу констатувати, що основними принципами формування системи місцевого самоврядування в державах-членах Європейського Союзу є: компліментарність; субсидіарність; демократизм; департаменталізація.

Ці принципи є базовими в діяльності інститутів місцевого самоврядування. Їх реалізація на практиці дає змогу створити, по-перше, інституційну архітектуру місцевого самоврядування як управлінсько-владного простору; по-друге, необхідні правові умови для формування й діяльності органів місце-

вого самоврядування, які є інститутом прямої демократії і, по-третє, реально забезпечити умови, в яких ці органи в “межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, що належить до сфери їх компетенції і вирішення якого не доручене ніякому іншому органу”.

Перший принцип – це принцип комплементарності. Він припускає установку на безперервність процесів, що відбуваються у структурі влади. Принцип спрямовує на створення умов рівномірного розподілу владних функцій у розрізі всієї вертикалі управління, тобто рівномірного поділу влади в структурі управління і виділення владних повноважень як згори, так і знизу. Такий порядок реалізації влади дає змогу уникнути дефіциту владних повноважень і не залишає місця для прояву нелегальних центрів управління, які б узяли функцію управління соціальною системою на себе.

Принцип комплементарності, що на практиці передбачає здійснення компетентними (законодавчими) органами держави відповідних техніко-юридичних дій на етапах законопроекування та законотворчості, вказує на те, що держава повинна створити систему правових гарантій, які б забезпечували захист прав та інтересів місцевого самоврядування від необґрунтованого втручання в їх діяльність органів державної влади. У ст. 4 п. 4 Хартії записано, що “повноваження, якими наділяється місцева влада, як правило, мають бути повними й виключними. Вони не можуть скасовуватися чи обмежуватися іншим, центральним або регіональним органом, якщо це не передбачено законом”. Система правових гарантій повинна забезпечувати:

- організаційну самостійність місцевого самоврядування;
- економічну самостійність місцевого самоврядування у вирішенні всіх питань місцевого життя;
- реальну рівноправність у відносинах із державними органами.

Другий принцип – принцип субсидіарності – є загальним принципом інституціональної організації влади і управління. Відповідно до цього принципу питання, які можна вирішувати на низових рівнях управління, немає необхідності передавати нагору. Таким чином, цей принцип виступає як оптимальна управлінська парадигма, що сприяє формуванню власної компетенції місцевого самоврядування та його органів, виходячи, по-перше, саме з їх наближення до того рівня управління, на якому функціонують жителі-члени територіальної громади; а, по-друге, з реальної можливості вирішення саме цього конкретного питання, що є важливим для вказаних жителів.

Отже, припускаючи процедуру розподілу й перерозподілу повноважень між управлінськими рівнями державної влади, принцип субсидіарності здійснює таку передачу і трансформує їх у власні повноваження органів місцевого самоврядування.

Принцип субсидіарності має системний характер і, крім внутрішньої логістики, визначає стійку послідовність виконання владних повноважень управлінськими органами і порядок розподілу відповідальності цих органів перед населенням виходячи з того, що система “питань місцевого значення”,

тобто тих питань, від вирішення яких залежить нормальне та стабільне функціонування територіальної громади, повинна будуватися знизу. Іншими словами, передусім необхідно ставити питання, чи є органи місцевого самоврядування реально спроможними, тобто чи зможуть вони успішно вирішити певне завдання, використовуючи адміністративні повноваження, організаційні можливості, компетентні кадри, і тільки при отриманні негативної відповіді ці питання доцільно передавати для вирішення іншим органам.

Таким чином, можна погодитися з Н.Бровинською в тому, що згідно з принципом субсидіарності “втручання держави припустиме лише в тому разі, коли без її допомоги неможливо досягти поставлених цілей”, тобто в процесі реалізації цього принципу діяльність держави допускається за остаточним підходом і тільки в умовах, коли реалізація телеологічних доміант, що поставлені для вирішення місцевим самоврядуванням, опиняється під питанням.

Слід зазначити, що принцип субсидіарності має велике конституююче значення, причому не тільки в рамках Ради Європи. Виходячи з універсальності та зручності застосування цього принципу, його було введено до Маастрихтського договору про створення Європейського Союзу в 1992 р. (набрав чинності 1 листопада 1993 р.) (ст. 5), що є одним з установчих договорів Європейської спільноти та становить її “первинне” право.

Принцип субсидіарності згідно зі ст. 5 передбачає, що управління здійснюється, можливо, на децю нижчому рівні, коли це доцільно. При цьому європейський рівень виступає як додатковий стосовно національного (наприклад фінансування на рівні Європейського Союзу звичайно доповнює, а не заміняє собою ресурси окремих країн). Таким чином, принцип субсидіарності трансформувався з принципу здійснення локальної демократії в основоположний принцип функціонування Європейського Союзу. Тепер його слід розуміти і тлумачити як політичний принцип керівництва справами Співтовариства і законодавчого обмеження його компетенції. У доповіді Координаційного комітету щодо місцевих і регіональних органів влади Ради Європи зазначається: “Основна ідея, що стоїть за принципом, полягає в тому, що політична влада повинна втручатися тільки в тих межах, за яких суспільство і складові його групи, починаючи від індивідумів до родини, місцевих громад та інших трохи більших груп, не в змозі задовольнити різні потреби”. Таким чином, можна стверджувати, що принцип субсидіарності набув великого значення в загальній управлінській та нормативно-компетенційній діяльності як Ради Європи, так й Європейського Союзу, ставши універсальним алгоритмом визначення компетенції як органів держави, так і органів місцевого самоврядування.

Такий принцип знайшов відображення в ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування, де записано: “Місцеве самоврядування означає право і спроможність місцевої влади в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою державних справ, під власну відповідальність та в інтересах місцевого населення”.

У зв'язку з тим, що місцеве самоврядування – це рівень політичної участі і вирішення питань, які стосуються безпосередньо громадянина, застосування цього принципу передбачає, що рішення приймаються саме на місцях. Але якщо якийсь питання на місцях не можна вирішити, то воно має передаватися на вищий рівень влади. При цьому відповідальність органів місцевого самоврядування повинна визначатися з урахуванням їх можливостей.

Особливе інституційно-парадигмальне значення для реалізації принципу субсидіарності має ст. 4 Європейської хартії місцевого самоврядування, яка закріплює феномен компетенції місцевого самоврядування і сферу її виникнення й реалізації та в п. 4 визначає, що “повноваження, якими наділяються органи місцевої влади, як правило, мають бути повними і виключними. Вони не можуть скасовуватися чи обмежуватися іншим, центральним або регіональним органом, якщо це не передбачено законом”. Також при делегуванні повноважень центральними чи регіональними органами “місцева влада у міру можливості має право пристосовувати свою діяльність до місцевих умов” (ст. 4 п. 5 Хартії). Крім того, при плануванні й прийнятті будь-яких рішень, що безпосередньо стосуються органів місцевого самоврядування, центральним органам влади необхідно консультуватися з місцевими органами, наскільки це можливо, здійснюючи це завчасно й у відповідній формі.

Згідно із цим принципом місцевим органам надається самостійність у схваленні положень, статутів, постанов та актів місцевого (локального) права, обов'язкових для виконання всіма, кого вони стосуються.

Також принцип субсидіарності дає право громаді самостійно вирішувати кадрові питання. Це означає, що не держава направляє персонал на роботу в органи місцевого самоврядування, а громада сама вирішує, хто виконуватиме адміністративні функції. Стосовно питань управління згідно з принципом субсидіарності органи місцевого самоврядування самі мають ухвалювати й виконувати різні рішення.

Ще більшого значення цей принцип набуває при вирішенні органами місцевого самоврядування фінансових питань. Ідеться про право вводити і стягувати податки та збори для здійснення необхідних повноважень у питаннях планування і складання перспективних планів забудови та проведення підготовчих робіт для містобудування. Центральна влада, крім того, не втручається в складання плану використання площ на всій території громади.

Можна зробити висновок, що проблема розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування й державними органами влади, наближення, наскільки це можливо, процесу схвалення рішень до громадянина, взаємодія і співробітництво між різними рівнями влади, участь місцевої влади у визначенні власних повноважень, рішення яких припускає реалізація принципу субсидіарності, визначають важливий напрям розвитку як муніципального законодавства, так і муніципальної практики в державах-членах Європейського Союзу.

Третій принцип – це принцип демократизму. Згідно із цим принципом місцеве населення має брати активну участь в ухваленні рішень місцевого значення. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Хартії місцевого самоврядування як право на вирішення питань місцевого значення здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Але це положення жодним чином не перешкоджає проведенню зборів громадян, референдумів або будь-якої іншої форми безпосередньої участі громадян, якщо це дозволяється законом.

Фактично це означає реалізацію принципу народного суверенітету, що закріплений у всіх конституціях держав-членів Європейського Союзу та стає нормативною й методологічною базою для конституювання і правової ідентифікації публічної влади та її інституціоналізації на публічну державну і публічну самоврядну (муніципальну) влади. Це положення визначає місце і роль самоврядування, а також відокремлює його від державної влади і закріплює в системі публічної влади держави. Дія принципу демократизму передбачає, що розробка програм місцевого (муніципального) розвитку має базуватися на залученні громадськості до поточних справ органів місцевого самоврядування.

Таким чином, принцип демократизму в місцевому самоврядуванні, що закріплений у Хартії, зміцнюючи основи народовладдя, дає змогу стабілізувати політичну систему і забезпечує єдність держави.

Четвертий принцип – це принцип департаменталізації. Він передбачає необхідність виконання місцевим самоврядуванням функціональних (галузевих) і територіальних завдань, тобто в місцевому самоврядуванні має здійснюватися на паритетній основі єдина політика щодо задоволення інтересів населення територіальної громади та надання йому відповідного переліку муніципальних послуг. Сутність цього принципу полягає в тому, що він дає змогу уникнути глибоких економічних суперечностей між галузевими й територіальними органами, чітко визначити компетенцію кожного з них та протидіяти виникненню компетенційних спорів між ними, що базуються на дублюванні повноважень, появі конкуруючої компетенції тощо. Інакше кажучи, саме принцип департаменталізації дає змогу не тільки зберегти чітку телеологічну домінанту в діяльності органів місцевого самоврядування, а й зосередити зусилля всіх органів місцевого самоврядування та місцевого управління на вирішенні питань місцевого значення та досягненні позитивного соціального результату.

Значення Європейської хартії про місцевого самоврядування для розвитку місцевого самоврядування в державах-членах Європейського Союзу полягає в тому, що:

– у Хартії узагальнено кращий європейський досвід, який може бути використаний для побудови ефективного інституту локальної демократії в конкретній державі, яка є членом Європейського Союзу або прагне такого членства;

– Хартія показує роль місцевої демократії, місцевого самоврядування в управлінні державою і суспільством, що є однією з основ демократичної, пра-

вової держави, побудова якої і є основною метою держав-членів Європейського Союзу;

– Хартія містить основні принципи щодо розвитку місцевої демократії, місцевого самоврядування, що можуть шляхом залучення місцевих жителів до вирішення питань їх життєдіяльності забезпечити стабільність у суспільстві і державі;

– Хартія закріплює принципи організації місцевого самоврядування, що є обов'язковими для держав-членів Ради Європи й одночасно виступають міжнародними правовими стандартами як для них, так й для інших держав;

– Хартія – це документ, що відображає цінності, які поєднують народи всіх держав Європи, в тому числі й держав-членів Європейського Союзу. Завдяки Хартії, Конгресу місцевих і регіональних влад Європи можливість ефективно взаємодіяти між собою отримали не тільки держави, їх центральні органи, а й населення, громадяни в особі своїх органів місцевого самоврядування.

Через необхідність виконання державою взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань Хартія сприяє розвитку місцевої демократії в державах-членах Європейського Союзу, пошуку найбільш оптимальних та ефективних форм самоврядування з урахуванням кращого національного та європейського досвіду.

Саме Європейська хартія місцевого самоврядування дає можливість виокремити основні інститути локальної демократії, що функціонують на територіях держав-членів Європейського Союзу. До них відносять: територіальні громади, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи, а також державу в особі її уповноважених органів, що діють на локальному рівні функціонування соціуму.

Уважаємо, що місцеве самоврядування в державах-членах Європейського Союзу, незважаючи на його видові, організаційні та нормативні особливості, є не тільки важливим інститутом їх конституційного ладу, а й значним інтеграційним фактором, що суттєво покращує життя мешканців територій та забезпечує стабільне і ефективне функціонування демократичної правової державності.

1.5. Організація професійного навчання публічних службовців у країнах Європейського Союзу

Основним компонентом, що забезпечує дієздатність системи державного управління, є людський ресурс, його дієздатність, спроможність до ефективного та демократичного управління, розвитку і самовдосконалення. Тому Європейський Союз та держави-члени намагаються вдосконалити систему професійного навчання публічних службовців. Наразі в ЄС діє надзвичайно розгалужена система професійної підготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців, яка охоплює посадовців, працівників державних органів влади та органів місцевого самоврядування.

Сьогодні серед багатьох характерних рис системи професійного навчання публічних службовців у країнах ЄС основними є три: системність, розмаїтість та змішаний характер.

Щодо системності професійна підготовка публічних службовців є складовою системи державної служби, обидві системи є взаємозалежними, особливості першої визначають специфіку другої. Навчання публічних службовців відбувається в руслі завдань, які стоять перед державною службою тієї чи іншої країни, відповідно до стратегічних та оперативних планів розвитку.

Системи професійного навчання публічних службовців в ЄС демонструють розмаїття підходів до їх організації та функціонування. Історія, традиції, культура, поточні проблеми національного чи глобального масштабу, завдання уряду та інші фактори зумовлюють вибір моделі, системи професійного навчання публічних службовців, структури управління нею та інші риси.

На тлі такого розмаїття цілком природним видається змішаний характер системи професійного навчання державних службовців, тобто поєднання різних підходів, методів, форм організації навчання та його фінансування, поєднання в одній системі різних рис або тенденцій, що можуть навіть суперечити одна одній: приміром, поєднання централізованого та децентралізованого підходів. Прикладом останнього є Естонія, де діє децентралізована система підготовки державних службовців, тобто кожна державна установа самостійно здійснює набір, підготовку та атестацію державних службовців. Департамент державного управління та державної служби при Міністерстві фінансів визначає принципи, напрями розвитку та управління людськими ресурсами, надає рекомендації щодо змісту навчальних програм. Міністерство фінансів розробляє та реалізує так звану Центральну тренінгову програму (*Central Training Programme*), яка адресована посадовцям і службовцям усіх міністерств та відомств. Відповідальність за розроблення та реалізацію Центральної тренінгової програми з питань етики була покладена на Академію безпеки – один з центральних навчально-тренінгових закладів Естонії.

Серед найважливіших факторів, що формують і визначають характер системи професійної підготовки публічних службовців кожної окремої країни ЄС, можна назвати: державний устрій; особливості системи державної служби; централізований чи децентралізований характер організації системи професійної підготовки державних службовців; історію, традиції, культуру; завдання, що стоять перед державною службою та системою професійної підготовки на конкретному етапі розвитку держави.

Щодо *державного устрою*, то переважно йдеться про федеральний чи унітарний принцип устрою держави. Федеральні держави (наприклад Німеччина, Австрія), як правило, мають децентралізовану систему професійної підготовки державних службовців, тоді як інші держави (наприклад Польща) – централізовану. В Австрії діє Федеральна академія державного управління, власні навчально-тренінгові установи мають провінції (*Lander*), їх діяльність допов-

нують університети, професійні школи, навчальні центри при агенціях регіонального розвитку.

Організація системи державної служби за посадовою чи кар'єрною моделлю великою мірою зумовлює форму системи професійної підготовки публічних службовців. Кар'єрна система, що передбачає вступ на державну службу в молодому віці та перебування на ній протягом життя, приділяє більше уваги професійній підготовці публічних службовців, ніж посадова. Посадова система не передбачає контракту із службовцем на все життя, вони можуть приходити на державну службу для зайняття конкретної посади, а потім іти зі служби. За такої системи на відкриту вакансію відбирається особа із необхідною кваліфікацією та компетенціями. Тому у разі посадової системи організації державної служби можливо менше уваги приділяти професійному навчання державних службовців, що, однак, при цьому не потрібно приділяти постійну увагу професійному розвитку працівників.

Система професійної підготовки публічних службовців може мати централізований, децентралізований або змішаний характер. У *централізованій системі* відповідальність за організацію професійного навчання публічних службовців може бути покладена на один або кілька органів, тобто вона передбачає існування в системі державної служби одного або більше органів, відповідальних за професійне навчання, підвищення кваліфікації, професійний розвиток кадрів державної служби. Таким органом у Німеччині, Нідерландах є Міністерство внутрішніх справ; у Литві за питання професійної підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців відповідає Департамент державної служби Міністерства державного управління та адміністративної реформи. У Великій Британії загальна відповідальність за організацію професійного навчання покладена на Комісію з державної служби, в той час як Рада з питань навчання та розвитку спроможності державної служби відповідає за зміст навчання, його оновлення, відповідність сучасним потребам.

При централізованій системі аналіз навчальних потреб здійснюється централізовано; стратегія професійного навчання, програми навчання розробляються централізовано; вищезазначений орган може обирати навчальні заклади, які будуть викладати різні курси і програми професійного навчання та фінансувати їх.

Згідно з *децентралізованим підходом* міністерствам та відомствам належить самим (переважно за професійної допомоги відповідних консалтингових агентств та навчальних центрів) визначати навчальні потреби, шукати навчальні програми та курси або замовляти їх розроблення. Послуги з професійного навчання державних службовців можуть надавати університети, професійні школи та навчальні центри. Органи державної влади або місцевого самоврядування можуть проводити навчання самостійно, за допомогою відомчих навчальних центрів та власних кадрових служб; вони мають фінансувати навчання з власного бюджету, за рахунок коштів на підвищення кваліфікації, що надійшли з державного (центрального) бюджету. Серед 28 держав-членів ЄС тільки Чехія

має децентралізовану систему професійного навчання державних службовців у чистому вигляді.

Сьогодні в державах-членах ЄС переважають *змішані* системи професійної підготовки державних службовців. Наприклад, аналіз потреб може здійснюватися централізовано, відповідно до національної стратегії держави, згідно зі змінами в програмі уряду, у відповідь на внесення змін до місії, візії (стратегічного бачення) та завдань державної служби або у зв'язку із новими викликами (економічною, фінансовою кризою, демографічними змінами, старінням населення тощо) та доповнюватися аналізом потреб у кожній державній установі. Центральний відповідальний орган може розробити програми професійного навчання та підвищення кваліфікації державних службовців, але запропонувати міністерствам самостійно обирати навчальні заклади чи фахівців – тренерів, здатних реалізувати вищезазначені програми.

На підходи до організації та здійснення програм підготовки і підвищення кваліфікації державних службовців впливають *історія, традиції, культура*. Історія і традиції держави великою мірою визначають підходи до організації професійного навчання державних службовців. Наприклад, у країнах Австро-Угорської імперії професійне навчання державних службовців було розпочато наприкінці XVIII ст., після прийняття у 1777 р. Закону про державну службу. Така підготовка здійснювалася в університетах на базі юридичних факультетів. І в наші часи в Угорщині, Австрії юридичні факультети є основними “постачальниками” кандидатів для вступу на державну службу. Втім, Чехія, яка теж належала до Австро-Угорської імперії, не мала централізованої системи підготовки державних службовців та намагається сформувати її зараз на принципах децентралізації. У Франції на момент їх запровадження у 50–60-х рр. минулого століття магістерські програми з державного управління формувалися на базі факультетів соціології, пізніше – політології, у Німеччині – на базі факультетів правознавства.

Без перебільшення можна стверджувати, що в державах-членах ЄС найбільший вплив на організацію системи професійної підготовки державних службовців справляють *завдання*, що стоять перед державною службою та системою професійної підготовки державних службовців у той чи інший період. Оскільки завдання в сучасних умовах постійних трансформацій змінюються досить часто, то змінюються і системи професійної підготовки державних службовців. У 1-му – 2-му десятилітті XXI ст. перелік завдань, що стоять перед державою та визначають зміст і форму програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, є доволі великим. Серед найважливіших з них слід назвати:

– необхідність відповідати сучасним викликам. Глобалізація, економіка знань, намагання утвердитися на світовій арені як світовому лідеру та конкуренція за вплив на різних континентах вимагають від урядів держав-членів та їх державних служб працювати ефективно, продуктивно, інноваційно;

– намагання сприяти реформам і модернізації держави. Водночас якщо уряди держав-членів є ініціаторами суспільних, державно-управлінських, економічних та інших реформ, то державні служби є їх виконавцями. Державні службовці вимагають підтримки і відповідної підготовки, щоб гідно відповідати викликам і виконувати покладені на них завдання;

– спроби підвищити ефективність і зменшити витрати. Ці завдання стоять на порядку денному державних служб протягом останніх 20–30 років та позначаються на системі підготовки публічних службовців. Так, у Литві у 2008–2010 рр. у зв'язку із фінансовою кризою тимчасово діяла “каскадна” система підготовки: на курси, семінари запрошували одного представника від організації, який потім повинен був поширити знання серед інших;

– пошук оптимальних шляхів адаптації до змін. Як старі, так і нові держави-члени відчувають на собі тиск реформ і змін (демократизація, дебіюрократизація, децентралізація, новий публічний менеджмент, відповідальний уряд (*responsive government*) тощо. Останнім часом глобальні кризи – економічна, фінансова, демографічна, а також кліматичні зміни, міжнародний тероризм тощо – створюють додаткове навантаження на державних службовців. Щоб допомогти їм легше і швидше адаптуватися до змін, більшість держав-членів вводить до програм навчання курс “управління змінами”;

– бажання посилити мотивацію державних службовців. Якісне навчання, що сприяє професійному розвитку, є додатковим стимулом, що приваблює людей на державну службу. Крім того, через навчальні програми можна змінювати ставлення державних службовців до виконання своїх обов'язків, розвинути у них ініціативність та інноваційність;

– необхідність підвищити довіру до владних інституцій. Таке завдання стоїть перед більшістю державних служб доволі тривалий час. Через тренінги, навчальні курси можна навчити державних службовців краще представляти державу у стосунках із громадянами, більш сумлінно відповідати на їхні запити, дотримуватися кодексу належної адміністративної поведінки (етичного кодексу державного службовця);

– наміри змінити, сформувати нову корпоративну культуру. Сьогодні для багатьох держав-членів ЄС актуальним є завдання сформувати єдиний корпус державної служби із єдиною корпоративною культурою, розвинути у державних службовців відчуття належності до державної служби Франції, Великої Британії, Нідерландів замість ідентифікації себе із окремим міністерством чи відомством. Також важливим є донесення до широкого загалу державних службовців нових, інколи змінених принципів і цінностей державної служби (наприклад: відповідність принципам європейського врядування, служіння, партнерство, лідерство);

– потреба гідно представляти країну в ЄС, на міжнародній арені. Таке завдання є більш актуальним для нових держав-членів. У дослідженнях останніх років висловлювалося побоювання, що необхідність навчити публічних службовців співпраці з ЄС, особливо взяти на себе обов'язки головуван-

ня, може витіснити на задній план решту завдань професійної підготовки і підвищення кваліфікації публічних службовців (наприклад, саме так експерти оцінювали ситуацію в Чехії, коли на період підготовки до головування були згорнуті всі програми професійного навчання, крім тих, що стосувалися підготовки до головування).

Серед інших факторів, що впливають на характер системи професійної підготовки державних службовців кожної окремої країни, можна назвати пропозицію від донорів. Найбільшим таким донором є Європейська Комісія, яка розробляє програми сприяння саме для того, щоб стимулювати держав-членів, окремі професійні або суспільні групи до певних дій (наприклад формування інноваційної культури, навичок міжкультурного спілкування тощо).

Важливе місце в організації програм підготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців займає *нормативно-правове забезпечення*. Професійне навчання державних службовців, як правило, регулюється первинним законодавством про державну службу, наприклад Законом про державну службу у Болгарії, Данії; Кодексом з організації державної служби в Греції. У Польщі необхідність підвищення кваліфікації державних службовців закріплена в Конституції. Оскільки в Чехії немає Закону про державну службу, право державних службовців на підвищення кваліфікації зафіксовано у двох постановах: одна стосується організації державної служби в центральних органах влади та підготовки державних службовців для них, друга визначає порядок проходження державної служби і підвищення кваліфікації в системі регіональних і місцевих органів влади. У Франції, крім Закону про державну службу, умови професійного навчання державних службовців прописуються у щорічному колективному договорі.

У переважній більшості держав-членів у національному законодавстві наголошується на обов'язковому характері професійного навчання публічних службовців. Час від часу виникає питання, як тлумачити обов'язковість професійного навчання публічних службовців: як їхнє право чи обов'язок? З одного боку, право на безоплатне підвищення кваліфікації є привілеєм публічних службовців, додатковою мотивацією для вступу на державну службу. З другого боку, для зайняття певних посад у більшості держав-членів чи всіх посад в окремих державах (наприклад в Естонії, Польщі) професійне навчання державного службовця є обов'язковим. У Німеччині обов'язкове щорічне навчання для податківців; державні службовці, щойно зараховані на державну службу, повинні обов'язково пройти навчання протягом 6–8 тижнів; у Португалії для зайняття посад вищого і середнього рівнів обов'язковим є проходження навчання в Національному інституті державного управління.

Фінансування професійного навчання публічних службовців може здійснюватися за централізованим або децентралізованим підходом. Якщо фінансування організовано за централізованим підходом, то орган, відповідальний за систему професійного навчання державних службовців, розподіляє кошти між (державними) навчальними закладами; державні установи не

повинні платити за навчання своїх працівників; навчальні заклади разом із фінансуванням автоматично отримують замовлення на навчання державних службовців. Якщо підготовка державних службовців побудована за децентралізованим підходом, кошти на підвищення кваліфікації надходять до державної установи, яка витрачає їх за призначенням, але на власний розсуд; навчальні заклади можуть втратити клієнтів, якщо їх програми неконкурентоспроможні, залишитися без бюджету, припинити існування.

Крім того, доволі поширеним є змішаний підхід, коли частина коштів надходить на рахунок державної установи, частина – на рахунок навчального закладу. Перші мають можливість обирати серед кількох пропозицій ті курси і програми, що найбільше відповідають їхнім потребам, другі завдяки державному фінансуванню можуть розробляти нові або вдосконалювати існуючі програми, краще відповідати вимогам часу тощо.

Обсяги фінансування професійного навчання в середньому по ЄС дорівнюють 2,7% від фонду заробітної плати (*payroll, wages bill*), але вони суттєво відрізняються від країни до країни. Від 1 до 2% коштів витрачають на професійне навчання державних службовців нові держави-члени ЄС (пострадянські країни, Кіпр). У 2000-х рр., до кризи 2008 р. лідером щодо обсягів фінансування програм професійної підготовки та навчання державних службовців була Ірландія, яка виділяла на підвищення кваліфікації державних службовців щорічно 4% від фонду заробітної плати. У Франції витрати на професійне навчання є диверсифікованими: в окремі роки на підвищення кваліфікації вищих державних службовців витрачалось більше від 6%, в той час як для нижчої та середньої ланки витрати не перевищували 2%.

На відміну від вітчизняної системи підготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців, де кожен службовець зобов'язаний пройти навчання кожні п'ять років, у державах-членах ЄС навчання розраховане на один рік. Кількість навчальних днів у різних країнах становить від 5 до 10 навчальних днів на рік. Лідером є Литва, де для вищих державних службовців програма навчання може досягати 12–14 днів на рік.

Доволі різноманітними є навчальні заклади, що здійснюють професійну підготовку публічних службовців. Кожна держава-член ЄС має кілька типів навчальних закладів, що здійснюють професійну підготовку публічних службовців. Майже кожна країна має централізований (національний) навчальний заклад, відповідальний за професійне навчання: *ENA* (Франція), *KSAP* (Польща), *INA* (Португалія), *National School of Government* (Велика Британія). У федеральних державах цей заклад може мати назву “федеральний”: Федеральна академія Німеччини, Федеральна академія державного управління Австрії. Відповідно до назви такий навчальний заклад переважно здійснює професійну підготовку державних службовців федерального рівня. Наприклад, Федеральна академія державного управління Австрії несе відповідальність за професійне навчання окремих категорій федеральної державної служби, які загалом

становлять 9% від загальної кількості працівників державної служби в цілому по країні.

Як правило, національні (федеральні, централізовані) навчальні заклади, крім своєї основної функції – навчання державних службовців за програмами різних типів, – виконують також додаткові функції: формування бачення (візії) і місії системи професійної підготовки державних службовців, вироблення стратегії її розвитку та реформування, визначення навчальних потреб, підготовки навчальних програм і планів.

До інших типів навчальних закладів, що здійснюють професійну підготовку публічних службовців, належать: децентралізовані: наприклад центри підвищення кваліфікації при міністерствах (Австрія, Чехія, Естонія, інші країни); регіональні: деякі національні школи мають свої філіали у регіонах (Польща, Франція); приватні або незалежні: останнім часом до професійного навчання державних службовців все частіше долучаються навчальні заклади із статусом незалежних (недержавних) навчальних центрів, консалтингових агентств, аналітичних центрів (*think – tanks*) і т.ін. Прикладами таких незалежних навчальних закладів є: *ROI* (Нідерланди), *Hay Management Consultants* (Ірландія); *IPS* – Інститут проектного консалтингу (Словенія); міжнародні: зростає роль і значення міжнародних навчальних закладів, особливо в ЄС: Європейський інститут державного управління (*EIPA*) у Маастрихті, Європейський коледж (*College of Europe*) у м. Брюгге (Бельгія) та його філія у Натоліні (Польща) частково фінансуються за рахунок освітніх програм ЄС та пропонують курси і програми з питань європейської інтеграції та європейського врядування.

Часто статус тієї чи іншої установи, що здійснює професійну підготовку публічних службовців, важко визначити. Так, кілька десятиліть програми професійної підготовки та розвитку державних службовців у сфері європейської інтеграції здійснює Європейський тренінговий центр у Парижі (*European Training Centre in Paris*). Ця французька тренінгова агенція пропонує семінари і тренінги європейської тематики, які завжди користуються попитом: європейський менеджмент та ухвалення рішень в ЄС; умови участі та отримання фінансування від Європейських структурних фондів та інвестиційних програм для регіональних органів влади, малого та середнього бізнесу; сертифікація та аудит для учасників проектів, фінансованих ЄС. Тренінги адресовані посадовцям, державним службовцям центральних, регіональних та місцевих органів влади, представникам малого та середнього бізнесу. Навчання у Центрі пройшли громадяни 24 держав-членів ЄС.

Класичні університети є важливою частиною системи професійного навчання публічних службовців. Вони пропонують освітні та освітньо-професійні програми за спеціальністю “державне управління” рівня “магістр” та “бакалавр”. Крім спеціальності “державне управління”, на державну службу залежно від традицій тієї чи іншої держави приймаються випускники факультетів

права, соціології, політології. В інших державах, наприклад в Ірландії, класична університетська освіта незалежно від спеціальності є пропуском на державну службу: професійна підготовка державних службовців здійснюється вже під час проходження служби. Також останнім часом інтенсивно розвивається спеціальність “державне управління” та її розгалуження: з’являються магістерські програми з публічного/державного менеджменту, публічної/державної політики, європейського врядування тощо.

У багатьох державах-членах ЄС професійну підготовку та підвищення кваліфікації публічних службовців здійснюють професійні школи, інститути, академії. Навчальні заклади цього типу мають різний статус. Наприклад, професійні школи у Німеччині є трохи нижчими за статусом від університетів: вони є “рятівним жилетом” для випускників шкіл, які не впевнені в тому, що будуть прийняті до університетів. Натомість у Нідерландах Академія Торбекке, м. Леуварден (*Thorbecke Academie van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden*) є престижним навчальним закладом, який орієнтований на професійний розвиток службовців, що вже перебувають на державній службі.

Із поширенням Інтернету та ІКТ важливу роль у підвищенні кваліфікації публічних службовців відіграють мережі як об’єднання публічних службовців наднаціонального (загальноєвропейського), національного та субнаціонального (регіонального, місцевого) рівнів. Впливовою інституцією із позитивною репутацією є EUPAN – Мережа державного управління ЄС (*European Union Public Administration Network*), заснована міністрами/директорами департаментів, відповідальними за державну службу. Мережа позиціонує себе як “центр знань”, серед багатьох її функцій важливе місце посідає обов’язок розвивати кадри державної служби, сприяти підвищенню кваліфікації публічних службовців, піднімати та обговорювати найактуальніші теми, що турбують урядовців, посадовців, пересічних державних службовців і громадян. Діяльність мережі здійснюється через робочі групи (наразі діють 3 робочі групи: з розвитку людських ресурсів, інноваційних державних послуг, соціального діалогу), тематичні зустрічі та семінари. Он-лайн платформа Мережі – www.eupan.eu також є бібліотекою, де зберігаються публікації з фундаментальних питань державної служби та актуальних проблем, що турбують суспільство у той чи інший період часу; майданчиком для поширення знань та обговорення ідей.

Також доволі відомим серед публічних службовців, експертів, фахових тренерів є ENTO – Європейська мережа тренінгових організацій для місцевих та регіональних органів влади. Це об’єднання утворюють не тільки навчальні заклади, тренінгові центри, інші установи з ЄС, а й організації, що не входять до складу ЄС (зокрема, до ENTO входить кілька організацій з України).

Мережі, як правило, не пропонують тривалих програм підготовки рівня “бакалавр” чи “магістр”, а зосереджені на розробленні та викладанні короткотермінових курсів і семінарів (півдня, один день, два дні). ENTO широко застосовує коучинг, навчальні візити (*study visit*).

Аналіз програм професійної підготовки публічних службовців свідчить про їх величезне розмаїття. Серед різновидів програм професійного навчання державних службовців можна виокремити:

1. Освітні програми рівня “бакалавр” і “магістр” до вступу на державну службу (*pre-service*).

2. Спеціальні професійні програми до вступу або під час перебування на державній службі (*pre-service або in-service training*). Ідеться про спеціальні програми підготовки дипломатів, аудиторів, податківців, поліцейських тощо.

3. Кілька типів програм післядипломного навчання для державних службовців (*in-service training*), зокрема:

– *pre-entry* (після зарахування до початку служби); *post-entry* (перші 1–6–12 місяців після вступу на службу);

– програми професійного розвитку (щороку, для всіх категорій державних службовців);

– програми для кадрового резерву (вищого корпусу державних службовців, керівників середньої ланки);

– програми професійного розвитку посадовців, які обіймають вищі керівні посади;

– специфічні програми (наприклад в *ENA*, Федеральній академії Німеччини: *post-entry pre-service training*, тобто навчання після зарахування на державну службу до початку роботи).

Кожен з вищеперерахованих типів навчальних закладів може пропонувати вищезазначені типи навчальних програм у різних комбінаціях. Наприклад, Програми професійної підготовки Національної урядової школи (*National School of Government*), Велика Британія, включають 4 типи програм:

1. Відкриті курси: 32 навчальні програми, побудовані за компетентнісним підходом.

2. Програми для лідерів: курси, спрямовані на розвиток лідерських компетентностей та спеціальні програми для посадовців рангу міністра.

3. Програми “на замовлення”, які розробляються за спеціальними запитами від конкретних державних установ чи відомств.

4. Акредитовані професійні програми за спеціальностями “управління ризиками”, “аудит”, “міжнародний консалтинг”, “менеджер УЛР” та багато інших, які розроблені та викладаються спільно з іншими навчальними закладами; після завершення такої програми слухач отримує диплом або сертифікат.

Крім вищезазначеного, сучасні програми професійної підготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців можуть мати формат інтернет-форумів, які фахово підтримуються державою, з тим щоб створити можливість для публічних службовців обмінюватися досвідом, обговорювати проблеми та шукати шляхи їх розв’язання у всесвітній мережі; національних конференцій (приміром, щорічна конференція державних службовців, на яку своїх делегатів направляє кожна державна установа Ірландії; щорічна конференція проходить за фінансової підтримки уряду). Все більшої популярності набува-

ють неформальні тренінги у вигляді “коучингу”, тобто супроводження більш досвідченим державним службовцем менш досвідченого колеги (подібно до наставництва); а також оперативні (у разі потреби) тренінги на робочому місці (*on-the-job training*).

Аналіз сучасних тенденцій в організації професійного навчання публічних службовців виявив кілька трендів, які можуть (мають) бути враховані в процесі модернізації та європеїзації вітчизняної системи професійного навчання публічних службовців.

Насамперед слід згадати, що підготовка і підвищення кваліфікації публічних службовців здійснюються за компетентнісним підходом. Навчальні програми (модулі) спрямовані на розвиток певних професійних публічних службовців (специфічних, яких безпосередньо потребує та чи інша посада, та загальних: комунікативних, інтерактивних, лідерських тощо). На етапі планування навчання публічний службовець, його керівник та/або працівник установи або підрозділу, відповідальний за підвищення кваліфікації, разом визначають компетентності, яких бракує державному службовцю, та обирають курси, які дадуть змогу розвинути необхідні навички та вміння.

Відповідно установи, які пропонують курси і здійснюють навчання, також складають свої навчальні програми з огляду на компетентності, які пропонується розвивати.

Публічні служби більшості держав-членів мають у своєму складі корпус вищих публічних службовців, що зумовлює необхідність розроблення для них спеціальних навчальних програм. Більшість таких програм спрямована на розвиток лідерських компетентностей, виховання лідерів. Крім того, тематика програм підготовки для вищих державних службовців включає питання: етики та запобігання корупції; прозорості публічного адміністрування; співпраці із політиками; інноваційних підходів до вироблення та впровадження державної політики; європейського менеджменту та врядування; якості, модернізації та інновацій на державній службі; медіа тренінгів, роботи зі ЗМІ; рівних можливостей, задоволення від роботи; права ЄС, правил та регулювання; європейських компетентностей, європеїзації та інтернаціоналізації; підготовки до головування в ЄС; вивчення мов та ін.

Останнім часом набувають популярності спільні програми, у яких вищі державні службовці беруть участь разом із зовнішніми стейкхолдерами: так, у Фінляндії запроваджено програму управління змінами, у якій вищі керівні кадри державної служби, керівники державних підприємств беруть участь разом із представниками соціальних партнерів, керівниками профспілок. Тематами тренінгу є такі: політична воля; спільне бачення; стратегічне лідерство, відкритий менеджмент та культура діалогу як складові успіху реформ.

Значний вплив на формування системи підготовки і підвищення кваліфікації державних службовців у державах-членах ЄС справляє членство в ЄС, що вимагає спеціальних компетентностей, зумовлює європеїзацію та інтернаціоналізацію змісту навчальних курсів. Обов'язковим компонентом підготов-

ки, перепідготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців стали програми, спрямовані на розвиток компетентностей, необхідних для успішного співробітництва з європейськими інституціями, колегами з інших держав-членів, зарубіжними партнерами, міжнародними організаціями. Загальноєвропейські тренінгові заклади та національні інституції можуть пропонувати семінари, курси, навчальні програми, що готують до членства в ЄС, особливо до періоду головування; опанування компетентностями, необхідними для участі у фінансованих ЄС програмах та проектах, у процесі ухвалення рішень європейськими інституціями, для успішного використання фінансової допомоги від Структурних фондів ЄС.

Найвідомішим європейським тренінговим закладом є вищезгаданий ЕІРА – Європейський інститут державного управління у Маастрихті. ЕІРА пропонує очні та заочні онлайн курси, присвячені “європейським питанням”. Програма підготовки на 2015 рік включає 5 тематичних напрямів, у рамках яких пропонуються курси, які, у свою чергу, включають кілька семінарів або тренінгів:

А. Ухвалення рішень у ЄС (4 курси).

В. Спільні європейські політики (11 курсів).

С. Європейська політика згуртування, доступ до Структурних фондів та менеджмент (3 курси).

Д. Європейський публічний менеджмент (8 курсів).

Е. Право ЄС (5 курсів).

Дводенні, інколи одноденні тренінги та семінари є платними, адресовані посадовцям та публічним службовцям усіх рівнів, включаючи працівників регіональних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, а також політиків, соціальних партнерів, експертів, науковців та ін.

Крім вищезазначених тренінгів, ЕІРА також має одну магістерську програму “Європейські правові студії”, пропонує літні та зимові школи.

Програми підготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців з питань європейської інтеграції можуть здійснювати університети, спеціальні національні або міжнародні тренінгові центри (наприклад, вищезгаданий французький Європейський тренінговий центр у Парижі).

Характерною особливістю сьогодення є включення до програм професійної підготовки публічних службовців модулів, курсів з управління людськими ресурсами, управління змінами, лідерства. Важливим трендом другого десятиліття ХХІ ст. є підвищена увага до питань цінностей, етики, організаційної культури.

Ще одним сучасним трендом є поширення децентралізації або перехід до змішаного підходу в організації професійного навчання публічних службовців, зокрема у фінансуванні програм навчальних програм для публічних службовців. Включення витрат на підвищення їхньої кваліфікації до бюджету кожної окремої установи та надання можливості державному службовцю та/або його керівникові на основі аналізу потреб обирати серед можливих пропозицій на ринку ті, які найкраще задовольняють навчальні потреби. Децентра-

лізація може поєднуватися із централізацією, коли йдеться про формування змісту навчальних програм для втілення загальнонаціональних цілей або розв'язання загальнонаціональних проблем (наприклад зміна корпоративної культури, повернення довіри суспільства до держави та державної служби).

Останнім часом все більшим стає розуміння безперервності змін та необхідності реагувати на них, відбувається поступове інтегрування програм професійного навчання державних службовців у національні системи безперервного навчання (або навчання впродовж життя). Концепція “навчання впродовж життя” поширилася на державну службу. Службовець, його керівник, установа, де він (вона) працює, зацікавлені в постійному підвищенні кваліфікації або за рахунок бюджету установи, або за програмою ЄС “Навчання впродовж життя”, або за власні кошти службовця. За такого підходу поєднуються професійні програми, організовані установою, та неформальне навчання.

Необхідність постійного підвищення кваліфікації, навчання, професійного розвитку спонукає до пошуку оптимальних форм навчання, зручних і доступних програм. Сьогодні все більшої популярності набуває змішане навчання (*blended learning*) як поєднання очного та заочного навчання з використанням ІКТ, значним компонентом самостійної роботи студента, слухача.

Таким чином, система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців є складовою системи державної служби, яка, у свою чергу, є складовою системи державного управління. Відповідно її аналіз, а також визначення напрямів модернізації і реформування не повинні розглядатися окремо від перетворень і реформ у системах державної служби і системі державного управління. Система професійного навчання публічних службовців постійно перебуває у стані змін, що зумовлено багатьма чинниками. Державні члени ЄС демонструють значне розмаїття в організації систем підготовки і підвищення кваліфікації публічних службовців, жодна з яких не є досконалою, і, відповідно, будь-коли може вдосконалюватися та змінюватися.

При плануванні та здійсненні реформ найбільша увага приділяється людському фактору, який може бути як каталізатором змін, так і їх гальмом. Навчальні програми передбачають активну участь публічних службовців, яким відводиться роль суб'єктів реформування. Програми, курси підготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців оновлюються відповідно до вимог часу.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте визначення понять “адміністративно-територіальний поділ” і “адміністративно-територіальний устрій”. У чому полягають їх відмінності?
2. Згідно з якими принципами формується адміністративно-територіальний устрій держави?
3. Класифікуйте повноваження парламентів країн ЄС.
4. Наведіть класифікацію повноважень урядів країн ЄС.

5. Які особливості інституту місцевого самоврядування, що функціонує в країнах Європейського Союзу?
6. Охарактеризуйте англосаксонську, континентальну та змішану моделі місцевого самоврядування.
7. Проаналізуйте співвідношення змісту понять “державна територія” і “територія адміністративно-територіальної одиниці”.
8. Проаналізуйте сучасні тенденції в організації професійного навчання державних службовців.
9. Яка сутність поняття “територія”? Наведіть її ознаки.
10. Розкрийте сучасне конституційно-правове розуміння адміністративно-територіальної одиниці.
11. Сформулюйте визначення поняття “принципи місцевого самоврядування”.
12. У чому полягає сутність місцевого самоврядування?
13. Як відбувається організація системи професійної підготовки державних службовців?
14. Якими нормативно-правовими актами регулюється професійне навчання публічних службовців?
15. Які моделі організації місцевого самоврядування діють у Німеччині?
16. Якими є особливості в організації судової влади в країнах ЄС?
17. Які завдання стоять перед державною службою та системою професійної підготовки?
18. Які існують форми державного правління?
19. Які міжнародні правові документи, що регулюють статус населених пунктів, поширюються на територію країн Європейського Союзу?
20. Які нормативно-правові акти регулюють питання адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського Союзу?
21. Які основні моделі місцевого самоврядування функціонують на території держав-членів Європейського Союзу?
22. Які повноваження мають глави держав у парламентських республіках?
23. Які спільні риси в організації влади в змішаних республіках?
24. Які форми державного правління найпоширеніші в країнах ЄС?
25. Які характерні риси має система професійного навчання публічних службовців у країнах ЄС?
26. Форма правління якої країни ЄС більше схожа на форму правління в Україні? Наведіть порівняльну характеристику.
27. Яку роль відіграє місцеве самоврядування в сучасному європейському співтоваристві?

Список використаних джерел

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: оптимальна модель / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Інститут трансформації сусп-ва, 2007. – 288 с.

2. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми : монографія / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, К. М. Вітман та ін. ; за ред. І. О. Кресіної // НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Логос, 2009. – 480 с.

3. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи : монографія / В. С. Куйбіда та ін. ; заг. ред. О. В. Турчинов // Секретаріат Кабінету Міністрів України. – К. : Геопринт, 2009. – 615 с.

4. *Андрощук О. В.* Політика перейменувань об'єктів адміністративно-територіального поділу в УРСР в 40–60-ті роки ХХ ст.: мета, механізм реалізації, наслідки / О. В. Андрощук // Історія України: маловідомі імена, події, факти (зб. ст.). – К. : Ін-т історії України НАН України, 2003. – Вип. 22–23. – С. 166–187.

5. *Бабурин С. Н.* Территория государства: теоретико-правовые проблемы : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теория права и государства” / Бабурин С. Н. – М., 1998. – С. 6.

6. *Бабурин С. Н.* Территория государства: правовые и геополитические проблемы / С. Н. Бабурин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 480 с.

7. *Баймуратов М. А.* Объектный состав публичной самоуправленческой (муниципальной) власти: телеологические установки, идентификация, конституционно-правовая регламентация / М. А. Баймуратов, Т. М. Буряк. – Сумы : Унив. кн., 2007. – С. 24.

8. *Баймуратов М.* Місцеве самоврядування як фактор інтернаціоналізації національного та конституціоналізації міжнародного правопорядків [Електронний ресурс] / М. Баймуратов // Юрид. журн. – 2011. – № 2. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3633>

9. *Баймуратов М. О.* Муніципальні права людини / М. О. Баймуратов, Г. Г. Танаджи ; за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка // Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні. – К. : Юрид. думка, 2008. – С. 183–193.

10. *Баймуратов М. О.* Феноменологія місцевого самоврядування: синергізм національного та міжнародного правопорядків / М. О. Баймуратов // Юрид. вісн. – 2009. – № 2 (11). – С. 24.

11. *Барабаш Ю.* Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики / Ю. Барабаш // Право України : юрид. журн. – К., 2012. – № 8. – С. 93–99.

12. *Бегаева А. Х.* Бельгийский федерализм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституционное право ; муниципальное право” / Бегаева А. Х. – М., 2008. – С. 3–24.

13. *Бондар М. С.* Територія як конституційна цінність: поєднання публічно-владних та приватно-особистісних засад / М. С. Бондар // Право України. – 2014. – № 9.

14. *Бондарь Н. С.* Аксиология судебного конституционализма: конституционные ценности в теории и практике конституционного правосудия /

Н. С. Бондарь. – 2-е изд., доп. – М. : Юристь, 2014. – Вып. 2. – С. 22–31. – (Серия “Библиотечка судебного конституционализма”).

15. *Бостан С. К.* “Форма державного правління” та “форма державного управління”: співвідношення понять / С. К. Бостан // Публічне право : наук.-практ. юрид. журн. – К., 2011. – № 3. – С. 231–238.

16. *Бочило А. Е.* Российский федерализм и правовой статус личности (конституционно-правовые исследования) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право” / Бочило А. Е. – Челябинск, 2013. – С. 9–16.

17. *Бровинська Н.* Демократизація та регіональні аспекти трансформації в Україні / Н. Бровинська // Розвиток демократії в Україні : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 29 верес. – 1 жовт. 2000 р.). – К. : Центр Освіт. Ініціатив, 2001. – С. 735.

18. *Бузина О.* Украина. Федерализм и антифедерасты [Электронный ресурс] / О. Бузина // Межрегиональный Союз органов местного самоуправления Украины. – Режим доступа : <http://federal.org.ua/content/ukraina-federalizm-i-antifederasty>

19. *Быстрова Д. А.* Территория в конституционном праве Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституционное право; муниципальное право” / Быстрова Д. А. – М., 2010. – С. 12.

20. *Ветров В.* Федеративная Украина – так ли страшен черт, как его малюют? [Электронный ресурс] / В. Ветров // Межрегиональный Союз органов местного самоуправления Украины. Официальный сайт. – Режим доступа : <http://federal.org.ua/content/federativnaya-ukraina-%E2%80%93-tak-li-strashen-chert-kak-ego-malyuyut>

21. *Веттерберг Г.* Новое общество. О возможностях общественного сектора / Г. Веттерберг. – М. : Ad Marginem, 1999. – С. 23.

22. Віденська Конвенція про дипломатичні зносини [Електронний ресурс] / Міжнар. документ. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_048/card2#Card

23. *Волощук О. Т.* Форма правління: поняття та сутність / О. Т. Волощук // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича : зб. наук. пр. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2011. – С. 33–38.

24. Всесвітня декларація місцевого самоврядування від 26 вересня 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://leksika.com.ua/19670717/legal/vsesvitnya_deklaratsiya_mistsevogo_samovryaduvannya

25. *Гдичинський Б. П.* Державний устрій України: політико-історичний аспект : монографія / Б. П. Гдичинський // Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Рута, 2007. – 167 с.

26. *Георгіца А. З.* Парламентарна форма державного правління: особливості та видові ознаки / А. З. Георгіца // Право України : юрид. журн. – К., 2009. – № 10. – С. 67–71.

27. *Гошко Т. Д.* Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.) / Т. Д. Гошко. – Львів : [б.в.], 2002. – 255 с.
28. *Гошко Т.* Історія магдебурзького права очима юриста / Т. Гошко // Український гуманітарний огляд. – К. : [б.в.], 2009. – Вип. 14. – С. 168–193.
29. *Грачев Н. И.* Государственный суверенитет и формы территориальной организации современного государства: основные закономерности и тенденции развития : монография / Н. И. Грачев. – М. ; Волгоград : Книгодел : Волгоград. ин-т экономики, социологии и права, 2009. – 468 с.
30. *Грицяк І. А.* Право та інституції Європейського Союзу : навч. посіб. / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2004. – С. 126.
31. *Давидов Р. К.* Проблеми централізації і децентралізації в управлінні територіями / Р. К. Давидов // Актуальні проблеми управління територіями в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 26–27 листоп. 1992 р.). – К. : [б. в.], 1993. – 347 с.
32. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль ; под ред. К. И. Бодуэна. – М. : Олма-Пресс. – 2002. – Т. 1. – 573 с.
33. Декларація щодо регіоналізму. Прийнята Асамблеєю європ. регіонів 4 груд. 1996 р. // Асамблея Європейських регіонів. – Страсбург : [б. в.], 1997.
34. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Вашенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.
35. Договір про Антарктику : міжнар. документ від 1 груд. 1959 р. // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 13. – Ст. 695.
36. Договір про Європейський Союз: консолідована версія. – К. : [б.в.], 2002. – С. 48.
37. Договір про космічний простір [Електронний ресурс] : міжнар. документ від 27 січ. 1967 р. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_480/card_6#Public
38. *Дородний П. Г.* Проблема поняття “парламентаризм” та його співвідношення з поняттям “парламентська форма державного правління” (теоретико-прикладний аспект) / П. Г. Дородний // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 39. – С. 105–111.
39. *Енгибарян Р. В.* Сравнительное конституционное право : учеб. пособие / Р. В. Енгибарян. – М. : [б.и.], 2005.
40. Енциклопедичний словник з державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 819 с.
41. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 5. Територіальне управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. ; наук.-редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), В. П. Трощинський (заст. голови), Ю. П. Сурмін [та ін.] ; наук.-редкол. : О. Ю. Амосов (співголова),

О. С. Ігнатенко (співголова), А. О. Кузнецов [та ін.]. – К. : НАДУ ; Х. : ХарPI НАДУ “Магістр”, 2011. – 406 с.

42. Європейська Стратегія інновацій та належного врядування на місцевому рівні (2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slg-soe.org.ua/wp-content/uploads/.../Tolkovanov_Dobre_final.pdf

43. Європейська хартія міст (березень 1992 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rv.gov.ua/sitenev/dubensk/ua/4730.html>

44. Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року. – Б. м. : РС, 1990. – 16 с.

45. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036

46. Європейська хартія урбанізму (1993 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/.../65594—5-nsh-vropeysk-s>

47. Єреванська декларація про децентралізацію від 28 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_513

48. *Жовнірчик Я. Ф.* Стан просторової організації України та шляхи вдосконалення управління адміністративно-територіальними одиницями / Я. Ф. Жовнірчик // Науковий Вісник Академії муніципального управління : зб. наук. пр. – К. : АМУ, 2009. – Вип. 2 (8). – С. 317–325.

49. Загальна класифікація територіальних одиниць для статистики (NUTS) : від 26 трав. 2003 р. [Електронний ресурс] (Regulation (EC) № 1059/2003 Of The European Parliament And Of The Council). – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/550/550978/550978en.pdf

50. Зарубіжний і вітчизняний досвід реформування адміністративно-територіального устрою / Л. Т. Шевчук та ін. ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Львів : [б. в.], 2007. – 254 с.

51. *Зіллер Ж.* Політико-адміністративні системи Країн ЄС / Ж. Зіллер. – К. : [б.в.], 1996. – 420 с.

52. *Иринин А. Е.* Сущность унитарной формы государственного устройства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Иринин А. Е. – Краснодар : [б.и.], 2007. – 174 с.

53. *Ищенко О. П.* Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України : монографія / О. П. Іщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 224 с.

54. *Кабышев В. Т.* Теоретические проблемы российского конституционализма / В. Т. Кабышев, Т. М. Пряхина // Вест. Саратов. гос. акад. права. – 1995. – № 2. – С. 32.

55. *Ким Ю. В.* Федеративная государственность: сущность, генезис, проблемы развития: теоретико-методологические основы : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституционное право ; Муниципальное право” / Ким Ю. В. – Тюмень, 2009. – 32 с.

56. *Кобилецький М.* Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження / М. Кобилецький. – Львів : [б. в.], 2008.
57. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
58. *Колесніченко В.* Федеративна Україна: безальтернативна альтернатива розвитку Української держави / В. Колесніченко, Р. Бортнік // *Голос України*. – 2009. – 15 жовт. – № 194 (4694). – С. 4–5.
59. *Колодій А. Ф.* На шляху до громадянського суспільства: теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні / А. Ф. Колодій. – Львів : Червона калина, 2002. – С. 12.
60. *Колюшин Е. И.* Конституционное (государственное) право России / Е. И. Колюшин. – М. : [б.и.], 1999. – 351 с.
61. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права [Електронний ресурс] : міжнар. документ. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057
62. *Корнієнко М. І.* Конституційно-правові основи місцевого самоврядування / М. І. Корнієнко // *Муніципальне право України : підручник / кол. авт. ; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького.* – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
63. *Куйбіда В. С.* Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах / В. С. Куйбіда, В. В. Толкованов. – К. : ТОВ “Поліграф. Центр “Крамар”, 2010. – 258 с.
64. *Левин С. А.* Местное самоуправление в федеративных государствах Европы: сравнительно-правовое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституционное право; муниципальное право” / Левин С. А. – М., 2007. – С. 12–13.
65. *Лексин В. Н.* Государство и регионы: теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов ; Рос. фонд прав. реформ. Фонд прав. проблем федерализма и мест. самоупр. – 3-е изд., стер. – М. : УРСС, 2000. – 368 с.
66. *Ленин В. И.* // *Полн. собр. соч.* – Т. 16. – С. 339.
67. *Литвинов О.* Інститут президента як невід’ємний елемент республіканської форми правління: конституційно-правова характеристика / О. Литвинов // *Підприємництво, господарство і право : наук.-практ., господар.-правов. журн.* – 2011. – № 6 (186). – С. 122–126.
68. *Любченко П. М.* Компетенція місцевого самоврядування: організаційно-правові питання реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Любченко П. М. – Х., 1998. – 20 с.
69. *Макогон Т. И.* Местные (муниципальные) сообщества в социально-философском дискурсе о системе местного самоуправления в современной России : автореф. дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.11 “Социальная философия” / Макогон Т. И. – Томск, 2009. – 20 с.

70. *Мандрікова К. О.* Розумність у правовому регулюванні: вимоги до нормотворчості та правозастосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Мандрікова К. О. – Х., 2015. – 20 с.

71. *Мартинюк Р.* Конституційні повноваження президента змішаної республіки та доктрина “прихованих” президентських повноважень / Р. Мартинюк // *Право України : юрид. журн.*, 2012. – № 7. – С. 141–150.

72. *Машталер О. В.* Змішана форма державного правління: теоретична модель та її практичне застосування / О. В. Машталер // *Наукові записки Національного університету “Києво-Могилянська академія”*. – К. : Нац. ун-т “Києво-Могилян. акад.”, 2006. – Т. 57 : Політичні науки. – С. 78–84.

73. *Медведчук В.* Державотворчий потенціал федеративної трансформації України: конституційно-правові аспекти / В. Медведчук // *Вісн. Нац. Акад. правов. наук України*. – 2013. – № 2 (73). – С. 98–107.

74. *Медведчук В. В.* Український вибір: федералізм як концепт і модель суспільно-державного розвитку (частина перша) / В. В. Медведчук // *Публічне право*. – 2012. – № 3. – С. 6–13.

75. *Мироненко П. В.* Форма правління: вектори політологічного аналізу / П. В. Мироненко // *Політологічний вісник : зб. наук. пр. / Політологічний центр при Київ. нац. ун-ті ім. Тараса Шевченка*. – К. : [б.в.], 2014. – Вип. 73. – С. 293–303.

76. Міжмуніципальне співробітництво у Франції. Доповідь Клемана Фурші [Електронний ресурс]. – Рос. Федерація, 2010 р. – Режим доступу : [http://soorregion.ru/uploaded/VE%20ville% durable/intercommunalite-RU](http://soorregion.ru/uploaded/VE%20ville%20durable/intercommunalite-RU)

77. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам’яток і визначних місць (Венеціанська хартія) : від 31 трав. 1964 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_757

78. Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія 2000 р.) [Електронний ресурс] : Краків – Вавель, 26 жовт. 2000 р. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/952_009

79. Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) : від 1 січ. 1987 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_761

80. *Міщук В. В.* Унітарна форма територіального устрою України, Польщі та Італії (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Міщук В. В. – К., 2011. – 19 с.

81. Муниципальные системы зарубежных стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dvgups.ru/METDOC/CGU/PRAVO/M_PRAVO

82. Муниципальный социализм [Электронный ресурс] // Большая Советская Энциклопедия. – Режим доступа : <http://bse.sci-lib.com/article079023.html>

83. *Мучник Г.* Унитарная нетерпимость или федеративное добрососедство? [Электронный ресурс] / Г. Мучник // *Еженедельник 2000*. – Режим доступа : <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/sotsium/81302>

84. *Мяловицька Н.* Особливості конституційної системи Королівства Данія / *Н. Мяловицька* // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – С. 10–12.
85. *Мяловицька Н. А.* Конституційно-правовий статус автономних утворень в унітарних та федеративних країнах Європи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституційне право; муніципальне право” / *Мяловицька Н. А.* – К., 2011. – С. 13–14.
86. Національна академія правових наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
87. Определение и пределы принципа субсидиарности : доклад Координац. ком. по мест. и регион. органам власти. – Страсбург : Изд. Совета Европы, 1994. – С. 10.
88. Організація державної влади в сучасному світі : конституц.-прав. енцикл. / *О. М. Бориславська, С. В. Різник.* – Вид. друге, стер. – Львів : ПАІС, 2013. – 456 с.
89. *Орзіх М.* Государственное устройство Украины в условиях государственно-правовой реформы / *М. Орзіх* // Юрид. вестн. – 1999. – № 2.
90. *Орзіх М. П.* Державний устрій України: концепція конституційної моделі / *М. П. Орзіх* // Вісн. Акад. правов. наук України. – 1993. – № 1.
91. *Орзіх М.* Президентська республіка – різновид республіканської форми правління / *М. Орзіх* // Право України : юрид. журн. – 2009. – № 10. – С. 72–77.
92. *Орзіх М.* Територіальна організація і територіальна дія держави / *М. Орзіх* // Уряд. кур’єр. – 2005. – 30 верес.
93. Офіційний сайт ENTO – Європейської мережі тренінгових організацій для місцевих та регіональних органів влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ento.org
94. Офіційний сайт EUPAN – Мережа державного управління ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eupan.eu>
95. Офіційний сайт Європейського інституту державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eipa.nl>
96. Офіційний сайт Європейського тренінгового центру в Парижі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etcp.fr>
97. Переглянута Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні / пер. з англ. здійснено Фондом сприяння місцев. самоврядуванню України. – К. : Нац. молодіж. пед. рада України, 2006. – 30 с.
98. *Плаван О. О.* До питання визначення категорії “форма державного правління” / *О. О. Плаван* // Бюлетень Міністерства юстиції України : офіц. вид. – 2010. – № 2 (100). – С. 105–113.
99. *Погорілко В. Ф.* Державний устрій / *В. Ф. Погорілко* // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України *Ю. С. Шемшученка.* – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 184.

100. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. – К. : Генеза, 1997. – 395 с.
101. Правові засади оптимізації адміністративно-територіального устрою : монографія / І. О. Кресіна, Д. І. Грицяк, А. А. Коваленко та ін. ; за ред. І. О. Кресіної. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Юрид. думка, 2013. – 327 с.
102. *Преображенська В. В.* Територія і міжнародне право / В. В. Преображенська. – Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1961. – 62 с.
103. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування : навч. посіб. / М. Пітцик, В. Кравченко, Е. Моньйо та ін. – К. : [б. в.], 2000. – 136 с.
104. *Приходько К. В.* Политическое измерение основ конституционного строя Украины / К. В. Приходько // Курс конституционного права Украины. Т. 2. Конституционный строй Украины : учебник / под ред. М. А. Баймуратова и А. В. Батанова. – Сумы : ИТД “Унив. кн.”, 2012. – С. 453–492.
105. Про ратифікацію Європейської ландшафтної конвенції : Закон України від 7 верес. 2005 р. № 2831-IV // Уряд. кур’єр. – 2005. – 4 жовт. (№ 187).
106. *Протасова В.* Юридична природа президентсько-парламентської республіки: на прикладі конституційно-правового досвіду V республіки у Франції / В. Протасова // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Президія Акад. правов. наук України. – Х. : [б.в.], 2007. – № 2. – С. 240–249.
107. *Процюк І. В.* Втілення принципу поділу влади в дуалістичних і парламентських монархіях / І. В. Процюк // Проблеми законності : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. – Х. : [б.в.], 2012. – Вип. 120. – С. 3–13.
108. *Процюк І. В.* Законодавча влада у парламентській республіці / І. В. Процюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. правов. наук України ; Наук.-дослід. ін-т держ. буд-ва та місцев. самоврядування. – Х. : [б.в.], 2014. – Вип. 27. – С. 22–38.
109. *Процюк І. В.* Поділ державної влади в парламентсько-президентській республіці / І. В. Процюк // Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : [б. в.], 2012. – Вип. 119. – С. 3–13.
110. *Процюк І. В.* Форма державного правління: поняття і сутність / І. В. Процюк // Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : [б. в.], 2010. – Вип. 106. – С. 7–17.
111. *Процюк І.* Парламентська форма правління: сутність і особливості / І. Процюк // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Президія Нац. акад. правов. наук України. – Х. : [б.в.], 2012. – № 4 (71). – С. 65–74.
112. Рамкова рекомендація Ради Європи про регіональну демократію: документ Конгресу місцевих та регіональних органів влади Ради Європи, 16–17 листоп. 2009 р. – Утрехт : [б.в.], 2009 р. – 64 с.

113. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2014. – 516 с.
114. Рекомендації ЮНЕСКО про збереження і сучасну роль історичних ансамблів (Варшава – Найробі, 26 листоп. 1976 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.centre7.org.ua/?q=book/export/html/77>
115. Ресурсний потенціал регіону : навч. посіб. / авт.-упоряд. : М. К. Орлатий, С. А. Романюк, І. О. Дегтярьова та ін. ; за заг. ред. М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2014. – 724 с.
116. Реформування адміністративно-територіального устрою: український та зарубіжний досвід : монографія / І. О. Кресіна та ін. ; за ред. д-ра політ. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України І. О. Кресіної ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Логос, 2011. – 399 с.
117. *Ромашов Р. А.* Современный конституционализм: вопросы истории и теории / Р. А. Ромашов. – СПб. : С.-Петербург. акад. МВД России, 1998. – С. 12.
118. Самостійність місцевих влад та розподіл повноважень між ними: організація місцевого самоврядування відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування : матеріали міжнар. конф., м. Київ, 11–12 черв. 2002 р. / упоряд. : В. Кравченко, М. Пухтинський. – К. : Логос, 2002. – 263 с.
119. *Сахненко С. Є.* Адміністративно-територіальний та муніципально-територіальний устрій: проблеми, співвідношення та реформування / С. Є. Сахненко // Упр. сучас. містом. – 2001. – № 4–6. – С. 45–53.
120. *Сосенко С.* Нація й розв'язка національної справи при конституційному федералізмі / С. Сосенко. – Львів : [б.в.], 1927. – 45 с.
121. *Софінська І.* Принцип субсидіарності у місцевому самоврядуванні України та країн Європейського Союзу : монографія / І. Софінська. – Львів : Каменярь, 2014. – 187 с.
122. Стамбульська декларація з населених пунктів: ООН [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 14 черв. 1996 р. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_508
123. *Степанов И. М.* Социалистический конституционализм: сущность, опыт, проблемы / И. М. Степанов // Совет. государство и право. – 1987. – № 10. – С. 4.
124. *Сухонос В.* Монархія як форма правління: нові підходи до класифікації та структури / В. Сухонос // Підприємництво, господарство і право : наук.-практ., госп.-правов. журн. – 2012. – № 8 (200). – С. 119–123.
125. *Сысоева Е. А.* Категория “территория” в правовой теории и практике законодательного регулирования федеративного устройства современной России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теория и история государства и права ; История учений о праве и государстве” / Сысоева Е. А. – Ростов-н/Д, 2006. – 20 с.
126. *Тварковська Л. І.* До питання щодо науково-теоретичного визначення поняття “територіальний устрій держави” / Л. І. Тварковська // Держава і

право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. Корещького В.М. НАН України, 2010. – Вип. 48. – С. 211–216.

127. *Терещук М. М.* Інститут відповідальності глави держави в парламентських монархіях / М. М. Терещук // Часопис Київського університету права : укр. наук.-теорет. часоп. / Київ. ун-т права НАНУ, Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького НАНУ. – К. : [б. в.], 2006. – № 2. – С. 56–60.

128. *Тихонов В.* Манифест федералізму, или путь к демократическому государству / В. Тихонов. – Луганск : [б.и.], 2004. – 63 с.

129. Утрехтська декларація “Про добре місцеве та регіональне врядування в неспокійний час: проблеми змін” [Електронний ресурс] : міжнар. документ : прийнята 17 листоп. 2009 р. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a16

130. Утрехтська декларація “Про належне місцеве і регіональне управління у турбулентні часи: завдання щодо змін” (листопад 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a16

131. Утрехтський порядок денний щодо забезпечення доброго місцевого і регіонального врядування (листопад 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a16

132. *Фердросс А.* Международное право / А. Фердросс ; под ред. Г. Тункина ; пер. с нем. Ф. Кублицкий, Р. Нарышкина. – М. : Иностран. лит., 1959. – 652 с.

133. *Француз-Яковець Т. А.* Двопалатний парламент Федеративної Республіки Німеччини: досвід взаємодії палат у сфері сумісної компетенції / Т. А. Француз-Яковець // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 6 (128). – С. 44–50.

134. *Хабриева Т. Я.* Теория современной конституции / Т. Я. Хабриева, В. Е. Чиркин. – М. : [б. и.], 2005. – 320 с.

135. *Холлис Г.* На пути к демократической децентрализации: перестройка региональных и местных органов власти в новой Европе / Г. Холлис, К. Плоккер. – М. : [б. и.], 1995. – 326 с.

136. *Червонюк В. И.* Теория государства и права : учебник / В. И. Червонюк. – М., 2006. – 704 с.

137. *Чорногор Я.* Монархічна форма правління та особливості зовнішньої політики скандинавських країн (на прикладі Данії, Швеції та Норвегії) / Я. Чорногор // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К. : [б.в.], 2009. – Вип. 48. – С. 43–52.

138. *Шаповал В.* Державний лад країн світу : довідник / В. Шаповал. – К. : Укр. Центр Правн. Студій, 1999. – 320 с.

139. *Шаповал В. М.* Територія держави / В. М. Шаповал // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2004. – Т. 6: Т–Я. – С. 43–44.

140. *Шатіло В.* Органи виконавчої влади у структурі конституційного механізму державної влади / В. Шатіло // Право України : юрид. журн. – 2012. – № 8. – С. 341–347.

141. Югов А. А. Административно-территориальное деление в законодательстве о местных Советах / А. А. Югов // Совет. государство и право. – 1968. – № 3. – С. 109–113.
142. Юрдига Б. Президентська форма правління: принципи та ознаки / Б. Юрдига // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2010. – С. 188–193.
143. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редколегія : Ю. С. Шемшученко (голова редколегії) та ін. ; Нац. Акад. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – К. : Укр енцикл. імені М. П. Бажана. – Т. 6. – 2004. – 765 с.
144. Charter of the New Urbanism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : en.wikipedia.org/wiki/New_Urbanism
145. *Demmke Christoph*. What are Public Services Good at? Success of Public Services in the Field of Human Resource Management Study / Christoph Demmke, Thomas Henckl, Timo Moilanen // Report to the 50th Meeting of the Directors-General of Public Services of the Member States of the European Union. – May 2008.
146. Civil service training in the context of Public Administration Reform. A Comparative Study of selected countries from Central and Eastern Europe, and the former Soviet Union (1989 to 2003). – UNPAN, May 2003.
147. Decentralization and Local Democracy in the World: First Global Report by United Cities and Local Governments, 2008. – 347 p.
148. Decentralization: a sampling of definitions [Working paper prepared in connection with the Joint UNDP-Government of Germany evaluation of the UNDP role in decentralization and local governance]. – 1999. – 40 p.
149. Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics / edited by James Bohman and William Rehg. – 1997. – 441 p.
150. *Enzo Rossi*. Legitimacy, Democracy and Public Justication: Rawls' Political Liberalism Versus Gaus' Justicatory Liberalism [Електронний ресурс] / Rossi Enzo. – Режим доступу : <http://www.academia.edu/>
151. ETHICS TRAINING FOR PUBLIC OFFICIALS / A study prepared by the OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia (ACN) and SIGMA, a joint EU-OECD initiative, principally financed by the EU, in cooperation with the OECD Public Sector Integrity Network. – OECD, 2013. – 76 p.
152. European Urban Charter II [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1302971>
153. *Garcia M*. Multidimensional Decentralisation in Spain / M. Garcia // International Review of Administrative Sciences. – Vol. 64. – N 4. – December. – 1998. – P. 673.
154. *Herma Kuperus*. Top Public Managers in Europe Management and Working Conditions of the Senior Civil Servants in European Union Member States / Kuperus Herma, Rode Anita. – European Institute of Public Administration, Maastricht, the Netherlands/Pays-Bas, December 2008.

155. Jan-Hinrik Meyer-Sahling: Sustainability of Civil Service Reforms in Central and Eastern Europe after EU Accession: Findings and Lessons // SIGMA PAPER NO. 44. – April 2009.

156. *Kuperus H.* Public Managers in Europe. Management and Working Conditions of the Senior Civil Servants in European Union Member States [Электронный ресурс] / Kuperus Herma, Rode Anita Top. – European Institute of Public Administration / Institut Européen d'Administration Publique Maastricht, the Netherlands/Pays-Bas, December 2008. – 125 p. – Режим доступа : <http://www.eipa.eu>

157. MANAGING SENIOR MANAGEMENT: SENIOR CIVIL SERVICE REFORM IN OECD MEMBER COUNTRIES / Background Note // 28th Session of the Public Management Committee, 13-14 November 2003, Chateau de la Muette, Paris

158. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.taiwandocuments.org/montevideo01.htm>

159. *Riker W.* Federalism: Origin, Operation, Significance / W. Riker. – Boston : Little, Brown and Company, 1964. – P. 15.

160. UN Report on Globalization and the State (November 2, 2001) [Электронный ресурс] // Global policy forum. – Режим доступа : <https://www.globalpolicy.org/globalization.html>

161. Unitary system [Электронный ресурс] // The Encyclopaedia Britannica. – Режим доступа : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/615371/unitary-system>

РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Європейський Союз

Європейський Союз створено на основі Римського договору, підписаного 25 березня 1957 р. шістьма європейськими державами, які вважаються його засновниками. Це – Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція.

Європейський Союз побудований за інституційною системою, яка є винятковою у світі. Держави-члени делегують суверенне право на вирішення певних справ незалежним інституціям, які представляють інтереси Союзу в цілому, його країн та громадян.

Мета Європейського Союзу – створення економічного союзу з найвищим рівнем інтеграції економік держав (спільна зовнішня економічна політика, спільний ринок послуг, матеріальних благ, капіталу і праці, а також спільна валюта) і політичного (спільна зовнішня політика) союзу, а також упровадження спільного громадянства.

Країни-члени Європейського Союзу – країни, що приєдналися до Європейської економічної спільноти, залишаються незалежними суверенними державами, що утворили спільні інституції, яким делегували деякі зі своїх законодавчих повноважень, наприклад у таких галузях, як транспортна, комерційна та аграрна. У 1973–2013 рр. відбулось п'ять етапів послідовного розширення ЄС. 1 травня 2004 р. до ЄС приєдналися 10 нових членів, що стало найбільшим розширенням Союзу за всю його історію. Після входження у 2013 р. Хорватії ЄС нараховує 28 країн-учасників.

За хронологією вступу до Європейського Союзу це такі країни:

- 25 березня 1957 р. (Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург);
- 1 січня 1973 р. (Данія, Ірландія, Великобританія);
- 1 січня 1981 р. (Греція);
- 1 січня 1986 р. (Іспанія, Португалія);
- 1 січня 1995 р. (Австрія, Фінляндія, Швеція);
- 1 травня 2004 р. (Чехія, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Угорщина, Мальта, Польща, Словенія, Словаччина);
- 1 січня 2007 р. (Болгарія, Румунія);
- 1 липня 2013 р. (Хорватія).

Адміністративний устрій ЄС: до складу ЄС входять 28 національних держав.

Загальна територія ЄС становить 4,4 млн км².

Чисельність населення – понад 507,9 млн громадян.

Щільність населення – 116,2 осіб/км².

Середня тривалість життя. У країнах Євросоюзу тривалість життя перевищує пенсійний поріг. Середній показник тривалості життя в країнах ЄС у 2012 р. становив 78,8 роки (чоловіки – 75,7, жінки – 82,1).

Адміністративний центр ЄС – м. Брюссель (з лютого 1992 р.).

Символи Європейського Союзу:

Прапор

Герб

Прапор Європейського Союзу – коло з 12 золотих зірочок на синьому фоні як символ єдності.

Європейський прапор – це єдина емблема Європейської Комісії – виконавчого органу Європейського Союзу.

Герб Європейського Союзу – коло з 12 золотих зірочок на білому фоні як символ єдності.

Демократія та верховенство закону – основоположні принципи функціонування ЄС.

Основні європейські цінності:

Європейська ідентичність.

Упродовж історії людства відчуття європейської ідентичності, за винятком християнства, яке тісно об'єднало жителів Європи в XIV–XV ст., було властиве в основному представникам еліти. До них належали просвітителі, наприклад Вольтер, ідеї якого були вельми популярними в багатьох країнах.

Повага до прав людини

Певне посилання на принципи поваги до прав людини з'явилося в преамбулі Єдиного європейського акта (1986 р.), де проголошувалося сприяння розвитку демократії через забезпечення основних прав і свобод та розглядалася можливість включення принципу поваги до прав людини до Договору про ЄС.

Принцип верховенства права і закону

Положення про верховенство права і закону є однією з найважливіших характеристик правової держави (поряд із поділом влади та зв'язком між державою і громадянами, що базується на взаємних правах та обов'язках).

Демократія

Європейський Союз постійно прагне до підвищення власних стандартів демократичного управління, а також до розвитку демократії та забезпечення

прав людини у країнах, які не входять до його складу. Політика Європейського Союзу у цій царині визначена в документі Європейської Комісії “Роль Європейського Союзу у розвитку прав людини і демократизації у третіх країнах” від 8 травня 2001 р.

Толерантність

Толерантність у всі часи вважалася людською чеснотою. Вона передбачає терпимість до особливостей інших людей, уміння жити, не порушуючи прав і свобод інших. Толерантність також є основою демократії і прав людини. Нетерпимість у поліетнічному, поліконфесійному або полікультурному суспільстві призводить до порушень прав людини, насильства і збройних конфліктів.

Повага до людської гідності

Змістом права на повагу до гідності є можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й етичні норми, наполягати на повазі до себе інших людей, державних органів та їх посадових службових осіб, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо їх моральних якостей та етичних принципів були належно обґрунтовані. Реалізація цього права здійснюється на основі його гарантування в обсязі міжнародних стандартів.

Складність та багатогранність Європейського Союзу як наднаціонального об'єднання зумовлює необхідність створення потужної та розгалуженої системи управління та координації дій для досягнення поставлених цілей Союзу. Країни-члени Європейського Союзу передають повноваження з вирішення деяких питань незалежним інститутам, які представляють інтереси Союзу, його держав і громадян. Європейська Комісія захищає інтереси Союзу в цілому, кожен національний уряд представлений у Раді Міністрів (Раді), а члени Європейського Парламенту безпосередньо обираються громадянами ЄС. Таким чином, демократія і верховенство закону – наріжний камінь цієї структури.

Основні інституції Європейського Союзу:

Європейський Парламент – законодавчий орган Європейського Союзу, що обирається прямим голосуванням громадянами Європейського Союзу. Спільно з Радою Європейського Союзу і Європейською Комісією Парламент виконує законодавчі функції в ЄС і вважається одним з найбільш потужних законодавчих органів у світі. Нині Парламент складається із 750 членів і одного головуючого, які представляють найбільший міжнаціональний демократичний електорат у світі (500 млн виборців у 2013 р.)

Сучасні повноваження Європейського Парламенту передбачають участь у законодавчому процесі, бюджетні процедури, участь у виборах Комісії і в процесі вироблення й ухвалення рішень, а також надання згоди на асоціацію чи приєднання нових держав.

Починаючи з 1979 р. Європейський Парламент обирають прямим загальним голосуванням. Місця в ньому розподілені між країнами-членами відповідно до чисельності населення. Маастрихтська та Амстердамська угоди значно розширили права Європарламенту, який виконує такі основні функції:

– разом із Радою бере участь у законодавчому процесі через численні процедури (спільне ухвалення рішень, співпраця, узгодження, формулювання консультативного висновку тощо);

– контролює діяльність інституцій Союзу, затверджуючи склад Комісії та через право висловлювати їй вотум недовіри, а також через письмові й усні запити, які він може адресувати Комісії та Раді;

– поділяє з Радою бюджетні повноваження, а саме: ухвалює річний бюджет та контролює його виконання.

Розподіл місць у Європейському Парламенті. Всього у Парламенті – 751 місце від усіх 28 країн Європейського Союзу, відповідальних за прийняття європейських законів, зокрема від Німеччини – 96; Франції – 74; Італії – 73; Великої Британії – 73; Іспанії – 54; Польщі – 51; Румунії – 32; Нідерландів – 26; Бельгії – 21; Греції – 21; Португалії – 21; Угорщини – 21; Чехії – 21; Швеції – 20; Австрії – 18; Болгарії – 17; Данії – 13; Словаччини – 13; Фінляндії – 13; Ірландії – 11; Литви – 11; Хорватії – 11; Латвії – 8; Словенії – 8; Естонії – 6; Кіпру – 6; Люксембургу – 6; Мальти – 6.

Депутати Європарламенту безпосередньо обираються громадянами країн-членів ЄС строком на 5 років. Голова Європарламенту обирається на 2,5 роки. Депутати Європарламенту вивчають законопроекти і затверджують бюджет. Вони приймають спільні рішення з Радою Міністрів з конкретних питань і контролюють роботу Рад Європейського Союзу і Європейської Комісії.

Члени Парламенту відстоюють принципи однієї із восьми політичних груп, а не національні інтереси своєї держави.

Хоча Парламент наділений такою законодавчою владою, якої Рада і Комісія не мають, він формально не володіє законодавчою ініціативою, як більшість національних парламентів. Парламент – “перша інституція” ЄС (першим згадується в договорах) і поділяє законодавчі та бюджетні повноваження з Радою (за винятком деяких випадків, коли застосовуються спеціальні законодавчі процедури). Він також здійснює контроль над бюджетом. Зрештою, і Європейська Комісія – виконавчий орган ЄС, підзвітний Парламенту. Зокрема, Парламент обирає голову Комісії та затверджує чи відкидає призначення Комісії в цілому. Також Парламент, прийнявши резолюцію, може змусити членів Комісії піти у відставку.

Європарламент засідає в трьох містах: Брюсселі (Бельгія), Люксембурзі і Страсбурзі (Франція). Пленарні засідання проходять у Страсбурзі і Брюсселі, в той час як Люксембург є місцем для адміністративних офісів. Засідання комітетів проводяться також у Брюсселі.

Можна виділити три основні сфери компетенції Європейського Парламенту: бюджетні правочини; контроль за діяльністю органів Співтовариства і, насамперед, Комісії; участь у правотворчій діяльності співтовариства.

Європейський Парламент не має самостійних законодавчих повноважень, він лише бере участь у виробленні того, що називається “європейським правом”, як умовно називають норми, якими Співтовариство керується у своїй

діяльності. Проте далеко не всі норми “європейського права” прийняті за його участю.

Європарламент також призначає Омбудсмена, уповноваженого розглядати скарги від громадян Союзу з приводу порушень у діяльності інституцій та органів Спільноти. Зрештою, Парламент може створювати тимчасові комітети з розслідування, повноваження яких не обмежуються вивченням діяльності інституцій Спільноти, а можуть поширюватись і на дії країн-членів із впровадження політики спільноти.

Амстердамський договір спростив законодавчий процес, фактично скасувавши процедуру співпраці (її ще використовують при вирішенні деяких питань, що належать до розділу “Економічний та монетарний союз”) і значно розширивши сферу застосування процедури спільного ухвалення рішень.

Ніщський договір (набрав чинності 1 лютого 2003 р.), у свою чергу, додав Парламентові ваги в законотворчому процесі, ще більше розширивши сферу застосування спільного ухвалення рішень і надавши йому право звертатися до Суду Європейських Спільнот на тих самих умовах, що й інші інституції.

Засідання Парламенту відбуваються 24 офіційними мовами Європейського Союзу, як і вся робота інших інституцій.

Наразі Європарламент складається з 17 постійних комітетів, які спеціалізуються в конкретній сфері політики ЄС: Комітет з питань закордонних справ, прав людини, спільної політики безпеки та оборони; Комітет з питань бюджету; Комітет з бюджетного контролю; Комітет з питань прав і свобод громадян, юстиції та внутрішніх справ; Комітет з питань економіки та грошово-кредитних справ; Комітет з питань права та внутрішнього ринку; Комітет з питань промисловості, зовнішньої торгівлі, досліджень та енергетики; Комітет з питань зайнятості та соціальної сфери; Комітет з питань екології, охорони здоров'я та споживчої політики; Комітет з питань сільського господарства та розвитку села; Комітет з питань рибальства; Комітет з питань регіональної політики, транспорту і туризму; Комітет з питань культури, молоді, освіти, засобів масової інформації та спорту; Комітет з питань розвитку та співробітництва; Комітет з питань конституційної сфери; Комітет з питань прав жінок і рівних можливостей; Комітет з питань звернень.

У назвах комітетів загалом відображаються їх специфічні інтереси і в цілому визначаються обов'язки відповідно до положень угод і міжінституційних відносин. Наприклад, Комітет з питань бюджету забезпечує: здійснення Європарламентом бюджетних повноважень; обговорення проекту бюджету з витрат; співробітництво з Комітетом бюджетного контролю; бюджетне виконання, управління та контроль. На Комітет з бюджетного контролю покладено: зобов'язання щодо контролю за фінансовими, бюджетними й адміністративними заходами стосовно здійснення спільного бюджету ЄС, виконання фінансових інструкцій, закриття, презентації та перевірки рахунків і балансових звітів Співтовариств; контроль виконання поточних бюджетів; підготовку законодавчих пропозицій щодо регулювання бюджетної процедури, перевірку ви-

падків шахрайства і порушень; розгляд повідомлень і пропозицій Суду аудиторів і виконання цих обов'язків у співробітництві з Комітетом з бюджетних питань. Комітет з питань економіки та грошово-кредитних справ здійснює контроль за функціонуванням внутрішнього ринку; забезпечує вирішення питань монетарної політики, платіжного балансу (регулювання руху капіталу), реформи світової грошово-кредитної системи.

Парламент може також створювати тимчасові комісії, а для розгляду особливих комунітарних проблем – слідчі комісії.

Європейська Рада – керівний політичний орган, заснований у 1974 р., який включає глав держав або урядів, міністрів закордонних справ, а також голову Європейської Комісії разом з одним зі своїх заступників. На відміну від інших інституцій, Європейська Рада діє без будь-яких правил внутрішнього розпорядку (цей формальний недолік є характеристикою вищого органу, скликаного державою-членом, що головує в ЄС, його засідання зазвичай проводяться в цій країні, порядок денний готує ця сама країна).

Європейська Рада у 2009 р. стала однією з офіційних інституцій Європейського Союзу. Крім того, у 2009 р. згідно з Лісабонським договором було запроваджено пост Голови Європейської Ради, який обирається Європейською Радою строком на 2,5 роки і може бути переобраний на цю посаду ще один раз.

Засідання проводиться щонайменше двічі на 6 місяців; Голова Європейської Комісії бере участь у засіданнях як повноправний учасник, визначає генеральні політичні напрями діяльності для ЄС та спонукає його до подальшого розвитку.

Рішення Європейської Ради не мають обов'язкового характеру, але дають потужні політичні імпульси та визначають магістральні напрями подальшого розвитку ЄС. Маастрихтська угода 1992 р. наголошує на провідній ролі Європейської Ради як органу, який має всіляко сприяти розвитку Єврооюзу і визначати відповідні загальнополітичні керівні принципи. Згідно зі ст. 13 Договору про ЄС Європейська Рада визначає принципи й загальні напрями спільної зовнішньої та безпекової політики, зокрема й питання захисту, які держави-члени мають виконувати на основі втілення рішень Ради в життя. Європейська Рада має право обмежувати коло питань у сфері зовнішньої й безпекової політики, а також залучається до узгодження економічної політики держав-членів.

Порядок денний кожного засідання Європейської Ради відображає діапазон найважливіших щоденних проблем, з якими стикається ЄС. Можна стверджувати, що Європейська Рада вирішує внутрішні й зовнішні питання економічного та політичного характеру європейської інтеграції. Разом з тим Європейська Рада відіграє роль “удосконалювача” економічної й соціальної інтеграції. Наприклад, висновки держави-члена, що головувала, з нагоди прийняття Амстердамської угоди зачепили такі загальноекономічні питання:

– розширення Співтовариства відповідно до історичного рішення, прийнятого у 2000 р. з огляду на політику Союзу, враховуючи сільськогосподарську та структурну політику, а також майбутній фінансовий потенціал через розширення;

– прийняття резолюції стосовно Економічного та валютного союзу, зокрема й зобов'язань держав-членів, Комісії та Ради щодо імплементації пакту про стабільність і зростання, засвідчуючи цим самим спільний намір залишити питання зайнятості найголовнішими в порядку денному політики Союзу; рішення Європейської Ради про забезпечення бюджетної дисципліни держав-членів, а також рішення, що підтверджують принципи нового механізму оцінювання, які становлять юридичну структуру для євро.

Європейська Рада тісно співпрацює з Європейським Парламентом. Зокрема, після кожного засідання Європейська Рада надає Європейському Парламенту звіт щодо своїх слухань і щорічний письмовий звіт про досягнутий Союзом прогрес. У такий спосіб із залученням Європейського Парламенту до систематичного розгляду справ Союзу створено додатковий демократичний елемент дебатів стосовно майбутнього європейської інтеграції.

Європейська Рада – переважно політичний орган ухвалення рішень у ЄС, що затверджує або коригує пропозиції Європейської Комісії, якій доручено виконання рішень Ради міністрів. Рада ЄС характеризується двома основними ознаками:

- її засідання відбуваються не на постійній основі;
- склад та назва Ради змінюються залежно від порядку денного її роботи, із залученням різних представників урядів держав-членів (на рівні міністрів) до участі в засіданнях. Наприклад, залежно від порядку денного збираються міністри закордонних справ (Рада із загальних справ та зовнішніх відносин), економіки й фінансів (ЕКОФШ), сільського господарства тощо, формуючи загалом 9 конфігурацій Ради. Кількість засідань протягом року залежить від масштабів та інтенсивності законодавчого процесу в ЄС і впливу політичних чинників на вирішення певного питання. Незважаючи на змінність складу Ради міністрів, Рада залишається єдиною інституцією.

Керівництво в Раді здійснює країна-президент, яка змінюється кожні півроку. Рішення Ради готують 250 робочих груп і комітетів; вони виконують технічну роботу і передають документи в Комітет постійних представників, що здійснює політичну підготовку рішень. Рішення в Раді ухвалюються голосуванням міністрів з держав-членів. Залежно від питання, що розглядається, застосовується один з трьох видів голосування: проста більшість голосів для процедурних питань; кваліфікована більшість (коли кожна країна має визначену “вагу” голосу) для питань внутрішнього ринку, економічних справ і торгівлі; одностайне рішення для питань про вступ нових членів, оподаткування, спільної зовнішньої та безпекової політики, правосуддя та внутрішніх справ.

Як правило, Рада голосує кваліфікованою більшістю, що означає необхідність наявності більшості голосів (255 з 345) і більшості держав-членів (дві третини).

Прийняті законодавчі акти ЄС мають форму постанов і директив. Постанови є обов'язковими для виконання і стають частинами національних зако-

нодавств. Директиви також обов'язкові, але залишають за державами право вибору методів виконання.

Рада Європейського Союзу (Рада міністрів) – основний орган ухвалення рішень, який збирається на рівні міністрів національних урядів, і його склад змінюється залежно від обговорюваних питань: Рада міністрів закордонних справ, Рада міністрів економіки і т. ін. В рамках Ради представники урядів держав-членів обговорюють законодавчі акти Європейського Союзу і приймають або відкидають їх шляхом голосування.

Рада Європейського Союзу складається з 28 національних міністрів певних галузей та одного відповідального за цю галузь єврокомісара, який не має права голосувати. Наприклад, якщо обговорюється сільськогосподарська політика, то на засіданні присутні 28 міністрів країн Європейського Союзу і єврокомісар, відповідальний за сільськогосподарську політику. Кількість засідань протягом року залежить від масштабів та інтенсивності законодавчого процесу в ЄС і осіб, що несуть політичну відповідність з того чи іншого особливого питання. Деякі конфігурації Ради збираються раз на місяць; інші – раз на півроку. Попри те, що склад Ради міністрів змінюється, це єдина інституція.

Посаду Президента Ради Європейського Союзу держави-члени обіймають по черзі упродовж шести місяців. У цей період певний міністр країни, яка головує, організовує роботу і встановлює порядок денний. Раду міністрів закордонних справ очолює Верховний представник. Над підготовкою рішень Ради працюють близько 250 робочих груп і комітетів; вони виконують технічну роботу і передають документи в Комітет постійних представників, який здійснює політичну підготовку рішень. Організаційну роботу виконує генеральний секретаріат на чолі з генеральним секретарем Ради.

Повноваження та функції. Основною метою Ради є діяльність як однієї частини двопалатного законодавчого органу ЄС, іншою частиною є Європейський Парламент. Однак Рада має законодавчу ініціативу тільки в окремих випадках. Спільно з Парламентом вона поділяє бюджетну владу Європейського Союзу, а також має більший контроль, ніж Парламент, над міжурядовими сферами ЄС, такими як зовнішня політика і макроекономічна координація. Нарешті, до набрання чинності Лісабонським договором Рада формально була виконавчою гілкою влади ЄС.

Законодавчий процес. Законодавча влада ЄС поділена між Радою і Парламентом. Оскільки відносини та повноваження цих двох установ розвивалися, різні законодавчі процедури були створені для прийняття законів. Переважна більшість законів приймається за звичайною законодавчою процедурою. Це означає, що для прийняття закону його повинні схвалити і Парламент, і Рада.

Згідно з цією процедурою Комісія подає пропозицію Парламенту та Раді. Після першого читання Парламент може запропонувати поправки. Якщо Рада прийме ці поправки, то закон буде схвалено. Якщо цього не відбудеться, то вона виробляє “спільну позицію” і направляє нову версію до Парламенту. Під

час другого читання Парламент може або прийняти текст, або ж запропонувати додаткові поправки до пропозиції Ради. Якщо Рада, як і раніше, не схвалює позицію Парламенту, то законопроект беруть до “погоджувального комітету”, що складається з однакової кількості членів Ради і Європарламенту. Якщо комітету вдається прийняти спільний текст, то він має бути схвалений у третьому читанні і Парламентом, і Радою, в противному разі законопроект буде відхилений.

У деяких випадках: в питаннях правосуддя і внутрішніх справ, бюджету і податків та деяких аспектах інших сфер політики, наприклад фінансового аспекту екологічної політики, Рада або Парламент можуть приймати рішення самостійно.

Організація. Голозування – це не одинична посада – керування здійснює уряд держави-члена. Кожні 6 місяців головування переходить від однієї держави до іншої в порядку, встановленому членами Ради, що дає змогу кожній країні головувати. Починаючи з 2007 р. 3 члени співпрацюють під час їх 18-місячного терміну, наприклад президент у другій половині 2007 р. – Португалія, була другою у трійці держав разом з Німеччиною і Словенією, з якими вона співпрацювала. Рада проводить свої засідання в різних конфігураціях (як зазначено нижче), тому тема співпраці змінюється залежно від вирішуваного питання. Міністр, який очолює Раду, завжди буде представником країни, що головує. Делегат з наступного головування також допомагає очільнику Ради і може взяти на себе роботу за запитом. Єдиний виняток – Рада міністрів закордонних справ, яка очолюється Верховним представником, а не міністром з країни, що головує.

Роль керівника є адміністративною та політичною. З адміністративного погляду він несе відповідальність за процедури та організацію роботи Ради протягом терміну її дії. Це включає: організацію роботи Ради, а також керівництво роботою *COREPER* та інших комітетів і робочих груп. Політична складова передбачає успішне вирішення питань і посередництво в Раді, зокрема визначення порядку денного Ради. Отже, головування справляє істотний вплив на роботу Ради протягом терміну її дії. Президія також відіграє важливу роль у представленні Ради в рамках Євросоюзу та у представленні Євросоюзу на міжнародному рівні, наприклад в Організації Об'єднаних Націй.

Конфігурації. З юридичного погляду Рада є єдиним цілим, але на практиці вона розділена на 10 різних конфігурацій. У ст. 16 (6) Договору про Європейський Союз зазначено:

Рада повинна збиратися різними складами, список яких повинен бути затверджений відповідно до ст. 236 Договору про функціонування Європейського Союзу.

Рада із загальних питань узгоджує роботу всіх конфігурацій. Разом з президентами Європейської Ради і Єврокомісії вона повинна підбивати підсумки засідань Європейської Ради.

Рада міністрів закордонних справ повинна розробити зовнішні дії Союзу на основі стратегічних орієнтирів, установлених Європейською Радою, і забезпечити, щоб дії Союзу були послідовними.

Кожен склад Ради відповідає за власну галузь на кшталт Міністерства сільського господарства і риболовлі. У цьому разі Рада складається з міністрів від кожної держави, які відповідають за цю сферу – Міністерства сільського господарства і риболовлі. Головою цього складу стає міністр з країни, що головує. Аналогічно Рада міністрів економічних і фінансових справ складається з національних міністрів фінансів, а головою є міністр економіки країни, що головує у певний момент. На сьогодні існують такі конфігурації:

– Рада із загальних питань координує роботу Європейської Ради, організовує її засідання і вирішує питання, що виникають у різних формацій Ради;

– Рада міністрів закордонних справ – єдина конфігурація, яка очолюється Верховним представником, а не міністром закордонних справ країни, що головує. Вона керує спільною зовнішньою та безпековою політикою, спільною політикою безпеки і оборони, торгівлею та розвитком співробітництва;

– Рада з економічних і фінансових питань складається з міністрів фінансів і міністрів економіки держав-членів. Вирішує бюджетні питання і питання, пов'язані з діяльністю євросони;

– Рада юстиції та внутрішніх справ об'єднує міністрів юстиції і міністрів внутрішніх справ держав-членів. На Раді обговорюються питання цивільного захисту;

– Рада з питань зайнятості, соціальної політики, охорони здоров'я і захисту прав споживачів складається з міністрів з питань зайнятості, соціального захисту, захисту прав споживачів, захисту здоров'я і рівних можливостей;

– Рада з питань конкурентоспроможності створена в червні 2002 р. шляхом злиття трьох попередніх конфігурацій: внутрішнього ринку, промисловості та наукових досліджень. Залежно від питань, включених до порядку денного, ця формація складається з міністрів, відповідальних за такі сфери, як європейські справи, промисловість, туризм та наукові дослідження. З набуттям чинності Лісабонського договору космічна політика була віддана Раді з питань конкурентоспроможності;

– Рада з питань транспорту, телекомунікацій та енергетики створена в червні 2002 р. шляхом об'єднання галузей транспорту, телекомунікацій та енергетики в рамках однієї конфігурації, склад формації залежить від порядку денного. Члени Ради зустрічаються приблизно раз на два місяці;

– Рада з питань сільського господарства та риболовлі – одна з найстаріших формацій, що один раз на місяць об'єднує міністрів сільського господарства і рибальства та комісіонерів, відповідальних за сільське господарство, рибальство, безпеку харчових продуктів, ветеринарні питання та питання охорони здоров'я;

– Екологічна рада складається з міністрів навколишнього середовища, які зустрічаються приблизно 4 рази на рік;

– Рада з питань освіти, молоді, культури та спорту складається з міністрів освіти, культури, молоді, спорту та зв'язку, які зустрічаються приблизно 3 або 4 рази на рік, розглядає аудіовізуальні питання.

Кожна країна має певну кількість голосів, яка визначається залежно від чисельності населення. Рада Європейського Союзу приймає закони та вирішує питання щодо спільної зовнішньої політики, політики у сфері безпеки.

Європейська Комісія (Комісія ЄС)

Європейську Комісію часто представляють як виконавчий орган Європейського Союзу, хоча насправді вона має обмежені повноваження та можливості щодо впровадження політики ЄС. Точніше, роль Комісії відображає неформальна назва “двигун європейської інтеграції”. І не лише тому, що в рамках повноважень першого стовпа вона має майже виняткове право на законодавчу ініціативу, а з огляду на її історію, склад, культуру й скоріше європейський, а не національний світогляд. Крім того, Комісія наглядає за виконанням прийнятих рішень, дотриманням угод і традиційно захищає інтереси малих держав-членів.

Відповідно до угод Комісія має: розробляти й пропонувати законодавчі акти; керувати запровадженням політики Співтовариства; розпоряджатися бюджетом; підтримувати зовнішні відносини; наглядати за дотриманням законів Співтовариства; вказувати шляхи та перспективи розвитку ЄС.

Склад Комісії затверджується Європейським Парламентом. Кожен член Комісії відповідає за певну сферу політики ЄС і очолює відповідний Генеральний Директорат.

Європейська Комісія є незалежною від національних урядів та відстоює інтереси Європейського Союзу загалом. Європейська Комісія складає законопроекти, вживає заходів щодо упровадження європейських політик та використання коштів Європейського Союзу, контролює виконання зобов'язань європейських договорів країнами-членами. Саме до компетенції Комісії належить переважна більшість ініціатив у сфері фінансів.

Отже, завдання Комісії ЄС стисло можна сформулювати так: ініціатива (підготовка законодавчих ініціатив, які після прийняття стають постановами та директивами, необхідними для досягнення певних цілей), виконання (забезпечує виконання положень договорів про ЄС) і контроль (гарантує виконання затверджених законопроектів). Відповідно до договору про ЄС Комісія несе відповідальність за управління фондами Співтовариства, що становлять частину його бюджету.

Комісія складається з 28 незалежних членів (по одному від кожної країни-члена) разом з Президентом і п'ятьма віце-президентами. Як член колективного органу кожен член Комісії керує одним або кількома напрямками діяльності (аналогічно міністру Уряду) і відповідає за роботу певного адміністративного департаменту – Генерального Директорату, що працює з відповідною галуззю.

Комісію призначають на п'ятирічний термін за згодою країн-членів, рішення про її призначення ухвалює Європейський Парламент. Комісії, до складу якої входять Генеральні Директорати та Генеральний Секретаріат, у її діяльності надає допомогу власний адміністративний апарат.

Суд Європейського Союзу

Суд Європейського Союзу є офіційною інституцією Європейського Союзу, яка охоплює всю судову владу ЄС.

Європейський Суд був заснований відповідно до Угоди про Європейське співтовариство вугілля та сталі у 1952 р. як Суд Європейського співтовариства з вугілля та сталі. З набранням чинності Римськими договорами в 1958 р. Суд став спільним інститутом для трьох Співтовариств (ЄСВС, ЄЕС, Євроатом), згідно з Лісабонською угодою у 2009 р. назву Суду було змінено на сучасну.

Оскільки Суд ЄС має надзвичайно великий обсяг обов'язків, Єдиний європейський акт (1987 р.) передбачив створення Суду першої інстанції – додаткового судового органу, покликаного “розвантажити” Суд ЄС і надати йому максимальну допомогу у виконанні основної функції. Отже, Суд ЄС та Суд першої інстанції втілюють судову гілку влади Євросоюзу.

Суд розглядає суперечки між державами-членами, між Союзом і країнами ЄС, між інститутами, фізичними особами або спільними органами і Союзом; готує експертні висновки і відповідає за попередні рішення (за клопотанням національного суду); висловлює свою думку щодо міжнародних угод. Хоча Суд не наділений примусовими повноваженнями, в переважній більшості випадків сторони виконують його рішення, спираючись на концепцію дотримання спільних інтересів.

Цей судовий орган ЄС вищої інстанції регулює розбіжності між: державами-членами ЄС; державами-членами ЄС і самим Європейським Союзом; інститутами Європейського Союзу; ЄС і фізичними або юридичними особами.

Відповідно до ст. 19 Договору про Європейський Союз “Суд справедливості Європейського союзу повинен включати Суд справедливості, загальний суд та спеціалізовані суди”. Таким чином, термін “Суд справедливості Європейського Союзу” позначає судову систему ЄС в цілому і включає:

– *Європейський Суд справедливості* – найвищу ланку судової системи Європейського Союзу;

– *Загальний Суд* (раніше Суд першої інстанції, створений у 1989 р. та перейменований Лісабонським договором на Трибунал);

– *Трибунал у справах публічної служби* (створений у 2004 р.) – єдиний спеціалізований суд, створений до цього часу.

Суд виконує такі функції:

– перевіряє законність актів інститутів Європейського Союзу;

– забезпечує виконання зобов'язань державами-членами за договорами ЄС;

– інтерпретує право Європейського Союзу на прохання національних судів і трибуналів.

Склад Суду справедливості. До складу Суду входить по одному судді від кожної країни ЄС. Таким чином, у Суді представлені національні юридичні системи всіх країн ЄС. Однак з метою підвищення ефективності своєї роботи Суд рідко засідає в повному складі. У Суді також працюють 9 генеральних адвокатів, які висловлюють вмотивовану точку зору у справах, що розгляда-

ються в Суді. Публічно і неупереджено члени Суду призначаються спільним рішенням урядів-членів ЄС кожні 3 роки по половині складу. Відповідно генеральних адвокатів має бути 4 особи; суддів – 13 і 14. Незаангажованість суддів та генеральних адвокатів не підлягає жодному сумніву. Вони мають кваліфікацію та компетенцію, необхідні для призначення на найвищі юридичні посади у власних країнах, призначаються до Суду ЄС за спільною згодою урядів країн ЄС на шестирічний термін з правом повторного призначення.

Звичайно засідання Суду відбуваються у форматі “Великої палати” з 13 суддів або у форматі палати (колегій) з п’яти або трьох суддів.

Організація роботи Суду. Справи подаються на реєстрацію, і за кожною справою закріплюються конкретний суддя та генеральний адвокат. Далі процедура проходить дві стадії: спочатку письмову, потім – усну.

На першій стадії всі причетні сторони подають письмові заяви, і закріпленій за справою суддя складає звіт, у якому узагальнює ці заяви й викладає юридичні обставини справи.

Потім настає друга стадія – публічні слухання. Залежно від важливості та складності справи такі слухання проходять перед колегією у складі з трьох, п’яти або 13 суддів або в присутності всього Суду. На слуханнях адвокати сторін представляють справу суддям і генеральному адвокату, які можуть вимагати роз’яснень. Генеральний адвокат виносить своє рішення, після чого судді радяться й повідомляють остаточне рішення. Вони не обов’язково погоджуються з думкою генерального адвоката.

Рішення Суду приймаються більшістю голосів і оголошуються на публічних слуханнях. Інші погляди, що суперечать загальному рішення Суду, не оприлюднюються. Кожне рішення публікується в день його виголошення.

Типи справ, які розглядає Суд. Суд виносить рішення у справах, які він розглядає. Існує 5 найбільш типових справ:

1. *Попереднє рішення.* Суди в усіх країнах ЄС несуть відповідальність за належне впровадження законодавства ЄС на території своєї країни. Але існує ризик того, що в різних країнах суди по-різному можуть тлумачити закони ЄС.

З метою запобігання цьому існує процедура “попереднього рішення”. Це означає, що якщо національний суд має якісь сумніви щодо тлумачення чи юридичної сили закону ЄС, він може, а іноді і повинен звернутися за порадою до Європейського Суду. Така порада надається у формі “попереднього рішення”.

2. *Позови у зв’язку з невиконанням зобов’язань.* Комісія може ініціювати такий позов, якщо в неї є підстави вважати, що держава-член ЄС не виконує свої зобов’язання відповідно до законодавства ЄС. Такий позов може бути ініційований і іншою державою – членом ЄС.

У будь-якому разі Суд вивчає цю ситуацію і виносить своє рішення. Якщо виявиться, що країна ЄС, яку звинувачують у порушенні, справді припустилася помилки, вона відразу ж повинна виправити ситуацію. Якщо ж Суд виявить невиконання свого рішення країною-членом ЄС, він може накласти на країну штрафні санкції.

3. *Позови про визнання рішень недійсними.* Якщо якась країна ЄС, Рада, Комісія або за певних умов Парламент вважають, що конкретний правовий акт ЄС не є правомірним, вони можуть звернутися до Суду з проханням його скасувати. Позови про скасування можуть також ініціювати фізичні особи, які звертаються до Суду з проханням скасувати певний закон, оскільки він безпосередньо та негативно впливає на них.

Якщо Суд вважає, що закон, про який ідеться, був прийнятий з порушенням відповідної процедури або якщо він безпідставно базується на установчих договорах, він може оголосити його недійсним і таким, що не має юридичної сили.

4. *Позови про бездіяльність.* Установчі договори вимагають, щоб Європейський Парламент, Рада ЄС та Комісія ЄС виносили певні рішення за певних обставин. Якщо вони цього не роблять, держави, інші інституції ЄС та в окремих випадках фізичні особи і компанії можуть подати скаргу до Суду, щоб це порушення було офіційно зареєстроване.

5. *Позови про збитки.* Громадяни або компанії, які зазнали збитків у результаті дій або бездіяльності Співтовариства або його співробітників, можуть подати позов до Суду першої інстанції про одержання компенсації.

Рахункова палата (Суд аудиторів) – колегіальний орган, заснований 1975 р., який забезпечує зовнішній контроль спільних європейських фінансів і консультативний розгляд бюджетних проектів ЄС. Цей орган Європейського Союзу створений з метою проведення аудиторської перевірки бюджету ЄС і його інститутів. До складу Рахункової палати входить по одному громадянину від кожної держави-члена. Її члени є цілком незалежними у виконанні своїх обов'язків у загальних інтересах ЄС.

Члени Рахункової палати призначаються строком на 6 років.

У сфері бюджетного планування значну роль відіграють дорадчі органи ЄС – Європейський економічний і соціальний комітет (виражає позиції громадянського суспільства із соціальних та економічних питань) та Комітет регіонів (виражає позицію регіональних та місцевих органів влади).

Європейський економічний і соціальний комітет – інституція, що представляє інтереси держав – членів ЄС в економічній і соціальній сферах і здійснює дорадчі функції. Це консультативний орган ЄС, що спостерігає за функціонуванням єдиного внутрішнього ринку. Комітет складається з 317 членів, які представляють різні сфери економіки та соціальні групи і незалежні у виконанні своїх обов'язків.

Функція Комітету полягає у наданні Комісії та Раді своїх висновків щодо запланованих до ухвалення правових актів у випадках, передбачених договором, тобто тоді, коли консультації з ним є необхідною передумовою законності ухваленого правового акта, але не мають обов'язкової юридичної сили. Крім того, Комісія і Рада можуть ухвалювати рішення про додаткові консультації з Економічним і соціальним комітетом, що виходять за межі потреб, зазначених у Договорі. Європейський Парламент також може консультиватися із Комітетом. Європейський економічний і соціальний комітет має повноваження нада-

вати висновки з власної ініціативи, які, проте, не можуть набувати правової чинності. На вимогу Європарламенту, Комісії і Президії Ради Комітет здійснює постійний контроль за внутрішнім ринком з метою виявлення порушень. Двічі на рік він організовує форум Спільного ринку країн-членів для аналізу поточного стану.

Членів Комітету пропонують національні уряди і формально призначає Рада міністрів. Склад Комітету має забезпечити належне представництво всіх держав – членів різних груп, які діють в економічній і соціальній сферах суспільного життя. На практиці для забезпечення широкого спектра представлених інтересів члени Комітету поділяються на три групи, що є приблизно однаковими за чисельністю, зокрема:

- підприємців, з яких лише менша половина є представниками промисловості; а решта – представниками переважно державних підприємств, комерційних організацій, банків, страхових компаній тощо;
- найманих працівників; переважна більшість у цій групі є членами національних профспілок;
- різноманітні організації, що здійснюють представництво за інтересами (спілки споживачів, торговельні палати, об'єднання сільськогосподарських виробників тощо).

Групи працюють дещо подібно до політичних груп у Європарламенті: проводять регулярні зустрічі (приблизно 90 засідань щорічно), на яких розглядаються питання спільних інтересів, обговорюється щоденна робота Комітету, погоджуються позиції під час голосування стосовно пропозицій і проблем, що мають розглядатися на пленарних засіданнях.

Основна робота Комітету зводиться до надання фахових висновків з питань економічного і соціального розвитку ЄС у таких сферах:

- сільське господарство та його розвиток у розрізі регіонів;
- економічний та грошово-кредитний розвиток;
- зайнятість, соціальна політика і громадянство;
- зовнішні відносини;
- формування єдиного ринку, виробництво та споживання;
- розвиток транспорту, енергетики, інфраструктури й інформаційного суспільства.

Пленарні засідання проводяться в Брюсселі впродовж двох днів приблизно 9 або 10 разів на рік.

Комітет регіонів – консультативний орган, створений у 1993 р. у рамках Маастрихтського договору, який забезпечує представництво регіональних та місцевих спільнот у процесі прийняття рішень ЄС. Завдяки створенню Комітету регіонів регіональні та місцеві органи отримали можливість брати участь у діяльності ЄС, щоб просувати спільні інтереси та за необхідності представляти і лобювати їх на рівні Союзу.

Комітет регіонів, який за своєю суттю є дорадчою інституцією, здійснює систематизацію та концентроване представництво регіональних і місцевих

інтересів у законотворчому процесі ЄС. Комітет регіонів функціонує як допоміжна інституція, з якою мають консультуватися Рада, Комісія та Європейський Парламент насамперед з питань, які безпосередньо зачіпають інтереси регіонів. Без консультацій з Комітетом не вирішуються питання освіти, культури, охорони здоров'я, фондів регіонального розвитку, проектування транс'європейських мереж. Консультативні повноваження Комітету регіонів було поширено на вирішення питань щодо подальших напрямів політики Співтовариства, зокрема питань, пов'язаних із забезпеченням зайнятості, а також на соціальну й екологічну політику після укладення Амстердамського договору.

До складу Комітету регіонів входять 344 члени, висунуті країнами-членами, які призначаються на 4 роки Радою Європейського Союзу. Склад Комітету: представники локальної та регіональної влади: прем'єри, віце-прем'єри, федеральні міністри, депутати місцевих рад, мери (бургомістри, президенти) міст.

Кількісний склад Комітету регіонів: Великобританія – 24 особи; Італія – 24 особи; Німеччина – 24 особи; Франція – 24 особи; Іспанія – 21 особа; Польща – 21 особа; Румунія – 15 осіб; Австрія – 12 осіб; Бельгія – 12 осіб; Болгарія – 12 осіб; Греція – 12 осіб; Чеська Республіка – 12 осіб; Нідерланди – 12 осіб; Португалія – 12 осіб; Угорщина – 12 осіб; Швеція – 12 осіб; Литва – 9 осіб; Данія – 9 осіб; Словаччина – 9 осіб; Ірландія – 9 осіб; Фінляндія – 9 осіб; Словенія – 7 осіб; Естонія – 7 осіб; Латвія – 7 осіб; Люксембург – 6 осіб; Кіпр – 6 осіб; Мальта – 5 осіб.

Роботу Комітету забезпечують 8 постійних комісій і 4 підкомісії, зокрема:

Комісія 1 – Регіональний розвиток, економічний розвиток, місцеві та регіональні фінанси (підкомісія 1 – Місцеві та регіональні фінанси).

Комісія 2 – Просторове планування, сільське господарство, полювання, рибальство, лісництво, морське навколишнє середовище та гірські райони (підкомісія 2 – Туризм і сільські райони).

Комісія 3 – Транспорт і системи комунікацій (підкомісія 3 – Телезв'язок).

Комісія 4 – Міська політика.

Комісія 5 – Планування та використання землі, довкілля й енергетики.

Комісія 6 – Навчання й виховання.

Комісія 7 – Громадянство Європи, дослідження, культура, молодь і споживачі (підкомісія 7 – Молодь і спорт).

Комісія 8 – Економічна і соціальна єдність, соціальна політика й охорона здоров'я.

Висновки Комітету обговорюються на засіданнях зазначених фахових комісій, після чого виносяться на пленарне засідання для остаточного ухвалення.

Важливу роль у реалізації фінансової та монетарної політики ЄС відіграють фінансові інституції – Європейський інвестиційний банк і Європейський центральний банк.

Європейський інвестиційний банк створено у 1958 р. відповідно до Договору про Європейське економічне співтовариство для сприяння розвитку, інтеграції і співпраці шляхом надання інвестиційних позик. Позики надаються під

однаковий відсоток, що забезпечує збалансованість управління позикою в частині погашення заборгованості. Позики надаються для розвитку відсталих європейських регіонів і реалізації проектів, що становлять спільний інтерес.

Відповідно до ст. 267 Договору основне завдання Банку полягає у сприянні за допомогою власних ресурсів і доступу на ринок капіталу збалансованому та стійкому розвитку спільного ринку. Це означає, що Банк переважно має діяти як джерело інвестиційних ресурсів для проектів, які сприяють досягненню певних цілей ЄС. Банк працює на некомерційній основі, уповноважений надавати позики та гарантії для полегшення фінансування трьох типів проектів у всіх секторах економіки:

- проектів для розвитку найменш розвинутих регіонів ЄС;
- проектів для модернізації або конверсії підприємств, розвитку підприємницької діяльності в нових галузях, які є пріоритетними з огляду на прогресивне функціонування спільного ринку;
- проектів, що мають спільний інтерес для кількох країн-членів (підтримка проектів загальноєвропейського масштабу в галузях транспорту, зв'язку, охорони навколишнього середовища, енергетики).

Фінансові ресурси Банку складаються з оплаченої частини статутного капіталу, накопичених резервів, а також запозичених коштів. Проекти, в які Банк вкладає гроші, мають відповідати певним критеріям, а саме:

- сприяти виконанню завдань ЄС, зокрема підвищувати конкурентоспроможність європейської промисловості та малих підприємств, стимулювати розвиток інформаційних технологій;
- здійснюватись переважно на користь найвідсталіших регіонів;
- залучати інші джерела фінансування.

Приблизно 90% від банківських позик Європейського інвестиційного банку призначаються для реалізації проектів у межах держав-членів, а решта – для реалізації проектів поза їх межами. За межами Європейського Союзу Банк здійснює фінансові операції за рахунок як власних коштів, так і (за умови одержання відповідних повноважень) бюджетних коштів ЄС або окремих країн – учасниць Союзу. Крім країн – членів ЄС, Банк надає кредити країнам, які підписали з Європейським Союзом угоди: учасникам Ломейської конвенції; країнам, що підписали угоди про співробітництво, а також перебувають в асоціації з ЄС (наприклад країнам – членам Європейської асоціації вільної торгівлі). Із країн, які не входять до складу ЄС, найбільш численною є група країн, що розвиваються (зокрема Африки, Карибського басейну і Тихого океану, які свого часу у м. Ломе (Тоголезька Республіка) підписали відповідні конвенції, що передбачають досить широку кооперацію між цими країнами і ЄС, у тому числі надання учасникам Ломейської конвенції фінансової допомоги і кредитів).

Банк надає кредити як державним, так і приватним позичальникам у промисловості, сільському господарстві, екологічній та енергетичній інфраструктурі, сферах послуг, комунікацій. Кредити надаються для особливих типів проектів, що мають важливе значення для ЄС.

Банк може фінансувати інвестиційні програми спільно зі структурними фондами, що функціонують під керівництвом Європейської Комісії (Європейським фондом розвитку, Європейським соціальним фондом, Європейським фондом сільськогосподарської орієнтації і гарантій). Європейський інвестиційний банк фінансує не більше від 50% вкладених у проект коштів (строк надання кредитів: 7–12 років для проектів у сфері промисловості; 20 і більше років – для проектів з розвитку інфраструктури).

У рамках Європейського інвестиційного банку з 1994 р. діє Європейський інвестиційний фонд, який надає довгострокові гарантії для фінансування транс'європейських транспортних та комунікаційних і енергетичних мереж, а також для розвитку малих і середніх підприємств.

Європейський центральний банк (ЕЦБ) (офіційна дата створення – 1 червня 1998 р.) розпочав роботу з липня 1998 р. у Франкфурті-на-Майні у результаті прийняття рішення главами держав та урядів ЄС про перехід до третього етапу розвитку Економічного та валютного союзу. Його було створено на базі Європейського валютного інституту, який функціонував з 1994 р. і підготував запровадження спільної валюти на другому етапі розвитку Економічного валютного союзу.

Органами Європейського центрального банку, які ухвалюють рішення, є Рада директорів банку, Рада Європейського центрального банку та Розширена рада банку. Європейський центральний банк разом із національними центральними банками країн – членів ЄС входить до складу Європейської системи центральних банків. Керівні органи Європейського центрального банку, що ухвалюють рішення, здійснюють керівництво Європейською системою центральних банків. Зокрема, Рада директорів банку відповідає за провадження грошової політики відповідно до директив і рішень. Рада Європейського центрального банку є найвищим органом Європейської системи банків, уповноваженим ухвалювати рішення. До складу Ради банку входять члени Ради директорів банку, голови національних центральних банків країн-членів, які увійшли до зони євро, а також без права голосу – Голова Ради ЄС з питань економіки й фінансів та член Комісії. Рада Європейського центрального банку видає важливі директиви та постанови, ухвалює рішення і вживає необхідних заходів щодо виконання завдань, покладених договором на Європейську систему центральних банків.

Європейський центральний банк разом з національними центральними банками утворює Європейську систему центральних банків (ЄСЦБ). Він разом з національними центральними банками держав-членів, валютою яких є євро, що становлять Євросистему, провадить монетарну політику Європейського Союзу. Європейський центральний банк:

- визначає валютну політику країн Європейського Союзу;
- встановлює ключові процентні ставки;
- управляє офіційними резервами Європейської системи центральних банків (*ESCB*), головним завданням якої є підтримка стабільності цін;
- має право санкціонувати емісію банкнот у межах Валютного союзу.

Вирішальним кроком у діяльності Європейського центрального банку стала жорстка фіксація обмінних курсів євровалют щодо євро з 31 грудня 1998 р. Завдяки цьому з 1 січня 1999 р. 11 із тоді ще 15 країн – членів ЄС ввели нову грошову одиницю – євро. Отже, з 1 січня 1999 р. Європейський центральний банк взяв на себе відповідальність за стабільність нової валюти (євро), а також за політику відсоткових ставок і грошової маси у зоні євро. Крім того, Європейський центральний банк має право:

– на висловлення своєї думки стосовно всіх пропозицій про ухвалення правових актів ЄС та щодо всіх проектів законів національних офіційних органів влади, які стосуються його сфери повноважень;

– на звернення із запитом про надання статистичних даних, необхідних для його роботи, представництво у сфері міжнародного співробітництва, участь у діяльності міжнародних валютних установ.

Європейський Омбудсмен – уповноважений приймати від будь-якого громадянина Європейського Союзу або будь-якої фізичної або юридичної особи, що проживає або має юридичну адресу на території держави-члена, скарги щодо випадків незадовільного управління в діяльності установ, органів, служб або агенцій Європейського Союзу, крім Суду Європейського Союзу, який здійснює свої судові повноваження.

Він розглядає скарги європейських приватних і юридичних осіб на інститути і установи Європейського Союзу.

Таким чином, сучасна система адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу має свою територіальну сферу діяльності, особливі місцеві інтереси, які пов'язані з відповідною специфікою адміністративно-територіальних одиниць: історичними, економічними, екологічними, географічними і демографічними особливостями, етнічними, релігійними, культурними, національними та іншими традиціями.

Спинимось більш детально на загальних характеристиках адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу.

2.2. Австрія

Австрія є федеративною республікою. Це переважно гірська країна, яка не має виходу до моря, межує з Німеччиною (784 км) та Чехією (362) на півночі, Словаччиною (91 км) та Угорщиною (366 км) на сході, Словенією (330 км) та Італією (430) на півдні та Швейцарією (164) і Ліхтенштейном (35 км) на заході.

Вступ до ЄС – 1 січня 1995 р.

Державний прапор складається з двох червоних і центральній білій горизонтальних смуг. Червоний колір символізує кров патріотів, пролиту в боротьбі за свободу і незалежність Австрійської Республіки. Білий колір – символ свободи, завойованої народом Австрії у результаті повален-

ня в цій країні монархічного режиму. Крім того, згідно з офіційною версією про затвердження символіки кольорів австрійського прапора біла смуга означає Дунай, що перетинає територію Австрії із заходу.

Державний Герб зображений у вигляді орла у вільному польоті, на голові якого – золота башта міської стіни з трьома зубцями. У правій лапі орла – золотий серп, у лівій – золотий молот. Як записано в Законі від 1 травня 1945 р., ці предмети повинні символізувати співробітництво основних груп трудящих: робітників – (молот), селян – (серп) і буржуазії (башта міської стіни). З лап орла – символу свободи і незалежності країни – звисають обривки ланцюгів, що означають звільнення країни від гітлерівської окупації. Герб прийнятий у 1945 р.

Столиця – м. Відень (населення – 1,7 млн осіб).

Великі міста: Грац (населення – 223 тис. осіб), Лінц (185 тис. осіб), Зальцбург (145,2 тис. осіб), Іннсбрук (114,7 тис. осіб), Клагенфурт (90,1 тис. осіб). У містах з населенням понад 2 тис. мешканців проживає близько 3/4 населення країни.

Населення

Населення Австрії – 8,2 млн осіб.

Національний склад: австрійці – 91%, німці – 3%, в прикордонних районах країни живуть хорвати, словенці, угорці. Словенці проживають у прикордонних із Словенією районах Карінтія і Штирія, хорвати – в основному на сході країни в Бургенланде. В Австрії також проживають чехи, італійці, серби, румуни. У Відні досить багато іноземців, що приїжджають на заробітки.

Міське населення становить 65,9%.

Найбільше заселені північні та східні райони Австрії, долина Дунаю (до 95 осіб/1 км²), менше – західні високогірні райони (Тіроль – 34 осіб/км²).

Щільність населення – 101 осіб/км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив 81,1 року (чоловіки – 66,1, жінки – 83,6).

Мова

Офіційна мова – німецька, регіональні мови: словенська (в Карінтії), хорватська та угорська (в Бургенланді).

Релігія

Більшість громадян є віруючими. Існують і громади протестантів.

Найбільш поширеною релігією Австрії є католицизм (близько 90% віруючих – католики). Серед релігійних меншин в Австрії представлені індуїсти, сикхи, буддисти, іудеї і православні.

Географічне положення

Австрія – континентальна, віддалена від моря країна. Вона розташована на півдні Центральної Європи, охоплює частину Східних Альп та Дунайського басейну і межує із середземноморськими територіями. Тут, у самому серці Європи, чергуються різноманітні типи ландшафту, клімату і рослинності. Завдяки

своєму розташуванню Австрія здавна є перехрестям транспортних шляхів між великими європейськими економічними і культурними регіонами.

Австрія має п'ять великих ландшафтних регіонів:

- Східні Альпи – 52,6 тис. км² (62,8%);
- Передгір'я Альп і Карпат – 9,5 тис. км² (11,3%);
- Передгір'я на сході (частина Паннонської низовини) – 9,5 тис. км² (11,3%);
- Віденський басейн – 3,7 тис. км² (4,4%);
- Гранітно-гнейсова височина (частина Богемського масиву) – 8,5 тис. км² (10,1%).

Площа території

Загальна площа становить 83,9 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь – 3 млн га, ріллі – 1,4 млн га.

Переважно гірська країна. Південну частину займають Східні Альпи (найвища точка – гора Гросглокнер, розташована в масиві Високий Тауерн, 3797 м) і їх передгір'я. Менша, північна частина – пагорбкувата рівнина, що на крайньому північному сході переходить у Середньодунайську низовину.

Клімат

Клімат помірний, континентальний, на заході вологий. Оскільки значна частина країни розміщена в горах, її кліматичні умови досить різноманітні. Залежно від регіону на кліматі тією чи іншою мірою позначаються атлантичні, континентальні і середземноморські впливи. Північно-західні вітри, що панують на півночі і заході, несуть м'яку і вологу погоду з Атлантичного океану в долини довготного напрямку і на Середньодунайську низовину. Тут середньорічні температури становлять від +7 °С – +9 °С, у найхолодніші місяці знижуються в середньому до -1 °С – -7 °С, хоча в горах значно холодніше, а влітку піднімаються до +18 °С – +24 °С, причому на південних схилах помітно тепліше. На сході Австрії сильніше виражені континентальні впливи. Опадів тут менше, хоча влітку частіше бувають зливи. Річна норма опадів в Австрії скрізь, крім Віденського басейну, деяких районів Бургенланду й окремих міжгірних долин, перевищує 760 мм. Їх кількість зростає з абсолютною висотою. Сніг тримається на рівнинах від 1–6 місяців на рік. Більшу частину зими в долинах бувають тумани. Клімат рівнин і передгір'їв виразно континентальний, на заході більш вологий. Середня температура січня – від -1 °С до -4 °С, липня – від +15 °С до +18 °С. Опадів випадає 500–900 мм на рік; у горах – 1500–2000 мм. На навітряних північно-західних схилах гір випадає більше опадів, зими більш м'які, літо більш прохолодне і вологе, ніж на підвітряних південно-східних схилах гір. Сніг у гірських районах тримається до 7–8 місяців.

Для Альп дуже характерні місцеві вітри. Найважливіший з них – теплий і сухий фен (вітер), що утворюється в результаті опускання повітряних мас по гірських схилах. Це істотно підвищує місцеву температуру, що призводить до різкого танення снігів і частих лавин, які загрожують життю людей і відрізають від зовнішнього світу цілі гірські райони. Водночас фен створює умови

для землеробства на абсолютних висотах, зокрема для виноградарства у Форарльберзі і вирощування кукурудзи в Тіролі.

Австрія має різноманітні мінеральні ресурси: поклади нафти (52 млн т, головні родовища в районі Матцена), бурого вугілля (понад 290 млн т у Штирії та у Верхній Австрії), залізної руди (Ейзенерц), магнезиту (Штирія).

Є невеликі родовища міді, марганцевих та свинцевих руд, бокситів, стибію, молібдену, солі.

Головна ріка Австрії – Дунай, що перетинає всю північну частину країни. Найзначніші його притоки в межах кордонів Австрії: Інн, Траун, Енс. Тільки територія Форарльбергу належить до сточища Рейну, та невеличка частка на півночі Австрії – до Ельби. Довжина Дунаю на австрійській території – 350 км.

Озера. В Австрії близько 580 озер, переважно льодовикового походження. Їх особливо багато в північних передгір'ях Альп (Аттерзее, Траунзее та ін.). На кордоні з ФРН і Швейцарією розташоване велике Боденське озеро, на кордоні з Угорщиною – озеро Нойзідлер-Зее. Єдине в Європі степове озеро – Боденське, простягнулося на 33,5 км, середня ширина дорівнює 12 км, але глибина ніколи не перевищує 1,8 м; у літній час вода тут прогрівається до +30 °С. Між Боденським озером на заході Австрії і озером Нойзідлер-Зее на сході країни є близько 100 великих і майже 1000 маленьких гірських озер, ставків.

Економіка

Австрія – високоіндустріальна країна, хоча більшість населення працює у сферах роздрібною торгівлі (супермаркети Білла), банківського обслуговування (банки Австрії, БАВАГ, Ерстебанк, Райффайзенбанк), охорони здоров'я, освіти і туризму. Із самодіяльного населення більшість працює у сфері торгівлі та обслуговування, а також промисловості і будівництві, у сільському і лісовому господарстві.

Валовий внутрішній продукт становить 177,4 млрд дол. США. Темп зростання ВВП – 3,3%. ВВП на душу населення – 40,9 тис. дол. США. Прямі зарубіжні інвестиції – 3,1 млрд дол. США.

Промисловість. Основні галузі промисловості:

– машинобудування (транспортне, сільськогосподарське, електротехнічне); найважливіші центри – Відень, Штейр, Лінц, Грац;

– металургія та виробництво алюмінію; найважливіші центри – Лінц, Донавіц, Капфенберг;

– харчова промисловість;

– текстильна промисловість, зосереджена у Відні, Форарльбергу і Нижній Австрії, базується на імпортній сировині;

– хімічна промисловість (азотні добрива, сірчана кислота, штучне волокно та інші хімічні продукти); найважливіші центри – Відень, Нижня та Верхня Австрія;

– електротехнічна промисловість – компанії *AKG Acoustics, Zumtobel Lighting Group*;

- лісова промисловість – лісові райони Штирії і Верхньої Австрії (важлива експортна галузь);
- гірничо-промисловість – найбільше значення має видобуток залізної руди і магнезиту;
- виробництво стрілецької зброї – компанії Глок, Штайр Манліхер;
- виробництво штучних кристалевих кристалів (Сваровські).

Понад 30% промислової продукції створюється в державному секторі (металургійна, гірничодобувна галузі, енергетика). Найбільший зарубіжний інвестор – Німеччина (близько 30% інвестицій).

Енергетика. Потенційні гідроенергетичні ресурси гірських річок оцінюються в 17 млн кВт. Питома вага гідроенергії в енергетичному балансі становить близько 65,92%. Виробництво електроенергії 59,3 млрд кВт•год, споживання – 62,4 млрд кВт•год. Ще донедавна основним джерелом енергії в енергетичному балансі країни було вугілля.

Агропромислове виробництво. Незважаючи на гористу місцевість, використання сучасних методів землеробства дає можливість Австрії забезпечувати його продуктами на 3/4 потреби внутрішнього ринку. У країні виробляють майже всі види сільськогосподарської продукції. Провідне місце належить інтенсивному тваринництву. Для виноробства вирощують виноград, ліси дають сировину для целюлозно-паперової промисловості. Під пасовищами і луками зайнято 28% від усієї території, під орною землею – 21%. Основні зернові культури: пшениця, жито, овес; технічні – цукрові буряки.

Транспорт. Розвинуті всі види сучасного транспорту. Судноплавство здійснюється по Дунаю. Річкові порти: Лінц, Відень. Довжина залізниць становить понад 6 тис. км.

Туризм. Найпопулярніший гірськолижний курорт Австрії – Кіцбюель.

Гірськолижні курорти — одна з найприбутковіших туристичних галузей економіки (понад 13,67 млрд дол. США на рік).

Зовнішня торгівля. Австрія торгує більш ніж із 150 країнами світу.

Експорт: машини та устаткування, транспортне та автомобільне устаткування, папір та пиломатеріали, текстиль, одяг, залізо і сталь, хімічні речовини, продукти (91,2 млрд дол. США). Частки Німеччини – 36%; Італії – 8,6%; Швейцарії – 5%; Угорщини – 5%; Франції – 4,5%.

Імпорт: нафта та нафтопродукти, природний газ, устаткування для машинобудування, зерно, бавовна, кольорові метали (92,6 млрд дол. США). Частки Німеччини – 41,8%; Італії – 8%; Франції – 4,9%; США – 4,8%.

Конституція

Основний Закон складається із сукупності законодавчих актів, що визначають засади конституційного ладу і політичної системи. Найважливішим серед них вважається Федеральний конституційний закон від 10 листопада 1920 р. Розділ про права людини не ввійшов до вказаного Закону, тому зберіг чинність Закон “Про загальні права громадян королівств і земель, представлених в Імперській раді” 1867 р., що набув статусу конституційного. Протягом 1934–1945 рр. Феде-

ральний конституційний закон втратив чинність, але її було відновлено з грудня 1945 р. До Закону неодноразово вносили зміни, зокрема його доповнено окремим розділом, присвяченим Європейському Союзу. Нині положення про права і свободи людини містяться в різних законодавчих актах та публічно-правових договорах. На сьогодні в Австрії понад 300 законодавчих актів включають конституційні положення.

Кожна земля має свою конституцію і свій парламент – ландтаг.

Адміністративний поділ

Адміністративний поділ включає 9 федеральних земель: Бургенланд Каринтію, Нижню Австрію, Верхню Австрію, Зальцбург, Штирію, Тіроль, Форарльберг, які поділяються на округи, округи – на громади.

Місто Відень є окремою федеральною землею.

Федеральні землі поділяються на округи. Загалом в Австрії 84 округи.

Кожний округ поділяється на громади, кожна з яких може складатися з кількох населених пунктів.

Федеральний устрій Австрії характеризується тим, що:

– федерація і землі мають власне законодавство, а також власну виконавчу владу;

– участь земель в управлінні федерального уряду має непрямий (опосередкований) характер;

– федерація і землі мають власні фінанси, тобто власний бюджет, вони можуть збирати власні податки. Основні податки, такі як податок на прибуток, ПДВ тощо, стягуються тільки федеральним урядом. Землі в рамках фінансового вирівнювання отримують фінансову компенсацію, частину коштів від загального податку на доходи від федерального уряду. Це правило діє лише протягом кількох років і регулярно переглядається.

Державний устрій

Австрія – федеративна республіка. За державно-територіальним устроєм вона є федеративною державою, за змістом правління – конституційною, за найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентською, за формою правління – республікою.

Глава держави

Глава держави – Федеральний Президент, обирається шляхом прямих виборів за мажоритарною виборчою системою абсолютною більшістю голосів у два тури. Строк повноважень Президента – 6 років. Обмеження щодо переобрання – не більше ніж два строки. Конституційним законодавством він наділений досить широким колом повноважень, хоча на практиці виконує переважно лише представницькі та церемоніальні функції. Президент представляє Австрію в міжнародних відносинах, здійснює акредитацію іноземних послів. Де-юре він є Головнокомандувачем збройних сил Австрії, хоча фактичним їх керівником є Міністр оборони. Формально федеральний Президент має повноваження щодо призначення Глави Федерального уряду, формування Федерального уряду, Верховного Суду та призначення низки вищих посадових осіб.

Президент підписує закони, проте не має права вето. Щоправда, Федеральний Президент має право достроково припинити повноваження Національної ради (за пропозицією Федерального уряду), це рішення підлягає затвердженню Радою федерації. Тож Федеральний Президент передусім є символом національної єдності, забезпечує наступність державної влади та не втручається в реальну політику.

Повноваження Федерального Президента можуть бути припинені достроково шляхом референдуму, що проводиться з ініціативи Федеральних зборів. Проте на практиці до цього жодного разу не вдавалися. Обов'язок з тимчасового заміщення Федерального Президента у разі неможливості виконання ним своїх повноважень покладено на Федерального канцлера.

Термін повноважень Президента Австрійської Республіки, який обирається на основі таємного, рівного, загального, вільного і персонального голосування, починається зі складання присяги і вступу на посаду.

Кожний громадянин Австрії має право голосувати. Ця можливість може бути реалізована тільки особами, які зареєстровані в списках виборців. У жодній з дев'яти австрійських федеральних земель немає положення про те, що громадянин зобов'язаний голосувати.

Глава Федерального уряду – бундесканцлер. Уряду підпорядковується поліція, армія та всі федеральні відомства. Члени Уряду призначаються Президентом. Уряду підпорядковується поліція, армія та всі федеральні відомства.

Законодавча влада

Парламент (Федеральні збори Австрії) складається з двох палат: Федеральної ради Бундесрат (64 члени обираються ландтагами земель, від 3 до 12 депутатів на 4 або 6 років) і Національної Ради (Національрат, 183 депутати обираються прямими виборами на 5 років).

Національна рада є нижньою палатою і обирається народом федерації відповідно до принципів пропорційного представництва на основі рівного, прямого виборчого права, що належить особам чоловічої і жіночої статі, яким до початку виборчої компанії виповнилося 19 років, шляхом особисто здійснюваного таємного голосування. Кожна особа, що має виборче право, якій до початку виборчої компанії виповнився 21 рік, може бути обрана. Термін повноважень Національної ради становить 4 роки.

Федеральна рада є верхньою палатою і функціонує як представництво земель. Члени верхньої палати обираються парламентами земель (ландтагами). Кожна федеральна земля залежно від чисельності населення направляє до ландтагу 3–12 представників. Члени Федеральної ради не повинні входити до складу Ландтагу, який їх делегує. Місце головуєчого у Федеральній раді посідають по черзі представники різних земель, які змінюють один одного через кожні півроку в алфавітному порядку найменування земель.

Для прийняття рішення Федеральною радою потрібна присутність не менше від однієї третини членів і проста більшість поданих голосів. Палати засідають окремо; єдині два випадки спільного засідання, передбачені Конститу-

цією, – це приведення Президента до присяги і оголошення війни. Федеральні збори скликаються Федеральним Президентом, а в деяких випадках – Федеральним канцлером.

Законопроект вноситься до Національної ради за пропозиціями її членів або за поданням Федерального уряду.

Конституційні закони або конституційне положення, що містяться у звичайних законах, можуть бути прийняті Національною радою лише в присутності не менше від половини членів і більшістю в дві третини поданих голосів, вони повинні бути чітко позначені як “конституційний закон”, “конституційне положення”.

При проведенні народного голосування рішення приймається простою більшістю поданих дійсних голосів.

Федеральні закони набувають конституційного статусу як такі після їх засвідчення підписом Федерального Президента. Федеральні закони повинні бути опубліковані Федеральним канцлером у Бюлетені Федеральних законів.

Виконавча влада

Федеральний Президент обирається народом Федерації на основі рівного, прямого виборчого права шляхом особисто здійснюваного таємного голосування. Обраною вважається особа, що отримала понад половину всіх визнаних дійсними голосів. Федеральним Президентом може бути обрана лише особа, яка має право брати участь у виборах до Національної ради і яка досягла до 1 січня року виборів 35 років. За результатами парламентських виборів Президент призначає Федерального канцлера і за його поданням – інших членів уряду.

Вище управління справами Федерації, якщо воно не передано Федеральному Президенту, доручається Федеральному канцлеру, віце-канцлеру та іншим федеральним міністрам. Вони утворюють у сукупності Федеральний уряд, очолюваний Федеральним канцлером. Федеральний канцлер і за його пропозицією інші члени Федерального уряду призначаються Федеральним Президентом. Федеральним канцлером, віце-канцлером або Федеральним міністром може бути призначена лише особа, що має право бути обраною до Національної ради, члени Федерального уряду не повинні входити до складу Національної ради.

На Федеральний уряд Австрії покладені вищі управлінські обов'язки Федерації. До складу Федерального уряду входять канцлер, віце-канцлер та інші Федеральні міністри. Як колегіальний орган він виконує завдання, які спеціально визначені згідно із законом (або за рішенням Президента). Всі інші завдання мають опрацьовуватися відповідальним міністром та його міністерством. З правових повноважень Федерального уряду найбільш важливими є прийняття рішень щодо законодавчих процедур та нормативних актів. Уряд приймає рішення на основі консенсусу (одноголосно), прийняття рішень більшістю голосів не передбачено.

Президентом призначаються державні секретарі згідно з ст. 70, п.1 у поєднанні з ст. 78, п. 2 Федеральної Конституції для надання допомоги в управлінні і парламентського представництва відповідного міністра або канцлера.

Федеральний уряд (федеральні міністерства): Офіс федерального канцлера; Федеральне міністерство справ жінок та державної служби; Федеральне міністерство європейських та міжнародних справ; Федеральне міністерство праці, соціального захисту і захисту прав споживачів; Федеральне міністерство фінансів; Федеральне міністерство здоров'я; Федеральне міністерство внутрішніх справ; Федеральне міністерство юстиції; Федеральне міністерство оборони і спорту; Федеральне міністерство сільського господарства, лісоводства, довкілля і водного господарства; Федеральне міністерство освіти, мистецтва і культури; Федеральне міністерство транспорту, інновацій і технологій; Федеральне міністерство економіки, сім'ї і молоді; Федеральне міністерство науки і досліджень.

Агентства: Австрійське управління зв'язку; Австрійський державний архів; Постійне представництво Австрії в ОЕСР; Австрійське управління статистики.

Судова влада

Усі судді призначаються Міністерством юстиції. Існують місцеві, земельні та окружні суди, 4 апеляційних суди, Верховний Суд та Конституційний Суд. Вища судова інстанція – Верховний Суд правосуддя, суди апеляційної інстанції – верховні земельні суди, суди першої інстанції – земельні суди, нижча ланка судової системи – окружні суди, суд адміністративної юстиції – Адміністративний суд правосуддя.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний Суд Австрії. Конституційний контроль організований за континентальною моделлю, що вперше виникла саме в Австрії та була розроблена Гансом Кельзенем (австрійська кельзенська модель). Усі 14 членів Конституційного Суду призначаються Федеральним Президентом пожиттєво з кандидатів, запропонованих Федеральним урядом, Національною радою або Федеральною радою.

Конституційний Суд – перший у світі окремих конституційний суд (1920 р.). Формується Президентом за поданням Уряду та обох палат. Має також повноваження вирішувати суперечка між землями (або землями й федеральним центром) та оголошувати імпічмент вищим посадовим особам.

Конституційний Суд Австрії вирішує питання про відповідність законів (у тому числі законів земель) та інших актів Конституції, бере до розгляду вимоги до публічних утворень, які не можуть бути розглянуті в іншому порядку, а також спори між публічними утвореннями та органами влади. Крім того, до підсудності Конституційного Суду віднесено справи про законність виборів і справи про звинувачення Федерального Президента, членів уряду, членів урядів земель, губернаторів у порушенні закону, які тягнуть за собою відсторонення від посади. Конституційний Суд розглядає всі майнові правові вимоги, які висувуються до Федерації, земель, районів, громад, і союзів громад, що не підлягають розгляду у звичайному судовому порядку, на виконання шляхом прийняття рішення органом управління. Конституційний Суд вирішує спори між судами та органами управління, між Адміністративним судом і рештами судів, зокрема між Адміністративним і самим Конституційним Судом, між звичайними та іншими судами, між землями, а також між землею і Федерацією. Загалом судова влада виходить від Федерації, вироки і судові рішення ухвалюються

і проголошуються ім'ям Республіки, смертна кара скасована. Судді призначаються за поданням Федерального уряду Федеральним Президентом або уповноваженим ним компетентним Федеральним міністром.

Забезпечення законності всього державного управління покладається на Адміністративний суд. Адміністративний суд розглядає скарги на рішення органів управління, на зловживання владою, що завдали шкоди громадянину, та з інших питань. Суд приймає скарги лише після того, як заявником вичерпані всі можливості оскарження до адміністративних органів. Члени Адміністративного суду призначаються із суддів (не менше від 1/3 складу) та досвідчених цивільних службовців, обов'язково представляють різні землі Австрії. Справи розглядаються, як правило, в колегіях з п'яти суддів, іноді – з трьох або дев'яти осіб.

Верховний Суд очолює систему загальних судів, є вищою інстанцією у цивільних і кримінальних справах, розглядає касаційні скарги.

Влада в територіальних одиницях

Організацію публічної влади в землях (суб'єктах федерації) регулюють і федеральне законодавство, і земельні конституції. Законодавчими органами земель є ландтаги, органами виконавчої влади – земельні уряди, які очолюють губернатори, що обираються ландтагами. Повноваження ландтагу можуть бути припинені достроково Федеральним Президентом за поданням Федерального уряду та за згодою Федеральної ради.

Місцеве самоврядування здійснюється в 2400 комунах (муніципалітетах), що є територіальними одиницями земель. Органами місцевого самоврядування в комунах є рада комуни, правління комуни (виконавчий орган) та бургомістр (мер). У великих містах представницьким органом місцевого самоврядування є міський сенат. Муніципальна рада обирається пропорційно на 5–6 років залежно від землі. Бургомістр обирається шляхом прямих виборів відповідною громадою (комуною) строком на 5 років. Такий самий строк повноважень передбачено для представницького органу місцевого самоврядування (ради). Основні повноваження муніципалітетів: соціальні послуги, громадський порядок, міське планування, прибирання сміття, водопостачання, водовідведення, дороги, громадський транспорт, безпека, культура, охорона здоров'я.

Підготовка кадрів

Останнім часом запроваджена нова система підготовки кадрів, яка враховує основні тенденції розвитку та потреби суспільства. Підготовці державних службовців приділяється особлива увага. Є кілька типів навчальних програм: базові навчальні програми; програми з менеджменту; програми з європейських справ; програми поглибленої підготовки, спрямовані на кар'єрне зростання.

В австрійській державній адміністрації існує ціла низка установ, таких як: Академія безпеки Міністерства внутрішніх справ або Федеральна фінансова академія при Міністерстві фінансів, а також академії державного менеджменту в провінціях, які пропонують різноманітні навчальні програми. У відомстві федерального канцлера створений Центр державного менеджменту як навчальний центр для молодших і старших федеральних службовців. З 2002 р.

функціонує нова система підготовки державних службовців. Зміст навчання визначається окремими міністерствами та адміністративними одиницями з тим, щоб забезпечити якісну підготовку, яка враховує основні потреби сфери управління та розвиток сучасних кадрів. Центру державного менеджменту поставлене завдання розробити основні навчальні модулі, які охоплюють насамперед наскрізні питання та питання міжвідомчого характеру.

Крім того, у федеральній адміністрації є установи, які пропонують різні програми підвищення кваліфікації федеральних службовців та працівників за контрактом. До них належать: Освітній центр для співробітників правоохоронних органів, Коледж юстиції, Федеральна фінансова академія при Міністерстві фінансів, а також Центр адміністративного менеджменту у замку Лаудон, який є частиною Федеральної канцелярії.

Федеральна академія державного управління пропонує щорічно широкий вибір навчальних програм. Програми орієнтовані передусім на керівників і персонал із федеральних міністерств. Крім того, можлива участь у навчанні представників адміністрацій земель, муніципалітетів і приватного сектору.

Навчальні програми пропонуються з таких напрямів: електронний уряд; Європа та мови; розширення повноважень жінок; лідерство і управління; базова підготовка; професійна підготовка; розвиток персоналу; питання балансу роботи і особистого життя.

Зовнішні відносини

Членство у міжнародних організаціях: ООН, СОТ, МБРР, ОБСЄ, ЄС, РЄ, МВФ, ОЕСР, ЕКА, ЕМС, МФЧХіЧП та ін.

2.3. Бельгія

Бельгія (Королівство Бельгія) – держава у Західній Європі. На півночі омивається Північним морем. На суходолі межує на півночі з Нідерландами (450 км), на сході – з Німеччиною (167 км) і Люксембургом (148 км), на півдні – з Францією (620 км). Протяжність кордонів: загальна – 1482 км, із них – 73,1 км морський кордон.

Вступ до ЄС – 25 березня 1957 р.

Державний Прапор Королівства Бельгії складається з чорної, жовтої й червоної доземних смуг. Чорний колір символізує силу, жовтий означає зрілість, повність сили, що їх досягають мудрістю. Червоний – символ перемоги, досягнутої внаслідок виявленої хоробрості, мужності й жертвності.

Державний Герб. Існує три герби – малий, середній та великий. Основним елементом кожного з них є національний символ бельгійців – золотий лев з червоними кігтями та язиком на чорному щиті – це так званий бельгійський лев. Навколо щита золотий ланцюг зі знаком Ордена Леопольда. Щит увінчаний великогерцогською короною. За щитом розміщені перехрещені

жезли: один жезл – із золотим левом – символ незалежності Бельгії, другий – із “рукою правосуддя” – символ справедливості. На червоній стрічці золотими літерами написаний національний девіз бельгійців – “Єдність дає силу”. На великому та середньому гербах ще присутні по боках щитотримачі – золоті леви, кожен з яких тримає прапор Бельгії, позаду – увінчана королівська мантия, нагорі якої можна побачити королівську корону – символ королівської влади, яка дотепер присутня в Бельгії. Великий герб також має позаду мантиї 9 прапорів та штандарт бельгійських провінцій.

Столиця – м. Брюссель (1,1 млн населення).

Великі міста: Антверпен (511,7 тис. населення), Льєж (195,9 тис.), Гент (248,8 тис.), Шарлеруа (203,81 тис.), Схарбек (130,6 тис.).

Населення

Загальна чисельність населення – 10,3 млн жителів. Населення Бельгії складається з двох груп: фламандців (близько 5 млн населення), які населяють північні та центральні провінції Бельгії (Західна і Східна Фландрія, Фламандський Брабант, Антверпен, Лімбург) та розмовляють нідерландською, і валлонів (близько 4 млн населення), що живуть у південних провінціях (Ено, Намюр, Льєж, Люксембург) і своїми говірками близькі до північних французів. Крім того, у Бельгії живуть італійці (близько 161,5 тис.), французи (близько 55,3 тис.), нідерландці (понад 49,7 тис.). Невелика німецькомовна громада Бельгії проживає на сході країни в провінції Льєж.

Склад населення: фламандці – 58%, франкомовні Валлонії і Брюсселя – 31%, інші – 11%.

Щільність населення – 365 осіб на 1 км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив: 80,5 року (чоловіки – 77,8, жінки – 83,1).

Мова

Офіційні мови – нідерландська (у Фландрії та Брюсселі), французька (у Валлонії та Брюсселі), німецька (друга офіційна на землях німецькомовної громади). На півночі, у Фландрії, розмовляють здебільшого нідерландською (55% населення країни); на півдні, у Валлонії – французькою (32%); 11% бельгійців двомовні; на самому сході Валлонії – німецька (0,6%). У Брюссельському регіоні розмовляють французькою й нідерландською мовами. У Фландрії за офіційну мову править тільки нідерландська, у Валлонії – французька (на землях Німецькомовної громади ще й німецька), а в Брюсселі за офіційні вважають французьку та нідерландську мови.

Грамотність – 99% населення країни зі шкільного віку вміють читати і писати.

Освіта – за освіту відповідають французька, фламандська і німецькомовна спільноти. Навчання обов’язкове і безкоштовне для всіх дітей у віці від 6 до 16 років і у вечірніх школах до 18 років. Неграмотність практично відсутня. Існує 8 університетів, частина з яких є державними або “офіційними” на-

вчальними закладами. Їх фінансування здійснюється за рахунок бюджетів урядів спільнот. Інші – засновані приватними особами та організаціями й мають назву “незалежних” чи “вільних”, фінансування з приватних джерел.

Релігія

Конституція Бельгії гарантує свободу віросповідання. Офіційно визнані також іслам, протестантство, юдаїзм, англіканство, православ'я. Протестанти живуть в основному в Брабанті та Генті. Єврейська громада зосереджена в Брюсселі та Антверпені. Найпоширеніша релігія – католицизм. Більшість віруючих (близько 75% населення) – католики. Офіційно визнані також іслам (250 тис. осіб), протестантство (близько 70 тис. осіб), юдаїзм (35 тис. осіб), англіканство (40 тис. осіб), православ'я (20 тис. осіб). Протестанти живуть в основному в Брабанті та Генті. Єврейська громада зосереджена в Брюсселі та Антверпені.

Географічне положення

Королівство Бельгія розташоване в Західній Європі, на узбережжі Північного моря. Прибережні області Бельгії займають низовинні рівнини, придатні для землеробства. Вони поступово переходять у родючі піднесені рівнини в центрі країни і лісисті гори Арденн на південному сході. Впродовж багатьох століть річки Шельда і Маас були важливими торгівельними шляхами.

Протяжність природних кордонів Бельгії невелика, і країна часто була нейтральна до бойових дій сусідніх держав: Франції, Німеччини і Британії. Упродовж всієї своєї історії ця країна була об'єднана з Нідерландами і Люксембургом. У середні віки Бельгія, Нідерланди і Люксембург процвітали завдяки інтенсивній торгівлі. Проте потім настали роки воєн і чужоземного володарювання. У 1830 р. Бельгія здобула незалежність. Незабаром вона розбагатіла за рахунок розвитку промисловості і колонізації Африки. Під час Першої і Другої світових воєн Бельгія була сильно зруйнована, проте швидко відновила своє господарство. У наші дні це одна з найвисокорозвиненіших індустріальних країн Європи. Бельгія підтримує тісні економічні зв'язки з іншими європейськими країнами, а в її столиці, Брюсселі, розташована штаб-квартира Європейського Союзу.

Поверхня переважно низовинна, із поступовим підвищенням на південний схід. Прибережна смуга Північного моря найбільш понижена, вкрита піщаними дюнами і відгороджена дамбами, що захищають від повеней райони польдерів – низовинних угідь. На півночі і північному заході Бельгії – пласка Фландрська низовина, яка на сході переходить у невисоке (до 80 м) плато Кемпен. У середній частині Бельгії переважають хвилясті плато (80–180 м). На південному сході – давній (герцинський) масив Арденни (гора Ботранж, 674 м). Із корисних копалин промислове значення мають поклади кам'яного вугілля (запаси понад 6 млрд т у районах Монс-Шарлеруа-Льєж і Кемпен), фосфоритів, каолінів, будматеріалів.

Площа території

Загальна площа – 30,5 тис. км² (включаючи Північне море: 1,4 тис. км² – територіальні води; 2 тис. км² – континентальний шельф), суходіл – 30,5 тис. км²,

з яких 250 км² внутрішні води (Валлонський регіон: 16,8 тис. км²; Фламандський регіон: 13,5 тис. км²; регіон Брюссель – столиця: 162 км²).

Площа сільськогосподарських угідь становить 1,3 млн га, ріллі – 0,8 га.

Клімат

Клімат Бельгії помірно теплий, морський. Пересічні температури січня +3°C, +4°C, липня +18°C, +19°C. Переважають західні вітри; значна хмарність. Опадів 750–800 мм на рік (в Арденнах – до 1500 мм).

Річки

У Бельгії дуже густа сітка річок. На півдні Бельгії протікає Маас та його притока Самбр, Урт. Річки середньої і північної Бельгії – Шельда (Схелде) із притоками Лісом (Лее), Дендером, на Північно-Західному – р. Ейзер.

Економіка

Бельгія – високорозвинена індустріальна країна. Основні галузі економіки: інжиніринг і металургія, моторобудівна, харчова, хімічна, текстильна, вугільна та нафтова, скляна промисловість. Розвинуті основні види сучасного транспорту – залізничний, автомобільний, морський. Головний морський порт – Антверпен. Між Брюсселем і іншими містами країни налагоджене регулярне вертолітне сполучення.

Валовий внутрішній продукт становить 508,1 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 45,4 тис. дол. США.

Економіка

Бельгія має у своєму розпорядженні три головні галузі важкої промисловості: металургійну (виробництво сталі, кольорових металів і важких станків), хімічну і цементну; а також добре розвинену кольорову металургію.

Забезпеченість сталлю і кольоровими металами стимулювала розвиток важкого машинобудування, особливо в Льежі, Антверпені і Брюсселі. Виробляються станки, залізничні вагони, тепловози, насоси і спеціалізовані машини для виробництва цукру, хімічної, текстильної і цементної промисловості. Виключаючи великі військові заводи, зосереджені в Ерсталі і Льежі, заводи з виробництва важких станків відносно невеликі. Друга за значенням галузь промисловості країни – хімічна. Її зростання стимулювалося наявністю вугілля, яке використовувалося в енергетиці, виробництві бензолу і смоли.

Промисловість Бельгії залежить від наявності інвестиційних фондів. Вони нагромаджувалися протягом багатьох десятиріч завдяки тривалому процвітанню промисловості і міжнародної торгівлі. Шість банків і трестів контролюють у цей час більшу частину бельгійської промисловості.

Менш розвинена легка промисловість, хоч існують кілька значних виробництв, у тому числі текстильні, харчові, електронні та ін. Близько 1/4 загальної площі території Бельгії використовується під сільськогосподарські потреби.

Основні галузі промисловості:

– хімічна та пов'язані з нею галузі (23,1%);

– транспортне машинобудування, устаткування та пристрої, пов'язані з транспортом (12,6%), зокрема: збирання автомобілів, автобусів, трамваїв, при-

міських поїздів “Вольво”, “Опель”, “Ауді”, “Фольксваген”, “Форд”, “Ван Хоол”, “Йонкгір”, “Бомбардье”;

– авіакосмічна, провідні підприємства якої об’єднані у “Belairbus” (SABCA, SONACA, ASCO, EURAIR, “Techspace Aero”) і беруть участь у збиранні “Аеробусів”, виконують замовлення авіабудівників “Дасо” (Франція) та “Ембраєр” (Бразилія); SABCA бере участь у французькій програмі космічних запусків “Аріан” та в проєкті європейського військово-транспортного літака А-400М;

– машини, установки і механізми; електротехнічне устаткування та інше (11,6%);

– мінеральна продукція, включаючи нафтопродукти (9,2%);

– недорогоцінні метали та вироби з них (9,2%); полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них; каучук, гума та вироби з них (8,3%);

– перли природні чи культивовані, дорогоцінне чи напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали і вироби з них (5,3%);

– текстиль та текстильні вироби (4,3%).

Основні галузі сільського господарства:

– тваринництво та птахівництво (крупна рогата худоба, свині, вівці, індички, інші птахи);

– вирощування зернових;

– вирощування цукрового буряку та його переробка.

На сільське господарство припадає 2,2% валового внутрішнього продукту. У ньому задіяні 2% населення, використовується 39% національної території.

Структура ВВП: сільське господарство – 2%; виробництво усіх видів продукції – 19,2%; будівництво – 4,8%; торгівля, транспорт, комунікації – 23,1%; фінансові та бізнесові послуги – 28,0%; інші види сервісу – 22,9%.

Стратегічні об’єкти та підприємства держави: “Електрабель” – енергетика, екологія. Основним власником активів є французька індустріальна група “Суез”; “ІнБев” – пивоваріння). Форма власності – акціонерне товариство; “Флюксис” – транспортування газу.

Акціонерне товариство “Дістрігаз” – газовий трейдер. Власником активів є французька індустріальна група “Суез”; порти м. Антверпен та м. Гент.

З огляду на високорозвинуту та структуровану економіку, практично вичерпаний ліміт територій, які можуть використовуватись для реалізації масштабних проєктів. Бельгія не може розглядатись як потенційний реципієнт фінансової чи інших видів допомоги. Інвестиції бельгійських компаній у проєкти на території інших країн мають комерційний характер і за своєю суттю не можуть бути оцінені як такі, що відповідають критеріям “донорської допомоги”.

Мінімальна місячна заробітна плата становить 1280,7 євро (35-годинний робочий тиждень), а мінімальна соціальна допомога – 437 євро на місяць на особу або 878 євро на сім’ю. Водночас станом на початок 2007 р. 14,7% бельгійців жили нижче офіційного порогу бідності (822 євро на місяць для однієї особи чи 1726 євро – для родини з двома дітьми).

Транспорт. За густотою транспортної інфраструктури Бельгія посідає перші місця у світі. Розвинуті основні види сучасного транспорту – залізничний, автомобільний, морський. Головний морський порт – Антверпен. Між Брюсселем і іншими містами країни налагоджене регулярне вертолітне сполучення.

Особливістю транспортної системи є той факт, що на її морському узбережжі (довжина його становить лише 63 км) немає природних гаваней, а річки Шельда і Маас з'єднали каналами і тепер країна має вихід до моря через власну територію. Подальше розв'язання проблеми вбачають у розширенні морського порту Зебрюгге, вантажообіг якого вже перевищує 30 млн т на рік, і в будівництві нафтопроводів до Антверпена від Зебрюгге і нідерландського Роттердама.

Через Бельгію проходять важливі міжнародні транспортні маршрути: із Великобританії на південь і схід Європи та з Франції – в Нідерланди, Німеччину і Скандинавію. Поромна переправа з'єднує англійський порт Харидж і Зебрюгге. Бельгійська авіакомпанія “Сабена” і аеропорт Брюсселя серед найбільших у світі.

Аеропорти: Брюссельський міжнародний аеропорт, Брюссельський південний аеропорт (м. Шарлеруа), Льєжський аеропорт, аеропорт Осетнде-Брюгге, Антверпенський аеропорт.

Автошляхи: загальна протяжність – 152,3 тис. км, асфальтовані – 103,4 тис. км, з них автотраси – 1,8 тис. км, регіональні дороги: 12,6 тис. км, не асфальтовані – 33,2 тис. км.

Залізниця: загальна протяжність – 3,6 тис. км.

Водні магістралі: загальна протяжність – 1,5 тис. км.

Порти морські: Антверпен (контейнерні термінали), Зебрюгге, Гент, Остенде і порти річкові: Льєж, Брюссель, Шарлеруа, Намюр.

Транзитний потенціал: загальна протяжність газопроводів 3730 км, серед яких два Бельгія-Норвегія і Бельгія-Великобританія, один газовий термінал (GNL) в Зеєзбрюгге.

Військова сфера. Збройні сили Бельгії складаються з чотирьох компонентів: наземного, повітряного, морського, медичного. Загальна чисельність збройних сил становить приблизно 37,3 тис. осіб. Стратегічним планом реформування до 2015 р. передбачається їх скорочення до 30 тис. осіб. Комплектування збройних сил здійснюється за контрактом на добровільній основі. Витрати на оборону – 1,1% ВВП (2008 р.).

Експорт: залізо, сталь, текстиль, нафтохімікати, пластмаси, діаманти, транспортні засоби.

Конституція була розроблена спеціальною комісією та 7 лютого 1831 р. ухвалена Національним конгресом. 26 липня 1831 р. набула чинності. Конституція зазнавала багаторазових змін, зокрема 1993 р. було внесено зміни, що завершили складний процес перетворення з унітарної на федеративну державу. Конституція закріплює принцип поділу влади: законодавча влада здійснюється Королем і Парламентом, виконавча – Королем та Урядом, судова – судами. Політичний режим – демократичний. Зміни до Конституції приймаються Пар-

ламентом 2/3 голосів за умови присутності не менше ніж 2/3 членів у кожній палаті.

Адміністративний поділ

Бельгія є федеральною державою і складається з трьох мовних громад і трьох регіонів:

– Фламандський регіон (провінція Антверпен, провінція Лімбург, провінція Східна Фландрія, провінція Західна Фландрія, провінція Фламандський Брабант);

– Валлонський регіон (провінція Ено, провінція Льєж, провінція Люксембург, провінція Намюр, провінція Валлонський Брабант);

– Брюссельський столичний регіон – не ділиться на провінції.

Країна поділяється:

– за географічною й економічною ознаками – на три регіони, що мають широкі повноваження в галузі економіки, соціальної політики, довілля, зовнішньої торгівлі – Валлонський, Фламандський і регіон Брюссель-Столиця;

– за культурно-мовною ознакою – на три спільноти, а саме: Фламандську (складається з населення Фландрії та нідерландомовних жителів регіону Брюссель-Столиця, які становлять 15% населення регіону), Французьку (складається з населення Валлонії та франкомовних жителів Брюсселя-Столиці, частка яких становить близько 85% населення регіону) і Німецькомовну (до неї належить німецькомовне населення Валлонського регіону, на кордоні з Німеччиною, близько 74 тис. осіб).

Регіони наділені виключною компетенцією в галузі облаштування території, навколишнього середовища, громадського будівництва, водо- та енергопостачання, зайнятості, зовнішньоекономічної діяльності, експортного контролю, розвитку інфраструктури тощо.

Спільноти наділені виключною компетенцією в питаннях культури, науки, освіти, інформації, охорони здоров'я, молоді і спорту.

Регіони і спільноти утворюють свої законодавчі органи (парламенти) та уряди. Вони є суб'єктами міжнародних відносин і можуть укласти міжнародні договори і угоди. Спільним рішенням фламандських спільнот і регіону, прийнятим відразу після їх утворення у серпні 1980 р., усі повноваження регіону було передано Фламандській спільноті. Таким чином, спільнота і регіон об'єднали свої органи влади, утворивши єдині фламандський Парламент і фламандський Уряд.

Провінції, у свою чергу, діляться на комуни, яких налічується 589.

Перших заходів до регіональної автономії було вжито у 1971 р., 1974 р. й 1980 р., коли було створено регіональні асамблеї для Фландрії, Валлонії й Брюсселя. У 1992 р. було оголошено про введення федеративного ладу.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Бельгія – федеративна держава. За способом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – монархія.

Глава держави

За Конституцією 1831 р. король вважається главою держави, особа короля недоторканна, формально він наділений законодавчою і виконавчою владою. Проте за сталою традицією в Бельгії, як і у Великобританії, король має представницькі функції, але не управляє. Він призначає і відкликає Прем'єр-міністра, але жоден королівський указ не має сили, поки він не скріплений підписом Прем'єр-міністра. У свою чергу, ухвалені Парламентом закони набувають чинності тільки після затвердження їх королем, хоча на практиці ця процедура – проста формальність.

Законодавчі повноваження король ділить із Парламентом, стосовно якого він володіє значними правами: затверджує закони, прийняті Парламентом, може розпустити його, скликати на надзвичайну сесію, відтермінувати засідання палат (але не більше ніж на 1 місяць), має право залишити при владі Уряд, якому висловив недовіру Парламент, і призначити нові вибори. Відносини короля з виконавчою владою будуються таким чином. Король призначає і затверджує на посаді міністрів, однак жоден його акт не має сили без контрасигнації (підпис) відповідного міністра, який несе за нього відповідальність. Він має повноваження у сфері міжнародних відносин: укладає договори з іноземними державами, оголошує війну та укладає мир, є головнокомандувачем збройних сил.

Законодавча влада. Законодавча влада здійснюється спільно королем і Парламентом. Парламент Бельгії – двопалатний представницький орган (палати представників і сенату).

Представники палати обираються на 4 роки шляхом прямих виборів за системою пропорційного представництва. Члени Парламенту (за винятком частини сенаторів, яких обирають ради провінцій і сам сенат) обираються громадянами Бельгії віком від 18 років. Обраними до палати представників можуть бути особи, які досягли 25 років, а до сенату – 40 років. У Бельгії діє пропорційна виборча система.

До складу його нижньої палати (Палати представників) входить 150 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів строком на чотири роки. Вибори проводяться за пропорційною виборчою системою.

До складу Сенату входить 71 особа, з яких 1 – спадкоємець корони, 40 обираються прямими виборами (25 у Фландрії і 15 у Валлонії), по 10 осіб – зі складу Фламандської ради і ради Французького співтовариства, 1 – з ради германомовного співтовариства і відповідно по 6 і 4 нових членів кооптирують сенатори-фламандці і сенатори-франкофонії. Строк повноважень Сенату також дорівнює 4 рокам. Згідно з реформою 1921 р. право бути обраним до Сенату було обмежено низкою умов (у тому числі майновим цензом), які не застосовуються під час виборів у Палату представників. Таким чином підкреслюється особлива роль Сенату. Однак обидві палати є рівноправними, їх специфічні права незначні. Поправка, прийнята у 1970 р., стосується створення в кожній із палат французької та фламандської лінгвістичних груп, аби запобігти порушенню прав осіб, які належать до різних мовних громад.

Щорічно обидві палати збираються на сесії, які тривають не менше 40 днів на рік. Засідання палат проводяться роздільно, а в деяких випадках (приміром прийняття присяги короля) вони збираються на спільні засідання. У палатах створюються комітети, які відіграють важливу роль у законодавчій діяльності Парламенту. Через комітети, зокрема, проходять усі законопроекти. Правом законодавчої ініціативи наділені всі депутати Парламенту і Уряд. Однак процедура прийняття законів свідчить про пріоритет урядових законопроектів. У той час як урядовий законопроект відразу ж після його представлення ставиться на обговорення палат, законопроект, внесений парламентарієм, ще до розгляду депутатами може бути відхилений головою палати, якщо він вирішить, що цей білль не заслуговує на увагу. У 1980 р. було встановлено, що закони, які стосуються національних і мовних проблем, можуть бути поставлені на голосування тільки за наявності “спеціальної більшості” (присутність більшості членів від кожної лінгвістичної групи). Законопроект вважається прийнятним, якщо за нього проголосує не менше 2/3 “спеціальної більшості”.

Обидві палати фактично рівноправні в законодавчому процесі. Процедура формування Уряду передбачає так звану інвеституру, що здійснюється лише в нижній палаті. Саме перед цією палатою Уряд є політично відповідальний. Король може розпустити нижню палату, що призводить до припинення повноважень усього Парламенту.

Формування палати. Палата представників складається зі 150 членів, які обираються прямим голосуванням за пропорційною системою. Для виборів представників у країні утворено 11 виборчих округів: частина провінції Фламандський Брабант утворює виборчий округ Лувен, інша її частина (переважно так звана Брюссельська периферія) спільно зі столичним регіоном Брюссель – округ Брюссель-Хал Вілвоорде, дев’ять інших округів збігаються з рештою дев’ятьма провінціями. Розподіл місць між виборчими округами здійснюється пропорційно кількості виборців у кожному з них і переглядається один раз на 10 років. У 2013 р. місця в палаті розподілилися між виборчими округами таким чином:

1. Брюссель-Хал Вілвоорде – 22 представники:
 - Валлонія – 49 представників, із них: Валлонський Брабант – 5 представників;
 - Ено – 19 представників;
 - Льєж – 15 представників;
 - Люксембург – 4 представники;
 - Намюр – 6 представників.
2. Фландрія – 69 представників, із них:
 - Антверпен – 24 представники;
 - Східна Фландрія – 20 представників;
 - Західна Фландрія – 16 представників;
 - Левен (частина провінції Фламандський Брабант) – 7 представників;
 - Лімбург – 12 представників.

Крім основної функції – прийняття законів, Парламент має низку інших повноважень: затверджує бюджет, торгові договори або угоди, які накладають на державу якісь зобов'язання, щороку вирішує питання про чисельність збройних сил, надає натуралізацію, призначає членів Верховного суду. Без згоди Парламенту король не може визначити собі наступника за відсутності представника чоловічої статі, не може стати главою іншої держави. Що стосується контрольних функцій Парламенту, то, по суті, вони вичерпуються інтерпеляцією (запитами) і питаннями.

Виконавча влада

Вищим органом виконавчої влади є Уряд – Рада міністрів. Очолює Уряд Прем'єр-міністр, яким стає лідер партії більшості чи коаліції в Палаті представників, що призначається королем та затверджується Палатою представників. Склад Ради міністрів не може перевищувати 15 членів. У Конституції передбачено, що під час формування Уряду застосовується національно-представницький принцип, за яким встановлено співвідношення між міністрами фламандського і валлонського походження (ст. 99).

Повноваження Уряду законодавчо врегульовані в загальних рисах. Досить широкими правами наділений Прем'єр-міністр, хоча у Конституції нічого про нього не сказано. Його повноваження закріплені в низці нормативних актів (зокрема, в Королівському указі 1939 р. про створення служби загальноуправління і регентському указі 1946 р.). Глава Уряду визначає основні напрями діяльності Ради міністрів, організовує роботу її засідань (сам визначає порядок денний, висловлює думки, які лягають в основу прийнятих рішень). Він є сполучною ланкою між королем та виконавчими органами, регулярно інформує короля про основні проблеми, що стоять перед державою, виступає від імені Уряду в Парламенті, викладає урядову програму і несе за неї відповідальність, до нього направляються інтерпеляції.

Рішення Уряду виходять у формі королівських указів або міністерських декретів. Крім того, у певних випадках Уряд здійснює законодавчі функції, делеговані йому Парламентом.

Державна рада – правовий орган, що вирішує питання про відповідність Конституції законопроектів, що подаються на розгляд Парламенту. Членів Ради призначає король довічно з осіб, які мають звання доктора права і не менше 10 років виконували судові функції або викладали право в університеті. Державна рада складається із 2 секцій – законодавчої та адміністративної. Законодавча секція на вимогу Парламенту і Уряду дає висновки про законність проектів нормативних актів, адміністративна – про визнання недійсними актів різних управлінських органів і розбирає адміністративні спори, виступаючи як касаційна інстанція.

Незважаючи на те, що в певних текстах термін “міністерство” досі трапляється, він, насправді, відійшов у минуле. У рамках значних реформ федеральної адміністративної структури Бельгії, так званих “реформ Коперника”, що відбулися в 2000-х рр., міністерства було перейменовано на “Федеральні державні служби” (ФДС). Лише Міністерство оборони зберегло свою назву.

Завдання, покладені на Федеральні державні служби, є такими, які були у попередніх міністерств. Це означає, що кожна ФДС досі очолюється міністром, хоча головний акцент ставиться на наданні послуг громадянам.

Паралельно з ФДС було створено кілька Федеральних служб державного планування (ФСДП). Останні займаються особливими справами, пов'язаними з проблемами соціального характеру, які вимагають координації між кількома ФДС, наприклад політика щодо забезпечення рівних можливостей чи сталий розвиток.

Федеральні державні служби: Канцелярія Прем'єр-міністра; персоналу та організацій; бюджетування та адміністративного управління; інформаційно-комунікаційних технологій; закордонних справ, міжнародної торгівлі та співпраці для розвитку; внутрішніх справ; фінансів; мобільності та транспорту; з питань зайнятості, ринку праці та соціального діалогу; соціального забезпечення; охорони здоров'я, безпеки харчових продуктів та захисту навколишнього середовища; юстиції; економіки, середнього та малого бізнесу, приватного підприємництва та енергетики; Міністерство оборони.

Федеральні служби державного планування: соціальної інтеграції, боротьби з бідністю та соціальної економіки; політики в галузі науки.

Судова влада

Вища ланка бельгійської судової системи – Касаційний суд (Брюссель). До його складу входить 25 суддів на чолі з першим головою, вони розглядають у колегіях із 3 суддів скарги на вироки і рішення будь-яких судів, але тільки з питань права, а не факту. Його ухвали виносяться завжди тільки у конкретних справах, але суттєво впливають на судову практику в цілому. У країні є 5 апеляційних судів (у Антверпені, Брюсселі, Генті, Льежі і Монсі), які розглядають скарги на ухвали трибуналів першої інстанції у цивільних і кримінальних справах, а також на рішення комерційного трибуналу, і 5 апеляційних судів по трудових спорах (у тих самих містах), які розглядають скарги на рішення відповідних трибуналів (у Бельгії, як і у ряді інших країн, термін “трибунал” нерідко використовується для позначення судових органів з обмеженою компетенцією або нижчих інстанцій).

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний суд із 12 суддів, які призначаються королем довічно. До його компетенції, крім традиційних повноважень у сфері конституційного контролю, належить контроль за дотриманням прав національних громад і меншин.

Верховний суд – судді призначаються довічно Урядом країни, кандидати на призначення затверджуються Вищою радою юстиції.

Згідно з чинною Конституцією виконавча влада належить королю, фактично вона здійснюється Урядом. Місцевими справами за Конституцією Бельгії відають виборні провінційні та комунальні ради і призначувані королем губернатори, комісари та бургомістри.

Влада в територіальних одиницях

У країні зберігається єдина уніфікована система місцевого управління. Із прийняттям 1993 р. змін до Конституції, які передбачали остаточне перетво-

рення держави з унітарної на федеративну, організація влади розподілилась на три рівні: федеральний, регіональний та мовних спільнот, що передбачає складну систему розподілу повноважень. На рівні провінцій і громад населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць обирає представницькі органи – ради. Строк повноважень рад провінцій – чотири роки, рад громад – шість років. Представником виконавчої влади у провінції є губернатор, у громаді – мер.

Нижчим рівнем територіальної організації, де представлений весь спектр органів місцевого управління, є *громади* (комуни). Нині діють 600 муніципалітетів. Муніципальна рада обирається населенням на 6 років. Виконавчий орган – коледж альдерменів, складається з мера і альдерменів. Мер очолює і раду, і коледж альдерменів, призначається Короною за рекомендацією муніципальної ради. Основні повноваження муніципалітетів: громадський порядок, міське планування, водопостачання, водовідведення, сміття.

Ради громад обираються населенням строком на 6 років за пропорційною системою. Зі свого складу рада обирає колегію бургомістра і ешевенів – колегіальний виконавчий орган громади. Усі функції виконавчої влади громади здійснюються тільки колегіально і повноваження, пов'язані із самостійним прийняттям рішення і, зокрема, із розпорядженням кредитами, не можуть бути делеговані окремим членам колегії. Якщо ешевени є особами виборними, то бургомістр призначається Короною за поданням ради. Бургомістр є головою ради, головою колегії ешевенів і представником держави (одночасно королівської влади і регіону), якому делегується низка повноважень державної влади.

Наступний рівень самоврядування – *провінція*, керована провінційною радою, яка обирається населенням на 4 роки за пропорційною системою. Виконавча влада в провінції здійснюється постійною комісією (депутацією) – колегіальним органом, який рада формує зі свого складу. Як і у випадку з комунами, виконавча влада здійснюється тільки колегіально. Призначений Короною губернатор провінції очолює постійну комісію і має право брати участь у засіданнях провінційної ради. На відміну від бургомістра, губернатор призначається Короною на власний розсуд і в будь-який момент може бути зміщений, якщо король вважає це необхідним. Парадоксальність становища губернатора полягає в тому, що ним суміщаються: що він одночасно є главою органу виконавчої влади провінції, представником Уряду регіону, представником Корони і федеральної влади.

Саме губернатор здійснює загальне керівництво галузевими органами прямого державного управління на території провінції – він є головою міжміністерської комісії в провінції, що координує діяльність різних відомств. Ці адміністративні структури територіалізовані також у рамках округів – умовних адміністративних одиниць, на які розділена кожна провінція, що включають до кількох десятків громад.

Поряд з прямим державним управлінням та органами самоврядування загальної компетенції в Бельгії існують і спеціалізовані органи місцевого управління з комплексним статусом: центри соціальної допомоги, що формуються

в комунах або на міжкомунальній основі. Органи управління центром формуються муніципальною радою – але представники ради не можуть становити більше 1/3 членів правління, – бюджет також залежить переважно від громад, хоча й від державної влади також; у питаннях оперативного управління центри незалежні, а загальне регулювання і контроль здійснюють органи державної влади.

Завданням центрів є надання адресної соціальної допомоги та забезпечення охорони здоров'я. Податкова система місцевих громад Бельгії є – як і багато інших аспектів місцевого управління – своєрідним синтезом французького та німецького досвіду XIX–XX ст. Основні податкові надходження формуються за рахунок додаткових податків: комуни і провінції беруть додаткові відсотки до федеральних і регіональних податків. Для комун це прибутковий податок із фізичних осіб та податок на нерухомість, для провінцій – тільки останній. Усі місцеві спільноти можуть також встановлювати податки і збори на споживання; усього в країні існує до 130 типів таких зборів, але їхній внесок у місцеві бюджети вкрай незначний. У результаті, якщо громади до 30–36% доходів одержують за рахунок власних джерел, то в провінціях дотації та субвенції можуть становити 80–90% дохідної частини бюджету.

Столиця королівства Брюссель володіє особливою структурою управління: місто Брюссель є такою самою комуною, як і багато інших, але, разом з 18 іншими комунами, що утворюють агломерацію, Брюссель формує самостійний регіон – суб'єкт федерації. При цьому провінційний рівень територіальної організації в регіоні Брюссель–Столиця відсутній, і функції провінційних органів управління делегуються регіональним органам Брюсселя адміністрацією провінції Північний Брабант, на території якої розташована столиця. Контроль за діяльністю органів самоврядування здійснюється органами влади наступного рівня територіальної організації: постійний контроль за законністю прийнятих громадами рішень здійснює постійна комісія (Валлонія) або губернатор (Фландрія) відповідної провінції. Цей контроль проводиться від імені регіону; діяльність самих провінцій підконтрольна регіональному Уряду. Контроль може бути попереднім, тобто рішення набирає чинності лише після схвалення контрольним органом, при прийнятті бюджету, зверненні за кредитами, в деяких інших випадках. Фінансовий контроль, також від імені регіону, здійснюють фінансові інспектори, присутні в провінціях і у великих громадах. Регіоналізація контролю, що пройшла у 80-х рр., зберегла і низку повноважень інших органів: і федеральний Уряд, і спільноти-суб'єкти федерації мають право епізодичного контролю за діяльністю місцевих органів управління за перетину компетенцій. Усі органи контролю наділені засобами впливу, аж до скасування рішень місцевої громади та прийняття власних натомість.

Підготовка кадрів

Освіта в Бельгії перебуває у віданні спільнот: фламандська спільнота займається освітою у Фландрії, французька спільнота – у Валлонії та Брюссельському столичному регіоні, німецькомовна – у відповідних кантонах.

Вищу освіту в Бельгії надають 15 університетів (6 у Фландрії і 9 у Валлонії і Брюссельському столичному регіоні), а також 69 інститутів (22 у Фландрії і 47 у Валлонії).

Бельгія бере активну участь у Болонському процесі. У системі вищої освіти під впливом Болонського процесу відбулися зміни. З 2004–2005 навчального року введена трирівнева система вищої освіти: бакалаврат (ступінь бакалавра), магістратура (ступінь магістра), докторантура (докторський ступінь PhD). У рамках Болонського процесу на базі співпраці університетів та інститутів функціонують 5 асоціацій.

Навчання державних службовців. Базове навчання проводиться для всіх вступників на державну службу і є диференційованим за рівнем старшинства. Для випускників вищих навчальних закладів підготовка триває від 10 до 20 днів протягом першого року служби залежно від організації.

Деякі установи мають спеціалізовані (цільові) навчальні програми для певних функцій. У середньому державні службовці проходять 3–5 днів навчання на рік.

До вищих навчальних закладів у сфері державного управління належать:

- Бельгійський навчальний інститут федерального управління;
- Європейська адміністративна школа;
- Університетський коледж у м. Гент (факультет бізнес-адміністрування та державного управління);

- Вища школа Франціско Феррера (факультет адміністративних наук);
- Інститут державних справ (факультет центру Університету у м. Шарлеруа);
- Лувенський католицький університет у м. Монс (факультет політології);
- Королівська військова школа (спеціалізований поглиблений курс із військового управління);
- Інститут публічного менеджменту Лувенського католицького університету.

Дослідницькі центри у сфері державного управління:

- Центр Монтеню;
- Центр досліджень у сфері державного управління;
- Центр міждисциплінарних досліджень у сфері конституційного та адміністративного права;
- Асоціація академічних досліджень державної політики.

Зовнішні відносини

Королівство Бельгія є членом таких міжнародних організацій: ООН та її спеціалізовані установи (ЮНЕСКО, МАГАТЕ), ЄС, НАТО, ОБСЄ, Рада Європи, ОСЕР, СОТ, МОМ, ФАТФ, МВФ, МБРР, ЄКА, ЄМС, ЄІБ, ЗЄС, МФКК, Паризький клуб, МОП, Європол, Міжнародна організація франкофонії тощо. Крім того, з 1922 р. – член Бельгійсько-Люксембурзького економічного союзу, з 1960 – об'єднання Бенілюкс.

2.4. Болгарія

Болгарія (Республіка Болгарія) – балканська придунайська держава, на сході омивається Чорним морем. Межує з Грецією і Туреччиною на півдні, із Сербією і Македонією – на заході і з Румунією – на півночі. Загальна довжина кордонів Болгарії становить 2245 км, з них 1181 км – сухопутні, 686 км – річкові, довжина морської лінії – 354 км.

Вступ до ЄС – 1 січня 2007 р.

Державний прапор складається з трьох рівних за розміром горизонтальних смуг: зверху – біла, посередині – зелена, знизу – червона. Перша з них уособлює свободу і мир, друга – ліси і сільське господарство, третя – кров, пролиту в боротьбі за державну незалежність.

Державний герб являє собою темно-червоний щит, увінчаний історичною короною Болгарії. На щиті зображений коронований золотий лев, що стоїть на задніх лапах. Щит тримають два золотих коронованих леви. Під щитом розташовані гілки дуба і стрічка з девізом “Єдність дає силу”.

Столиця – м. Софія (населення – 1,2 млн осіб).

Великі міста: Пловдив (населення 339,1 тис. осіб), Варна (334,7 тис. осіб), Русе (166,1 тис. осіб).

Населення

Населення – 7,3 млн осіб.

Щільність населення – 66 осіб/км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив: 74,4 роки (чоловіки – 70,9, жінки – 77,9).

Мова

Офіційна мова – болгарська.

Релігія

Більшість громадян Болгарії православні християни – 82,6% населення країни, 12,2% – мусульмани, інші християни – 1,2% (43,8 тис. католиків, 42,3 тис. протестантів), 4% – вірні інших релігій.

Географічне положення

Болгарія розміщена на Балканському півострові. Максимальна відстань із заходу на схід – 520 км, з півдня на північ – 330 км. Вигідне географічне положення Болгарії сприяє розвитку її територіальних зв'язків з країнами Європи і Азії, однак відсутність прямих сухопутних кордонів зі стратегічними партнерами – Україною, Росією та країнами – членами ЄС дещо послаблює їх інтенсивність.

Площа території

Загальна площа – 110,9 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь становить 5,1 млн га, ріллі – 3,3 га.

Клімат

Клімат помірний, на півдні перехідний до середземноморського. На рівнинах середні температури січня від $-2\text{ }^{\circ}\text{C}$ до $+2\text{ }^{\circ}\text{C}$, липня до $+25\text{ }^{\circ}\text{C}$. Опадів випадає від 450 мм на рік на рівнинах до 1300 мм в горах. Завдяки легкому морському бризу влітку немає виснажливої спеки.

Ріки: Дунай, Мариця, Іскір.

Природні умови

Понад 2/3 території країни займають низовини, рівнини і височини (до 600 м). Середні абсолютні висоти – близько 470 м. Більшу частину країни займають гірські хребти Стара Планіна, Средна-Гора, Ріала з м. Мусала (висота 2925 м – найвища точка Балканського півострова), Пірін, Родопи. На півночі розташована Нижньодунайська рівнина, в центрі – Казанликська котловина. Південніше – велика Верхньофракійська низовина.

Ліси займають близько 1/3 території, переважно листяні. Болгарія славиться олійними трояндами, які вирощують по всій Казанликській долині, відомій як Трояндова долина.

Національні парки Болгарії: Вітоша, Золоті піски, Ропотамо, Стенето та ін. Болгарська прибережна смуга простягнулася на 648 км. Місцями її ширина досягає 100 м.

Корисні копалини

Країна має промислові запаси мідної руди, золотовмісних руд, свинцевих і цинкових руд, залізняку, марганцевої руди і вугілля, індустриальної сировини і декоративного каменя. У Болгарії є родовища близько 30 видів неметалічної сировини, в тому числі мармуру, каоліну, доломіту, гіпсу, кварцу, вогнетривкої глини і флюориту, нараховується понад 600 природних мінеральних джерел, що мають цілющі властивості, з температурою води від $+8\text{ }^{\circ}\text{C}$ до $+100\text{ }^{\circ}\text{C}$.

Економіка

Болгарія – індустриальна аграрна країна. Основні галузі економіки: машинобудівна та металообробна, харчова, хімічна, текстильна, конструкційні матеріали. Економіка країни базується на видобутку металів, корисних копалин і переробці сировини. Енергетичні ресурси Болгарії досить обмежені. До основних галузей економіки належать також туризм і сфера послуг. Найпопулярніші курорти Болгарії – Албена, “Золоті піски”, Рів’єра, Сонячний берег, Сонячний день.

Економічні райони. Територія Болгарії ділиться на три основних економічних райони: Західний, Південно-Східний і Північно-Східний. Ядром Західного району є Софійсько-Перникський промисловий комплекс, де виробляється близько 30% електроенергії і всі чорні метали в країні, а також зосереджене машинобудування. У Південно-Східному районі головні промислові центри – Пловдив, Бургас, Стара-Загора і Хасково, розвинені кольорова металургія, хімічна промисловість, виробництво будівельних матеріалів та інші галузі. У Північно-Східному районі промислові центри – Варна, Русе і Разград, тут розвиваються машинобудування, хімічна, фарфорова, текстильна, хутряна і шкіряна

промисловість. Крім того, це головний район зі збирання зернових, тут також вирощують цукровий буряк, кукурудзу і овочі.

Валовий внутрішній продукт становить 50 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 7,3 тис. дол. США.

Транспорт – залізничний, автомобільний, морський, повітряний. Через країну проходить мережа міжнародних магістральних шляхів, яка забезпечує зв'язок з країнами Західної Європи, Росії, Малої Азії, з узбережжям Адріатичного, Егейського і Чорного морів. Морський та річковий транспорт (по Чорному морю і річці Дунай) створює сприятливі умови для розвитку торгівлі. Головні морські порти: Варна, Бургас. У Болгарії 10 аеропортів, з них три міжнародних – у Софії, Варні і Бургасі.

Експорт. Основні продукти експорту – продукція машинобудування, харчові продукти, вино, тютюн, паливо і сировина, взуття, сталь, текстиль, а також електромотори, електрокари, судна, синтетичні волокна, трояндова олія і лікарські трави.

Конституція

Конституція розроблена Сьомим великим народним зібранням, сформованим із 400 депутатів на основі загальних виборів; прийнята 12 липня 1991 р., набула чинності 13 липня 1991 р. Це четверта за рахунком Конституція, перша датована ще 1879 р.

Зміни до Конституції приймаються Народними зборами 3/4 голосів на трьох голосуваннях, які не можуть відбуватися в один день. Для ухвалення нової Конституції і зміни окремих статей скликаються Великі народні збори.

Адміністративний поділ

Країна поділена на 6 регіонів, які, у свою чергу, поділяються на 28 областей (Благоевград, Бургас, Добрич, Габрово, Хасково, Кирджалі, Кюстенділ, Ловеч, Монтана, Пазарджик, Перник, Плевен, Пловдив, Разград, Русе, Шумен, Сілістра, Стівен, Смолян, Софія-область, Софія-місто, Стара Загора, Тирговище, Варна, Велико Тирново, Відун, Враца, Ямбол) та 264 громади (муніципалітети), які здійснюють місцеве самоуправління. Назви областей відповідають назвам їх адміністративних центрів. Місто Софія є адміністративним центром як Софійської області, так і міської області Софія.

Голови муніципалітетів (кмети) обираються шляхом прямого голосування на місцевих виборах терміном на 4 роки.

Керівництво областю здійснює губернатор, який призначається рішенням Уряду Республіки Болгарія.

Обласний поділ включає адміністративно-територіальні одиниці, на території яких проводиться регіональна політика центрального управління. Місцеве управління здійснюється Губернатором області та обласною адміністрацією в рамках муніципального бюджету. Губернатор області є одноосібним органом виконавчої влади на території відповідної області, що здійснює державне управління на місці і забезпечує узгодженість національних та місцевих інтересів при проведенні регіональної політики. Губернатори призначаються Радою міністрів.

Муніципалітети є юридичними особами і мають право на власність і незалежний муніципальний бюджет. У рамках кожного муніципалітету проводяться вибори членів муніципальної ради і глави муніципалітету шляхом голосування серед населення на території відповідного муніципалітету при дотриманні умов та порядку, передбачених законом. Муніципальна рада є органом місцевого самоврядування, який визначає політику розвитку муніципалітету. Муніципальна рада складається з муніципальних радників. Органом виконавчої влади на території муніципалітету є мер відповідного муніципалітету.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Болгарія – унітарна держава, за змістом правління – конституційна, за найбільш впливовим суб'єктом державної влади – президентсько-парламентська, за формою правління – республіка. Конституція Болгарії є вищим законодавчим актом країни, і ніякий інший закон не може її оскаржити. Усі міжнародні угоди, ратифіковані за Конституцією, вважаються частиною національного законодавства.

Глава держави

Глава держави – Президент Республіки, який обирається народом безпосередньо на 5-річний строк. Президент втілює єдність нації і представляє Республіку Болгарія в міжнародних стосунках. Президенту в його діяльності допомагає Віце-президент. Переобрання обох можливе тільки на один новий термін. Обидва обираються за єдиним бюлетенем шляхом загальних і прямих виборів строком на 5 років. Віковий ценз для кандидата в Президенти – 40 років.

Президент може розпустити Народні збори в разі їх неспроможності сформувавши уряд. Частина актів Президента контрасигнується главою уряду або відповідним міністром. Однак низку важливих рішень він приймає на власний розсуд. Це, зокрема, рішення про розпуск Народних зборів і повернення закону Парламентові на повторний розгляд.

Президент скликає на перше засідання новостворені обрані Народні збори, має право вимагати від голови його скликання, розпустити Народні збори у випадку, якщо не досягнуто згоди про утворення уряду, призначити нові вибори, а також право відкладеного вето. У 15-денний термін з моменту прийняття закону Народним зборами Президент повинен опублікувати його, але може і повернути на нове обговорення. Повторно закон приймається абсолютною більшістю голосів усіх народних представників. Такий закон оприлюднюється Президентом у 7-денний термін з моменту отримання.

Найважливішою функцією Президента є участь у формуванні Ради міністрів. Відповідно до ст. 99 Конституції обов'язок з формування Уряду Президент покладає на кандидата в міністри-голови від найбільшої за чисельністю парламентської групи. Якщо він у 7-денний термін не запропонує складу Ради Міністрів, то Президент покладає цей обов'язок на кандидата від другої за чисельністю парламентської групи (для третьої спроби Президент обирає кандидата будь-якої іншої парламентської групи). Якщо склад уряду сформовано, то Президент пропонує Народним зборам обрати кандидата в міністри-

голови. Якщо ж згоди про утворення уряду не досягнуто, то Президент призначає службою уряд, розпускає Народні збори і призначає нові вибори.

Президент призначає на посаду та звільняє з посади керівників дипломатичних представництв та постійних представників Республіки Болгарія при міжнародних організаціях (за пропозицією Ради міністрів), приймає вірчі і відкличні грамоти. Як верховний головнокомандувач збройними силами він призначає і звільняє вищий командний склад збройних сил, що очолює Консультативну раду з національної безпеки, оголошує загальну або часткову мобілізацію. У передбачених законом випадках Президент укладає міжнародні договори, затверджує зміни меж та центрів адміністративно-територіальних одиниць за пропозицією Ради міністрів.

До компетенції Президента також входить нагородження орденами і медалями, вирішення питань громадянства, право на помилування, надання притулку.

Значна частина актів Президента вимагає контрасигнатури (скріплення підписом) міністра-голови або відповідного міністра. Винятком є акти про призначення службового уряду, пропозиції про утворення уряду, визначення організації і порядку діяльності служб при Президентові та призначення персоналу, призначення виборів і деякі інші акти, безпосередньо зазначені в п. 3 ст. 102 Конституції.

Після свого обрання на пост Президент не може суміщати свою посаду з іншою суспільною, господарською та державною діяльністю. Він також повинен скласти свої депутатські повноваження і відмовитися від керівництва тієї чи іншої політичної партії.

Законодавча влада

Народні збори Болгарії – верховний орган державної влади в Республіці Болгарія, який висловлює волю болгарського народу та представляє його суверенітет, керує законодавчою владою, складається з 240 депутатів, обраних на загальних та рівних засадах шляхом таємного голосування на термін 4 роки. Прохідний бар'єр становить 4%. У разі війни, воєнного чи іншого надзвичайного стану мандат Народних зборів продовжується до припинення цього стану.

Для прийняття найважливіших рішень державно-політичного характеру скликаються Великі народні збори (400 депутатів, 200 з яких обираються за мажоритарним, а 200 – за пропорційним принципом).

Народні збори складаються з однопалатного Парламенту. Парламент включає 240 учасників, іменованих “народні представники”, вибори яких проводяться кожні 4 роки. Народні збори являють собою законодавчий орган, на чолі якого стоять Голова та 4 заступники Голови.

Народні збори виконують такі функції:

– приймають, змінюють і скасовують закони, в тому числі статті Конституції (ст. 153), за винятком тих, зміна яких належить до компетенції особливо-го установчого органу – Великих народних зборів;

– приймають державний бюджет і звіт про його виконання, встановлюють податки і визначають їх розмір, дають згоду на укладення договорів про

фінансові позики, ратифікують і денонсують міжнародні договори, які містять фінансові зобов'язання держави;

– беруть участь у формуванні уряду, можуть вирішити питання про недовіру до уряду, створюють, перетворюють і ліквідують міністерства за пропозицією міністра-голови, обирають і звільняють з посад керівників Болгарського народного банку та інших установ, визначених законом;

– наділені правом оголошувати війну і укласти мир; оголошувати воєнний або інший надзвичайний стан на всій території країни або на її частині за пропозицією Президента або Ради міністрів; надають дозвіл на використання болгарських збройних сил за межами країни, а також на перебування іноземних військ на території країни або проходження їх через неї; ратифікують і денонсують міжнародні договори, перераховані в ст. 85 Конституції; оголошують амністію, засновують ордени і медалі і визначають офіційні свята.

Народні збори являють собою постійно діючий орган, і згідно зі ст. 74 Конституції “вони самі визначають час, коли не засідають”. Кворум становить понад половину членів палати. Закони та інші акти Народні збори приймають, як правило, абсолютною більшістю голосів присутніх, а для прийняття рішень з інших питань (зміна Конституції, висловлення недовіри уряду тощо) потрібна кваліфікована більшість. Право законодавчої ініціативи належить депутатам та Раді міністрів.

За рішенням 2/3 членів Народних зборів можуть бути скликані Великі народні збори, депутати яких обрані в загальному порядку. Як уже зазначалося, до їх компетенції належать ухвалення нової Конституції, зміна форми державного устрою і державного управління, а також деяких інших основоположних норм Конституції.

Виконавча влада

Вищим виконавчим і розпорядчим органом влади у країні є Рада міністрів (Уряд), що складається з міністра-голови і його заступників. Рада міністрів здійснює управління внутрішньою і зовнішньою політикою країни. Уряд керує виконанням державного бюджету, організовує управління державною власністю, приймає і скасовує певні види міжнародних контрактів, зазначених у Конституції.

Згідно з Конституцією Рада міністрів керує внутрішньою та зовнішньою політикою країни, контролює громадський порядок та забезпечує національну безпеку, здійснює спільне керівництво державною адміністрацією й збройними силами.

Правовими формами реалізації Радою міністрів її повноважень є постанови, розпорядження та рішення. Постановами Рада міністрів затверджує правила і розпорядження міністрів.

Повноваження Уряду припиняються у результаті висловлення Народними зборами недовіри йому чи міністру-голови; якщо прийнята їх відставка; у разі смерті міністра-голови. Рада міністрів подає у відставку перед новообраними Народними зборами, але виконує свої функції до формування нового уряду.

Уряд Болгарії складається з Прем'єр-міністра, віце-прем'єрів та міністрів.

Прем'єр-міністр спрямовує та координує загальну політику уряду й несе за це відповідальність. Він призначає на посади та звільняє з посад заступників міністрів. Міністри очолюють міністерства, крім випадків, коли Народні

збори не вирішують інакше, і несуть відповідальність за діяльність підпорядкованих їм міністерств. Міністри керують окремими міністерствами, якщо Народні збори не прийняли іншого рішення. Вони несуть відповідальність за свої дії. Членами Ради міністрів можуть бути тільки громадяни Болгарії, які відповідають умовам обрання як народних представників.

На підставі та на виконання законів Рада міністрів приймає постанови, розпорядження та рішення. У формі постанов Рада міністрів приймає також правила та положення. Міністр-голова координує загальну політику уряду і несе за це відповідальність. Міністри видають правила, розпорядження, інструкції та накази.

Адміністративні структури, підзвітні Народним зборам (Парламенту), Центральні адміністрації виконавчої влади: Адміністрація Ради міністрів; міністерства; державні агентства; адміністрації державних комісій; виконавчі агентства; адміністративні структури, створені відповідно до закону; адміністративні структури, створені за постановами Ради міністрів.

Державно-громадські консультативні комісії: ради; робочі експертні групи; спеціалізовані територіальні адміністрації, утворені з правом юридичної особи, які видають нормативний акт.

Територіальна адміністрація виконавчої влади: обласна адміністрація; міська адміністрація; районна адміністрація.

Міністерства: оборони; фінансів; закордонних справ; охорони здоров'я; культури; навколишнього середовища та водних ресурсів; юстиції; економіки; енергетики; туризму; у справах молоді та спорту; регіонального розвитку та благоустрою; праці та соціальної політики; транспорту, інформаційних технологій і зв'язку; сільського господарства і продовольства; освіти і науки; внутрішніх справ.

Державні агентства: архіви; державний резерв і військовий запас; національна безпека; у справах біженців; із закордонних болгар; із захисту дітей; із метрології та технічного нагляду; Національний статистичний інститут.

Адміністрації державних комісій: Адміністрація Комісії із захисту прав споживачів; Державна комісія з інформаційної безпеки; Державна комісія з товарних бірж і ринків; Національна рада з цін та відшкодування лікарських засобів та її адміністрація.

Виконавчі агентства: для людей з обмеженими можливостями; соціальної допомоги; зі сталого розвитку енергетики; реєстру; з геодезії, картографії та кадастру; зайнятості; з державних закупівель; Болгарське агентство з інвестицій; Автомобільна адміністрація; Болгарська служба акредитації; військові клуби та зі справ військового відпочинку; Головна інспекція праці; Електронні мережі зв'язку та інформаційні системи; Залізнична адміністрація; Медичний аудит; Морська адміністрація; Аудит фондів ЄС; Дослідження і технічне обслуговування Дунаю; із заохочення малих і середніх підприємств; лісового господарства; з ліків; з виноградарства і виноробства; з навколишнього середовища; з рибальства і аквакультури; з відбору та репродукції у тваринництві; сортовипробування, апробації та насінництва; з трансплантації; Національний інститут примирення і арбітражу.

Судова влада

Судову владу в межах загальної юрисдикції здійснюють загальні й адміністративні суди. Судова система складається з місцевих та апеляційних судів. Вищими судовими органами є Верховний касаційний суд і Верховний адміністративний суд. Суддів призначає Вища судова рада, що складається з 25 членів, які призначаються Народними зборами та загальними зборами судів.

Голови Верховного касаційного, Верховного адміністративного судів та головний прокурор призначаються на посаду і звільняються з неї Президентом Республіки за пропозицією Вищої судової ради строком на 7 років без права повторного обрання. Президент не може відмовити в призначенні на посаду або звільненні з посади, якщо пропозиція направлена повторно.

Судова влада в Болгарії незалежна. Вона захищає права і законні інтереси громадян, юридичних осіб і держави. У процесі здійснення своїх функцій судді, судові засідателі, прокурори і слідчі підкоряються лише закону країни. Болгарія залишається яскравим прикладом політичної і державної стабільності, стаючи фактично головним партнером міжнародного співтовариства на Балканах. Обрання Болгарії у 2001 р. членом Ради Безпеки ООН є найкращим підтвердженням підвищення статусу Болгарії як стабільної демократичної держави з ринковою економікою.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний суд, який складається з 12 суддів, що призначаються Народними зборами, Президентом і загальними спільними зборами суддів Верховного касаційного суду та Верховного адміністративного суду (по 4 від кожного суб'єкта). Строк повноважень суддів Конституційного суду – 9 років.

Управління в територіальних одиницях

Управління в територіальних одиницях ґрунтується на поєднанні централізації та децентралізації. В областях функціонують державні адміністрації на чолі з головами, яких призначає Прем'єр-міністр. У муніципалітетах місцеві громади обирають представницькі органи місцевого самоврядування – ради та мерів, строк повноважень яких становить 4 роки.

У Конституції Болгарії вказано, що Болгарія є єдиною державою з місцевим самоврядуванням. У ній не допускаються автономні територіальні утворення. Її територіальна цілісність недоторканна.

Система адміністративно-територіального поділу Болгарії складається з двох рівнів: вищого (28 областей, включаючи м. Софію) і нижчого (264 громад). Громада є основною адміністративно-територіальною одиницею, в якій здійснюється місцеве самоврядування.

Область – адміністративно-територіальна одиниця, в якій проводиться регіональна політика, державне управління на місцях і забезпечується відповідність державних і місцевих інтересів. Основні повноваження муніципалітету: збирання та утилізація сміття, благоустрій, дороги, освітлення, міське планування, розвиток спорту, туризму, дозвілля, побудова і утримання громадських будівель, культура, менеджмент комунальних підприємств.

Управління областю здійснюється обласним керівником за сприяння обласної адміністрації. Обласний керівник, який призначається Радою міністрів, забезпечує проведення державної політики, відповідає за дотримання законності і громадського порядку, до його компетенції входить також адміністративний контроль.

Підготовка кадрів

Для реалізації професійної підготовки державних службовців, пов'язаної з їх кар'єрним розвитком, у системі державного управління при Раді міністрів Республіки Болгарія був створений Інститут державного управління. Із 2008 р. він організовує проведення централізованого конкурсу для молодих експертів і централізованого конкурсу для людей з обмеженими можливостями в порядку і на умовах Закону про державного службовця та Постанови про проведення конкурсів для державних службовців.

У законодавчому порядку Інституту державного управління також доручається організація та проведення методичного контролю над навчанням, підвищенням кваліфікацією та перекваліфікації державних службовців, здійснюваних іншими установами та організаціями, з якими в Інституті укладено договір. Аналіз відповідних договорів свідчить, що основний акцент робиться на залученні експертів-практиків, у той час як викладачі 14 ВНЗ Болгарії, які спеціалізуються на підготовці державних службовців, а також самі ці вищі беруть участь у діяльності Інституту державного управління лише епізодично.

Це призводить до того, що програми навчання реалізуються Інститутом державного управління у відриві від системи вищої освіти. Дані програми мають в основному прикладну спрямованість на розвиток окремих посадових компетенцій державних службовців. Методичний контроль над навчанням, який доручений Інституту державного управління, внаслідок різних причин виявляється неможливим. Зокрема, в Інституті працюють 23 штатних службовці: вони є адміністраторами – навчальними менеджерами та організаторами навчання, компетентними тільки в питаннях організації навчання. Для оцінки змісту навчальних курсів їм бракує відповідних компетенцій, які формуються переважно в академічному середовищі.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: Болгарія є одним із засновників Організації Чорноморського економічного співробітництва та Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Болгарія – член міжнародних організацій ООН, ЄС, РЄ, НАТО, ОЧЕС, СОР.

2.5. Велика Британія

Велика Британія (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії) – острівна держава на північному заході Європи. До її складу входять чотири країни: Англія, Шотландія й Уельс, розташовані на острові Британія, і Північна Ірландія. Остання розташована на одному острові з Незалежною Республікою Ірландія. Під контролем Великої Британії залишаються 13 заморських територій.

Великобританія є однією з найбільших держав Європи, ядерна держава, постійний член Ради Безпеки ООН. Спадкоємиця Британської імперії, найбільшої держави в історії, що існувала в XIX–XX ст. Вважається батьківщиною сучасної парламентської демократії. Форма правління – парламентарна монархія.

Вступ до ЄС – 1 січня 1973 р.

Державний Прапор являє собою синє поле з пересіченими трьома хрестами. Синє поле прапора – символ моря. Прямий червоний хрест святого Георгія позначає на прапорі Англію. Косий білий хрест святого Андрія позначає Шотландію. Косий червоний хрест святого Патрика позначає Північну Ірландію.

Державний Герб зображений у вигляді щита, підтримуваного по обидва боки левом і конем – символи влади й праці. Щит розділений на чотири частини, у кожній з яких укладені герби Англії, Шотландії й вільної Ірландської Держави. Навколо щита на синій стрічці напис: “Нехай засоромиться той, хто погано про це подумає”.

Столиця – м. Лондон (8,3 млн населення), одне з найбільших міст Європи і наважливіший світовий фінансово-економічний центр.

Великі міста: Бірмінгем (1,1 млн населення), Лідс (757,7 тис.), Глазго (595,1 тис.), Шеффілд (557,4 тис.).

З 1921 р. близько 40% населення проживають у сімох найбільших міських агломераціях із центрами в: Лондоні (Великий Лондон); Манчестері (Південно-східний Ланкшир); Бірмінгемі і Вольверхемптоні (Західний Мідленд); Глазго (Центральний Клайдсайд), Бредфорді (Західний Йоркшир); Ліверпулі (Мерсісайд); Ньюкасі-на-Тайні (Тайнсайд).

Рівень урбанізації у Великобританії становить 91%. Частка міського населення (82,1%).

Населення

Населення – 60,2 млн осіб, етнічний склад: британці (81,5% англійці, 9,6% шотландці, 1,9% валлійці, 2,4% ірландці, 1,8% ольстерці), індійці, пакистанці, китайці, араби, африканці.

Економічно активне населення становить 31,2 млн осіб. У сільському господарстві зайняте 1,4% населення, у промисловості – 18,2%, у сфері послуг – 80,4% населення. Рівень безробітних – 5,5%.

Щільність населення – 262 осіб на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. складав 81 рік (чоловіки – 79,1, жінки – 82,8).

Мова

Державна мова – англійська. Всі основні мови, якими розмовляють у Сполученому Королівстві, належать до сім’ї індоєвропейських мов. Із сучасних мов найраннішими є дві форми кельтської мови: гельська мова (з якої походить ірланд-

ська, шотландська (гельська) та менська) і британська мова (з якої походить відроджена корнська та сучасна валлійська мови). Серед сучасних кельтських мов валлійська мова є найпоширенішою: приблизно одна п'ята частина від загальної чисельності населення Уельсу вважає її рідною, і вона є обов'язковим предметом у школах Уельсу. Більшість носіїв шотландської мови серед мешканців Зовнішніх Гебридських островів і Ская. Менше ніж 2% шотландців можуть говорити шотландською мовою, і вона ніколи не була загальнонаціональною мовою Шотландії. Навіть у північно-західних областях, де вона є мовою релігії, бізнесу і соціальної діяльності, шотландська мова відстає. Так само менська мова більше не має носіїв, хоча в 1870 р. близько половини людей говорили нею. Останні носії корнської мови померли у XVIII ст., але зараз ця мова відроджується зусиллями ентузіастів.

Істотно вплинули на англійську мову північна германська прамова і західна германська. Сучасна англійська мова походить переважно від германських діалектів, якими розмовляли англійці, сакси і юти (які прибули до Британії у V ст. нашої ери). Також на англійську сильно вплинула мова вікінгів, які почали здійснювати набіги на Британські острови близько 790 р. і згодом колонізували північні і східні частини Англії.

Діалекти англійської мови, якими розмовляє переважна більшість населення Шотландії, часто виділяють в окрему шотландську мову, яка фактично може розглядатися як національна мова Шотландії.

Релігія

У Сполученому Королівстві з'явилися різні християнські напрями через розкол церкви протягом століть. Найбільша з них з'явилася в Англії у XVI ст., коли Генріх VIII відхилив верховенство Папи римського. Цей розрив із Римом полегшив ухвалення деяких протестантських доктрин та утворення англіканської церкви, яка стала державною церквою Англії, хоча римський католицизм зберіг прихильників. У Шотландії реформація дала початок шотландській церкві, якою управляли органи місцевого самоуправління, що склалися із міністрів і старійшин, а не єпископів, як було прийнято в Англії. Римський католицизм в Ірландії був майже не потривожений цими подіями, але на території, що пізніше стали називати Північною Ірландією, англіканські і шотландські (пресвітеріанські) церкви мали багато прихильників. У XVII ст. подальші схизми розділили англіканську церкву, в особливості, пуританський рух, який дав початок так званим нонконформістським сектам, як, наприклад, баптистській і конгрегаціоналістській. Релігійні відродження середини XVIII ст. дали Уельсу форму протестантства, близько пов'язану з уельською мовою; Пресвітеріанська Церква Уельсу (або Кальвінінський Методизм) залишається найзначнішою релігійною організацією в князівстві. У Нортумберленді, Даремі і Йоркширі в північно-східній Англії і Корнуолі на південно-західному півострові все ще нараховується багато методистів. Секти зі Сполучених Штатів також отримали прихильників і було відмічене збільшення в практиці юдаїстів у Британії.

У 1290 р. більшість євреїв були вигнані із Британії, це було відображенням середньовічного антисемітизму. Перша єврейська громада повернулася в Брита-

нію в XVII ст. і в XIX ст. євреї вже поселилися в багатьох великих провінційних містах. Більш ніж половина всіх британських євреїв живе в Лондоні. Британія зараз займає друге місце в Європі за кількістю єврейських громад.

Площа території

Загальна площа – 244,8 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь становить 17,2 млн км, ріллі – 6,2 млн км.

Географічне положення

Британські острови розташовані біля північно-західного узбережжя Європи. Вони оточені безліччю дрібних островів. На південному заході від острова Британія розташовані острови Силли, а на Північ від Уельсу острів Англси. На західному і північному узбережжях Шотландії розташовані численні дрібні острови, що входять до складу Великобританії. Найбільш важливими з них є Оркнейські та Шетландські острови.

Із заходу Великобританія омивається водами Атлантичного океану, а зі сходу – водами Північного моря.

З півдня Великобританія граничить із Францією – найближчим і найбільш розвиненим сусідом, що має з нею загальні водні кордони. Основне сполучення між державами здійснюється через протоку Ла-Манш (британці називають її “Англійський канал”), по дну якого наприкінці XX ст. був прокладений тунель для швидкісного залізничного сполучення. До цього сполучення між двома країнами здійснювалося водним або повітряним шляхом.

Найбільш близькими сусідами Великобританії є Бельгія і Нідерланди, значно далі розташовані Данія, Німеччина, Норвегія.

Загальний сухопутний кордон Великобританія має тільки з Ірландією.

Рельєф центральної і південно-східної частин Великої Британії горбисторівнинний; у Шотландії, Уельсі і Ольстері переважають невисокі гори і височини, сильно зглажені льодовиками та річковою ерозією. Півострів Уельс зайнятий Кебрійськими горами, на південь від Шотландії розташовані Пеннінські та Камберлендські гори. Найвищі гори Великої Британії розташовані на Північно-Шотландському нагір'ї. Гора Бен-Невіс, розташована недалеко від верхів'я затоки Лох-Лінне, підіймається до висоти 1343 м над рівнем моря, а в районі перетину цього нагір'я і Грампіанських гір кілька вершин перевищують 1200 м.

За особливостями рельєфу територія Великої Британії поділяється на дві основні області. Висока Британія (включаючи Північну Ірландію), розташована на півночі і заході країни, підстиляється стійкими древніми корінними породами і являє собою в основному сильно розчленовані височини і менш поширені низовини. На півдні і сході розташована Низька Британія, характерна горбистим рельєфом, невеликими височинами і кількома гірськими районами; в її основі залягають більш молоді осадові породи. Кордон між Високою і Низькою Британією проходить приблизно в південно-західному напрямі від Ньюкасла в гирлі річки Тайн до Ексетера в гирлі річки Екс на півдні Девона.

Атлантичний океан та його моря омивають територію Великої Британії.

Немає жодного місця, віддаленого від моря чи океану більше ніж на 100 миль (160 км). На півночі та заході переважає гірський рельєф. Найвищою точкою Північно-Шотландського нагір'я вважається г. Бен-Невіс (1343 м). Пеннінські гори простягаються від Озеного краю (який розташований на північ від Ланкастера та неподалік Шотландії) до центру Англії. Найвищою точкою Англії та Уельсу вважається г. Сіоудон (1085 м). У Північній Ірландії гори значно нижчі. Там вони ледь перевищують 600 м. На півдні та південному сході переважають горбисті рівнини.

Основні річки – Темза (не найдовша, але найповноводніша), Северн (найдовша), Трент, Мерсі, Клайд. Багато річок каналізовано, тобто їх русла спрямовано, збудовано шлюзи тощо. Часто береги річок є “голими”, тобто на них не ростуть дерева й кущі. Річки британці підтримують у порядку. Вони, в основному, мало використовуються з транспортною метою. Основне їх призначення – рекреаційне. На річках можна побачити багато великих човнів та барж, що використовуються як мобільні дачі. На півночі країни багато озер. У горах трапляються торф'яники. Лісів небагато – менше 1/10 території країни. Земля практично вся оброблена.

Клімат

Клімат – помірний, океанічний та вологий. Клімат Сполученого Королівства визначається головним чином впливом Північно-Атлантичної течії (продовження Гольфстріму), що приносить теплі води до західного узбережжя Європи. Середні температури січня коливаються від +2°C до +7°C, липня – від +11°C до +17°C. Південно-західне перенесення повітряних мас визначає вологий характер клімату. Вітри з півночі зумовлюють сухішу та холоднішу погоду. У Великій Британії можна помітити певні регіональні відмінності у кліматі. Проте жодний із глобальних кліматичних кордонів не проходить територією цієї країни. Можливо, саме з огляду на це в побутовій мові британців рідко використовується поняття “клімат”. Значно частіше вони ведуть розмови про “погоду”. Найбільше опадів – у західних регіонах, подекуди до 3000 мм. На південному сході їх значно менше – 650–700 мм на рік. Характерною особливістю опадів є їх рівномірність протягом усього року, що, правда, в листопаді 2001 р. в Англії та Уельсі були значні повені.

Мінеральні ресурси: нафта, природний газ, кам'яне вугілля, лігніти, торф, залізна руда, мідь, свинець, цинк, олово, вольфрам, уран, стронцій, золото, пірити, флюорити, барит, сіль, сода.

Економіка

Сполучене Королівство – розвинена країна, шоста у світі за номінальним ВВП і сьома за ВВП з урахуванням купівельної спроможності. У XIX ст. і у першій половині XX ст. вона була найбільш економічно потужною країною у світі, і досі зберігає значний економічний, культурний, військовий, науковий та політичний вплив. Велика Британія – ядерна держава, третя у світі за військовими витратами.

Валовий внутрішній продукт становить 2521,4 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 39,3 тис. дол. США.

Промисловість. Велика Британія – високорозвинена індустріальна країна. Вона – один із членів “сімки”, тобто елітарного клубу найрозвиненіших країн ринкової економіки. Традиційно видобувають кам’яне вугілля, – нині понад 80 млн т, а раніше показник був ще вищим. Видобувають також нафту – понад 90 млн т (видобуток щороку зменшується), видобування природного газу становить понад 55 млрд м³. Електрична енергія в основному виробляється на теплових електростанціях. Розвинена чорна і кольорова металургія (зокрема виробництво алюмінію). Провідною галуззю промисловості вважається машинобудування, зокрема електротехнічне і радіоелектронне. Спеціалізація – транспортне машинобудування. Тут слід згадати про авіаракетобудування, авто- і суднобудівну промисловість, тракторо- і верстатобудування. Розвинена нафтопереробка. Різноманітна продукція хімічної промисловості – пластмаси, синтетичний каучук, сірчана кислота, мінеральні добрива, синтетичні смоли тощо. Здавна функціонують текстильна і харчова промисловості.

Сільське господарство. Ведеться на інтенсивній основі. Свої потреби у продовольстві країна задовольняє на 75% за рахунок власного виробництва. Британці надзвичайно раціонально використовують землю. Під час Другої світової війни городи влаштовувались навіть у Гайд-Парку. Нині місцеві органи влади (муніципалітети) надають під городи клаптики землі для того, щоб населення не втрачало століттями набутих навичок у сфері вирощування сільськогосподарських культур. Головною галуззю сільського господарства вважається м’ясо-молочне тваринництво. У рослинництві переважає зернове господарство. Вирощують пшеницю, овес, ячмінь, картоплю та цукрові буряки. Багато британців уживають коричневий (неочищений) цукор. Рибу розводять на рибофермах та виловлюють її в океані. Часто риболовецькі інтереси Великої Британії не збігаються з інтересами інших країн, і тоді органи масової інформації розпочинають жваво обговорювати чергову “рибну війну”.

Транспорт. Країна має добре розвинений залізничний транспорт. Довжина залізниць загального користування – 16,4 тис. км. Із Британських островів поїзди тепер можуть потрапити на континент без допомоги поромів – з 1994 р. функціонує тунель під Ла-Маншем довжиною майже 50 км. Довжина автошляхів – 360 тис. км. Слід пам’ятати, що в цій країні рух транспорту – лівосторонній. Велика Британія – велика морська держава, її морський торговельний флот налічує понад 4 млн т дедвейту. Головні морські порти – Лондон, Ліверпуль, Манчестер, Лінфорд-Гейвен, Галл, Саутгемптон, Іммінгем. Як відомо, Лондон розташований досить далеко від моря, але океанські кораблі добираються до столиці та від неї під час припливу. Найбільші міжнародні аеропорти – у столиці.

Дорожня мережа Британії досягає 46,9 тис. км магістралей, 3497 км шосе і 344 тис. км автодоріг. Кругова дорога M25 навколо Лондона є найбільшою та найзавантаженішою у світі.

Найбільшими аеропортами є Лондонський аеропорт Хітроу (65,6 млн пасажирів), Гатвік (31,5 млн пасажирів) і Станстед (18,9 млн пасажирів). Хітроу, розташований у 15 милях (24 км) на захід від столиці, приймає більше міжнародних пасажирських перевезень, ніж будь-який аеропорт у світі. Тут базується національна авіакомпанія *British Airways*, а також *British Midland International* та *Virgin Atlantic*.

Енергетика. Британія має більше важливих енергетичних ресурсів, ніж більшість інших країн Європейського Союзу, в основному нафту, природний газ і вугілля. Видобуток вугілля, колись важливого ресурсу для британської економіки, значно скоротився.

Сполучене Королівство має відносно обмежені запаси економічно цінних мінеральних ресурсів. Тут видобувають деякі важливі метали, зокрема олово, яке забезпечує місцевий попит наполовину, і цинк. Є достатні постачання неметалічних мінералів, зокрема піску, гравію, вапняку, доломіту, крейди, сланцю, бариту, тальку, глини і глинистого сланцю.

Зовнішня торгівля. Основні експортні товари – машини, обладнання, сира нафта, нафтопродукти, продукція хімічної промисловості тощо. Країна є великим експортером капіталу. Варто зазначити, що Лондон і досі вважається фінансовим центром світу. Імпортують продукцію машинобудування і транспортне обладнання, хімікати, продукти харчування, паливо тощо. Головні зовнішньоторговельні партнери – країни Європейського Союзу, США та Японія. Країна має значні надходження від іноземних туристів, щороку їх прибуває до 12 млн осіб.

Експорт: машини і устаткування, нафта й нафтопродукти, автомобілі, озброєння, хімічні продукти, медичні препарати, продовольство. Експортні партнери: США – 14,2%, Німеччина – 11,1%, Франція – 8,1%, Ірландія – 8%, Нідерланди – 6,8%, Бельгія – 5,3%, Іспанія – 4,5%, Італія – 4,1%.

Імпорт: готові промислові товари, машини і устаткування, сировина, метали, продукти харчування. Партнери по імпорту: Німеччина – 14%, США – 8,6%, Китай – 7,3%, Нідерланди – 7,3%, Франція – 6,9%, Бельгія – 4,7%, Норвегія – 4,7%, Італія – 4,2%.

Конституція Великої Британії – сукупність нормативних форм (актів), з яких лише частина визнається правовими. Складається в основному зі статутів (законів), судових прецедентів, конституційних звичаїв та доктринальних джерел. До статутної частини неписаної Конституції належать, зокрема, такі акти: Велика хартія вольностей 1215 р., Хабеас корпус акт 1679 р., Білль про права 1689 р., Акт про престолонаслідування 1701 р., Акти про парламент 1911 р. та 1949 р., Акт про Палату лордів 1999 р., Акт про конституційну реформу 2005 р. та ін.

Адміністративно-територіальний поділ

Велика Британія складається з 4 адміністративно-політичних частин (історичних провінцій):

– Англії (47 адміністративних округів, 36 графств, 29 районів Лондона, 24 незалежних міста, 10 районів, 3 королівських округи і острови Сіллі);

- Уельсу (9 графств, 2 міста і 11 графств-округів);
 - Шотландії (32 області);
 - Північної Ірландії (6 графств, 24 районів, 2 міста).
- Залежні території (столиця):
- Європа: Акротірі і Декелія (Епіскопі); Гібралтар; Мен (Дуглас);
 - Нормандські острови: Гернсі (Сент-Пітер-Порт), Джерсі (Сент-Гелієр), Герм, Олдерні (Сент-Енн), Арк;
 - Карибські острови: Ангілья (Валлі); Бермудські острови (Гамільтон);
 - Британські Віргінські острови (Род-Таун); Кайманові острови (Джорд-жаун); Монтсеррат (Плімут); Теркс і Кайкос (Коберн-Таун);
 - Атлантичний океан: Острови Святої Єлени, Вознесіння і Тристан-да-Кунья (Джеймстаун); Південна Джорджія та Південні Сандвічеві острови (Кінг-Едвард-Пойнт). Фолклендські острови (Порт-Стенлі);
 - Тихий океан: Піткern (Адамстаун);
 - Індійський океан: Британська територія в Індійському океані (військова база Дієго-Гарсія);
 - Антарктика: Британська антарктична територія (Ротера).
- Королівські округи – Шотландії, Уельсу і Північної Ірландії, кожна з яких має власний адміністративний устрій.

Історичні провінції: Англія (35 графств, Великий Лондон і 50 унітарних органів влади, з яких 36 є міськими боро), Уельс або Вельс (22 унітарних органи влади – графства і боро), Шотландія (29 унітарних органів влади і 3 острівні адміністративно-територіальні одиниці), Північна Ірландія (26 районів). Острів Мен і Нормандські острови не є частиною Великої Британії, а залежними від Великої Британії територіями.

У районі Карибського басейну Велика Британія має залежні території – Ангілья, Бермудські острови, Віргінські острови, острови Кайман, Монтсеррат, острови Теркс і Кайкос; в Індійському океані – Британська територія в Індійському океані у Південній Атлантиці – Фолклендські острови, Південні Сандвічеві острови, острови Південна Джорджія, Сент-Гелен (острів Вознесіння та острови Тристан-да-Кунья включно), у східній частині Тихого океану – острови Піткern; на Європейському континенті британською колонією згідно з Утрехтським мирним договором 1713 р. є Гібралтар. Крім того, Британські Антарктичні території об'єднують Південні Оркнейські острови, південні Шетландські острови й частину Антарктиди.

Форма адміністративно-територіального устрою – унітарна держава, хоча три з чотирьох історичних провінцій (крім Англії) мають значну міру автономії. Держава займає острів Великобританія, північно-східну частину острова Ірландія, острови Англії, Уайт, Нормандські, Оркнейські, Гебридські, Шетландські та низку дрібніших островів. Західні береги Великобританії омиваються водами Атлантичного океану, а східні та південні, звернені до Західної Європи, – Північним морем та неширокими протоками Ла-Манш і Па-де-Кале.

Державний устрій

Сполучене Королівство – конституційна монархія, яку очолює король або королева. За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – монархія.

Як особливості її державної форми правління виділяють три важливих фактори, що відрізняють Сполучене Королівство від систем, де більшими повноваженнями наділений Парламент. Такими факторами є: 1) королівська прерогатива, згідно з якою монарх може здійснювати владу тільки за певних обмежених обставин; 2) суверенний імунітет, відповідно до якого суверенна держава не підпорядковується органам влади інших держав. Цей принцип поширюється як на законодавчу й виконавчу, так і на судову юрисдикцію чужоземної держави; 3) значний духовний вплив, за якого виконавчі, судові органи, поліція і збройні сили є вірними Короні.

Британська Конституція не кодифікована і має як письмові, так і неписьмові джерела. До перших належать акти Парламенту, а також судові рішення. Другі називають конституційними звичаями (конвенціями).

Глава держави

Глава держави – спадковий монарх (королева) Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Монарх є Головою Британської Співдружності – добровільної асоціації 53 незалежних держав, багато з яких є колишніми британськими колоніями.

Монарх займає свою посаду за кастівською системою спадщини, що означає передачу трону старшому сину, а в разі його відсутності старшій дочці. Монарх – символ єдності нації та гарант стабільності у суспільстві.

Монарх – особа недоторканна. Він не підлягає арешту, адміністративній, громадській відповідальності, не може бути затриманим.

Монарх політично нейтральний, він не може бути членом будь-якої політичної партії, не підлягає політичній відповідальності. У сфері реального управління влада монарха обмежена.

Основні його функції: представницька, номінальна, церемоніальна, символічна.

Монарх очолює верховну законодавчу, виконавчу та судову владу, хоча фактично виконує представницькі функції. Формально призначає ряд посадових осіб, зокрема Прем'єр-міністра, міністрів, скликає та розпускає нижню Палату парламенту тощо. Є головнокомандувачем збройних сил Великої Британії, оголошує війну та мир, представляє державу у міжнародних відносинах, здійснює право помилування. На практиці переважна більшість повноважень монарха, як і в решті парламентських конституційних монархій, реалізуються Урядом.

Особливу роль у здійсненні влади монарха відіграє Таємна рада, яка діє ще з XIII ст. До неї входять Прем'єр-міністр, усі члени Кабінету міністрів, колишні члени Кабінету, інші особи, що призначаються монархом за рекомендацією Прем'єр-міністра (близько 300 осіб), його кворум – 3 особи. Рішення ради

оформляється наказом, який видає монарх від імені ради. Ці накази оформляють рішенням Кабінету міністрів.

Незважаючи на усталену думку про формальність зазначеного органу, все ж у деяких випадках монарх суттєво впливає на здійснення державної влади, а також на правовідносини з державами – членами Співдружності націй.

Законодавча влада

Парламент Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії є вищим законодавчим органом у Сполученому Королівстві та Королівських заморських територіях. Він належить Короні та Парламенту, що складається з Палати лордів та Палати громад.

До *Палати громад* входить 650 членів, які обираються на основі рівного, прямого голосування за мажоритарною виборчою системою відносною більшістю в одномандатних округах. Головує на засіданнях нижньої палати Парламенту спікер, який має право голосу лише в тому випадку, якщо голоси членів палати розділилися порівну. При цьому його позиція є вирішальною. Палата громад має значну перевагу за сукупністю повноважень та впливом на законодавчий процес.

Депутати Палати громад обираються на 5 років за мажоритарною системою відносною більшістю прямим і таємним голосуванням на основі загального виборчого права особами, яким виповнилося 18 років. Депутати володіють індемнітетом.

Депутати володіють обмеженим депутатським імунітетом на період сесії, а також протягом 40 днів до її початку і після завершення.

Функції Палати громад: усі рішення Парламенту стають законами, оскільки немає механізмів, які б спростовували прийняті Парламентом акти; законодавча діяльність; розробка та вирішення питань загальнодержавного характеру; судові функції у випадках “злочинів проти Парламенту”; формування звинувачення і порушення процедури імпічменту; формування Уряду.

Органи Палати громад:

Спікер (обирається із складу партії більшості на першій сесії новообраної палати; обирається на весь термін роботи палати; після обрання спікер є політично нейтральною особою. На термін головування в палаті виходить із партії; забезпечує організацію роботи палати; головує на сесійних засіданнях палати.

Заступники спікера (обираються разом із спікером у кількості 3 осіб; допомагають спікеру в організаційно-управлінській діяльності в палаті; у разі відсутності спікера один із заступників його заміщає).

Партійні фракції (партійні фракції створюються на підставі партійної належності депутатів. Вони розділяють своїх представників за відповідними комітетами; визначають парламентських організаторів партій (батогів), які забезпечують дотримання партійної дисципліни членами фракцій під час голосування).

Постійні комітети нижньої палати (у Палаті громад існує 5 постійних комітетів, які не мають постійної спеціалізації. До складу комітетів входить до

50 депутатів. Комітети не мають назви, існує літерне позначення А, В, С ...; додатково існує 12 спеціалізованих постійних комітетів, які функціонують паралельно з відомствами уряду, у тому числі комітети з оборони, сільського господарства, внутрішніх справ та ін. Їх основне призначення – визначення головних пріоритетів уряду у зовнішній та внутрішній політиці. Вони збирають інформацію і мають право зажадати від будь-якого міністра чи державного службовця звітувати про використання бюджетних ресурсів та про результати реалізації державної політики; комітети проводять велику роботу з обговорення законопроектів).

Парламентські уповноважені (призначаються урядом із складу авторитетних політиків, які мають великий досвід політичної та державної служби, після досягнення віку 65 років; уповноважені проводять розслідування правопорушень діяльності урядових структур та інших відомств виконавчої влади; скарги одержують від населення або через депутатів відповідного виборчого округу; займаються тільки тими скаргами, з якими неможливо звернутися до адміністративного суду).

Палата лордів – практично не обирається, складається з 2 єпископів англійської церкви (духовних лордів), 92 виборних представників від спадкових перів та кількох сотень пожиттєвих перів. Призначення єпископів англійської церкви, а також спадкових та пожиттєвих перів здійснює Королева за поданням Прем'єр-міністра. Внаслідок конституційної реформи 2005 р. зі складу Палати лордів виключені судові лорди – у зв'язку з передачею верховної судової влади до вперше створеного Верховного суду держави. Керує засіданнями Палати лордів спікер.

Спікер Палати лордів – призначається Королевою. В умовах відсутності Конституції і за положенням “парламентського суверенітету” Парламент не пов'язаний раніше ухваленими рішеннями і може скасовувати акти конституційного значення. Британські суди позбавлені права переглядати або скасовувати акти Парламенту.

Парламент – найвищий державний орган Великобританії, що безпосередньо обумовлено реалізацією ним двох ключових функцій.

Перша з них є найважливішою для держави і забезпечує існування суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, у тому числі у сфері публічного адміністрування – це законодавча функція. Вона реалізується в основному через постійні і тимчасові комітети Парламенту. Правом законодавчої ініціативи користуються як члени Парламенту, так і члени Уряду (які обов'язково мають бути депутатами однієї з палат), причому законопроекти Уряду мають пріоритет і можуть бути внесені у будь-який час. Законопроект проходить три читання. Схвалений Палатою громад у третьому читанні, він направляється до Палати лордів. Передбачені також спеціальні законодавчі процедури: делеговане законодавство (постанови, що видаються Урядом на підставі законів), розгляд фінансових законопроектів за так званою фінансовою процедурою та розгляд приватних законопроектів, унесених у формі петиції. Будь-який прийнятий документ вимагає Королівської санкції, щоб стати законом.

Парламент є головним законодавчим інститутом Великої Британії, оскільки Парламент Шотландії, Асамблея Північної Ірландії та Національна асамблея Уельсу не мають статусу суверенних органів. На відміну від України, жоден суд Великої Британії не може оголосити акт Парламенту неконституційним, тому що Конституції як єдиного документа у Великобританії немає і новий закон може змінити або скасувати будь-який старий та стати частиною британської Конституції.

Друга функція британського Парламенту – контроль над Урядом. Згідно з традицією та конституційними угодами Уряд формується Парламентом і несе відповідальність перед ним. У Парламенті (як правило, за ініціативою опозиції) відбувається обговорення діяльності Уряду. Для його проведення виділяється 20 днів на сесію. Широко практикуються як письмові, так і усні парламентські питання до Уряду, що переважно мають публічний характер. “Година питань” транслюється по телебаченню. Парламент здійснює перевірку витрат Урядом грошових коштів, виділення яких було затверджено Парламентом. Така перевірка проводиться парламентським Комітетом з публічної звітності, якому сприяє і надає необхідну інформацію Національне ревізійне відомство. Доповіді Комітету щорічно обговорюються Палатою громад.

Формально *виконавча влада* у Великій Британії належить Короні (в особі монарха), яка номінально очолює увесь адміністративний апарат країни. Цей апарат включає центральні органи та органи місцевого самоврядування. До центральних органів, крім Корони, належать: Прем'єр-міністр, Кабінет, Уряд, Таємна рада, міністерства і відомства.

Слід зауважити, що виконавча влада Великої Британії базується на особливому статусі **Корони**, під яким розуміється необмежена влада Суверена та його Таємної ради формувати доктрину та практику повноважень інших органів виконавчої влади.

Теоретично повноваження монарха досить широкі, проте на практиці вони обмежені. Суверен діє в рамках конвенцій та прецедентів, майже завжди користуючись королівськими прерогативами за порадою Прем'єр-міністра та інших міністрів. Суверен призначає, у разі потреби, нового Прем'єр-міністра, формальне призначення відбувається на церемонії, що має назву “поцілунок рук”. Теоретично монарх може відправити Прем'єр-міністра у відставку, але конвенції та прецедент це забороняють. Суверен призначає та відправляє у відставку Кабінет та інші міністерства за поданням Прем'єр-міністра.

Монарх щотижня зустрічається з Прем'єр-міністром; регулярні зустрічі проводяться також з іншими членами Кабінету. Монарх може висловити своє бачення, хоча зрештою повинен прийняти рішення, яке пропонують Прем'єр-міністр чи Кабінет.

Суверен призначає Першого міністра Шотландії, але за поданням Шотландського парламенту. Перший міністр Уельсу безпосередньо обирається Національною асамблеєю для Уельсу. У справах Шотландії Суверен діє за порада-

ми; у справах Уельсу – за порадою Прем'єра Великої Британії та Кабінету, бо автономія Уельсу обмежена. Те саме стосується і Північної Ірландії.

Повноваження, що належать Короні, називаються **Королівські прерогативи**. Вони включають права (наприклад укладання договорів або направлення послів) та обов'язки (наприклад захищати королівство). Конституційність британської монархії полягає в тому, що королівські прерогативи у більшості випадків реалізуються міністрами або застосовуються за їх порадою. Згода Парламенту на таку реалізацію не потрібна. Разом з тим згода Корони має бути отримана будь-якою з Палат перед обговоренням білля, що впливає на прерогативи або інтереси Корони.

Прерогативою монарха є скликання, продовження повноважень та розпуск Парламенту. Всі парламентські акти приймаються в ім'я монарха. Перед тим, як білля стає законом, потрібна королівська згода (Суверен може дати згоду, забрати згоду або утриматись).

Корона має прерогативу призначення міністрів, таємних радників, членів виконавчих органів та інших посадовців. Від її імені це роблять Прем'єр-міністр та деякі інші міністерства. Монарх є главою збройних сил (британська армія, королівський флот, королівські військово-повітряні сили). Прерогатива Суверена – оголошувати війну, укладати мир, керувати військовими діями.

Монарх має прерогативи у сфері закордонних справ, зокрема: обговорювати умови та ратифікувати договори, союзи, міжнародні угоди. Ці прерогативи не потребують схвалення Парламенту. Проте договір не може вносити зміни до законодавства королівства, в цьому випадку потрібне прийняття Парламентом відповідного акта. Суверен також акредитує британських високих комісарів та послів, приймає іноземних дипломатів.

Також Суверен вважається джерелом справедливості та призначає суддів у всіх видах справ. Особисто монарх не здійснює правосуддя, судові функції здійснюються в ім'я монарха. Аналогічно монарх також є джерелом честі, джерелом усіх почесностей та гідності. Монарх надає статус перів, призначає кавалерів в ордені, надає звання лицарів та інші почесності (більшість за порадою Прем'єр-міністра; особисто – ордені Підв'язки, Чортополоху, Вікторіанський та Доброчесностей).

Крім того, монарх – Верховний правитель англіканської церкви і може призначати єпископів та архієпископів.

Таємна рада – дорадчий орган британського монарха, за допомогою якого він здійснює свої владні прерогативи. Повна назва: Його (Її) Величності Найповажніша Таємна рада.

За своєю чисельністю (близько 300 осіб) Таємна рада є найбільшим урядовим органом, хоча кворум для її засідань складає лише 3 радники. Монарх може особисто призначати всіх таємних радників, але на практиці він це робить за порадою Уряду. Поточний спадкоємець Корони та Принц-консорт незмінно входять до складу Таємної ради, так само і три найвищі духовні особи англіканської церкви – архієпископ Кентерберійський, архієпископ Йоркський

та єпископ Лондона. Також входять до Таємної ради кілька найголовніших суддів: ординарні апеляційні лорди, судді апеляційного суду Англії і Уельсу, Північної Ірландії та Шотландії. Разом з тим основна частина Таємної ради – політики. Прем'єр-міністр, міністри Кабінету, деякі головні міністри, які не входять до Кабінету, лідер опозиції та голови великих партій у Палаті громад призначаються таємними радниками. Також членами Таємної ради можуть бути офіційні особи з інших королівств Співдружності. Членство триває до розпуску Таємної ради, що автоматично відбувається через шість місяців після смерті Суверена. Проте, як правило, новий монарх призначає всіх попередніх членів Таємної ради після розпуску, отже, фактично членство довічне.

Засідання Таємної ради зазвичай відбуваються щомісячно, коли Суверен може бути присутнім. Якщо монарх не має змоги прийти на засідання, його місце може бути зайняте двома або більше державними радниками, які можуть бути обрані з числа членів королівської родини. На засіданнях Таємної ради Лорд-голова зачитує список планованих указів, а монарх просто говорить "схвалено". Зазвичай лише кілька міністрів приходять на ці засідання, які довго не тривають. Повні засідання Таємної ради відбуваються тільки тоді, коли монарх оголошує про свій шлюб або коли він помирає. В останньому випадку Таємна рада разом з духовними лордами, світськими лордами, а також Лорд-мером Лондона та представники Співдружності оголошують про вступ на посаду нового монарха.

Суверен здійснює виконавчу владу виданням "указів у Раді" за рекомендацією Таємної ради. "Укази у Раді" пишуться начорно Кабінетом та використовуються для простих урядових постанов. Також вони використовуються для видачі королівської санкції на закони, що пройшли законодавчі органи залежних територій. Призначення на посаду в Кабінеті також здійснюються "указами в раді". На відміну від "указів у Раді", існують ще укази Таємної ради. Вони видаються не монархом, а членами Таємної ради без його участі за окремими дозволами, що містяться в актах Парламенту, та використовуються для управління громадськими установами. Монарх випускає Королівські хартії за рекомендацією Таємної ради. Хартії надають особливий статус певній місцевості чи місцевим органам влади: наприклад, надають містечкам статус міста чи селища міського типу. Корона в Таємній раді виконує також деякі судові функції. Так Корона заслуховує апеляції від церковних судів, Адміралтейського суду, призових судів та Дисциплінарної комісії Королівського коледжу хірургів-ветеринарів, апеляції на дії церковних комісарів і апеляції на деякі акти Парламенту. Корона в Таємній раді також заслуховує апеляції від королівств Співдружності, британських заморських територій, територій суверенних баз і залежних територій.

Виконавча влада

Виконавча влада належить монарху та здійснюється Урядом Її Величності, який складається з Прем'єр-міністра та міністрів Її Величності. Формується парламентським способом (лідера парламентської більшості Королева призначає на посаду Прем'єр-міністра, за його пропозицією вона ж призначає інших

членів Уряду). Уряд функціонує за умови довіри до нього з боку Палати громад, яка має право висловити недовіру до Уряду. Крім колективної відповідальності, міністри також індивідуально відповідальні перед Палатою громад. У складі Уряду утворюється вужча структура – Кабінет (до його складу входять міністри за вибором Прем'єр-міністра), який вирішує поточні справи, що належать до компетенції Уряду.

Функції Уряду:

– *координаційна* – узгодження завдань і робіт, що проводяться у провідних сферах (освіта, праця, соціальний захист);

– *політична* – члени Уряду є одночасно і членами Палати громад;

– *адміністративна* – пов'язана з питаннями управління в окремих галузях;

– *регулююча* – управління господарською діяльністю, соціальною і оборонною сферами;

– *зовнішньополітична діяльність*;

– *реалізація законів*.

Уряд країни, як правило, очолюється лідером партії, яка перемогла на виборах і має найбільшу кількість місць у Палаті громад, складається з членів Кабінету, міністрів, що не входять до складу Кабінету, і молодших міністрів (усього налічується близько 100 осіб). Прем'єр-міністр одноосібно формує склад Уряду та визначає, хто з міністрів входить до складу Кабінету.

Прем'єр-міністр Великобританії є головою Уряду та Кабінету, також він виступає головним радником Корони. Офіційний статус Прем'єр-міністра на сьогодні залишається неоднозначним, адже в писаному законодавстві його влада над іншими членами Кабінету чітко не визначена, хоча повноваження останніх більш повно розкриті в актах Парламенту.

Прем'єр-міністр відіграє виняткову роль у здійсненні виконавчої влади та державної влади загалом. Крім традиційних повноважень, характерних для керівників урядів у парламентських конституційних державах, Прем'єр-міністр Великобританії впливає, зокрема, і на формування керівного складу англіканської церкви.

За конституційною угодою монарх призначає на посаду Прем'єр-міністра особу, яка зможе отримати підтримку у Палаті громад. Як правило, це член Палати громад, який є лідером партії, що має більшість у Парламенті. Якщо партія більшості відсутня (що майже неможливо через специфіку виборчої системи Великобританії), дві або більше груп у Парламенті можуть сформува-ти коаліцію, а її лідер обійме посаду Прем'єр-міністра. В умовах “підвішеного Парламенту”, коли жодна партія або коаліція не має більшості, Суверен має можливість вільного вибору кандидата на посаду Прем'єр-міністра, який, на думку монарха, буде користуватися підтримкою в Парламенті. За іншою конституційною угодою Прем'єр-міністр як член найбільшої партії у Парламенті має право вирішувати питання про розпуск Парламенту, а монарх повинен підтримати його прохання.

Прем'єр-міністр очолює Уряд, керує діяльністю Кабінету, міністерств і центральних відомств. Одночасно він обіймає одну з міністерських посад – Першого лорда казначейства, крім того, за посадою він одночасно є головою Міністерства у справах цивільної служби, що також визначає його провідну роль у сфері виконавчої влади. Він вирішує питання про склад Кабінету та Уряду, число міністерських постів, призначення міністрів і глав центральних відомств та інших головних керівників міністерств і відомств, вищих суддів, вищого командного складу збройних сил та інших посадовців. Хоча формально Прем'єр-міністр та його Кабінет призначаються монархом для формування Уряду. Разом з тим Прем'єр-міністр самостійно формує склад Кабінету і, за традицією, монарх поважає вибір Прем'єр-міністра. Так само він визначає склад Уряду, лише за відсутності в партії Прем'єр-міністра абсолютної більшості в Палаті громад може бути сформований коаліційний Уряд.

Термін повноважень Прем'єр-міністра пов'язаний з терміном повноважень Палати громад. Максимальний термін повноважень палати – 5 років. На практиці ж вона розпускається монархом раніше цього терміну за запитом Прем'єр-міністра. Зазвичай Прем'єр-міністр обирає найбільш вигідний для його партії момент для розпуску, щоб отримати якомога більше голосів на виборах. Якщо після виборів партія Прем'єр-міністра втрачає більшість у Палаті громад, він йде у відставку. Лідер партії, яка перемогла, або ж лідер коаліції призначається на посаду Прем'єр-міністра. За деяких обставин Прем'єр-міністр може бути вимушений або розпустити Палату громад, або піти у відставку. Це відбувається у тому випадку, коли палата висловлює недовіру або відмовляється висловити довіру. Те саме відбувається і тоді, коли Палата громад відмовляється прийняти бюджет або якусь іншу особливо важливу частину програми Уряду. Крім того, Прем'єр-міністр може піти у відставку в разі втрати підтримки з боку власної партії, через негаразди зі здоров'ям або через інші особисті причини.

При Прем'єр-міністрові існує секретаріат – особистий апарат голови Уряду, який формується ним безпосередньо у складі: прес-секретаря, радників з питань оборони, іноземних справ, економіки тощо. У регіональних урядах Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії посада, яка відповідає посаді Прем'єр-міністра, називається Перший міністр.

Уряд Великобританії формується після парламентських виборів лідером партії, що отримала парламентську більшість у Палаті громад, тобто новопризначеним Прем'єр-міністром. Уряд – це колегіальний орган, склад якого за законом не повинен перевищувати 95 осіб. До Уряду входять міністри, що очолюють міністерства (які досить часто називають департаментами), їх заступники; міністри без портфеля; парламентські секретарі міністерств; особи, які обіймають деякі традиційні посади: Лорд-канцлер, Лорд казначейства, Лорд-голова ради, Канцлер герцогства Ланкастерського, Лорд-хранитель печатки, Головний поштмейстер. У повному складі Уряд майже ніколи не засідає та не приймає ніяких рішень. Як виняток Уряд збирається, наприклад, у разі його відставки. По суті,

Уряд є групою осіб, що втілює у собі принцип колективної політичної відповідальності перед Парламентом. Тому реальне керівництво здійснює Кабінет.

Кабінет Великобританії формується з членів партії, яку очолює Прем'єр-міністр у Палаті громад, хоча закон і не забороняє призначати членів Кабінету з Палати лордів.

Більшість членів Кабінету є міністрами Уряду (в основному головами департаментів на посаді державного секретаря).

Кабінет складається зі старших членів Уряду. Кожного вівторка під час засідань у Парламенті члени Кабінету (державні секретарі всіх департаментів та деякі інші міністри) зустрічаються для обговорення найбільш важливих питань.

Департаменти та їхні агенції відповідальні за практичну реалізацію політики Уряду.

До складу Кабінету зазвичай входять Прем'єр-міністр, 21 міністр Кабінету, 99 інших міністрів (у різні часи кількість членів коливається в межах 20–25 осіб). Серед них: Прем'єр-міністр, Лорд-канцлер (голова Палати лордів); Канцлер казначейства (міністр фінансів); державні секретарі (міністри): внутрішніх справ, закордонних справ, оборони, торгівлі і промисловості, а також інші найбільш поважні посадові особи держави за вибором Прем'єр-міністра.

Виконавча влада здійснюється Прем'єр-міністром і Кабінетом, члени якого складають присягу Таємній раді Великобританії. Адже технічно Кабінет є одним із комітетів Таємної ради, тому всі його члени автоматично призначаються таємними радниками. Кабінет здійснює розробку основних законопроектів та широко користується своїм правом законодавчої ініціативи, подаючи їх до Парламенту. Рішення Кабінету та Прем'єр-міністра приймаються від імені Суверена на спеціальних засіданнях Таємної ради в присутності Лорда Голови та обмеженого числа радників; ці рішення називаються "Указ в Раді". Тобто Кабінет має можливість у повному обсязі реалізовувати своє право на видання актів делегованого законодавства. Крім того, Кабінет здійснює керівництво діяльністю державного апарату, визначає зовнішню та внутрішню політику в межах основного політичного курсу, визначеного Парламентом.

Головними функціями Кабінету є:

- надання для погодження Парламентом остаточного варіанта програми політичної діяльності держави;
- контроль за відповідністю дій органів виконавчої влади політичному курсу, що затверджений Парламентом;
- розмежування сфер впливу та координація діяльності міністерств і відомств.

Кабінет збирається на регулярній основі, як правило, щотижня у вівторок вранці, для обговорення найбільш важливих питань державної політики та ухвалення рішень. Скликає Кабінет і веде його засідання Прем'єр-міністр. Протокол засідання Кабінету зазвичай не ведеться. Іноді не протоколюються навіть його рішення. Найбільш важливі рішення Кабінету для надання їм юридичної сили оформлюються у вигляді законопроектів, що направляються в

Палату громад, або у вигляді указів Корони в Таємній раді. В інших випадках рішення є вказівкою міністрові або іншому посадовцю центрального апарату, як він повинен діяти. Специфіка такої вказівки полягає в тому, що вона формально не має юридичної сили, тобто покладає на адресата політичну, а не юридичну відповідальність за його невиконання. При виникненні суперечностей щодо виконання такого рішення воно не буде підтримане судом.

Тривалість засідань Кабінету залежить від стилю управління Прем'єр-міністра та політичних умов, що склалися в державі. На сьогодні засідання досить часто може тривати всього 30 хвилин, що свідчить про формальне затвердження рішень, прийнятих у комітетах, у кулуарних групах або в двосторонніх зустрічах між Прем'єр-міністром та головами окремих департаментів, а обговорення в Кабінеті обмежені.

Забезпечення діяльності Кабінету здійснюється за допомогою секретаріату Кабінету та комітетів. Секретаріат працює під безпосереднім керівництвом голови секретаріату, однак загальнополітичне керівництво цим органом належить до компетенції Прем'єр-міністра. Секретаріат складається з постійних секретарів, їх заступників та помічників, які працюють на постійній основі, а також із запрошених для вирішення спеціальних завдань. Крім секретаріату при Кабінеті існують два види комітетів: постійні та тимчасові ("спеціальні комітети" – створені для розгляду та вирішення конкретних питань). Комітети, як правило, зосереджені на конкретних сферах політики, особливо тих, що зачіпають сферу діяльності кількох міністерств, яка потребує координації. Прем'єр-міністр одноособово вирішує всі питання, пов'язані з кількістю та діяльністю комітетів, їх створенням чи ліквідацією.

Крім того, Прем'єр-міністр має так званий "кухонний" Кабінет (його ще називають "внутрішнім" чи "вузьким" Кабінетом), який не має формально-правового статусу та до складу якого входять особисті радники Прем'єр-міністра з числа офіційного Кабінету. На закритих засіданнях (нарадах) "кухонного" Кабінету обговорюються найважливіші для держави політичні рішення. Абсолютна більшість важливих рішень приймаються на таких закритих засіданнях, а засідання офіційного Кабінету міністрів необхідні лише для їх остаточного затвердження.

Відповідальність Кабінету перед Парламентом у Великобританії визначають конституційні конвенції, які встановлюють колективну відповідальність та відповідальність окремих міністрів. Колективна відповідальність Кабінету означає, що його члени приймають рішення колективно, тому відповідальність за наслідки цих рішень несуть на колективній основі. Індивідуальна відповідальність міністрів полягає в тому, що як керівник департаменту (міністерства) міністр несе відповідальність за свою діяльність та діяльність свого департаменту (міністерства), а також за усі невдачі та помилки. У разі своєї некомпетентності міністр (згідно з конституційною конвенцією) повинен піти у відставку. Слід також зазначити, що члени Кабінету є членами Парламенту, а відтак у Великобританії виконавча влада повністю не відокремлена від законодавчої влади.

Міністерства: Департамент публічного переслідування (відомство генерального атторнея); Секретаріат Кабінету міністрів, підприємництва, інновацій та ремесел; у справах громад та місцевого самоврядування; культури, медіа та спорту; освіти; навколишнього середовища, продовольства та розвитку сільських територій; міжнародного розвитку; транспорту; праці та пенсійного забезпечення; енергетики та зміни клімату; охорони здоров'я; закордонних справ і у справах Співдружності Націй; Казначейство Її Величності (Казначейство є міністерством економіки і фінансів); внутрішніх справ; оборони; юстиції; у справах Північної Ірландії; у справах Шотландії; у справах Уельсу; Секретаріат генерального прокурора Шотландії; Секретаріат голови Палати громад; Секретаріат голови Палати лордів; Департамент гарантування експортних кредитів.

Міністерства у системі публічного адміністрування Великобританії виступають як галузеві або функціональні органи управління. У Великій Британії міністерства називають *урядовими департаментами*, які поділяються на міністерські та неміністерські департаменти. Особливістю для Великобританії є те, що законодавство визнає посаду міністра, але не самі міністерства.

Урядові департаменти очолюються міністрами та займаються питаннями, що вимагають прямого політичного контролю. У більшості департаментів міністр називається державним секретарем і є членом Кабінету. Керівництво департаментом здійснюється цивільним службовцем (чиновником), що називається постійним секретарем. Урядовим департаментам підпорядковуються виконавчі агентства. Виконавче агентство – це неурядовий державний орган, що має в розпорядженні часткову автономію для виконання своїх функцій. Вони зазвичай звітують перед одним або кількома урядовими департаментами, які надають фінансування та встановлюють стратегічні цілі цього агентства.

Неміністерські департаменти: Комісія у справах благодійності; Управління захисту конкуренції та ринків; Королівська служба переслідування; Агентство із стандартизації харчової продукції; Комісія з лісництва; Департамент з питань страхування; Юридичний (правовий) департамент; Королівська податково-митна служба; Центр державного кадастру (орган з реєстрації, опису та оцінки земельної власності); Національна служба інвестицій та вкладень; Національний архів; Національне агентство з боротьби зі злочинністю; Служба залізничних та автомобільних шляхів; Служба регуляції паливного та енергетичного ринків; Служба з управління кваліфікаційними та екзаменаційними вимогами; Бюро стандартизації освіти, роботи з дітьми та навичок; Картографічне управління; Відділ по боротьбі з економічною злочинністю (з крупними фінансовими махінаціями); Верховний Суд Сполученого Королівства; Управління статистики; Департамент по сприянню торгівлі та інвестиціям; Управління по контролю за водопостачанням.

Інші публічні органи є в різній мірі незалежними, але прямо підпорядковуються міністрам. Існує 4 типи автономних неурядових організацій:

– виконавчі організації – працюють на уряд у певних сферах, наприклад Агентство з охорони навколишнього середовища;

– дорадчі організації – надають незалежні експертні поради міністрам, наприклад Комітет зі стандартів публічного життя;

– судові організації – є частиною судової системи та мають юрисдикцію над окремими сферами закону, наприклад Апеляційний трибунал з питань конкуренції.

Незалежні моніторингові комітети – відповідальні за утримання місць позбавлення волі та ув'язнених, наприклад Інспекторат Її Величності по в'язницях: 72 – високопрофільні групи; 11 – публічних корпорацій; 3 – автономних уряди / Впноважені адміністрації: Виконавча влада Північної Ірландії; Уряд Шотландії; Уряд Уельсу.

Неміністерські департаменти займаються питаннями, що не вимагають прямого політичного контролю. Вони очолюються цивільним службовцем (чиновником). Деякі виконують регулюючі або перевірочні функції, тому їх статус повинен захищати їх від політичного втручання. Деякі очолюються постійним секретарем або другим постійним секретарем.

Створення, реорганізація та ліквідація департаментів або перерозподіл функцій між ними відбуваються за рішенням Кабінету та оформлюються указом Корони в Раді; кількість департаментів не є сталою та може змінюватися.

До складу кожного урядового департаменту входить низка підрозділів, що обумовлює їх структуру, для них характерна наявність різноманітних управлінь, відділів, секцій тощо. Урядові департаменти Великобританії є публічними юридичними особами, тому до них можуть пред'являтися в суді позови.

Особливістю британської публічної адміністрації є наявність територіальних (регіональних) міністерств: у справах Шотландії, Уельсу та Ірландії, що обумовлено особливістю територіального устрою.

Міністри і голови центральних відомств (департаментів) є головними представниками держави. Відповідно до Акта про міністрів Корони 1937 р. вони призначаються з числа членів Палати громад або Палати лордів. Міністри відповідають за все у своїй сфері: за власні дії та дії підлеглих їм службовців. Усі претензії до центральних урядових органів адресуються їм. Як зазначалося, міністри несуть перед Парламентом політичну відповідальність – аж до виходу у відставку. Перед судами вони несуть юридичну відповідальність за свої незаконні дії та дії своїх підлеглих.

Сфера діяльності міністрів – прийняття та реалізація політичних рішень. При цьому прийняття політичних рішень має спиратися на факти, які є в розпорядженні адміністрації, та здійснюватися виключно в рамках чинного законодавства (принцип *intra vires*). Міністри мають право видавати нормативно-правові та індивідуальні акти. Крім того, вони мають численні адміністративні повноваження щодо управління та контролю діяльності центральних відомств і органів місцевого самоврядування. У багатьох випадках центральні органи мають підлегли їм самостійні відділення на місцях.

Назви посад міністрів розрізняються залежно від місця, яке посідає конкретне міністерство в неформальній ієрархії центральних органів влади. Держав-

ний секретар – це найбільш значимий міністр Корони, що має право безпосереднього звернення до Суверена. Традиційно старшим серед державних секретарів є міністр внутрішніх справ, чий департамент займається вирішенням численних різнопланових питань (контроль над імміграцією, пенітенціарною системою, проведенням виборів та ін.). Назва “міністр Корони” характерна для старших міністрів Великобританії, таких як Канцлер казначейства (міністр фінансів). Посади нижчих за ієрархією міністрів, що очолюють, наприклад, Міністерство освіти і зайнятості, Міністерство промисловості і торгівлі, іменуються “державними міністрами”. Усі з перелічених категорій міністрів можуть стати членами Кабінету. Так, членом Кабінету є державний міністр доквілля, транспорту і регіонів, який очолює відповідне багатопрофільне міністерство.

Міністрів Великобританії іноді важко ідентифікувати, наприклад Лорд-хранитель печатки – це голова Міністерства у справах жінок. Крім того, існує ряд міністрів без портфеля, на яких покладено обов’язки з адміністрування тих напрямів державної діяльності, доступ до інформації про які обмежено. Як очільник адміністративної влади міністр має в розпорядженні штат помічників, яких умовно можна поділити на помічників-управлінців та помічників-політиків. До першої категорії відносять кадрових цивільних службовців: постійного заступника міністра, постійного секретаря, прес-секретаря, радників та експертів структурних підрозділів міністерства. До другої – політичних заступників міністра, що представляють його в Парламенті, та парламентських секретарів, що призначаються міністром із числа депутатів правлячої партії і забезпечують постійний зв’язок міністра з Парламентом. Указаний розподіл обов’язків допоміжних служб міністра допомагає оптимізувати його роботу за всіма напрямками. Як політик міністр вносить до Парламенту розроблені в межах його міністерства проекти законів. Також міністр видає інструкції та накази, що регламентують порядок діяльності службовців міністерства. Своєрідними політичними кураторами “нижчестоящих” міністрів виступають державні секретарі. Окремої згадки заслуговують міністерські розслідування, відповідальними за які також є міністри. Такі розслідування відповідно до Акта про трибунали та розслідування 1992 р. проводяться як у порядку адміністративного спору за фактом скарги, так і з метою перевірки рівня та якості управління в підлеглих міністерству структурах.

Крім міністерств (урядових департаментів), у системі центральних установ виконавчої влади Великобританії створено значну кількість *відомств*, метою існування яких є усунення прогалин у системі публічного адміністрування та його оптимізація. У деяких випадках відомства настільки відокремлені від міністерств, що їх називають автономними структурами. Масштаб їх діяльності, персональний склад, межі самостійності, система підлеглих та форми відповідальності, як правило, неоднакові. Відомства важко класифікувати, оскільки їх правовий статус істотно відрізняється.

Умовно відомства можна підрозділити на кілька груп. До першої, найбільшої, належать публічні корпорації (*public corporations*), що часто розгля-

даються як синоніми відомств Великобританії. Вони мають суттєву внутрішню автономію, складну структуру, різноманітний склад та широкомасштабні функції, до них належать:

- Державне відомство британської контррозвідки (служба безпеки MI-5), Банк Англії, Британська радіомовна корпорація (BBC), Статистична служба, Національний космічний центр, Агентство з охорони довкілля тощо;

- Житлова корпорація, Служба з питань охорони здоров'я і безпеки тощо, до компетенції яких входить прийняття адміністративно-правових актів нормативного характеру, спрямованих на вирішення профільних управлінських проблем;

- відомства з надання послуг (наприклад численні управління у сфері туризму);

- відомства з урегулювання конфліктів (Комісія з расового рівноправ'я, Комісія у справах низькооплачуваних осіб та ін.).

Відомствам Великобританії характерні такі загальні риси:

- усі відомства, незважаючи на їх відмінності, є юридичними особами публічного права, наділеними спеціальною компетенцією, значною адміністративно-правовою та фінансовою автономією. Проте вони залишаються частиною державного апарату;

- межі їх самостійності дійсно значні. Наприклад, щодо публічних корпорацій, які є юридично підзвітними Парламенту, кураторство здійснює Кабінет. Фактично ж вони є самостійними організаціями, які часто визначають як функціональну децентралізовану адміністрацію;

- до складу відомств входять не лише кадрові чиновники, а й інші особи, зайняті роботою на громадських засадах. Наприклад, у складі такого виконавчого агентства, як Головна викладацька рада, – педагоги різних рівнів освіти, а в Раді Англії у справах мистецтв – представники мистецтва;

- усі відомства, яких у сукупності у Великобританії більше тисячі, є активними працедавцями, про що свідчить високий (до 80%) рівень зайнятості в них цивільних службовців.

Судова влада

Судова влада здійснюється від імені Королеви та складається з трьох окремих судових систем: Англії та Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. Відповідно до Акта про конституційну реформу 2005 р. вищою апеляційною інстанцією в усіх справах (крім кримінальних справ Шотландії, для яких останньою апеляційною інстанцією є Високий суд правосуддя) є Верховний суд, який почав свою роботу 2010 р. Більшість членів Верховного суду склали колишні члени Палати лордів – судові лорди.

Судова колегія Палати лордів (найвища апеляційна інстанція у цивільних справах по всій країні, у кримінальних справах – в Англії, Уельсі та Північній Ірландії).

Загальна структура судової системи: Вища судова інстанція; Вищий центральний судовий орган; Суди Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії; Військові суди.

Структура спеціальних судів: Коронерські суди; Адміністративні трибунали; Спеціальні суди; Військові суди.

Судді усіх судів призначаються королем, за винятком військових судів, які призначаються військовим командуванням з числа офіцерів.

Вищою судовою інстанцією є Палата лордів.

Вищі центральні судові органи – Верховний суд, Високий суд та Апеляційний суд.

Влада в територіальних одиницях

Велика Британія – складна унітарна держава з автономією і з особливостями управління в деяких історико-географічних одиницях. З точки зору особливостей місцевого самоврядування та управління до складу Великобританії входять кілька складових частин: Англія, Шотландія, Уельс, Північна Ірландія “історичні одиниці”, а також кілька дрібних островів навколо Великобританії (Сарк, Мен, Нормандські острови тощо). Крім того, Великобританія має колоніальні володіння: Гібралтар, острів Святої Олени, інші дрібні острови. Усі ці частини розрізняються за етнічними ознаками, за умовами побуту, за рівнем розвитку. Кожна з указаних адміністративних одиниць має власну систему адміністративного та географічного поділу, які переважно виникли ще до появи такої держави, як Велика Британія. Відповідно не існує її уніфікованого поділу на адміністративні одиниці.

Уся територія Великобританії розділена на графства, унітарні утворення і округи. Англія складається з 34 графств, 47 унітарних утворень та Великого Лондона (створений у 1965 р. як окреме адміністративне утворення). Графства поділяються на округи, які, у свою чергу, включають у себе приходи. Деякі округи називаються містами. Територія Уельсу поділяється на 22 унітарних утворення, які називаються графствами або міськими графствами та управляються унітарними радами. Шотландія поділяється на 32 унітарних утворення, у рамках яких функціонують унітарні ради. Північна Ірландія поділена на 6 адміністративних районів, розділених, у свою чергу, на 26 округів, ради яких мають дуже обмежене коло повноважень. Усі округи (у кожному з них має бути не більше 10 тис. населення) поділяються на приходи чи громади – низову ланку адміністративно-територіального поділу.

Організація місцевого уряду *Англії* дуже складна, з розподілом функцій залежно від розташування місцевості. Законодавча база щодо англійського уряду встановлюється Парламентом і Урядом Великої Британії, оскільки в Англії немає власного Парламенту. Вищий рівень адміністративного поділу Англії складають дев’ять урядових регіонів або урядових регіонів Європейського Союзу. Один регіон, Великий Лондон, має свою виборну асамблею і мера. Нижче регіонального рівня йде рала графства, а потім районні ради чи унітарні ради. Сам же Лондон має свою систему з 32 Лондонських бюро. Члени ради обираються за мажоритарною системою.

Самоврядування на місцевому рівні у *Шотландії* розділене на основі 32 областей Шотландії з великою різницею в розмірах та кількості населення

серед них. Міста Глазго, Едінбург, Абердин та Данді є окремими областями, як і Країна Гір, яка включає територію третини Шотландії, але має населення трохи більше 200 тис. осіб. Після прийняття в 1998 р. британським Парламентом Акта про Шотландію в Шотландії з'явився власний Парламент і Уряд (виконавча рада). Шотландський Парламент складається з 129 членів, що обираються на чотири роки за змішаною виборчою системою (73 – за мажоритарною виборчою системою, 56 – за пропорційною). Парламент має законодавчі повноваження з питань економічного розвитку, податків, житлового, сільсько-го та лісового господарства, рибальства, довкілля, охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення.

Місцеве самоврядування *Уельсу* базується на 22 унітарних утвореннях, включаючи міста Кардіфф, Суонси та Ньюпорт, кожне з яких є окремим утворенням. Вибори проводяться раз на 4 роки за мажоритарною системою. У 1998 р. Парламент Великобританії також прийняв Акт “Про управління Уельсом”, відповідно до якого була заснована Національна асамблея Уельсу, що складається з 60 депутатів (40 депутатів обираються за мажоритарною виборчою системою, 20 – за пропорційною). Національна асамблея Уельсу не наділена законодавчими повноваженнями та має право лише розширювального тлумачення та конкретизації законів, прийнятих Парламентом Великобританії, виходячи з особливостей регіонального розвитку Уельсу з питань охорони здоров'я, житлобудівництва, освіти, культури і спорту. Виконавчу владу в Уельсі здійснює Кабінет, членів якого називають секретарями Асамблеї.

Північна Ірландія з 1973 р. була розділена на 26 районів. Права місцевої влади обмежені обслуговуючими функціями, такими як, наприклад, прибирання сміття, контроль за домашніми тваринами та догляд за парками. Північна Ірландія не має парламенту як такого, замість цього там створено власний представницький орган (Стормунт), що складається із 108 депутатів та має виконавчу раду. При цьому зберігаються істотні прерогативи центральних органів влади Великобританії, що мають право призупиняти діяльність органів влади у Північній Ірландії та встановлювати пряме управління цим регіоном.

Отже, місцеве самоврядування у Великій Британії можна розділити на такі рівні. Територія держави розділена на області місцевого самоврядування, що називаються графствами, а в цих графствах створені райони місцевого самоврядування, що називаються округами. Ті округи, які згідно із законом вважалися “сільськими”, розділені на приходи. У кожному графстві, окрузі утворюється рада. У кожному приході створюються збори приходу або утворюється рада. Окремий регіон може мати три рівні місцевого управління: рада графства, рада округу, приходська рада (збори приходу), але на більшості території діють два рівні: рада графства, рада округу.

Стосовно ієрархії місцевого самоврядування слід зауважити, що поділ на вказані вище рівні є досить умовним, оскільки органи різних рівнів ні в якому разі не є стосовно один одного органами більш високого або низького рангу, тобто відсутні відносини підпорядкованості у їх звичному розумінні.

Взаємовідносини між органами всіх рівнів розглядаються як партнерські, а не як ієрархічні.

Розмежування повноважень між різними рівнями місцевого самоврядування здійснює Парламент Великої Британії. Діє досить чіткий, можливо, навіть жорсткий розподіл функцій. Кожен орган самоврядування уповноважений здійснювати управлінські функції в межах, установлених законом. Так, ради графств опікуються дорогами (за винятком магістральних доріг і мостів), освітою і бібліотеками, соціальними службами, пожежною охороною, поліцією, музеями, продовольством та медикаментами тощо. Ради округів займаються боротьбою з шумом та охороною здоров'я, житловим будівництвом, збором сміття, кладовищами, міським та сільським плануванням, оподаткуванням тощо. У віданні приходських рад перебувають: розподіл земельних ділянок, пішохідні доріжки, поховання, місцевості для відпочинку, землі під кладовища, автобусні стоянки.

Допускається делегування окремих функцій на підставі договору одним органом іншому (як одного, так і різних рівнів). Проте є виняток – не допускається делегування функцій, пов'язаних зі стягуванням податків, виданням приписів про оподаткування і т. ін.

Для характеристики місцевого самоврядування у Великій Британії найважливіше значення мають два принципи: “*ultra vires*” та “*inier vires*”. Суть їх зводиться до одного – місцеві органи влади жорстко пов'язані у своїй діяльності рамками прямо наданих їм законодавством повноважень. Відносини між центральною владою та муніципалітетами визначаються принципом *inter vires* (діяти в межах своїх повноважень), тобто муніципалітети можуть здійснювати дії, які лише прямо вказані у законі. В іншому випадку акти, прийняті місцевою владою, або її діяльність вважаються такими, що перевищують повноваження – *ultra vires*, а тому вони можуть бути визнані судом неправомірними. Характерною рисою неформальних стосунків місцевих органів є право вступати в асоціації, які періодично проводять конференції та збори, під час яких відбувається обмін досвідом роботи; розглядаються шляхи вирішення актуальних проблем; обговорюються питання, які потребують законодавчої реформи або особливої уваги центральних органів влади та ін.

У виборах муніципалітетів у Великій Британії можуть брати участь усі британські громадяни (у тому числі пери), що живуть у країні і досягли віку 18 років. Кандидатом у депутати може висуватися кожен громадянин, який досяг віку 21 рік і який проживає на території певного муніципалітету, що там працює або орендує не менше від 1 року землю, підприємство, будинок, квартиру. Не можуть бути обраними в пери священнослужителі, кадрові військові, цивільні, що служать, недієздатні. На муніципальних виборах можуть висуватися і деякі вимоги морального характеру. Ще одна особливість – низка зарубіжних країн надає право участі у виборах органів місцевого самоврядування іноземцям, які постійно проживають на території певного муніципалітету.

До структури місцевих органів Великої Британії входять рада і штат чиновників. У кожному графстві та окрузі утворюється *рада*, що складається з голови і радників та має назву “Головна рада”.

Радники обираються на засадах загального виборчого права. Відповідно до закону дієздатна особа, яка має британське підданство або громадянство Ірландської Республіки і до дня виборів досягла 21-го року, може бути обрана та бути членом органів місцевого самоврядування. Крім того, така особа має також відповідати одній з таких вимог:

а) до дня виборів вона володіє та потім продовжує мати право на обрання органу місцевого самоврядування, до якого бажає бути обрана;

б) вона впродовж 12 місяців, що передують дню виборів, володіє як власник або орендує землю чи будинок (з прилеглою ділянкою землі) у відповідному районі;

в) її основним або єдиним місцем роботи впродовж 12 місяців була робота в цьому районі.

Радники обираються на 4 роки, але щороку їх склад оновлюється на 1/3. Кількість радників чітко не визначена, як правило, ради досить численні (деякі налічують більше 100 осіб). Обрання радників має свої особливості. Після публікації у пресі повідомлення про проведення виборів будь-яка особа може отримати документ про висунення кандидатом у радники, підписаний особами, які його висувають, та 8 виборцями цього виборчого округу. Особа, що бажає бути обраною радником, передає цей документ зі своєю заявою про згоду балотуватися до відповідного органу, що забезпечує проведення виборів.

Якщо на день голосування кандидатів висунуто більше ніж необхідно обрати радників, то проводиться голосування. Якщо кількість висунутих кандидатів дорівнює кількості місць у раді, усі вони оголошуються обраними без голосування ранком у той день, на який призначені вибори.

Радники не мають права отримувати будь-яку винагороду або платню. Виконання функцій радника вважається виконанням громадських обов’язків. Проте певні виплати муніципальним радникам все ж можуть бути передбачені. Радник може отримати: виплату добових, транспортних витрат і витрат на харчування, під час проведення засідання ради або комітету; відшкодування збитку, який зазнав радник через вимушену відсутність на роботі; виплату утримання у зв’язку з присутністю на конференціях, що проводяться за межами території ради.

Член ради може відмовитись від посади тільки письмово. Кожен місцевий орган відповідно до закону призначає спеціального посадовця, якому будь-який радник може подати письмову заяву про відмову від посади, підписану ним самим. Заява про відмову від посади, передана та отримана в установленому порядку, не може бути витребувана назад та набуває чинності негайно.

У тих випадках, коли член ради має фінансову зацікавленість (пряму або непряму) в будь-якій справі, що обговорюється в раді за його присутності, він повинен негайно повідомити про це та утриматись від участі в обговоренні чи

голосуванні з цього питання. Критерії визначення прямої або непрямой зацікавленості встановлені законом. Дотримання цього правила не просто моральна норма, а юридичний обов'язок, ухилення від виконання якого тягне за собою застосування щодо винного заходів впливу: накладення штрафу або кримінальне переслідування.

Голова ради (якщо округ має статус “міста”, то голова ради, як правило, називається “мером”, хоча його статус від цього не змінюється), на відміну від багатьох інших країн, не призначається на весь термін повноважень ради. Голова ради обирається щороку навесні, під час зборів ради, з числа радників (це питання є першим порядку денного щорічних зборів ради). Термін перебування одного радника на посаді голови ради невизначений і фактично може скласти 4 роки, тобто весь термін дії депутатського мандата, оскільки, з одного боку, згідно із законом термін повноважень голови 1 рік і тому щороку проводяться перевибори; з другого – голова обіймає посаду доти, поки він влаштує раду, а тому не втрачає можливості бути переобраним. Голосування щодо обрання голови проводиться відкрито, а рішення приймається більшістю голосів.

Голова ради, на відміну від радників, отримує платню від ради і в такому розмірі, який рада визнає розумним. Голова ради не має спеціально встановлених законом функцій. Зазвичай він керує засіданнями ради, має право вирішального голосу (при рівності голосів), за посадою є членом більшості або усіх комітетів (комісій) ради.

Рада призначає з числа своїх членів **віце-голову**, який здійснює повноваження голови у випадках вакансії посади голови або якщо той з будь-яких причин не може здійснювати свої повноваження. Віце-голова також може отримувати платню від ради. Основні повноваження рад: освіта, соціальний захист, транспорт, пожежні, сміття, бібліотеки.

Політичною особливістю місцевого самоврядування Великої Британії, порівняно з багатьма іншими країнами, є фактичне делегування функцій ради її **комітетам (комісіям)**. Незначний чисельний склад рад змушує їх передавати частину своїх функцій комітетам, за винятком фінансових повноважень.

Комітети можуть бути галузеві та координуючі (функціональні), постійні та спеціальні (тимчасові). Чисельний склад комітетів різний. Крім членів муніципальних рад до роботи комітетів можуть залучатись інші особи, які за своїми професійними та іншими якостями можуть виявитись корисними. Види комітетів, їх чисельний склад та термін повноважень визначаються регламентами рад.

Комітети відіграють важливу, а іноді вирішальну роль у діяльності місцевих органів. Засідання ради, які повинні проводитись не рідше одного разу на рік, а фактично проводяться щомісячно чи навіть частіше, зводяться в основному до заслуховування комітетів та затвердження прийнятих ними рішень. Часто рішення радою приймаються без обговорення, шляхом схвалення або відхилення рекомендацій комітету. Тому навіть при великій кількості питань, що виносяться на засідання, вони вирішуються дуже швидко.

Рада може наділити будь-який комітет правом приймати рішення від імені ради. Такий комітет набуває статусу виконавчого, а не консультативного комітету. Якщо він діє в межах наданих йому повноважень, жодне його рішення не може бути змінене або скасоване. Навіть якщо комітет втратив довіру ради та розпущений, прийняті до цього рішення комітету залишаються в силі. За загальним правилом, рада не може брати до розгляду будь-яке питання, якщо воно заздалегідь не було обговорене в комітеті.

Функціональний комітет, зазвичай, пов'язаний із певними аспектами діяльності ради (фінансовими, організаційними, законодавчими та ін.). Фактично ці комітети відіграють координуючу роль та мають суттєве значення для діяльності органів місцевого самоврядування.

Спеціальні комітети утворюються для вирішення певного завдання (зокрема для детального вивчення якогось спеціального питання або проведення розслідування), після чого автоматично припиняють своє існування.

У системі муніципального управління Великобританії носіями влади є лише ради, повноваження інших підрозділів муніципального апарату розглядаються як похідні. Головна особливість місцевого самоврядування Великобританії полягає в поєднанні радами функцій загального керівництва та оперативно-виконавчої діяльності.

Щодо правового становища *муніципальних чиновників* слід зазначити, що у Великобританії немає стандартної організації управлінських служб. Кожен місцевий орган має право створювати власну внутрішню структуру. На практиці традиційними стали такі відділи: секретаріат (чи юридичний відділ), відділ кадрів, фінансовий відділ, відділ охорони здоров'я і охорони довкілля та ін. Кадрове забезпечення апарату органів місцевої влади, регулювання правового становища муніципальних чиновників охоплюються поняттям "муніципальна служба". Чиновники, що працюють в апаратах органів місцевого самоврядування, не є державними службовцями, вони є службовцями ради, яка їх призначила. Правове регулювання муніципальної служби здійснюється спільно муніципалітетами та органами більш високої ланки управління.

У радах створюються спеціальні комітети з кадрових питань, які розробляють схеми класифікації службовців, розміри посадових окладів, правила відбору кандидатур, розглядають трудові конфлікти та ін. Як правило, орган місцевого самоврядування має право призначати таких чиновників, які відповідають його вимогам. Проте законодавством може встановлюватися перелік чиновників, які в обов'язковому порядку мають бути призначені, наприклад: чиновник з питань освіти, інспектор-фахівець у галузі мір та ваг і т. ін. Муніципальні службовці працюють на контрактній основі. Рекомендації щодо умов праці та її оплати розробляються Національною об'єднаною радою та іншими схожими органами, до складу яких входять представники органів місцевого самоврядування. Муніципалітети мають право (але не зобов'язані) приймати до виконання такі рекомендації.

Серед категорій муніципальних службовців слід виокремити посаду головного адміністратора. Важливість цієї фігури в апараті місцевої ради пояс-

нюється низкою факторів. Як уже було зазначено, практично всі питання місцевого рівня заздалегідь або остаточно вирішуються в комітетах, у діяльності яких активно беруть участь чиновники, що займаються виробленням загальної політики. Значна кількість комітетів ради та різноманітних відділів потребують забезпечення координації діяльності всіх структурних підрозділів органу місцевого самоврядування. Ситуація ускладнюється відсутністю формально визначеної посади чи підрозділу в складі органу місцевого самоврядування, на які б було покладено функцію такої координації. Ця функція неформально покладається на головного адміністратора, який фактично виступає як голова апарату чиновників у муніципалітеті.

Контроль за діяльністю місцевої влади у Великій Британії здійснюється за кількома напрямками.

По-перше, разом із законами міністри (особливо міністр у справах місцевого самоврядування) видають обов'язкові інструкції для підконтрольних місцевих служб (наприклад міністр внутрішніх справ з питань муніципальної поліції).

По-друге, існує інститут адаптивних законів: по суті, це не закони Парламенту, а типові інструкції міністерств (особливо Міністерства у справах місцевого самоврядування), які можуть бути прийняті місцевими радами як зразки для власних регламентів.

По-третє, контроль здійснюється у формі міністерських інспекцій (перевірок роботи), правом на які наділені деякі міністерства, суміжні у своїй діяльності з органами місцевого самоуправління (освіта, дороги, поліція і т. д.). Якщо за результатами роботи інспекції (перевірки) діяльність місцевих рад визнається незадовільною, повноваження останніх можуть бути передані чиновникам, які призначаються міністром, або іншим органам місцевого самоврядування.

По-четверте, міністри можуть організувати спеціальні розслідування, якщо в підконтрольних їм службах місцевих рад виявляються зловживання.

По-п'яте, контроль забезпечується тим, що багато чиновників муніципального управління (наприклад керівництво місцевою поліцією) повинні затверджуватись на посади не лише місцевими радами, а й відповідними міністерствами.

Існує також фінансовий контроль: перевіряється правильне використання дотацій, які виділяються центральними органами державної влади. Крім того, в кожному графстві (окрузі) діє аудитор.

Аудитори можуть проводити перевірку використання засобів, які виділяються на громадські потреби, повідомляють міністерства, а при виявленні зловживань звертаються до суду. Міністерства також мають право звертатися до суду з позовами проти незаконних дій органів місцевого самоврядування. Крім того, діє спеціальний комісар Парламенту (омбудсмен) у справах адміністрації місцевого самоврядування, а також дві комісії у справах самоврядування (для Англії та Уельсу). Вони призначають своїх комісарів у великі регіони, що об'єднують кілька графств. Комісії щорічно надають звіт. Якщо виявлені недоліки, комісія направляє офіційні подання у відповідні місцеві ради.

Цікавим є те, що для Великої Британії характерне таке специфічне явище, як *залежні території*. Сполучене Королівство має суверенітет над 17 територіями, які не є складовою частиною Великобританії: 14 Британських заморських територій та три Коронні землі. Заморськими територіями є: Ангілья, Бермуди, Британська антарктична територія, Британська територія в Індійському океані, Британські Віргінські острови, Гібралтар, Кайманові острови, Острів Монтсеррат, Острів Святої Єлени, Острів Піткерн, острови Теркс та Кайкос, Фолклендські острови, Південна Георгія та Південні Сандвічеві Острови та Суверенні Військові бази на Кіпрі.

Варто також відмітити, що британські претензії на Антарктику не є загально визнаними, наявність військових баз на Кіпрі оспорується Республікою Кіпр, а права на Фолклендські острови – Аргентиною. Ці території – залишки Британської імперії, які спеціально проголосували за можливість залишитися британськими територіями. Коронні землі є володіннями Корони, на відміну від Заморських територій. Сюди входять Баллеї Нормандських островів Джерсі та Гернсі в протоці Ла-Манш, а також острів Мен в Ірландському морі. Будучи незалежно керованими юрисдикціями, вони не є частиною Великої Британії. Проте Уряд Великої Британії визначає іноземні взаємовідносини та питання безпеки, а британський Парламент має право видавати закони від імені територій. Таке право Парламенту співіснує з власними законодавчими асамблеями територій за погодженням із Таємною радою Корони. Головами урядів Коронних земель є відповідні Головні міністри.

Шотландія, Уельс та Північна Ірландія мають статус автономій, у них функціонують власні законодавчі та виконавчі органи; місцеве самоврядування побудовано за англосаксонською моделлю – у графствах, містах та селах функціонують виборні органи місцевого самоврядування та утворені ними виконавчі органи. Населення безпосередньо обирає мерів.

Підготовка кадрів

Відповідальність за систему професійного навчання державних службовців у Великобританії покладена на Комісію з державної служби та Раду з питань навчання і розвитку спроможності державної служби. Основним центральним навчальним закладом є Національна урядова школа, а також провідні університети – Оксфорд і Кембридж.

Основними програмами професійної підготовки є:

- відкриті курси (32 навчальні програми побудовані за компетентнісним підходом);
- програми для лідерів (курси, спрямовані на розвиток лідерських компетентностей; спеціальні програми для посадовців рангу міністра);
- програми “на замовлення”;
- акредитовані професійні програми, які розроблені та викладаються спільно з іншими навчальними закладами (за спеціальностями “управління ризиками”, “аудит”, “міжнародний консалтинг”, “менеджер УЛР” та ін.).

Зовнішні відносини

Велика Британія є членом ООН, РС, ЄС, Великої сімки, Великої двадцятки, НАТО, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світової організації торгівлі, Співдружності націй.

2.6. Греція

Греція (Грецька Республіка) – розташована на півдні Балканського півострова та численних островах. На півночі межує з Албанією, Республікою Македонією та Болгарією, на сході – з Туреччиною. Південні береги омиваються Середземним морем, західні – Іонічним, східні – Егейським. До складу Грецької Республіки також входить автономна чернеча республіка Афон, розташована на півострові Халкідіки Айон-Орос.

Вступ до ЄС – 1 січня 1981 р.

Державний Прапор складається з дев'яти рівних горизонтальних смуг, що чергуються, синього (блакитного) і білого кольорів. В середині синього квадрата в лівому верхньому куті розташований білий хрест. Хрест символізує переважну в країні православну християнську релігію. Однак символізм синіх і білих кольорів прапора ніколи не був установлений будь-яким урядовим рішенням.

Державний Герб складається із двох основних елементів – геральдичного синього щита з білим хрестом (фрагмент прапора), а навколо щита – лавровий вінок. Щит із хрестом символізує військову славу і водночас головну грецьку релігію – православ'я. Лавровий вінок символізує древню історію Греції, адже такими вінками нагороджували переможців древніх Олімпійських ігор.

Столиця – м. Афіни (655,8 тис. населення).

Великі міста: Салоніки (322,2 тис. населення), Пелопоннес (155 тис.), Пірей (170 тис.), Іракліон (117 тис.), Лариса (113 тис.).

Населення

Населення – 10,6 млн осіб, понад 1,4 млн з яких мешкає на островах. Етнічні групи: греки – 98%, турки – 1%, албанці, вірмени, валахи – менше 1%.

Щільність населення – 84 особи на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя становить 80,7 року (чоловіки – 78, жінки – 83,4).

Мова

Грецька мова має найдовшу історію серед усіх мов індоєвропейської групи, її історія нараховує більше 3400 років тільки писемного періоду. Нею користуються вже понад 4 тис. років. Сьогодні грецька мова – основа словника будь-якої індоєвропейської мови, більшість базових понять наукової лексики також має частково грецьке походження. Сучасна ж грецька мова – дімотіка –

південно-грецький діалект, адаптований як стандартний варіант мови. Він значно відрізняється від катаревуси, яка, по суті, була штучно створена на основі давньогрецького койне і насаджувалась за ініціативою Адамантиоса Кораїса, грецького письменника, просвітителя та активного громадського діяча доби національно-визвольного руху XIX ст. На основі грецької абетки виникли латиниця та кирилиця.

Релігія

Конституція Греції визнає православ'я як переважаючу релігію в країні, одночасно гарантуючи свободу віросповідання для всіх громадян. Уряд Греції не веде офіційну статистику про релігійну належність своїх громадян. За оцінками Державного департаменту, 98% громадян ідентифікують себе як православні.

Домінує Грецька православна церква, її голова – архієпископ Ієронім II, резиденція якого розташована в Афінах. Одночасно православні церкви монастирської держави на Святій горі Афон, а також церкви Додеканеських островів та Криту підпорядковуються безпосередньо Вселенському патріарху, резиденція якого розташована в Константинополі (Стамбулі).

Нечисленні мешканці деяких островів Егейського моря, що колись належали Венеціанській республіці, сповідують католицизм. У Фракії та на острові Родос, крім греків, живуть турки-мусульмани (1,3%). Юдаїзм існує в Греції понад 2 тис. років. Община протестантів нараховує в країні близько 3 тис. осіб. Існує й нетрадиційна релігійна течія грецького неоязичництва, її прибічників нараховується не більше 2 тис. осіб.

Площа території

Загальна площа – 132 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь становить 8,2 млн га, ріллі – 2,5 га.

Географічне положення

Географічне положення робить Грецію однією з найбільш відвідуваних країн світу. Вона приваблює туристів одночасно рекреаційними курортами, різнобічним історико-культурним туризмом та паломництвом до святинь усього християнського світу.

Греція складається з материкової (області Аттика, Пелопоннес, Центральна Греція, Фессалія, Епір, Македонія та Фракія) та острівної частин. На островах мешкає близько 20% усього населення Греції, їх близько 2 тис., проте населених – близько 160. Найбільші острови Греції – Крит, Керкіра та Родос. Протяжність кордонів Греції – 1228 км, довжина берегової лінії – 13,7 тис. км. Територію країни омивають Егейське, Іонічне, а південь острова Крит – Лівійське море.

Невелика група Іонічних островів утворює ланцюг, що обмежує Грецію із заходу. Егейські острови, навпаки, численні. Деякі з них об'єднані в архіпелаги, як наприклад, групи островів на північному сході Егейського моря – Споради, Кіклади і Додеканес. Інші розташовуються ізольовано, зокрема острів Крит. Кікладський архіпелаг складається з 39 островів, з яких тільки 24 заселені.

Споруди, розташовані вздовж східного узбережжя материкової Греції та Евбеї, характеризуються особливим острівним колоритом і зберігають незай-

маними народні традиції. Група Додеканеських островів нараховує 12 великих і безліч дрібних островів, кожний зі своїми особливостями і відмінними ознаками. У Саронічній затоці, яка з'єднує узбережжя Аттики і Пелопоннесу, розташовується ще одна група невеликих Саронічних островів.

Чотири п'ятих території країни займають гори та пагорби, через що Греція вважається третьою серед найбільш гористих країн Європи, після Норвегії та Албанії. Гора Олімп із піком Мітікос висотою 2917 м – найвища в Греції. Завдяки легендарному пантеону давньогрецьких олімпійських богів вона сьогодні є одним із найпопулярніших маршрутів як для альпіністів, так і для туристів.

Західна Греція вкрита низкою озер та боліт, переважно в області гірського пасма Пінд. Останнє є продовженням гірської системи Динарських Альп і сягає максимальної висоти 2637 м – вершина Смолікас. Найвища точка – гора Олімп (2917 м). Динарські Альпи простягаються через центральний Пелопоннес, перетинають острови Кітера та Антикітера, Егейське море та закінчуються на острові Крит.

На північному сході Греції розташований інший гірський масив – Родопі, який у межах країни займає всю територію периферії Східної Македонії та Фракії. Ця область вкрита густими прадавніми лісами. Широковідомий за межами Греції заповідник “Ліс Дадія” адміністративно належить до Еврос, що на крайньому північному сході країни. Просторі рівнини розташовані головним чином у периферіях Фессалія, Центральна Македонія та Фракія.

Клімат

Клімат країни субтропічний, середземноморський, зі спекотним і сухим літом, м'якою дощовою зимою. У році 300–310 сонячних днів. Середні температури січня +4°C – +12°C, липня +25°C – +27°C. Опадів на рівнинах 400–700 мм, у горах до 1500 мм на рік.

Завдяки своїй унікальній географії Греція має низку мікрокліматичних зон із місцевими відмінностями. У північній та північно-східній частині материкової Греції, на захід від гірського пасма Пінд, клімат вологіший і має деякі риси, типові для морського клімату. На схід від Пінду клімат здебільшого посушливіший, а погода порівняно більш вітряна.

Типовий посушливий середземноморський клімат панує на островах Егейського моря, особливо островах архіпелагів Кіклад та Додеканесу, південній і центральній частинах острова Евбея, рівнинних районах Аттики, східних та південних районах Пелопоннесу і низинних районах на Криті. Упродовж літа погода майже завжди сонячна й посушлива, опади випадають рідко і набувають рис зливи із грозами. Зими тривають тут недовго, випадає мокрий сніг, але здебільшого взимку ідуть тривалі, стійкі дощі, що можуть призводити до тимчасових затоплень прибережних районів.

Економіка

У сучасній економіці Греції сфера послуг складає найбільшу частку та являє собою найбільш важливий та водночас швидкозростаючий сектор економіки, за яким слідує промисловість та сільське господарство. Валовий

внутрішній продукт становить 241,7 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 21,9 тис. дол. США.

Туризм у Греції – одне з основних джерел валютних надходжень, він приносить державі понад 15% ВВП.

У *промисловому секторі* переважають високі технології виробництва обладнання, особливо телекомунікацій. До інших важливих галузей належать текстильна, хімічна промисловість, будівельних матеріалів, машинобудування, транспортного обладнання та електричних приладів.

Сільське господарство. Греція лише в останні десятиріччя поступилася провідною роллю у сфері послуг і промисловості. Частка сільського господарства у ВВП – 13%. Оброблювані землі – 30% всієї території країни – розподілені в основному між невеликими господарствами (із наділами до 3,5 га).

Основна галузь сільського господарства – землеробство. Орні землі становлять близько 2,3 млн га, із них 0,8 млн га – зрошувані; 1,2 млн га припадає на виноградники, оливкові плантації і сади. Хоча врожайність основних сільськогосподарських культур у Греції нижча, ніж у середньому в ЄС, потреби країни в зерні, рослинних жирах, овочах і фруктах забезпечуються повністю. Потреби в м'ясі задовольняються на 75%, вершковому маслі – на 70%.

Греція споконвічно спеціалізується на виробництві кількох трудомістких експортних культур, головним чином тютюну, оливок, винограду, цитрусових і бавовника.

Боротьба з ерозією ґрунтів і підвищення врожайності культур – одна з найскладніших проблем у сільському господарстві Греції. На родючих рівнинах Фессалії, Македонії і Фракії обробляється пшениця, посіви якої займають більше 60% усіх орних земель.

У заболочених низов'ях річок Вардара і Стрімона, на півночі країни, сіють рис, кукурудзу і ячмінь вирощують в Епіре, Македонії і Фракії. Великі урожаї в Греції дають помідори – понад 1,7 млн т на рік. Інші найважливіші сільськогосподарські продукти – цукровий буряк, картопля, боби і маслини.

По берегах Греції, виключаючи північне побережжя Егейського моря, розміщені плантації апельсинів, лимонів, мандаринів і інших цитрусових. У садах вирощують яблука, персики, груші, абрикоси, інжир. Розвивається парникове господарство. Здавна в Греції вирощують виноград, у тому числі такі всесвітньо відомі сорти, як коринки і султанина, з яких виготовляють родзинки. Частина винограду використовується для виробництва вина, яким особливо славиться острів Самос.

І, звичайно ж, стародавня культура оливи. Оливкові гаї займають 0,5 млн га в Центральній і Південній Греції та на південних островах. За показником вироблення оливкової олії Греція займає третє місце у світі після Іспанії і Італії. Світовими центрами виробництва тютюну, який славиться своєю якістю, стали горбисті райони Фракії і Македонії.

Тваринництво в сільському господарстві Греції відіграє незначну роль. Це пов'язано і з малоземеллям основної маси селян, і з незначною природною

кормовою базою. Кам'янисті пасовища придатні лише для випасу овець (8 млн гол.) і кіз (4,5 млн голів). Непомірний випас ще більше обідняє пасовища і викликає ерозію ґрунту. Поголів'я великої рогатої худоби не досягає 1 млн, і ще менше поголів'я свиней. У гірських районах Греції як тяглова сила ще використовуються осли, мули і коні.

Транспорт. Упродовж останнього десятиліття транспортна мережа країни значно модернізована та інтегрована. Періодично впроваджуються нові проекти, покликані підвищити безпеку руху та розширити транспортну інфраструктуру. Зокрема, м. Ріо-Антіріо (офіційна назва “Харілаос Трикупіс”) 2004 р. з'єднав західний Пелопоннес із західною частиною Центральної Греції через Коринфську затоку, сполучення між якими попередньо існувало тільки морем, і став найдовшим вантовим мостом в Європі (довжина 2880 м). У Північній Греції побудована головна автострада країни – Егнатія-Одос (загальна протяжність близько 680 км). Відкритий рух ділянкою Автобану сполученням Афіни – Салоніки (східне узбережжя) – перша черга швидкісної автомагістралі РАТНЕ – осьового шляху, який сполучає міста Патри, Афіни та Салоніки.

Значний імпульс розвитку транспортної інфраструктури надало будівництво напередодні проведення Олімпійських ігор 2004 р. у м. Афінах. Міжнародні аеропорти були модернізовані, існуючі залізничні лінії вдосконалені та оснащені сучасним, швидким рухомим складом. В Атиці побудовано приватним капіталом швидкісну автомагістраль Аттікі-Одос, яка сполучила передмістя агломерації Афіни із міжнародним аеропортом “Елефтеріос Венізелос” і вважається однією з найбезпечніших автомагістралей в Європі.

В Афінах удосконалено весь міський громадський транспорт, запущено швидкісний приміський трамвай, уведено в експлуатацію другу і третю гілку афінського метрополітену. Цілком оновлено рухомий склад гілки Проастіакос “Афіни-Пірей”. Електрична магістраль була продовжена та сполучена із національною залізничною мережею. Проведена реконструкція аеропорту “Елефтеріос Венізелос”, що стало важливою віхою у справі поліпшення міжнародного повітряного сполучення.

Основні статті експорту – одяг, оливкова олія, нафтопродукти, фрукти, тютюн.

Конституція

Конституція ухвалена Парламентом 11 червня 1975 р., зміни і доповнення вносилися у 1986, 2001 та 2008 р. Чинна Конституція Греції, прийнята п'ятим скликанням Грецького Парламенту 1975 р., складається зі 120 статей, у якій передбачено виконавчу, законодавчу та судову гілки влади і надано широкі гарантії (зміни 2001 р.) громадянських свобод та соціальних прав.

Адміністративний поділ

Адміністративний поділ Греції набрав чинності 1 січня 2011 р., відповідно до Програми “Каллікратіс” (Закон Грецької Республіки). Нині існує 7 децентралізованих адміністрацій, 13 периферій і 326 муніципалітетів. Периферії і муніципалітети стали повністю самокерованими. Керівництво адміністраці-

ями відтепер буде здійснюватись генеральним секретаріатом у підпорядкуванні Уряду Греції. Автономна чернеча держава Святої Гори як автономна самоврядна одиниця звільняється від цих реформ і зберігає свій особливий статус.

Адміністративно 9 периферій розташовані на материковій частині, решта 4 – острівні. Самоуправління існує на рівні номів та менших утворень – муніципалітетів. Головою ному є губернатор, муніципалітету – мер.

У 1983 р. законодавством встановлено, що питаннями місцевого значення займаються ради на місцях, які обираються населенням шляхом прямих виборів.

Статус автономного регіону має чернеча республіка Афон, розташована в центральній та південній частині східного півострова Халкідіки Айон-Орос. Це самокерована громада 20 православних монастирів, що з 1313 р. перебувають під безпосередньою церковною юрисдикцією Константинопольського Патріарха. Суверенітет Греції над півостровом закріплений Лозаннською угодою 1923 р. На відміну від інших епархій Константинопольського Патріархату, на Афоні використовується юліанський календар, у тому числі в адміністративних документах. Для православних усього світу Афон – одне з головних святих місць, а також об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент, який обирається парламентом (2/3 голосів) на п'ятирічний термін. Допускається лише два терміни обрання тієї самої особи на пост глави держави.

Президент наділений досить широкими конституційними повноваженнями (хоча здійснення більшості з них потребує контрасигнування з боку членів Уряду): формально призначає главу Уряду; “за виняткових обставин” скликає й веде засідання Уряду; скликає консультативний орган – Раду республіки; повертає до Парламенту прийняті закони для повторного розгляду тощо. Частину своїх повноважень Президент здійснює за рекомендаціями Ради республіки, до складу якої входять усі колишні президенти, глава Уряду, глава Парламенту та інші визначні особи. Головує в Раді Президент.

До компетенції Президента Республіки належить призначення Прем'єр-міністра, а за його пропозицією – призначення та звільнення інших членів Ради міністрів і заступників міністрів. Ряд повноважень Президента стосується діяльності Парламенту. Парламент Греції збирається кожного року в перший понеділок жовтня на чергову сесію, тривалість якої в загальному підрахунку не повинна бути менше п'яти місяців на рік. Президент Республіки може скликати Парламент на його звичайну сесію раніше, ніж у жовтні, а також на надзвичайну сесію, коли вважатиме це за потрібне. Крім того, Президент має право лише один раз відкласти проведення парламентської сесії: або відтермі-

нувавши її відкриття, або перервавши її роботу. Тимчасове призупинення роботи сесії Парламенту Президентом Республіки не може тривати більше 30 днів.

Президент також має право розпустити Парламент. При цьому Конституція суворо визначає ті обставини, за наявності яких він може цим правом скористатися:

– коли два склади Уряду подали у відставку або їм було висловлено недовіру Парламентом;

– коли Уряд, що користується довірою Парламенту, запропонував Президенту розпустити Парламент.

Згідно з Конституцією Президент Республіки не несе відповідальності за дії, вчинені ним під час виконання своїх обов'язків, крім випадків, коли йдеться про державну зраду або навмисне порушення Конституції.

Законодавча влада

Грецький Парламент – законодавчий орган Греції. Парламент є однопалатним, складається із 300 депутатів, які обираються строком на 4 роки. 300 депутатів Грецького Парламенту обираються строком на 4 роки за пропорційною системою у 48 виборчих округах, 8 одномандатних округах та 1 загальнонаціональним списком. 288 представників визначаються виборчими округами, де виборці віддають свій голос за певну партію. Решта 12 місць Парламенту визначаються із загальнонаціонального партійного списку, залежно від кількості отриманих голосів кожним кандидатом. Висунути свою кандидатуру в депутати може громадянин Греції, що має право голосу та досяг 18-річного віку на дату проведення виборів. Виняток становлять викладачі вищих навчальних закладів та державні службовці, їх кандидатури не можуть бути зареєстрованими навіть якщо вони залишили службу до офіційного подання кандидатури.

Діяльність Парламенту регулюється Президією, до складу якої входять спікер, 5 віце-спікерів, 3 голови комітетів та 6 секретарів. Президія є “трипартійною” і формується таким чином, аби четвертий віце-спікер, 1 голова комітету та 1 секретар належали до головної опозиційної сили, п'ятий віце-спікер та 1 секретар – до наступної за численністю в Парламенті опозиційної партії. Член Президії не може обіймати міністерську посаду, ні очільника міністерства, ні будь-яку іншу посаду, аби зберігати чіткий поділ гілок влади та запобігати лобіюванню певних рішень у Парламенті. Незважаючи на те, що спікер та віце-спікери обираються на весь термін повноважень чинного Парламенту, голови комітетів та секретарі обираються на термін кожної регулярної сесії Парламенту.

Члени Грецького Парламенту наділені недоторканністю щодо кримінальної відповідальності, арешту чи затримання. Вони також звільнені від обов'язку звітувати перед будь-якою державною установою стосовно своїх повноважень. Утім, збережена відповідальність за громадянськими позовами. Якщо депутат підозрюється у скоєнні кримінального злочину, не націленого на особистість, як, наприклад, розкрадання державних коштів, спеціальним

судовим засіданням він може бути позбавлений своїх повноважень та відданий правосуддю. Якщо ж імовірним є скоєння вбивства, то рішення про позбавлення конкретної особи депутатської недоторканності виноситься на голосування Грецького Парламенту за вимогою прокуратури. У разі прийняття рішення про зняття недоторканності, воно поширюватиметься лише на цю конкретну кримінальну справу. У тому випадку, якщо представник Парламенту був знайдений під час скоєння злочину, подібне слухання Парламенту не є обов'язковою процедурою для арешту депутата.

Президент Республіки має право розпустити Парламент раніше закінчення терміну дії Парламенту за пропозицією Кабінету Міністрів, якщо таке рішення пов'язане з національним питанням виняткової важливості. Усі постанови, які приймає Парламент, має підписати Президент Республіки, аби вони набрали чинності.

Виконавча влада

Виконавча влада здійснюється Президентом Республіки та Кабінетом Міністрів Греції. Поправками до Конституції, внесеними 1986 р., обов'язки та права Президента значно обмежені. Зараз влада Президента номінальна, він здебільшого виконує функції представництва держави на міжнародній арені.

Повнота політичної влади в Греції належить Прем'єр-міністру країни. Прем'єр-міністром Греції, тобто головою Уряду, стає лідер політичної партії, що перемогла на парламентських виборах. Формально кандидатуру Прем'єр-міністра подає Президент Республіки та затверджує її, також Президент призначає на посади та звільняє від обов'язків членів Кабінету Міністрів Греції.

Глава Уряду – Прем'єр-міністр, який призначається Президентом. Членів Уряду за рекомендацією Прем'єр-міністра призначає Президент. Після прийняття Прем'єр-міністром присяги Уряд упродовж 15 днів має порушити в Палаті депутатів питання про довіру, без якої він юридично не може приступити до виконання обов'язків.

Уряд: Рада Міністрів, Генеральний секретаріат Уряду, Урядова комісія, Урядова рада з питань закордонних справ та національної оборони, Помічники міністрів.

Кабінет Міністрів Греції складається з голів виконавчих міністерств, призначених Президентом за рекомендацією Прем'єр-міністра.

Міністерства: адміністративної реформи та електронного врядування; фінансів; національної оборони; економіки та конкурентоспроможності; охорони навколишнього середовища; енергетики та змін клімату; освіти; релігії; культури і спорту; праці і соціального захисту; охорони здоров'я; сільського господарства; юстиції; прозорості і прав людини; туризму; торгового флоту та острівної політики; захисту громадян; Македонії і Фракії.

Незалежні публічні служби: Управління у справах інформаційно-комунікаційної безпеки та приватності; Управління контролю якості університетської освіти; Комісія із захисту конкуренції; Радник споживача; Генеральний секретаріат Національної статистичної служби Греції Міністерства фінансів; Грецьке

управління із захисту даних; Грецька комісія телекомунікації та поштового зв'язку; Національна рада з питань охорони здоров'я; Управління регулювання енергетики; Верховна рада по вибору цивільного персоналу; Грецький уповноважений з питань прав людини; Грецька національна рада з питань радіо та телебачення.

Судова влада

Судова система Греції незалежна від виконавчої та законодавчої влади і складається з трьох верховних судів: Касаційного суду, Державної Ради і Палати аудиторів. До судової системи держави також входять громадські суди, які розглядають цивільні та кримінальні справи, та адміністративні суди, судді яких вирішують суперечки між громадянами та адміністративними органами Греції.

Влада в територіальних одиницях

Рівні самоврядування:

Перший, найнижчий, рівень самоврядування складають муніципалітети, або деми. Вони перебувають у віданні мера, або демарха, і муніципальної ради, які обираються всенародно кожні 5 років. Муніципалітети підрозділяються на муніципальні відділи і громади. Громади мають свої ради, але їх роль суто консультативна.

Другий рівень самоврядування складають існуючі 13 периферій Греції, у віданні периферіарха і периферичної ради, які всенародно обираються кожні 5 років. Периферії розділені на периферійні одиниці, які здебільшого, але не завжди, збігаються географічно із номами Греції. Кожну периферійну одиницю очолює віце-периферіарх, який є членом тієї самої партії, що й периферіарх.

Третій, найвищий, рівень самоврядування складають нові децентралізовані адміністрації, до складу яких входить одна, дві або три периферії (за винятком Аттики і Криту). Адміністрація децентралізованих одиниць перебуває у віданні Генерального секретаря, який призначається Урядом Греції, а також консультативної ради, яка у разі потреби звертатиметься до периферіарха і представників муніципалітетів.

У 900 міських муніципалітетах (дімої) муніципальна рада (дімотіко сімвυліо) обирається населенням на 4 роки. 3/5 – мажоритарно, 2/5 – пропорційно. Муніципальний комітет (дімархякі епітропі) обирається радою на 2 роки. Відповідає за формування бюджету та аудит. Мер допомагає в роботі муніципальному комітету. Відвідує сесії ради, але не має права голосу. Є головою муніципального комітету.

У 131 сільському муніципалітеті (кінотітес) муніципальна рада (сімвυліо) обирається на 4 роки за аналогічною міським радам схемою. Голова ради (предрос кінотітас) очолює адміністрацію.

Основні повноваження муніципалітетів: культура, громадський транспорт, соціальний і економічний розвиток, водо- і газопостачання, утримання шкільних будівель.

Підготовка кадрів

Головним у системі підготовки державних управлінців у Греції (державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування) є *Національний*

центр державного управління та місцевого самоврядування (EKDDA). Він є національним стратегічним агентом для розвитку кадрового потенціалу державного управління та місцевого самоврядування.

Основні завдання центру:

- професійне навчання службовців, які працюють у різних сферах державної служби та в органах місцевого самоврядування Греції;
- навчання посадових осіб місцевого самоврядування, які обіймають виборні посади;
- проведення досліджень і навчань із питань управління людськими ресурсами та державного управління на замовлення Міністерства внутрішніх справ, державного управління та децентралізації.

У склад *EKDDA* входять три установи:

1. *Національна школа державного управління*, діяльність якої спрямована на підготовку фахівців для формування та реалізації державної політики в певних галузях, а також підготовку фахівців для роботи в органах місцевого самоврядування.

2. *Інститут навчання*, який спеціалізується на короткотермінових навчальних курсах для новопризначених державних службовців, а також здійснює регулярне підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

3. *Підрозділ з документації та інновацій*, діяльність якого спрямована на збирання, обробку й поширення даних з питань, що стосуються розвитку кадрів державної служби (*HR*), а також питань, пов'язаних із введенням функціональних змін та інноваційних методів і підходів у державному управлінні та місцевому самоврядуванні.

Зовнішні відносини

Греція є членом таких міжнародних організацій: ООН, ЄС, ОБСЄ, РЄ, ОЄСР, НАТО, МВФ, ГАТТ/СОТ, ОЧЕС.

2.7. Данія

Данія (Королівство Данія) – розташована в Північній Європі на півострові Ютландія та 406-ти островах (із них заселені 97), найбільшими з яких є Зеландія, Фюн, острови-близнюки Лолланн і Фальстер, а також віддалений майже на 200 км на схід у Балтійському морі острів Борнхольм. До складу Королівства Данія входять також на правах автономії Фарерські острови і найбільший у світі острів Гренландія.

Вступ до ЄС – 1 січня 1973 р.

Державний Прапор – на червоному тлі зображений скандинавський білий хрест, який несиметричний щодо своїх сторін. Символіка кольорів пояснює, що данський народ, незважаючи на свою чистоту і мудрість, символом яких є білий колір, досить відважний і мужній, як показує полотно червоного кольору.

Державний Герб складається з трьох синіх коронованих левів, що оточені 9 червоними серцями в золотому щиті.

Столиця – Копенгаген (559,4 тис. населення).

Великі міста: Орхус (319,7 тис. населення), Оденсе (184 тис.), Ольборг (161 тис.), Фредеріксгавн (90 тис.).

Населення

Населення – 5,4 млн осіб, етнічний склад – данці (95%).

Щільність населення – 130 осіб на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив 80,2 року (чоловіки – 78,1, жінки – 82,1).

Мова

Державна мова – данська, одна із скандинавських мов. Поширена переважно в Данії і північній Німеччині. Загальне число мовців – близько 5,7 млн осіб. Данська мова належить до північногерманської, або скандинавської, підгілки германської гілки індоєвропейської мовної сім'ї.

Данська мова є офіційною мовою Данії, а також однією з двох офіційних мов Гренландії (другою є гренландська мова), а також однією з офіційних мов Фарерських островів (інша – фарерська). Крім того, є невелика спільнота, що розмовляє данською мовою у Шлезвігу – історичній провінції Європи на півночі Німеччини, де данську мову офіційно вважають регіональною.

Релігія

На початку VIII ст. в Данії утвердилося християнство. Після Реформації офіційним віросповіданням стало лютеранство.

До державної Євангелічно-лютеранської народної церкви Данії входить 94% населення. Релігійна діяльність країни визначається Конституцією Данії, основним принципом якої є передумова, що Лютеранська церква – офіційна церква Данії – повинна підтримуватися державою, а також принципами свободи віросповідання, свободи слова та свободи совісті. Підтримка, яку надає держава, є частково моральною та частково політичною (законодавче закріплення свята Воскресіння, а також законодавство з релігійних питань), частково фінансовою та адміністративною (участь у зарплатах та пенсіях духовенства, збирання церковних податей, підтримка управління національною церквою при допомозі Міністерства церковних справ, допомога у контролюванні, консультаційні послуги та ін.). Євангелічна лютеранська церква підтримується за рахунок спеціального податку, яким обкладаються всі лютерани країни. У країні мешкають мусульмани, католики, баптисти, юдеї та ін.

Площа території

Площа території країни – 43,1 тис. км². Крім цього, площа автономії Фарерських островів (північноатлантична частина Данії) – 1,4 тис. км². Площу території Данії не можна встановити точно, оскільки океан постійно руйнує і додає матеріал до берегової лінії.

Площа сільськогосподарських угідь становить 2,6 млн га, ріллі – 2,4 га.

Географічне положення

Приатлантична країна розташована на північному заході зони широколистяних лісів Європи в помірних широтах Євразії і займає півострів Ютландія і острови Данського архіпелагу: Зеландія, Борнгольм, Лесі, Лолланн, Мін, Сторстрем, Фюн, Фальстер та ін. Усього 407 островів у протоках і морях Північного і Балтійського морів. Із 407 островів населені лише 72. Із цих островів найбільш крупними і населеними є Зеландія, де розташована столиця країни – Копенгаген, Фюн, острови-близнюки Лолланн і Фальстер, а також віддалений майже на 200 км на схід у Балтійському морі острів Борнгольм.

Країна має сухопутний кордон лише з Німеччиною. Він проходить на півдні півострова Ютландія і має довжину 68 км. З 2000 р. також є сухопутне сполучення зі Швецією (через Ересуннський міст і тунель). Загальна довжина берегової лінії Данії (півострова Ютландія та 406-ти островів) – 7,3 тис. км, що становить шосту частину довжини екватора.

На заході Данія омивається Північним морем, з півночі протоками Скагеррак і Каттегат, на північному сході – протокою Ересунн (найменша ширина Ересунна всього 4 км), на сході і півдні – Балтійським морем.

Протоки Ересунн (Зунд), Скагеррак і Каттегат відокремлюють країну від Норвегії і Швеції. Найближчі сусіди Данії – Швеція і Норвегія – віддалені від неї протоками Ересунн та Скагеррак, причому відстань до Швеції – 4 км, а до Норвегії – близько 200 км. Відстань до Великобританії по Північному морю – близько 500 км.

Протоки Малий Бельт, Великий Бельт і Ересунн, які звать Балтійськими протоками, відокремлюють один від одного півострів Ютландію, острови Фюн і Зеландію та Скандинавський півострів. Вони є основним морським шляхом, який з'єднує Балтійське море зі Світовим океаном, і мають міжнародний правовий режим.

Територіальні води Данії – 4 морські милі (7,2 км). Жодна точка метрополії не віддалена від моря на відстань понад 52 км. Країні належить східна частина шельфу Північного моря.

Рельєф

Рельєф Данії рівнинно-горбистий. Більша частина території країни формується з великих хвилястих рівнин і невисоких, місцями крутосхилих пагорбів. Форми рельєфу сформовані переважно під впливом відступаючих на північ льодовикових покривів, від яких залишилась велика кількість озер. На півночі Данії у результаті підняття утворилися ступінчасті морські рівнини. На сході країни розташовані численні бухти, на заході і півночі – піщані дюни. Земля – оброблені рівнини, піщані дюни і лагуни на західному узбережжі; глибокі фіорди на сході. Переважають дерново-підзолисті, на Сході – бурі лісові ґрунти, на узбережжях – лучні алювіальні.

Східні береги країни сильно порізані, західні і північні рівні, облямовані піщаними дюнами. Уздовж низинних берегів збудовані численні дамби.

Поверхня Ютландського півострова і навколишніх островів рівнинна, клімат помірно теплий, морський. Вегетаційний період триває 200–235 днів, річна кількість опадів перевищує 600 мм.

Найвища точка – Ідінг-Сковхой – 173 м над рівнем моря.

У Данії є багато невеликих озер. Сітка коротких річок Данії є несудохідною. Річки з невеликими ухилами, спокійною течією, численними вигинами річища (меандрами), плесами й перекатами. Найбільша річка – Гудено у східній Ютландії завдовжки 158 км. По річці курсують лише туристичні судна.

Клімат

Данія – країна з морським кліматом, який характеризується м'якою зимою, прохолодним літом і довгими перехідними сезонами. Вплив океану найбільш різко виявляється взимку. Середня січнева температура для Данії 0°C. Тривалість опалювального періоду в Данії (з урахуванням поправки на вітер) рівна 220 дням. З липня по серпень температура повітря становить +16°C – +18°C, а опадів порівняно небагато. Більшу частину року дмуть сильні західні вітри. Річна сума опадів 600–900 мм; часто бувають тумани. Середньорічна кількість опадів коливається – від найбільших на заході Ютландії, до 450 мм на узбережжі протоки Великий Бельт.

Економіка

Данія – країна з високорозвинутою економікою: індустрією, агрокультурою, транспортом, сферою обслуговування.

Валовий внутрішній продукт становить 330,6 млрд дол. США, у тому числі на душу населення – 58,9 тис. дол. США.

У Данії, як і Швеції, Норвегії, Фінляндії, високий рівень фіскальної автономії – державне управління, зокрема фіскальних функцій держави, децентралізовано. Данія демонструє пріоритет фіскальної автономії з домінуванням місцевих податків у доходах місцевих бюджетів. Самостійність комун спирається насамперед на власну податкову базу, за рахунок місцевих податків формується 51% комунальних доходів у Данії.

Промисловість і енергетика. Виробничий сектор Данії випускає велику кількість товарів як на експорт, так і для внутрішнього використання. Фабрики з виробництва бекону, молочних продуктів, заводи з переробки кукурудзи та пивоварні є важливими складовими харчового сектору – харчової, тютюнової промисловості та виробництва пива і безалкогольних напоїв. Пальне, інсулін, вироби з пластику складають серйозну основу хімічної промисловості. Машинобудівна галузь виготовляє мотори, сільськогосподарські машини, насоси, термостати, холодильники, телекомунікаційне обладнання та судна. Нарешті, серед промислових товарів, що реалізуються у великій кількості, – данські меблі, одяг, іграшки та газети.

Велика частина виробничих потужностей, що раніше розташовувалися у столичному регіоні, розміщується на заході країни – в західній частині Ютландії і на острові Фюн. У 2005 р. експортувалося 58% виробленої продукції.

З 1972 р. Данія розробляє нафто- і газonosні родовища в Північному морі (всього 19 родовищ). Частина видобутку експортується. Основними покупцями нафти були Швеція і Нідерланди, газу – Німеччина і Нідерланди.

Данія є одним зі світових лідерів у використанні відновлювальних джерел енергії, зокрема енергії вітру. У 2011 р. вона займала перше місце за часткою доходів від використання поновлюваних джерел енергії в ВВП країни. Вона становила 3,1% або 6,5 млрд євро.

Виробництво енергії у Данії загалом спирається на імпорт вугілля, нафти та природного газу з регіону Північного моря, що належить Данії, а також на енергію вітру. У Данському районі Північного моря нафта та природний газ видобуваються у великій кількості, більш ніж це необхідно для внутрішнього вжитку. Нафта і газ транспортуються на берег і подаються чи експортуються через газо- та нафтопроводи. Газ експортується до Швеції та Німеччини, тоді як надлишки нафти загалом продаються на вільному ринку.

Сільське господарство. Економіка Данії опирається на високотехнологічне сільське господарство, сучасні малі підприємства, високий ступінь соціального захисту населення і обширну зовнішню торгівлю. В основі сільського господарства Данії лежить індивідуальне володіння землею і сімейна ферма. Сільське господарство Данії є одним із найінтенсивніших і найпродуктивніших у Західній Європі. У промисловості переважають дрібні і середні підприємства, а сільське господарство виробляє продукцію, достатню для забезпечення 15 млн осіб, що в три рази переважає кількість населення Данії. Данія займає перше місце у світі з виробництва продуктів харчування на душу населення.

Данія – одна з країн із найвищою в Європі часткою штучного лісовідновлення, яке становить 87%, природне – 6%, решта – комбіноване (60% лісів – це насадження хвойних порід). Площа лісів та інших насаджень – 579 тис. га, з яких у приватних руках перебуває 67% лісів (26,2 тис. лісоволодінь). Існує багато малих лісоволодінь із загальною площею 391 тис. га, у державних – 33% (360 лісоволодінь). Вирощування різдвяних ялинок, яке оцінюється в 38 млн дол. США, і полювання, яке оцінюється в 21 млн дол. США, – у сукупності дає більше, ніж вартість продукції з деревини (52,1 млн дол. США). Оскільки лісовий сектор не задовольняє високих вимог країни у лісопродукції, потужна меблева промисловість Данії покладається на імпорتنу сировину і експортує основну частину продукції. Більше половини ринку забезпечується за рахунок імпорту, а високоякісна деревина твердолистяних порід імпортується з Китаю та інших азійських країн.

Торгівля. Економіка Данії дрібна, відкрита та великою мірою залежить від торгівлі з іншими країнами. Німеччина є найважливішим торговим партнером Данії, хоч значимими також є Швеція, Великобританія та Норвегія; з неєвропейських країн – це США та Японія. Залежність від торгівлі визначає зацікавленість Данії у вільній торгівлі товарами та послугами з іншими країнами. Тому Данія є членом спільних організацій, таких як ЄС, ОЕСР та СОТ, та активно бере участь у пропаганді вільної торгівлі без бар'єрів.

Транспорт. Транспорт є одним із найважливіших секторів економіки Данії. Цей сектор виключно різноманітний за масштабом приватних підприємств. З одного боку, кількість великих державних чи приватних підприємств у галузі громадського транспорту, судноплавства та авіації незначна. З другого – значна кількість дрібних фірм, які працюють як із транспортуванням товарів (контракти на перевезення), так і з індивідуальними перевезеннями (таксі).

Завдяки морському положенню країни морський транспорт має дуже важливе значення для пасажирського і вантажного сполучення в самій країні та за її межами. Найбільшими морськими портами країни є Копенгаген, Есб'єрг, Ольборг, Орхус, Фредесісія тощо. На частку морського транспорту припадає майже 75% усіх зовнішньоторгівельних перевезень Данії. Данія займає важливу ключову позицію на перехресті торгових шляхів із Балтійського моря в Північне і між Центральною Європою і Скандинавським півостровом.

У 2000 р. був відкритий Ересуннський міст, який з'єднав Копенгаген і шведське м. Мальме, завдяки якому між Скандинавією і центральною Європою функціонує автомобільне і залізничне сполучення. З Німеччиною, Швецією та Норвегією Данія пов'язана регулярними поромними лініями.

Нині у Данії 74,2 тис. км автомобільних доріг, у тому числі 1130 швидкісних автомагістралей. Мости через протоки Великий Бельт і Малий Бельт пов'язують континентальну Данію з островами Фюн і Зеландія відповідно.

Велика частина залізничної мережі країни обслуговується державною компанією *Danske Statsbaner*, є також приватні залізничні перевізники. У Копенгагені і передмістях діє система примісько-міських поїздів *S-tog*, у столиці також працює єдиний у країні метрополітен.

У Данії розташовані 28 аеропортів, 10 з яких здійснюють регулярні пасажирські перевезення. Найбільший аеропорт – Каструп (Копенгаген), у 2010 р. його пасажирооборот склав 21,5 млн осіб. Найбільшим авіаперевізником є авіакомпанія SAS.

Ринок праці. Порівняно з ринками праці більшості європейських країн (де основні умови регулюються законодавством) ринок праці у Данії заснований на угодах між роботодавцем та робітником. Вони забезпечують мінімальні платню, право на страйк та встановлений робочий день. Членство в профсоюзних спілках у Данії становить 80%.

Охорона здоров'я. В останні роки видатки на охорону здоров'я склали 9% від ВВП Данії. У 1973 р. була ліквідована система медичного страхування, і сьогодні лікарняна допомога і загальна лікарська практика безкоштовні. Основне джерело фінансування сфери охорони здоров'я – державні та місцеві податки. Лікарні, а також будинки престарілих в основному належать муніципалітетам і перебувають у віданні муніципальних органів (приватні лікарні становлять близько 1% ліжок-місць). Роль Уряду зводиться до розробки основних напрямів державної політики і законодавчого регулювання.

Освіта. Діюча система освіти встановлена Законом про освіту (2003 р.). Вона включає дошкільні заклади (ясла і дитячі садки), загальні середні школи, гімназії, народні школи для дорослих та вищі навчальні заклади. Обов'язкова шкільна освіта складається з трьох ланок: підготовчого класу (один рік), основної школи (дев'ять років) і додаткового класу для плануючих продовжити навчання в гімназії або на підготовчих курсах для вступників до ВНЗ. У Данії існують державні, приватні та частково фінансовані державою школи. У державних школах станом на 2005 р. навчалось 88% дітей.

Вищими навчальними закладами є університети, спеціалізовані вищі школи і коледжі та технічні інститути. Копенгагенський університет був заснований у 1479 р., Технічний університет Данії в Люнгбю-Торбек – у 1829 р. З 1916 р. кафедру теоретичної фізики Копенгагенського університету очолював один із найвидатніших фізиків ХХ ст. Нільс Бор, у 1920 р. він заснував Інститут теоретичної фізики, що пізніше отримав ім'я Бора. До Другої світової війни Данія була одним зі світових центрів вивчення фізики атома.

Конституція

Перша данська Конституція була прийнята у 1848 р. Чинна Конституція схвалена на референдумі в 1953 р. Вона складається з 11 розділів і 89 параграфів.

Адміністративно-територіальний поділ

Данія двічі проводила масштабні адміністративно-територіальні реформи. Після першої реформи, яка відбулася в період з 1962 р. по 1970 р., кількість муніципалітетів скоротилася з 1388 до 275, а регіонів – з 25 до 14. Після другої реформи (2003–2007 рр.) теж зменшилася кількість адміністративно-територіальних одиниць: муніципалітетів з 275 до 98 і регіонів – з 14 до 5. При цьому 30 муніципалітетів не були об'єднані з іншими.

До 2007 р. регіони називалися графствами (amt). Сьогодні регіонами Данії є: Столичний регіон (тут мешкає близько 1637 тис. осіб), Зеландія (816 тис.), Південна Данія (1190 тис.), Центральна Ютландія (1227 тис.), Північна Ютландія (577 тис.), Гренландія (57 тис.) та Фарерські острови (47 тис.) також входять до складу Королівства Данія, але мають статус автономій і право самоврядування.

Спеціальний статус, але без права самоврядування, має територія Ертольмена (Ertholmene) – архіпелаг, що віддалений майже на 20 км на північний схід від острова Борнхольм у Балтійському морі. Архіпелаг складається з двох населених островів загальною площею 39 га, станом на 1 січня 2015 р. тут мешкала 91 особа. Ертольмен не є частиною будь-якого муніципалітету і підпорядкований Міністерству оборони, яке призначає адміністратора для вирішення місцевих питань. На цій території є свій церковний приход, лікар і початкова школа по 7-й клас включно.

Данія є децентралізованою державою, тут добре розвинена система місцевого самоврядування.

Представницькі органи регіонів – регіональні ради (regionsred), обрані населенням. Регіональні ради мають по 41 члену. Політичний керівник обласної ради – голова обласної ради (regionsredsformanden), який обирається ра-

дою. Він єдиний з членів обласної ради отримує заробітну плату з регіонального бюджету, інші працюють на громадських засадах. Обласні ради мають виконавчі комітети.

У кожному з регіонів діє рада муніципалітетів (*kommunekontaktretet*), зокрема, як асоціативна структура місцевих голів (*borgmester*). Рада була створена у зв'язку з реформою, яка розпочалася в 2007 р., та є дорадчим і координуючим органом, одним із завдань якого є захист місцевих інтересів в обласній раді. Для підготовки і виконання рішень рада має секретаріат.

До повноважень регіонів в основному відносять питання охорони здоров'я та регіонального розвитку. Регіони не мають права стягувати податки.

Водночас муніципалітети мають більш широкий спектр завдань: забезпечення функціонування дитячих садків, шкіл, бібліотек, спортивних закладів, догляд за літніми людьми, будівництво доріг, організація зайнятості населення тощо.

Місцеві (муніципальні) ради складаються з обраних депутатів, термін їх дії – чотири роки. Згідно з данським законодавством, у муніципалітетах з менш ніж 20 тис. жителів (7 таких муніципалітетів) має бути не менше ніж 9 і не більше ніж 31 член, у муніципалітетах з більш ніж 20 тис. жителів має бути не менше 19 і не більше ніж 31 член, у місті Копенгаген – максимум 55.

Місцеві ради збираються один або два рази на місяць. Засідання є відкритими й згідно із Законом про місцеве самоврядування мають транслюватися по телебаченню.

Глава держави

Глава держави – Король (із 1972 р. – Королева), що має належати до лютеранської Церкви. Формально Король наділений верховною владою щодо всіх справ держави. У період між сесіями Парламенту і в разі особливої терміновості він може ухвалювати акти, що мають силу закону. Після поновлення роботи Парламенту ці акти мають бути затверджені Парламентом. Монарх має право розпуску Фолькетингу. Влада монарха істотно обмежена тим, що всі його рішення мають бути контрасигновані Урядом.

Король не може вступати в шлюб без згоди Фолькетингу (Парламенту). Спадкоємці ж при вступі в шлюб повинні отримувати на це дозвіл Короля, який дає його в Державній раді. На практиці Король погоджує це питання з Урядом. Після смерті або зречення Короля престол переходить до його дітей у порядку старшинства. У разі відсутності спадкоємців престолу Короля обирає Фолькетинг. Фолькетинг встановлює цивільний лист Короля на весь час його царювання, визначає, які замки та інші державні володіння передаються в його користування.

Король призначає і звільняє Прем'єр-міністра і міністрів, визначає їх повноваження, очолює Державну раду (збори міністрів під його головуванням), призначає суддів, усіх вищих посадових осіб держави, чиновників, які очолюють управління на місцях, у Гренландії і на Фарерських островах. Король може розпустити Фолькетинг, відкриває його чергові сесії і затверджує прийняті ним законопроекти, може видавати в період між її сесіями тимчасові зако-

ни. Король призначає представників Данії за кордоном, при ньому акредитовані представники іноземних держав. Від його імені укладаються міжнародні договори та угоди. Він вважається головнокомандувачем збройних сил країни.

Король має право помилування та амністії. Проте фактично влада Короля істотно обмежена. Більшість його прав як у галузі внутрішнього життя країни, так і в міжнародних відносинах перейшло до Ради міністрів. Призначення ним Ради міністрів стало суто формальною процедурою, збройними силами керує Уряд через міністра оборони тощо. Що стосується права Короля не затверджувати законопроекти, то ним він уже давно не користується.

Законодавча влада

Законодавчу владу здійснює монарх і Фолькетинг (Народні збори). Законодавча влада Короля досить умовна, оскільки полягає в промудрації законів, прийнятих Парламентом. Фолькетинг – це однопалатний орган. Він складається зі 179 депутатів, двоє з них обов'язково представляють Фарерські острови і двоє – острів Гренландію. Строк повноважень Парламенту – чотири роки. Вибори до Фолькетингу проводяться за пропорційною системою.

Виборчі реформи 1978 р. знизили віковий ценз із 20 до 18 років. На 12-й день після виборів Парламент повинен зібратися на сесію. Сесія відкривається обранням президії, яка керує роботою Парламенту, його постійних і тимчасових комісій. Засідання Фолькетингу відкриті, проте на вимогу голови президії або депутатів можуть проводитися закриті засідання.

Парламент володіє достатньо широкими повноваженнями: приймає закони, вирішує питання фінансового характеру (з його дозволу стягуються податки, укладаються угоди про державні позики), контролює діяльність Уряду, займається зовнішньополітичними проблемами, формує збройні сили. Законопроекти (звичайно вони вносяться на розгляд Урядом або депутатами) проходять у Парламенті три читання. Ті законопроекти, які депутати не встигли обговорити до закінчення парламентської сесії, вважаються відхиленими. Прийняті законопроекти мають бути схвалені Королем чи (якщо цього вимагають не менше 1/3 депутатів) референдумом. Поправки до Конституції потребують обов'язкового схвалення референдумом.

За Конституцією вибори повинні проходити кожні чотири роки. Партія або партії, які здобули перемогу на виборах, формують Уряд. У випадку, якщо результат виборів не є чітким, Король (Королева) організує низку нарад, на яких обрані партії висловлюють свої побажання. Тоді Глава держави призначає королівського повіреного, щоб він провів перемовини про формування Уряду з обраними партіями. Після закінчення перемовин проводиться ще одна нарада, після якої монарх призначає нового Прем'єр-міністра.

Виконавча влада

Виконавча влада здійснюється монархом і Урядом (Радою міністрів), членами якого можуть бути лише депутати Парламенту. Уряд є основним суб'єктом законодавчої ініціативи. Крім того, Уряд здійснює низку інших найважливіших повноважень, формально закріплених за Королем. Крім Ради міністрів,

існує урочистий орган – Державна рада, до якої входять міністри, що засідають у присутності і під головуванням Короля.

Уряд зосереджує у своїх руках широкі повноваження з управління державою: фактично він здійснює більшість королівських функцій. До складу Уряду входять Прем'єр-міністр і міністри. Відповідно до Конституції урядовці призначаються Королем. Зазвичай Прем'єр-міністром стає лідер партії парламентської більшості, який потім формує Уряд.

Рада міністрів володіє законодавчими і виконавчими повноваженнями. Вона розробляє велику кількість законопроектів і, користаючись підтримкою парламентської більшості, проводить їх через Парламент. У перервах між сесіями у випадках, як зазначено у Конституції, “особливої терміновості” Рада міністрів може самостійно приймати тимчасові закони, які потім повинні бути схвалені Фолькетингом.

Уряд володіє певними правами відносно Парламенту: міністри можуть бути присутніми і виступати засіданнях Фолькетингу, Прем'єр-міністр вправі зажадати від голови Парламенту скликання надзвичайної сесії, визначивши при цьому порядок денний. Рада міністрів наділена важливими повноваженнями щодо державного апарату: вона керує міністерствами і відомствами, може ліквідувати старі і створювати нові відомства, представляє Королю кандидатури на керівні посади в апараті; вищі посадовці можуть бути переміщені на іншу посаду без згоди Уряду тільки якщо при цьому розмір їхньої винагороди не зменшується. Уряд активно бере участь у міжнародному житті держави: укладає договори з іноземними державами, призначає (з відома Короля) дипломатичних представників держави. Конституція встановлює принцип парламентаризму: увесь склад Уряду або окремих міністр повинен піти у відставку, якщо Парламент висловить йому вотум недовіри. Якщо вотум недовіри буде винесено Прем'єр-міністру, він має вийти з поданням про відставку всього Уряду. Звинувачення проти міністра відносно невиконання його службових обов'язків може бути пред'явлено тільки Парламентом. Ці звинувачення розглядаються спеціальним судом (Рігсреттеном), який складається із судді Верховного суду та осіб, відібраних Парламентом не з числа депутатів.

Особливістю організації виконавчої влади в Данії є існування Державної ради, яка є, власне, формою публічної демонстрації діяльності Уряду. До складу ради входять усі міністри, які засідають у присутності і за головування Короля. У такий спосіб урядовим рішенням надають авторитету глави держави.

Міністерства: бізнесу та зростання; прав дитини, гендерної рівності, інтеграції та соціальної політики; клімату, енергетики та будівництва; культури; оборони; економічної політики та внутрішніх справ; освіти; у справах зайнятості населення; навколишнього середовища; фінансів; продовольства, сільського господарства та рибальства; закордонних справ; у справах церкви; охорони здоров'я; вищої освіти та науки; житлової політики та у справах міст і сільської місцевості; юстиції; податків і зборів; транспорту.

Судова влада

Судова система включає Верховний суд (до 1661 р. – Реттертінг, апеляційної інстанції (для Ютландії і для островів) – 2 земельні суди (до 1919 р. – земські вищі суди, до 1805 р. – ландстинги і місцеві суди (до XIX ст. – бютінги і гередстінги)).

Вищою інстанцією судової системи є Верховний суд, який складається із 15 суддів та Голови суду. Він розглядає скарги на постанови нижчестоящих судів в одній з двох колегій у складі не менше п'яти суддів. У виняткових випадках збирається пленум Верховного суду. Для розгляду злочинів посадових осіб судді Верховного суду спільно з 15 членами, призначеними Фолькетингом, утворюють Державний суд.

Вища судова інстанція торгової юстиції – Морський і торговий суд. Органи прокуратури – імперський адвокат і державні адвокати.

Данія належить до європейських правових систем скандинавської групи (як і Ісландія, Норвегія, Швеція та Фінляндія) і має дуалістичний (змішаний) характер, для якого характерними є як ознаки континентального, так і загального права.

Найстарші члени Верховного суду і спеціально обрані Фолькетингом на 6 років судді утворюють Державний суд, що розглядає справи за звинуваченням міністрів у державній зраді. У Данії Верховному суду підпорядковані Високі суди, які виступають одночасно як апеляційні суди для рішень окружних судів та судів першої інстанції у цивільних і кримінальних справах підвищеної складності, а також Окружні суди – суди першої інстанції. Конституцією передбачена можливість функціонування адміністративних судів. Судді призначаються монархом пожиттєво.

Для розгляду справ членів Уряду, звинувачених у скоєнні злочину, утворюється спеціальний Державний суд.

Фарерські острови і Гренландія мають автономні судові системи, хоча рішення судів Фарерських островів та Гренландії можуть бути оскаржені у Верховному суді.

Влада в територіальних одиницях

На місцях населення обирає ради – представницькі органи місцевого самоврядування. Строк повноважень – чотири роки. Ради обирають зі свого складу мерів та їхніх заступників. Кожен мер є одночасно головою ради та керівником виконавчого органу місцевого самоврядування. В автономних територіях обираються місцеві законодавчі органи.

Муніципалітети після реформи місцевого самоврядування стали суттєво більшими за розміром, ніж до реформи. До реформування 206 муніципалітетів (з 271 од.) налічували менше 20 тис. мешканців, а після реформи таких залишилося лише 7 од. (з 98 од.). Середня чисельність населення муніципалітетів збільшилася від близько 20 тис. до реформи до близько 55 тис. мешканців після реформи місцевого самоврядування.

Повноваження і відповідальність муніципалітетів:

- соціальні послуги (повна відповідальність за фінансування, надання та організацію послуг);
- піклування про дітей і дошкільні заклади;

- початкова освіта, у тому числі всі види спеціалізованої освіти та спеціального педагогічного супроводження для дітей молодшого віку;
- спеціалізована освіта для дорослих;
- піклування про людей похилого віку;
- охорона здоров'я: профілактика захворювань, амбулаторне лікування та реабілітація, лікування алкогольної та наркотичної залежності, патронаж і догляд на дому, місцева стоматологічна допомога, спеціалізовані стоматологічні послуги та соціальна психіатрія;
- проекти з активізації та сприяння працевлаштуванню для безробітних, які не мають страхового забезпечення, у центрах зайнятості, що проводяться спільно з державою (10 пілотних муніципалітетів проводять роботу з безробітними, які мають страхування, від імені держави);
- інтеграція та навчання мови для іммігрантів;
- обслуговування населення у сфері податків та зборів у співпраці з державними податковими центрами;
- організація запасів і готовність до надзвичайних ситуацій;
- природа, навколишнє середовище і містобудування: спеціальні повноваження і завдання з обслуговування населення, підготовка місцевих планів щодо забудови, відведення стоків, утилізації відходів і водопостачання;
- місцеве обслуговування бізнесу та сприяння розвитку туризму;
- місцева мережа доріг;
- бібліотеки, музичні школи, місцеві заклади культури і спорту.

Для обслуговування громадян муніципалітети створили центри обслуговування громадян з тим, щоб мешканці могли звертатися лише в одне місце незалежно від того, який державний орган або адміністративне відомство має повноваження й відповідає за розгляд і вирішення справи. У цих центрах муніципалітети вирішують як питання, що стосуються місцевих повноважень, так і питання від імені інших органів.

Якщо громадяни звертаються за оформленням паспорта або посвідчення водія, вони можуть подавати заяву з фотографією до муніципалітету, де також сплачують за документи і потім їх одержують. Натомість виготовлення та повноваження щодо оформлення та видачі паспортів і посвідчень водія належить органам внутрішніх справ.

Основна сфера відповідальності регіонів – це охорона здоров'я. Повноваження у цій сфері включають відповідальність за медичну допомогу в лікувальних закладах, у тому числі психіатричну допомогу та медичне страхування, послуги лікарів загальної практики, вузьких спеціалістів тощо.

Видатки регіонів на охорону здоров'я фінансуються через пакетну субвенцію, фонд державної діяльності та місцеве співфінансування. Крім того, регіони також відповідають за регіональний розвиток, функціонування певних соціальних закладів, створення транспортних компаній та низку регіональних завдань, які стосуються природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та територіального планування.

У законодавстві Данії закладено позитивний принцип визначення повноважень регіонів, тобто регіони не можуть брати на себе інші повноваження, крім тих, які визначені в законодавстві.

Повноваження і відповідальність регіонів:

– медичні послуги в лікувальних закладах, у тому числі психіатрична допомога та медичне страхування, послуги лікарів загальної практики та вузьких спеціалістів;

– плани регіонального розвитку та послуги із забезпечення діяльності (секретаріатів) форумів і платформ з питань регіонального розвитку;

– забруднення ґрунту;

– дослідження і планування використання сировини;

– забезпечення роботи закладів для уразливих груп населення та груп, які мають особливі потреби в соціальних послугах і спеціалізованій освіті;

– утворення транспортних компаній по всій Данії.

Держава зазвичай здійснює повноваження у сферах, в яких делегування на рівень муніципалітетів або регіонів є неналежним або недоцільним. Це стосується таких секторів, як охорона правопорядку, оборона, правова система, закордонні справи і міжнародна допомога в цілях розвитку, подальша освіта, наука і дослідження.

Регіони фінансуються частково муніципалітетами і частково державою. Якщо муніципалітет розглядає можливість запровадження нових місцевих функцій щодо охорони здоров'я (профілактика захворювань, догляд і реабілітація), він набуває більш важливої ролі у сфері охорони здоров'я. Цей підхід спрямований на те, щоб заохочувати муніципалітети ініціювати впровадження ефективних профілактичних заходів для своїх громадян.

Загалом на муніципалітети припадає близько 10% від загального фінансування охорони здоров'я в регіонах.

Між муніципалітетами Данії існують великі відмінності в базах оподаткування, оскільки муніципалітети часто мають дуже відмінну демографічну та соціальну структуру. Якщо б кожний муніципалітет був змушений фінансувати власні видатки, рівень послуг і податкове навантаження в різних муніципалітетах були б дуже різними.

Метою системи вирівнювання є забезпечення того, що однаковий рівень послуг передбачає однаковий відсоток податків незалежно від доходу мешканців та будь-яких інших демографічних чинників.

У спрощеному вигляді система субвенцій та вирівнювання означає, що кошти переказуються від багатих муніципалітетів до менш забезпечених. Вирівнювання не є тотальним – тільки частина різниці між багатими і бідними муніципалітетами згладжується таким чином.

Підготовка кадрів

Система професійного навчання державних службовців здійснюється такими закладами вищої освіти:

– *Датська школа державного управління (DSPA)*, що була заснована у 1963 р. як державний заклад навчання державних службовців. Загальною метою DSPA є підвищення ефективності державних службовців на всіх рівнях за рахунок поліпшення комплексного навчання та консультаційних послуг, що підтримується програмою адміністративних досліджень і розробок;

– *Університетський метрополітан коледж (Метрополь)*, що є одночасно навчальним закладом та установою актуальних практичних знань, який бере участь у соціальному розвитку;

– *Орхуський бізнес-коледж*, заснований у 1865 р., що є не тільки найстарішим бізнес-коледжем у Данії, а й одним із найбільших. Із 370 в еквіваленті повної зайнятості співробітників коледж отримує близько 17 тис. студентів денної і неповної денної форм навчання щороку. Коледж пропонує повний і неповний робочий день навчальних програм і курсів.

Зовнішні відносини

Королівство Данія є членом таких міжнародних організацій: ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ, ОЕСР, РЄ, СОТ, ПР, ЗЄС.

2.8. Естонія

Естонія (Республіка Естонія) – розташована у Північній Європі, що межує з Латвією (339 км) на півдні та Росією (294 км) на сході, на півночі омивається водами Фінської затоки, на заході – водами Балтійського моря та Ризької затоки. Має спільні кордони з Латвійською Республікою і Російською Федерацією. Довжина кордону – 633 км.

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор являє собою прапор-триколон, що включає в себе три рівні горизонтальні стрічки: синього (верхня), чорного (середня) і білого кольорів.

Державний Герб являє собою золотий щит із трьома блакитними леопардами (леопардовими левами) і дубовими гілками, що обрамляють його.

Столиця – м. Таллінн (426,7 тис. населення).

Великі міста: Тарту (101,1 тис. населення); Нарва (66,9 тис.); Кохтла-Ярве (46,1 тис.), П'ярну (44,2 тис.).

Населення

Населення Естонії налічує 1,4 млн осіб.

Національний склад. Згідно з переписом 2000 р. населення Естонії становлять: 67,9% – естонці; 25,6% – росіяни; 2,1% – українці; 1,2% – білоруси; 0,9% – фіни; 1,7% – інші народності; 0,6% не вказали.

Щільність населення – 29 осіб на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. складав: 76,7 року (чоловіки – 71,4, жінки – 81,5).

Мова

Державною мовою країни є естонська, що є близько спорідненою до фінської. Крім найуживанішої естонської мови в країні поширені англійська, фінська та російська мови.

Естонська мова разом із фінською та угорською належать до фіно-угорської сім'ї мов. Нею розмовляють в Естонії, Російській Федерації, Латвії, а також в окремих селах Кримського півострова, Абхазії, діаспорних поселеннях Швеції, США і Канаді. Загальна кількість тих, хто володіє естонською мовою, перевищує 1 млн громадян. У XVI ст. існували дві літературні мови на основі північно-естонського і південно-естонського діалектів.

Релігія

Віросповідання – лютеранство та православ'я. Традиційною релігією естонців є Християнство у лютеранському та православному обряді. Християнство прийнято після завоювання Братством Меча з Німеччини у 1227 р.

Проте менше третини населення вважає себе віруючими. Серед них більшість практикуючих християн-естонців – лютерани, російська меншість – православні Московського патріархату (ЕПЦМП), естонська православна меншість – вірні Константинопольського патріархату (ЕПЦКП). Існують спроби поновити язичницьку релігійну практику.

Усього 32% населення є членами церковних та релігійних груп: 14,8% – естонська євангельська лютеранська церква; 13,9% – православні (Естонська Апостольсько-Православна Церква та Естонська Православна Церква Московського Патріархату); близько 6000 – баптисти; близько 3500 – римо-католики. Також є кілька менших протестантських та іудейських громад.

Площа території

Загальна площа становить 45,2 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь складає 1 млн га, ріллі – 0,6 га.

Географічне положення

Естонія лежить між 57,3° і 59,5° північної широти та між 21,5° і 28,1° східної довготи, на східному узбережжі Балтійського моря, на рівній північно-західній частині східної Європейської платформи. Середня висота над рівнем моря становить лише 50 м. Вища – південно-східна частина Естонії з височинами Хаанья (найвища точка Республіки – гора Суур Мунамягі, висота 318 м). Рельєф рівнинний та горбистий. Домінують льодовикові і водно-льодовикові форми рельєфу – хвилясті моренні і водно-льодовикові рівнини, моренні горби, ками, ози, друмлини. Вздовж північного узбережжя Естонії простягається Північно-Естонський глінт (західна частина Балтійсько-Ладозького уступу). На виходах карбонатних порід силуру і ордовика розвинений карст. Відомі метеоритні кратери – Каалі, Ілуметса, Тсиірікмяе і Кярдласька астроблеми. Ріки – Нарва і Емайгі. В Естонії близько 1200 озер, що займають 4,8% території країни. Найбільші – Чудське та Виртс'ярв. В Естонії багато боліт, 3,8 тис. км узбережжя з численними затоками, протоками та фіордами. Число островів та острівців – близько 1500, два з них великі – Сааремаай Гіюмаа.

Клімат

Клімат перехідний від помірно-морського до помірно-континентального з м'якою зимою та прохолодним літом. Естонія лежить у помірному поясі, на півночі та заході омивається Балтійським морем. На клімат впливають атлантичні циклони, повітря через близькість моря завжди вологе. Завдяки впливу Гольфстріму – зима тепліша, ніж у материкових районах Євразії. Літо порівняно прохолодне. Найбільш теплий місяць року – липень, найхолодніший – лютий. Переважає похмура та хмарна погода.

Середня температура повітря в Естонії, за даними багаторічних спостережень, становить від +4,1°C до +6,3°C, однак спостерігається тенденція поступового потепління. Середня швидкість вітру в Естонії – від 2,7 м/с на материку до 6,6 м/с на островах.

Середньорічна сума опадів – від 535 мм на острові Кихну до 727 мм у Куузику. Відносна вологість повітря, як правило, висока і за рік становить від 79% у Виру до 84% на островах. Кількість днів з опадами – від 102 на острові Кихну до 127 на материку. Хмарність становить 4,8–5,7 балів.

Середня довжина сонячного саява у році – від 1628 год у Тиравері до 1926 год у Вілсанді.

Економіка

Естонія – індустріально-аграрна країна. Серед провідних галузей промисловості – фосфатна, сланцева, суднобудівна, електромоторна, гірниче машинобудування (екскаватори), легка та харчова, паперова, приладобудівна, хімічна, цементна.

Валовий внутрішній продукт становить 24,5 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 18,5 тис. дол. США.

Естонія стала однією з перших країн світу, що запровадила єдиний податок: в Естонії єдина ставка не залежно від доходів платника становить 26%.

Промисловість. Основними галузями промисловості є паливна, електроенергетика, хімічна, машинобудування, целюлозно-паперова та деревообробна промисловості.

Промислові підприємства в країні зосереджені в найбільших містах. У Таллінні переважають машинобудування, металообробка і приладобудування, розвинена легка промисловість. У Нарві функціонує великий бавовняний комбінат (Кренгольмська мануфактура), у Сілламає – завод з виробництва рідких металів (Сільмет). У містах Кохтла-Ярве, Сілламає і Нарва зосереджені основні паливно-енергетичні комплекси. Невеликі підприємства харчової і деревообробної промисловості рівномірно розподілені по всій країні. Найменш промислово розвиненими районами Естонії є два великих острови в Балтійському морі – Сааремаа і Хійумаа, де переважають землеробство, м'ясо-молочне тваринництво і рибальство. В обробній, газовій промисловості, енергетиці, водопостачанні, будівництві зайнято 34,7% працюючих, у сільському, мисливському, лісовому, рибному господарствах – 7, в секторі послуг – 58,3 (у тому числі в освіті – 7,8%, у державному апараті і обороні – 5,6%).

Хімічна промисловість. Галузь розвивається на основі сланцевої промисловості. Кількість підприємств досягає кількох десятків. Потужним холдингом є *Viru Keemia Grupp*, який займається також виробництвом електроенергії. При переробці сланців підприємство “Нарвські електростанції” виробляє сланцеву золу, яка потрібна для використання в будівництві та синтезуванні нафти. Хімічні комбінати в Кохтла-Ярві і Ківілі виробляють азотні добрива, феноли, фарбники, сланцеву олію і синтетичні дизельні палива. Працюють підприємства з вироблення готових виробів із пластмас, лакофарби, герметиків, пінних та еластичних матеріалів, товарів побутової хімії міжнародних концернів *Henkel, Akzo Nobel, Eskaro* та ін.

Машинобудування представлено як нематеріалоємними (вироблення електрообладнання, радіоапаратури та інше), так і металоємними (обладнання для видобутку і переробки сланців) галузями.

Однією з найпотужніших машинобудівних компаній Естонії є фірма *BLRT Grupp* (колишній Балтійський судноремонтний завод), яка здійснює суднобудування, судноремонт, металообробку, ремонт вагонів та інші види діяльності. Суднобудуванням також займається Локсаський суднобудівний завод.

Сільське господарство. Частка сільського господарства в структурі внутрішнього валового продукту становить 3,6%, промисловості – 30,7%, сфери послуг – 65,7%. На частку легкої промисловості припадає 27% всієї валової продукції, харчової промисловості – 24%, машинобудування – 15%, лісозаготівельної, лісообробної і целюлозно-паперової промисловості – 9%, хімічної промисловості – 9%, інших галузей – 16%.

Основні види продукції обробної промисловості: судна, літаки, електромотори, екскаватори, трансформатори, целюлоза, папір, меблі, будівельні матеріали, прилади, текстиль, одяг, взуття, продовольчі товари.

Спеціалізацією сільського господарства Естонії є м'ясо-молочне тваринництво. Дуже велика популяція кролів, свиней та кіз. Крім того, вирощують картоплю, овочі, зернові і плодові культури.

Круглий ліс, ділова деревина і продукція целюлозно-паперової промисловості забезпечують 9% експорту.

Енергетика. Естонія робить акцент на сланцеву та вітрову енергетику. Основу паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) становить добування і використання інших сланців. Естонія володіє найбільшими в Європі запасами паливних сланців і фосфоритів (розвідані запаси оцінюються в 3,8 млрд т, прогнозні – від 6 до 15 млрд т). На сланці працює Естонська, Балтійська та нова в Аувері ГРЕС (зі спалюванням палива у киплячому шарі).

Сланцевий басейн знаходиться на північному сході Естонії, переважно в районі Іда-Вірумаа. Із горючих сланців виробляється 95% електроенергії, що виробляється в країні. Країна займає вагомe місце у світі з використання сланців.

У країні здійснюється обмежене виробництво біопалива. Будівництво нових заводів із виробництва біопалива гальмується через брак сировини.

Енергетичний комплекс майже цілком базується на використанні вичерпного палива (горючі сланці). Естонія повністю покриває свої енергетичні потреби за рахунок власних ресурсів, а надлишки електроенергії експортує. Частина виробленої електроенергії йде на експорт в Україну та Алжир.

Транспорт. Автомобільні шляхи разом становлять: 57,5 тис. км (включаючи 16,5 тис. федеральних шляхів); вимощені дороги: 12,9 тис. км (включаючи 99 км автомагістралей). Федеральні траси утворюють ядро естонської дорожньої мережі. Їх загальна довжина становить 16,5 тис. км (або 29% усіх доріг), 59% із них вимощені. Вони поділяються на 3 класи залежно від значення: головні дороги (1,6 тис. км); основні дороги (2,4 тис. км); другорядні дороги (12,4 тис. км).

Залізничний транспорт Естонії разом становить: 900 км ліній загальних перевезень (1200 км, включаючи закриті промислові лінії). Широка колія: 900 км із шириною колії 1520 мм або 1524 мм (133 км електрифіковано).

Залізничне сполучення із сусідніми країнами: Латвія вантажне й пасажирське (потяг Валга – Рига тричі на день); Росія – вантажне й пасажирське.

Порти й гавані. В Естонії є 45 портів, що занесені до Державного реєстру, за невеликим винятком усі вони розташовані на Балтійському морі. Найбільші порти розміщені в Мууга (поблизу Таллінна), Таллінні (складається з кількох портів), Кунда, Пярну та Сілламає.

Річковий транспорт. В Естонії щорічно доступно для судноплавства 320 км водних шляхів. Естонія має паромне сполучення з такими країнами, як: Фінляндія, Аландські острови, Швеція, Німеччина, Росія.

Торговий флот Естонії разом становить: 50 суден (обсягом 1 тис. реєстрових т і більше), загальним обсягом 306,3 тис. реєстрових т і вантажопідйомністю (дедвейтом чи *DWT*) 293,1 тис. т. Судна класифікуються за типами: балкерів – 3; вантажних суден – 20; суден для насипного вантажу – 1; контейнеровозів – 5; танкерів – 2; ролкерів – 13; пасажирських суден для невеликих морських рейсів – 6.

Аеропорти з твердим покриттям злітно-посадкових смуг разом становлять: 12; понад 3,047 м – 1; від 2,438 до 3,047 м – 7; від 914 до 1,523 м – 3. Талліннський аеропорт є найбільшим аеропортом в Естонії.

Трубопровід. В Естонії працює трубопровід з природним газом – 859 км.

Міський транспорт. В Естонських містах звичайним транспортом є автобуси. Крім того, в Таллінні є тролейбусні, трамвайні маршрути.

Експорт. У 2012 р. експорт Естонії виріс на 4% порівняно з попереднім роком. Найбільший профіцит згідно з даними Департаменту статистики Естонії було зафіксовано в торгівлі з Швецією та Росією, який становив у поточних цінах – 12,6 млрд євро.

У першу трійку експортних партнерів Естонії у 2012 р. увійшли Швеція, Фінляндія та Росія – їх частка становила відповідно 16%, 15% і 12% усього експорту.

Дефіцит торгового балансу Естонії становив 1,2 млрд євро, що майже у два рази більше показника 2011 р., коли дефіцит становив 0,66 млрд євро.

Імпорт. У 2012 р. імпорт Естонії виріс на 9% порівняно з попереднім роком, який становив у поточних цінах – 13,8 млрд євро.

Конституція

У Конституції Естонії, прийнятій на референдумі 28 червня 1992 р., визначено Рійгікогу (Парламент) представницькою палатою народу Естонії. Згідно зі ст. 59 Конституції Естонської Республіки Рійгікогу належить законодавча влада. Проте, крім законотворчості, Рійгікогу має й інші обов'язки – затвердження державного бюджету та перевірка його виконання, нагляд за діяльністю Уряду, призначення на посаду вищих державних чиновників, представлення Естонії в міжнародних організаціях та вирішення питань місцевого самоврядування, які не віднесені до повноважень інших органів влади.

Адміністративно-територіальний поділ

Територія Естонської Республіки розділена на повіти, волості й міста. Проте тільки волості та міста визначаються Конституцією одиницями самоврядування.

В Естонії 15 повітів: Валгамаа, Вільяндімаа, Вирумаа, Гар'юмаа, Гіюмаа, Іда-Вірумаа, Йигевамаа, Ляянемаа, Ляяне-Вірумаа, Пилвамаа, Пярнумаа, Рапламаа, Сааремаа, Тартумаа, Ярвамаа. В країні існує також 226 місцевих самоуправлінь (33 міста і 193 волості і шість міст центрального підпорядкування).

Стаття 115 Конституції Естонії передбачає як можливість повернення до дворівневої системи місцевого самоврядування, так і утворення інших одиниць місцевого самоврядування.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Естонія – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Відповідно до конституції Естонії Президент обирається Державними зборами (Парламентом) шляхом таємного голосування 2/3 голосів на п'ять років, але не більше як на два строки поспіль. Кандидатом може бути особа віком не молодша 40 років, яка є громадянином Естонії за народженням. У випадку, коли у першому турі Президента не обрали, то знову проводиться висунування кандидатів. Якщо Президента Республіки не буде обрано знову, то в цей самий день проводиться третій тур голосування. У ньому беруть участь два кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів.

Якщо Президента не буде обрано і в третьому турі, то голова Державних зборів у місячний термін скликає для обрання Президента Республіки колегію виборців. До її складу входять члени Державних зборів та представники рад місцевого самоврядування. Кожна повітова та міська рада обирає не менше ніж одного представника до колегії виборців. Державні збори пропонують колегії виборців двох кандидатів на посаду Президента, які набрали найбільшу кількість голосів у попередньому турі виборів. Також можуть бути висунуті

нові кандидати, не менше ніж 21 членом колегії виборців. Колегія виборців обирає Президента Естонської Республіки більшістю голосів.

Президент Естонії виконує здебільшого представницькі функції. У сфері внутрішньої політики він має право накладати вето на законопроекти, а також має повноваження призначати деякі категорії державних службовців за поданням Парламенту. Значний вплив Президент Естонії має на зовнішньополітичну сферу через призначення послів.

Глава держави має такі повноваження: представляє державу в міжнародних відносинах та підписує міжнародні договори; підписує закони; нагороджує державними нагородами; присвоює військові звання; здійснює помилування; оголошує чергові та позачергові вибори до Державних зборів і відкриває їх перше засідання; видає укази та підписує ратифікаційні грамоти; порушує питання про зміну Конституції; призначає кандидата на посаду Прем'єр-міністра, призначає і звільняє з посади членів Уряду; вносить до Державних зборів пропозицію про призначення на посаду Голови Державного суду, Голови ради Банку Естонії, Державного контролера, Канцлера юстиції та Головнокомандувача Сил оборони; призначає Президента Банку Естонії за пропозицією ради цього Банку; призначає суддів на пропозицію Державного суду; очолює державну оборону Естонії; вносить у Державні збори пропозиції про запровадження воєнного і надзвичайного стану, проголошення мобілізації та демобілізації; порушує питання про притягнення до кримінальної відповідальності Канцлера юстиції.

Президент очолює державну оборону Естонії, у разі потреби призначає Головнокомандувача силами оборони. На строк президентства він припиняє своє членство в партії.

Якщо Президент не в змозі виконувати свої обов'язки, його функції переходять до голови Державних зборів. Повноваження Президента Естонії припиняються у разі подання у відставку; із набуттям чинності обвинувачувального вироку суду щодо нього; у випадку його смерті та у зв'язку зі вступом на посаду нового Президента Республіки. Президент Естонії може бути притягнутий до кримінальної відповідальності лише за поданням Канцлера юстиції за згодою більшості складу Державних зборів.

Законодавча влада

Законодавча влада належить однопалатному Парламенту – Рійгикогу (Державні збори), який є фактично вищим органом Республіки. До його складу входить 101 депутат, який обирається на 4 роки прямими виборами на основі принципу пропорційного представництва.

Рійгикогу ухвалює закони і постанови; вирішує питання про проведення референдуму; обирає Президента Республіки відповідно до ст. 79 Конституції; ратифікує та денонсує міжнародні договори; надає кандидату в Прем'єр-міністри повноваження для формування Уряду Республіки; приймає державний бюджет і затверджує звіт про його виконання; за поданням Президента Республіки призначає на посаду голів Державного суду, ради Банку Естонії, державного контролера, Канцлера юстиції, командувача або головнокоманду-

вача оборонними силами; за поданням голови Державного суду призначає на посаду членів цього суду; призначає членів ради Банку Естонії; приймає рішення про висловлення вотуму недовіри Уряду Республіки, Прем'єр-міністру або міністру; вирішує інші питання життя держави, не віднесені Конституцією до компетенції інших державних органів чи органів місцевого самоврядування.

Засідання в Державних зборах відкриті, голосування також відкрите. Закрите голосування застосовується тільки під час виборів або призначення посадових осіб.

Перш ніж приступити до виконання обов'язків, депутати Державних зборів складають присягу на вірність Естонській Республіці та її конституційному ладові. Депутати не зв'язані мандатом і не несуть юридичної відповідальності за голосування та політичні заяви в Державних зборах чи їхніх органах. Депутати користуються недоторканністю, можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності лише за поданням Канцлера юстиції зі згоди більшості складу Парламенту.

Повноваження депутата Державних зборів припиняються з моменту його призначення членом Уряду Республіки і поновлюються при його звільненні від обов'язків. Достроково депутатські повноваження припиняються: у разі вступу на яку-небудь іншу державну посаду; відставки в установленому законом порядку; із набуттям чинності обвинувального вироку щодо депутата; якщо Державний суд встановить стійку недієздатність депутата виконувати свої функції; у випадку смерті.

Якщо повноваження члена Державних зборів зупинені або достроково припинені, то його місце в установленому законом порядку посідає резервний парламентарій, який володіє всіма правами та обов'язками члена Державних зборів.

Виконавча влада

Відповідно до Конституції Уряд Естонії є вищою адміністративною гілкою влади, яка керує відомствами та здійснює контроль над їх діяльністю, проводить внутрішню та зовнішню політику, забезпечує виконання законів і надає законопроекти на розгляд Парламенту. Уряд Естонії наділений державною виконавчою владою. До його складу входять Прем'єр-міністр та міністри. Зміни в складі призначеного Уряду Республіки здійснюються Президентом за поданням Прем'єр-міністра. Приступаючи до обов'язків, Уряд складає присягу перед Державними зборами.

Уряд Естонії здійснює зовнішню і внутрішню політику держави; спрямовує та координує діяльність урядових установ; організовує виконання законів, постанов Державних зборів та актів Президента Республіки; пропонує Державним зборам проекти законів, а також договори з іноземними державами для їх ратифікації чи денонсації; розробляє проект державного бюджету і подає його Парламентові на затвердження, організовує його виконання; на підставі та для виконання законів видає постанови і розпорядження; організовує відносини з іншими державами; у разі стихійного лиха, катастрофи або з

метою припинення поширення інфекційної хвороби вводить надзвичайний стан у державі або її частині.

Кандидат у Прем'єр-міністри, який одержав від Рійгікогу зазначені повноваження, у 7-денний строк подає склад Уряду Президентові Республіки, який у 3-денний термін призначає Уряд.

Якщо призначений Президентом Республіки кандидат у Прем'єр-міністри не отримає більшості голосів Рійгікогу або не зможе сформувати Уряд, Президент має право представити (у 7-денний термін) іншого кандидата.

Якщо Президент Республіки не представить іншого кандидата, або цей кандидат не одержить від Рійгікогу повноважень, або не зможе сформувати Уряд, право висунути кандидата в Прем'єр-міністри переходить до Рійгікогу. Якщо в 14-денний термін після цього складу Уряду не буде представлено Президенту Республіки, він оголошує позачергові вибори Парламенту. Зміни у складі призначеного Уряду Президент робить за поданням Прем'єр-міністра.

Уряд Республіки подає у відставку:

- зі скликанням нового складу Рійгікогу;
- у разі відставки або смерті Прем'єр-міністра;
- коли Рійгікогу висловив недовіру Уряду Республіки чи Прем'єр-міністру.

Недовіра Уряду, Прем'єр-міністру або міністру може бути висловлена постановою, за яку проголосувала більшість складу Рійгікогу. У разі висловлення вотуму недовіри Уряду або Прем'єр-міністру Президент Республіки має право протягом 3 днів призначити за пропозицією Уряду позачергові вибори до Рійгікогу. У разі вотуму недовіри міністру Президент позбавляє його посади. Уряд Республіки має право ухвалення поданого ним Рійгікогу проекту з вотумом довіри. Якщо проект Рійгікогу не буде прийнятий, Уряд подає у відставку.

Уряд структурно складається з міністерств. У Законі “Про управління Республікою”, прийнятому у 1992 р., міністерство визначається як орган, наділений державною владою, який здійснює її або безпосередньо, або через інші адміністративні органи. Міністр керує міністерством, розв'язує віднесені до відання його міністерства питання, видає на підставі та для виконання законів розпорядження і накази, а також виконує інші покладені на нього обов'язки.

Міністерства: освіти і науки; юстиції; оборони; навколишнього середовища; культури; економіки та комунікацій; сільського господарства; фінансів; внутрішніх справ; соціальних справ; закордонних справ.

Адміністрації та департаменти: Служба безпеки Естонії; Агентство оборонних ресурсів; Комітет з питань навколишнього середовища; Естонське управління у справах конкуренції; Управління цивільної авіації Естонії; Земельна комісія; Управління доріг Естонії; Департамент оподаткування та митних зборів Естонії; Комітет національної спадщини; Естонське патентне бюро; Департамент поліції та прикордонної охорони; Департамент сільського господарства; Департамент сільськогосподарських реєстрів та інформації; Де-

партамент надзвичайних ситуацій Естонії; Державне агентство з лікарських засобів; Управління інформаційних систем Естонії; Департамент соціального страхування; Департамент статистики Естонії; Управління з питань моря; Ветеринарно-продовольчий департамент; Департамент захисту прав споживачів; Департамент охорони здоров'я.

Інспекції: Інспекція із захисту даних; Управління фінансового нагляду; Мовна інспекція; Інспекція навколишнього середовища; Інспекція ринку праці.

При Уряді республіки існує Державна канцелярія під керівництвом державного секретаря, якого призначає на посаду і звільняє Прем'єр-міністр. Державний секретар бере участь у засіданнях Уряду з правом слова, користується тими самими правами, якими в питаннях керівництва міністерствами наділені законом міністри.

Засідання Уряду закриті, якщо не прийнято інше рішення. Його постанови чинні, якщо вони скріплені підписами Прем'єр-міністра, відповідного міністра і Державного секретаря. Члени Уряду можуть із правом слова брати участь у засіданнях Державних зборів та їх комісіях.

Урядовці можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за поданням Канцлера юстиції, за згоди більшості членів Державних зборів. Із набуттям чинності обвинувачувального вироку щодо члена Уряду його повноваження припиняються. Вотум недовіри може бути застосований до Уряду, якщо за це проголосувала більшість складу Державних зборів.

Судова влада

Судочинство здійснюється виключно судами, незалежними у своїй діяльності, які чинять правосуддя відповідно до законів. Судді призначаються на посаду довічно, можуть бути звільнені з посади лише за рішенням суду, не можуть обіймати інших посад.

До судів загальної юрисдикції Естонії входять повітові, міські та адміністративні суди, які є судами першої інстанції; окружні суди, які є судами другої інстанції (розглядають в апеляційному порядку рішення судів першої інстанції). Державний суд є найвищою судовою інстанцією держави, яка розглядає судові рішення в касаційному порядку. Він є одночасно судом конституційного нагляду. Створення надзвичайних судів заборонене. За поданням Президента Парламент призначає голову Державного суду. Судді Державного суду також призначаються Парламентом, але на пропозицію голови Державного суду. А суддів усіх інших судів призначає глава держави за поданням Державних зборів.

До складу Державного суду входить 17 суддів. Судді обираються на посаду Парламентом за поданням Голови Державного суду. Голова Державного суду також обирається Парламентом за пропозицією Президента Естонії. Строк його повноважень – дев'ять років. Інші судді Державного суду обіймають посади пожиттєво.

В Естонії немає Конституційного суду. Нагляд за відповідністю правових актів законодавчої та виконавчої влади здійснює незалежна посадова особа – Канцлер юстиції. Він аналізує пропозиції, внесені йому з метою зміни,

прийняття нових законів, а також пропозиції, що стосуються роботи державних установ, за потреби подає Державним зборам доповідь. Канцлер юстиції призначається на посаду терміном на сім років Парламентом за поданням Президента. Усунути його з посади може тільки суд. У питаннях керівництва своєю канцелярією Канцлер юстиції має такі самі права, як і міністр у питаннях свого міністерства.

Організація влади в територіальних одиницях

Муніципалітет або місцеве самоврядування є найменшою встановленою Конституцією адміністративною одиницею Естонії. Уся територія країни розділена між органами самоврядування.

Відповідно до закону наявність місцевого самоврядування має на увазі право та обов'язок демократичним чином сформованих місцевих органів влади самостійно здійснювати в межах закону керівництво місцевим життям виходячи з обґрунтованих інтересів та очікувань місцевих жителів та з урахуванням особливостей розвитку конкретного самоврядування.

Самоврядування в Естонії є двох типів: міста й волості. У 39 міських та 202 сільських муніципалітетах функціонують органи місцевого самоврядування на чолі з мерами. Мер (лінапе в містах, валаванем у селах) призначається радою на 4 роки. Він не може одночасно очолювати і раду, і виконавчий орган.

Муніципальна рада (волікогу) обирається населенням шляхом прямих виборів на 4 роки. Може звільнити голову ради та мера, який, до речі, не може бути її головою. Виконавчий орган (валітцус) складається з мера та призначених ним/нею осіб. Затверджується радою. Члени виконавчого комітету не можуть бути членами ради.

У кожному самоврядуванні є представницький орган влади, що називається зборами, який обирається постійними жителями самоврядування на чотирирічний термін на вільних, прямих, загальних та одноманітних виборах шляхом таємного голосування. Характерною особливістю місцевих виборів в Естонії порівняно з парламентськими є те, що право голосу на них залежить не від наявності громадянства Естонії, а від факту постійного проживання на території муніципалітету. Брати участь у голосуванні мають право всі постійні жителі цього місцевого самоврядування, які досягли 18 років (включаючи осіб без громадянства та громадян інших держав). Виставляти свої кандидатури можуть, однак, тільки громадяни Естонії чи громадяни будь-якої іншої країни, що входить до Європейського Союзу. Обраними не можуть бути кадрові військовослужбовці, а також особи, засуджені судом за скоєння злочину та які перебувають у місцях позбавлення волі (останні не можуть також і брати участі в голосуванні).

Кількість членів місцевих зборів коливається залежно від кількості жителів. Міські збори Таллінна налічують 79 членів (максимум). Мінімальна кількість членів зборів становить 7 осіб. Керівництво роботою місцевих зборів здійснює голова, який є членом цих зборів, він веде засідання, здійснює представницькі функції та підписує нормативні акти, що ухвалюються радою.

Поряд зі зборами у кожному місцевому самоврядуванні є також і виконавчий орган влади – управа. На чолі управи стоїть або мер – у містах, або волосний старійшина – у волостях, які призначаються зборами на термін до чотирьох років (дострокове усунення з посади можливе за рішенням зборів). Глава управи подає зборам муніципалітету на затвердження кандидатів на посади членів управи, організує роботу управи, готує та веде засідання, видає накази для організації роботи управи й підвідомчих їй органів та установ, підписує розпорядження й постанови управи, а також виконує представницькі функції. Мери та волосні старійшини не можуть одночасно займати будь-яку іншу державну чи муніципальну посаду чи входити до складу ради комерційної компанії за муніципальною участі.

Муніципалітет може включати до свого складу один чи кілька населених пунктів. Крупні самоврядування можуть поділитись на міські чи волосні райони, що мають свої управи з обмеженими повноваженнями. Глава управи такого району призначається та звільняється управою муніципалітету за поданням мера чи волосного старійшини. Так, м. Таллінн складається з 8 міських районів: Хааберсті, Кесклінн, Крістіїне, Ласнамяе, Мустамяе, Нимме, Піріта, Пихья-Таллінн. Муніципалітети розрізняються за розміром від Таллінна з населенням понад 400 тис. осіб до Рухну лише з 60 жителями. Понад дві третини самоврядувань мають населення по 3 тис. осіб. Відповідно до Конституції місцеві самоврядування автономно вирішують у межах законів усі питання місцевого життя. До їхньої компетенції, зокрема, належать: організація надання соціальної допомоги, соціальних послуг, догляду за людьми похилого віку та роботи з молоддю на території муніципалітету; житлове й комунальне господарство; водопостачання й каналізація, організація прибирання та підтримання чистоти, вивезення сміття й відходів; місцевий громадський транспорт; міське планування (встановлення загальних і детальних плануваль), утримання доріг. Ці повноваження здійснюються в тому обсязі, в якому вони не передані законом до відомства інших органів.

Також до обов'язків самоврядувань входить утримання дошкільних закладів, що перебувають у їх власності, шкіл, гімназій, гуртків за інтересами, бібліотек, музеїв, спортивних баз, будинків догляду й закладів охорони здоров'я, встановлення правил поведінки у громадських місцях.

Органи місцевого самоврядування можуть формувати структури, що здійснюють контроль за громадським порядком та виконанням нормативних актів місцевого самоврядування (наприклад муніципальна поліція Таллінна).

Муніципалітети в Естонії мають власний бюджет і право встановлювати деякі місцеві податки та збори (наприклад податок на рекламу, на закриття вулиць і доріг, на домашніх тварин, на розважальні заклади й заходи, платню за паркування тощо).

Представники місцевих самоврядувань можуть також брати участь у виборах Президента Республіки як члени колегії виборців.

Відповідно до судової практики Державного суду принцип автономії муніципалітетів від державної влади припускає, передусім, право самостійно вирішувати й організовувати на місцевому рівні всі місцеві питання (так зване “право самоорганізації місцевих самоврядувань”). Це, зокрема, передбачає, що для місцевих самоврядувань має забезпечуватись належне фінансування для виконання своїх функцій, так само як і можливість членів місцевих зборів приймати рішення самостійно, не залежно від центральної державної влади, виносячи на перше місце, передусім, інтереси місцевої громади (за необхідності навіть усупереч органам державної влади).

Законодавство Естонії встановлює також і механізм захисту автономії місцевого самоврядування – у разі, якщо, на думку муніципалітету, будь-який закон або постанова міністра чи Уряду порушують конституційні гарантії місцевого самоврядування, то цей муніципалітет має право звернутись безпосередньо до Державного суду з клопотанням про визнання такого акта неконституційним. Також Конституція забороняє змінювати кордони муніципалітетів, не заслухавши попередньо думку відповідного муніципалітету.

Контроль

Контроль за господарською діяльністю в Естонії здійснює незалежний орган – Державний контроль. Він перевіряє: господарську діяльність державних установ, підприємств і організацій; використання і збереження державного майна; використання та розпорядження державним майном, переданим у володіння органів місцевого самоврядування; господарську діяльність тих підприємств, у яких держава має більше половини голосів, визначених паями і акціями, або тих, кредити чи виконання договірних зобов'язань яких гарантується державою.

Цією структурою керує Державний контролер, який призначається і звільняється з посади Рійгикогу за поданням Президента Республіки. Термін його повноважень складає 5 років. Державний контролер представляє Рійгикогу огляд використання і збереження державного майна за одночасно попередній бюджетний рік з обговоренням у Парламенті звіту про виконання державного бюджету.

Підготовка кадрів

Естонська академія державної служби є державною установою, що забезпечує професійну підготовку для державних службовців. Академія була заснована у 1992 р., після відновлення незалежності Естонії.

Академія готує державних службовців у чотирьох коледжах: поліції та прикордонної служби; рятувальних робіт; фінансовий; юстиції.

В Естонії існує також низка навчальних закладів, де викладаються програми з державного управління, зокрема: університет Тарту, Талліннський технічний університет, Талліннський університет освітніх наук, Естонська школа бізнесу. Освітні програми з державного управління мають міждисциплінарний характер завдяки використанню політичних, економічних, правових дисциплін (з певним тяжінням до економічних дисциплін).

Зовнішні відносини

Естонія є членом таких міжнародних організацій: ООН, ОБСЄ, РЄ, НАТО та ЄС.

2.9. Ірландія

Ірландія (Республіка Ірландії) – розташована у північно-західній Європі на 5/6 території острова Ірландія. З півдня, заходу і півночі омивається водами Атлантичного океану, а на сході її відділяє від Великобританії Ірландське море.

Вступ до ЄС – 1 січня 1973 р.

Державний Прапор складається з трьох смуг – зеленої, білої і помаранчевої – в послідовності зліва направо. Зелений колір символізує Ірландію, яку часто називають “зеленим островом”, та католицтво, помаранчевий – протестантизм, білий колір втілює мир між ними.

Державний Герб являє собою золоту арфу зі срібними струнами на синьому фоні. Арфа довгий час була геральдичним символом Ірландії.

Столиця – м. Дублін (525,4 тис. населення).

Великі міста: Корк (127 тис. населення), Лімерік (76 тис.), Голуей (74 тис.), Уотерфорд (48,8 тис.).

Населення

Населення – 4,2 млн осіб.

Етнічний склад – 87% населення складають ірландці, інші європейці – 7,5%, азіати – 1,3%, африканці – 1,1%. Понад 60% ірландців проживає в містах і передмістях. Населення країни зростає найвищими темпами в Європі – щороку на 2,5%.

Щільність населення – 65 особи на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. склав 80,9 року (чоловіки – 78,7, жінки – 83,2).

Мова

Офіційні мови: ірландська та англійська. Основна мова спілкування – англійська. Офіційні документи видаються двома мовами. Ірландська (гаельська) мова належить до кельтської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Її вивчають у школах, нею ведуться деякі передачі на радіо і телебаченні, існує навіть цілком ірландськомовний канал *TG4*. У побуті ірландська збереглася у деяких селах; Ольстер – графство Донегол, Коннахт – графства Голвей і Мейо, Манстер – Вотерфорд, Корк і Керрі, в основному ж ірландці послуговуються англійською. З квітня 2005 р. усі державні службовці зобов'язані використовувати ірландську в діловому листуванні, а назви 2300 населених пунктів і районів країни перейменовано ірландською. З 2007 р. ірландська стала 21-ю офіційною мовою Європейського Союзу. Спорідненими з нею є мови уельсців у Великобританії і бретонців у Франції.

Релігія

У V ст. як державну релігію ірландці прийняли християнство. На становлення мононаціонального ірландського суспільства величезний вплив справила кельтська історична спадщина і католицька церква. Домінуюча релігія – католицизм. Релігійний склад: римо-католики – 87,4%, протестанти – 4,8%, мусульмани – 1,1%, атеїсти – 5,7%. Релігія відіграє значну роль у житті ірландців.

Площа території

Загальна площа – 70,3 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь складає 4,5 млн га, ріллі – 1,2 га.

Географічне положення

Ірландія – великий острів на заході Британського архіпелагу, відділений від острова Великобританія протокою Святого Георга, Ірландським морем і Північною протокою. Розташована на краю шельфу, розчленованого глибокими підводними долинами на півночі, заході та півдні; на сході акваторії мілководні. Ірландія видовжена з північного сходу на південний захід, протяжність у цьому напрямі – 486 км. Протяжність із півночі на південь – 465 км, зі сходу на захід – 285 км. Периметр узбережжя – 2800 км. Загальна площа 84,4 тис. км², із них незалежна Ірландська Республіка займає 70,3 тис. км², а Північна Ірландія, що входить до складу Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії, – 14,1 тис. км². Найменша відстань між Ірландією та Великобританією – 21 км по прямій від мису Торр-Хед поблизу Баллікасла до Малл-оф-Кінтайр у Шотландії.

Найвища точка – гора Каррантухіл – 1041 м над рівнем моря.

Рельєф

Рельєф – центральне плато оточене горами. Річкова мережа добре розвинена, є величезна кількість озер. Найдовша річка Ірландії – Шаннон. Листяні ліси займають лише 5% території Ірландії, велика частина якої покрита торфовищами, луками і верещатниками (зарості чагарників сімейства вересових).

Клімат

Ірландія лежить у поясі помірного морського клімату. Середня температура січня не піднімається вище -4°C – -7°C, а липня +13°C – +16°C. Кількість опадів коливається в межах від 800 мм на сході, до 2500 мм – на заході країни. Насичені вологою атлантичні повітряні маси є причиною частих туманів і низької хмарності.

Економіка

Ірландія – аграрно-індустріальна країна, що прогресивно розвивається. Валовий внутрішній продукт становить 217,8 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 47,4 тис. дол. США.

Промисловість. Основні галузі промисловості: комп'ютерна індустрія, текстильна, харчова, хімічна, машинобудування, чорна металургія, фармацевтична, скляна, нафтопереробна, гірнична (видобуток торфу, поліметалічних руд та ін.), туризм.

Обробна промисловість Ірландії насамперед пов'язана з переробкою продуктів сільського господарства і обслуговуванням його потреб. Розвиненими його галузями є харчова, сільськогосподарське машинобудування, хімія добрив тощо.

Сільське господарство. Головні природні багатства Ірландії (рівнинний рельєф, м'який клімат і майже цілорічні пасовища) стали основою для розвитку тваринництва, яке набуло світового значення. Зернові (пшениця, овес), картопля, цукрові буряки, сіяні трави мають або другорядне значення, або використовуються в кормовому балансі. Частина продовольчого і кормового зерна імпортується. Під орні землі та постійні насадження відведено лише 17% земель, тоді як під луки і пасовища – 53%.

Понад 3/4 виробленої сільськогосподарської продукції за вартістю дає тваринництво, перш за все велика рогата худоба, хоча розводять також свиней, птицю, овець. Особливе місце займає племінне конярство. Традиційний м'ясний напрям у тваринництві зараз доповнився і молочним, передусім виробництвом масла. За кількістю великої рогатої худоби на душу населення і експортом живої худоби, за експортом яловичини, телятини і масла Ірландія посідає одне з провідних місць у Європі та світі.

Енергетика. Ірландія – майже єдина країна у світі, головним власним енергетичним ресурсом якої є торф. Його запаси оцінюються в 6 млрд т, а щорічний видобуток сягає 6 млн т і забезпечує 1/4 місцевих потреб в енергії. На шельфі південного узбережжя видобувають природний газ, є також невеликі ГЕС. Проте більшу частину енергії, яка споживається, забезпечує імпортована нафта.

Транспорт. Транспорт – залізничний, автомобільний, морський. Головні порти: Дублін, Корк. Міжнародне авіасполучення через летовище в Дубліні. В Шанноні розташований трансатлантичний аеропорт.

Географічне положення Ірландії на крайньому заході Європи не відіграє суттєвої ролі в її житті. Країна немовби повернута обличчям на схід, у бік колишньої метрополії. Основне населення і господарська діяльність зосереджені в східній частині острова. Західна частина, навпаки, залюднена слабо. Більшість трансатлантичних маршрутів обходять Ірландію, хоча її міжнародний аеропорт Шаннон біля м. Лімерика і використовується як транзитний при польотах з Європи в Америку та навпаки. Значно активніші зв'язки Ірландії в східному напрямку через Ірландське море, яке відокремлює острови Ірландію та Великобританію. Відстань між Дубліном та англійським Ліверпулем – 230 км.

Конституція

Конституція прийнята на національному плебісциті 1 липня 1937 р. і набула чинності 29 грудня 1937 р. Це друга Конституція від часу незалежності Ірландії (замінила Конституцію 1922 р.). Процедура внесення змін передбачає схвалення відповідного закону обома палатами Парламенту та прийняття його на національному референдумі. За час її чинності було внесено 29 змін (останні – у 2004 р., 2009 р. та 2011 р.).

Адміністративно-територіальний поділ

Адміністративно-територіальний поділ: 31 адміністративно-територіальна одиниця першого рівня, керована місцевими органами державного управління: 26 графств, 3 міста, 2 міста і графства.

Ірландська Республіка включає 26 графств, що входять до складу історичних провінцій Ірландії Ленстера, Манстера і Коннахта, а також графства (Каван, Донегол і Монахан), що належать до провінції Ольстер. У політичному відношенні з 1921 р. відділено шість графств провінції Ольстер, що складають Північну Ірландію. За 1922–1949 рр. Ірландія входила в Британську співдружність націй. До 1937 р. офіційно називалася Ірландська вільна держава, за 1937–1949 рр. – Ейре. У 1949 р. була проголошена Ірландська Республіка, і зв'язок з Британською співдружністю припинився.

Графства Ірландії, об'єднані в провінції:

– *Ольстер* об'єднує дев'ять графств на півночі острова. Шість із них – Антрім, Арма, Даун, Фермана, Лондондеррі і Тайрон – входять до складу Північної Ірландії, інші – Каван, Донегал і Монахан є частиною Республіки Ірландія;

– *Ленстер* розташований на сході острова і включає в себе графства Карлоу, Дублін, Кілдер, Кілкенні, Леїш, Лонгфорд, Лаут, Міт, Оффалі, Західний Міт, Вексфорд і Уїклоу;

– *Манстер* розташований на півдні Ірландії. Складається з графств: Керрі, Клер, Корк, Лімерик, Тіпперері і Вотерфорд;

– *Коннахт* розташований на заході і об'єднує графства Голуей, Літрім, Мейо, Роскоммон і Слайго.

Традиційні графства Дублін і Тіпперері розділені на кілька адміністративних графств. Тіпперері управляється як два підсуб'єкти: Північний Тіпперері і Південний Тіпперері, а Дублін складається з міста-графства Дублін та адміністративного графства Дан Лері – Ратдаун, Південний Дублін і Фінгал (графство). Статус міста, крім Дубліна, мають Голуей, Корк, Лімерик, Вотерфорд і Кілкенні.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Президент обирається шляхом прямих виборів строком на сім років з правом одного повторного переобрання. Формально належить до законодавчої влади; виконує загалом представницькі та церемоніальні функції; має право розпуску Нижньої палати Парламенту (за вимогою Прем'єр-міністра).

Переобрання тієї самої особи на президентський пост допускається один раз. Повноваження Президента визначені Конституцією. За порадою Уряду або його голови він скликає і розпускає Парламент; при втраті Урядом підтримки більшості Палати представників Президент може оголосити про проведення нових загальних виборів. Він призначає вищих посадових осіб держави.

Глава держави є головнокомандувачем збройних сил. Президент бере участь у законодавчому процесі – підписує закони. Він може також направити Верховному суду будь-який законопроект для перевірки його відповідності Конституції. При здійсненні деяких своїх конституційних правочинів Президент користується допомогою і консультаціями Державної ради, яка формується ним із числа колишніх президентів, членів Уряду, верховних суддів.

Законодавча влада

Парламент Ірландії (Ерахтас) – вищий представницький і законодавчий орган Ірландської Республіки. До складу Ерахтасу входять: Президент Ірландії, дві палати Парламенту: Дойл Ерен (Нижня палата), Сенат Ерен (Верхня палата). Термін повноважень – 5 років.

Ерахтас налічує 226 депутатів, з яких 60 – сенатори, а 166 депутатів – “Тахте Дойл”, депутати Нижньої палати, що обираються на той самий термін шляхом загальних прямих виборів за системою пропорційного представництва. Парламентські сесії повинні скликатися принаймні один раз на рік. Засідання зазвичай публічні, однак на вимогу 2/3 депутатів палата може провести закриті засідання. Кожна палата з числа своїх членів обирає голову і його заступника. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів.

Права палат неоднакові. Палата представників контролює діяльність відповідального перед нею Уряду. Будь-яка міжнародна угода, в якій стороною виступає держава, має вноситися на її розгляд. Якщо міжнародна угода зачіпає державні фінанси, без схвалення Палати представників вона не може набрати чинності. Палата представників має пріоритет і у сфері законодавства. Фінансові законопроекти передаються в Сенат тільки у разі їх прийняття Палатою представників. Будь-який інший законопроект (нефінансового характеру) після першого обговорення на пленарному засіданні будь-якої з палат передається в комісію для розгляду. Комісія ретельно працює над законопроектом, потім знову направляє його в палату. Прийняття законопроекту, схваленого палатою представників, Сенат може відстрочити на 180 днів. На вимогу більшості членів Сенату і 1/3 членів Палати представників Президент може винести прийнятий Нижньою палатою законопроект на референдум. Інших підстав для проведення референдуму (крім всенародного голосування поправок до Основного Закону) Конституцією не передбачене.

Сенат може дати рекомендації (не вносячи поправки) до фінансових законопроектів і вони повинні бути прийняті протягом 21 дня, тоді як нефінансові законопроекти – протягом 90 днів.

У питаннях законодавства Конституція передбачає, що Сенат Ерен не може відкласти на невизначений термін прийняття законодавчих актів. Законопроекти про внесення поправок до Конституції і фінансове законодавство можуть бути внесені тільки після розгляду їх у Палаті представників (Дойл Ерен).

На додаток до своєї законотворчої роботи, кожна палата може розглядати і критикувати політику Уряду та адміністрації. Однак Дойл Ерен є палатою, з якої Уряд (виконавча влада) формується і за яке вона несе відповідальність.

Якщо Уряд не в змозі зберегти підтримку більшості членів Палати представників, то результатом цього може бути або розпуск Палати представників і загальні вибори, або формування Уряду наступника.

Виконавча влада

Уряд Ірландії здійснює виконавчу владу. До його складу входять від 7 до 15 осіб, призначених Президентом. Кандидатура глави Уряду – Прем'єр-міністра – висувається Палатою представників і призначається Президентом. Інших членів Уряду також призначає Президент, але їх кандидатури визначаються Прем'єр-міністром.

У Конституції відведено доволі незначне місце регулюванню діяльності Уряду. У ній визначено, що Уряд несе відповідальність перед Палатою представників і здійснює свої повноваження, поки користується підтримкою більшості її членів. Уряд діє як колегіальний орган і колективно відповідає за роботу очолюваних його членами міністерств і відомств. На доручення Парламенту окремі члени Кабінету можуть здійснювати законодавчу владу.

Урядові департаменти: сільського господарства, продовольства та мореплавства; мистецтва, культурної спадщини та Гелтахту; у справах дітей та молоді; зв'язку, енергетики та природних ресурсів; оборони; освіти та навичок; навколишнього середовища, громад та місцевого самоврядування; фінансів; закордонних справ та торгівлі; охорони здоров'я; вакансій, підприємництва та інновацій; юстиції та рівності; державних витрат та реформ; соціального захисту; Прем'єр-міністра; транспорту, туризму та спорту.

Судова влада

Відповідно до Конституції правосуддя в країні здійснюється публічно і тільки судами, створеними на законних підставах.

Судді призначаються Президентом за поданням Уряду. Вищі судді незмінювані, таким чином, їм гарантована незалежність при виконанні їх професійних обов'язків. Вони можуть бути відсторонені від посади резолюцією обох палат Парламенту тільки за аморальну поведінку або нездатність виконувати свої обов'язки.

Судова система Ірландії очолюється Верховним судом, до складу якого входять голова і 5 членів. Президент може направити до Верховного суду законопроект, що пройшов обидві палати Парламенту, на висновок щодо його відповідності Конституції країни. Верховний суд може розглядати і клопотання про визнання неконституційними вже прийнятих законів і адміністративних постанов.

Основні риси правової системи Ірландії:

1. Джерелами права є закон і судовий прецедент.
2. Визнається англійська доктрина судового прецеденту, згідно з якою рішення вищих судових інстанцій вважаються обов'язковими для них самих і нижчих судів.
3. Разом із парламентськими актами, які мають ознаки консолідованих законів, в останні роки розвивається система делегованого законодавства, що дозволяє Уряду або окремим міністрам видавати постанови з окремих питань.

4. Продовжують діяти судові прецеденти, які включають рішення судів Ірландії, винесені до приєднання до Англії. Ці прецедентні норми входять у систему ірландського “загального права” і мають низку незначних відмінностей від англійського права у сфері регулювання земельних відносин і договорів.

5. У сфері законодавства зберігаються акти, прийняті Парламентом Ірландії до 1921 р. (вони, як правило, рецепціювали закони Англії), а також діють акти Парламенту Ірландії, заснованого у 1929 р. і розпущеного у 1972 р. Важливі галузі законодавства не кодифіковані, а парламентські акти мають характер консолідованих нормативних актів.

Управління в територіальних одиницях

Місцеве управління діє згідно з повноваженнями, якими його наділяє Парламент. Усі місцеві ради є виборними органами. Головними завданнями місцевих органів є підтримання житлового фонду, доріг і дорожнього руху, забезпечення районів водою і весняна сівба, захист навколишнього середовища, планування і розвиток міст та місцевостей, організація дозвілля. Центральний Уряд є головним джерелом коштів, що виділяються місцевим органам влади, до цих грошей додаються суми, отримані за рахунок місцевого оподаткування та надаваних послуг.

Конституція Ірландії, прийнята в 1937 р., не згадувала про місцеве управління і самоврядування. Конституційна реформа 1999 р., пов’язана з проведенням політики децентралізації і з підписанням Європейської хартії місцевого самоврядування, змінила ситуацію. Уведена в результаті реформи ст. 20-а повністю присвячена місцевому управлінню.

Структура місцевого управління в Ірландії залишається досить складною і далекою від одноманітності. Система місцевого управління складається з:

- графств та міст, очолюваних радами – виборними органами загальної компетенції; ради міст і графств мають рівні повноваженнями і не підкоряються одне одному;
- міських округів, очолюваних виборними радами, які є, як правило, органами загальної компетенції і розташовані на території графств чи міст-графств;
- малих міст, очолюваних виборними радами;
- міст і селищ, очолюваних комітетами комісіонерів, які формуються радами та виконавчою владою графства, на території якого розташоване місто або селище;
- спеціалізованих органів управління, що призначаються центральним Урядом або органами управління графств і включають, наприклад, комітети або управління соціального забезпечення, портові санітарно-епідеміологічні управління, комітети з професійної освіти тощо.

Ради графств, міст, округів обирають зі свого складу голову. Голова керує роботою ради, але не наділений виконавчими повноваженнями.

Міська рада обирається населенням на 5 років. Призначає мера, відповідає за планування розвитку муніципалітету клерк – міський клерк – виконавчий голова ради. Призначається Урядом і очолює адміністрацію муніципалітету. Мер обирається радою раз на рік. Очолює раду.

Управління цими територіальними одиницями здійснюють відповідні місцеві ради. Місцеві вибори проводять кожні п'ять років на основі пропорційного представництва за виборчою системою єдиного перехідного голосу.

Вирішальну роль у місцевому управлінні відіграє керуючий графства або міста, який перебуває в самому центрі системи управління. Він є професійним управлінцем, який наймається радами графств і міст-графств для здійснення виконавчих функцій. Керуючий повністю незалежний у своїй діяльності, оскільки рада не може впливати на нього і він володіє значною кількістю власних повноважень. Одночасно він є відповідальним за виконання рішень ради та організовує це виконання, керуючи місцевою адміністрацією. Повноваження керуючого визначаються за принципом залишкової компетенції: усі функції, не віднесені законом до виключних повноважень ради, автоматично відносять до компетенції керівника.

У місцевих радах засновані стратегічні управлінські комітети, що складаються з депутатів ради і з представників підприємств, організацій та об'єднань громадян. Мета діяльності комітетів – розробка перспективних планів розвитку тієї чи іншої сфери, узгодження рішень, урахування думки зацікавлених організацій. Комітети можуть бути як галузевими (наприклад з економічної політики), так і територіальними (окремий район, квартал у складі графства або міста).

Органи управління графств, округів та інших територіальних одиниць здійснюють лише ті компетенції, які безпосередньо приписані їм законом. У число їх повноважень входять: житлове будівництво; дорожнє будівництво; міський пасажирський транспорт; водопостачання; містобудування та землепорядкування; підтримка культури і дозвілля.

Проте в здійсненні цих повноважень місцеві органи управління не самостійні. Кожен предмет відання є складовою державної програми; місцевій владі залишається лише виконання і вибір способів реалізації державної політики в цих сферах. Суворе регламентація стосується і фінансів місцевих органів управління.

Контроль за діяльністю місцевих органів управління досить точно відтворює британську систему, але в деяких відносинах виявляється більш суворим.

Підготовка кадрів

Питаннями підготовки та відбору державних службовців у країні займаються: Інститут публічного адміністрування, Служба з публічних призначень, Комісія з призначень на публічну службу, Комісія зі стандартів у публічних установах, Комітет з призначень на вищій рівень та ін.

Інститут публічного адміністрування – це один із визнаних навчальних закладів, що належить до структури Національного університету Ірландії. Інститут функціонує у столиці Ірландії – м. Дубліні. Навчальний заклад був заснований у 1957 р. з метою надання освіти державним управлінцям різних рівнів. Інститут пропонує високоякісну освіту за програмами бакалаврату, магістратури та курсів підвищення кваліфікації за спеціальностями: аудит і управління, фінансове управління та оподаткування, інформаційні системи і технології,

бізнес, політика, управління охороною здоров'я, право, місцеве управління, управління проектами, управління людськими ресурсами.

Сфера діяльності Комісії з призначень на публічну службу полягає в “забезпеченні надання якісних послуг шляхом сприяння гнучкому процесу призначення на публічну службу на основі принципів: чесності, заслуги, рівності і справедливості у наймі, відборі і пов’язаних із ними процедурами”.

Комісія несе відповідальність за регулювання процесу відбору і призначення в таких організаціях, як: державна служба (більшість позицій); вища ланка посад у сфері державної медичної служби; поліція (до рівня інспекторів); служба з інформації та якості охорони здоров'я.

Служба з публічних призначень є централізованим надавачем послуг найму, оцінки та відбору для публічної служби. Вона також надає послуги з найму та консультування місцевої влади, вищої ланки посад у сфері державної медичної служби, поліції та інших установ.

Основні послуги Служби включають:

- набір на посади в системі державної служби;
- набір на деякі вищі посади в місцеві влади;
- медичні установи та деякі інші установи, що не входять у систему держслужби;
- відбір кандидатів для їх підвищення в посадах на державній службі за проведення інтерв'ю та відбіркових тестів;
- допомогу іншим організаціям, які надають публічні послуги, з проведенням відкритої процедури відбору;
- допомогу Комітету з призначень на вищий рівень у проведенні найму на посади вищого корпусу державної служби, наприклад через проведення попередніх інтерв'ю;
- надання консультацій щодо найму і тренінгів організаціям-клієнтам.

Одним з основних інструментів і каналів, використовуваних Службою у її роботі, є веб-портал *Publicjobs.ie*. Він є основним засобом для пошуку кандидатів на публічну службу і головним інструментом доступу до інформації для кандидатів, які мають намір працевлаштуватися на публічній службі.

Зовнішні відносини

Ірландія є членом таких міжнародних організацій: ЄС, ОЕСР й ООН. Проте Ірландія проголосила військовий нейтралітет, отже, не входить до НАТО.

2.10. Іспанія

Іспанія (Королівство Іспанія) – розташована на південному заході Європи. Держава займає більшу частину Піренейського півострова, Балеарські і Пітіузські острови в Середземному морі, Канарські острови в Атлантичному океані. Іспанія омивається Середземним морем і Атлантичним океаном. По суходолу Іспанія межує з Португалією на заході (спільний кордон – 1214 км),

із Францією – по гребенях Піренейських гір (623 км), з Андоррою (63,7 км), із Гібралтаром (1,2 км), Марокко (м. Сеута – 6,3 км, м. Мелілья – 9,6 км).

Вступ до ЄС – 1 січня 1986 р.

Державний Прапор складається з трьох горизонтальних смуг – верхньої та нижньої червоного кольору, середньої жовтого кольору, яка вдвічі ширша за червону. На жовтій смузі зміщене до древка зображення герба Іспанії.

Державний Герб. На ньому представлені всі королівства, які об'єдналися в сучасній Іспанії: Кастилія представлена замком; Леон, Астурія і Галісія – левом; Арагон, Каталонія і Балеарські острови – чотирма червоними смугами на золотому фоні; Наварра – у вигляді ланцюгів; Андалусія зображена у вигляді граната, оскільки в Іспанії він росте в основному тільки на землях Гранади – останньої мусульманської держави, захопленої християнськими королями під час Реконкісти. У центрі герба – на щиті овальної форми три золоті лілії в блакитному полі з червеною каймою представляють Анжуйську гілку династії Бурбонів, до якої належить король і його сім'я, а корона, що вінчає герб, – знак того, що Іспанія – королівство. Колони символізують Гераклові стовпи, так раніше називали Гібралтар, який свого часу вважався краєм світу. Цікаво відзначити, що всім відомий знак долара – це ті самі Гераклові Стовпи, оповиті стрічкою.

Столиця – м. Мадрид (3 млн населення).

Великі міста: Барселона (1,6 млн населення), Валенсія (796,6 тис.), Севілья (704,2 тис.), Сарагоса (647,4 тис.), Малага (558,3 тис.).

Населення

У країні проживає 44,7 млн населення. Міське населення становить 79,1%.

В Іспанії нація сформована на основі різних етнічних груп, основними з яких є каталонці (15,6%), андалузійці (15,6%), кастильці (11,1%), валенсійці (9,7%), галісійці (7,4%) і баски (5,6%).

Щільність населення – близько 92 осіб на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив 82,5 року (чоловіки – 79,5, жінки – 85,5).

Релігія

В Іспанії переважає римо-католицька релігія. Існують громади протестантів різних течій. Поширений іслам.

Мова

Іспанська мова є офіційною на всій території Іспанії. На території деяких автономних областей такий самий офіційний статус мають такі мови: у країні Басків – баскійська, у Валенсії та на Балеарських островах – каталанська (у Валенсії вона офіційно називається валенсійською), у Галісії – галісійська, у Каталонії – каталанська та окситанська (у формі аранської говірки) мови. У цілому 35% населення країни використовує місцеві мови і діалекти, у тому

числі більш як 5 млн каталонців, приблизно 3 млн галісійців, понад 2 млн басків.

Площа території

Загальна площа острова – 506 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь становить 27 млн га, ріллі – 12,4 га.

Географічне положення

Іспанія – південноєвропейська країна. Вона займає 5/6 Піренейського півострова, Балеарські і Пітіузські острови у Середземному морі та Канарські острови в Атлантичному океані. Піренейські гори важкодоступні та “ізолюють” Іспанію від інших європейських країн, крім Португалії, що займає західну частину півострова.

За територією Іспанія є четвертою країною в Європі, після Росії, України і Франції, та є другою за розміром в Європейському Союзі.

Іспанія – країна плоскогір'їв і гір. Понад 65% території країни розташовано на відмітках вище 500 м, у тому числі більше 25% – вище 1000 м.

Центральну частину країни займає велике нагір'я Месета, у межах якого розташовані два великих плоскогір'я Старої і Нової Кастилії, розділені Центральною Кордильєрою.

На півночі і південному сході – Піренейські, Кантабрійські, Іберійські і Каталонські гори, на півдні – Андалузські гори (г. Муласен, 3478 м, найвища точка континентальної Іспанії) і гори Сьєрра-Морена.

Кантабрійські гори на сході змінюються гірською системою Піренеїв.

Рельєф

Рельєф Іспанії різноманітний, тут панівну роль відіграють системи гірських хребтів і високогірних плоскогір'їв. Плоскогір'я і гори становлять близько 90% її території. Майже половину поверхні країни займає найбільше в Європі високогірне плоскогір'я – Месета із середньою висотою 660 м над рівнем моря. Месета відрізняється чергуванням плато, висотних брилових хребтів і гірських улоговин. Центральна Кордильєра поділяє Месету на дві частини: північну і південну. Велика частина території Іспанії розташована на висоті близько 700 м. Це друга за висотою країна в Європі після Швейцарії.

На півночі Месету обрамляють потужні Кантабрійські гори, які простяглися вздовж узбережжя Біскайської затоки на 600 км, ізолюючи внутрішні райони країни від впливу моря. У їх центральній частині розташований гірський масив Пікос-де-Еуропа (з іспанської – Піки Європи) з висотами до 2648 м. Ці гори альпійського типу складені в основному відкладами кам'яновугільного періоду – вапняками, кварцитами, пісковиками. Кантабрійські гори – орографічне і тектонічне продовження найпотужнішої гірської системи Іспанії – Піренеїв.

Піренеї являють собою кілька паралельних хребтів, що простягаються із заходу на схід на 450 км. Це один із найбільш важкодоступних гірських районів Європи. Хоча в середньому вони не дуже високі (трохи більше 2500 м), але вони не мають потрібної кількості зручно розташованих і доступних перевалів. Усі ці перевали розташовані на висоті 1500–2000 м, тому залізниця, що

йдуть з Іспанії в інші країни, обходять Піренеї із заходу і сходу. Найширша і найвища частина гір центральна, тут розташована головна їх вершина – пік Ането, що досягає 3404 м. Із північного сходу до Месети прилягає система Іберійських гір, максимальна висота (пік Мон-Кайо) – 2313 м.

Між східними Піренеями та Іберійськими горами простягаються невисокі Каталонські гори, південні схили яких уступами обриваються майже перед Середземним морем. Каталонські гори (середні висоти яких 900–1200 м, найвища вершина – гора Каро, 1447 м) простяглися впродовж 400 км майже паралельно берегу Середземного моря і фактично відокремлюють від нього Арагонське плато. Ділянки прибережних рівнин, які розроблені в Мурсії, Валенсії і Каталонії та на північ від мису Палос до кордону з Францією, характеризуються високою родючістю.

Увесь південний схід Піренейського півострова зайнятий Кордильєрою-Беке, що є системою гірських масивів і хребтів. Кристалічною її віссю стали гори Сьєрра-Невади. За висотою вони поступаються в Європі тільки Альпам. Їх вершина, гора Муласен, що досягає 3478 м, – найвища точка півострівної Іспанії. Хоча найвища гірська вершина Іспанії розташована на острові Тенеріфе (Канарські острови) – це вулкан Тейде, висота якого досягає 3718 м.

Єдина велика низовина – Андалузька на півдні країни. На північному сході Іспанії в долині ріки Ебро розкинулася Арагонська рівнина. Менших розмірів низовини тягнуться вздовж Середземного моря.

Клімат

Завдяки своєму географічному положенню кліматичні умови в Іспанії вкрай різноманітні. Піренейському півострову притаманні три основних кліматичних типи – континентальний, океанічний і середземноморський – та ще три не основні, але визначальні кліматичні зони – гірського, альпійського і субтропічного типу.

Континентальний клімат охоплює більшість півострова Іспанії, він формується завдяки унікальному розташуванню самого півострова та природно-кліматичним особливостям Центральної Месети, прилеглих до цього плато гір (як на сході, так і на півдні), і властивостями території басейну ріки Ебро. Континентальний клімат характеризується широким коливанням добових і сезонних змін у температурі, низькою кількістю та нерегулярністю опадів із високим рівнем випаровування, що призводить до посушливості. Середньорічна кількість опадів у цілому становить 300–640 мм на рік (більшість провінцій регіону Месети отримує близько 500 мм на рік).

Океанічний клімат переважає у північній частині країни (її часто називають “Зелена Іспанія”), від Піренеїв до північно-західних районів півострова, і характеризується відносно м’якою зимою, теплим, але не спекотним літом та, загалом, рясними опадами – близько 1000 мм за весь рік, причому в найпосушливіші місяці вище 30 мм за рік. Температура коливається незначно (як на добу, так і щосезону), у середньому діапазоні від +9°C у січні до +21°C у липні. Стримуючий вплив морських атмосферних явищ на узбережжі, чим далі вглиб

країни та вище в гори півночі Іберійського півострова, тим інтенсивніше температурні коливання. Близькість до Атлантичного океану також впливає на кількість опадів, тому на сході їх менше, ніж на океанічному західному узбережжі.

Середземноморський клімат охоплює територію, яка простягається від Андалузських рівнин (майже весь південь півострова), уздовж усього південного і східного узбережжя країни аж до Піренеїв (обмежується гірськими хребтами, що йдуть паралельно узбережжю Середземного моря). У цілому період опадів у цьому регіоні зосереджений наприкінці осінньо-зимового циклу та у весняну пору року. Температура в середземноморській кліматичній зоні вища ніж у континентальних внутрішніх районах. Сезонні і добові зміни температури не мають значної амплітуди коливань.

Три не основні кліматичні зони мають меншу площу поширення, водночас саме вони формують особливості основних кліматичних типів Іспанії в певні часові періоди (посушливі чи дощові, розу вітрів тощо).

Гірський тип клімату характерний для тих частин території Іспанії, що лежать на висотах понад 2000 м (здебільшого в провінціях). Тамтешньою особливістю є дуже спекотне літо та м'яка і холодна зима. Дуже сухий тип клімату, схожий на пустельний, із низькою кількістю опадів до (150 мм на рік) спостерігається в Кабо-де-Гата, це одне з найсухіших місць в Європі.

Найвищим точкам Піреней і Сьєрра-Невада (що понад 3000 м) характерні альпійські кліматичні особливості.

Канарські острови розташовані в субтропічному поясі. Температура помірна і стабільна протягом року (+18°C – +24°C). Що стосується опадів, східні острови є напівпосушливими, західні вологими, з деякими дуже вологими районами у горах Гомера і Ла-Пальми (його ще називають “Лаурісілва”). Крім того, на південному узбережжі Середземного моря (Малага і прибережній смузі Гранади) спостерігається часткове змішання середземноморського та субтропічного кліматів.

Економіка

Іспанія – розвинена індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 1358,3 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 29,1 тис. дол. США.

Промисловість. Основу енергетики Іспанії становить імпортна нафта. Нафтопереробка, як правило, здійснюється в портових містах. Її річна потужність становить понад 60 млн т сирової нафти. Власний видобуток вугілля (кам'яного і бурого) забезпечує лише 1/5 енергетичних потреб, частка невеликих ГЕС і кількох АЕС дорівнює приблизно 1/6.

За обсягом продукції обробної промисловості Іспанія входить до групи перших 15 промислових країн. У Західній Європі за цим показником вона поступається тільки Німеччині, Франції, Великобританії та Італії, хоча істотно відстає від них, особливо в розрахунку на душу населення. За структурою обробна промисловість Іспанії досить різноманітна, у ній переважають традиційні галузі.

У країні виплавляють чорні і кольорові метали (виплавка сталі – 13 млн т). Значного розвитку набули нафтохімія, яка тісно пов'язана з нафтопереробкою, а також виготовлення будівельних матеріалів. Важливу роль останнім часом стали відігравати металообробка і машинобудування. Нове для Іспанії виробництво – автомобілебудування – почало розвиватися з 1960–1970 рр. Воно представлено філіалами західноєвропейських та американських автомобільних концернів. Випуск автомобілів становить 1,7 млн од. Машинобудівні заводи країни випускають також промислове обладнання, трактори та сільськогосподарські машини, електро- і електронну техніку, судна.

Старими галузями обробної промисловості залишаються текстильна (переважно бавовняна), трикотажна, швейна і шкірвзуттєва. У харчовій промисловості широко розвинені виноробна, олійна, плодоовочева і рибоконсервна, продукція яких значною мірою орієнтована на експорт. Заслужену славу здобули іспанські поліграфічні видання, ринком для яких є, крім самої Іспанії, більша частина Латинської Америки. Швидкий промисловий розвиток Іспанії в останній третині ХХ ст., і передусім розвиток машинобудування, тісно пов'язаний із великим припливом іноземних капіталів, а також із використанням іноземних технологій та з орієнтацією на зарубіжні ринки. В Іспанії іноземний капітал приваблює низька вартість робочої сили, мінімальне оподаткування та інші привілеї.

У розміщенні іспанської обробної промисловості висока частка міст Барселони, Мадрида і Більбао, а серед районів – північного і середземноморського узбереж заводів чорної металургії і суднобудівні верфі розміщені переважно в портових містах північного узбережжя. Понад 4/5 текстилю, одягу і взуття виробляється в Барселоні. Електротехнічні та електронні заводи і поліграфічні фабрики концентруються в Мадриді і Барселоні. Головні автозаводи успішно діють у Барселоні, Мадриді, Валенсії та Сарагосі.

Сільське господарство. У цій галузі економіки зайнято 2,3% працездатного населення Іспанії. Невеликій групі землевласників належать великі ділянки землі на півдні країни. Основні показники: Іспанія третя країна у світі з виробництва вина, четверта – цитрусових, а також перша – зі світового виробництва оливок і оливкової олії. Вона є також великим виробником пшениці (20% посівних площ), рису (найвища врожайність у світі), мигдалю, тютюну і овочів (60% посівної площі). Їй належить найбільший в Європі риболовецький флот. За виловом і обробкою морепродуктів і риби Іспанія тримається в першій десятці. Успішно розвивається тваринництво: кіз і овець розводять в посушливих районах, а на півночі – велику рогату худобу.

Паливно-енергетичний комплекс. Особливість економіки Іспанії на будь-якому етапі розвитку полягала у відносно низькій забезпеченості корисними копалинами. За видобутком металовмісної сировини Іспанія займає дев'яте місце у світі і перше в Європі. Активно розробляються поклади залізної руди, піритів, міді, олова, ртуті, срібла, вольфраму, золота, кварцу, урану, вугілля.

У паливно-енергетичному комплексі (ТЕК) проблема полягає в тому, що, маючи одні з найвищих темпів зростання в ЄС, Іспанія не забезпечує себе енер-

гією самостійно і перебуває в залежності від іноземних експортерів. У 2004 р. країна імпортувала 78,9% спожитих енергоносіїв. Практично увесь газ (99%) імпортується. Потреба в цій сировині покривається трубопровідним газом (постачальники Алжир і Норвегія), а також зрідженим природним газом з Алжиру, Катару, Нігерії і Єгипту. Іспанія входить у десятку найбільших імпортерів СПГ, поступаючись лише Японії і Південній Кореї (27,5 млрд м³ у 2010 р.). В Іспанії розташовано шість СПГ-терміналів (чотири на атлантичному побережжі, два на середземноморському).

У Іспанії є свої запаси нафти, розробка яких розпочалася в 1964 р. На січень 2005 р. кількість доведених запасів нафти становила 21,6 млн т. У 2004 р. видобуток нафти скоротився до 255 тис. т, хоча у 1990 р. він становив 1,4 млн т. Споживання нафти у 2009 р. склало 63,7 млн т. Практично вся нафта була імпортована з-за кордону. У країні експлуатується 7 нафтових родовищ (*Alga, Ayoluengo, Barracuda, Boqueron, Casablanca, Chipiron, Rodaballo*). Найбільше з них (*Casablanca*) розташоване на середземноморському шельфі країни.

Останнім часом іспанський Уряд приділяє велику увагу альтернативним джерелам енергії і гідроенергетиці, увійшовши в п'ятірку країн-інвесторів в альтернативну енергетику.

Транспорт. В Іспанії є всі основні види комерційного і суспільного транспорту.

Залізничний транспорт. Перша залізниця побудована в 1848 р. Загальна довжина рейкового шляху у 2012 р. становила 17,1 тис. км, з яких 9,1 тис. км електрифіковано. По залізницях перевозиться близько 6,5% усіх вантажів наземного транспорту і 6% пасажирів.

Іспанія сьогодні має 1272 км високошвидкісних залізничних ліній, що зв'язують Мблагу, Севілью, Мадрид, Барселону і Вальядолид. Якщо амбітна програма іспанських високошвидкісних залізничних ліній буде виконана до 2020 р., Іспанія матиме 7 тис. км високошвидкісних залізничних ліній, що дадуть змогу добратися з провінції до Мадрида менш ніж за 3 год і до Барселони протягом 4 год. Більша частина залізничної мережі належить державній компанії *Administrador de Infraestructuras Ferroviarias de Espaca (Adif)*, рух по залізницях регулюється державною установою *RENFE*. Також учасниками цього ринку є регіональні компанії (*FEVE, FGC, Euskotren, FGV, SFM*).

Метрополітен є у Барселоні, Мадриді, Більбао, Пальмі-де-Мальорці, Севільї, Валенсії. Будується метро у Малагу.

Автомобільний транспорт. Протяжність автомобільних доріг – 165,6 тис. км. Протяжність швидкісних трас – 16,2 тис. км. Автомобільний парк – більше 19 млн машин. По автодорогах здійснюється 90% пасажирських і 79% вантажоперевезень.

Іспанія посідає 4-те місце за обсягом вантажних перевезень в ЄС на 2010 р. Перевезення вантажів у контейнерах становили 112 млн т, що вивело Іспанію на перше місце за цим показником. Разом із Нідерландами, Бельгією, Руму-

нією, Словенією і Болгарією Іспанія є країною з високою часткою транспортних перевезень за межі Європейського Союзу.

Торговий флот. У морському транспорті задіяно близько 300 суден загальною водотоннажністю 1,5 млн т. Суднами під іспанськими прапорами перевозиться від 30 млн т зовнішньоторговельних вантажів щорічно. 24 морських порти контролюють практично 93% усіх перевезень. Іспанські порти Альхесирас і Валенсія увійшли до рейтингу 20 найбільших портів Європи за розмірами вантажного тоннажу. За обсягом туристичних перевезень до рейтингу увійшли порт Альхесирас і порт Пальми-де-Мальорки. Пасажиропотік портів Іспанії близько 20 млн осіб на рік, що ставить її на 8-ме місце серед країн Європейського Союзу за популярністю.

Трубопроводи: газ – 9,4 тис. км; сира нафта – 560 км; обчищені нафто- або газопродукти – 3,4 тис. км.

Авіаційний транспорт. Пасажиропотік повітряних перевезень у 2011 р. перевищив 204 млн осіб. На території країни діють 152 аеропорти. Державні аеропорти Іспанії підконтрольні суспільній організації Іспанські Аеропорти і Аеронавігація (*Aeropuertos Españoles біля Navegación Aérea (Aena)*), яка, у свою чергу, підпорядковується Міністерству Розвитку (*Ministerio de Fomento de Espaca*). Згідно із Законом про автономію Каталонії від 2006 р. три каталонських аеропорти були передані у відання Женералітету Каталонії, який ними управляє спільно із суспільною організацією *Aerocat*.

Іспанськими авіакомпаніями є: *Air Europa, Air Nostrum, Air Pullmantur, Binter Canarias, Iberia LAE, Iberworld, Islas Airways, Spanair, Vueling Airlines*.

Здійснюються авіарейси в Латинську Америку, США, Канаду, Японію, Північну Африку і країни Європи. Найбільш завантаженим є аеропорт м. Пальма на острові Мальорка. Інші великі аеропорти збудовані і діють у Мадриді, Барселоні, Лас-Пальмасі (на острові Гран-Канарія), Малазі, Севільї і на острові Тенеріфе.

Зовнішньоекономічні зв'язки. Головними економічними партнерами є країни ЄС, передусім Великобританія, Франція, Німеччина і Польща. Іспанський капітал, у свою чергу, також діє на Європейському просторі через ТНК. “Ендеса” володіє потужностями з виробництва і розподілу електроенергії в усіх країнах Південної Європи, її присутність особливо помітна в Італії (7% генеруючих галузей) і у Франції (15% ринку). “Телефоніка” володіє ліцензіями на мобільний зв'язок третього покоління у Німеччині, Італії, Швейцарії і Австрії. Особливо вдало через географічне положення йде освоєння португальського ринку: залізничні, енергетичні і банківські системи обох піренейських країн усе більш тісно переплітаються і вступають у більш тісну взаємодію. Іспанський “*BSCFI*” є третім за величиною в банківських операціях у Португалії, контролюючи 10% кредитного ринку. Іспанський капітал присутній у текстильній і харчовій промисловості, в операціях з нерухомістю, у роздрібній торгівлі (найбільші мережі “Корті Інглес”, “Індітекс”) і т. ін. Також за кордоном часто ведуть виробництво малі, іноді сімейні, фірми. Це, наприклад, “Фіко-

са” – виробник автозапчастин, 70% продукції якої випускається на підприємствах, розкиданих по чотирьох континентах; парфюмерна компанія “Антоніо Пуїг”, яка придбала французьку “Ніна Річчі”; кооперативний комплекс “Мондрагон” з дочірніми і спільними підприємствами у Франції, Єгипті і Марокко; “Індо”, випускаюча оправы для окулярів у Китаї, та ін.

Особливо сильна концентрація іспанського капіталу в країнах Латинської Америки. Це зумовлено як історичними, так і культурними причинами. Капітал в Аргентині, Бразилії, Чилі, Мексиці і Перу зосереджений в основному в стратегічно важливих сферах – енергетиці, телекомунікаціях, банківській системі. У сфері енергетики особливо помітна присутність іспанської “Репсоль”, із зарубіжними активами близько 30 млрд дол. США, а також іспанських компаній “Ендеса” і “Ібердрола”. “Телефоніка”, з капіталізацією 86 млрд дол. США, є найбільшою телекомунікаційною компанією в іспано- і португаломовному світі, число її абонентів наближається до 100 млн осіб. Іспанські банки контролюють 45% засобів, закумульованих у приватних пенсійних системах восьми країн Латинської Америки. У двох провідних банках “SCH” і “BBVA” у Латинській Америці працює набагато більше персоналу, ніж на своїй батьківщині.

Конституція

Конституція розроблена Конституційними кортесами (асамблеєю), прийнята ними 31 жовтня 1978 р., затверджена на конституційному референдумі 6 грудня 1978 р.; підписана Королем 27 грудня 1978 р. Процедура внесення змін передбачає прийняття відповідного закону обома палатами Парламенту більшістю у 3/5. Такий закон повинен бути схвалений на референдумі, якщо цього вимагає не менше як 1/10 частина будь-якої палати Парламенту.

Адміністративний поділ

Іспанія поділяється на 17 автономних областей: Андалузія, Арагон, Астурія, Балеарські острови, Країна Басків, Канарські острови, Кантабрія, Кастилія і Леон, Кастилія-Ла-Манча, Каталонія, Естремадура, Галісія, Мадрид, Мурсія, Наварра, Ріоха, Валенсія, що поєднують 50 провінцій, Мелілья та Сеута – міста на території Марокко (зі спеціальним статусом), які належать Іспанії.

Головні принципи адміністративно-територіального устрою Іспанії закріплено в Конституції, яка наділяє провінції правом створювати автономні спільноти – основну адміністративно-територіальну одиницю Іспанії. Територіальна організація Іспанії складається з муніципалітетів, провінцій, регіональних автономних об’єднань. Кожен елемент адміністративно-територіальної системи Іспанії наділений автономією.

Конституція Іспанії у спеціальній главі “Про місцеву адміністрацію” гарантує автономію муніципалітетів, що мають усю повноту прав юридичної особи. Управління муніципалітетами здійснюється відповідними муніципальними радами, до складу яких входять алькальди і радники. Радники обираються жителями муніципалітету шляхом загального рівного, вільного і таємного голосування відповідно до спеціального закону.

Алькальд (голова ради) обирається радниками чи безпосередньо самими жителями муніципалітету.

Початковою територіальною одиницею Іспанії є муніципалітет, яким керує муніципальна рада. Члени муніципальної ради (радники) обираються мешканцями муніципалітету. Головою виконавчого органу муніципалітету є алькальд, який обирається або мешканцями муніципалітету, або членами муніципальної ради.

Муніципалітети утворюють провінцію, а їх кордони можуть змінюватися лише за рішенням Генеральних кортесів (двопалатний Парламент Іспанії). Представницьким органом провінції є збори представників.

Конституція Іспанія надає можливість провінціям, які мають спільні кордони, історичні, культурні і економічні особливості, утворювати автономні спільноти.

Адміністративна автономія утворюється з ініціативи рад провінцій, що прагнуть об'єднатися, і 2/3 рад муніципалітетів кожної провінції, яка прагне ввійти в автономію. Наступним етапом є розробка проекту статуту автономії, який розробляє Установча Асамблея, до складу якої входять депутати провінційних рад, депутати та сенатори, які обрані до кортесів від відповідних провінцій, які і повинні внести завершений проект статуту автономії на розгляд кортесів як законопроект. У разі ухвалення кортесами позитивного рішення про утворення нової автономної спільноти, ухвалений законодавчий акт стає частиною іспанського законодавства і основним правовим актом автономії. У разі ухвалення негативного рішення відносно утворення автономії петиція може бути повторно представлена до кортесів не раніше ніж через п'ять років.

Головним представницьким органом автономії є Парламент, який наділений законодавчою владою в автономії. Виборчим округом при проведенні виборів до Парламенту є провінція в складі автономної Спільноти, склад Парламенту обирається терміном на 4 роки. Основними функціями Парламенту є ухвалення законів в економічній, соціальній, культурній сферах, ухвалення бюджету автономії. Парламент призначає сенаторів, які представляють автономну область у Сенаті Генеральних кортесів. Виконавча влада в автономії належить Уряду, який складається з радників. Уряд очолює голова, який обирається Парламентом зі складу членів Парламенту автономної області на 4 роки, кандидатура голови Уряду автономної області остаточно затверджується декретом Короля Іспанії. Основними функціями Уряду автономної області є розробка і реалізація програм економічного, соціального та культурного розвитку регіону, реалізація різноманітних інфраструктурних проектів в автономії. Уряд наділений правом вносити законопроекти до Парламенту автономної області.

Особливу роль у співвідношенні повноважень між автономними Спільнотами та органами центральної влади відіграє Конституційний суд Іспанії, який виступає арбітром у суперечливих питаннях щодо розподілу повноважень. Крім того, Конституція Іспанії наділяє автономні спільноти правом звертатися до

Конституційного суду з вимогою відмінити рішення центральних органів влади, якщо воно порушує законодавство автономної Спільноти.

Найважливіші повноваження органів місцевого самоврядування представлені в бюджетно-фінансовій сфері. Відповідно до Європейської хартії про місцеве самоврядування місцеві співтовариства мають право в рамках економічної політики держави на власні достатні ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися при здійсненні своїх повноважень.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – монархія.

Глава держави

Глава держави – спадковий монарх – Король, який є символом державної єдності та стабільності. Представляє Іспанську державу в міжнародних відносинах, виконує арбітражні функції в системі державної влади, є головнокомандувачем збройних сил.

Король є символом єдності держави, арбітром і гарантом функціонування державних інститутів, вищим представником держави у міжнародних відносинах, особою недоторканою.

Повноваження короля

Загальні повноваження:

- символ держави; королівська влада уособлює єдність держави;
- представництво у міжнародних відносинах;
- арбітражна функція.

Специфічні повноваження:

- погоджує та оголошує акти Генеральних кортесів;
- скликає та розпускає кортеси, призначає загальні збори. Така роль регулюється конституційно і має формальний характер без будь-якої свободи дії;
- оголошує проведення національних референдумів відповідно до Конституції;
- пропонує та формально призначає Прем'єр-міністра Уряду та звільняє його відповідно до Конституції. Пропозиція адресується кортесам після консультації з політичними партіями, призначення має обов'язково бути погоджене з нижньою палатою;
- призначає та звільняє членів Уряду за пропозицією Прем'єр-міністра;
- ратифікує постанови за погодженням із Радою міністрів. Акти Короля мають бути підписані Прем'єр-міністром і, у разі потреби, компетентними міністрами. Король формально призначає громадські та військові посади, вручає нагороди;
- може бути інформований стосовно національних справ і очолювати Раду міністрів за відсутності Прем'єр-міністра;
- король є головнокомандувачем збройних сил, хоч його влада є формальною і він не може приймати рішення самостійно;

- правосуддя здійснюється від імені Короля;
- має право надання пільг відповідно до чинного законодавства.

Інші повноваження:

- Король призначає президентів регіональних виконавчих органів;
- оголошує війну за згодою з Генеральними кортесами;
- акредитує іноземних послів;
- може виражати згоду країни з міжнародними зобов'язаннями відповідно до іспанської конституції.

Законодавча влада

Законодавчу владу здійснюють Генеральні кортеси (двопалатний Парламент), які розробляють і приймають закони, що підлягають затвердженню Королем, контролюють діяльність Уряду.

Кортеси складаються з двох палат: Конгресу депутатів і Сенату.

До складу Конгресу входить не менш як 300, але не більш як 400 депутатів, які обираються населенням загальним прямим і таємним голосуванням за системою пропорційного представництва терміном на 4 роки.

Сенат являє собою палату територіального представництва, обирається вільним, прямим і таємним голосуванням на 4 роки. Нинішній склад – 265 сенаторів. Генеральні кортеси здійснюють законодавчу владу, затверджують державний бюджет і контролюють діяльність Уряду. Вони можуть виконувати й інші передбачені Конституцією функції (п. 2 ст. 66 Конституції).

Серед функцій та повноважень Генеральних кортесів, що закріплені у Конституції Іспанії, найважливішими є:

- законодавча функція (у тому числі прийняття бюджету держави, зміни до Конституції);
- функція вироблення зовнішньої політики;
- функція урядового контролю і політичних ініціатив;
- функція призначення посадових осіб (формування вищих органів державної влади, вищих судів).

Крім вищеназваних функцій, Основний Закон Іспанії виділяє окрему функцію Сенату – функцію територіальної інтеграції (оскільки ця палата є палатою територіального представництва).

До нижньої палати – Конгресу депутатів – входить 350 депутатів, частина яких обирається у 50 провінціях (щонайменше два представники від кожної) та в автономних містах Сехта та Мелілья (по одному представникові від кожного), а решта – обираються за пропорційною виборчою системою. Строк повноважень Конгресу депутатів – чотири роки.

Виконавча влада

Виконавчу владу здійснює Уряд на чолі з головою.

Голова Уряду – Прем'єр-міністр є головою Ради міністрів. Пропонується та формально призначається Королем після погодження з політичними партіями. На практиці призначається той, хто отримав довіру нижньої палати Парламенту.

До його функцій належать, зокрема, забезпечення основних керівних принципів, політики, координації та спрямованості діяльності Уряду. Має право призначати та звільняти всіх міністрів та пропонувати розпуск кортесів.

Офіс голови Уряду:

- Кабінет Президента Уряду (Прем'єр-міністра);
- віце-президент Уряду;
- Міністерство із взаємовідносин із Кортесами та генеральний секретаріат Уряду. Міністр-секретар Ради міністрів відповідає за всі законодавчі та нормативні акти, які проходять через Уряд;
- Міністерство представників Уряду.

Рада міністрів – вищий орган виконавчої влади, який приймає рішення. Рада міністрів здійснює управління внутрішньою та міжнародною політикою.

Рада міністрів складається з урядових міністрів (з портфелем та без).

Функції Ради міністрів:

- політична (спрямовує внутрішню та міжнародну політику);
- регулятивна (відповідає за прийняття постанов, у тому числі законодавчих, урядових законопроектів перед їх пропонуванням кортесам). Законопроекти схвалюються Радою міністрів, яка передає їх у Конгрес депутатів із визначенням мотивацій усіх попередніх уточнень;
- адміністративна та економічна (призначення та звільнення найвищих адміністративних чиновників, пропозиція основного бюджету).

Рада міністрів може працювати у повному складі або в делегованих (профільних) комітетах Уряду, куди входять відповідні міністри.

Делеговані комітети: зовнішньої політики, державної безпеки, з питань економіки, регіональної політики; державної політики у сфері освіти, науки та культури.

Члени Уряду, які є одночасно і депутатами, можуть суміщати свою діяльність на обох посадах.

Уряд відповідальний перед Парламентом.

Міністерства: економіки та фінансів; регіональної політики та публічного адміністрування; закордонних справ та співробітництва; юстиції; оборони; внутрішніх справ; розвитку; освіти; праці та міграції; промисловості, енергетики та торгівлі; навколишнього середовища, сільського господарства та рибальства; культури; охорони здоров'я, соціальної політики та рівності; науки та інновацій.

Судова влада

Судова влада охоплює національну та обласні судові системи, які побудовані на основі принципу спеціалізації і складаються із кримінальних, адміністративних, соціальних, мирових, ювенальних судів, судів пенітенціарного нагляду та Конституційного суду. Національна судова система складається із Верховного суду та місцевих судів цивільної, кримінальної й адміністративної юрисдикцій. Судові системи автономних співтовариств охоплюють Високі суди справедливості та місцеві суди різних видів юрисдикції.

Верховний суд

Верховний суд складається з 5 палат: із цивільних справ; кримінальних справ; адміністративних спорів; соціальних справ; військової.

Голова Верховного суду, який одночасно є головою головної Судової ради, призначається Королем за пропозицією членів головної Судової ради та за погодженням із Прем'єр-міністром.

Верховний суд здійснює юрисдикцію на всій території Іспанії. Є найвищим судовим органом у всіх сферах законодавства.

Конституційний суд

Органи Конституційного суду: голова суду, віце-голова, пленум та дві палати.

До складу суду входять голова та 11 членів, які призначаються Королем. До складу пленуму Конституційного суду входять усі члени суду, його роботою керує голова суду, який також є головою першої палати. Віце-голова суду керує роботою другої палати. Конституційний суд вирішує питання стосовно конституційності законів, нормативних розпоряджень або актів, які мають силу закону; розглядає заяви щодо захисту порушених прав або громадянських свобод; вирішує суперечки про розмежування встановленої Конституцією компетенції між державою та автономними об'єднаннями або між самими об'єднаннями; вирішує суперечки між органами держави, які встановлені Конституцією; здійснює попередній контроль за дотриманням Основного Закону.

Національний суд

Здійснює юрисдикцію на всій території Іспанії, розглядає питання виключного значення, особливо в галузі карних злочинів. Складається з палати карних злочинів, палати судового контролю над адміністративною діяльністю, трудової палати.

Національний суд включає центральні слідчі суди, уповноважені розслідувати справи, визначені палатою карних злочинів Національного суду, та центральні карні суди, які заслуховують справи, визначені законодавством.

Регіональні суди

Займають найвищий рівень судової організації на території кожного автономного об'єднання, від якого вони беруть свою назву і над яким здійснюють юрисдикцію без втрати юрисдикції Верховним судом.

Є заключними апеляційними судами стосовно застосування законів певного автономного об'єднання.

Складаються з палати карних злочинів, палати судового контролю над адміністративною діяльністю, трудової палати.

Провінціальні суди

Здійснюють громадянську та карну юрисдикцію.

Засідають у столицях провінцій, від яких вони беруть свою назву і над якими здійснюють юрисдикцію.

Судді заслуховують питання стосовно злочинів, здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю, розглядають питання стосовно трудової

сфери, тюремного нагляду та ін. Юрисдикція суддів може поширюватися на один чи більше районів у середині провінції, а також на різні провінції в складі одного автономного об'єднання, коли цього вимагають справи.

Суди першої інстанції

Один чи кілька суддів першої інстанції і слідчі суди можуть засідати у столиці кожного району, де вони здійснюють юрисдикцію.

Ці суди одного судді беруть свою назву від муніципалітету, де вони розташовані.

І суди першої інстанції, і слідчі суди можуть окремо запроваджуватись у районах юрисдикції, де цього вимагає кількість муніципалітетів.

Управління в територіальних одиницях

Управління в територіальних одиницях будується на основі принципу місцевої автономії, якою володіють усі територіальні одиниці. Так, в областях функціонують обласні Парламенти (законодавчі асамблеї), урядові ради та Верховні суди. Управління провінціями забезпечують провінційні асамблеї на чолі з обраними ними головами та сформовані ними комісії, що є виконавчими органами. Муніципалітети мають статус публічних корпорацій. Органами влади в муніципалітетах є виборні ради (асамблеї), які складаються з радників та мерів. Строк їхніх повноважень становить чотири роки. Мер і віце-мери обираються на пленарному засіданні асамблеї.

Муніципалітети

У країні існує 8109 муніципалітетів (муніціпіос). Муніципальна рада (пле-но) складається з радників (концехалес), які обираються населенням на чотири роки. Вона приймає бюджет, займається плануванням розвитку, місцевим законодавством. Рада органу місцевого самоврядування (хунта де губерніо локал) – основний виконавчий орган. Складається з обраних населенням радників, призначається мером. Мер (алкалде) очолює виконавчий орган. Він призначається муніципальною радою з-поміж її членів і є головою муніципальної ради.

Основні повноваження муніципалітетів:

- у всіх муніципалітетах – сміття, водопостачання, освітлення вулиць, громадський транспорт, контроль за якістю їжі та води;
- у муніципалітетах з населенням більше 5 тис. осіб – крім названих, також громадські бібліотеки, зелені зони, ринки;
- у муніципалітетах із населенням понад 20 тис. осіб – крім названих, також соціальні послуги, запобігання пожежам, спорт та спортивні майданчики;
- у муніципалітетах із населенням більше 50 тис. осіб – усі названі, а також громадський транспорт, охорона довкілля.

Кілька муніципалітетів об'єднуються у провінції. Провінції також користуються правами юридичної особи, їх межі можуть змінюватися лише за рішенням Генеральних кортесів. Представницький орган у кожній провінції – збори представників, які обираються шляхом загального голосування. Конституція Іспанії передбачає здійснення широкого права автономії спеціальними регіональними автономними об'єднаннями. Такі об'єднання можуть бути

утворені провінціями, які мають спільні риси історичного та культурного розвитку, і навіть острівними територіями та провінціями, які представляють єдину історичну область.

Області з адміністративною автономією утворюються з ініціативи провінційних рад. Установча асамблея, що складається з депутатів провінційних рад, депутатів і сенаторів, обраних у Кортеси від відповідних провінцій, розробляє проект статуту автономної області і вносить його як законодавчу ініціативу. Проект статуту проходить передбачені для будь-якого законопроекту процедури і схвалюється обома палатами Парламенту у вигляді органічного закону про автономії відповідної області.

Схвалений у такий спосіб статут є складовою загального законодавства Іспанії та основним правовим актом автономної області. Статути автономій повинні містити назву об'єднання, визначення кордонів його території, найменування, структуру і місцерозташування власних автономних закладів, повноваження в межах Конституції та підстави передачі йому відповідних служб.

Конституція Іспанії закріплює досить докладну компетенцію регіональних автономних об'єднань, зокрема: створення своїх органів самоврядування; зміна меж розташованих на їхній території муніципалітетів; благоустрій території муніципалітетів; громадські роботи; дороги, що розташовані біля населених пунктів, і шосейні дороги; землеробство; тваринництво; використання крейдяних гір і лісових багатств; охорона довкілля; економічний розвиток автономії; розвиток культури; соціального забезпечення; охорона здоров'я й гігієна та ін.

Через п'ять років після утворення автономії ці об'єднання можуть розширити свою компетенцію за допомогою отримання повноважень, які перебувають у винятковому віданні держави. Це може відбутися шляхом внесення змін у статут автономії. Самі Кортеси можуть передавати повноваження автономіям у західних областях, віднесених до відання держави, за умови дотримання принципів, установлених загальнодержавним законом. Такі повноваження можуть передаватися Кортесами шляхом прийняття спеціального органічного закону, що в кожному окремому випадку має передбачати передачу відповідних фінансових засобів і форм контролю із боку держави над таким законодавством.

Автономні об'єднання мають свої органи влади й управління. Головним у цій системі є Парламент. Парламент – однапалатна установа, утворена з урахуванням загальних виборів за принципом пропорційного представництва. Виборчим округом під час виборів до Парламенту автономії є провінція. Парламент обирається терміном на чотири роки і не може бути достроково розпущений.

Основні функції Парламенту полягають в обговоренні законопроектів і прийнятті автономних законів з основних напрямів соціальної, економічної, культурної політики автономії.

Конституція Іспанії закріплює право Парламенту автономії передавати до Конгресу депутатів законопроекти, спрямовуючи своїх представників на

захист такого законопроекту. Парламент автономії має право звернутися у Конституційний суд Іспанії з позовом про неконституційність будь-якого загальнонаціонального закону.

Значні межі повноважень Парламенту й у фінансовій сфері. Це насамперед обговорення й ухвалення бюджету області, внесеного на обговорення Парламенту урядом області. Парламент має також право встановлювати обласні податки, збори, тарифи, інші види платежів, здійснювати емісію цінних паперів тощо.

До функцій Парламенту віднесено також призначення чи обрання голови уряду автономної області, здійснення контролю над урядом області.

Форми контролю є досить різноманітними і передбачають парламентські запити, питання, резолюції тощо.

Парламент може бути скликаний на чергові та позачергові сесії. Чергові сесії скликаються головою Парламенту двічі на рік із загальною тривалістю до 8 місяців. Надзвичайні сесії можуть бути скликані з ініціативи уряду області, постійної комісії Парламенту, яка працює, період між сесіями, певної кількості депутатів чи парламентських груп. Надзвичайна сесія уповноважена обговорювати ті питання, що включені до її порядку денного.

Регламент парламенту області у багатьох положеннях копіює регламент Палати депутатів Генеральних кортесів. Важливе місце у здійсненні управління автономною областю належить органу, наділеному виконавчими й адміністративними функціями. Найчастіше цей орган називається урядом чи урядовою радою (в Каталонії – виконавча рада; в Андалузії – хунта (рада) тощо).

Структура уряду, його компетенція і форми діяльності визначаються поточним законодавством, прийнятим парламентом автономії. До уряду автономної області входять радники у кількості від 10 до 15 осіб. Кожен із членів уряду несе відповідальність за закріплену за ним сферу діяльності: економіку, сільське господарство, торгівлю, фінанси, справи, юстицію тощо. Голова урядової ради є ключовою фігурою в системі органів виконавчої влади автономії.

Голова обирається на посаду депутатами парламенту зі складу членів парламенту та здійснює свої повноваження протягом терміну повноважень парламенту (4 роки). Остаточне призначення на цю посаду здійснюється декретом Короля Іспанії, що засвідчує важливість посади глави виконавчої влади автономії. Голова відповідальний перед парламентом за здійснення своїх повноважень. Парламент може висловити йому вотум недовіри, що має наслідком відставку голови і складу урядової ради.

Голова урядової ради може без погодження з парламентом призначати і відправляти у відставку всіх членів кабінету автономії. Він визначає і основні напрями діяльності уряду, головує на його засіданнях, спрямовує і координує роботу членів кабінету. Від уряду рада здійснює законодавчу ініціативу в парламенті автономії. Вона має повноваження оприлюднити прийняті парламентом області закони протягом двотижневого терміну. Голова формує уряд, при-

значаючи радників на власний розсуд. У разі потреби він також зміщує його з посади.

Уряд несе солідарну відповідальність перед парламентом за свою діяльність. Статути автономій встановлюють і безпосередню відповідальність кожного радника за свою діяльність, що реалізується шляхом подачі на адресу радника парламентської інтерпеляції.

Компетенція уряду автономної області включає широке коло питань, що регулюються Конституцією Іспанії, статутами автономних областей, спеціальними законами про виконавчі органи в автономіях. Уряд має право законодавчої ініціативи в парламенті, що передбачає розробку законопроекту та передачу його на розгляд парламенту.

Уряд може ініціювати перегляд статуту автономної області. Статути допускають делегування законодавчих повноважень уряду автономної області. Уряд області, зазвичай, позбавлений будь-яких зовнішньополітичних функцій, оскільки це прерогатива центральних органів влади й управління. Однак у статутах передбачено право отримання урядом області інформації щодо зовнішньополітичних питань, які порушують інтереси автономних областей. Це можуть бути питання прикордонного, митного, міграційного характеру, питання правового становища іспанських робітників в інших країнах та ін.

Уряд має значні повноваження у сфері забезпечення безпеки. Для цього він може створити спеціальні поліцейські частини, що безпосередньо йому підпорядковуються. З метою захисту безпеки уряд області координує свою діяльність із діяльністю центрального Уряду. Це передбачає можливість введення на територію області державних поліцейських формувань на прохання уряду області чи в порядку одностороннього рішення центральних органів влади щодо запровадження надзвичайного стану. Уряд області, зі свого боку, може вимагати від центрального Уряду виведення державних поліцейських формувань, уведених за його рішенням, коли їхнє подальше перебування на території області недоцільне і уряд сам може контролювати ситуацію.

Ради в муніципалітетах, які мають щонайменше 5 тис. жителів, можуть створювати свої правління, до складу яких може входити до третини від кількості Ради. Для вивчення і підготовки питань, які становлять суспільний інтерес, у радах створюються комісії, проте право прийняття рішення належить сесії Ради. Мер скликає засідання Ради, визначає порядок денний і головує на засіданні. Він розробляє бюджет, санкціонує витрати засобів і надає балансний звіт, захищає інтереси муніципалітету з усіх правових питань, виконує рішення Ради й керує повсякденною роботою муніципальних службовців.

Для сприяння меру в роботі в муніципалітетах призначається секретар. Він вибирається з так званого національного контингенту службовців шляхом конкурсного відбору. До складу цього контингенту входять також кандидати на посади муніципальних контролерів, скарбників та ін.

Муніципалітети відповідальні за підтримання чистоти і порядку, стан водогону і каналізації, освітлення, утримання парків і садів, управління муні-

ципальною власністю, надання похоронних послуг і утримання кладовищ, міський громадський транспорт, міську дорожню поліцію, проведення змагань і виставок та ін. Разом із вищестоящими органами влади муніципалітети займаються міським плануванням і житловим будівництвом, питаннями спорту, освіти і культури, громадянської оборони, туризмом, утримують музеї та пам'ятники, пляжі, у їх віданні перебувають ощадні каси.

Основні джерела доходів муніципалітетів:

- податок з комерційної діяльності – нараховується з урахуванням місцезнаходження та обсягів з прибутку та власності;
- відрахування з вартості індивідуальних послуг;
- державні дотації, які мають загальний характер;
- інші надходження (прибутки від власності, позики, переважно під капітальні витрати та ін.).

Провінції. Існуючі нині 50 провінцій історично походять ще до королівського указу 1833 р. За Конституцією провінції є муніципальною структурою, яка відображає адміністративно-територіальний поділ країни, і водночас інститутом із самостійним правовим статусом. Межі провінцій установлені з урахуванням історичних, географічних, мовних, культурних, релігійних та соціально-економічних чинників. Будь-яка зміна меж потребує схвалення кортесів. У кожній провінції є Рада, до складу якої входять голова і його радники.

Радники, які входять до провінційної ради, обираються з членів муніципальної Ради з урахуванням пропорційного представництва.

Голова і по одній третині провінційних радників становлять Виконавчий комітет. Рада створює також кілька комітетів, необхідних для підготовки рекомендацій з різних суспільно значимих питань.

Провінційні органи виконавчої влади займаються утриманням державних доріг, веденням сільського господарства і організацією лісового господарства, тваринництва, сприяють у розв'язанні громадських проблем, займаються службою охорони здоров'я, питаннями культури, спортивними змаганнями і виставками.

До іншого кола обов'язків належать питання електро- і водопостачання, створення інститутів кредитування.

Існує й контроль доцільності витрат.

На регіональному рівні керівні органи контролюють державні представники.

Підготовка кадрів

Система державної служби Іспанії є закритою моделлю (поєднання системи та системи позицій), тому встановлена спеціальна підготовка державних службовців та публічної підготовки. Крім того, існують також і приватні інститути, які з-поміж своїх академічних спеціальностей мають навчальні курси для державних службовців (дипломи магістрів чи інші рівні вищої освіти). Такі приватні навчальні заклади (бізнес-школи, університети тощо) співпрацюють з інститутами підготовки державних службовців з метою підвищення

професійності державних службовців шляхом певних інструментів, таких як, наприклад, публічні договори, контракти, конвенції тощо.

Підготовка державних службовців є децентралізованою, тому кожна адміністрація має факультет для надання підготовки окремому публічному органу підготовки державних службовців.

Фактично кожна адміністрація автономії має свій інститут державного управління, центральні органи мають Національний інститут державного управління, який є автономним органом, що відповідає за підготовку управлінців та державних службовців для центральних органів влади. Інститут підтримує дослідження та вивчення діяльності центрального Уряду, а також співпрацює з іншими національними та міжнародними навчальними закладами.

Національний інститут державного управління (INAP). Головні функції, покладені на *INAP*, розподіляються на п'ять категорій: відбір персоналу, надання підготовки, навчання, публікації та міжнародні відносини. Крім того, Інститут проводить багато різноманітних навчальних та академічних заходів, здійснює міжвідомчу співпрацю та поширює інформацію про державну політику й управління шляхом проведення семінарів, конференцій та зустрічей, які мають на меті знайти відповіді для вирішення нагальних викликів для державної служби.

Каталонська школа державного управління (EAPC) є навчальним закладом публічної інституції на рівні автономії, яка опікується питаннями підготовки державних службовців Каталонії. Ця школа, заснована в 1912 р., є другою школою такого типу в Європі. Метою школи є покращення та модернізація державного управління з допомогою підготовки та відбору державних службовців, а також проведення досліджень у сфері публічного управління з метою підтримки спільної культури та єдиних цінностей державної служби. Підготовча діяльність школи спрямована на працівників служб Генералітету, університетів, місцевого уряду та інших адміністрацій.

Тристороння фундація підготовки державних службовців (Fogset-Afcar) належить до державного публічного сектору, є однією з установ, яка впливає на організаційну та інституціональну роль структур професійної підготовки. Вона має троїсту функцію, а її керівний склад довірених осіб формується публічною адміністрацією, найбільш зразковими службовцями та представниками профспілок.

Школа співпрацює та надає технічну допомогу Управлінню державної служби; робить внесок у підтримку та поширення професійного навчання серед компаній та робітників; надає технічну допомогу публічним адміністраціям, працівникам та профспілкам (які є в установах), що є частиною цієї системи.

Інші установи з підготовки державних службовців. До системи закладів публічної підготовки також входять університети (публічні та приватні) та бізнес-школи. Ці установи плідно співпрацюють із закладами публічної підготовки з метою удосконалення професійної публічної підготовки.

Зрештою, головні місцеві ради мають, в основному, власну адміністративну службу, яка надає своїм службовцям базове навчання з допомогою співпраці з регіональними публічними школами.

Зовнішні відносини

Іспанія є членом таких міжнародних організацій: СОР, МБРР, ОБСЄ, МВФ, ООН, НАТО, МФЧХ, ОЕСР, РС, ЄКА, ЄМС, ЄС.

2.11. Італія

Італія (Італійська Республіка) – розташована на півдні Європи, в Середземномор'ї. Кордони проходять уздовж гірського ланцюга Альп: на заході із Францією – 488 км, на півночі – зі Швейцарією – 740 км й Австрією – 430 км, на сході зі Словенією – 232 км. На території Італії розташовані також такі державні утворення: Сан-Марино, Ватикан, Суверенний Мальтійський орден.

Вступ до ЄС – 25 березня 1957 р.

Державний Прапор – триколон з вертикальними зеленою, білою та червоною смугами з пропорцією сторін 2:3.

Державний Герб містить білу п'ятикутну зірку з червоними краями, накладену на зубчасте колесо з п'ятьма спицями, що стоїть між оливковою гілкою зліва і дубовою справа. Зелені гілки пов'язані разом червоною стрічкою з написом “Італійська Республіка” великими білими літерами.

Столиця – м. Рим (2,7 млн населення), з передмістями – 3,8 млн населення.

Великі міста: Мілан (1,4 млн населення), Неаполь (956,7 тис.), Турин (911,8 тис.), Палермо (686 тис.), Генуя (656 тис.), Болонья (404 тис.), Флоренція (403 тис.), Барі (342 тис.), Катанія (333 тис.), Венеція (309 тис.).

Населення

- 1990 р. – 57,7 млн осіб;
- 2001 р. – 56,6 млн осіб;
- 2009 р. – 60,1 млн осіб;
- 2014 р. – 58,8 млн осіб.

Щільність населення – 198 осіб на км².

Населення Італії нерівномірно розподілене по країні, найбільш густонаселені області Італії – рівнини Кампанії, Ломбардії і Лігурії, де на 1 км² припадає понад 300 жителів. Це пояснюється сприятливими умовами для розвитку тут інтенсивного землеробства, різноманітної промисловості, портової діяльності і туризму. Особливою скупченістю населення відрізняється провінція Неаполь у Кампанії, де на 1 км² сконцентровано 2531 людина. Гірські ж райони населені набагато рідше. Тут щільність населення становить 35 осіб на 1 км². У посушливих і економічно слабозрозвинених областях Сардинії і Базиликати щільність населення – 60 осіб на 1 км².

На території Італії проживають італійці, німці (область Трентіно-Альто-Адідже), французи (область Валле-д'Аоста), словенці (область Фріулі-Венеція-Джулія).

Урбанізація

Міське населення становить 68,7%. Містами-мільйонерами є Рим, Мілан, Неаполь і Турин. Міста, як правило, давні, багато з них існують більше двох тисячоліть.

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив 82,4 року (чоловіки – 79,8, жінки – 84,8).

Мова

Італійська мова, першоосновою якої була стародавня латина, належить до романської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Офіційною мовою країни є італійська. Англійську і французьку розуміють майже скрізь у готелях, ресторанах, у туристичних бюро. Німецьку – передусім у курортних зонах на півночі (Больцано). Літературна італійська мова існує тільки з часів об'єднання Італії у 1860 р. Італійці повільно приймали літературну мову, говорячи переважно регіональними діалектами.

Досить значні мовні меншини розмовляють фріуланською, ладинською, сардською та німецькою мовами. Крім того, є компактні осередки поширення таких мов, як франко-провансальська, грецька, албанська, словенська й каталанська.

Релігія

В Італії більшість віруючих належить до католицької церкви на чолі з Папою: її центр – Ватиканська держава в Римі. У 1984 р. був прийнятий конкордат, який скасовував примусове релігійне навчання в школах та зменшив фінансовий внесок держави до церкви. Близько 225 тис. осіб вважають себе протестантами, у тому числі лютерани, методисти та баптисти. Вони всі є членами Об'єднання Євангельських Церков у Італії. Кількість євреїв різко зменшилася в період Другої світової війни через нацистське переслідування. У 1987 р. єврейська громада одержала спеціальні права, які дозволяли не працювати у священний день відпочинку та святкувати всі свої свята.

Площа території

Загальна площа території – 301,3 тис. км², у тому числі: площа суші – 294 тис. км², з яких: 38,7% – гори; 39,7% – пагорби; 21,6% – рівнини. Площа рік та озер – 7210 км². Довжина берегової лінії – 7600 км. Територіальні води – 12 морських миль. Континентальний шельф – 200 морських миль.

Площа сільськогосподарських угідь становить 13,7 млн га, ріллі – 7,1 га.

Географічне положення

Італія розташована на півдні Європи, оточена морями басейну Середземного моря і займає: весь Апеннінський півострів; великі острови Сицилія, Сардинія; 7 населених островів Тосканського архіпелагу, найбільшим з яких є острів Ельба; Понціанські острови; острови Іскія, Капрі, Прочіда; острови Еолійського (Ліпарського) архіпелагу; острів Устіка; Егадські острови; архіпе-

лаг Маддалена, острови Таволара, Молара, л'Асінара, Сант-Антіоко і Сан-П'єтро поблизу Сардинії; острів Пантеллерія й Пелагійські острови в Сицилійському морі; острови Трєміті в затоці Гаргано.

Морські кордони проходять узбережжями морів: зі сходу – Адріатичного, з півдня – Іонічного, з південного заходу – Тірренського, а з північного заходу – Лігурійського. Південне узбережжя острова Сицилія омивають води Сицилійського моря.

Довжина берегової лінії – 7600 км.

Територіальні води – 12 морських миль.

Континентальний шельф – 200 морських миль.

Клімат

Географічно Італія лежить у помірному і субтропічному кліматичних поясах. Через достатньо високу протяжність Апеннінського півострова клімат відмінний на півночі, що належить до європейського континенту, та півднем, що оточений Середземним морем. Альпи – частковий бар'єр проти західних і північних вітрів. У Сардинії переважають атлантичні, а Сицилії – африканські вітри. Взагалі чотири метеорологічні ситуації домінують над італійським кліматом: середземноморський зимовий циклон із відповідним літнім антициклоном; альпійський літній циклон, що є результатом зимового антициклону; атлантичний осінній циклон; східний сибірський антициклон. Зустріч двох останніх повітряних мас спричинює восени зливи, які іноді призводять до катастрофічних наслідків.

За кліматичними особливостями Апеннінський півострів і острів Сардинія – типово середземноморські райони, тоді як Альпи і басейн По – центральноєвропейські. За винятком гірських місцевостей, де температура з висотою знижується, решта Італії насолоджується тривалим теплим літом. Зими на узбережжі м'які, з достатньою кількістю погожих сонячних днів. Однак лише південь Апеннінського півострова і Сицилію можна по праву вважати краєм апельсинів і оливок. У внутрішніх районах півострова на північ від Неаполя зимові заморозки заважають дозріванню цитрусових, а у верхньому поясі Апеннін сніг лежить до травня.

У басейні По зими набагато суворіші, з частими туманами у зв'язку з тим, що тут застоюється холодне повітря, яке “стікає” з Альп. В Альпах із жовтня по травень бувають сильні снігопади, що змінюються тривалими періодами з ясною сонячною погодою, переважають низькі температури. Контрасти середніх температур найхолоднішого і найтеплішого місяців зменшуються з півночі на південь.

Річні опади між північними і середземноморськими районами Італії розподілені нерівномірно. Для півночі країни характерна достатня кількість опадів і їх рівномірний розподіл протягом року з максимумом зазвичай восени. У середземноморській Італії виражена літня посуха, тривалість якої зростає на південь, сягаючи максимуму в Сицилії та Апулії.

У географічному розміщенні опадів чітко простежується тенденція до їх збільшення з висотою. Наприклад, в Альпах та Апеннінах (за винятком низів долин) випадає 1000–1500 мм опадів за рік, що набагато більше від середніх показників для країни. Зазвичай опади над територією Італії утворюються за рахунок змішування повітряних мас із різними температурами і різним вмістом водяної пари під час проходження циклонів. Опади часто випадають у вигляді коротких руйнівних злив.

У Середземноморській Італії умови є несприятливими для розвитку сільського господарства не стільки через невеликі річні суми опадів, скільки через невизначеність термінів випадання опадів і їх зливовий характер. Крім того, найбільше опадів припадає на зиму, коли вегетація багатьох культурних рослин переривається. А розвиваються вони в період високих температур, коли зростає і потреба у волозі. Деревні культури можуть перехоплювати підземну вологу своїм довгим корінням, але польові культури потерпають від літньої посухи.

Гори: Альпи – на півночі, Апенніни – уздовж Апеннінського півострова з північного заходу на південний схід. Підняття Альп й Апеннін проходило в Кайнозойську еру під час формування Альпійсько-Гімалайського ланцюга. Альпійська дуга містить на своєму заході найвищі гірські масиви, серед яких виділяються піки Монблан – 4810 м, Монте Роза (Дюфур) – 4634 м і Монте Червіно (Маттерхорн) – 4478 м, що вкриті вічними снігами. Західні Альпи можна поділити на Приморські, Коційські й Грайські. Центральні Альпи підрозділяються на Пеннінські, Лепонтинські й Ретицькі. Східні Альпи поділяються на Доломитові, Карницькі і Джулійські. Висота гір знижується із заходу на схід. Апенніни нижчі за Альпи (пік Корно Гранде – 2912 м).

Ланцюг Апеннін простягнувся на 1190 км. Ширина коливається від 30 до 150 км. До головної гірської системи Апеннін прилягають Тірренські та Адриатичні Преапенніни. Гірський рельєф Сицилії вважається продовженням Апеннінського ланцюга. Найвища точка – конус діючого вулкана Етна (3350 м). Гірські системи Сардинії разом із горами Корсики є рештками стародавнього гірського масиву Тірреніди, що здебільшого заглибився в море, а колись складав єдину гірську країну з Альпами й Апеннінами.

Рівнини: Падано-Венеціанська рівнина, розташована поміж південними схилами Альп та північними передгір'ями Апеннін, має площу 46 тис. км², що становить 71% від загальної площі рівнин Італії. Інші рівнини – це здебільшого невеликі за площею долини – розширення прибережних територій, як-от: Пізанська, Маремма, Агро-Понтіно, Кампанійська, низовина Селе уздовж Тірренських берегів; долина Тавольєре й Салентінський півострів на Адриатичному березі; низовини Сібарі та Метапonto – на Іонійському узбережжі.

Річкова система:

– на Падано-Венеціанській рівнині розкинувся басейн найбільшої Італійської річки По з площею водозбору майже 75 тис. км². Цей водозбір забезпе-

чується численними притоками, найважливішими серед яких є Адідже, Брента, П'яве, Тальяменто й Ізонцо;

– річки, що живляться з Апеннін: Магра, Арно, Омбоне, Тібр, Лірі-Гарільяно, Вольтурно-Калоре, Селе належать до басейну Тірренського моря; Рено, Метауро, Тронто, Пескара, Сангро, Офанто течуть до Адріатичного моря; Брандано, Базенто й Агрі несуть свої води до Іонічного моря; низовину Кампідано в Сардинії перетинають річки Тірсо та Флуміні-Манну.

Озера. Біля півніжжя Альп розташовано багато озер льодовикового походження, у тому числі: Лаго-Маджоре (212 км²), Комо (146 км², найбільш глибоке – 410 м), Гарда (370 км²). Озера Тразімено (128 км²), Больсена (113,5 км²), Брачано (57,5 км²) лежать в Апеннінських горах.

Економіка

Італія – високорозвинена індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 2071,3 млрд дол. США, у тому числі на душу населення – 34,6 тис. дол. США.

Промисловість. Енергетика. Італія залежить від імпорту енергоресурсів. Він досягає 4/5 її потреб, проти 1/2 у середньому в Західній Європі. Особливо велика роль належить імпортній нафті (приблизно 70 млн т на рік). Власний її видобуток – 5 млн т, природного газу – 60 млрд м³. Із 220 млрд кВт•год виробленої протягом року електроенергії на ГЕС припадає 1/5. Атомна енергетика не розвинена. Італія входить у четвірку країн-виробників сталі, феросплавів, електроенергії, цементу та інших видів продукції важкої індустрії.

Нафту і природний газ видобувають на Паданській низовині. Численні невеликі ГЕС побудовані на лівих притоках річки По, які беруть свій початок в Альпах. Пунктами прийому нафти і нафтопереробки є Генуя і Трієст, від яких ідуть трансальпійські нафтопроводи в Німеччину, а також невеликі портові міста на Півдні. Важливою подією стало введення в експлуатацію транссередземноморського підводного газопроводу, який з'єднав алжирські газопромисли з материковою Італією через Туніс і Сицилію. Підводна його частина має довжину 160 км.

Обробна промисловість. Після Другої світової війни Італія зробила великий крок у розвитку обробної промисловості. Це не тільки провідна, а й сучасна і комплексна сфера її матеріального виробництва. Характерними рисами, порівняно з іншими головними розвиненими країнами, є низька частка високотехнологічних виробництв і висока трудоємність галузей, які виготовляють споживчі товари тривалого і короткочасного користування.

Відповідним є і склад промислового експорту: сталь, автомобілі, судна, побутова електротехніка (морозильники, кухонні печі, пральні, посудомийні і швейні машини), конторське обладнання (друкарські і лічильні машини), тканини, одяг, взуття, пластмасові вироби і меблі. Вивіз і ввіз сталі та автомобілів майже однакові, але як експортер і, відповідно, виробник побутової електротехніки, одягу і взуття Італія займає провідні позиції в Західній Європі.

Водночас італійські експортні виробництва зазнають все більшої конкуренції з боку нових індустріальних країн з більш дешевою робочою силою. Розміщення обробної промисловості має такі загальні риси. Найбільша концентрація промислового виробництва характерна для Півночі за зростання останнім часом ролі Центру. Значну роль у розміщенні підприємств і галузей відіграв історичний чинник: попереднє ремісниче виробництво, ресурси енергії і сировини, які тепер уже вичерпані, бідність сучасної сировинної бази та імпорту необхідних ресурсів.

Італія виплавляє 25 млн т сталі і 230 тис. т алюмінію на рік. У виробництві сталі вагоме значення імпортного скрапу. Найбільшими центрами чорної металургії стали агломерації Генуї, Неаполя, міста Пйомбіно (Тоскана) і Таранто (Апулія). Ще не так давно в металообробці і машинобудуванні домінували Мілан, Турин і Генуя. Поступово ці галузі поширились на північний схід, а тепер і в Центр. Значними машинобудівними центрами є Брешіа, Венеція, Трієст, Болонья, Флоренція і навіть Рим і Неаполь.

Автомобільна промисловість Італії відома автомашинами “ФІАТ” (фабрика італійських авто Турина), гоночними машинами, моторолерами і мопедами. Головним центром автомобілебудування залишається Турин. Щорічно випускається до 2 млн автомобілів. Хімічна промисловість Італії зародилась у Ломбардії, і нині там працює чимало її підприємств. Крім того, з’явилися нові центри нафтохімії на Півдні і частково у Центрі. Виробництво синтетичних волокон стало важливою галуззю. Легка і меблева промисловість, які представлені невеликими підприємствами, зосереджені в місцях виникнення, тобто на Півночі, але й для них характерне зміщення в Центр, де оплата праці нижча. Модні вироби (одяг, взуття, меблі) є невеликою, але престижною частиною італійської промисловості.

Сільське господарство. За стандартами Європейського Союзу сільське господарство Італії недостатньо ефективне. Середній розмір ферм – 7 га. Малі господарства малопродуктивні й малотоварні. Використовується чимало маргінальних (крайніх за своїми характеристиками) земель. До багатих і розвинених сільськогосподарських районів можна віднести Паданську низовину та західне узбережжя між Ліворно і Неаполем. Тут зосереджена переважна частина зрошуваних земель (усього їх в Італії 3 млн га). Південь і острови надзвичайно посушливі влітку, місцеві ґрунти бідні, можливості для зрошення мінімальні. Зовнішня торгівля продуктами сільського господарства для Італії дефіцитна.

На відміну від Північно-Західної Європи, у сільському господарстві Італії домінує рослинництво. На першому місці за вартістю в ньому стоять так звані “середземноморські продукти”. Природне середовище для них сприятливе саме на півострові й островах. Овочів (і ранніх, і пізніх) тут вирощують більше ніж у Великобританії, Франції та Німеччині разом узятих. Найбільше значення має культура томатів. Італія є великим виробником і експортером (як правило, перше або одне з перших місць у світі) також фруктів, особливо груш і персиків,

апельсинів, лимонів, винограду й вина. Разом з Іспанією вона утримує першість у вирощуванні оливок, але олія є продуктом внутрішнього споживання. Виробництво вина, якість якого, порівняно з французькими винами, нижча, і олії зосереджене здебільшого на фермах. Середземноморські продукти домінують у сільськогосподарському експорті. Територіально вони займають прибережні частини Апеннінського півострова і острова Сицилія.

Італія є важливим виробником зерна. Вирощують пшеницю, кукурудзу, ячмінь і рис. Значні площі зайняті під цукровими буряками і картоплею. Це культури Паданської низовини. Щоправда, тверда пшениця для виготовлення макаронів (макарони з томатною пастою є найпоширенішою стравою італійців) культивується в межах Півдня. Власної пшениці не вистачає, її імпортують. Рис Італія експортує в інші країни Європи.

В останні роки все більшого значення набуває галузь тваринництва, хоча умови Середземномор'я для нього не можна вважати сприятливими. Розводять велику рогату худобу, свиней, овець, кіз, птицю. Італія є значним виробником м'яса й сиру. Частина продуктів тваринництва, включаючи вовну, а також кормове зерно, імпортується. М'ясо-молочне тваринництво зосереджене переважно на Півночі, вівчарство – в Апеннінських горах і на островах. Щорічний вилов риби у межах 0,6 млн т, заготівля лісу становить 9 млн м³.

Лісопродукти, включаючи папір, імпортуються.

Транспорт. Транспорт Італії є розвиненим і комплексним. Найбільше значення мають автомобільний, залізничний, трубопровідний і морський. Суперавтостради Італії (вони тут почали будуватися вперше і звідси їх назва) відповідають кращим міжнародним стандартам. Використовуються 25 млн легкових і 2 млн вантажних автомобілів. Італія має великий морський флот, а її авіакомпанія “Аліталія” – серед найбільших у світі. Головними вузлами внутрішніх і міжнародних сполучень є Рим і Мілан, морськими портами – Генуя, Трієст і Венеція. Специфікою транспортної системи Італії є такі її риси:

- найщільніша мережа транспортної інфраструктури на Півночі;
- Італія є морською країною, але порти півострівної частини, за винятком Неаполя, невеликі, оскільки не мають значних хінтерландів. Будівництво нових спеціалізованих портів не змінює становища;
- залізниці й автостради півострова за своїми напрямками і густотою фактично повторили мережу стародавніх римських доріг, включаючи і славнозвісну Аппієву дорогу між Римом, Неаполем і Бриндізі.

Для сполучень із рештою Європи важливе значення мають узбережжя Рив'єри, тунелі під Монбланом та перевалом Фрежюсом, перевали і тунелі Сен-Бернар, Сімплон, Сен-Готард і Бреннер. Найдовшим є Сімплонський залізничний тунель – 19,8 км. Поромні переправи з'єднують півострів з островами Сицилія і Сардинія та з Грецією. Існує проект будівництва моста або тунелю через Мессінську протоку.

У 1990 р. в Італії було вироблено 216,9 млрд кВт·год електроенергії. Близько 82% давали ТЕС, що працювали на рідкому паливі (в основному на нафті),

16% – ГЕС і 2% – геотермальні електростанції, АЕС (близько 1% обсягу електроенергії Італії) в 1988–1990 рр. після масових протестів населення були виведені з експлуатації. На референдумі 1987 р. населення проголосувало проти будівництва нових атомних електростанцій.

Конституція

Конституція Італійської Республіки ухвалена 11 грудня 1947 р.; набула чинності 1 січня 1948 р.; діє з наступними змінами і доповненнями.

Адміністративний поділ

Країна складається із 20 регіонів, близько 110 провінцій, 8092 комун та 15 міст із статусом метрополій. Нині найбільшими містами-метрополіями є Рим, Флоренція, Мілан, Палермо, Болонья, Неаполь, Турин, Катанія, Генуя, Мессіна, Кальярі, Венеція, Барі, Трієст, Реджо-ді-Калабрія.

Італія поділяється на 20 областей – Валле д'Аоста, Ломбардія, Трентіно-Альто, Адідже, Фріулі-Венеція Джулія, П'ємонт, Лігурія, Венето, Тоскана, Умбрія, Емілія Романья, Марке, Аbruццо, Лаціо, Молізе, Базиликата, Кампанія, Калабрія, Апулія, Сардинія і Сицилія (п'ять з яких – Сицилія, Сардинія, Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста та Фріулі-Венеція Джулія – мають особливий статус), області поділені на 110 провінцій. Провінції, у свою чергу, поділяються на комуни. Загальна кількість комун – 8101. Області з особливим статусом (автономії) мають власні Парламенти – обласні ради та Уряди – джунти, які мають спеціальні повноваження в питаннях місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону про автономію на місцях від 8 червня 1990 р. населення утворених комун не повинно становити менше 10 тис. жителів. Крім того, новим адміністративно-територіальним одиницям виділяються додаткові фінансові кошти в разі злиття комун, населення яких налічує менше ніж 5 тис. осіб.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Главою держави є Президент Республіки. Строк його повноважень – сім років. За конституцією Президент символізує національну єдність країни, проте має небагато реальних повноважень, усі президентські акти мають бути контрасигновані відповідальними членами Уряду. Президент може переобиратися неодноразово. Президентом Республіки може бути особа, яка досягла 50 років. Повноваження глави держави є обмеженими.

Президент промульгує закони, прийняті Парламентом, а також постанови і декрети, що мають силу закону, призначає цивільних і військових посадових осіб, акредитує дипломатичних представників в іноземних державах, ратифікує міжнародні договори. Президент має право помилування, нагороджувати відзнаками тощо. Він також є головнокомандувачем збройних сил. У випадках, передбачених Конституцією, призначає референдум, за рішенням Парламенту повідомляє про стан війни.

Вибори Президента є непрямими: глава держави обирається таємним голосуванням двома палатами Парламенту на їх спільному засіданні за участю представників областей.

Законодавча влада

Законодавча влада в Італії належить національному Парламенту – двопалатному законодавчому органу, в який входять 945 обраних парламентаріїв. Депутатом може бути виборець, який досяг 25 років.

Палата депутатів Італії включає 630 депутатів. Вибори проводяться за змішаною виборчою системою: 475 депутатів обираються в одномандатних округах за мажоритарною системою відносної більшості, 155 – в багатомандатних округах за пропорційною системою. При цьому кожен виборець отримує по два бюлетені: один – для голосування за кандидата у депутати в одномандатному окрузі, а другий – для голосування за список політичної партії. Виборчий бар'єр встановлено на рівні 4%.

Сенат Італії включає 315 сенаторів. Формально палати рівні за своїм статусом. Сенаторами можуть бути обрані кандидати, яким виповнилось 40 років. Кожний колишній Президент є довічним сенатором по праву, якщо він не відмовиться від цього. Президент Італії може призначити довічними сенаторами п'ять громадян, які прославили Республіку досягненнями. Строк повноважень Сенату – п'ять років. Італійські депутати й сенатори мають імунітет та індемнітет. Законодавча ініціатива належить парламентаріям, Уряду, обласним радам, Національній раді економіки та праці, а також групам виборців кількістю не менш як 50 тис. осіб.

З 2005 р. для обох палат використовується пропорційна система голосування. Більшість отримує коаліція, яка домоглася перемоги на національному (в Палаті депутатів) і регіональному (в Сенаті) рівнях. Парламент обирається строком на п'ять років.

Повноваження Парламенту. До повноважень Парламенту, крім законодавства, входить контроль за Урядом. Крім того, Парламент має фінансову владу, оскільки він розробляє і приймає бюджет держави, визначає шляхи соціально-економічного розвитку, курс внутрішньої, зовнішньої, а також оборонної політики держави.

Вибори до Сенату аналогічні до виборів у Палату депутатів: 75% із 315 місць розподіляються на основі виборів в одномандатних округах за мажоритарною системою відносної більшості, решту (25%) – на основі пропорційного представництва розділяють між собою політичні партії. Висувати свої кандидатури до Сенату не можуть особи, які більш ніж п'ятнадцять років мали парламентський мандат. Італійці, які проживають за кордоном, не мають виборчого права.

Виконавча влада

Виконавча влада здійснюється Радою міністрів. Уряд – найбільш активний орган виконавчої влади, включає голову Ради міністрів і міністрів; Конституцією (ст. 95) передбачено, що організація Президії Ради міністрів, число, функції й організація міністерств устанавлюються законом.

Призначення Уряду цілком залежить від палат Уряду, а точніше – від співвідношення політичних сил у них. Уряд призначається Президентом Республіки після консультацій із лідерами партійних фракцій у палатах і їхніми головами. Уряд вважається сформованим, якщо протягом десяти днів після свого утворення одержить довіру Палати депутатів і Сенату. Палати висловлюються одночасно і щодо програми Уряду, і щодо його складу. Голова Ради міністрів несе відповідальність за загальну політику, а міністри колективно відповідальні за дії Ради міністрів і індивідуально – за дії своїх відомств.

Уряд управляє країною в цілому відповідно до волі парламентської більшості: виконує закони, приймає регламенти, декрети, різного роду постанови з управління; повноваження, надані Конституцією Президенту Республіки, фактично здійснюються Урядом (призначення чиновників, розпуск палат тощо). На практиці Уряд в Італії набагато більшою мірою, ніж в інших країнах, залежить від волі палат Парламенту. Цьому сприяє не тільки правове становище останнього в системі державних органів, а й спосіб його формування: Парламент обирається шляхом загального обов'язкового голосування, в якому зазвичай беруть участь понад 90% виборців. Ця обставина значно підвищує престиж Парламенту в очах суспільства.

Міністерства: внутрішніх справ; закордонних справ; оборони; юстиції; економіки та фінансів; економічного розвитку; транспорту; сільського господарства, продовольства та лісництва; освіти, вищих навчальних закладів та досліджень; праці та соціальної політики; навколишнього середовища, охорони суходолу та моря; культурної спадщини та туризму; охорони здоров'я; конституційних реформ та парламентських відносин; регіонального розвитку; спрощення державного управління.

Судова влада

Судова влада базується на римському праві та Кодексі Наполеона з наступними змінами. У країні функціонують звичайні, адміністративні, апеляційні, військові суди, Вищий касаційний суд, Конституційний Суд.

Судова система передбачає три рівні: суди першої інстанції; проміжні апеляційні суди; суди останньої інстанції, що розглядають апеляції на рішення проміжних судів про тлумачення законодавства. До судів загальної юрисдикції належать суди, які вирішують цивільні і кримінальні справи, адміністративні суди, військові трибунали. Очолює систему судів загальної юрисдикції Верховний касаційний суд, що складається приблизно із 300 магістрів.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний суд Італії, до складу якого входять 15 суддів, які призначаються на дев'ять років: п'ять членів обираються національним Парламентом, п'ять – призначає Президент, а ще п'ять – вищі судові й адміністративні органи.

Останніми роками політична система Італії все більше структурується, за якої дві парламентські коаліції, а саме правоцентристська “Народ свободи” у складі партій “Вперед, Італія!”, “Національний Альянс” та “Ліга Півночі” та лівоцентристська у складі “Демократичної партії” та партії “Італія цінностей”

відіграють важливу роль у внутрішній політиці країни. Водночас на політичному і законодавчо-виконавчому рівнях домінують та відіграють провідну роль партія “Вперед, Італія!” та “Демократична партія”.

Влада в територіальних одиницях

Італія – регіоналістська держава, тобто, маючи унітарний статус, вирізняється високим рівнем децентралізації адміністративно-територіальних одиниць. Представницькими органами влади в областях є обласні ради, що обираються населенням на п’ять років. Місцевим органам влади належить право законодавчої влади в будь-якій сфері, крім тих, що прямо закріплені за центральною владою. Крім того, вказані органи можуть вносити законопроекти в обидві палати Парламенту. Виконавчим органом влади є обласна джунта, що обирається обласною радою. Центральна влада має право розпустити обласну раду за дії, що суперечать Конституції, чи інші серйозні правопорушення. Представницькими і виконавчими органами в провінціях є, відповідно, ради і джунти, у комунах – муніципальні ради і муніципальні джунти та мери, які обираються шляхом прямих виборів.

Базовими принципами для італійського законодавства є принцип місцевої автономії та широкої децентралізації в межах єдиної унітарної та неподільної республіки. Автономія провінцій та комун, їх незалежність одна від одної, перешкоджання обласному централізму гарантувались ще на час прийняття Конституції Італії у 1947 р., але реальне впровадження цих положень відкладалося на більш ніж 20 років.

Конституційно-правові принципи сучасного місцевого самоврядування Італії, які базуються на Європейській хартії місцевого самоврядування, Конституції Італії та Кодексі місцевого самоврядування, є головним теоретико-методологічним підґрунтям у трактуванні системи місцевого самоврядування Італії. Базовими для італійського законодавця в системі державотворення з моменту ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування стали принципи: місцевої автономії і широкої децентралізації в межах єдиної, унітарної та неподільної Республіки.

Сутність явища “італійської автономії” доцільно розглядати шляхом розкриття змісту її різновидів:

- нормативно-правової (законодавчої, статутної, регламентної);
- політико-адміністративної;
- фінансової.

Застосування в італійській практиці принципу субсидіарності підтверджено двома протилежними процесами: перший передбачає визначення на законодавчому рівні комплексу завдань і функцій держави, який передається органам, ближчим до громадян, – комунам, а другий – передачу місцевими органами комуни функцій, що є “надкомунальними” за змістом у випадках, коли надані компетенції не можуть бути застосовані та здійснені в повному обсязі.

Відповідно до існуючого адміністративно-територіального поділу система місцевого самоврядування Республіки Італія функціонує на рівнях: базо-

вому (комуни), проміжному (міста-метрополії) та регіональному (провінції та області).

Елементами системи місцевого самоврядування є:

- населення комун, провінцій, областей;
- посадові особи: сіндако комуни, міста-метрополії, президент провінції, президент області;
- ради: комуни, провінції, міста-метрополії, області, муніципальні (окружні) ради в містах з населенням понад 30 тис. мешканців;
- виконавчі органи: муніципалітетів (округів) – комуни, міста-метрополії, провінції, області – джунти;
- консорціуми, асоціації на виконання функцій місцевого самоврядування, передбачені законом та статутами територіальних одиниць.

Особливості обрання, статусу і компетенцій органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Італії регулюються національним законодавством, статутами, які можуть доповнюватись у регламентах діяльності.

Базовим рівнем місцевого самоврядування в Італії є саме комуни. Комуна на сучасному етапі – це поселення міського чи сільського типу, що утворюють первинну ланку адміністративно-територіального поділу та є історично сформованими елементами національної системи місцевого самоврядування.

Італійські комуни відіграють головну роль у національному житті, оскільки є налагодженою частиною політичної системи. Кожну комуну очолює сіндако (голова) та комунальна рада, обрані на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Сіндако – монократичний (єдиноначальний) орган комуни. Одночасно він є головою комунальної адміністрації та урядовим чиновником. Також за державною складовою посади сіндако визначають як периферійний орган державної адміністрації та державного представника на місцевому рівні. Сіндако обирається мешканцями комуни терміном на 5 років.

Закон регламентує, що переобраним на посаду сіндако можна бути двічі, але якщо один із попередніх двох термінів перебування на посаді не перевищував 2 роки 6 місяців та 1 день, можливе переобрання на цю посаду і на третій термін. Кандидат-переможець у залі засідань комунальної ради складає присягу на вірність Конституції Італії.

До сфери його компетенції належать питання:

- громадянського стану – ведення реєстрів громадянського стану;
- контролю за укладанням реєстру населення; призову (щорічне уточнення списків молоді призовного віку);
- виборчих служб (у комунах із населенням меншим за 15 тис. сіндако є головою виборчої комісії);
- статистики (перепис населення, статистичні дані по комуні);
- громадського порядку (право повідомляти префекта про випадки порушення публічного спокою з метою вжиття адекватних заходів);

– публічної безпеки (у комунах, де немає комісаріату поліції, сіндако виконує функції головної посадової особи з питань публічної безпеки).

Законом передбачені випадки дострокового припинення повноважень сіндако, зокрема: відставка, зміщення з посади, переміщення, обставини несумісності чи невиборності, смерть.

У таких випадках автоматично розпочинається процедура розпуску джунти та ради. У разі порушення закону сіндако відсторонюється від виконання своїх обов'язків за декретом міністра внутрішніх справ. Якщо цього потребують нагальні обставини, то повноваження сіндако може припинити і префект.

Представницьким органом системи місцевого самоврядування є комунальна рада, яка є не тільки представницьким органом комуни, а й органом політико-адміністративного контролю. Кількість радників комуни безпосередньо залежить від чисельності населення комун. За основу береться чисельність населення місцевої одиниці, визначена за результатами останнього перепису населення. Рада складається з сіндако та визначеної кількості членів ради.

До основних повноважень та компетенцій комунальної ради належать:

– ухвалення статутів комуни, статутів спеціальних агенцій, регламентів діяльності служб та надання послуг відповідно до основних законодавчих критеріїв щодо їх складу та функціонування;

– затвердження програм, фінансових планів – трирічних програм, щорічних списків публічних робіт, річних та багаторічних бюджетів і змін до них, звітів, територіальних та урбаністичних планів;

– укладання угод між комунами та провінціями, організація асоціативних форм співпраці; визначення завдань і норм функціонування для децентралізованих органів; організація публічних служб з надання послуг населенню;

– упровадження та порядок стягнення податків (за винятком повноважень щодо податків, які належать джунті);

– нагляд за діяльністю публічних комунальних закладів;

– скорочення державних позик та надання кредитів, не передбачених основними комунальними документами;

– затвердження витрат, закладених у бюджетах на виконання завдань;

– придбання нерухомості, її обмін та передача в оренду нерухомого комунального майна;

– визначення критеріїв обрання офіційних представників комуни, ради в місцевих одиницях, закладах та інституціях.

Комунальні радники обираються терміном на 5 років. До їх основних прав належать право ініціативи з питань, що стосуються компетенції ради, право запиту та пропозицій на адресу будь-якої комунальної інстанції.

Виконавчим органом місцевої одиниці Італії з незалежною (остаточною) компетенцією щодо питань, визначених законодавством та статутом, є джунта, яка присутня на всіх рівнях територіального поділу країни: комуни, провінції, міста-метрополії, області.

Джунта комуни має специфічну ознаку “органу довіри” сіндако, оскільки саме вона має шляхом інтенсивної співпраці забезпечувати виконання політико-адміністративних програм. Відповідно до законодавчого декрету до джунти входять сіндако, який її очолює, та визначена статутом кількість асесорів (членів виконавчого комітету). Кількість асесорів не повинна перевищувати арифметично округленої третини від загальної кількості радників. У цьому самому законі визначено максимально допустиму кількість асесорів з урахуванням сіндако – 16 осіб, а також максимальну кількість асесорів у співвідношенні до населення комуни, провінції, області.

Члени комунальної джунти призначаються сіндако за погодженням із радою. Кандидатури погоджуються на першому звичайному засіданні представницького органу. В комунах із населенням понад 15 тис. мешканців асесорами можуть бути призначені громадяни, які не є радниками. Такі громадяни заздалегідь проходять перевірку щодо сумісності посади та відповідності критеріям виборності як для комунального радника. Асесори складають присягу в раді, після чого декретом сіндако призначаються на посади. Термін діяльності асесора відповідає терміну тривалості дії мандата радника та сіндако – 5 років. Асесори можуть бути і відсторонені від виконання своїх обов’язків за вмотивованими рішеннями сіндако, схваленими радою, чи за декретом міністра внутрішніх справ у разі порушення Конституції, законодавства та на підставі судових вироків. Джунта в повному складі може бути розпущена через такі причини: відсторонення, відставки, смерть сіндако, відставка всіх асесорів, розпуск комунальної ради, в разі застосування до неї процедури “висловлення недовіри”, ініційованого 2/5 від загального складу ради.

До компетенції комунальних джунт належать:

- співпраця із сіндако щодо виконання спільних, затверджених радою, програм;
- щорічне звітування в раді про проведену роботу;
- представлення на розгляд ради пропозицій з питань власної компетенції;
- підготовка фінансових звітів, оцінка ефективності дії тієї чи іншої програми, її виконання відносно витрачених коштів;
- визначення розмірів місцевих податків;
- надання кредитів, фінансової допомоги, передбачених в основних програмах ради;
- затвердження відповідно до визначених законодавством і комунальною радою критеріїв, регламентів діяльності служб структурних комунальних підрозділів;
- укладання схеми щорічного прогнозу виконання бюджету, аналіз передбачених надходжень на виконання бюджетних програм та створення схеми-проекту багаторічного бюджету;
- складання планів роботи;
- вирішення питань, що стосуються резервного фонду.

Управління бюджетними коштами комунального підприємства, до якого застосовується процедура оздоровлення, може здійснюватися за рішенням ради.

Органами врядування провінції є провінційна рада, джунта провінції, президент провінції. Провінційна рада (як і рада комуни та області), крім того, що ідентифікується як представницький орган, є органом політико-адміністративного контролю. Складовими провінційної ради є Бюро президії ради, групи радників.

Вибори провінційної ради, структура, юридичний статус радників (аналогічний до статусу комунального радника), їх чисельність регулюються законодавством. Провінційні радники обираються на 5-річний термін. Вони представляють інтереси всієї провінції. На засіданні ради відбуваються вибори Президента ради, які проходять шляхом таємного голосування. Для обрання Президента ради законом встановлено підтримку його кандидатури 2/3 голосів від загального складу ради. Виконавчим органом провінції є джунта провінції, яку очолює Президент. Ця посадова особа обирається населенням провінції шляхом проведення вільних, прямих виборів. Максимальна чисельність асесорів у джунті провінції регулюється Декретом та статутами провінцій. Так, у джунті провінції Катанзаро кількість асесорів не повинна перевищувати третини від арифметично округленої кількості провінційних радників, але не більше ніж 10 осіб (з урахуванням Президента). Асесори призначаються президентом провінції як із числа радників, так і з числа осіб, які не входять до складу ради.

Елементами самоврядування на обласному рівні згідно зі ст. 121 Конституції Італії є обласна рада, президент обласної ради, президент обласної джунти та обласна джунта.

Обласна рада є представницьким органом, що представляє інтереси спільноти області, наділена законодавчими повноваженнями та функціями, наданими їй державою відповідно до Конституції та законів. Вона визначає в межах та у формах, передбачених Конституцією і державою, політичні напрями розвитку області, виконує функції контролю за обласною джунтою.

Основний перелік питань, що входить до компетенції обласної джунти:

- забезпечення виконання урядової та обласної програм відповідно до компетенції президента джунти;
- законодавчі регламентні ініціативи, визначення напрямів та контролю відповідно до компетенції ради;
- підготовка проектів бюджету, загального річного звіту, актів на фінансування програм;
- розпорядження бюджетними коштами, управління майном області, укладення контрактів у межах італійського законодавства, розробка статутів;
- виконання регіонального плану економічно-соціального розвитку згідно з основними, визначеними радою, напрямами та за власними пропозиціями;
- здійснення нагляду за роботою підприємств регіонального значення, кадрових призначень;

- формування людських, матеріальних, фінансово-економічних ресурсів, здійснення ресурсного розподілу між службами, структурами рівнів управління;
- прийняття за пропозицією президента джунти регламенту власної діяльності;
- визначення завдань відповідно до адміністративних планів роботи, які поширюються по всіх службах області;
- перевірка звітності щодо адміністративної діяльності згідно з розпорядженнями;
- виконання інших функцій, визначених Конституцією та законами.

Ради місцевих автономій виконують функції дорадчих органів у відносинах областей та місцевих одиниць.

Рада – колегіальний орган, устрій та внутрішній регламент діяльності якого визначаються в статуті області.

У метропольних зонах діють два рівні місцевого самоврядування: міський у місті-метрополі та комунальний – в інших комунах, що належать до складу метропольної зони.

Рішення органів місцевого самоврядування можуть бути оскаржені в судовому порядку. Законодавством Італії передбачена можливість розпуску місцевих виборних органів у разі здійснення ними дій, що суперечать Конституції, а також серйозних порушень чинних законів, відмови виконувати постанову центрального Уряду тощо. Крім того, законодавством передбачена можливість розпуску виконавчого органу місцевого самоврядування і відправлення у відставку його голови у випадках, коли вчинені незаконні дії.

Розпуск органу місцевого самоврядування може бути здійснений у разі масових відставок депутатів чи повної неефективності його роботи внаслідок відсутності стійкої більшості, а також виходячи з вимог національної безпеки. Наприклад, таке рішення приймається мотивованим декретом Президента республіки після заслуховування доповіді спеціальної комісії центрального Парламенту, яка створюється спеціально для цього.

Декретом щодо розпуску обласної ради Президент країни призначає тимчасову комісію в складі трьох осіб, які мають повний обсяг виборчих прав. Комісія призначає вибори нової обласної ради в тримісячний термін і виконує звичайну адміністративну роботу, що належить до компетенції виконавчого органу (джунти). Комісія приймає рішення, що не можуть бути скасовані жодним іншим органом і які згодом мають бути представлені на затвердження знову обраної обласної ради.

Основні повноваження муніципалітетів: соціальний захист, міське планування, економічний розвиток, комунальні послуги, довілля, культура.

Підготовка кадрів

Підготовка кадрів здійснюється Національною школою, яка передбачає, крім навчальної та дослідницької діяльності, стажування в інших італійських адміністраціях, міжнародних організаціях та установах, громадських і приватних компаніях та інститутах.

Чиновники управлінських структур економічного спрямування вдосконалюють свої знання в загальнонаціональних державно-приватних центрах підготовки управлінських кадрів. Таким центром є заснований у Турині Інститут післядипломної підготовки організаторів виробництва. Цей інститут є великим навчальним і дослідницьким центром з проблем управління виробництвом.

Підготовка державних службовців в Італії здійснюється в рамках урядової директиви 2001 р., яка вимагає запровадження безперервного навчання з метою стимулювання якісних змін у сфері державних послуг.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: Італія є засновником Європейського співтовариства, членом ООН, НАТО, ОЕСР, ЄС, ВТО.

2.12. Кіпр

Кіпр (Республіка Кіпр) – розташована на сході Середземного моря, 113 км на південь від Туреччини і приблизно 120 км на захід від узбережжя Сирії і Лівану. Після 1974 р. острів розділений на дві частини: 60% контролюється владою Республіки Кіпр (в основному населена греками), інша частина – Турецькою Республікою Північного Кіпру (населена турками). ТРІК визнана тільки Туреччиною, ООН вважає цю територію окупованою Туреччиною.

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор – прямокутне біле полотнище із силуетом острова мідного кольору, під яким зображено дві схрещені гілки оливкового дерева.

Державний Герб являє собою мідно-жовтий щит, обрамлений оливковими гілками. На щиті зображений білий голуб, що несе оливкову гілку, – добре відомий символ миру, а внизу цифра “1960” – рік, коли Кіпр отримав незалежність від Британії.

Столиця – м. Нікосія (55 тис. населення).

Великі міста: Лімасол (101 тис. населення), Страволос (67,9 тис.), Ларнака (51,5 тис.), Пафос (32,9 тис.).

Населення

Населення – 835 тис. осіб, з них 76% становлять греки, 17% – греки-кіпріоти, 4% – національні меншини – вірмени, що поселилися тут на рубежі XIX–XX ст.; і араби, які рятувалися від близькосхідного озброєного конфлікту, вихідці із Сирії і Лівану, 3% – іноземні громадяни, в основному англійці.

Греки стали заселяти Кіпр ще в середині другого тисячоліття до н.е. Турки з’явилися на острові в XVII ст., коли він увійшов до складу імперії Османа.

За антропологічними ознаками кіпріоти грецького і турецького походження належать до середземноморської групи південних європеоїдів, вірмени і араби – до арменіодної групи.

Після поділу переважна більшість греків-кіпріотів живе на півдні, а турки-кіпріоти – на півночі. Загальне населення становить близько 790 тис. осіб,

з яких 160 тис. – турки. Також на Кіпрі проживають 17 тис. англійців, не менше 40 тис. росіян, 4 тис. вірмен. Після війни 1974 р. близько 180 тис. грецьких кіпріотів втекли або були насильно переселені на південь. Близько 42 тис. турків переїхали на північ. І тільки в м. Піла округи Ларнака за призначеної ООН адміністрації проживають обидві групи населення. Чисельність населення, яке перебуває під контролем Республіки Кіпр, за даними кінця 2011 р., досягала 838,9 тис. осіб, багато з яких (21,4%) є іноземними громадянами.

Щільність населення – 117 осіб на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив: 81,1 року (чоловіки – 77,9, жінки – 83,4).

Мова

Державні мови – грецька і турецька. Також широко вживаються англійська, французька і німецька мови.

Релігія

Більшість населення Кіпру – етнічні греки – сповідують православне християнство, етнічні турки – іслам. Представлені вірменська, католицька, маронітська церкви, а також юдаїзм та інші віросповідання.

Кіпрська православна церква має статус квазідержавної установи і відіграє помітну роль у суспільно-політичному житті країни; предстоятель Кіпрської Церкви – Архієпископ Нової Юстиніани і всього Кіпру. Крім храмів (більше 500 од.), наявних майже в кожному селі, церква має на Кіпрі 9 монастирів, яким належать значні і найбільш родючі землі острова, що мають цілорічне штучне зрошення, та інша велика власність.

Конституція 1960 р. (ст. 19) встановлює, що кожна людина має право свободи слова, совісті і релігії. Усі релігії є рівними перед законом і жоден законодавчий, виконавчий або адміністративний акт Республіки не може дискримінувати будь-який релігійний інститут чи релігійну організацію. Кожна людина має право на свободу віросповідання, вона може вивчати свою релігію індивідуально або колективно. Єдині діючі обмеження такої свободи визначені в Конституції Республіки і контролюють безпеку Республіки та її громадян. Усі ці постанови вказують на те, що на острові немає релігії, визнаної офіційно. Вони також гарантують захист прав трьох релігійних груп, які складають меншу частину населення (католики, вірмени і мароніти).

Площа території

Загальна площа – 9,3 тис. км². Центральна рівнина Месаорія оточена горами Кіренія і Пентадактилос на півночі, і гірським масивом Троодос на півдні і заході. Уздовж південного узбережжя також наявні значні рівнинні області.

Площа сільськогосподарських угідь становить 0,1 млн га.

Географічне положення

Кіпр географічно розташований у Західній Азії (або на Близькому Сході), але політично і культурно він вважається частиною Європи. З давніх часів Кіпр

завжди був одним із мостів між Європою і Азією, зі змінними періодами левантійського, анатолійського, турецького, грецького і британського впливу.

За величиною Кіпр – третій острів у Середземному морі після Сицилії і Сардинії. Відстань від західного побережжя (мис Арнауті) до східного (мис Андреас) – 230 км, з півночі на південь – 96 км.

Береги острова Кіпр переважно низовинні, лише на півночі – круті і скелясті. Уздовж північного узбережжя майже на 150 км тягнеться хребет Киренія (висота до 1023 м) і низькогірний хребет Карпас (до 364 м). Центральна і південна частини острова займає гірський масив Троодос, де розташована вища точка країни – гора Олімбос (1951 м). Між ними лежить горбиста рівнина.

Центральна рівнина Месаорія оточена горами Киренія і Пентадактилос на півночі, і гірським масивом Троодос на півдні і заході. Вздовж південного узбережжя також наявні значні рівнинні області.

Кіпр розташований на перехресті міжнародних морських і повітряних шляхів та має важливе політичне і стратегічне значення в Східному Середземномор'ї. Найкоротша відстань від берегів Кіпру до Туреччини – 65 км, Сирії і Лівану – 110 км, Єгипту – 400 км.

Офіційно територія Республіки Кіпр містить 98% території острова Кіпр, решту 2% займають британські військові бази Акротірі і Декелія, а також прилеглі острови Айос-Георгіос, Єронісос, Глукіотісса, Кіла, Кієдес, Корділія і Мазак.

Клімат

Клімат – субтропічний середземноморський. Жарке літо (+25°C – +35°C), м'яка відносно дощова зима (+10°C – +15°C). Річна сума опадів зростає з 300–500 мм на рівнині до 1000–1300 мм в горах, де взимку місцями утворюється сніжний покрив. Вічнозелені чагарники (маквіс, фрігана) виростають на висоті до 500 м; вище – розкинулися ліси з дуба, кипариса і алепської сосни, які займають 18% території острова. У гірських долинах ростуть олеандр, тамариск. На вапнякових південних схилах хребтів Киренія і Карпас – бідна остепнена рослинність. Більше 60% земель обробляється.

Запаси води на Кіпрі залежать від кількості опадів, більше всього опадів випадає в гірських районах. Дощові і паводкові води – головне джерело постачання острова водою. Вони ретельно зберігаються і використовуються, тому були зроблені значні капіталовкладення в будівництво гребель і зрошувальних споруд. Проблема прісної води останнім часом стає все більшою перешкодою не тільки для розвитку сільського господарства, а й для індустріалізації.

Економіка

Кіпр тривалий час був сільськогосподарською країною, індустріалізація розпочалася лише у 1960-х рр. У 1990-х рр. понад 3/4 експорту з грецької зони становили такі товари, як тканини, готовий одяг, взуття, продовольство і напої, хімічні продукти, машини і устаткування, меблі. Частка сільськогосподарських товарів складає 8% експорту.

Валовий внутрішній продукт становить 21,3 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 25,2 тис. дол. США.

Промисловість. За роки незалежності Кіпр домігся великих успіхів у промисловому розвитку. На острові створена багатогалузева обробна промисловість, що виробляє якісну продукцію, яка користується попитом не тільки на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках. Уряд країни вживає заходів із запровадження високих технологій у промисловість шляхом створення бізнес-інкубаторів і науково-дослідних центрів розвитку нових технологій.

Промисловість в основному представлена галузями, орієнтованими на експорт: швейна, трикотажна, взуттєва, тютюнова галузі. До основних її напрямів також відносять: виробництво продуктів харчування, напоїв, виробів зі шкіри, металовиробів, продуктів хімії та виробів з пластику.

Харчова галузь забезпечує високоякісними продуктами: м'ясні і молочні продукти, оливкова та інші рослинні олії, борошняні й кондитерські вироби, соки, різні овочеві консерви, безалкогольні напої, натуральні виноградні вина, пиво, сигарети.

Також виготовляються текстильні і трикотажні вироби, миючі засоби, парфумерія і косметичні засоби, медикаменти, барвники, скло, картон, гумові вироби та багато іншого.

На острові є підприємства добувної промисловості: ведеться видобуток міді, хрому, азбесту, піритів. Є також родовища мармуру і гіпсу. В обробній промисловості (переважають дрібні підприємства) використовуються сучасні методи організації та управління.

Звичайно, численних туристів привертає той факт, що на Кіпрі широко розвинені такі галузі харчової промисловості, як виноробство і рибальство. Кіпрські вина за якістю не поступаються французьким і італійським.

Сільське господарство. Республіка Кіпр була в минулому відсталою аграрною країною, де землеробство було основою економіки. Тепер же землеробство не має колишньої провідної ролі, основою економіки Кіпру є невиробнича сфера. Сільське господарство успішно розвивається. Основними агропромисловими культурами острова є картопля, тютюн, оливи, мигдаль, волоський горіх, пшениця, ячмінь, баштанні та цитрусові (близько 200 тис. т на рік).

Тваринництво на острові розвинене слабо. На тваринницьких фермах розводять головним чином велику рогату худобу, овець, кіз, свиней і домашню птицю.

Здавна славиться Кіпр різьбленням по дереву. Поширено плетіння з лози, матеріалу для цього більш ніж достатньо: очерет, ліана, лоза, трави.

Туризм. У новітній історії Кіпру туристичний сектор є однією з основних дохідних статей бюджету. Щорічно острів відвідує близько 3 млн туристів, велику частину з яких традиційно складають піддані Сполученого Королівства.

Державою проводиться активна політика щодо залучення туристів на острів. Кіпр є ідеальним місцем відпочинку практично для будь-якої людини. Любителі історії мають можливість зануритися в атмосферу стародавніх цивілізацій, адже кожна з них залишила свій слід на острові у вигляді архітектурних споруд, спадщина цивілізацій відбивається в ремеслах, які до цього часу розвинені на острові.

За розвиток туризму несе відповідальність Кіпрська організація з туризму. Багато пляжів Кіпру нагороджені Блакитним прапором Євросоюзу за екологічну чистоту та інфраструктуру.

Торгівля. Зовнішня торгівля для економіки Республіки Кіпр має особливе значення, оскільки країна, не маючи практично ніяких мінеральних ресурсів і не володіючи значною промисловістю, вимушена задовольняти свої потреби за рахунок ввезення великої кількості товарів і сировини. Крім того, Кіпр історично і через своє географічне положення є пунктом транзиту товарів із країн Європи і Близького Сходу.

Експорт товарів кіпрського виробництва в країни ЄС складає половину від всього експорту, причому переважає продукція сільського господарства. Головним імпортером цієї продукції традиційно є Великобританія. Значними статтями експорту з цієї групи товарів є картопля, цитрусові і свіжий виноград. Серед товарів сировинної групи основне місце займали постачання рафінованої міді в катодах і активованого бентоніту.

У експорті готових виробів у країни Європейського Союзу провідне місце займає постачання швейних виробів, постільної і столової білизни, основним ринком для яких є Великобританія.

У зв'язку із створенням на Кіпрі нових виробництв, частково на базі давальницької сировини і комплектуючих, а також складальних підприємств значними статтями кіпрського експорту в країни ЄС стали постачання фармацевтичних товарів, парфюмерії і косметики, виробів з паперу і картону, пакувальних виробів із пластику. Помітне місце в експорті промислових виробів займають алюмінієвий прокат, зварювальні електроди, насоси, кондиціонери, масляні і повітряні фільтри.

Транспорт. Республіка Кіпр має вигідне транзитне положення. Завдяки своєму центральному географічному і вигідному економіко-географічному розташуванню Кіпр сьогодні є регіональним центром послуг у сфері морських перевезень і важливим транзитним центром з великим обсягом вантажів, які реекспортуються на ринки Близького Сходу і Центральної Європи, що розвиваються.

Кіпр має два великих морських порти в Лімасолі і Ларнаці, які розташовані на південному узбережжі острова. Це сучасні багатоцільові порти, що забезпечують перевезення як контейнерних, так і насипних торгових вантажів для Кіпру і транзитом. Зручне географічне положення і мінімальні митні формальності для перевезень в обох портах сприяють тому, що Кіпр стає все більш важливим транзитним центром. Також морський порт є в Пафосі.

На Кіпрі є два міжнародних аеропорти, вони розташовані біля міст Ларнака і Пафос. Аеропорт м. Ларнака є важливим транспортним вузлом на Близькому Сході. Усього на острові 15 аеропортів, із них 7 великих. Понад 230 рейсів на тиждень, що виконуються 33-ма авіакомпаніями, пов'язують Кіпр із Західною та Східною Європою, Африкою та Близьким Сходом. На додаток до цього здійснюється значна кількість пасажирських і вантажних чартерних рейсів.

Основна роль у внутрішніх перевезеннях належить автотранспорту. Загальна протяжність автомагістралей 13 тис. км, із них 6,2 тис. км із твердим покриттям. Залізниця відсутня. В основному автобусні маршрути з'єднують міста із селами і найбільш популярними туристичними місцями. Вони пов'язують як центр будь-якого курорту з туристичними районами, так і всі головні міста Кіпру. Також на Кіпрі існує служба міжміських маршрутних таксі.

Енергетика. Кіпрський нафтопереробний завод в основному задовольняє потреби місцевого ринку в нафтопродуктах, адже вони є основним джерелом енергії країни. Уся електрика проводиться з використанням важкої нафти паливного типу.

Конституція

Конституція, прийнята Парламентом 16 серпня 1960 р., із наступними поправками і доповненнями, реально діє лише в південній частині країни, де проживають греки-кіпріоти.

Адміністративно-територіальний поділ

Республіка Кіпр поділяється на 6 районів:

- Нікосія – частково управляється Турецькою Республікою Північного Кіпру;
- Кіренея – повністю управляється Турецькою Республікою Північного Кіпру;
- Ларнака – невелика частина управляється Турецькою Республікою Північного Кіпру;
- Лімасол;
- Пафос;
- Фамагуста – велика (північна) частина управляється Турецькою Республікою Північного Кіпру.

Райони діляться на муніципалітети та громади. Представницькі органи муніципалітетів – муніципальні ради, представницькі органи громад – громадські ради.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – президентська. За формою правління – республіка.

Особливість Конституції – забезпечення фіксованого кількісного представництва: 70% греків і 30% турків у всіх урядових органах.

Глава держави

Глава держави Кіпру – Президент Республіки. У 1960 р. Конституція Кіпру визначила президентську форму правління з незалежними виконавчою, законодавчою і судовою гілками влади разом зі складною системою стримувань і противаг, включаючи пропорційну систему захисту інтересів турків-кіпріотів. Наприклад, виконавчу владу очолює грек-кіпріот, водночас віце-президентом стає кіпріот-турок, їх обирають на п'ять років і кожен має право вето на певні законодавчі чи виконавчі рішення. Відтак Республіка Кіпр – президентська республіка.

Законодавча влада

Законодавча влада здійснюється Палатою представників, до складу якої входять 56 греків-депутатів (за турками-кіпріотами зарезервовано 24 депутатських місця), що обираються шляхом роздільного, прямого, загального і таємного голосування на п'ятирічний термін. Повноваження Парламенту обмежені: так, Уряд не підзвітний у своїй діяльності Палаті представників, яка не має права за своєю ініціативою ставити питання про довіру Раді міністрів. Законодавча ініціатива в питаннях внутрішньої і зовнішньої політики належить Уряду.

Законодавча ініціатива з питанням внутрішньої і зовнішньої політики належить Уряду на чолі з Президентом та віце-президентом. Рада міністрів не підзвітна у своїй діяльності Палаті представників, що не має права ставити за своєю ініціативою питання про довіру Уряду.

Виконавча влада

Найвищий орган виконавчої влади – Рада міністрів, очолювана Президентом і віце-президентом. До її складу входять 11 міністерств. Крім того, в Раду входять міністр при Президентові і заступник міністра внутрішніх справ. Виконавча влада, здійснювана Радою міністрів, поширюється на такі сфери: управління і контроль, керівництво загальною політикою, включаючи зовнішньополітичну діяльність, оборону і безпеку, координацію роботи всього державного апарату, підготовку бюджету перед внесенням його до Палати представників тощо.

Згідно з Конституцією Президент призначає 7 міністрів-греків, а віце-президент – 3 міністрів-турків. При цьому рішення Уряду повинні ухвалюватися абсолютною більшістю голосів. У питаннях зовнішньої політики, оборони і безпеки вирішальний голос мають Президент і віце-президент.

Міністерства: оборони; сільського господарства, природних ресурсів та навколишнього середовища; юстиції та громадського порядку; енергетики, торгівлі, промисловості та туризму; закордонних справ; праці та соціального страхування; внутрішніх справ; фінансів; освіти та культури; зв'язку та суспільних робіт; охорони здоров'я.

Напівурядові організації: департамент електропостачання; департамент телекомунікацій; управління портів; управління розвитку людських ресурсів; організація з туризму; організація зі спорту; об'єднання освоєння земель; авіалінії Кіпру; корпорація радіомовлення; театральна організація; рада молоді; оператор магістральних мереж.

Судова влада

Нині діє судова система, суди якої підпорядковані Верховному суду. Судді призначаються Президентом та віце-президентом спільно. Діє також Верховний суд та підпорядковані йому місцеві суди в області, підконтрольній турецьким кіпріотам.

Конституція 1960 р. передбачає, що суд над кіпріотами-турками має вершити тільки суддя-турок, а над кіпріотами-греками – суддя-грек. У випадку, якщо в спорі брали участь кіпріоти-греки і кіпріоти-турки, справа розглядала-

ся змішаним судом. Були створені громадські контори адвокатів – греків і турків, що володіли законодавчими та адміністративними повноваженнями щодо суперечок з питань освіти, релігії, культури, спорту, кооперативів і кредитних спілок. Змішані суди припинили своє існування після міжгромадських зіткнень 1963 р.

Вища апеляційна інстанція в країні – Верховний суд, до складу якого входять 13 членів, які призначаються Президентом Республіки. Верховний суд призначає суддів нижчестоящих судів і вирішує всі питання, пов'язані з їх професійним просуванням, дисциплінарною відповідальністю, звільненням тощо.

Цивільні справи і незначні злочини, що стосуються покарання до 3 років позбавлення волі, розглядаються в окружних судах.

Апеляційною інстанцією по відношенню до них є Верховний суд Кіпру. У Республіці Кіпр немає судів, що розглядають особливі категорії кримінальних справ (наприклад пов'язаних із державною безпекою). Проте є спеціальні суди з розгляду деяких некримінальних справ: Суд трудових суперечок, Суд рентного контролю і Сімейний суд. Ці суди здійснюють виняткову юрисдикцію у відповідних питаннях, їх рішення можуть бути оскаржені тільки з точки зору права до Верховного суду.

У вигляді партнерств, що діють на підставі Закону про партнерства (повторює однойменний англійський Закон 1890 р.) організована Адвокатура. Кандидати в адвокати після здобуття юридичної освіти повинні скласти адвокатський іспит, що проводиться Правовою радою, і пройти річне стажування у адвоката, якими має, щонайменше, п'ятирічний стаж. Адвокат із не менше ніж 3-річним стажем має право виступати в будь-якому суді країни.

У 1964 р. була утворена вища судова інстанція Кіпру в результаті об'єднання Вищого конституційного суду і Верховного суду. Очолювати її повинен нейтральний представник, який не належить до жодної з общин. Згідно з Конституцією представників кожної з общин повинен судити суддя з їх общини.

Управління територіальних одиниць

Управління в територіальних одиницях базується на поєднанні централізації та децентралізації. Владні повноваження в округах довірено чиновникам Міністерства внутрішніх справ. Існують дві форми самоврядування – муніципальна (характерна для міст) та комунальна (властива селам). Органами влади в муніципалітеті є: мери, які представляють виконавчу муніципальну владу (обираються населенням на п'ять років); муніципальні ради, що є представницькими органами (обираються населенням строком на п'ять років); адміністративні комітети, що є виконавчими органами (формуються муніципальними радами). Органами влади в комуні є: президент комуні (обирається населенням строком на п'ять років) та комунальна рада (також обирається населенням на п'ять років).

За Конституцією 1960 р. у Нікосії, Лімасолі, Фамагусті, Ларнаці і Пафосі як місцеві органи влади створювалися роздільні грецькі і турецькі муніципалітети. У 1963 р. Палата представників ухвалила об'єднати муніципалітети в сумісні греко-турецькі.

Двогромадські органи влади на Кіпрі не функціонують з кінця 1963 р. Керівництво турецької общини вважає, що Конституція Республіки Кіпр більше не діє. Депутати-турки не беруть участь у роботі Палати представників, а міністри-турки – у діяльності Кабінету міністрів. На території турецької громади були створені особливі органи влади.

Найбільш суттєвими ознаками системи місцевого самоврядування на Кіпрі є її виборність і значна самостійність у вирішенні місцевих питань. Ця самостійність спирається на право розпоряджатися муніципальною власністю, право стягувати і розпоряджатися місцевими податками, можливість прийняття широкого кола нормативних актів з питань місцевого управління.

Місцеве самоврядування на Кіпрі здійснюється в містах муніципалітетами, а в сільській місцевості – громадами. При цьому міське населення становить 65% від усього населення, сільське відповідно 35%.

Територія Республіки Кіпр розділена на шість адміністративних районів, так званих епархій. Кожен район (епархія) включає в себе місто, передмістя, а також сільські поселення. Територія Кіпру ділиться на 33 муніципальних округи. У кожному районі діє свій муніципалітет.

Муніципалітет – це юридична особа публічного права і вища інстанція місцевого самоврядування. Республіка Кіпр делегувала муніципалітетам здійснення публічної влади. Згідно із ст. 7 Закону “Про муніципалітети” 1985 р. усі муніципалітети є юридичними особами публічного права і мають усі властивості таких. Вони мають власну печатку та можуть виступати в суді відповідачем і позивачем. Відповідно до ст. 11 загальне управління муніципалітетом здійснює муніципальна рада.

Основні завдання муніципалітетів: будівництво, ремонт і вуличне освітлення доріг; збирання, переробка та вивезення сміття; охорона і поліпшення навколишнього середовища; будівництво та модернізація парків; озеленення території і розсадження дерев; охорона здоров’я населення.

Муніципальна рада залежно від наявних коштів сприяє розвитку низки інших секторів, таких як мистецтво, освіта, спорт і соціальні послуги.

Згідно із ст. 4 Закону будь-яка громада може бути перетворена в муніципалітет після голосування на місцях та за згодою Ради міністрів. Населення при цьому має бути понад 5 тис. мешканців і громада повинна бути економічно незалежною (для здійснення влади як муніципалітет).

Згідно із ст. 6 закону муніципалітет припиняє свою діяльність, якщо населення становить менше 4 тис. мешканців протягом трьох років.

Після турецького вторгнення 1974 р. і окупації північної частини Кіпру дев’ять із 33 муніципалітетів припинили здійснення своєї влади на окупованих територіях, але тимчасово продовжують функціонувати на вільній частині острова.

Мер, який обирається громадянами Кіпру, є главою муніципалітету і представляє його перед іншими органами влади. Він очолює засідання Муніци-

пальної ради та Управлінського комітету; виконує рішення Державної ради; очолює всі департаменти муніципалітету, керує ними і контролює їх роботу.

З членів Муніципальної ради обирається Управлінський комітет, який здійснює підготовку і координацію роботи муніципалітету.

Основні джерела доходів муніципалітету:

- 1) муніципальні податки;
- 2) муніципальні збори;
- 3) муніципальні платежі (бізнес-ліцензії, реєстрація нерухомого майна, мито на готельний бізнес, ліцензування, мито на збирання сміття, штрафи тощо);
- 4) державні субсидії.

Перші три є основними доходами муніципалітету. Питома вага державних субсидій у загальному доході становить лише невеликий відсоток. Уряд спонсорує розвиток муніципальної інфраструктури, при цьому обсяг державних субсидій залежить від виду конкретної роботи, потреб і можливостей муніципалітетів.

Представницькі органи громад – громадські ради.

Компетенція громад: підтримка системи охорони здоров'я на рівні комуни; будівництво та підтримка доріг; управління переробкою побутових відходів; вуличне освітлення.

Підготовка кадрів

З метою підготовки професійних кадрів для сфери державної служби функціонує Кіпрська академія публічного адміністрування (*Cyprus Academy of Public Administration, CAPA*).

Академія, з моменту її створення у 1991 р., прагне відігравати провідну роль для розвитку та модернізації державної служби Кіпру. У навчальній діяльності та дослідженнях *CAPA* сприяє не тільки підвищенню знань та навичок державних управлінців, а й створенню відповідних умов для просування змін і реформ у практику. Місія *CAPA* – сприяти ефективності та постійному вдосконаленню державної служби на благо окремих громадян і суспільства в цілому, за рахунок розробки та реалізації комплексної політики навчання у сфері державної служби на індивідуальному, груповому та організаційному рівнях.

CAPA розробляє й організовує навчальні програми, спрямовані на модернізацію особистих та міжособистісних навичок публічних посадових осіб у таких сферах, як: особливості комунікацій, переговорів, робота в команді, якість обслуговування громадян тощо.

Більш конкретно *CAPA* прагне допомогти державним службовцям розвивати потенціал за такими напрямками:

- стратегічне управління, лідерство і професіоналізм;
- забезпечення високої якості послуг для громадян;
- координація та співробітництво з відповідними організаціями;
- управління інформацією і знаннями та використання можливостей, що надаються за рахунок інформаційних технологій;
- ефективна участь у розробці рішень, програм та ініціатив;

- ефективно управління людськими ресурсами та застосування сучасних методів управління та практики;
- ефективно управління змінами;
- безперервне самовдосконалення в організації;
- переговори і консенсус із партнерами по ЄС і з суспільством;
- модернізація відносин між державою й суспільством і забезпечення більшої прозорості та участі суспільства в публічному управлінні.

Зовнішні відносини

Кіпр є членом в міжнародних організаціях: РЄ, ЄБРР, ЄІБ, ЄС, ФАО, МАГАТЕ, ОБСЄ, ООН, ЮНІДО ЮНЕСКО, СОТ.

2.13. Латвія

Латвія (Латвійська Республіка) – розташована на сході Балтійського моря, на північному сході Європейського Союзу. Межує із Естонією (загальний кордон – 339 км), Литвою (453 км), Білоруссю (141 км) і Росією (217 км).

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор – темно-червоного кольору з горизонтальною білою смугою. Історичні писемні джерела про темно-червоний прапор з білою смугою збереглися з XIII ст., коли з таким прапором проти староестонських племен воювали старолатиські племена.

Державний Герб – перетятий і напіврозтятий на синє, червоне та срібне поля геральдичний щит. У верхньому, синьому полі сходить променисте золоте сонце. У нижньому правому, срібному полі червоний лев. У нижньому лівому червоному полі – срібний грифон. Лев є символом Курляндії, а грифон – центральної Лівонії, основних земель, з яких складається сучасна Латвія. В основі герба – дві дубові гілки, перев'язані стрічкою з кольорами державного прапора.

Столиця – м. Рига (658 тис. населення).

Великі міста: Даугавпілс (93,3 тис. населення), Лієпая (76,7 тис.), Єлгава (64,5 тис.), Юрмала (55,6 тис.), Вентспілс (44 тис.).

Населення

Загальна чисельність населення становить 2,3 млн осіб.

Етнічний склад: латиші – 59,3%, росіяни – 27,8%, білоруси – 3,6%, українці – 2,5%, поляки – 2,4%, литовці – 1,4%, євреї – 0,4%, естонці – 0,1%, інші – 2,5%.

Щільність населення – 320 осіб на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив 74,1 року (чоловіки – 68,9, жінки – 78,9).

Мова

Офіційною мовою є латиська.

Релігія

Більшість громадян Латвії є парафіянами Лютеранської Церкви. Також у Латвії поширений католицизм і зростає кількість православних (переважно за рахунок росіян). У Латвії зареєстровано 14 релігійних об'єднань, що включають 719 громад і парафій. Майже 55% віруючих вважають себе лютеранами, 24% – католиками і 9% – православними. До інших релігійних груп належать юдаїсти, баптисти і старовіри, які становлять 12%.

У країні немає державної релігії. Більшість віруючих серед латишів заходу і центру країни складають лютерани. Велика частина російськомовних жителів сповідують православ'я; на сході та півдні країни литовці, латгальці і поляки сповідують католицизм. У Латвії існує значна старообрядницька громада, в основному в Латгалі (схід країни).

Площа території

Загальна площа становить 64,6 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь складає 1,8 млн га, ріллі – 1,2 га.

Географічне положення

Латвія розташована на крайньому заході Східної-Європейської рівнини. Більша частина території Латвії – моренна горбиста рівнина з висотами 200–300 м над рівнем. Рельєф країни – це лісиста низина, болота, озера; 472 км берегової лінії.

Найвища точка – гора Гайзінькалнс (у Відземе) має висоту 312 м над рівнем моря.

Рельєф

Більша частина території Латвії – моренна горбиста рівнина з висотами 200–300 м над рівнем моря. Вища точка рельєфу – гора Гайзінькалнс (у Відземе) має висоту 312 м над рівнем моря. Рельєф країни – це лісиста низина, болота, озера; 472 км берегової лінії.

Клімат

Клімат країни помірний, але зі значними перепадами температур, перехідний від морського до континентального. Літо тепле, не спекотне (середня температура +23°C – +30°C на заході). Середня температура липня +16°C – 18°C, у січні на узбережжі Балтійського моря -2 °C, у східних районах -7°C. Найкомфортнішими місяцями для відпочинку є липень і серпень. Зима триває з грудня до середини березня. Середня температура взимку -5°C – + 5°C, хоча можуть бути і морози до -30°C. Весна й осінь відносно м'які. Панують вітри західних румбів, опадів 550–800 мм на рік, дві третини випадає у теплий період, найсонячніший і найсухіший місяць – травень. Найбільша кількість опадів випадає на західних схилах височин (Відземській – більше 750 мм), найменше – у захищених височинами районах (Середньолатвійська низовина і Лубанська низина – менше 550 мм). Велика хмарність (150–180 похмурих днів у році). Вегетаційний період – із середини квітня до середини жовтня.

Річки. Великі ріки – Даугава, Ліелупе, Вента, Гауя. Загалом же на території Латвії понад 700 річок; усі вони належать до басейну Балтійського моря.

Головна ріка – Даугава (в Росії – Західна Двіна), 357 км тече по території Латвії; її довжина від джерела в Росії (Тверська область) до гирла в Ризькій затоці становить 1020 км.

Озера займають 1,5% території країни, найбільші: Лубанас, Резнас і Буртнієку.

Економіка

Латвія – індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 1358,3 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 29,1 дол. США. Прямі закордонні інвестиції – 219 млн дол. США.

Промисловість Латвії має багатогалузеву структуру. Провідне місце займає в ній машинобудування. Машинобудування спеціалізується на виробництві дизель-поїздів, електропоїздів і пасажирських вагонів для приміських ліній. Здавна тут сформувалося виробництво мікроавтобусів. Морське суднобудування спеціалізується на виготовленні риболовецьких суден. Добре розвинуте в Латвії верстато- і приладобудування, виробництво радіоапаратури, автоматичних телефонних станцій, електротехнічного обладнання. Більшість підприємств комплексу концентрується в Ризі.

Паливно-енергетичний комплекс Латвії працює частково на своєму торфі, на привізному (з Росії та Польщі) вугіллі, а також російській нафті, нафтопродуктах та природному газі. Виробництво електроенергії налагоджено на ТЕС та ГЕС, яка збудована на Даугаві.

У Латвії цілком відсутня чорна металургія повного циклу і кольорова металургія. Тільки в Лієпаї діє єдиний серед країн Балтії завод переробної металургії. Готові чорні метали Латвія імпортує з України і частково з Росії. Кольорові метали повністю імпортуються.

Хімічна промисловість (виробництво синтетичних волокон, гуми і гумотехнічних виробів, азотних і фосфатних добрив, фармацевтичних препаратів) працює переважно на імпортній сировині. Добре розвинуте виробництво парфумів.

Традиційними для Латвії є деревообробна, целюлозно-паперова, легка і харчова галузі промисловості. Найбільшим центром лісовиробничого комплексу є Даугавпілс. Розвивається він частково на власній сировині, а також на імпортованій із Росії та Фінляндії.

Серед галузей легкої промисловості провідне місце займає текстильна промисловість, яка використовує як власну сировину – льон-довгунець, так і привізні бавовну і вовну. Широкого розвитку набрало виробництво трикотажних тканин і трикотажних виробів, а також швейна та шкіряно-взуттєва галузі промисловості.

Харчова промисловість виділяється, передусім, рибною та рибоконсервною, а також м'ясною і м'ясопереробною. Цукрова промисловість має переважно місцеве значення.

Сільське господарство. Провідними напрямками сільського господарства країни є м'ясне і молочне скотарство, а також беконне свинарство. Місцеве значення мають птахівництво і конярство. Велику частку продукції дає ри-

бальство. У латвійському сільському господарстві зайнято близько 18% економічно активного населення. На землі сільськогосподарського призначення припадає близько 25% території країни. Загальна площа сільськогосподарських угідь країни становить 2,6 млн га. У рослинництві серед продовольчих зернових культур домінує жито. Однак продовольче зерно Латвія змушена імпортувати. Майже 60% посівної площі зайнято під посівами кормових культур, у тому числі і зернових фуражних культур (ячмінь, овес, зернобобові). У приміській зоні розвинене овочівництво як закритого, так і відкритого типу.

Транспорт: залізничний, автомобільний, річковий, морський, трубопровідний, повітряний. Головні морські порти – Рига, Вентспілс, Лієпая. Протяжність магістрального нафтопроводу 421 км, магістрального газопроводу 710 км. Міжнародний аеропорт – м. Рига.

Експорт. У структурі експорту Латвії переважає продукція машинобудування (транспортного, електротехнічного, верстатобудування), рибопродукти, рибні, м'ясні та молочні консерви, папір та продукція легкої промисловості.

Експорт – 4,2 млрд дол. США (Німеччина – 15,6%, Великобританія – 13,5%, Росія – 12,1%, Швеція – 10,3%).

Імпорт. Імпортує країна всі види палива, чорні та кольорові метали, різні види машин, фосфорити, бавовну і вовну, ділову деревину, продовольче зерно. Основними торговими партнерами Латвії є передусім країни-сусіди.

Імпорт – 4,9 млрд дол. США (Німеччина – 16,8%, Росія – 11,8%, Фінляндія – 9,5%, Швеція – 7,2%).

Конституція

Конституція (Сатверсме) Латвійської Республіки прийнята 15 лютого 1922 р. (з доповненнями після відновлення незалежності у 1991 р.).

Адміністративно-територіальний поділ

Чинний адміністративно-територіальний поділ існує з 2009 р. Латвія історично, культурно й конституційно поділяється на чотири регіони: Латгале, Земгале, Курземе, Відземе. За новим адміністративно-територіальним поділом Латвія розділена на 110 країв і 9 республіканських міст. Край є адміністративно-територіальною одиницею найвищого рівня та поділяється на волості й крайові (республіканські) міста. Після реформи 2009 р. налічується 494 волості та 9 республіканських міст.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент обирається Сеймом простою більшістю голосів строком на чотири роки, але не більше двох термінів підряд закритим голосуванням більшістю не менше 51 голосу членів Сейму. Та сама особа не може бути Президентом більше ніж два строки поспіль. Президентом Республіки може бути особа, яка досягла 40-річного віку. Він може бути усунутий з

поста за пропозицією не менше як половини депутатів, за умови прийняття відповідної постанови 2/3 Парламенту. Посада Президента несумісна з будь-якою іншою посадою. Якщо особа, обрана Президентом, є членом Сейму, то вона зобов'язана скласти свої депутатські повноваження. Президент Республіки представляє державу у міжнародних відносинах, виконує постанови Сейму про ратифікацію міжнародних договорів. Президент є головнокомандувачем збройних сил Литви: у разі війни він призначає Верховного головнокомандувача. Президент має право скликати і вести надзвичайні засідання Кабінету міністрів, встановлюючи порядок денний цих засідань. Президенту належить право законодавчої ініціативи.

Президент держави вправі порушити питання про розпуск Сейму. Після цього має відбутися народне голосування. Якщо більше половини учасників народного голосування висловиться за розпуск Сейму, то він вважається розпущеним. Нові вибори мають відбутися не пізніше 2-х місяців з дня розпуску Сейму. Якщо Сейм розпущений, то повноваження членів Сейму зберігають силу до відкриття Сейму нового складу, але засідання колишнього Сейму можуть відбутися лише з ініціативи Президента держави. Порядок денний таких засідань Сейму визначає Президент держави. Не раніше ніж через місяць і не пізніше ніж через два місяці після відкриття Сейму повинні відбутися нові вибори. Якщо під час народного голосування більше половини голосів подано проти розпуску Сейму, то Президент вважається зміщеним, і Сейм обирає нового Президента держави на термін, що залишається для повноважень усунутого Президента. За пропозицією не менше половини всіх членів Сейму Сейм на закритому засіданні більшістю голосів не менше 2/3 усіх членів Сейму може поставити питання про усунення Президента держави. Слідом за такою постановою Сейм негайно обирає нового Президента держави.

Президент Республіки не несе за свою діяльність політичної відповідальності. Його акти скріпляються підписом Прем'єр-міністра. У разі, якщо Президент не може виконувати з якихось причин свої президентські обов'язки, його функції покладаються на голову Сейму. Президент держави може бути притягнутий до кримінальної відповідальності тільки за згодою Сейму, більшістю не менше 2/3 голосів.

Законодавча влада

Вищий законодавчий орган влади – однопалатний Сейм, до складу якого входять 100 представників народу, які обираються з числа повноправних громадян Латвії строком на чотири роки шляхом загального рівного прямого таємного голосування на основі пропорційного представництва з п'ятивідсотковим бар'єром на національному рівні. Розділивши Латвію на окремі виборчі округи, число депутатів Сейму, які підлягають обранню в кожному виборчому окрузі, визначається пропорційно числу виборців кожного округу. Межі округів не збігаються з адміністративним поділом держави і відрізняються за розміром.

Право обирати мають повноправні громадяни Латвії, які на день виборів досягли віку 21 рік. У Сейм може бути обраний кожен повноправний громадянин Латвії, якому до першого дня виборів виповнився 21 рік.

Новообраний Сейм збирається на перше засідання в перший вівторок листопада, тоді і припиняються повноваження попереднього Сейму. Якщо, у разі розпуску Сейму, вибори в Сейм проводяться в іншу пору року, то такий Сейм збирається не пізніше одного місяця після його обрання і його повноваження закінчуються через три роки в перший вівторок наступного листопада місяця, одночасно з відкриттям новообраного Сейму.

Не менш ніж у десятої частини виборців є право скликати всенародне голосування про розпуск Сейму. Якщо на народному голосуванні про розпуск Сейму проголосувала більшість виборців і принаймні 2/3 від числа виборців, які брали участь в останніх виборах Сейму, тоді Сейм вважається розпущеним. Право скликати народне голосування про розпуск Сейму не можна використовувати протягом року після скликання Сейму, за рік до закінчення повноважень Сейму, під час останніх шести місяців повноважень Президента країни, а також раніше ніж через шість місяців після попереднього народного голосування про розпуск Сейму. Виборці не можуть відкликати окремих членів Сейму.

Сейм обирає президію, до складу якої входять голова, два його товариші і секретарі. Президія Сейму діє безперервно в усі часи повноважень Сейму. Сейм сам перевіряє повноваження своїх членів. Президія Сейму скликає сесії і призначає чергові та надзвичайні засідання Сейму. Президія Сейму зобов'язана призначити засідання Сейму, якщо того вимагає Президент держави, Прем'єр-міністр або не менше 1/3 членів Сейму.

Засідання Сейму є відкритими. На вимогу десяти членів Сейму, Президента держави, Прем'єр-міністра або одного з міністрів Сейм більшістю голосів не менше 2/3 присутніх депутатів може прийняти рішення про закриття проведення засідання. Засідання Сейму можуть відбутися, якщо в них бере участь щонайменше половина членів Сейму. Сейм, за винятком особливих, передбачених Конституцією, випадків, виносить свої постанови абсолютною більшістю голосів присутніх депутатів.

Сейм обирає комісії, визначаючи число членів та їх завдання. Комісії мають право вимагати необхідні для своєї діяльності відомості та пояснення від окремих міністрів і органів самоврядування, а також викликати на свої засідання для дачі пояснень відповідальних представників відповідних міністерств і органів самоврядування. Комісії можуть діяти і в перервах між сесіями.

Сейм має право вносити Прем'єр-міністру або окремому міністру запити і питання, на які ті зобов'язані давати відповіді особисто або через уповноважену ними на те відповідальну державну посадову особу. Прем'єр-міністр або міністр на вимогу Сейму або його комісій зобов'язаний пред'являти їм відповідні документи й акти. Член Сейму не може бути притягнутий до відповідальності ні в судовому, ні в адміністративному, ні в дисциплінарному порядку за голосування або за думки, висловлені ним під час виконання обов'язків. Член Сейму може бути притягнутий до судової відповідальності, якщо він, навіть і під час виконання своїх обов'язків, поширює завідомо неправдиві або

такі, що порочать честь, відомості, які стосуються особистого чи сімейного життя. Член Сейму не може бути заарештований, у нього не може бути проведений обшук чи інакше обмежена його особиста свобода, якщо на те немає згоди Сейму. Член Сейму може бути заарештований на місці скоєння злочину. Про арешт члена Сейму протягом двадцяти чотирьох годин мають повідомити голові Сейму, який на найближчому засіданні Сейму доповідає про це для винесення рішення про подальше утримання під вартою затриманого члена Сейму або про його звільнення. У перерві між сесіями і до відкриття сесії рішення про подальше утримання члена Сейму під вартою приймає президія Сейму.

Член Сейму не може ні сам, ні на ім'я іншої особи отримувати замовлення і концесії від держави. Це положення стосується і міністрів, навіть якщо вони не є членами Сейму.

Виконавча влада

Виконавчий орган – Кабінет міністрів, до складу якого входять Прем'єр-міністр і міністри. Кабінет міністрів формує особа, визначена Президентом держави. Число міністерств і обсяг їх діяльності, а також взаємні відносини державних установ устанавлюються законом. Кабінету міністрів підпорядковані органи державного управління.

Для виконання своїх повноважень Прем'єр-міністру і міністрам необхідна довіра Сейму і за свою діяльність вони відповідальні перед Сеймом. Якщо Сейм висловлює недовіру Прем'єр-міністру, то у відставку йде весь Кабінет. Якщо недовіру виражено окремому міністру, то останній подає у відставку, а замість нього керівник Сейму повинен запросити іншу особу.

Кабінет Міністрів обговорює всі вироблені окремими міністерствами законопроекти і питання, що стосуються діяльності кількох міністерств, а також порушені окремими членами Кабінету питання державної політики. Якщо державі загрожує зовнішній ворог, або ж у державі або в якій-небудь її частині сталися або можуть статися внутрішні заворушення, що становлять небезпеку для існуючого державного ладу, то Кабінет міністрів має право ввести надзвичайний стан, довівши інформацію про це протягом 24 годин до відома президії Сейму, яка негайно доповідає Сейму про таке рішення Кабінету міністрів.

Міністри, навіть якщо вони не є членами Сейму, а також уповноважені міністрами відповідальні посадові особи мають право брати участь у засіданнях Сейму та його комісій та вносити доповнення і поправки до законопроектів.

Міністерства: сільського господарства; культури; оборони; охорони здоров'я; юстиції; закордонних справ; економіки; освіти та науки; захисту навколишнього середовища та регіонального розвитку; фінансів; добробуту; транспорту; внутрішніх справ.

Агентства: Державне агентство соціального страхування; Державне агентство зайнятості; Центр економіки охорони здоров'я; Латвійська асоціація місцевого та регіонального самоврядування.

Судова влада

Суд у Латвії вершать районні (міські) суди, окружні суди і Верховний суд, а під час війни або надзвичайного стану – також і військові суди. Судді затверджуються Сеймом. Суддю проти його волі може усунути з посади Сейм у передбачених законом випадках, на підставі рішення суддівської дисциплінарної колегії або рішення суду по кримінальній справі. Закон може визначити вік, після досягнення якого судді залишають свою посаду.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний суд, до складу якого входять сім суддів, яких більшістю голосів – не менш 51 – затверджує Сейм. Трьох суддів Конституційного суду затверджують за пропозицією щонайменше десяти депутатів Сейму, двох – за пропозицією Кабінету міністрів і ще двох – за пропозицією пленуму Верховного суду.

Конституційний суд у межах установленної законом компетенції розглядає справи про відповідність законів Конституції, а також інші справи, передані законом до його компетенції. Конституційний суд вправі визнати недійсними закони та інші акти або їх частини.

Строк повноважень – 10 років.

Влада в територіальних одиницях

Влада в територіальних одиницях є децентралізованою. У всіх муніципалітетах обираються органи місцевого самоврядування загальними, рівними і прямими виборами строком на три роки. Ради обирають голів, які за посадою є керівниками виконавчих органів місцевого самоврядування.

Як уже зазначалося, після адміністративно-територіальної реформи і виборів самоврядувань 2009 р. у Латвії налічується 109 муніципалітетів “новадс” і 9 республіканських міст, які мають статус місцевого самоврядування.

Головним законодавчим актом, що регулює діяльність органів місцевого самоврядування країни, є Закон Латвійської Республіки від 19 травня 1994 р. “Про самоврядування” (у редакції Закону від 17 липня 2008 р., що набрав чинності 1 липня 2009 р.).

Порядок виборів до органів місцевого самоврядування визначає Закон Латвійської Республіки від 29 січня 1994 р. “Про вибори в міську думу, крайову думу та волосну раду” (у редакції Закону від 1 грудня 2011 р.).

Місцева рада обирається населенням на 4 роки. Мер і виконавчий комітет обирається з-поміж своїх членів.

Законодавство Латвії виділяє два види функцій (компетенцій): автономну компетенцію та делеговану компетенцію.

Функції першого роду юридично здійснюються від імені самоврядування. Це означає, що:

- рада самоврядування несе політичну відповідальність за цю функцію;
- самоврядування як юридична особа несе матеріальну та фінансову відповідальність за цю функцію;
- вона фінансується з вільно використовуваних доходів (від власних податкових надходжень і загальних дотацій);

– самоврядування керується власною політикою (діючи в рамках існуючого законодавства);

– за рішенням суду, якщо виконуючи цю функцію, ущемлені права приватної особи, компенсація виплачується з бюджету самоврядування.

Функції другого роду юридично здійснюються від імені делегованої публічної особи. У цьому випадку самоврядування діє не самостійно, але від імені держави.

Це означає, що:

– політичну відповідальність несе делегуючий (держава чи інше самоврядування);

– функція фінансується з дотацій делегуючого або інших джерел, визначених у законодавчому акті делегування або договорі про делегування (наприклад це може бути плата за послуги за встановленими тарифами);

– за рішенням суду, якщо виконуючи цю функцію ущемлені права приватної особи, компенсація виплачується з бюджету делегуючого (зазвичай – державного бюджету).

Такий поділ характеризує двоїсту природу самоврядування. За змістом і покликанням це форма місцевої демократії, яка діє на благо місцевих жителів. Дії самоврядування відображають уподобання і цінності місцевих жителів, які можуть відрізнитися від установок центрального Уряду. Але внаслідок економії самоврядування можуть здійснювати й інші дії, допомагаючи цим центральному Уряду або сусідньому самоврядуванню.

У процесі виконання своєї компетенції самоврядування мають право:

– утворювати установи самоврядувань, створювати товариства і громадські фонди, акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю, а також вкладати свої кошти в ці товариства;

– набувати і відчужувати (продавати, дарувати та ін.) рухому і нерухому власність, укладати договори та здійснювати інші дії приватного права;

– упроваджувати місцеві мита та визначати їх розмір, приймати рішення про ставки податків і про зменшення ставок (це стосується податків, що належать самоврядуванню);

– подавати позови до суду та скарги в адміністративні установи;

– одержувати інформацію від державних установ.

Для виконання функцій на самоврядування накладені обов'язки:

– розробляти програму розвитку території і територіальне планування (фізичне, просторове), забезпечувати здійснення програми розвитку й адміністративний нагляд за дотриманням планування;

– розробляти та затверджувати бюджет самоврядування;

– раціонально розпоряджатися рухомим і нерухомим майном самоврядування;

– здійснювати стягування податків і збирання мит;

– відповідно до зобов'язань здійснювати проекти державних інвестицій;

– відповідно до свого бюджету раціонально і з користю розпоряджатися фінансовими засобами;

- надавати Кабінету міністрів і міністрам інформацію з питань діяльності самоврядування;

- збирати, використовувати і зберігати до здачі в архів документи, які пов'язані з діяльністю самоврядування.

Для забезпечення своїх функцій самоврядування видають місцеве законодавство (обов'язкові правила).

Самоврядування повинні, відповідно до ст. 15-й закону “Про самоврядування”, здійснювати такі автономні функції:

- організовувати надання мешканцям комунальні послуги (водопостачання і каналізація; теплопостачання; утилізація побутових відходів; збирання, відведення та очищення стічних вод) незалежно від форми власності житлового фонду;

- піклуватися про благоустрій та санітарну чистоту своєї адміністративної території (будівництво, реконструкція та утримання вулиць, площ та доріг; освітлення площ та інших територій громадського користування; створення та утримання парків, скверів та зелених зон; контроль збирання та вивезення відходів; активність усунення повені, створення та утримання кладовищ);

- визначати порядок користування лісами і водами громадського користування;

- піклуватися про освіту населення (забезпечення законних прав за основною та загальною середньою освітою, забезпечення дітей дошкільного та шкільного віку місцями в закладах навчання і виховання; організаторська та фінансова допомога закладам позашкільного навчання і виховання та закладам підтримки освіти тощо);

- дбати про культуру та сприяти збереженню традиційних культурних цінностей і розвитку народної творчості (організаторська та фінансова допомога культурним закладам та заходам, підтримка збереження пам'яток культури тощо);

- забезпечувати доступність охорони здоров'я, а також сприяти здоровому способу життя населення;

- забезпечувати населенню соціальну допомогу (соціальний догляд) (соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям та соціально малозахищеним особам, забезпечення літніх людей місцями в пансіонатах, забезпечення сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки, місцями в закладах навчання та виховання, забезпечення бездомних нічлігом та ін.);

- здійснювати піклування, опікунство, адаптацію та захист особистих і майнових прав та інтересів;

- надавати допомогу населенню з житлових питань;

- сприяти господарській діяльності у відповідній адміністративній території, піклуватися про зменшення безробіття;

- видавати дозволи і ліцензії для підприємницької діяльності у випадках, передбачених законом;

- брати участь у забезпеченні громадського порядку, боротися з пияцтвом і розпустою;

- визначати порядок користування і забудови землі відповідно до планування території самоврядування;
- забезпечувати правомірність процесу будівництва на своїй адміністративній території;
- проводити реєстрацію актів цивільного стану;
- збирати і повідомляти органам державної статистики необхідні відомості;
- проводити необхідні заходи на виборах думи (ради);
- брати участь у забезпеченні заходів цивільної оборони;
- організовувати послуги громадського транспорту;
- організовувати підвищення кваліфікації педагогічного персоналу та методичну роботу;
- здійснювати облік дітей на відповідній адміністративній території;
- здійснювати захист прав дітей на відповідній адміністративній території.

Про кожну із наведених функцій Сеймом прийнятий один або кілька законів, які більш детально роз'яснюють, чим повинні займатися державні інституції, а чим місцеві самоврядування.

Самоврядування в Латвії мають самостійні бюджети. Ніхто, крім думи (ради), не може затвердити бюджет або прийняти зміни до цього бюджету. Водночас істотний вплив на доходи самоврядувань надає система вирівнювання фінансів.

Бюджетний рік в Латвії збігається з календарним роком – з 1 січня по 31 грудня. Бюджети самоврядувань складаються з основного та спеціального бюджетів.

Доходи базуються на чотирьох основних доходах: три визначають систему вирівнювання фінансів, а четвертий в основному визначає замовлення держави для виконання самоврядуванням обов'язків агента Уряду. Це:

- 80% прибуткового податку з населення;
- 100% податку на нерухомість;
- загальна дотація з Фонду вирівнювання самоврядувань;
- державні цільові дотації.

Інші доходи менш істотні, хоча в сумі їх вплив може бути рівноцінним якому-небудь із вищевказаних.

У Латвії всі податки вважаються державними податками з огляду на те, що правила і процедури визначаються національним законом.

Система податків складається з прямих і непрямих податків.

Прямими податками є:

- 1) податки на зарплату;
- 2) прибутковий податок – 26% від оподаткованої зарплати. Оподатковувану зарплату отримують, віднімаючи з договірної зарплати неоподатковуваний мінімум і неоподатковувану зарплату за утримання;
- 3) податок соціального страхування – 9% із договірної зарплати “платить працюючий” та 24,09% з договірної зарплати платить роботодавець;
- 4) податок на нерухомість – 1,5% від кадастрової вартості. Обкладається: земля, будівлі, що використовуються для комерції або виробництва. З по-

чатку 2010 р. обкладаються також житлові будинки, квартири та інженерні прибудови (0,1–0,3% від кадастрової вартості);

5) податок на дохід від підприємницької діяльності – 15% від оподаткованого доходу (прибуток мінус витрати на господарську діяльність).

Податком на нерухомість не обкладаються власність самоврядувань, власність дипломатичних представництв, церковна власність (крім господарської діяльності), державні культурні пам'ятники, спортивні споруди. З непрямих податків до бюджетів самоврядувань ідуть незначні відрахування від податку на природні ресурси (0,2–0,25% від загальних доходів самоврядувань).

Іншими доходами до бюджетів самоврядувань, крім цільових дотацій, є:

– мита самоврядувань та державні мита, які зібрані самоврядуванням за дорученням закону або правил Кабінету міністрів;

– кредити з Державної каси або комерційних банків;

– оплата за послуги різних установ самоврядування;

– доходи від оренди власності самоврядування;

– дивіденди від акцій або часток, що належать самоврядуванню;

– доходи від приватизації;

– доходи від продажу власності.

Усі види дозволених зборів наведені в єдиному Законі Латвійської Республіки “Про податки і мита”.

Основними видами цільових дотацій є дотація на: зарплату вчителів; дотація на дороги і вулиці самоврядувань; для фінансування керівників гуртків самодіяльності.

Характер цільових дотацій мають також дотації фінансування або кофінансування інвестицій. До цієї категорії доходів зараховують також доходи від фондів ЄС, більшість яких адмініструються національним Урядом і проходять через бюджет як трансферти від держбюджету.

Між доходами бюджету самоврядувань є істотні відмінності, які пояснюються як об'єктивними соціально-економічними, географічними, культурно-історичними факторами, які характеризують ефективність діяльності самоврядувань, а також суб'єктивними чинниками. Тому система вирівнювання фінансів самоврядувань у Латвії майже в незмінному вигляді діє, починаючи з бюджету 1995 р.

Вирівнювання можливостей надання найбільш істотних публічних послуг населенню більшою чи меншою мірою присутнє у будь-якій країні. У Латвії до 1994 р. протягом кількох років вирівнювання вироблялося встановленням диференційованих норм відрахування від державних податків для кожного місцевого або регіонального (районного) самоврядування.

Система, коли національний Уряд встановлює індивідуальні нормативи відрахувань небагатьом краща, ніж багатоступінчастий бюджет. Є тільки один спосіб, як перервати залежність від політичного впливу правлячої коаліції – визначити алгоритм вирівнювання, який заснований на об'єктивних критеріях та визначено в законі. Саме в цьому головний сенс вирівнювання, який був досягнутий у 1994 р., готуючи закон для вирівнювання в 1995 р.

До самого вирівнювання проходять переговори, які закінчуються угодою або розбіжностями, які фіксуються в щорічному протоколі, підписаному Прем'єр-міністром та головою Латвійської Асоціації місцевих і регіональних самоврядувань. При переговорах Міністерство фінансів ніколи не цікавилось, скільки грошей потрібно органам самоврядування. Вихідна позиція Уряду завжди будувалася за принципом – скільки Уряд може платити. Довгі роки Уряд намагався домовитися про таку фінансову необхідність, яка б зберегла загальну дотацію з державного бюджету до фонду вирівнювання на рівні попереднього року. За законом ця дотація повинна бути наслідком політичної торгівлі.

Друга найважливіша частина переговорів полягає в прогнозуванні найважливіших податків – прибуткового податку і податку на нерухомість.

У Латвії система вирівнювання фінансів самоврядувань забезпечує як вирівнювання доходів самоврядувань, так і вирівнювання за різними потребами у витратах. Кошти Фонду вирівнювання фінансів самоврядувань (ФВФС) формують дотації державного бюджету та внески самоврядувань.

Потреби самоврядувань у рамках системи вирівнювання визначають за групою самоврядування (група міст і група муніципалітетів), за чотирма демографічними критеріями (число населення, кількість дітей віком до 6 років (включно), число дітей та молоді віком від 7 до 18 років, число населення у віці понад працездатного).

Підготовка кадрів

У Латвії немає спеціальної початкової підготовки державних службовців. Вимога вищої освіти для подання на посаду державної служби гарантує, що тільки особа, яка має диплом про вищу освіту, може подати свою кандидатуру для участі у конкурсі. Цілком очевидно, що заявник повинен мати ступінь магістра (5 років навчання), але можуть бути випадки, коли приймаються на роботу особи, які мають ступінь бакалавра (3 роки навчання), але при цьому передбачається, що державні службовці продовжать свою університетську освіту.

Очікувана професійна спеціалізація для заявників визначається конкурсними вимогами та перевіряється через конкурс. Найбільш популярними є такі спеціалізації, як право, менеджмент, економіка, управління фінансами та бухгалтерський облік, адміністрування бізнесом, ІТ-технології, комунікації, управління персоналом, суспільні науки, політичні науки. В університетах є кілька спеціально розроблених навчальних програм з управління суспільством і публічного адміністрування.

Однак різними державними органами може вимагатися окрема базова спеціалізована професійна освіта, наприклад педагогічна для роботи у сфері освіти, медична для роботи в галузі охорони здоров'я, а також навколишнього середовища тощо.

Інституції підвищення кваліфікації

Основною установою, що надає послуги з підвищення кваліфікації для центральної адміністрації, є Латиська школа публічного адміністрування (ЛШПА). Вона була створена в 1993 р. і стала добре функціонуючим навчаль-

ним центром, навчальні курси якого відповідають фактичним потребам у навчанні державних службовців. Починаючи з 2005 р., Школа забезпечує професійну підготовку не тільки для державних службовців, а й для всіх працівників державних установ. Проте адміністрація школи не має монополії на забезпечення професійної підготовки, навчальні послуги приватного сектору є також затребуваними тими, хто працює в державному секторі. У таких випадках “навчальні послуги” можуть замовлятися державними установами відповідно до Положення про державні закупівлі. Найбільш затребувані тренінги, які пропонуються приватним сектором: побудова команди, менеджмент і лідерство, презентації та переговори, навички ефективного спілкування. Підвищення кваліфікації співробітників місцевої адміністрації організується іншою установою – навчальним центром муніципалітетів, що створений як об’єднана компанія муніципалітетів.

ЛШПА відіграє роль “організатора” навчання і не має власних викладачів/тренерів. Викладачі/тренери приймаються на роботу на контрактній основі, а на щоденній основі вони працюють як державні службовці в університетах та інших вищих навчальних закладах. Міжнародні тренери також можуть залучатися до підготовки кадрів. Разом *ЛШПА* в цілому наймає близько 100 тренерів.

ЛШПА є членом мережі директорів інститутів та шкіл публічного адміністрування (*DISPA*), підзвітної Європейській мережі публічних адміністрацій (*EPAN*).

Додаткові форми навчання. Крім описаної системи навчання державних службовців *ЛШПА*, існує також велика кількість навчальних ініціатив у міністерствах, державних установах та їх підрозділах, зокрема в Латвійському університеті (навчання в магістратурі і здобуття докторського ступеня в галузі державного управління), університеті Даугавпілс (магістр державного та інституційного управління), Відземській вищій школі (магістратура в галузі державного управління) і частково – в Поліцейській академії Латвії (державні права).

Часто запит на підготовку державних службовців надходить безпосередньо в установи, які відповідальні за впровадження нових правил або важливих реформ, і навчання організується безпосередньо в міністерствах без участі *ЛШПА*. Наприклад, з урахуванням останніх змін у системі планування політики і оцінки впливу Міністерства звертаються до Державної канцелярії з проханням забезпечити підготовку тих працівників, що беруть участь у розробці політики.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ЄС, ООН, РС, НАТО, ОБСЄ, МБРР, СОР, МВФ, Світовий банк, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, МФЧХіЧП тощо.

2.14. Литва

Литва (Литовська Республіка) розташована на східному узбережжі Балтійського моря. На півночі країна межує з Латвійською Республікою (протяжність кордону 610 км), на сході – з Білоруссю (724 км), на південному за-

ході – з Калінінградською областю Російської Федерації (303 км), на півдні – з Польщею (110 км). Загальна протяжність кордону по суші становить 1725 км. На заході природними кордонами Литовської Республіки є узбережжя Балтійського моря (протяжність 99 км.).

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор є прямокутним полотнищем з трьох рівновеликих горизонтальних смуг: верхня – жовтого кольору, середня – зеленого і нижня – червоного.

Державний Герб установлений ст. 15 Конституції Литовської Республіки, прийнятої референдумом 1992 р., описаної в Законі “Про Державний Герб”. Герб являє собою геральдичний щит, на червоному тлі якого зображений вершник сріблястого кольору у латах на білому коні з піднятим у правій руці над головою срібним мечем. На лівому плечі вершника – синій щит з подвійним золотим хрестом. Сідло і вузда у коня синього кольору, рукоятка меча, стремена, з’єднання упряжі та інші деталі – золотого.

Столиця – м. Вільнюс (у 1323–1919 рр. та з 1990 р. до сьогодні; населення – 537, 2 тис. осіб). У 1919–1940 рр. столицею Литви було м. Каунас.

Великі міста: Каунас (населення – 378,9 тис. осіб), Клайпеда (192,9 тис. осіб), Шяуляй (133,9 тис. осіб) та Паневежис (119,7 тис. осіб).

Населення

Населення становить 3,6 млн осіб, з них 83,4% – литовці, 6,1% – поляки, 4,9% – росіяни, 1,1% – білоруси, 4% – інші національності.

Урбанізація. До початку ХХІ ст. приблизно дві третини від загальної чисельності населення Литви проживало в містах.

Щільність населення – 46 осіб/км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив 74,1 роки (чоловіки – 68,4, жінки – 79,6).

Мова

Офіційною, державною та найбільш поширеною мовою є литовська. Крім неї, населення також використовує такі мови: російську – близько 344 тис. осіб, польську – 258–400 тис. осіб, білоруську – близько 63 тис. осіб, українську – близько 45 тис. осіб, татарську – близько 5,1 тис. осіб, їдиш – близько 4 тис. осіб, латиську – близько 4 тис. осіб, караїмську – 120 осіб.

Релігія

У Литві церква відокремлена від держави, відсутня державна релігія, однак країна є переважно католицькою: близько 80% її населення сповідують римо-католицьку релігію.

Традиційні релігійні громади представлені також греко-католиками, євангелістами-реформатами, євангелістами-лютеранами, євангелістами-баптистами, євангелістами-методистами, православними, старообрядцями, мусульманами-сунітами, іудеями і караїмами. Друге і третє місце за чисельністю вірую-

чих у Литві після католиків займають православні (4,1%), в тому числі старообрядці (0,9%). Православна церква в Литві не має автономного статусу, будучи частиною Російської православної церкви.

На сьогодні час в Литві діють 677 зареєстрованих римсько-католицьких парафій, 52 православних приходи, 61 старообрядницький приход, а також парафії інших релігійних громад.

Площа території

Загальна площа становить 65,3 тис. км², площа сільськогосподарських угідь – 2,8 млн га, ріллі – 2,3 млн га.

Географічне положення

Литва ділиться на чотири великих етнографічних регіони: Аукштота (Верхня Литва), Жмудь), Бувальщина, Дзукія. П'ятим регіоном, який сьогодні часто відносять до Жмуді, можна вважати Малу Литву, або Клайпедський край.

Найнижча точка – рівень Балтійського моря.

Найвища точка Литви зафіксована на південному сході країни (293,6 м над рівнем моря), розташована на відстані 23,5 км від Вільнюса (пагорб Юозапінє). Хоча Литва і не є великою країною, але серед її рівнин вирізняють чотири ландшафтні зони – Середньолитовську і Поморську низини, Жмудську і Віленську рівнини.

Рельєф. Литва розташована на лісисто-болотистій рівнині, висота над рівнем моря не перевищує 200 м. Нинішній рельєф сформувався близько 10 тис. років тому під впливом глобального зледеніння. Льодовик, рухаючись з півночі, згладив нерівності рельєфу і приніс із собою велику кількість моренових каменів – обкачаних гранітних валунів діаметром від кількох сантиметрів до 2–3 м. На заході, біля узбережжя Балтійського моря, переважає низинна заболочена рівнина. Типовими для ландшафту балтійського узбережжя є піщані дюни. На сході і південному сході розташовані пагорби з перепадом висот до 100–150 м, складені із суглинків. На правому березі Німану часто трапляються виходи вапняків і сланців, що утворюють берегові стрімчаки висотою 50–75 м.

Клімат

Клімат країни визначається близькістю Балтійського моря, і повільно переходить від морського на узбережжі в континентальний на сході країни з вологими і помірними зимою та літом. Клімат м'який, узимку температура звичайно не опускається нижче від -10 °С. Літо нежарке, середня температура липня +18 °С – +20 °С. Опадів випадає в середньому 600–680 мм на рік, що приблизно на 50% перевищує середні показники по Східноєвропейській рівнині. Зима триває з грудня по лютий, сніг лежить не більш від трьох місяців. Літня температура встановлюється звичайно в другій половині травня і тримається до кінця серпня. Весна й осінь характеризуються затяжними дощами.

Річки. Найбільші ріки Литви: Німан – загальна довжина 917 км, бере початок на території сусідньої Білорусі, литовський відрізок становить 475 км; Неріс – 510 км, Вента – 346 км, Сесупе – 298 км. Крім того, на території Литви

є також 758 річок, довжиною понад 10 км. Судноплавними є лише 600 км від загальної довжини рік.

Озера. У Литві налічується 2833 озера площею понад 1 га, що займають близько 1,5% території країни. Найбільше озеро – Друкшяй (дзеркало води становить 45 км²), розташоване на кордоні Латвії, Литви і Білорусі. Найглибше озеро – Таурагнас (глибина 61 м), найдовше – Асвея (протяжність 30 км) біля містечка Дубінгяй. Більшість озер і лісів розташована на сході та півдні країни в Аукштоті (відомий національний парк “Аукштота” та Дзукії).

Економіка

Литва – розвинена індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 45,9 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 15,3 тис. дол. США, прямі зарубіжні інвестиції – 611 млн дол. США.

Основні галузі промисловості: електромоторна, радіоелектронна, нафтопереробна, кораблебудівна, харчова, сільськогосподарське машинобудування, оптичне обладнання, гірнична.

Найбільшу частку валової промислової продукції забезпечують харчова, легка, машинобудівна і металообробна галузі промисловості.

Близько 2/3 промислової продукції виробляється в п'яти найбільших містах республіки.

Машинобудування є спеціалізованим; у Литві виробляються верстати, устаткування, прилади, вироби електротехнічної, електронної, радіоелектронної промисловості. Також розвинуте суднобудування.

Електротехнічна промисловість спеціалізується на виробництві електродвигунів малої і середньої потужності. Великим верстатобудівним підприємством є завод “Жальгеріс”; основні центри верстатобудування – Вільнюс і Каунас. Вільнюський завод сверел є одним з найбільших підприємств цього профілю в Європі.

Енергетичні ресурси Литви невеликі; великих рік немає, тому на ГЕС припадає лише невелика частина виробленої електроенергії. Більшу частину електроенергії виробляють на ТЕС. Майже все паливо ввозиться із-за кордону, оскільки власних родовищ нафти і газу в Литві немає. Також як паливо використовується торф, що видобувається в республіці. На території Литви розміщені 130 торфопереробних підприємств.

Хімічна промисловість спеціалізується на виробництві мінеральних добрив для сільського господарства, хімічного волокна для легкої промисловості, пластмас для машинобудування. Центрами виробництва мінеральних добрив є міста Кедайаняй і Йонава. Тут виробляють суперфосфат, амофос, сірчану, фосфорну кислоту та ін.

Фармацевтична промисловість розвивається на базі хімічної і спеціалізується на виробництві різних засобів для ін'єкцій. В цій галузі працюють близько 120 великих підприємств.

Харчова промисловість представлена м'ясною, молочною і рибопереробною галузями.

У республіці існують 8 великих м'ясопереробних комбінатів, що поставляють продукцію не тільки на внутрішній ринок, а й у республіки СНД.

Молочна промисловість представлена п'ятьма великими молочними комбінатами. Широко відомі литовські сири.

Основні *рибопереробні* підприємства, які розміщені в Клайпеді, виготовляють рибні консерви, копчену і солону рибу, кулінарні вироби.

Сільське господарство. У сільському господарстві зайнято близько 20% працездатного населення республіки. Сільськогосподарські угіддя займають майже 50% території республіки, орні площі – близько 40%. У країні здійснюються меліорація земель, осушення боліт.

Під зерновими культурами зайнято понад половину посівних площ (близько 1,2 млн га). Найбільші площі відведені під ячмінь. У Литві також вирощують озиму пшеницю, овес, бобові. Частина землі відведена під вирощування льону і цукрового буряка. Картопля вирощується практично у всіх районах Литви. Великі площі займають посіви кормових культур, багато- і однолітніх трав. Суспільні сади займають площу близько 50 тис. га. Основні культури – районовані сорти яблунь, вишень і сливи.

Основні напрями у *тваринництві* – молочне скотарство і беконне свинарство. Птахівництво характеризується спеціалізацією і концентрацією (побудовано 5 великих птахофабрик).

Оскільки значну частину Литви займають озера і штучні водойми, то отримало поширення *рибництво*. Як основні види риби розводять дзеркального коропа, карася, ляща. У ріках і озерах водяться прісноводні раки. У приморських населених пунктах активно діють рибальські кооперативи і приватні підприємства, орієнтовані на вилов оселедця і кільки.

Через невеликі розміри республіки в останні роки розвивається *автомобільний транспорт*, який дає змогу здійснювати доставку товарів за принципом “від дверей до дверей”. Велику роль у країні відіграють вантажні автомобілі середнього класу (вантажопідйомністю до 5 т). Пасажирські перевезення в Литві здійснюються по 498 міжміських маршрутах.

Залізничний транспорт віднедавна здійснює тільки транзитні перевезення з Росії в Калінінградську область. Активно використовується залізнична гілка, що з'єднує північний захід Росії і країни Балтії з Польщею. Загальна довжина залізниць не перевищує 2000 км.

Велике значення для Литви має *морський транспорт*. Литовські порти обслуговують потреби не тільки республіки, а й сусідніх регіонів у Росії і Білорусії. Найбільший порт – Клайпеда, усього в Литві є близько 40 морських портів. Транзит через литовські порти приносить великий дохід у бюджет держави.

У Литві є головний *газопровід* протяжністю 1400 км з відгалудженнями, нафтопровід Полоцьк-Біржай-Мажейкяй і морський нафтотермінал у Бутінге з пропускною спроможністю відповідно 16 і 8 млн т на рік.

Головні *аеропорти* розташовані у Вільнюсі, Каунасі і Паланзі, вантажний – в Шяуляї.

Експорт становить 3,9 млрд дол. США (Росія – 16,5%, Німеччина – 13,1%, Латвія – 11,1%, Білорусь – 8,8%, Україна – 7,8%). Основними статтями литовського експорту залишаються: мінеральне паливо, засоби наземного транспорту, котли, обладнання і механічні пристрої, полімерні матеріали, пластмаси, добрива, електричні машини і устаткування, деревина та вироби з деревини, молоко та молочні продукти, одяг і аксесуари до одягу.

Імпорт – 4,9 млрд дол. США (Росія – 21,2%, Німеччина – 16%, Польща – 6%, Італія – 4,4%). Основним імпортним товаром продовжує залишатися мінеральне паливо. Іншими важливими статтями литовського імпорту є: імпорт засобів наземного транспорту; обладнання та механічних пристроїв, електрообладнання.

Конституція

Конституція Литовської Республіки прийнята 25 жовтня 1992 р. на референдумі; зміни до неї внесені 13 липня 2004 р. Процедура внесення змін передбачає прийняття відповідного закону Сеймом двічі більшістю у 2/3 від його загального складу (між двома голосуваннями повинно минути щонайменше 3 місяці). Окремі положення Конституції можуть бути змінені лише шляхом референдуму. Законопроект про внесення змін до Конституції можуть подати або депутати Сейму в кількості не менше як 1/4 від його загального складу, або не менш як 300 тис. виборців.

Адміністративно-територіальний устрій

Литва має два рівні та дві категорії адміністративних одиниць:

– вищі адміністративні одиниці – повіти (10 од.) – Алітуський, Вільнюський, Каунаський, Клайпедський, Маріямпольський, Паневезький, Таурагський, Тельшайський, Утенський, Шяуляйський, які є частиною державного управління;

– муніципалітети (60 од.), які поділені на 43 райони та 7 міст, а також 10 новоутворених самоврядувань, які не відрізняються за повноваженнями та статусом. Самоврядування діляться на староства.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Литва – унітарна держава, за змістом правління – конституційна, за найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська, за формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент – обирається громадянами Литовської Республіки строком на 5 років на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Одна й та сама особа може обиратися Президентом Республіки не більше ніж два рази підряд.

Президент не може бути членом Сейму, не може обіймати ніякі інші посади та отримувати інший оклад, за винятком встановленого Президентом Республіки окладу та плати за творчу діяльність. Особа, обрана Президентом Республіки, повинна припинити свою діяльність у політичних партіях та організаціях до початку нової кампанії виборів Президента Республіки.

Відповідно до ст. 84 Конституції Литовської Республіки Президент має такі повноваження:

- вирішує важливі питання внутрішньої політики і разом з Урядом здійснює зовнішню політику;

- підписує міжнародні договори Литовської Республіки та подає їх у Сейм для ратифікації;

- за поданням Уряду призначає і відкликає дипломатичних представників Литовської Республіки в іноземних державах та при міжнародних організаціях; приймає вірчі та відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав; надає вищі дипломатичні ранги та спеціальні звання;

- зі схвалення Сейму призначає Прем'єр-міністра, доручає йому сформувати Уряд та затверджує його склад; звільняє Прем'єр-міністра;

- після обрання нового Сейму приймає складені Урядом повноваження та доручає йому виконувати обов'язки до утворення нового Уряду;

- приймає відставку Уряду та в разі потреби доручає йому подальше виконання обов'язків або доручає одному з міністрів виконувати обов'язки Прем'єр-міністра до утворення нового Уряду; приймає відставку міністрів і може доручити їм виконувати обов'язки до призначення нового міністра; за поданням Прем'єр-міністра призначає та звільняє міністрів; у встановленому порядку призначає та звільняє передбачених законами державних посадових осіб;

- подає до Сейму кандидатури суддів Верховного Суду, а після призначення всіх суддів Верховного Суду з їх числа подає до Сейму для призначення кандидатуру Голови Верховного Суду; призначає суддів Апеляційного суду, а з їх числа – Голову Апеляційного суду у разі схвалення їх кандидатур Сеймом; призначає суддів та голів окружних і апілінкових судів, змінює місця їх роботи; у передбачених законами випадках подає до Сейму пропозицію про звільнення суддів;

- подає до Сейму кандидатури трьох суддів Конституційного Суду, а після призначення всіх суддів Конституційного Суду з їх числа подає до Сейму кандидатуру Голови Конституційного Суду;

- подає до Сейму кандидатури Державного контролера і Голови Правління Банку Литви; може внести у Сейм подання про вираження їм недовіри;

- зі схвалення Сейму призначає та звільняє командувача військ та керівника Служби безпеки; надає вищі військові звання;

- у разі збройного нападу, який криє в собі загрозу суверенності або територіальній цілісності держави, приймає рішення про захист від збройної агресії, введення воєнного стану, а також про мобілізацію і подає ці рішення для затвердження на найближчому засіданні Сейму; у встановлених законом порядку і випадках оголошує надзвичайний стан та подає це рішення для затвердження на найближчому засіданні Сейму;

- оголошує чергові вибори Сейму, а в передбачених Конституцією випадках – дострокові вибори Сейму;

- підписує та оприлюднює прийняті Сеймом закони або повертає їх до Сейму у встановленому Конституцією порядку.

Президент Республіки, здійснюючи надані йому повноваження, видає акти – декрети. Для того щоб декрети Президента Республіки набули чинності, вони мають бути підписані Прем'єр-міністром або відповідним міністром. Відповідальність за такий декрет покладається на Прем'єр-міністра чи міністра, який підписав його.

Особа Президента Республіки недоторканна: поки він виконує свої обов'язки, він не може бути заарештований, притягнений до кримінальної або адміністративної відповідальності. Президент Республіки може бути достроково усунутий від обов'язків лише в разі грубого порушення ним Конституції або присяги, а також у разі виявлення факту вчинення злочину. Питання про усунення Президента Республіки від обов'язків вирішується Сеймом у порядку процедури імпічменту.

Законодавча влада

Законодавчу владу здійснює Парламент Литви – однопалатний Сейм Литовської Республіки (141 місце). 71 депутат обирається за мажоритарною системою в одномандатних округах, 70 – за пропорційно-обліковою системою з 5-відсотковим загальнонаціональним бар'єром. Термін депутатських повноважень – 4 роки.

Сейм вважається обраним, якщо до його складу обрано не менш як 3/5 членів Сейму. Порядок обрання членів Сейму встановлюється законом. Чергові вибори Сейму проводяться не раніше ніж за 2 місяці і не пізніше ніж за 1 місяць до закінчення строку повноважень членів Сейму. Дострокові вибори Сейму можуть проводитися за постановою Сейму, прийнятою більшістю не менш ніж у 3/5 голосів усіх членів Сейму. Дострокові вибори Сейму можуть бути оголошені і Президентом Республіки, якщо Сеймом протягом 30 днів після подання не було прийнято рішення про нову програму Уряду або після першого подання програми Уряду протягом 60 днів двічі підряд не було схвалено програму Уряду, а також за пропозицією Уряду, якщо Сеймом безпосередньо виражається недовіра Урядові.

Членом Сейму може бути обраний громадянин Литовської Республіки, який не пов'язаний присягою чи зобов'язанням з іноземною державою і на день виборів йому виповнилося не менше ніж 25 років, а також якщо він постійно проживає в Литві. Членами Сейму не можуть бути обрані особи, які не відбули покарання за вироком, визначеним судом, а також особи, визнані судом недієздатними.

Відлік строку повноважень членів Сейму починається з дня першого засідання новообраного Сейму. З початком цього засідання закінчується строк повноважень раніше обраних членів Сейму. Обраний член Сейму набуває усіх прав представника народу лише після складання ним у Сеймі присяги на вірність Литовській Республіці.

Обов'язки члена Сейму, за винятком його обов'язків у Сеймі, несумісні з будь-якими іншими посадами в державних установах та організаціях, а також з роботою в підприємницьких, комерційних та інших приватних установах чи

на підприємствах. На строк дії своїх повноважень член Сейму звільняється від обов'язку проходити службу з охорони краю. Лише член Сейму може призначатися Прем'єр-міністром чи міністром. Робота члена Сейму, а також витрати, пов'язані з його парламентською діяльністю, оплачуються за рахунок державного бюджету. Член Сейму не може отримувати ніякого іншого окладу, за винятком плати за творчу діяльність. Обов'язки, права та гарантії діяльності члена Сейму встановлюються законом.

Особа члена Сейму недоторканна. Член Сейму без згоди Сейму не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований, не може бути іншим чином обмежена його свобода. Член Сейму за голосування чи виступ у Сеймі не може переслідуватися. Разом з тим за образу особи чи наклеп він може притягатися до відповідальності в загальному порядку.

Відповідно до ст. 67 Конституції Республіки Сейм:

- обговорює та приймає поправки до Конституції;
- видає закони;
- приймає постанови щодо референдумів;
- призначає вибори Президента Литовської Республіки;
- установлює передбачені законом державні інститути, а також призначає та звільняє їх керівників;
- схвалює чи не схвалює кандидатуру Прем'єр-міністра, запропоновану Президентом Республіки;
- розглядає подану Прем'єр-міністром програму Уряду та приймає рішення щодо її схвалення;
- за пропозицією Уряду створює чи ліквідує міністерства Литовської Республіки;
- здійснює контроль за діяльністю Уряду, може виражати недовіру Прем'єр-міністрові або міністрові;
- призначає суддів Конституційного Суду, суддів Верховного Суду, а також голів цих судів;
- призначає та звільняє Державного контролера, Голову Правління Банку Литви;
- призначає вибори Рад самоврядувань;
- утворює головну виборчу комісію та вносить зміни до її складу;
- затверджує державний бюджет та здійснює контроль за його виконанням;
- установлює державні податки та інші обов'язкові платежі;
- ратифікує та денонсує міжнародні договори Литовської Республіки, розглядає інші питання зовнішньої політики;
- встановлює адміністративний поділ Литовської Республіки;
- засновує державні нагороди Литовської Республіки;
- видає акти про амністію;
- вводить пряме правління, воєнний та надзвичайний стан, оголошує мобілізацію та приймає рішення про використання Збройних сил.

Структура та порядок роботи Сейму встановлюються Статутом Сейму, який має силу закону.

Виконавча влада

Виконавча влада здійснюється Урядом Литовської Республіки, який складається з Прем'єр-міністра і міністрів. Прем'єр-міністр призначається Президентом за схваленням Сейму; за поданням Прем'єр-міністра Президент Республіки призначає та звільняє міністрів.

Прем'єр-міністр не пізніше ніж за 15 днів з моменту його призначення пропонує Сеймові утворений ним та затверджений Президентом Республіки Уряд і подає на розгляд програму Уряду. Уряд складає свої повноваження перед Президентом після виборів Сейму або в разі обрання Президента Республіки. Повноваження на здійснення своєї діяльності новий Уряд отримує в разі схвалення його програми більшістю голосів членів Сейму, які беруть участь у засіданні Сейму.

Відповідно до ст. 94 Конституції Уряд Литовської Республіки:

- управляє справами краю, охороняє територіальну недоторканність Литовської Республіки, гарантує державну безпеку та громадський порядок;
- виконує закони та постанови Сейму про здійснення законів, а також декрети Президента Республіки;
- координує діяльність міністерств та інших урядових установ;
- готує проект державного бюджету та подає його до Сейму; виконує державний бюджет, подає до Сейму звіт про виконання бюджету;
- готує та подає до Сейму на розгляд проекти законів;
- установлює дипломатичні відносини і підтримує зв'язки з іноземними державами та міжнародними організаціями;
- виконує інші обов'язки, покладені на Уряд Конституцією та іншими законами.

Прем'єр-міністр представляє Уряд Литовської Республіки та керує його діяльністю. За відсутності Прем'єр-міністра або в разі неможливості виконання ним своїх обов'язків Президент Республіки на строк не більший ніж 60 днів за поданням Прем'єр-міністра доручає одному з міністрів заміщати його, а в разі відсутності такого подання Президент Республіки доручає одному з міністрів заміщати Прем'єр-міністра.

Прем'єр-міністр та міністри не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, заарештовані, не може бути в інший спосіб обмежена їхня свобода без попередньої згоди Сейму, а в період між сесіями Сейму – без попередньої згоди Президента Республіки. На вимогу Сейму Уряд чи окремі міністри повинні відзвітувати перед Сеймом за свою діяльність. Якщо змінюється більше ніж половина міністрів, Уряд повинен знову отримати повноваження від Сейму. В противному разі Уряд повинен подати у відставку. Урядові належить подати у відставку також у таких випадках:

- якщо Сейм двічі підряд не схвалює програму новообраного Уряду;
- якщо Сейм більшістю голосів усіх членів Сейму таємним голосуванням виражає недовіру Урядові чи Прем'єр-міністрові;

- у випадку відставки або смерті Прем'єр-міністра;
- відразу після виборів Сейму, коли утворюється новий Уряд.

Міністр зобов'язаний подати у відставку в разі вираження йому таємним голосуванням недовіри більш ніж половиною всіх членів Сейму. Відставка Уряду чи міністра приймається Президентом Республіки.

Міністерства: охорони навколишнього середовища; енергетики; фінансів; оборони; культури; соціального захисту та праці; транспорту; охорони здоров'я; освіти; юстиції; закордонних справ; економіки; внутрішніх справ; сільського господарства.

Судова влада

Судова влада здійснюється судами загальної юрисдикції, адміністративними судами та Конституційним Судом. Система судів загальної юрисдикції: Верховний суд (найвищий судовий орган), Апеляційний суд, окружні та дільничні суди.

Для розгляду справ з адміністративних, трудових, сімейних питань та щодо справ інших категорій відповідно до закону можуть бути створені спеціалізовані суди. Суди з особливими повноваженнями в мирний час у Литовській Республіці не можуть засновуватися. Питання про утворення та компетенцію судів визначаються Законом Литовської Республіки “Про суди”.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний Суд. Він складається з дев'яти суддів, які призначаються строком на 9 років. Склад Конституційного Суду кожні три роки оновлюється на третину. По три кандидати в судді Конституційного Суду призначаються Сеймом з-поміж кандидатур, запропонованих Президентом республіки, Головою Сейму та Головою Верховного Суду. Голову Конституційного Суду з числа його суддів призначає Сейм за поданням Президента республіки.

Управління в територіальних одиницях

Управління в територіальних одиницях є децентралізованим. Основним рівнем територіального устрою щодо організації місцевої публічної влади є муніципалітет. У муніципалітетах управління забезпечують органи місцевого самоврядування: виборні ради (строк повноважень – 4 роки), мери, які обираються радами на строк їхніх повноважень, та виконавчі органи. Ради призначають старост, відповідальних за управління у старостах. Варто зауважити, що з 2010 р. у повітах було ліквідовано інститут представника держави, який здійснював контроль за законністю діяльності органів місцевого самоврядування. Ці функції покладено на окремі міністерства.

Місцеве самоврядування організується відповідно до адміністративного і територіального поділу Литви.

Головними законодавчим актом, що регулює діяльність органів місцевого самоврядування країни, є Закон Литовської Республіки від 7 червня 1994 р. “Про місцеве самоврядування” (законами від 12 жовтня 2000 р. та від 15 вересня 2008 р. приймалися його нові редакції).

Порядок виборів до органів місцевого самоврядування визначає Закон Литовської Республіки від 7 липня 1994 р. “Про вибори в місцеві ради” (із змінами від 14 грудня 2010 р.).

Місцева рада обирається населенням на 3 роки, обирає мера та його заступників, визначає склад виконавчого комітету. Виконавчий комітет діє під відповідальністю ради. Він складається з мера, його заступників та виконавчого бюро. Мер головує на засіданнях ради.

Закон Литовської Республіки “Про місцеве самоврядування” визначає місцеве самоврядування як самоорганізацію та ініціативність громади постійних жителів встановленої законом державної адміністративно-територіальної одиниці, що володіє гарантованим Конституцією правом самоврядування, у межах компетенції, визначеної Конституцією та законами, а самоврядування – як встановлену законом адміністративно-територіальну одиницю, спільноста якої володіє гарантованим Конституцією правом самоврядування, здійснюваним через обрану постійними жителями цієї державної адміністративно-територіальної одиниці раду самоврядування та утворені нею підзвітні їй виконавчий та інші органи й установи самоврядування. Самоврядування є публічною юридичною особою. Функції самоврядувань залежно від свободи прийняття рішень поділяються на самостійні та державні (делеговані), залежно від характеру діяльності – на функції місцевої влади, публічного адміністрування та надання публічних послуг.

Інституціями самоврядування є: виборний представницький орган – Рада самоврядування, що володіє правами та обов’язками місцевої влади і публічного адміністрування; виконавчий орган – директор адміністрації самоврядування, його заступники, які володіють правами і обов’язками у сфері публічного адміністрування; орган контролю – контролер самоврядування, який здійснює нагляд за правомірністю, ефективністю, економічністю і результативністю управління та користування майном самоврядування, а також довірчого управління державним майном, за виконанням бюджету самоврядування та використанням інших грошових ресурсів.

Рада самоврядування складається з демократично обраних у встановленому законодавством порядку представників громади самоврядування – членів ради самоврядування. Рада на строк своїх повноважень з членів ради обирає мера самоврядування і за його пропозицією призначає одного або кілька заступників мера. Рада самоврядування здійснює свої повноваження колегіально на засіданнях ради. Питання для засідань ради самоврядування готуються комітетами ради, а також комісіями на їх засіданнях, фракціями і групами членів ради на нарадах, членами ради, контролером самоврядування, мером самоврядування та директором адміністрації самоврядування. Рада самоврядування не рідше ніж один раз на рік у встановленому регламентом порядку повинна представити громаді самоврядування публічний звіт про свою діяльність. Звіт від імені ради представляє мер самоврядування. Засідання ради самоврядування відбуваються в разі необхідності, але не рідше ніж кожні 3 місяці. Засідання ради є відкритими.

Компетенція ради самоврядування буває виключною і звичайною. До виключної компетенції ради самоврядування належать:

- затвердження регламенту;
 - вибори мера та його дострокове звільнення з посади, встановлення розміру заробітної плати мера;
 - призначення за поданням мера і дострокове звільнення з посади заступника (заступників) мера;
 - прийняття рішення про утворення колегії ради самоврядування, формування комітетів, комісій, інших структур ради самоврядування й затвердження положень про них;
 - призначення голови Комітету з контролю і його заступника, затвердження програми діяльності Комітету з контролю;
 - прийняття рішень про прийом на посаду та звільнення з посади контролера самоврядування;
 - прийом на посаду та звільнення з посади директора адміністрації самоврядування;
 - затвердження за його пропозицією структури адміністрації самоврядування, положення про адміністрацію самоврядування і фонду заробітної плати;
 - прийняття рішень про створення посад державних службовців політичної (особистої) довіри мера, встановлення їх чисельності, утворення секретаріату ради самоврядування за пропозицією мера;
 - прийняття рішень про заснування, скасування сянюній та встановлення їх кількості, присвоєння сянюніям найменувань та їх зміну, віднесення територій до сянюній, установа та зміни меж обслуговування сянюніями територій після вивчення думки населення;
 - прийняття рішень про надання податкових пільг; заснування, реорганізація та ліквідація бюджетних і публічних установ самоврядування (власником яких є самоврядування), підприємств самоврядування, акціонерних товариств, закритих акціонерних товариств, участь у заснуванні, реорганізації і ліквідації публічних та приватних юридичних осіб;
 - установа (затвердження) у визначеному законодавством порядку цін і тарифів за надані контрольованими самоврядуванням підприємствами, бюджетними та публічними установами самоврядування (власником яких є самоврядування) платні послуги, а також за перевезення пасажирів по місцевих маршрутах, цін на тепло, холодну й гарячу воду, що централізовано постачається, встановлення у визначеному законодавством порядку місцевих зборів і податкових тарифів;
 - затвердження соціальних, економічних програм, програм розвитку села та інших програм самоврядування тощо.
- До звичайної компетенції ради самоврядування віднесені:
- призначення на посаду та звільнення з посади керівників бюджетних та публічних установ самоврядування;
 - затвердження збірників фінансових звітів бюджетних та публічних установ самоврядування;

– утворення колегіальних органів публічних установ самоврядування (власником яких є самоврядування), якщо це передбачено статутом публічної установи;

– прийняття рішень про розподіл цільових коштів державних соціальних та економічних програм, коштів інших державних фондів і матеріального майна між бюджетними установами самоврядування;

– затвердження спеціальних і детальних планів на рівні самоврядування;

– прийняття рішень про зміну основного призначення землекористування тощо.

Директор адміністрації самоврядування підвладний раді самоврядування, підзвітний раді самоврядування та меру. Він призначається на посаду за поданням мера радою на строк її повноважень на підставі політичної (особистої) довіри. Директор адміністрації організує роботу адміністрації самоврядування, затверджує положення про діяльність її структурних підрозділів та сянюній, несе відповідальність за внутрішнє адміністрування в адміністрації самоврядування; у встановленому радою порядку адмініструє асигнування бюджету самоврядування та інші грошові ресурси, організує виконання бюджету самоврядування і несе відповідальність за її господарсько-фінансову діяльність, адмініструє майно самоврядування; призначає на посаду та звільняє з посади державних службовців та працівників адміністрації самоврядування, виконує інші функції управління персоналом; координує та контролює роботу установ, що надають публічні послуги; організує навчання членів ради самоврядування, державних службовців та працівників, які працюють за трудовими договорами, та ін.

Контролер самоврядування приймається на посаду за конкурсом, він зобов'язаний мати вищу університетську освіту й не менше ніж трирічний стаж роботи у фінансовій, економічній сфері, у сфері юриспруденції, аудиту, контролю або публічного адміністрування. Контролер підзвітний раді самоврядування. Його діяльність базується на принципах незалежності, законності, відкритості, об'єктивності та професійності. Для здійснення функцій контролю та аудиту самоврядування рада за поданням контролера засновує (якщо кількість жителів самоврядування менше ніж 30 тис. – може засновувати) юридичну особу – службу контролю й аудиту самоврядування, якою керує контролер самоврядування.

Контролер самоврядування (служба контролю та аудиту самоврядування) виконує зовнішній фінансовий аудит та аудит діяльності в адміністрації самоврядування, у суб'єктів адміністрування самоврядування, а також на контрольованих самоврядуванням підприємствах; щорічно розробляє й подає до ради самоврядування висновок у зв'язку зі звітом про майно, що належить самоврядуванню на праві власності, та керованому на праві довіри державному майні, а також висновок про представлений на затвердження збірник звітів про виконання бюджету; розробляє та подає до ради самоврядування висновки, необхідні для винесення рішень, що стосуються користування самоврядуванням банківськими кредитами, отримання та надання позик, надання гарантій

і поручительств перед кредиторами за позиками, що отримуються контрольованими самоврядуванням підприємствами, тощо.

Для здійснення внутрішнього аудиту рада самоврядування засновує централізовану службу внутрішнього аудиту самоврядування, підзвітну директору адміністрації самоврядування. Він забезпечує незалежність діяльності та організаційну незалежність служби й не може передати цю функцію управління іншим державним службовцям або працівникам публічної юридичної особи. Служба внутрішнього аудиту працює відповідно до узгодженого з директором адміністрації річного плану діяльності. Вона виконує свої функції шляхом проведення внутрішніх аудитів і формулювання рекомендацій на підставі їх результатів. Під час своєї діяльності вона керується законом про внутрішній контроль та внутрішній аудит, а також іншими правовими актами, що регламентують внутрішній аудит.

Центральні і територіальні суб'єкти державного адміністрування, розглядаючи питання, пов'язані з інтересами одного самоврядування або всіх самоврядувань, повідомляють про це мера відповідного самоврядування або Асоціацію самоврядувань Литви. Представлені в письмовій формі пропозиції ради самоврядування або органів правління Асоціації самоврядувань Литви суб'єкти державного адміністрування розглядають (оцінюють) і дають відповідь на них. Проекти законів та інших правових актів, пов'язані з діяльністю самоврядувань, обговорюються з окремими самоврядуваннями або Асоціацією самоврядувань Литви в установленому Статутом Сейму і регламентом роботи Уряду, інших суб'єктів державного адміністрування порядку. Уряд та Асоціація самоврядувань Литви щорічно розглядають показники, зазначені в Законі, про методичку встановлення доходів бюджетів самоврядувань, а також первинні статистичні дані демографічних, соціальних та інших показників самоврядувань відповідно до затверджених Урядом правил узгодження цих показників. Для узгодження інтересів і позицій Уряду та Асоціації самоврядувань Литви за домовленістю сторін створюється двостороння комісія.

Сянюнія є філією адміністрації самоврядування, яка діє на певній частині території самоврядування. Кількість їх сянюній, найменування, межі території, яка обслуговується сянюнею, і передані їй функції юридичної особи (адміністрації самоврядування) своїм рішенням встановлює рада самоврядування. Главою сянюнії є староста, який є державним службовцем кар'єри. Староста призначається на посаду і звільняється з посади директором адміністрації самоврядування в конкурсному порядку. Конкурсна комісія претендентів на посаду старости формується у складі семи членів. Не менше ніж 3 і не більше ніж 4 члени цієї комісії мають бути представниками громад населених пунктів території, яка обслуговується цією сянюнією, – старійшинами.

Староста здійснює внутрішнє адміністрування сянюнії; адмініструє виділені сянюнії асигнування; розробляє програми діяльності сянюнії, вносить їх для обговорення на сході старійшин; укладає договори, забезпечує їх здійснення; видає жителям установлені законом про декларування місця про-

живання документи, а також документи про склад сім'ї тощо; у сянюнії, у якій відсутні установи запису актів громадянського стану, проводить реєстрацію смерті; видає дозволи на поховання; у встановленому законом про нотаріат порядку безоплатно надає нотаріальні послуги жителям та в установленому Цивільним кодексом порядку безоплатно засвідчує заповіти; у межах компетенції складає протоколи про адміністративні правопорушення, розглядає справи про адміністративні правопорушення; контролює дотримання при наданні публічних послуг установлених правовими актами і договорами вимог щодо їх надання; здійснює нагляд за торгівлею в публічних місцях; подає директору адміністрації самоврядування пропозиції щодо вдосконалення діяльності державних службовців інших структурних підрозділів адміністрації самоврядування та керівників установ самоврядування на віднесеній до сянюнії території, благоустрою доріг, вулиць, тротуарів та площ населених пунктів, організації місцевого транспортного сполучення, ремонту будівель і споруд, які належать самоврядуванню, догляду за пам'ятниками, кладовищами, організації надання публічних послуг мешканцям; консультує жителів віднесеної до сянюнії території та надає їм інформацію про діяльність органів самоврядування, адміністрації самоврядування і державних органів на території самоврядування та ін.

Первісно адміністративний нагляд за законністю діяльності місцевих органів влади відповідно до Закону "Про представників Уряду" від 1 липня 1993 р. покладався на представників Уряду. Законом "Про зміни і доповнення до Закону "Про управління повітом" і про відміну Закону "Про представників Уряду" від 25 лютого 1997 р. ці функції були передані управлінню керуючого повітом. Проте у травні 1998 р. був прийнятий Закон "Про адміністративний нагляд за місцевими органами влади", яким відновлювався інститут представників Уряду. Представник Уряду призначається один на повіт, у виконанні його повноважень йому допомагає служба представника Уряду, положення про яку та штати затверджуються Урядом. Представник Уряду виносить рішення щодо законності рішень ради самоврядування або її правління, розпоряджень мера, рішень контролера самоврядування, наказів адміністратора або старости, складаючи мотивоване подання керівнику інституції самоврядування або припиняючи своїм розпорядженням виконання правового акта.

Основні повноваження муніципалітетів: розвиток територій, доквілля, житло, громадський транспорт, початкова і середня освіта.

Підготовка кадрів

Професійне навчання державних службовців здійснюється в Інституті публічного адміністрування Литви (*LIVADIS*, 1999 р.).

Основні напрями діяльності Інституту: підготовка та оновлення програм навчання державних службовців; навчання державних службовців; підготовка викладачів і підвищення їх кваліфікації; участь у програмах та проектах міжнародного співробітництва, пов'язаних з розвитком здібностей державного адміністрування та місією Інституту; методична, консультаційна, організаційна

допомога державним та муніципальним органам (установам); дослідницькі роботи з питань навчання державних службовців; поширення культури державного адміністрування; створення інформаційної бази; підготовка та видання методичної літератури.

Перелік навчальних програм та модулів:

Програми навчання про Європейський Союз. Галузі політики Європейського Союзу. Право Європейського Союзу. Фінанси Європейського Союзу. Практичні навички роботи в Європейському Союзі. Програма управління програмами структурної підтримки Європейського Союзу. Як підготуватися до участі у відкритих конкурсах у закладах (органах) Європейського Союзу.

Програма підготовки до подання інтересів Литви в закладах (органах) Європейського Союзу. Загальні відомості про Європейський Союз. Навички ведення переговорів, спілкування і співпраці. Програма стратегічного управління Структурними фондами. Програма комп'ютерної грамотності (ECDL).

Програми вдосконалення адміністративних здібностей. Управління органами (установами) публічного адміністрування. Удосконалення індивідуальних здібностей управління. Юридична грамотність. Програма управління людськими ресурсами. Управління персоналом в установах державного адміністрування.

Програма навчання керівників (лідерів) організацій (OLYMP). Безперервна програма навчання керівників (лідерів) організацій (OLYMP PLUS). Програма навчання державних політиків. Програма навчання радників політиків. Курс, призначений для зміцнення управління організацією (KUOVADIS). Ефективна організація роботи відділу (ESKO).

Загальна програма вступного навчання. Програми дистанційного навчання. Внутрішній ринок ЄС. Регіональна політика ЄС і керування фондами Європейського Союзу.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ООН, ОБСЄ, РЄ, СОТ, НАТО, ЄС, МОП, МТС, ЮНЕСКО, ВООЗ, ЄБРР, Світовий банк та ін.

2.15. Люксембург

Люксембург (Велике Герцогство Люксембург) – держава в Західній Європі. Загальна протяжність кордонів становить 359 км, на півночі і заході країна межує з Бельгією (148 км), на сході – з Німеччиною (138 км), на півдні – із Францією (73 км).

Вступ до ЄС – 25 березня 1957 р.

Державний Прапор – полотнище прямокутної форми, на якому розташовані горизонтально три смуги різних кольорів. По верхньому краю полотнища проходить смуга яскраво-червоного кольору, в нижній частині прапора роз-

ташована смуга світло-синього, майже блакитного кольору, у центральній частині – смуга білого кольору.

Державний Герб являє собою щит з 10 горизонтальними синіми та срібними смугами. На щиті зображено коронованого червоного двохвостого лева із золотим язиком. Щит увінчаний великогерцогською короною. Його підтримують щитотримачі: два золотих коронованих леви із червоними язиками, морди яких відвернуті від щита. Оточує щит стрічка зі знаком ордена Дубової корони. Ця композиція поміщена на мантию і увінчана великою великогерцогською короною. Також використовуються середній герб, що являє собою щит з щитодержателями без мантиї, і малий герб - тільки коронований гербовий щит.

Столиця – м. Люксембург (населення – 75,6 тис. осіб).

Великі міста: Еш-сюр-Альзет (населення 28,7 тис. осіб), Діфферданж (17 тис. осіб), Дюделанж (18,3 тис. осіб).

Населення

Населення Люксембургу становить близько 448,6 тис. жителів. Майже 70% населення – люксембуржці. Прикордонні з Німеччиною і Бельгією райони заселені етнічною групою німецького походження, на іншу частину Люксембургу сильний вплив справило близьке сусідство Франції. На сьогодні понад третину населення країни становлять іноземці, які приїхали в пошуках роботи (для порівняння: в 1960 р. іммігранти становили лише п'яту частину населення країни).

Переважна більшість іммігрантів є громадянами країн Європейського Союзу (на них припадає понад 90%), більшість яких приїхала з Португалії, Італії та двох сусідніх країн – Франції і Бельгії. Протягом кількох років спостерігається також значне збільшення чисельності іммігрантів та осіб, які шукають притулку з країн Східної Європи, і особливо нових республік, що виникли на території колишньої Югославії (Боснія і Герцеговина, Сербія і Чорногорія). Серед цих іммігрантів значною є частка молодих людей. Іммігранти (особливо особи, які шукають притулок) значно впливають на рівень народжуваності (на них припадає майже 50% пологів у Люксембурзі).

Щільність населення – 201 особа/км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя становить 81,5 роки (чоловіки – 79,1, жінки – 83,8).

Мова

Мова: німецька, французька (обидві державні), люксембурзька (із групи германських мов). Писемність на основі латинського алфавіту.

У Люксембурзі використовуються 3 мови. Люксембурзька мова, яка раніше вважалась одним з діалектів німецької, є мовою, яку більшість люксембуржців вчать з раннього дитинства. У початкових школах викладають в основному люксембурзькою, в середніх школах – французькою або німецькою

мовою. Люксембуржці володіють люксембурзькою та французькою мовами на рівні рідної, більшість володіє деякою мірою німецькою. Газети друкують статті переважно німецькою мовою, але часто французькою і люксембурзькою. Мовлення на люксембурзьких каналах телебачення здійснюється майже виключно люксембурзькою, але доступні також іноземні канали французькою та німецькою мовами. Як показують численні дослідження, 75% люксембуржців щодня спілкуються люксембурзькою, молодь пише текстові повідомлення цією мовою, люксембурзька використовується і в роботі Парламенту, хоча всі закони написані французькою мовою. Для набуття громадянства в Люксембурзі необхідно скласти державний іспит з люксембурзької мови. Крім того, 13% осіб (в основному португальські іммігранти) володіють португальською, досить поширене також знання англійської мови. Люксембурзька мова була стандартизована тільки в 70-х рр. XX ст. і відтоді переживає відродження і серед молодого покоління.

Релігія

Релігія в Люксембурзі представлена католицькою, протестантською, англіканською і православною деномінаціями, а також мусульманськими та іудейськими громадами. Домінуюча релігія – католицизм, яку сповідує майже 97% населення країни.

З 1998 р. відносини між державою і релігійними громадами в Люксембурзі регулюються конвенціями, які укладені з католицькою, протестантською, православною та англіканською церквами, а також з єврейською громадою. Щорічно держава виділяє понад 57 млн євро на утримання християнських церков, будинків священників, виплати зарплат, викладання Закону Божого. Ісламська громада не отримує державної підтримки.

Площа території

Загальна площа території держави становить 2,6 тис. км². Протяжність країни становить 82 км з півночі на південь і 57 км – із заходу на схід.

Площа сільськогосподарських угідь дорівнює 0,1 млн га.

Географічне положення

Країна розташована в Західній Європі, межує з Бельгією, Німеччиною і Францією. Разом з Бельгією і Нідерландами входить до міжнародної організації Бенілюкс. На сході природним кордоном країни є річка Мозель. Рельєф – переважно горбиста піднесена рівнина, на півночі якої розташовані відроги Арденн (найвища точка – пагорб Кнайфф – 560 м).

Клімат

Клімат у Люксембурзі переважно помірний, перехідний від морського до континентального. Найспекотнішим місяцем є липень, у цей час в денні години повітря прогрівається до +22 °С – +24 °С, а вночі температура становить близько +12 °С – +14 °С. Зима тут м'яка, найхолодніший місяць – січень. У січні вдень температура повітря коливається від +1 °С до +3 °С, вночі – від -3 °С до -1 °С.

За рік на півдні країни випадає 760 мм опадів, а найбільша їх кількість випадає на півночі країни – до 900 мм, взимку тут часті снігопади. Опади рівно-

мірно розподілені впродовж року, невеликі максимуми спостерігаються в травні, червні, листопаді та грудні.

Ріки. Мережа річок густа й розгалужена. Найбільша ріка Люксембургу – Сюр (Зауер) – бере початок на території Бельгії і тече на схід, потім після злиття з Уром – на південний схід і південь і впадає в Мозель. Альзет, південна притока р. Сюра, протікає через столичне місто Люксембург і промислові міста Еш-сюр-Альзет, Мерш і Еттельбрюк.

Озера. Найбільша водойма в країні – озеро От-Сюр з водосховищем Верхня Сюр.

Економіка

Основу економіки Люксембургу формує сфера послуг, що характерно для розвинених країн на сучасному етапі. Величезне значення для країни має фінансовий сектор – сьогодні Люксембург є одним з найбільших фінансових центрів світу. Настільки серйозний прорив у фінансовому секторі був здійснений лише за одне десятиліття, і до середини 80-х – початку 90-х рр. минулого століття Люксембург зміг значно диверсифікувати свою економіку. Крім фінансових послуг, у Люксембурзі також розвинені транспортні, телекомунікаційні, інформаційні технології та інші високотехнологічні послуги. Люксембург, як і інші країни, тримає курс на сталий розвиток. Нині численні компанії, що працюють у таких галузях, як переробка відходів сталевих виробництва, енергія вітру, сонячна енергія, виробництво тепловідбиваючого скла для автомобілів тощо отримують прибуток від екологічно чистих продуктів і процесів. Також важливу роль відіграє розвиток інноваційних кластерів. На сьогодні в країні створені кластери, що працюють у таких сферах, як нові матеріали, біомедицина, еко-технології, космос, інформаційні технології.

Велике значення для люксембурзької економіки мають 3 найбільші міжнародні корпорації, керівні органи яких розташовані в Люксембурзі і в акціонерних капіталах яких велика частка належить державі:

- сталеливарний концерн “*Arbed*”, другий за величиною європейський виробник металів;
- компанія “*SES-Astra*”, яка є світовим лідером серед операторів телекомунікаційних супутників;
- фірма “*RTL*” – провідна європейська комерційна телекорпорація.

Валовий внутрішній продукт становить 60,4 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 111,2 тис. дол. США. На сферу послуг припадає понад 86% ВВП країни, на промисловість – 13,6%, на сільське господарство – 0,4%.

Промисловість. Основні галузі промисловості: гірничодобувна, чорна металургія, машинобудування, металообробна, хімічна, шкіряна, цементна, фаянсова, деревообробна, швейна, харчова, електротехнічна.

До середини 1990-х рр. провідною галуззю промисловості була чорна металургія, що розвивалася на базі багатих родовищ залізної руди (належать до обширного Лотарингського басейну) в південній межі Люксембургу. У 1997 р. було припинено видобуток залізної руди і погашена остання домен-

на піч. В економіці країни тривалий час головну роль відігравала сталеливарна галузь. Основний сталеливарний концерн АРБЕД, заснований у 1911 р., був найбільшим промисловим підприємством країни. Пізніше сталеливарне виробництво було переорієнтовано на використання металобрухту як сировини і виплавку в електродпечах. Майже вся енергія, споживана в Люксембурзі, імпортується, включаючи нафту, природний газ, кам'яне вугілля.

Сільське господарство.

У сільському господарстві Люксембургу використовується 23% території. Головна галузь – м'ясомолочне тваринництво. У країні вирощують овес, пшеницю, картоплю. Розвинені виноградарство і виноробство (у долині Мозеля виробляються якісні білі вина). Середні розміри люксембурзьких ферм порівняно невеликі (приблизно 7 га), зазвичай практикується змішане господарство. Ґрунти бідні, піщані, для підвищення їх родючості вносяться фосфорні добрива – побічний продукт металургійного виробництва. У країні підвищується потреба в імпорті продовольчого і деяких видів фуражного зерна. Для підтримки стабільного рівня цін і прямих виплат фермерам сільське господарство Люксембургу субсидується Європейським Союзом і державою.

Транспорт. Люксембург – великий транспортний вузол Європи, що забезпечує транзит значних обсягів вантажів із західної частини Євросоюзу в Німеччину і далі – до Скандинавії. Незважаючи на невеликі розміри, Люксембург має розвинену систему громадського і приватного транспорту, який включає залізничну (2,8 тис. км) та автобусну мережі, аеропорт, систему автомобільних доріг та стоянок.

Автомобільний транспорт. Основний обсяг вантажних перевезень здійснюється в Люксембурзі автотранспортом. Протяжність автомобільних доріг становить 5100 км. 94% від усіх люксембурзьких вантажоперевезень припадає на міжнародні.

Основним видом громадського транспорту всередині країни є автобусний. Оскільки велика кількість людей (близько 100 тис. осіб) приїжджає вранці в Люксембург із сусідніх Франції, Бельгії та Німеччини (де дешевше житло) на роботу, а ввечері їде назад, то система транспорту це враховує. Зокрема, в різних кінцях міста розташовані великі паркінги для автомобілів, завдяки чому відвідувачі міста можуть приїхати в місто на приватній машині, залишити її на паркінгу і переміститися по місту на громадському транспорті.

Залізничний транспорт. Основна меридіональна залізниця сполучена з лініями Франції і Бельгії, а широтна пов'язує лінії Німеччини та Бельгії. Загальна протяжність мережі залізниць країни становить 274 км, що складається з п'яти радіальних ліній з центром в м. Люксембург і охоплює всю країну. Стандартна ширина колії – 1,435 м. Залізничні перевезення здійснюються держкомпанією СФЛ “Люксембурзькі залізниці”. Єдина залізнична система проїзду *Tourrail pass (Eurail, Inter Rail, Europass i Flexipass)* дійсна для всіх країн Бенілюксу, включаючи Люксембург.

Авіап перевезення. Єдиний міжнародний аеропорт Люксембургу – “Фіндель” (*Findel*) зі злітно-посадковими смугами довжиною в 3047 м, розміщений у в 5 км на схід від столиці. Функціонує також один локальний аеропорт з неасфальтованою злітно-посадковою смугою довжиною в 914 м і одна вертолітна станція. Повітряні перевезення здійснюються національними компаніями “Люксейр” і “Карголюкс”, що базуються в аеропорту “Фіндель”.

Торговельний флот. Люксембург не має виходу до моря. Проведені в 1964 р. канали по річці Мозель зв’язали Люксембург з найбільшими європейськими водними шляхами. Загальна протяжність люксембурзьких водних шляхів становить 37 км. Річкові транспортні перевезення, що стали можливими після завершення облаштування Мозельською каналу і порту Мертерт, здійснюються “Товариством з експлуатації річкового порту Мертерт”.

Трубопровідний транспорт. Люксембурзький трубопровідний транспорт представлений мережею нафтопроводів загальною протяжністю 48 км.

Зовнішня торгівля Люксембургу безпосередньо пов’язана з бельгійською зовнішньою торгівлею. Національний банк Бельгії здійснює міжнародні операції Люксембургу. Держава значною мірою залежить від зовнішньої торгівлі. Основні зовнішньоторговельні партнери Люксембургу – країни ЄС.

Банківська діяльність. Люксембург – важливий, фінансовий центр Західної Європи, у країні понад 200 банків, включаючи Європейський інвестиційний банк – міжурядову кредитну організацію Європейського Союзу, де зосереджено близько 10% активів усього євровалютного ринку. Низькі податки стимулюють розміщення численних відділень іноземних банків на території держави.

У країні діє понад 200 найбільших банків світу. З 1929 р. Уряд заохочує реєстрацію великих транснаціональних компаній у країні – ці об’єднання мають філії по всьому світу, але дуже жорстко оподатковуються у власних країнах. Ліберальний податковий клімат і майже повна відсутність оподаткування офшорних операцій сприяють надходженню в країну численних іноземних капіталів.

Експорт

Люксембург експортує 90% своєї продукції. Основні експортні товари – сталь (2/3 експорту) і металовироби. Країна експортує велику частину промислової продукції – машини й устаткування, сталь і вироби з неї, хімічні товари, посуд у Німеччину (23% від загального обсягу), Францію (20%), Бельгію (11%) та інші країни.

Імпорт

Велике Герцогство Люксембург повністю імпортує енергоносії для промисловості – кам’яне вугілля і нафту; у країну також ввозяться сільськогосподарські машини, продовольство, автомобілі, тканини і бавовна. В основному імпортні потреби країни задовольняють Бельгія (29% від загального обсягу), Німеччина (22%), Франція (13%). Імпортують переважно зерно, машини, нафту, залізну руду, вугілля, сталь, транспортні засоби, мінеральне паливо, продукцію машинобудування, текстиль, вироби хімічної промисловості.

Головні зовнішньоторговельні партнери – Німеччина, Бельгія, Велика Британія, Франція, США.

Певні надходження країна має від туризму. Важливе джерело валютних надходжень – міжнародний туризм. Щороку країну відвідують 3 млн іноземних туристів.

Більшість туристів бувають у Люксембурзі в рамках туру країнами цього регіону. Основні елементи програми: центр міста, палац герцога, каземати, поїздка у вагончиках по долині Петрусії.

Конституція

Конституція прийнята Парламентом і схвалена князем Вільгельмом III 17 жовтня 1868 р. Це третя Конституція країни. Ухваленню Конституції передували невдала спроба Франції купити Люксембург, що перебував під управлінням голландської корони, та друга Лондонська конференція 1867 р., на якій Великобританія, Франція, Пруссія і Росія підтвердили незалежність держави.

Зміни до Конституції приймає Парламент 2/3 голосів на двох засіданнях з проміжком не менше ніж 2 місяці. У деяких випадках друге голосування замінюють референдумом.

Адміністративний поділ

З адміністративного погляду Люксембург поділяється на 3 округи: Дікірх, Гревенмахер та Люксембург, а вони, у свою чергу, – на 12 кантонів (подані зі столицями): Віанден – м. Віанден, Вільц – м. Вільц, Гревенмахер – м. Гревенмахер, Дікірх – м. Дікірх, Еш – м. Еш-сюр-Альзет, Ештернах – м. Ештернах, Капеллен – м. Капеллен, Клерво – м. Клерво, Люксембург – м. Люксембург, Мерш – м. Мерш, Реміш – м. Ремиш, Роданж – м. Роданж.

До складу кантонів Люксембургу входять 118 комун (міських і сільських).

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава, за змістом правління – конституційна, за найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська, за формою правління – монархія.

Глава держави

Главою держави є Великий Герцог є – символ єдності і гарант національної незалежності. Він здійснює виконавчу владу відповідно до Конституції та законів країни. Згідно з Конституцією (що діє з 1868 р.) він одноосібно здійснює всю повноту виконавчої влади.

Корона Великого герцогства Люксембург є спадковою в родині Нассау відповідно до Договору від 30 червня 1783 р., ст. 71 Віденського трактату від 9 червня 1815 р. і ст. 1 Лондонського трактату від 11 травня 1867 р.

За Конституцією Великий Герцог має такі повноваження:

- одноосібно здійснює виконавчу владу;
- визначає порядок організації Уряду та його склад;
- затверджує і оприлюднює закони, повідомляє про своє рішення протягом трьох місяців після голосування в Палаті депутатів;

- видає регламенти та постанови на виконання законів, але без права припиняти дію законів або звільняти від їх виконання, призначає на цивільні і військові посади;
- командує збройними силами;
- укладає договори. Договори не мають чинності до їх схвалення законом та опублікування у формі, передбаченій для публікації законів;
- має право звільняти від накладених судом покарань або пом'якшувати їх за винятком покарань, які накладені на членів Уряду;
- має право підвищувати дворянські титули, аж ніяк не пов'язуючи їх з будь-якими привілеями;
- має право карбувати монети згідно із законом;
- нагороджує цивільними і військовими орденами з дотриманням приписів закону та ін.

Статтями 6 і 7 Конституції Люксембургу передбачені такі випадки введення регентства: якщо в разі смерті Великого Герцога його спадкоємець є неповнолітнім; якщо Великий Герцог виявляється не в змозі правити країною.

У разі вакантності трону Палата депутатів призначає тимчасове регентство. Нова Палата в подвійному складі членів скликається протягом 30 днів та виносить остаточне рішення про вакантність.

Законодавча влада

Вищим законодавчим органом є однопалатний Парламент – Палата депутатів у складі 60 депутатів, що обираються на 5 років на основі безумовного загального виборчого права, голосуванням за списками, згідно із системою пропорційного представництва, за принципом найменшого виборчого приватного права, відповідно до правил, встановлених законом.

Для організації та проведення виборів депутатів країна ділиться на чотири виборчі округи: південний (Еш-на-Альзете, Кареллан), центральний (Люксембург і Мерш), північний (Діріх, Реданж, Вільц, Клерво і Віандан) і західний (Гревенмахер, Реміх і Ехтермах).

Конституцією країни встановлено вимоги до виборців і депутатів, що вибираються.

Щоб бути виборцем, необхідно: бути люксембуржцем або люксембурженкою, володіти політичними і громадянськими правами, досягти 18-річного віку. Ці три вимоги можуть бути доповнені законом.

Щоб бути обраним, необхідно: бути люксембуржцем або люксембурженкою, володіти політичними і громадянськими правами, досягти 21-річного віку, мати місце проживання у Великому Герцогстві. Інші умови невиборності не допускаються.

Не мають права обирати і бути обраними: засуджені за кримінальні злочини; позбавлені права голосу за вироком суду за дрібні правопорушення; повнолітні, що перебувають під опікою. Ніякі інші виняткові випадки не можуть бути передбачені. Право голосування може бути відновлене шляхом помилування осіб, які втратили його внаслідок кримінального засудження.

На кожній сесії Палата обирає свого голову та його заступників і утворює своє бюро. Засідання Палати відкриті, за винятком установлених регламентом випадків. Будь-яка резолюція приймається абсолютною більшістю голосів. У разі рівної кількості голосів пропозиція, поставлена на голосування, вважається відхиленою. Палата може прийняти резолюцію тільки за наявності більшості її членів. У цілому закони приймаються поіменним голосуванням.

Палата збирається щорічно на чергову сесію у строки, встановлені регламентом. Великий Герцог може скликати Палату на надзвичайну сесію; він зобов'язаний це зробити на вимогу 1/3 депутатів. Будь-яка сесія Палати відкривається і закривається особисто Великим Герцогом або від його імені спеціально призначеною й уповноваженою на те особою.

Кожен закон має бути схвалений Палатою депутатів. Великий Герцог має право звернутися до Палати з пропозиціями та законопроектами, які він бажає представити на її схвалення. Палата депутатів має право пропонувати Великому Герцогу законопроекти. Офіційне тлумачення законів може проводитися тільки законом.

Великий Герцог може розпустити Палату. Нові вибори проводяться не пізніше трьох місяців з дня розпуску.

Виконавча влада

Вся повнота виконавчої влади належить Уряду, формально належну Великому Герцогові, який ним призначається. Фактично Уряд проводить всю внутрішню і зовнішню політику. Уряд складається з голови – Державного міністра, і Кабінету міністрів, що складається з 12 міністрів і двох держсекретарів. Партія, яка формує Уряд, повинна мати більшість місць у Палаті депутатів.

Члени Уряду не можуть бути депутатами Парламенту. Кожен міністр зазвичай керує кількома міністерствами.

Між членами Уряду та Великим Герцогом немає ніякого посередницького органу влади. Усний або письмовий наказ Великого Герцога ні в якому разі не може звільнити члена Уряду від відповідальності. Великий Герцог може помилувати засудженого члена Уряду лише за клопотанням Палати.

За свою діяльність Уряд відповідає перед Палатою депутатів. Члени Уряду мають доступ до Палати і повинні бути заслухані на їхню вимогу. Палата може вимагати їх присутності. Палата має право порушити переслідування проти членів Уряду. Закон визначає випадки їх відповідальності, які накладаються на них, покарання і порядок провадження справ з переслідування, порушених як Палатою, так і потерпілими.

Державний рада. З метою надання допомоги Уряду державою створений інститут радників Уряду. У структурі державних органів Люксембургу досить помітну роль відіграє Державний рада, що налічує 21 особу. У її складі – вищі посадові особи суду і прокуратури і найбільш високопоставлені чиновники.

Члени Ради призначаються Великим Герцогом довічно, однак він має право відсторонити їх від посади, вказавши мотиви свого рішення.

Найбільш важливі функції Ради – розгляд та обговорення законопроектів і адміністративна юрисдикція. Будь-який законопроект, перш ніж він надійде в

Палату депутатів, має бути розглянутий Державною радою. Рада висловлює свою думку щодо законопроекту і передає його Великому Герцогу, який, у свою чергу, направляє проект у Палату депутатів. Державна рада не тільки має право висловити свою думку щодо законопроекту, їй також належить право відкладеного вето.

Крім того, Державна рада виконує функції вищого органу з розгляду адміністративних справ, Державна рада розглядає адміністративні спори, розбирає скарги на посадових осіб та застосовує дисциплінарні покарання до державних службовців.

Міністерства: Державний департамент; закордонних і європейських справ; сільського господарства, виноградарства та захисту прав споживачів; культури; сталого розвитку та інфраструктури; національної освіти, дітей та молоді; рівних можливостей; вищої освіти та наукових досліджень; економіки; у справах сім'ї, інтеграції та Великого Регіону; фінансів; у справах публічної служби та адміністративної реформи; внутрішніх справ; юстиції; житлового будівництва; охорони здоров'я; внутрішньої безпеки; соціального захисту населення; спорту; праці, зайнятості та соціальної і солідарної економіки.

Судова влада

У судову систему Люксембургу входять суди і трибунали (3 Мирових суди, 2 окружних і 1 Верховний апеляційний суд); адміністративні суди і трибунали (Державна прокуратура, адміністративні суди і трибунали і Конституційний Суд). Судді для всіх судів призначаються довічно Великим Герцогом і можуть бути зміщені зі своїх посад тільки за вироком суду.

Розслідування справ про кримінальні злочини провадиться або слідчими суддями, що входять до складу окружного суду, або поліцейськими службами під наглядом Генерального прокурора. Звинувачення в поліцейському трибуналі підтримується комісаром поліції або бургомістром або його заступником. В окружному суді (виправному трибуналі) звинувачення підтримує державний прокурор чи його заступник, а у Верховному суді – генеральний прокурор або будь-який один з двох його заступників, які носять звання генерального адвоката. Захист обвинувачуваного в кримінальному процесі та інтересів сторін у цивільному судочинстві здійснюють особи, допущені до виступів у суді як адвокати-повірені. Вони повинні мати вищу юридичну освіту, пройти трирічне стажування і скласти відповідні іспити. Передбачено надання безкоштовної юридичної допомоги незаможним.

У судову систему входять мирові судді, окружні суди і Верховний суд. Консультативний орган з питань права і Вищий адміністративний суд призначаються великим герцогом.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний Суд, який складається з Голови Верховного суду, Голови Адміністративного суду, двох радників Касаційного суду і п'яти суддів, які призначаються монархом пожиттєво за спільною рекомендацією Верховного суду й Адміністративного суду.

Конституційний Суд правомочний в преюдиціальному порядку відповідно до закону, на кожному своєму засіданні приймати рішення про відповідність Конституції законів, крім законів, які схвалюють міжнародні договори.

Влада в територіальних одиницях

Місцеве самоврядування організується відповідно до адміністративного і територіального поділу Люксембургу. З адміністративного погляду Люксембург поділяється на 3 округи, які, в свою чергу, діляться на 12 кантонів, а кантони – на 120 комун (міських і сільських).

Управління в округах здійснюється комісарами, в кантонах – бургомістрами, в комунах – органами самоврядування – виборними радами.

У кожному з округів діє призначений з центру комісар округу, що є представником міністра внутрішніх справ. Головною метою цього рівня управління є об'єднання первинної ланки місцевого управління в країні – громади.

Місцева рада обирається населенням комуни за пропорційним або мажоритарним принципом залежно від розміру комуни на 6 років. Головує мер. Виконавчим органом є коледж мера, який призначається центральним Урядом з-поміж членів ради на 6 років. Мер є головою ради і коледжу – виконавчого і законодавчого органів, призначається Урядом на 6 років.

До прийняття Конституції 1868 р. в країні не існували закони, пов'язані з питаннями місцевого самоврядування. Нині в Люксембурзі діє Закон “Про муніципалітети”, який набув чинності 1 січня 1989 р. Цей закон складається з п'яти розділів: поділ країни на регіони, межі та найменування муніципалітетів, члени муніципальних органів, засоби управління муніципалітетами, рахунки муніципалітетів, різні рішення.

Відповідно до ст. 107 Конституції країни визначено такі принципи взаємовідносин центральної влади з місцевими управліннями:

- муніципалітет є структурою, що володіє повноваженнями самоврядування на своїй території і виконує рішення, прийняті його органами;
- кожен муніципалітет має свою раду, забезпечений відповідним приміщенням;
- рада розробляє річні бюджети, приймає звіти і збирає місцеві податки;
- голова муніципалітету обирається з числа членів ради;
- вибори в муніципальні органи здійснюються відповідно до чинного законодавства, статус муніципалітетів визначається законом;
- муніципальні управління в разі розбіжності їх постанов з рішеннями інших структур беруть за основу власні документи і керуються ними у своїй діяльності.

Великий Герцог має право розпустити Раду.

Конституцією Люксембургу регулюються питання контролю за муніципальним управлінням. Згідно з цим законом деякі акти муніципальних органів підлягають схваленню з боку органу контролю і навіть передбачають їх анулювання або призупинення в разі незаконності або несумісності зі спільними інтересами без втручання у повноваження загальних і адміністративних судів.

Відповідно до ст. 2 Конституції межі муніципалітетів можуть бути змінені лише відповідними законами. Починаючи з ХХ ст. і до цього часу в Люксембурзі рідко змінювалися межі органів місцевого самоврядування. Зміна меж муніципалітетів практично стає можливою лише при їх об'єднанні на підставі рішень муніципальних рад.

Члени Ради обираються терміном на 6 років. Їх кількість може коливатися в межах 7–27 осіб (залежно від чисельності населення). За результатами переписів населення, що проводяться міністерством внутрішніх справ один раз на 10 років, визначається кількість членів муніципальних і кварталних рад.

Кожен муніципалітет входить в один з виборчих округів. Вибори проводяться при дотриманні принципу “абсолютна більшість”. Однак у муніципалітетах, населення яких не перевищує 3 тис. осіб, голосування здійснюється за принципом відносної більшості.

Виконавчий орган місцевого самоврядування складається з керівника муніципалітету та членів правління. На практиці це часто має такий вигляд: керівник муніципалітету і 2 представники правління. У великих муніципалітетах Люксембургу з населенням понад 25 тис. кількість членів правління становить 3–6 осіб (залежно від чисельності жителів).

У Люксембурзі глави муніципалітетів та члени їх правління втілюють у життя всі рішення, пов'язані з місцевими проблемами (крім тих, що стосуються діяльністю поліції).

Глава муніципалітету, будучи керівником управління місцевого самоврядування, одночасно є керівником і ради, і правління цієї структури; крім того, він виконує обов'язки службовця, зокрема, здійснює контроль за правильною підготовкою документів для населення, утверджує свідоцтва про народження і смерть, установлює справжність підписів на тих чи інших документах.

Муніципальні ради наділені правом визначати ставлення виборців до тих чи інших питань шляхом референдумів. Такі заходи проводяться на вимогу 1/5 виборців у муніципалітетах, населення яких перевищує 3 тис. осіб, і 1/4 жителів має право брати участь у виборах решти органів місцевого самоврядування. У таких випадках рада протягом трьох місяців після висловлювання вимог про проведення референдуму має організувати його впровадження.

Діяльність муніципалітетів Люксембургу постійно вдосконалюється відповідно до вимог часу.

Основні повноваження муніципалітетів: безпека, охорона здоров'я, початкова освіта, культура, спорт, планування територій.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: член ООН, НАТО, ЄС, ВТО, ОЕСР, Бенілюксу, НАТО та ін.

У столиці розташовані інститути Європейського Союзу: Комісія європейських співтовариств, включаючи статистичне бюро “Євростат” і бюро публікацій; Адміністрація з ядерної безпеки; Генеральний директорат з кредитів

та інвестицій; Генеральний секретаріат Європейського Парламенту; Суд ЄС; Європейський інвестиційний банк; Європейська палата аудиторів та ін.

2.16. Мальта

Республіка Мальта розташована на острові в Середземному морі на відстані 93 км від Сицилії та 290 км – від Тунісу.

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор складається з двох частин: білої – біля держака і червоної – у вільній частині. На білому полі у верхньому кутку полотнища біля держака зображений облямований червоним знак англійського ордена Святого Георгія.

Державний Герб – щит, що являє собою геральдичне зображення прапора Мальти, над щитом розміщена золота стіна-корона з вісьмома вежами (видно тільки 5), що символізує зміцнення Мальти і означає місто-державу. Навколо щита дві гілки: праворуч оливкова, ліворуч – пальмова, що означають світ і природу Мальти, перев'язані внизу білою з червоним виворотом стрічкою, на якій великими чорними літерами написано “Республіка Мальта”.

Столиця – м. Валетта (населення – 9 тис осіб).

Великі міста: Біркіркара (населення – 21,2 тис. осіб), Годуй (17,7 тис. осіб), Моста (16,7 тис. осіб), Аттард (10,2 тис. осіб).

Населення

Чисельність населення Мальти становить 397,5 тис. осіб.

Близько 98% населення є корінними жителями – мальтійцями. На острові проживає також кілька тисяч англійців та італійців.

Мальта, що розміщена між Африкою та Європою, є мостом для нелегальних іммігрантів. Останнім часом стрімко зростає кількість африканського населення поряд з кількістю інших іммігрантів (лівійцями, єгиптянами, марокканцями).

Понад 94% населення Мальти є жителями у міст. На острові Гоцо проживає приблизно 30 тис. осіб, решта – на острові Мальта, не рахуючи кількох сімей, що живуть на Коміно.

Щільність населення – 1283 осіб/км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя становить: 80,9 роки (чоловіки – 78,6, жінки – 83).

Мова

Офіційні мови – мальтійська і англійська, доволі поширеною є також італійська. Незважаючи на значний природний приріст населення, спостерігається деяке зменшення його чисельності (у 1963–1971 рр. в середньому на 0,1% за рік). Щороку в пошуках роботи країну залишає кілька тисяч осіб, емігруючи переважно до Австралії, Великобританії і Канади (за 1946–1970 рр. виїхало

понад 100 тис. осіб). З економічно активного населення (100 тис. осіб, або 31,4% від усього населення) працює: в промисловості 23,3%; будівництві 12,6%; сільському господарстві і рибальстві 6,2%; у сфері обслуговування 57,9%.

Релігія

На Мальті домінуюче становище займає Римсько-католицька церква. 97,3% мальтійців – переконані католики, Атеїстів серед місцевих жителів практично немає. У країні зведено понад 360 церков і каплиць, багато з них являють собою пам'ятки архітектури. Всього в країні зареєстровано близько 30 релігійних об'єднань. На Мальті є свої парафії у англіканської церкви, що зберігаються ще з часів, коли Мальта була британською колонією, синагога, офіційна мечеть. Найпопулярнішою релігією після римсько-католицького християнства є іслам. Представники традиційних християнських конфесій – православної, вірмено-григоріанської – є нечисленними.

Площа території

Загальна площа становить 316 км².

Географічне положення

Мальтійський архіпелаг – це, насамперед, острови Мальта та Гозо. До нього також входять необжиті острови Святого Павла, Філфла та Коміно, а також крихітні островці Комінотта та Філфолетта. Довжина Мальти – 27 км, ширина – 15 км. Острів Гоцо удвічі менше від Мальти, а острів Коміно – лише 2 км завдовжки.

Найвища точка – вершина Та-Дмейрек (253 м над рівнем моря) – розміщена на південно-західному узбережжі острова Мальта.

Клімат

Клімат Мальти – середземноморський відповідно до класифікації кліматів Кеппена. Зима дуже м'яка, дощова, на противагу сухому і жаркому літу. Середньорічна температура становить +23 °С вдень і +16 °С вночі. У найхолодніший місяць – січень – температура коливається від +7 °С – +12 °С вночі до +12 °С – +20 °С вдень, у найспекотніший – серпень – від +20 °С – +24 °С вночі до +28 °С – +34 °С вдень. Рекордні зафіксовані значення температури: +2,6 °С і +43,1 °С.

Середньорічна відносна вологість становить 75,8%, коливаючись від 65% у липні до 80% у зимові місяці.

Рельєф

Острови Мальтійського архіпелагу материкового походження. Вони являють собою піднесені над рівнем моря високі ділянки підводного порогу, що простягається від острова Сицилія. Береги островів на півночі круті, обривисті, на півдні – зазвичай пологіші. Геологічно Мальтійські острови складені вапняками з тонкими прошарками глини і пісковиків. Відносно м'які вапняки легко піддаються вивітрюванню, і на них формуються родючі ґрунти, широко використовувані в землеробстві. На стародавніх щільних коралових вапняках розвинені типові червонуваті ґрунти, які погано піддаються обробці або взагалі непридатні для землеробства. На великій частині країни переважає рівнинний

рельєф. Тільки в північно-західній частині о. Мальта в результаті тектонічних рухів уздовж розломів відбулася диференціація підведених вапнякових блоків з крутими схилами і улоговин, виконаних крихкими відкладеннями. Найбільші висоти (до 253 м) розташовані поблизу південного узбережжя острова. На острові Мальта багато зручних гаваней, кращі з них – біля міста Валлетта. Південний берег острова – вирівняний крутий. З моря острови здаються майже абсолютно плоскими. Але зблизька видно, що пологі схили чергуються з неглибокими долинами і виступами. Подекуди трапляються широкі карстові западини та інші карстові форми рельєфу.

Водні ресурси

Особливістю природних умов Мальти є нестача води. Мальта – єдина країна в Європі, в якій відсутні постійні ріки, озера і власні джерела прісної води. Влітку річки часто пересихають, а мізерні атмосферні опади швидко випаровуються або проходять у карстові пустоти. Підземні води часто засолені, хоч їх досить широко використовують для пиття, поливу та інших господарських потреб; дощову воду жителі збирають у різні ємкості. Але все ж води не вистачає, і її навіть привозять на Мальту з острова Сицилія.

Економіка

Валовий внутрішній продукт у 2012 р. становив 9,6 млрд дол. США, у тому числі на душу населення – 22,8 тис. дол. США.

Промисловість Мальти представлена такими галузями, як електроніка, корабельне будівництво та ремонт, будівництво, текстильна, швейна, взуттєва промисловість, виробництво тютюну.

Суднобудівна і судноремонтна промисловість становить в основному державний сектор економіки, в якому працює близько 48 тисяч осіб, тобто майже 1/3 від загальної кількості зайнятих у країні, виконує замовлення на ремонт і технічне обслуговування зарубіжних судів. Новою галуззю є електронна промисловість. Найбільше підприємство з кількістю працівників понад 2,4 тис. осіб належить італійській компанії, що випускає інтегральні схеми для комп'ютерів. Також на Мальті розміщена низка великих підприємств, які потребують висококваліфікованої робочої сили, пов'язаних з виробництвом мікročіпів (*ST Electronics*), друкуванням грошових знаків (*De La Rue*), обслуговуванням літаків (*Lufthansa Technics*), програмуванням тощо.

Сільське господарство відіграє незначну роль в економіці країни і все ще ведеться традиційними способами, більшість продовольчих продуктів імпортується. Через бідність ґрунтів і нестачу вологи жителі обробляють лише близько половини всієї території. Дрібні селянські господарства розташовані в низинах або на штучних терасах схилів. Уряд надає активну технічну допомогу цьому сектору економіки, без якої він практично припинив би своє існування. Площа оброблюваних земель скоротилася насамперед за рахунок відчуження найменш продуктивних угідь.

Хоча поля здебільшого обробляються вручну, тут знімають по два, а іноді й по три врожаї на рік. Головні культури – картопля, помідори, солодкий перець,

капуста і цибуля. Картоплі збирають два врожаї, ранню картоплю вивозять в Італію і Францію. Вирощують також пшеницю, кукурудзу, ячмінь. Пшениці на Мальті вирощується недостатньо, тому продовольче і фуражне зерно ввозиться. Сильні вітри з моря часто шкодять насадженням, через це цитрусові зазвичай вирощують у дворах чи на ділянках, огорожених кам'яними стінами.

Транспорт

Автомобільний транспорт. Транспорт Мальти в основному задовольняє внутрішні потреби. Залізниць немає, але мережа автомобільних доріг досить розгалужена. У країні налічується понад 60 тис. автомобілів, з них понад 40 тис. – легкових і близько 700 автобусів. Автобусне сполучення є між усіма містами.

Паромне сполучення. Сполучення між островами Мальта, Гоцо та Коміно забезпечують паромні переправи. Паромне сполучення здійснюється з Лівією (Тріполі) та Італією (Позцалло).

Морський транспорт. Для зв'язку між островами та з іншими країнами використовується морський транспорт, який відіграє величезну роль.

На острові є 3 зручних порти, у кожного з яких своє призначення. Перший – Велика Гавань – є найстарішим портом острова, який існував ще з римських часів. Туди регулярно заходять величезні круїзні лайнери: завдяки своїм туристичним перевагам Мальта є мало не обов'язковим місцем відвідування, передбачене середземноморськими екскурсійними турами. Другий порт – Марсамшетт – є стоянкою для яхт і катерів. Найважливішим же портом острова є Марсашлокк – один з найбільших глибоководних морських портів Середземномор'я. Держава, а після приватизації і приватні власники вклали кошти в модернізацію порту, і на сьогодні він може приймати найбільші діючі контейнеровози.

Мальтійський торговельний флот налічує 1323 судна (вантажопідйомністю 1000 т і більше). Зареєстровані під “зручним прапором” судна зарубіжних держав: Греція – 627, Туреччина – 84 та ін.

Авіатранспорт У першій половині ХХ ст. на Мальті було побудовано три аеропорти – “*Ta'Qali*”, потім “*Hal Far*” і “*Luqa*”. Перші два після Другої світової війни були визнані морально застарілими, їх переобладнали і тепер вони не використовуються за призначенням.

Нині реально працює тільки один аеропорт – Мальтійський міжнародний аеропорт у муніципалітеті Луа. У 1958 р. він зазнав першої масштабної реконструкції, в 1977 р. – другої, а сучасна його будівля введена в експлуатацію 25 березня 1992 р. Загальна площа аеропорту займає майже 20% всієї території острова Мальта. Мальтійський міжнародний аеропорт має в розпорядженні злітно-посадкову смугу з бетонним покриттям довжиною 3047 м. Національна авіакомпанія “*Air Malta*” здійснює рейси за 36 напрямками в Європу та Північну Африку. Авіакомпанія підтримує партнерські відносини та проводить спільні польоти з авіакомпанією *Lufthansa*, яка забезпечує технічне обслуговування аеропорту Мальти. “*Air Malta*” володіє пакетом акцій авіакомпанії “*Medavia*”, що здійснює перельоти переважно в межах Лівії.

Туризм. Основна галузь економіки Мальти – це туризм: курортно-лікувальний, спортивний, пізнавальний. Понад 24% ВВП створюється саме у сфері туризму.

Щорічно мальтійські острови відвідують понад 1 млн осіб. Переважну більшість іноземних туристів, що приїжджають до Мальти, становлять англійці (42,8%), німці (13,1%) та італійці (10,3%). Республіка Мальта – це країна цілорічного туризму. Більша частина мандрівників Мальту відвідує влітку (з червня по серпень – близько 40%). Проте в інші пори року на Мальту теж приїжджають туристи: близько 15% взимку, а восени та весною їх кількість збільшується відповідно до 25 та 20%. Тому й більшість готелів працює цілий рік.

Відома й інша, більш сучасна культурна мотивація туризму на Мальту – навчання англійській мові. Майбутнім студентам тут надається найширша свобода вибору між різноманітними мовними курсами, програмами, формами навчання та особистими викладачами, місцями і способами проживання учнів. У результаті на англійській Мальті виявляється можливим повне “занурення” в англійську мовне середовище на весь період навчання. Сьогодні на Мальті діє понад 30 офіційно зареєстрованих шкіл, що спеціалізуються на навчанні іноземців англійській мові. Найвідоміші з них: “*international school of English*” при Мальтійському університеті в м. Гзіра; “*Inlingua School of Languages*” в Слім, “*European School of English*” в Гзіра, “*AM Language Studio*” в Сан-Джуліанс і “*Kalypso Academy of English Lanuage*” у м. Надур на острові Гозо.

Всесвітній Економічний Форум опублікував дослідження “*Travel and Tourism Competitiveness Report 2012*”, яке, по суті, є рейтингом країн з позицій їх привабливості та конкурентоспроможності як туристичного напрямку. Мальта зайняла в ньому 24-те місце серед 140 країн світу, які ввійшли до цього рейтингу. Для порівняння: рейтинг Росії – 63-тє місце, України – 76-тє місце, а лідерами списку стали Швейцарія, Німеччина, Австрія та Іспанія.

Зовнішньоекономічні зв'язки

З урахуванням обмеженості внутрішнього ринку, в основному експортної спрямованості виробничого сектора при одночасній залежності від імпорتنих поставок мінеральних видів сировини, машин та обладнання, а також споживчих товарів, ключове значення для розвитку економіки країни мають зовнішньоекономічні зв'язки, які орієнтовані на країни Євросоюзу, а також на США.

Мальтійський *експорт* – це переважно машини і транспортне устаткування, інші вироби. Основні країни-партнери: США (15,7%), Франція (15,5%), Сінгапур (14,5%), Великобританія (11,2%), Німеччина (10,8%).

Головні статті *імпорту* – продукція машинобудування, продовольство, енергоносії та хімічні продукти. На продукцію машинобудування та транспортне обладнання припадає близько половини експортних доходів країни. Основні країни-партнери: Італія (25,4%), Франція (13,1%), Великобританія (12,0%), Німеччина (8,9%), США (5,2%), Сінгапур (4,1%).

Конституція

Конституція прийнята на референдумі 4 травня 1964 р., схвалена британським Парламентом у липні того ж року. Прийняття Конституції супровод-

жувалося тривалим процесом переговорів з Великобританією щодо здобуття державної незалежності.

Зміни до Конституції приймаються Парламентом простою або кваліфікованою більшістю голосів. У деяких випадках зміни потребують схвалення народом через процедуру референдуму.

Адміністративно-територіальний поділ

У 1993 р. Мальта була розділена на 68 місцевих рад (муніципалітетів), які є основною формою місцевого самоврядування. Проміжного рівня між місцевими радами та національним Урядом не існує. Рівні у 6 округів (5 на головному острові) і в 3 регіони (2 на головному острові) застосовуються в статистичних цілях.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава, за змістом правління – конституційна, за найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська, за формою правління – республіка.

Глава держави

Главою держави є Президент, якого обирає на 5 років Палата представників. Призначеною на посаду Президента Мальти не може бути особа (ст. 48 Конституції Мальти), яка не є громадянином Мальти, або займає чи займала посаду Головного судді або іншого судді у Вищих судах, або є невідповідною для призначення на будь-яку публічну посаду або для її виконання відповідно до Конституції.

Президент призначає Прем'єр-міністра з числа депутатів Палати представників і за його рекомендацією – інших міністрів, а також голову Верховного суду, суддів і генерального прокурора. Прийняті в 1988 р. поправки до Конституції розширили президентські прерогативи. Ними, зокрема, передбачене створення органу із представників усіх партій під головуванням Президента, у віданні якого перебувають такі важливі питання, як оборона країни, міжнародні відносини тощо.

Щоразу, коли посада Президента є тимчасово вакантною і поки новий Президент не призначений, а також коли особа, яка займає цю посаду, перебуває поза межами Мальти або у відпустці, або з якої-небудь причини не здатна виконувати функції, покладені на неї Конституцією, ці функції повинна виконувати особа, яку Прем'єр-міністр після консультації з лідером опозиції може призначити або, якщо в Мальті немає особи, призначеної таким чином і здатної виконувати такі функції, – Головний суддя.

Президент може бути відсторонений з посади згідно з резолюцією Палати представників на підставі нездатності виконувати функції його посади (як через тілесну чи душевну неміч, так і з іншої причини), а також на підставі його негідної поведінки.

Законодавча влада

Законодавчу владу здійснює Парламент у складі Президента і однопалатного Парламенту – Палати представників, що є даниною британській конституційній традиції.

Палата представників формується шляхом загальних і прямих виборів за пропорційною системою. Чисельність Палати Конституцією не визначена, проте зазначено, що її має час від часу визначати сам законодавчий орган. Зазвичай однопалатна Палата представників має 69 місць. При цьому додаткові місця даються партії, що набрала найбільшу кількість голосів при загальному голосуванні, для забезпечення законодавчого більшості.

На виборах 2013 р. (наступні очікуються в 2018 р.) до складу Палати представників увійшло 69 депутатів, що були обирали на 5 років шляхом прямих виборів на основі пропорційного представництва.

Громадяни володіють виборчим правом з 18 років.

До особливостей організації Палати представників слід віднести те, що її спікер може бути обраний і не з числа депутатів; у цьому разі він стає членом Палати.

Конституція не обмежує коло питань, за якими Палата представників правомочна приймати закони. У ній закріплено, що Парламент повинен видавати закони з метою підтримання “світоустрою і хорошого правління Мальтою” (ст. 65). Єдина вимога, що висувається до законодавчої діяльності Палати представників, – обов’язкова відповідність прийнятих законів положенням Конституції. Згідно зі ст. 72 Конституції законопроекти повинні бути прийняті Палатою представників і схвалені Президентом. Якщо законопроект представлений Президенту на схвалення, він повинен невідкладно підписати законопроект, що схвалюється. Зазначено, що законопроект не повинен стати законом, якщо він не був належним чином прийнятий і схвалений відповідно до чинної Конституції. Схвалений Президентом закон має бути невідкладно опублікований у “*Gazette*” і не повинен набувати чинності, поки він не опублікований, але Парламент може відкласти введення в дію будь-якого такого закону і надати законам зворотної сили.

Статтею 73 Конституції визначено особливості підготовки та затвердження фінансових законопроектів, а також те, що крім як за рекомендацією Президента, підписаною міністром, Палата представників не повинна:

- розглядати будь-який законопроект (включаючи будь-яку зміну в проекті), який, на думку головної особи, створює приписи для однієї з наступних цілей: для встановлення або збільшення будь-якого податку на доходи або інші фонди Мальти або для об’єднання або реструктуризації будь-яких боргів перед Мальтою;

- розглядати будь-яку пропозицію (включаючи будь-яку зміну пропозиції), результатом чого могло б бути, на думку головної особи, створення припису заради будь-якої з вищеназаних цілей; або

- отримувати будь-яку петицію, яка, на думку головної особи, містить прохання про створення припису заради однієї з вищеназаних цілей.

Конституцією Мальти також врегульовано питання головування, кворуму та більшості, що мають певні особливості.

Згідно зі ст. 69 головувати на будь-якому засіданні Палати представників повинен: спікер, або за його відсутності – заступник спікера, або за відсутності спікера і заступника спікера – член Палати (який не є міністром або парламентським секретарем), якого Палата може обрати з цією метою.

Статтею 70 визначено, що кворум Палати представників повинен становити 15 її членів, а особа, що головує на засіданні Палати, не повинна бути включена в підрахунок кворуму.

Статтею 71 уточнено поняття більшості при певних процедурних моментах. Зазначено, спікер не повинен голосувати, якщо з будь-якого питання голоси не розділилися порівну, в цьому разі він повинен мати і подати вирішальний голос. Будь-яка інша особа повинна, коли вона головує в Палаті представників, утриматися від подачі власного голосу як члена Палати і, якщо з будь-якого питання голоси розділені порівну, мати і подати вирішальний голос.

Палата може бути достроково розпущена Президентом з ініціативи Глави Уряду. Однак Президент уповноважений відмовитися розпустити Палату, якщо, на його думку, розпуск іде в розріз з інтересами країни.

Виконавча влада

Виконавча влада формально належить Президентові. Відповідно до ст. 78 Конституції Мальти виконавча влада Мальти повинна здійснюватися Президентом як безпосередньо, так і через підлеглих йому посадових осіб, згідно з приписами Конституції. Водночас реальним носієм виконавчої влади є Уряд країни – Кабінет Мальти, що включає Прем'єр-міністра та міністрів. Кабінет Мальти повинен здійснювати загальне керівництво і контроль у сфері державного управління і бути колективно відповідальним за це перед Парламентом.

Прем'єр-міністра призначає Президент з числа депутатів, які користуються підтримкою парламентської більшості. За поданням глави Уряду Президент призначає міністрів (також зі складу Палати). Прем'єр-міністр – ключова фігура у сфері управління державними справами.

Партія, яка отримала меншу кількість голосів на виборах, стає опозиційною, а її лідер – офіційно визнаним лідером опозиції.

Уряд визначає основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики і готує найбільш важливі законопроекти, ухвалення яких контролюється урядовою більшістю в Парламенті.

Прем'єр-міністр повинен забезпечувати повну інформованість Президента про ведення державних справ Урядом Мальти і надання йому такої інформації, яку Президент може запросити стосовно будь-яких окремих питань, що належать до компетенцій Уряду Мальти.

Президент, діючи за порадою Прем'єр-міністра, може призначати парламентських секретарів з числа членів Палати представників для надання допомоги міністрам у виконанні ними обов'язків.

Характерно, що в Конституції передбачено можливість вотуму недовіри лише Прем'єр-міністрові. Проте вираження такої недовіри тягне за собою відставку всього кабінету.

Міністерства: Секретаріат Прем'єр-міністра; європейських справ та імплементації передвиборчих маніфестів; закордонних справ; освіти та зайнятості; сталого розвитку, навколишнього середовища та кліматичних змін; транспорту та інфраструктури; у справах Гозо; соціального діалогу, у справах споживачів та громадянських свобод; економіки, інвестицій та малого бізнесу; фінансів; енергетики та охорони здоров'я; у справах сім'ї та соціальної солідарності; юстиції, культури та місцевого самоврядування; туризму; внутрішніх справ та національної безпеки.

Агентства: Національне агентство у справах дітей, сім'ї та громади; Агентство *Support*, що покликане підвищувати якість життя осіб з обмеженими можливостями за допомогою інноваційних персоналізованих засобів підтримки, експертного досвіду та пропаганди; Агентство *Sedqa*, яке є національним та некомерційним, що повністю фінансується державою та працює у сферах наркозалежності та токсикоманії, ігроманії та інших залежностей; Мальтійське агентство з інформаційних технологій.

Управління: радіомовлення; захисту ненароджених дітей; житлового будівництва; з питань азартних ігор; управління зв'язку; з конкуренції та у справах споживачів; Департамент ресурсів; з питань навколишнього середовища та планування; лікарських засобів; Департамент статистики; з туризму; Національне управління з упровадження Конвенції про хімічну зброю; Національне управління зайнятості; охорони праці та безпеки; транспорту.

Судова влада

Органом конституційного контролю є Конституційний Суд. У систему судів загальної юрисдикції входять Апеляційний суд, Кримінальний апеляційний суд, а також Цивільний, Комерційний та Кримінальний суди.

Крім того, в країні діють магістерські суди. Вони складаються з мирових суддів. Ці суди розглядають справи з незначних проступків і цивільних спорів. Також у країні діють трибунали з адміністративних і трудових спорів.

На Мальті також існують нижчі суди, що мають такі повноваження і юрисдикцію, які можуть бути передбачені будь-яким законом, чинним у певний час у країні. Магістрати нижчих судів призначаються Президентом за поданням Прем'єр-міністра. При призначенні на посаду або виконуючим обов'язки магістрату нижчих судів враховується вимога щодо наявності практики роботи адвокатом не менше від семи років. Магістрат нижчих судів повинен звільнити свою посаду після досягнення віку 60 років.

Статтею 101-а Конституції передбачено створення Комісії із здійснення правосуддя. До її складу мають входити Президент, який повинен бути її головою, і 9 інших членів, а саме:

- Головний суддя, який повинен бути заступником голови та головувати в Комісії в відсутність її голови;
- Генеральний атторней (прокурор) – за посадою;
- 2 члени, обрані на 4 роки судьями Вищого суду з їхнього середовища;
- 2 члени, обрані на 4 роки магістратами нижчих судів з їхнього середовища;

– 2 члени, призначені на 4 роки, з яких один призначається Прем'єр-міністром, а другий – лідером опозиції; причому в будь-якому разі кожен з них має бути особою віком понад 45 років, яка користується в суспільстві загальною повагою і має репутацію непохитно моральної і чесної людини;

– Президент Палати адвокатів – за посадою.

Комісія з відправлення правосуддя згідно з Конституцією має такі функції:

– нагляд за діяльністю всіх вищих і нижчих судів і вироблення таких рекомендацій міністру, відповідальному за правосуддя, про засоби, що представляються Комісії як основні для більш ефективного функціонування таких судів;

– надання порад міністру, відповідальному за правосуддя, з будь-якого питання, що належить до організації здійснення правосуддя;

– надання пропозицій про будь-які призначення, які здійснюються відповідно до Конституції за дорученням Прем'єр-міністру;

– складання проекту кодексу чи кодексів етики, що регулюють поведінку осіб, які здійснюють судову владу;

– складання кодексу або кодексів етики, що регулюють професійну поведінку осіб, які належать до цих професій, за порадою Комітету у справах адвокатів і правових повірених;

– привертання уваги будь-якого судді або магістрату до будь-якого питання в будь-якому суді, в якому він засідає, що сприяє ефективному і належному функціонуванню цього суду, та привертання уваги будь-якого судді або магістрату до поведінки будь-якої особи, що може впливати на довіру до нього, або до будь-якого недоліку з його боку в дотриманні будь-якого кодексу або кодексів етики, що його стосуються;

– підтримання відповідно до законів порядку, самоконтролю і дотримання правил посадової поведінки адвокатів і правових повірених, які працюють за їх професією;

– інші функції, які можуть бути покладені на цю Комісію законом.

Аудит

Для забезпечення контролю за рахунками всіх департаментів і служб державної влади Мальти, включаючи служби Комісії державної служби, Служби клерка Палати представників і всіх вищих і нижчих судів, у Мальті запроваджена посада Директору аудиту. Директор аудиту, посада якого є державною, призначається Президентом за представленням Прем'єр-міністра і звільняється після досягненні 60-річного віку.

Директор аудиту або будь-яка уповноважена ним особа має доступ до всіх книг, записів, звітів та іншими документів, що стосуються цих рахунків. При виконанні своїх функцій Директор аудиту не повинен бути підпорядкований керівництву або підлягати контролю будь-якої особи або органу влади.

Директор аудиту представляє свої звіти міністру, відповідальному за фінанси, який повинен подбати про те, щоб ці звіти були подані Палаті представників протягом 30 днів після їх отримання цим міністром, або якщо Пала-

та представників не засідає, – протягом 30 днів після початку найближчого засідання Палати представників.

Управління в територіальних одиницях

Місцеве самоврядування організується відповідно до адміністративного і територіального поділу Мальти. Адміністративно країна розділена на 68 місцевих рад (муніципалітетів).

Місцеве самоврядування почало функціонувати з 1993 р., коли Палата представників затвердила Закон “Про місцеві ради” від 30 червня 1993 р. (Закони Мальти, глава 363). Цим Законом створено місцеві ради і визначено їх повноваження. Закон є актом первинного законодавства, і на його основі розроблено підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють фінансові, тендерні, аудиторські, кадрові та інші питання, віднесені до компетенції органів місцевого врядування.

В основу Закону “Про місцеві ради” покладено модель Європейської хартії місцевого самоврядування Ради Європи. Мальта підписала і ратифікувала цю хартію, тим самим взявши зобов’язання втілювати в життя її принципи. 21 грудня 1999 р. і в лютому 2005 р. до Закону було внесено суттєві зміни. Ще одним важливим кроком, спрямованим на розвиток місцевого самоврядування на Мальті, стало закріплення відповідних положень у мальтійській Конституції. 24 квітня 2001 р. Законом № XIII від 2001 р. Конституція була доповнена таким положенням: “У державі запроваджується система місцевого самоврядування, за якою територія Мальти поділяється на кількість регіонів, яка може час від часу визначатися законом. Управління в кожному регіоні здійснюється місцевою радою, яка обирається мешканцями регіону і засновується та діє відповідно до положень закону, який може прийматися час від часу”.

Місцева рада обирається населенням пропорційно до його чисельності на 3 роки. Виконавчий секретар призначається радою на 3 роки, очолює виконавчу, адміністративну і фінансову служби комуни. Мер обирається радою з-поміж своїх членів на 3 роки. Він є політичною фігурою і представляє раду, головує на її засіданнях. До основних повноважень місцевих рад віднесено: утримання парків, спортивних центрів, центрів дозвілля, утримання доріг, освіти, охорону здоров’я, збереження громадського порядку.

Місцеве самоврядування на Мальті запроваджено відносно недавно і тому досі перебуває в процесі становлення, але мальтійський Уряд вже встиг здійснити низку реформ з метою посилення місцевої влади. Через 15 років після запровадження місцевого самоврядування Уряд Мальти провів загальнонаціональні консультації і реалізував реформи, що розширили повноваження органів місцевого самоврядування. Найбільш актуальним починанням Уряду було введення нової схеми політичного управління, за якою територію Мальти було поділено на 5 регіонів. Завдяки цій ініціативі, що була реалізована після реформи місцевих рад (Закон № XVI, 2009 р. “Про внесення змін до Закону про місцеві ради”), до законодавства було введено положення про створення п’яти регіональних комітетів. Права та обов’язки комітетів було визначено правовим застереженням № 320 від 2011 р., до яких серед іншого входить:

- забезпечення належного обслуговування та експлуатації вуличного освітлення відповідно до національних та міжнародних стандартів;
- забезпечення дотримання законодавства з питань, делегованих комітету, та нагляд за всіма населеними пунктами в межах компетенції комітету, включаючи повноваження, необхідні для притягнення до відповідальності за результатами дій, спрямованих на забезпечення дотримання законодавства;
- організація культурних заходів, що всіляко популяризують регіон;
- охорона природного та міського середовища регіону, вжиття всіх необхідних заходів щодо забезпечення максимально ефективного використання енергії та належного поводження відходами й управління ініціативами з питань зміни клімату.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях EBRD, ECB, EIB, IBRD/World Bank, IMF, IMO, WTO, ICAO, ILO.

2.17. Нідерланди

Нідерланди (Королівство Нідерланди) – країна, розташована на заході Європи на березі Північного моря. Складається із західноєвропейської території та Антильських островів Бонайре, Саба та Сінт-Естатіус, разом з островами Аруба, Кюрасао та Сінт-Мартен (які мають особливий статус). Загальна довжина кордонів становить 1027 км, з них: кордон з Німеччиною (577 км), з Бельгією (450 км). Берегова лінія має довжину 451 км.

Вступ до ЄС – 25 березня 1957 р.

Державний Прапор – полотнище, що складається з трьох горизонтальних смуг червоного (верхня), білого (середня) і синього (нижня) кольорів.

Державний Герб – Великий Герб Королівства Нідерландів – особистий герб монарха. Коронований лев, який тримає у своїй правій лапі срібний меч із золотим державцем, у блакитному полі із сімома стрілами позначає сім областей Союзу Утрехта. Щит коронований королівською (голландською) короною і підтримується двома левами.

Столиця – Амстердам (населення – 810 тис. осіб).

Великі міста: Роттердам (населення – 616,5 тис. осіб); Гаага (507,5 тис. осіб); Утрехт – (321,9 тис. осіб); Ейндговен – (212,3 тис. осіб); Тілбург (203,5 тис. осіб); Алмере (185,7 тис. осіб); Гронінген – (184,2 тис. осіб); Бреда (171,9 тис. осіб); Неймеген (161,9 тис. осіб); Енсхеде (156,1 тис. осіб).

Населення

Чисельність населення становить 16,3 млн жителів.

У Нідерландах живуть дві корінні групи населення – нідерландці і фризи, а також велика кількість іммігрантів. Етнічний склад населення: 80,7% – нідерландці, 2,4% – німці, 2,4% – індонезійці, 2,2% – турки, 2% – суринамці, 2% – марокканці, 1,5% – індійці, 0,8% – анталіанці і арубанці і 6% – інші етнічні групи.

Щільність населення – 403 особи/км².

Нідерланди – найбільш густонаселена країна Європи (за винятком кількох країн-карликів).

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив: 81,2 роки (чоловіки – 79,3, жінки – 83).

Освіта

Кількість освічених людей у віці 15–65 років становила на 2011 р. 10,9 млн осіб. У Нідерландах обов'язкове безкоштовне навчання для дітей і підлітків у віці до 16 років. Початкову школу відвідують діти з п'яти (а за бажанням батьків – з чотирьох) до 12 років. Її відрізняє велика різноманітність навчальних програм. Відвідування середньої школи обов'язкове для кожної дитини віком від 12 до 16 років. Вищу освіту можна здобути в коледжі, університеті або у Відкритому університеті (вечірнє або заочне навчання). У країні діють 13 університетів (найстаріший університет Нідерландів – Лейденський, заснований ще у 1575 р.). Відкритий університет для дорослих. Вища освіта зазвичай розрахована на шестирічний курс навчання.

Мова

У державі дві мови є офіційними – нідерландська та фризська (фризська є однією з двох офіційних мов тільки в провінції Фрисландія).

Релігія

Історично в Нідерландах переважає християнство. Християнська місіонерська діяльність на території сучасних Нідерландів почалася в кінці VII – на початку VIII ст. і до початку IX ст. країна була повністю християнізована, Утрехтська кафедра в цей же період набула статусу провідної в країні.

Нова Конституція Нідерландів, прийнята в 1848 р., гарантує свободу діяльності будь-яких релігійних організацій.

Крім християн, у Нідерландах досить значна кількість мусульман, переважно із числа емігрантів, з давніх часів у Нідерландах існує єврейська спільнота. У сучасних Нідерландах за релігійними поглядами населення розподіляється таким чином: римо-католики – 30%, протестанти – 20% (з них нідерландські реформісти – 11%, кальвіністи – 6%, інші протестанти – 3%), мусульмани – 5,8%, іншого віросповідання – 2,2%, атеїсти – 42%.

Площа території

Загальна площа території країни становить 41,5 тис. км², з них суходіл – 33,9 тис. км², внутрішні води – 7650 км². Площа сільськогосподарських угідь становить 1,8 млн га, ріллі – 1 млн га.

Географічне положення

Нідерланди розташовані в західній частині Середньоевропейської рівнини. З півночі та заходу країна омивається водами Північного моря. Уздовж берегів простягаються піщані дюни, вати, марші та осушені людиною морські території. В цьому полягає унікальність Нідерландів. Приблизно 50% території лежить нижче від рівня моря, третина має висоту лише близько 1 м, і

тільки на півдні Нідерландів місцевість підвищується до 30 м і більше. Сама назва країни в перекладі означає “низинні землі”, що пояснюється розташуванням країни у плоских низовинах дельт річок.

На території країни дуже густа річкова мережа. У цілому більшість ґрунтів Нідерландів є підзолистими, але поряд з Північним морем трапляються і родючі мулкуваті ґрунти, а по долинах річок – алювіально-лугові. Польдери майже повністю використовуються для потреб сільського господарства, складені переважно глинами і торфами.

Клімат

У цілому клімат Нідерландів помірний, морський, для нього характерні нежарке літо і досить теплі зими. Середня температура липня +16 °С – +17 °С, січня – близько +2 °С на узбережжі і трохи холодніше вглиб континенту. Абсолютний максимум температури повітря (+38,6 °С) був зареєстрований 23 серпня 1944 р. у Варнсвелде, абсолютний мінімум (-27,4 °С) – 27 січня 1942 р. у Вінтерсвейк.

Сонячних днів мало, погода мінлива, часто виникають сильні тумани. При потраплянні холодного повітря зі сходу нижня течія річки Рейн та озеро Ейсселмер замерзають. Опадів випадає 650–750 мм за рік, в основному у вигляді дощу. Снігопади дуже рідкі.

Рельєф

За рельєфом країна поділяється на 2 частини. На півночі та заході розміщені низько лежачі землі, більша частина яких розташована в дельті річок Рейн, Маас та Шельда. По берегу моря тягнеться смуга піщаних дюн шириною до 405 м та висотою до 60 м, які разом із системою гребель, дамб та шлюзів захищають низинні родючі землі (марші) від затоплення.

Південна та східна частини країни лежать вище від рівня моря. На сході переважають горбисті ландшафти, а південний район займають піщано-глинисті рівнини, які переходять у горбисто-лесові ландшафти передгірної частини Арденн. В найпівденнішій частині Лімбургу місцевість підвищується до 300–320 м. Тут, на вапняковому плато, яке розчленоване річковими долинами, розміщена і найвища точка Нідерландів – гора Валсерберг заввишки 321 м. На схід від маршів розташовані горбисті ділянки рівнини (гести), складені льодовиковими відкладами. На південний схід від озера Ейсселмер зберігся моренний рельєф – гряди висотою до 106 м.

Гідрографія

На території Нідерландів гирла великих європейських рік: Рейна, Мааса та Шельди утворюють спільну величезну дельту. Річки повноводні протягом року, їх русла спрямлені та з'єднані каналами, а стік зарегульований. Наноси приводять до того, що русла річок повільно піднімаються над навколишніми низовинами, через що більшість річок обнесена захисними валами. Рукави та естуарії річок, а також озера з'єднані між собою численними каналами, найбільші серед яких: Корбулона, Гент-Терньюзен, Амстердам-Рейн, Нордзе-канал та Юліана-канал.

Між Західно-Фризькими островами та континентальною частиною Нідерландів розташована затока Ваддензе, яка є частиною Північного моря і має невеликі глибини. У країні досить багато озер. У південно-західній частині розміщене озеро Гревелінген. У Фрисландії є група озер, які розташовані нижче від рівня моря: Флюссен, Слотермер, Тьокемер, Снекермер. На півночі країни розташоване озеро Лауверсзе, яке раніше було затокою моря.

Економіка

Нідерланди – високорозвинена індустріальна країна з інтенсивним високопродуктивним сільським господарством.

Валовий внутрішній продукт становить 800,2 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 47,6 тис. дол. США. Прямі зарубіжні інвестиції – 6 млрд дол. США.

Промисловість

Промисловий сектор економіки Нідерландів, як і інші галузі, має комерційну орієнтацію і певну спеціалізацію.

У 2000 р. іноземні капіталовкладення в промисловість Нідерландів скоротилися. Основна їх маса надходила з країн Європейського Союзу, переважно з Німеччини і Великобританії.

Частка американських капіталовкладень становила 1/6, приблизно стільки ж припадало на швейцарські інвестиції.

У кінці ХХ ст. в промисловості Нідерландів було зайнято приблизно 28% від працездатного населення, тоді як у сфері послуг – 67%, а в сільському господарстві і рибальстві – 5%.

Гірнична промисловість. Мінерально-сировинний сектор економіки Нідерландів включає переважно видобуток нафти та газу.

Нафтогазова промисловість. Нафтові і газові родовища розробляються Нідерландською нафтовою компанією, створеною концернами “Ройял Датч Шелл” і “Ессон”. Проте за рахунок місцевої нафти задовольняється лише незначна частина потреб країни.

Видобуток сирої нафти в 2001 р. становив 1,6 млн м³ (1,7 млн м³ у 2000 р.). В Нідерландах розвинута нафтохімічна промисловість, яка включає очищення і переробку нафти. Потужність нафтоперегінних заводів різко зросла у 1990-ті рр. У 2000-ні рр. близько 90% місцевої та імпоротної нафти обробляється в Пернісі поблизу Роттердама. У 2012 р. було перероблено понад 2,6 млн т нафти.

У 2012 р. видобуток природного газу становив близько 72,9 млрд м³ (у 2002 р. близько 67,8 млрд м³). На цьому рівні видобуток планується зберегти до 2015 р. Компанія *Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM)*, якою володіють *Shell* та *Esso*, продукує близько 75% природного газу.

Металургія. Власної сировинної залізорудної бази Нідерланди не мають, проте створили вітчизняну чорну металургію.

Після Першої світової війни було засноване невелике металургійне підприємство “Хоховенс” у Велсені, що випускало чавун і сталь. Пізніше на узбережжі країни з’явилися нові металургійні підприємства на базі руд з високим вмістом заліза,

які імпортують з Франції і Швеції. Завод “Хоховенс” налагодив зв’язки з підприємствами Рурського басейну, що дало змогу вдосконалити власне виробництво.

Обсяг металургійної продукції Нідерландів невеликий: у 2012 р. було вироблено 5,5 млн т сталі і 3,7 млн т прокату.

Усі великі металургійні підприємства розташовані на узбережжі рік і працюють на рудах з високим вмістом заліза, що імпортується з Франції і Швеції. Центром виробництва чорної металургії є м. Еймейден (поблизу Амстердама). Основою *кольорової металургії* також є імпортна сировина: олово і свинець виробляють в Арнемі, цинк та кадмій – у Бюделі, алюміній – у Делфзейлі і Фліссінгені.

Олов’яна промисловість. У середині ХХ ст. і пізніше Нідерланди були однією з провідних країн світу по виробництву олова, яке розвивалося на базі імпорту сировини з колишньої колонії Індонезії. У 1967 р. Нідерланди займали 4-те місце у світі по виробництву олова, але в 1972 р. воно було повністю припинене.

Алюмінієва промисловість у ХХ ст. розвивалася швидкими темпами: виробництво цього металу в 1967 р. становило 32,5 тис. т, у 1976 р. – 255 тис. т, у 1994 р. – 405 тис. т. Наприкінці ХХ ст. Нідерланди стали одним з головних постачальників алюмінію на світовий ринок.

Паливно-енергетичний комплекс. Нафтовидобувна промисловість країни (видобуток нафти становить 2,2 млн т) сконцентрована на південному сході провінції Південна Голландія (район Схонебек). Видобуток природного газу (щорічно понад 84 млрд м³) зосереджений на півдні провінцій Дренте та Південна Голландія. Виробництво електроенергії у 2003 р. становило 88,3 млрд кВт•год. Основою електроенергетики Нідерландів є потужні ТЕС, які виробляють понад 90% необхідної електроенергії. У країні швидко розвивається атомна енергетика, діють дві АЕС потужністю понад 520 тис. кВт•год.

Машинобудування. Ця галузь є найбільш розвинутою в нідерландському господарстві. Електротехнічна промисловість, яка виготовляє електромотори, устаткування для електростанцій, світильники, електронне устаткування, радіоприймачі, магнітофони, телевізори тощо, виробляє 1/3 усієї продукції галузі. Нідерландська радіоелектроніка й електротехніка представлені найбільшим у світі концерном “Філіпс” (офіс у м. Ейндховені). Суднобудування сконцентроване у районі між Роттердамом і Дордрехтом, в Амстердамі, Алкмарі тощо. У країні розвивається будівництво океанських лайнерів, вантажних та рибпромислових суден, яхт, буксирів тощо. Деякі верфі мають плавучі доки. В автомобілебудуванні переважають філії іноземних автомобільних концернів “Форд”, “Дженерал моторс” та ін. Виробництво легкових і вантажних автомобілів щороку становить понад 110 тис. од. Авіабудування спеціалізується на виробництві легких і швидкісних літаків, гелікоптерів (у тому числі для військових цілей).

Хімічна промисловість. У Західній Голландії (Роттердам, Амстердам, Гелен, Делфзейл тощо) виготовляють пластмаси, мінеральні добрива, мило, лаки, хлор, соду, синтетичне волокно і гумові вироби. Світової популярності набула продукція нідерландської фармацевтичної промисловості.

Легка промисловість. Нідерланди – провідний експортер віскози. Текстильна промисловість країни також спеціалізується на випуску бавовняних і вовняних тканин. За виробництвом готового одягу в державі перше місце посідає Амстердам – один із найбільших у світі центрів швейної промисловості.

Харчова промисловість. У цій галузі виробляють олію, сир, молочний порошок, згущене молоко, маргарин, яйця, м'ясні, овочеві і фруктові консерви, шоколад та пиво. Країна експортує 1/4 продукції галузі. Зокрема, Нідерланди посідають 1-ше місце у світі за експортом молочних продуктів, 5-те місце в Європі з виробництва масла і 4-те – з виробництва сиру. Нідерланди – потужний виробник м'яса (2,9 млн т у 2012 р.), молока (11,7 млн т), сиру (695 тис. т), а також масла та яєць. Продуктивним є й птахівництво (бройлерного напрямку). Харчові підприємства рівномірно розміщені по території країни.

На сході і півночі країни видобувається сіль. В цій галузі працюють дві компанії, які разом виробляють 5,7 млн т солі: *Akzo Nobel* – близько 80%, а *Frisia* – 20%. У 2001 р. в країні видобуто 228 тис. т магнієвих солей.

Сільське господарство в Нідерландах є високоінтенсивним і важливим сектором економіки, хоча в ньому у 2005 р. було зайнято лише близько 1% населення країни і вироблялося не більше ніж 1,6% валового внутрішнього продукту. У 2005 р. сільськогосподарський експорт перевищив 17 млрд євро (понад 6% товарного експорту країни), близько 80% експорту споживають країни Євросоюзу (Німеччина – 25%, Великобританія – 12%). У структурі аграрного експорту переважають овочі та квіти (12 млрд євро) і продукти молочного тваринництва (5 млрд євро).

Земельні угіддя. Землі сільськогосподарського призначення займають близько 65% території країни. Приблизно 27% сільськогосподарських угідь зайнято орними землями, 32% – пасовищами і 9% покрито лісами. Частка пасовищ безперервно зменшується, за 1995–2005 рр. ці угіддя скоротилися на 8,2%, що пов'язано в основному з розширенням житлового будівництва.

За ґрунтом у Нідерландах ретельно доглядають, крім того, за кількістю внесених мінеральних добрив на 1 га країна у 2005 р. займала 1-ше місце у світі. Площа зрошуваних для сільськогосподарських потреб земель становить 5650 км².

Тваринництво. Найбільш поширене пасовищне тваринництво, на польдерах випасається понад 4,8 млн голів великої рогатої худоби (близько 3,5% від поголів'я худоби ЄС), 14 млн свиней і 1,9 млн овець, яких розводили у східних провінціях і на прибережних польдерах.

Молочне стадо у 2005 р. налічувало близько 1,4 млн голів (у середині 1980-х років – близько 2,5 млн голів), продуктивність молочного стада дуже велика – середні надії становлять понад 9 тис. л молока на рік.

Луки займають 1/3 усієї площі сільськогосподарських земель Голландії.

Рослинництво. Нідерландські фермери спеціалізуються на вирощуванні жита, вівса та кормового буряка на південному заході і південному сході країни. Пшеницю, ячмінь та цукровий буряк культивують у північних і західних районах. У 2012 р. у країні було зібрано 1,5 млн т пшениці, 238 тис. т ячменю,

39 тис. т жита і 6,2 млн т цукрового буряка. На всій території Нідерландів вирощують картоплю, кормові культури для худоби; з технічних культур – льон, рапс на насіння та цикорій.

Великі прибутки приносить вирощування фруктів (яблука, груші, вишні, сливи), овочів (капуста, цибуля, квасоля, шпинат, морква тощо), квітів, а також насіння та саджанців кущів і дерев. На продукцію садівництва припадає значна частина експорту.

Тепличне господарство. За площами, відведеними під тепличне господарство, Нідерланди займають 1-ше місце у світі. У теплицях Голландії вирощують великі врожаї винограду, помідорів, персиків. За 1994–2005 рр. площа теплиць зросла з 13 до 15 тис. га, обігріваються теплиці зазвичай за допомогою місцевого природного газу. Понад 60% захищеного ґрунту відведено під квітникарство, що перетворилося на потужну галузь господарства. Воно сконцентроване на території Рандстадту і в прилеглих районах Зеландії. Тут вирощують тюльпани, нарциси, анемони, гладіолуси, троянди, гвоздики, азалії та орхідеї. Регулярно проводяться квіткові аукціони (найвідоміший – в Алсмері). Лише 1/10 квітів продають у Нідерландах.

Енергетика. Енергетика Нідерландів базується на власному природному газі та імпортованій нафті. Запаси природного газу досягають 2400 млрд м³ і є найбільшими в Західній Європі. Видобуток становить 80–90 млрд м³ на рік (4-те місце в світі). Частина газу експортується в сусідні країни. Найбільшим є родовище на півночі, в провінції Гронінген. Експлуатують також родовища в нідерландському секторі шельфу Північного моря. Атомна енергетика нерозвинена. У виробництві електроенергії домінують теплові електростанції.

У Нідерландах працює тільки одна атомна електростанція неподалік м. Борселе.

У країні розвивається сектор сонячної енергетики, сукупна сонячна потужність якої на кінець 2013 р. становила 665,5 МВт.

Близько 2% енергоспоживання Нідерландів припадає на альтернативні джерела (передусім вітрогенератори, теплові насоси, спалювання біомаси і міського сміття). Вже 10 років країна імпортує цю електроенергію. До 2020 р. держава планує збільшити частку альтернативної енергетики в загальному енергобалансі до 14%.

Перший морський вітропарк потужністю 108 МВт почав працювати ще в 2006 р., а невдовзі з'явився й інший, потужністю 120 МВт. Різке зростання вироблення електроенергії за рахунок вітрових турбін пояснюється передусім наявністю багатьох місць, сприятливих для установки вітрогенераторів (переважно на береговій лінії). В країні дуже популярні більш високі турбіни, що захоплюють більше вітру, а отже, і є більш енергоефективними.

Саме Нідерланди продемонстрували усьому світові можливості теплових насосів, які експлуатуються переважно в житлових і промислових будівлях і спорудах, а також у сільському господарстві. Кількість теплових насосів у Нідерландах різко зросла у 2006 р. до 12,3 тис. Сьогодні їх сумарна потужність

з вироблення тепла досягла майже 400 МВт. Загальний внесок теплових насосів у вироблювану альтернативну енергію становить приблизно 4%. В останні роки в Нідерландах дістали поширення установки підземного акумулювання тепла і холоду у водоносних шарах. Така технологія дає змогу реалізувати літнє охолодження за допомогою зимового холоду, а зимовий підігрів – за допомогою літнього тепла. Подібні установки дають можливість зекономити приблизно 50–75% експлуатаційних витрат на тепло- і холодопостачання порівняно з традиційними установками (котлами і холодильними установками).

На початку 2000-х рр. збільшилася кількість відновлюваної енергії, яку отримують з біомаси. У більшості потужних енергоустановок основне паливо частково може бути замінене біомасою. Ця технологія зручна, у тому числі завдяки відносно невисоким інвестиційним витратам. Відходи сільського господарства та деревні пелети використовуються вугільними електростанціями, а рослинна олія спалюється переважно газовими електростанціями. Частина біомаси виробляється безпосередньо в Нідерландах, але в основному біопаливо (пальмова олія, пелети та відходи сільського господарства) ввозиться в країну у вигляді готового продукту або сировини з-за кордону. Сьогодні подібна технологія забезпечує приблизно 15% всієї відновлюваної енергії та чверть виробленої відновлюваної електрики.

Транспорт. Транспортна система Нідерландів є сучасною і добре розвинутою. Як і в сусідній Бельгії, тут густа мережа судноплавних каналів, річок, залізниць і автошляхів. Від Роттердама і з провінції Гронінген відходять трубопроводи в інші країни. Амстердам є одним з найбільших аеропортів у Європі, а нідерландська “КЛІМ” належить до провідних авіакомпаній світу. Нідерланди мають власний великий торговельний флот, але більшість вантажів доставляють у порти країни іноземні судна.

Залізничний транспорт у Нідерландах в основному підпорядкований компанії *Nederlandse Spoorwegen*. Менша частина належить компаніям *Arriva*, *Syntus*, *Connexion*, *DB Regionalbahn Westfalen*, *Veolia Transport Nederland* і *Prignitzer Eisenbahn*. Голландська залізнична мережа є найбільш завантаженою у світі.

Нідерланди відрізняються великою кількістю добре обладнаних велосипедних маршрутів, більшість яких у містах відокремлена від автомобільних доріг і регулюється власними світлофорами. Велосипед є звичайним способом пересування, і біля станцій метро розташовані великі велосипедні стоянки.

Автомобільна мережа Нідерландів має найвищу щільність у світі і в Європейському Союзі – 57,5 км на 1000 км². У загальному користуванні перебуває 135,5 тис. км доріг, з яких 5 тис. км – національні траси, 7,9 тис. км – дороги регіонального призначення, 122,6 тис. км – місцевого та ін.

Використання міжміських автобусів обмежено ділянками, де відсутнє залізничне сполучення. Міське і міське сполучення забезпечене автобусами, у деяких містах є метро й трамваї.

Водний транспорт. Довжина водних шляхів у Нідерландах – 5 тис. км, з яких 47% придатні для суден водомісткістю понад 1000 т. Серед малих суден поширені лодки и плоскодонки, які часто використовуються туристами.

Торговельний флот Нідерландів складається з 563 суден водомісткістю понад 1000 т, сумарно 4035899 т. Багато суден фактично належить Нідерландам, але зареєстровано на Нідерландських Антильських островах.

На кордоні між Нідерландами і Німеччиною щороку Рейном транспортується понад 130 млн т вантажів. Більшість їх направляється ввєрх проти течії до Німеччини, переважно в Рур. Роттердам завдяки винятковому географічному положенню перетворився на найбільший порт світу – “морські ворота” Західної Європи. Його щорічний вантажообіг досягає 280–300 млн т (з них приблизно 120 млн т припадає на сиру нафту).

На водних шляхах використовуються пасажирські пароми.

Трубопроводи Нідерландів: сирої нафти – довжина 418 км; нафтопродуктів – 965 км; природнього газу – 10,2 тис. км.

Авіаційний транспорт. Амстердамський аеропорт Схіхол – головний повітряний порт Нідерландів і четвертий за величиною в Європі.

Нідерланди мають кілька регіональних аеропортів, найбільші з яких Ейндховеський, Маастрихт-Аахен, Роттердам-Гаага і Елде (аеропорт Гронінгена).

Зовнішня торгівля є основою розвитку економіки країни. Частка надходжень від експорту (51,5% в 1996 р.) тут значно вища, ніж у Франції (18,8%) або США (8,5%). На початку 1990-х рр. порт Роттердам за вантажообігом удвічі перевершував порт Нью-Йорка.

Щорічно в Роттердамі обробляється близько 307 млн т вантажів, або 90% від усіх вантажів, що надходять у Нідерланди морським шляхом. Завдяки налагодженій системі вантажоперевезень по ріках, каналах, трубопроводах і автомобільних дорогах, залізницях Нідерланди перетворилися в головний центр морських сполучень для інших європейських країн. Подібний реекспорт звичайно спрямований у Німеччину, а також у Францію і Швейцарію.

Нідерланди забезпечують також вихід до моря для деяких видів продукції важкої індустрії Німеччини. Основною частиною вантажообігу Роттердама є сировина, особливо неочищена нафта, руди і хімічні продукти.

Імпорт (нафта, продовольчі товари, зерно, корм, транспортне обладнання і машини) становить 188 млрд дол. США (у тому числі Німеччина – 20,7%; Бельгія та Люксембург – 10,6%; Великобританія – 9,7%; США – 9,4%; Франція – 7%). Нідерланди імпортують: механізми, машини і транспортне обладнання, хімікати, паливо, харчі, одяг. Партнери в імпорті: Німеччина 17,9%, Бельгія 9,9%, США 7,9%, Китай 7,4%, Великобританія 6,4%, Франція 4,8%.

Експорт становить 210 млрд дол. США Нідерланди експортують: механізми, машини та прилади, хімікати, паливо, харчі. Партнери: Німеччина 25%, Бельгія 12,4%, Великобританія 10,1%, Франція 9,9%, Італія 6%, США 4,3%.

У *Конституцію*, прийняту 1848 р., неодноразово вносились зміни. Крім писаної Конституції, діє низка конституційних звичаїв.

Адміністративно-територіальний поділ

Нідерланди поділяються на 12 провінцій (Гронінген, Фрісландія, Дренте, Оверайссель, Хелдерланд, Утрехт, Північна, Голландія, Південна Голландія, Зеландія, Північний Брабант, Лімбурх, Флеволанд), провінції – на громади, деякі громади – на обшинні райони. До складу Нідерландів також входять 3 особливі громади в Карибському морі: Бонайре, Саба і Сінт-Естатіус. Представницькі органи провінцій – провінційні штати, виконавчі органи провінцій – депутати штатів, до складу яких входять комісар короля і депутати, представницькі органи громад – громадські ради, виконавчий орган – колегія бургомистра і законодержателів, що складається з бургомистра і законодержателів, представницькі органи обшинних районів – районні ради, виконавчі органи – правління на чолі з міськими районними головами.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава, за змістом правління – конституційна, за найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська, за формою правління – монархія.

Глава держави

Главою держави є король. Згідно із Конституцією він наділений широкими повноваженнями, але фактично його влада обмежена Парламентом. На практиці монарх майже не втручається в політичне життя, обмежуючись офіційними церемоніями, але водночас справляє певний вплив на формування нового Уряду після парламентських виборів і призначення королівських комісарів у провінціях.

Спільно з Парламентом він здійснює законодавчу владу, разом із Урядом – виконавчу, через суди – судову. Конституція закріплює за королем такі функції: він призначає Прем'єр-міністра і за його рекомендацією – інших міністрів, комісарів у провінціях, королівськими указами утворюються міністерства. Щороку в третій вівторок вересня на об'єднаній сесії Парламенту король виступає з доповіддю про основні напрями державної політики. Він утверджує законопроекти, керує зовнішніми відносинами, має право помилування. Проте повноваження короля у чомусь мають формальний характер, оскільки багато його функцій виконує Уряд. Особа короля є недоторканною.

При королі діє дорадчий орган – Державна рада. Це найстаріший і один з найбільш важливих державних органів. Його члени (в основному це колишні державні діячі, судді, бізнесмени) призначаються королем довічно за рекомендацією міністра внутрішніх справ і після обговорення з міністром юстиції. Президентом Державної ради є король, але реально нею керує віце-президент. До найбільш важливих функцій цього органу належать попередній розгляд законопроектів і розгляд адміністративних спорів. Державна рада надає консультації щодо проектів законів, королівських декретів, пропозиції щодо міжнародних договорів.

Законодавча влада

Законодавчу владу спільно з королем здійснює Парламент – Генеральні штати, який складається з двох палат (Першої та Другої). У складі Першої

(верхньої) палати – +75 депутатів, що обираються провінційними штатами (радами) на основі пропорційного представництва на 4 роки. Друга палата (нижня) обирається шляхом загальних прямих виборів за тією самою системою і на такий самий строк. До її складу входять 150 осіб. Парламент збирається на чергові сесії не рідше ніж один раз на рік. У разі необхідності король може скликати надзвичайну сесію. Засідання палат проводяться публічно, проте на вимогу депутатів може бути оголошене закрите засідання. Всі рішення приймаються абсолютною більшістю голосів депутатів, які беруть участь у голосуванні. Повноваження палат неоднакові: Друга палата відіграє більш важливу політичну роль у державному механізмі. Прем'єр-міністр (глава Уряду) повинен заручитися підтримкою більшості її членів. Тільки Друга палата має право законодавчої ініціативи і право вносити зміни до розглянутих законопроектів. Перша палата може тільки прийняти або відхилити законопроект. Будь-який законопроект, внесений Урядом або депутатом на розгляд Парламенту, має бути ухвалений обома палатами. Потім він направляється на затвердження Королю. Законопроект, затверджений королем, набуває чинності через 20 днів після опублікування.

Обидві палати працюють як єдиний орган на час проведення спільних засідань. Строк повноважень Першої палати може бути змінений на ту саму величину, на яку змінюється за Актом Парламенту строк повноважень наглядових рад. Депутати обох палат вибираються за системою пропорційного представництва в порядку, встановленому Актом Парламенту. Ніхто не може бути депутатом обох палат. Депутат Генеральних штатів не може бути міністром, державним секретарем, членом Державної ради, членом Генеральної рахункової палати, членом Верховного суду, Генеральним прокурором або Генеральним захисником при Верховному суді. Кожна палата перевіряє депутатські мандати своїх нових членів і розв'язує в порядку, встановленому Актом Парламенту, будь-які суперечності стосовно перевірки депутатських мандатів.

Виконавча влада

Виконавча влада здійснюється спільно королем та Кабінетом міністрів (Урядом). Уряд Королівства являє собою Уряд Нідерландів, який включає також міністрів, що представляють Нідерландські Антильські острови і Аруба. Главою Уряду є Прем'єр-міністр; міністри, що призначаються та звільняються Королем, є представниками партій, які отримали більшість місць у Парламенті. Уряд зобов'язаний погоджувати основні рішення з Парламентом і тому формується на основі парламентської більшості. Він функціонує на засадах індивідуальної та колективної парламентської відповідальності.

Жодна партія в новітній історії Нідерландів не мала більшості в Парламенті, тому Уряди завжди були коаліційним.

Прем'єр-міністр. Прем'єр-міністр Нідерландів – глава Уряду і виконавчої влади Нідерландів, який призначається королем. Прем'єр-міністр і члени Уряду призначаються і звільняються з посади указом короля. Прем'єр-міністр є зазвичай лідером партії, що має найбільшу фракцію у Другій нижній палаті Генеральних штатів, з 1937 р. також є міністром із загальних питань. Посада

Прем'єр-міністра була регламентована Конституцією 1848 р.; до цього часу Уряд очолював король. До 1901 р., а формально до 1945 р. посаду Прем'єр-міністра займали по черзі різні міністри. Прем'єр-міністр головує на щотижневих засіданнях Уряду і має право встановлювати порядок денний на них. Він також щотижня зустрічається з королем для узгодження політики Уряду. Рада міністрів розглядає і приймає рішення з питань загальної політики Уряду та сприяння його діяльності. Указ короля про призначення Прем'єр-міністра, а також про призначення або звільнення з посади міністрів та державних секретарів контрасигнуються Прем'єр-міністром.

Міністри мають право бути присутніми на засіданнях палат і брати участь у дискусіях. Уряд відповідальний перед Генеральними штатами. Парламентський контроль за його діяльністю відбувається у формі усних запитів до міністрів, через роботу слідчих комісії.

Міністерства: із загальних справ; оборони; освіти, культури і науки; економіки, сільського господарства та інновацій; фінансів, закордонних справ; охорони здоров'я, добробуту та спорту; інфраструктури і навколишнього середовища; внутрішніх справ і Королівського дому; юстиції; соціальної політики і праці.

Урядові агентства: Податкова і митна адміністрація; Агентство виправних установ.

Інспекторати: освіти; охорони здоров'я; навколишнього середовища та транспорту.

Судова влада

Судова влада складається із двох підсистем – загальних судів (вищий орган – Верховний суд), які розглядають цивільні та кримінальні справи, та адміністративних судів. До складу Верховного суду входять голова, 2 або 3 його заступника і 16 членів, він має палати у цивільних справах, промислову палату, палату з розгляду податкових справ і питань, пов'язаних з експропріацією, палати у кримінальних справах, палату, що дає змогу порушувати дисциплінарні справи стосовно суддів. Верховний суд розглядає як вища і остання інстанція касаційні скарги обвинуваченого і Публічного обвинувача на рішення нижчих судів (після розгляду справи апеляційним судом) і верховних судів нідерландських островів Антил і Аруби, а також заяви генерального прокурора при Верховному суді про касації в інтересах права на рішення, за якими застосовані неналежні норми права або порушено процес. Апеляційні суди (їх 5 – в Амстердамі, Арнемі та інших великих містах) розглядають (у колегіях із трьох суддів) апеляції на рішення та вироки окружних судів у цивільних і кримінальних справах. Відповідні відділення апеляційних судів розбирають скарги на рішення адміністративних органів з питань податкового обкладення. Окружні суди (їх 19 у всій країні) розглядають по першій інстанції всі цивільні і кримінальні справи, крім найменш значних, а також скарги на постанови кантональних (субокружних) суддів.

Найвищою судовою інстанцією в останній підсистемі є Державна рада, яку формально очолює королева.

Організація влади в територіальних одиницях

Управління в Нідерландах має три рівні: держави, провінцій та муніципалітетів.

Держава представляє загальнонаціональні інтереси. Провінції та муніципалітети є місцевими органами управління. Система місцевого самоврядування в Нідерландах не змінювалася вже протягом 500 років. Голландське місцеве самоврядування має глибоке коріння та міцно вбудоване в інституційну систему держави. Країна визначається як децентралізована унітарна держава з владою, розділеною між трьома рівнями: центральним Урядом, 12 провінціями та 458 муніципалітетами. Конституційні засади місцевого самоврядування були встановлені Конституцією 1848 р. та Муніципальним законом 1851 р. Принципи загальної компетенції, визначені у Конституції, дали право місцевим владам регулювати внутрішні справи та управляти ними. Також Конституцією визначено, що місцеві влади повинні бути спроможними співуправляти, тобто бути залученими до виконання національного законодавства на місцевому рівні. Із підвищенням добробуту держави у ХХ ст. ця конституційна норма проявилася в посиленні ролі муніципалітетів та привела до комплексного встановлення окремих повноважень між центральним Урядом та провінціями.

Середній рівень включає 12 провінцій. Провінційні влади: провінційні штати – законодавчі органи, члени яких обираються на підставі загального прямого виборчого права на 4 роки. Провінційні штати створюють різноманітні наглядові ради. Їх члени обирають членів виконавчого бюро.

Виконавче бюро складається з 3–9 членів, обраних штатом, і Спеціального Уповноваженого королеви, який очолює виконавче бюро, та призначається Урядом за пропозиціями штату на 6 років.

Повноваження бюро (переважно розмежовано з повноваженнями центрального Уряду): соціальні інституції; регіональне планування; довкілля; культура; спорт та відпочинок; транспорт; енергетики; туризм.

Асоціація Голладських муніципалітетів (VNG) намагається впливати на формування позиції членів Парламенту щодо проблем, з якими стикається місцеве самоврядування. Асоціація визнає необхідність підвищення рівня надання послуг місцевими владами і, відповідно, зацікавлена в чіткому визначенні повноважень та обов'язків. Нині VNG працює з муніципалітетами над створенням системи, яка уможливить порівняння ефективності діяльності місцевих влад шляхом встановлення загальних показників. Одним з найважливіших принципів цієї ініціативи є добровільна згода на те, що інформація буде доступна широкій громадськості і не перевірятиметься Урядом. Нею зможуть користуватися державні службовці та службовці місцевих органів влади. Таким чином, органи місцевого самоврядування зробили спробу сформулювати власні вимоги та позиції, а не виконувати рішення центрального Уряду.

Повноваження муніципалітетів, які мають первинні права на підвищення податків, регламентовані Конституцією. Однак порівняно з країнами Європи доходи голландських місцевих влад зростали на базі власних ресурсів: при-

близно 1/6 коштів (більша частина) надходить від національного Уряду у вигляді загальних грантів, понад третина – у вигляді спеціальних грантів від міністерств на певні цілі, які становлять майже половину муніципальних доходів. Конституційний захист місцевого самоврядування означає, що національний Уряд не може поставити перед муніципалітетами завдання, виконання яких потребує більше коштів, ніж передбачено. Коли розподіляються бюджетні гроші, кожна місцева влада може вільно використовувати загальні гранти на місцеві пріоритети. Більшість спеціальних грантів також гіпотетично призначена на надання спеціальних послуг: охорону здоров'я, освіту, поліцію тощо. Отже, муніципалітети можуть діяти на власний розсуд. Водночас загальна сума коштів для муніципалітетів визначається під час дискусій у межах Парламенту, а не Урядом. Місцеве самоврядування використовує цю можливість як надійний метод політичного впливу на результати фінансових переговорів.

Після Другої світової війни голландська система влади розвивалася на ґрунтовній консенсусній базі. Місцеві влади були важливим компонентом цієї системи. Асоціація Голландських Муніципалітетів розвинулася в одну з найвпливовіших та ефективних національних організацій місцевого самоврядування в Європі.

Королівська Комісія у 2001 р. підготувала пропозиції, які в березні 2002 р. втілилися в новому Муніципальному законі. Згідно із Законом адміністративна влада зосереджується в руках муніципальних виконавчих органів, водночас депутатам надається пріоритетне право контролювати та перевіряти їх діяльність.

У Нідерландах існує 467 комун. Місцеві влади: місцева рада – гементерад – законодавчий орган територіальної громади, депутати до якої обираються на 4 роки за пропорційною представницькою системою. Рада приймає головні місцеві рішення; її очолює мер (він не бере участі в голосуванні). Коледж альдерманів – виконавчий орган, який готує і втілює в життя рішення ради, обирається радою з-поміж її членів на 4 роки. Мер – бургеместер – очолює раду і коледж альдерманів, призначається Урядом на 6 років. Повноваження органів місцевого самоврядування: планування територій; житлове будівництво; туризм; громадські роботи; транспорт; охорона здоров'я; початкова освіта; соціальний захист; громадський порядок; культура і спорт.

Контроль за діяльністю місцевої влади у Нідерландах переважно здійснюється опосередковано, через центральні органи, а також суд. Аналізуючи місце й роль місцевого самоврядування в політичній системі, головний наголос звичайно ставлять на тому, що вони є складовою частиною механізму держави.

Підготовка кадрів

Серед інституцій, які надають освіту державним службовцям, можна виділити такі:

– Нідерландський інститут державного управління (*ROI*), що розробляє більшість навчальних програм для державних службовців та надає консультаційні послуги з питань реформи державного сектору (в галузі розробки державної

політики, в правлінні в державному секторі, децентралізації, управлінні кадрами, управлінні та лідерстві, державних фінансах та особистісному розвитку);

– Нідерландська школа публічного адміністрування (*NSOB*) – проводить дослідження в державному управлінні і державному секторі загалом, бере участь у його власних дослідницьких проектах та організації публічних дебатів за темами цих досліджень.

Навчальні програми орієнтовані на керівні кадри державного сектору.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: член ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ, СОТ, МВФ, МБРР, ЄБРР, ОЕСР, Світового банку.

Міжнародні договори з іншими державами і міжнародними організаціями укладаються королем або від його імені. Міжнародні договори мають бути передані до Генеральних штатів по можливості в найкоротші строки; вони не підлягають узгодженню королем і не набувають чинності до того, як будуть узгоджені Генеральними штатами. Суди не мають права виносити рішення про конституційність міжнародних договорів.

2.18. Німеччина

Німеччина (Федеративна Республіка Німеччина) – розташована в центрі Європейського Союзу. На півночі вона межує з Данією (протяжність кордону 68 км), на заході – з Нідерландами (577 км), Бельгією (167 км), Люксембургом (138 км) та Францією (451 км), на півдні – Швейцарією (334 км), Австрією (784 км) і Чехією (646 км), а на сході – з Польщею (456 км). На півночі омивається Балтійським та Північним морями.

Вступ до ЄС – 25 березня 1957 р.

Державний Прапор – складається з трьох рівних за шириною горизонтальних смуг, зверху чорна, у середині червона, знизу золотого кольору.

Державний Герб – являє собою чорного орла з червоними лапами на золотому фоні. Орел на гербі Німеччини

символізує силу і міць цієї держави.

Столиця – м. Берлін (3,4 млн населення).

Великі міста: Гамбург (1,7 млн населення), Мюнхен (1,4 млн населення), Кельн (1 млн населення), Франкфурт-на-Майні (687,8 тис. населення), Штутгарт (600 тис. населення).

Населення

В країні проживає 83,2 млн осіб. Німеччина – етнічно однорідна країна, в якій проживає майже 80% німців. Найбільш чисельні групи іноземців становлять турки та курди (3,9%), поляки (2%), вихідці з країн СНД (українці, росіяни, євреї, російські німці (1,7%), вихідці з країн західної Європи та Балкан (3,5%), вихідці з країн Азії (2%).

Як і в багатьох розвинених країнах світу, народжуваність у Німеччині нижча від рівня відтворення населення. Вже з 1972 р. народжуваність у Німеччині стала нижчою за смертність. У 2008 р. на 1000 мешканців народилися 8 осіб, а померло 10 осіб.

Річний приріст населення за 2008 р. – (-0,2%).

Чисельність сільського населення – менше 10%, майже 90% населення Німеччини проживає в містах і прилеглих до них урбанізованих районах.

Щільність населення – 229 осіб на км².

Структура населення: переважна більшість – етнічні німці (92%). У землях Бранденбург і Саксонія проживають лужицькі серби (60 тис. населення), у північних районах землі Шлезвіг-Гольштейн – данці (50 тис. населення). У країні налічується 6,8 млн іноземних громадян, з яких 1,7 млн – турки, 930 тис. громадяни республік колишньої Югославії, 187,5 тис. громадяни Російської Федерації і 129 тис. громадяни України.

Починаючи з 1988 р. в Німеччину з пострадянських держав на постійне місце проживання прибули 2,2 млн переселенців німецького походження і 220 тис. осіб контингентних біженців (включаючи членів їх сімей), склавши таким чином одну з найбільших російських діаспор світу.

Чисельність мусульманського населення Німеччини становить 3,2–3,5 млн жителів, хоча ця цифра іноді заперечується. За деякими іншими даними, в Німеччині постійно проживають 4,3 млн мусульман, з них приблизно 63,2 відсотка – турецького походження.

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. складав: 81 рік (чоловіки – 78,6, жінки – 83,3).

Мова

Офіційною мовою є німецька. Данська мова, сорбська мова, фризська мова, мова ромів (циганська мова) є офіційно визнаними мовами етнічних меншин. Німецька мова поділяється на 3 групи діалектів: нижньонімецькі (нижньофранкський, нижньоалеманський та фризський), середньонімецькі (саксонський, тюрингський та франкський) та верхньонімецькі (верхньофранкський, алеманський та баварський).

Населення використовує нижньо-, середньо- і верхньонімецькі діалекти (10 основних і більше 50 локальних), на яких говорять також мешканці прикордонних районів сусідніх держав; самі діалекти часто дуже відрізняються від літературної мови. Існують змішані говірки. До визнаних мов національних меншин належать данська, фризська, лужицькі, циганська, а також як регіональна мова – нижньосаксонська (нижньонімецька) мова, яка з 1994 р. визнана ЄС. Російською мовою в Німеччині тією чи іншою мірою володіє близько 6 млн населення, у тому числі понад 3 млн – переселенці з країн колишнього СРСР (і їхні нащадки), переважно з Казахстану, Росії та України. Також у Німеччині говорять турецькою (2,1 млн населення), мовами народів колишньої Югославії (720 тис. населення), італійською (612 тис. населення). Мігранти, які не

володіють німецькою мовою, найчастіше виявляються в інформаційному вакуумі і/або потрапляють у залежність від джерел інформації.

Релігія

Релігія з 1919 р. в Німеччині конституційно відокремлена від держави.

Свобода совісті і свобода віросповідання гарантовані німецької конституцією. Більшість німців – християни, при цьому католики становлять 32,4%, лютерани – 32%, православні – 1,14%. Невелика частина віруючих належить до християнських деномінацій – баптисти, методисти, віруючі Новоапостольської церкви – 0,46% і прихильники інших релігійних течій.

Частину віруючих складають мусульмани (від 3,8 млн до 4,3 млн, або від 4,5% до 5,2%), Свідки Єгови (близько 164 тис. населення, або 0,2%) та члени іудейських громад (близько 100 тис. населення, або 0,12%). Близько 31% німецького населення, переважно на території колишньої НДР, атеїсти (70%).

Німеччина прийняла християнство за часів франків. Хрестителем Німеччини вважається святий Боніфаций (зазнав мученицької смерті від язичників у 754 р.). В результаті реформації і релігійних воєн, які супроводжували її (головною з яких була Тридцятилітня війна 1618–1648 рр.), Німеччина розділилася на католицькі і протестантські (лютеранські) регіони. Головним принципом, закріпленим в Аугсбургському релігійному світі (1555 р.), став принцип *cuius regio, ejus religio*, тобто піддані того чи іншого феодала були зобов'язані приймати його віру: католицьку або протестантську.

Площа території

Загальна площа – 357,1 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь складає 16,7 млн га, ріллі – 11,9 тис. га.

Рельєф

Різноманітність рельєфу відображає складність геологічної будови, багато в чому визначає різницю в ґрунтовому покриві, кліматі, формуванні річкової мережі.

На території Німеччини переважає рівнинний рельєф, понад 50% території країни займають низовини. Територія країни підвищується з півночі на південь і ділиться на 5 ландшафтних зон: Північно-Німецька низовина з яскраво вираженими формами льодовикового рельєфу; Середньонімецькі середньовисотні гори і височини (Рейнські Сланцеві гори висотою до 880 м, Везерські гори, Тюрингенський Ліс, у центрі країни – масив Гарц, на сході – Рудні гори на кордоні з Чехією та Баварський Ліс); Південно-західне Німецьке середньогір'я (масиви Шварцвальд, Оденвальд, Шпессарт та ін.); південнонімецькі передальпійські плоскогір'я (Швабсько-Баварське плато заввишки від 600 м на півночі до 300 м на півдні, Дунайська низовина); Баварські Альпи – передові хребти Східних Альп з широким розвитком льодовикових і карстових форм рельєфу. До Німеччини входять північні хребти Альп. На заході переважають низькі хребти, складені пісковиками, але в Баварії, на південь від Мюнхена, представлені також Північні Вапнякові Альпи. Тут розміщується найвища точка Німеччини – гора Цугшпітце (2962 м).

Північна частина ФРН розташована в межах Північно-Німецької низовини (простягається із заходу на схід майже на 600 км, ширина 200–300 км), де добре збереглися сліди зледенінь (особливо чітко виражені на північному сході) у вигляді моренних рівнин, зандрів, долин стоку льодовикових вод та інших форм льодовикового рельєфу. Береги Північного і Балтійського морів переважно низькі, плоскі, розчленовані бухтами й естуаріями. Вздовж узбережжя Північного моря простягається смуга ватів, зовнішньою межею яких є Східно-Фризькі і Північно-Фризькі острови.

На північному сході – великі горбкувато-моренні височини і численні озера (пояс прибалтійських озер). Переважно поширені пухкі відкладення – галечники, піски та глини, що включають товщі бурого вугілля, які утворилися в болотах серед дельт. На схід від Ростока численні затоки на узбережжі материка й острова Рюген були відчленовані від моря піщаними валами, що призвело до утворення лагун, відомих під назвою “Бодде”. У багатьох районах низовини піщані ділянки, що дістали назву Геста, відокремлені долинами річок і заболоченими улоговинами. Затоплювані лише під час найвищих припливів марші після проведення меліорації використовуються в сільському господарстві.

Горбкуваті передгір'я утворюють перехід до низького і середньовисотного рельєфу (600–1400 м). Орографічними об'єктами цієї частини Німеччини виступають Рейнські Сланцеві гори, заввишки до 880 м, Везерські гори, пагорбка височина і низькогір'я Гессену, частина масиву Гарц, заввишки до 1142 м, гірські масиви Шварцвальд, заввишки до 1493 м, Оденвальд, Шпессарт, Хардт та інші. Вздовж кордону з Чехією піднімаються хребти Шумава (висота до 1456 м) і Чеський Ліс; на захід від них – середньогірські масиви – Баварський Ліс, Фіхтель і Швабо-Франконська куестова область з численними проявами карсту.

Рельєф усієї середньої частини країни відрізняється мозаїчністю. Вирівняні поверхні на вершинах гір різко контрастують з крутими стрімчастими схилами. Гірські масиви мають платоподібні поверхні, піднімаючись від сусідніх рівнин ступенями до висоти близько 1000 м. Хоча місцями виділяються більш високі вершини, наприклад гора Фельдберг у Шварцвальді заввишки 1493 м. Вершинні поверхні глибоко прорізані, залісені долинами з крутими схилами.

Сильні перепади рельєфу спостерігаються у районі Рейнського грабена, що прорізає Vogези і Шварцвальд. В ущелині між Бінгеном і Кобленцем стрімкі уступи гір підступають до самого русла Рейну, чергуючись з більш пологими ділянками, де розвинені тераси, зайняті виноградниками. У деяких місцях під впливом альпійських горотвірних рухів формувалися глибоко занурені западини, зайняті морськими й озерними басейнами, які заповнювалися глинами, пісками і галечниками. Утворені таким шляхом низовини збереглися до цього часу.

З тектонічними рухами уздовж розломів була пов'язана вулканічна діяльність у горах Середньої Німеччини. Більш древні вулканічні споруди, наприклад масив Фогельсберг (774 м) у Гессені, дуже зруйновані ерозією, тоді

як кратери і Попільні конуси Айфель виглядають так, наче вони утворилися зовсім нещодавно. Слідами вулканічної активності є численні гарячі мінеральні джерела. У цілому ділянка Середньонімецьких гір не створювала великих труднощів ні для транспортного, ні для сільсько- та лісогосподарського освоєння, а великі в минулому ліси і значні ресурси рудних та нерудних корисних копалин сприяли їх ранньому заселенню та господарському освоєнню.

На півдні країни, на місці Передальпійського крайового прогину, розташоване Баварське плато (заввишки від 600 м на півночі до 300 м на півдні) з переважаючим льодовиково-акумулятивним рельєфом. На крайньому півдні ФРН – передові хребти Східних Альп (заввишки до 2962 м – гора Цугшпітце), із широким розвитком льодовикових і карстових форм рельєфу.

Клімат

Більшість території Німеччини зазнає впливу сезонного помірною клімату, в якому переважають вологі західні вітри. Клімат помірний, пов'язаний з океанічною, Північноатлантичною течією, яка є північним продовженням Гольфстріму. Ці теплі води впливають на райони, що межують з Північним морем, у тому числі на території вздовж річки Рейн, яка впадає в Північне море. Отже, на північному заході і півночі країни клімат океанічний, з опадами упродовж цілого року з максимумом у літній період. Тому зима в країні м'яка, а влітку, як правило, прохолодно, хоча взимку температура може знижуватися і до -30°C . На сході країни клімат більш континентальний; зима дещо холодніша, а літо доволі спекотне й сухе. Центральна і південна Німеччина належать до перехідних регіонів, тут варіюються як помірно океанічний клімат, так і континентальний. Середньорічна кількість опадів становить на рівнинах 500–600 мм на рік, у горах – 900–1100 мм (у вигляді снігу).

Німеччина розташована на Євразійській плиті. Оскільки там немає розломів між тектонічними плитами, то землетруси відбуваються відносно рідко. Середня температура липня від $+16$ до $+22$ градусів за Цельсієм. Середня температура січня від $+2$ до -5 градусів. Середньорічна температура 5–10 градусів тепла. Найнижча температура в Німеччині спостерігалася в минулому столітті на її півдні, в гірській частині країни, на висоті 1601 м над рівнем моря, біля озера Фунтензі, і склала $-45,8^{\circ}$, що нижче абсолютного температурного мінімуму в більш північній і східній Естонії ($-43,5^{\circ}$, Йигева).

Річки. На території Німеччини багато річок. Шість найбільших течуть до морів та утворюють шість найбільших річкових водозабірних басейнів країни: Рейну, Дунаю, Ельби, Одери, Везеру й Емсу. П'ять із них несуть води до Північного та Балтійського морів, одна (Дунай) впадає в Чорне море. Водозбірні площі цих річок загалом становлять основний європейський вододіл.

Річка Рейн – бере початок у верхів'ях Альп і має довжину 865 км (є на деяких ділянках кордоном країни), протікає на південному заході й заході країни. Її основні притоки Неккар, Майн, Мозель і Рур. Економічне значення Рейну для країни – визначальне, він є одним із найжвавіших водних шляхів у Європі.

Річка Дунай протікає на півдні країни, її довжина на території Німеччини – 647 км. Вона протікає майже весь час у гірській місцевості й доходить до кордонів з Австрією, а далі тече Південно-Східною Європою. Її основні притоки – Іллер, Лех, Ізар та Інн.

У Східній Німеччині тече річка Ельба, завдовжки 725 км, її основні притоки Заале і Гавел, а також Охре, Осте і Зуде. Річка Одер виступає як кордон із Польщею, її найважливішими притоками є річка Нейсе та відома річка Шпрее.

Водозбірна площа річки Везер цілком розміщена в Німеччині і протікає центральними районами країни, впадаючи в Північне море. Її довжина 740 км, а живиться вона водами річок Верра і Фулда, Лейне, Аллер, Одер. Річка Емс, завдовжки 370 км, тече на крайньому північному заході країни.

Озера. Природні озера країни – переважно льодовикового походження. Тому найбільше великих озер в Альпах і в Мекленбурзі. Найбільше озеро, що повністю розміщене на німецькій території, – озеро Мюрітц, складова частина Мекленбурзького озерного краю. Загалом найбільшим озером вважається Боденське озеро, на кордоні з Австрією і Швейцарією, яке розподілено між ними наступним чином: Німецька частина – 305,8 км², Швейцарська – 171,6 км² та Австрійська – 58,6 км².

Також у Німеччині зустрічаються озера, створені в результаті діяльності людини. Так, у Східній Німеччині є багато великих штучних озер у колишніх районах видобутку лігніту. Найчастіше це озера, створені для енергетичних або господарських цілей.

Загалом у Німеччині близько 4000 озер. Найбільші з них: Боденське озеро (площа 536 км², глибина 254 м), Мюрітц (відповідно 117 км², 31 м), Кімзе (80 км², 72,7 м), Шверінер-Зее (61,5 км², 52,4 м), Штарнбергер-Зее (56 км², 127,7 м).

Економіка

Німеччина – одна з найбільш високорозвинутих країн світу і провідний індустриальний “локомотив” Європи.

Валовий внутрішній продукт становить 3634,8 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 45,1 тис. дол. США.

Промисловість. Німеччина є постіндустріальною країною, де основу економіки (70–78% у різні роки) становлять послуги, 23–28% – виробництво, 0,5–1,5% – агробізнес, в якому зайнята така ж кількість економічно активного населення. Основними галузями промисловості є машинобудівна, електротехнічна, хімічна, автомобільна, суднобудівна, кам’яновугільна.

Німеччина не володіє великими запасами будь-яких корисних копалин. Рідкісний виняток з цього правила, що поширюється і на весь Центральноєвропейський регіон, – вугілля, як кам’яне (Рурський басейн), так і буре. Тому її економіка сконцентрована переважно на секторі промислового виробництва та сфері послуг.

Країна займає далеко не останнє місце за обсягами та якістю вироблених у світі годинників і годинникових механізмів. Центром годинникової про-

мисловості Німеччини є невелике містечко Гласхютте. Тут сконцентрована велика частина фабрик, які виробляють наручні годинники і механізми до них. Також важливою ланкою годинникової промисловості є виробники інтер'єрних годинників і механізмів до них. Найвідоміші з них: *Hermle i Kieninger*.

У Німеччині розвинене виробництво дитячих іграшок, товарів і продуктів для моделювання. Основними компаніями в цій галузі є *Auhagen GmbH, Gebr. Mörklin & Cie. GmbH, Gebr. Fleischmann GmbH, PIKO Spielwaren GmbH*.

Машинобудування і металообробка розвинуті у багатьох містах ФРН. Відомі своєю продукцією німецькі автомобільні корпорації: “Даймлер-Бенц” у Штутгарті, “Фольксваген” у Вольфсбурзі, “Адам Опель” у Рюссельхеймі, “Форд” у Кельні, “БМВ” у Мюнхені. Основні райони багатогалузевого машинобудування “Штутгартський, Нижньорейнсько-Рурський та Рейнсько-Майнський. Там виробляють обладнання для різних галузей промисловості, сільськогосподарства, промислову і побутову електротехніку, електроніку. В усьому світі відомі німецькі точні прилади, оптика та морські судна. Великі центри машинобудування: Берлін, Франкфурт-на-Майні, Нюрнберг, Гамбург, Кельн, Бремен, Лейпциг, Магдебург, Дрезден. Третина галузей промисловості Німеччини спрямована на виробництво споживчих товарів: продуктів харчування, одягу, тканин, взуття, поліграфічної продукції, музичних інструментів, мисливської зброї тощо. На весь світ відомі німецьке пиво, швейні та трикотажні вироби, фарфор.

Хімічна промисловість використовує власну (кам'яну і калійну солі) та імпорту (нафту, фосфорити, сірку) сировину, відходи металургії. Основою виробництва галузі є продукція побутової хімії, солі, мінеральні добрива, синтетичні волокна, пластмаси, синтетичний каучук. За експортом хімічної продукції ФРН посідає 1-е місце в світі. Понад 30% продукції, що виробляється, йде на експорт. Найбільші центри: Галле, Дюссельдорф, Кельн, Лейпциг, Берлін, Дрезден та ін.

Паливно-енергетична промисловість працює на власному кам'яному і бурому вугіллі, яке видобувається у Рурському (80%) і Саарському басейнах (10%), та імпортих нафті (з Близького Сходу, Північної Африки) і газі (із Росії та Норвегії). Центрами нафтопереробки є Кельн, Інгольштадт, Гамбург. Основна частка електроенергії виробляється на ТЕС, зосереджених у промислових центрах (Дюссельдорф, Штутгарт, Гамбург, Кельн, Маннгейм). ГЕС побудовано у верхній течії Дунаю, на його правих притоках та річках Майні, Ельбі, Везері, Рейні та ін. АЕС (їх 19), що працюють переважно в межах великих агломерацій, дають 30% електроенергії.

Чорна металургія працює на власному паливі та імпортих залізній руді (зі Швеції, Іспанії, Алжиру, Бразилії, Канади, України). Третина її продукції експортується. Основні центри зосереджено в районах Руру і Саару. Заводи повного циклу є в Баварії, Нижній Саксонії та Бремені. Кольорова металургія практично не має промислових запасів сировини для свого розвитку, проте

Німеччина посідає значне місце в Європі з виробництва алюмінію (Ессен, Гамбург), міді (Гамбург, Дуйсбург, Айслебен), свинцю, цинку.

Сільське господарство добре розвинуте. Країна володіє високопродуктивним сільським господарством. Близько 70% товарної продукції сільського господарства дає тваринництво. Кормових культур значно більше, ніж продовольчих, оскільки велика кількість кормового зерна, особливо кукурудзи, імпортується.

Німеччина – країна переважно дрібних сімейних ферм. За 1994–1997 рр. частка земельних ділянок сільськогосподарських підприємств, що перевищують 50 га, зросла з 11,9 до 14,3%. Більші за розмірами господарства розташовуються здебільшого в Шлезвіг-Гольштейні та на сході Нижньої Саксонії. Невеликі ферми переважають у Центральній і Південній Німеччині. Одночасно відбулося різке скорочення числа зайнятих у сільському господарстві, з 24% від загальної чисельності самодіяльного населення у 1950 р. до 2,4% у 1997 р. Значна частина зайнятих на дрібних фермах представлена сезонними робітниками та іншими категоріями тимчасово зайнятих працівників, що мають основне джерело доходу в інших секторах господарства.

У районах з високою природною родючістю ґрунтів головними культурами є пшениця, ячмінь, кукурудза і цукровий буряк. Бідніші ґрунти в Північнонімецькій низовині і середньовисотних гір традиційно використовуються під посіви жита, вівса, картоплі та природні кормові культури. Традиційний характер німецького сільського господарства істотно змінив технологічний прогрес. Сьогодні цінуються більше так звані легкі ґрунти, зважаючи на їх придатність для машинної обробки, з використанням штучних добрив; наприклад, кукурудза тепер широко обробляється і на Північнонімецькій низовині, де вона витісняє картоплю.

Із загального виробництва зерна в Європейському Союзі на Німеччину припадає трохи більше 1/5, але виділяється вона головним чином виробництвом жита (3/4 збору), вівса (близько 2/5) і ячменю (більше 1/4).

З кормових зернових найбільше значення має ячмінь; деякі сорти ярого ячменю вирощуються спеціально для використання при виробництві пива, що вважається в Німеччині національним напоєм (споживання на душу населення – близько 145 л на рік). Найбільший у світі ареал хмелярства Халлертау розташований у Баварії.

Велике значення має вирощування кормових коренеплодів (кормових буряків та ін.), кукурудзи на зелений корм і силос, люцерни, конюшини та інших кормових трав. З олійних найпомітнішу роль відіграє рапс, посіви якого більш ніж у 10 разів перевищують посіви соняшнику.

Теплий клімат річкових долин, міжгірських улоговин і низовин у південно-західній Німеччині сприяє вирощуванню таких культур, як тютюн та овочі; останні вирощують також у зоні приельбських маршів нижче від Гамбурга і в районі Шпревальд на південь від Берліна. Фруктові насадження особливо характерні для гірських схилів у Південній Німеччині, низин Ельби під Гамбургом, району Хафельських озер поблизу Потсдама й околиць Галле.

Виноградарство перевершує за товарною продукцією плодовництво й овочівництво разом узяті. Виноградники розташовані здебільшого в долинах Рейну, Мозеля та інших річок південної Німеччини, а також у долині Ельби під Дрезденом.

Своїми садами славляться долини Верхнього Рейну, Майна, Неккара і Нижньої Ельби.

Скотарство – основна галузь тваринництва в Німеччині, воно дає більш 2/5 всієї товарної продукції сільського господарства, причому основна частина припадає на молоко (близько 1/4). Друге місце за значенням посідає свинарство. Самозабезпеченість країни молоком і яловичиною систематично перевищує 100%, але за свининою складає менше 4/5.

Скотарство молочно-м'ясного напрямку найбільш характерне для добре зволжених приморських, альпійських і передальпійського районів, багатих луками і пасовищами, а також для периферії міських агломерацій. Через досить холодні зими поширене стійлове утримання худоби. Свинарство розвинене повсюдно, але особливо в районах, близьких до портів увезення імпортованих кормів, районів вирощування цукрового буряка, картоплі та кормових коренеплодів. В агропромисловому комплексі сільське господарство відіграє підпорядковану роль. Забій худоби здійснюється на 95% на промислових бойнях, переробка молока – на молокозаводах, що входять звичайно в системи або промислових і промислово-торговельних концернів, або належать на паях кооперативним об'єднанням самих сільських господарів.

Бройлерне виробництво, виробництво яєць, телятини, а також свинарство концентруються у великих тваринницьких господарствах, розміщення яких мало залежить від природних факторів.

За обсягом сільськогосподарського виробництва, виробництва зерна і продукції тваринництва Німеччина поступається лише Франції, а за виробництвом молока посідає перше місце в Європейському Союзі. Ефективність сільськогосподарського виробництва в Німеччині істотно вища від середнього рівня у ЄС. Разом з тим ФРН відстає за середньою врожайністю кукурудзи та цукрових буряків.

До компетенції державних органів у галузі сільського господарства входить: вирішення питань щодо зміни аграрної структури, кредитування і фінансування сільського господарства, регулювання ринків сільськогосподарської продукції. Уряд Німеччини надає фінансове сприяння у складному процесі адаптації та інтеграції східнонімецького сільського господарства в Європейське співтовариство. Допомога надається і в перетворенні колишніх сільськогосподарських кооперативів у конкурентоспроможні фірми, що вже приносить свої результати: багато одноосібних фірм отримали значний прибуток, зокрема за рахунок великих оброблюваних площ.

Крім виробництва продуктів харчування сільське господарство виконує додаткові завдання, значення яких постійно зростає. Це збереження і захист природних основ життя, охорона привабливих ландшафтів для житлових райо-

нів, розселення, розміщення економіки і проведення відпочинку, поставка промисловості аграрних сировинних матеріалів.

Рибальство розвинуте в акваторіях Балтійського та Північного морів. Основа галузі – виловлювання тріски, сайри, лосося, мідій.

Транспорт країни добре розвинутий і має високий технічний рівень оснащення. Основу транспортної системи становлять залізниці, що перевозять за рік близько 2 млрд пасажирів. Їх протяжність – більше 33 тис. км. Деякі дороги пристосовані для руху високошвидкісних поїздів *Intercity-Express*. Протяжність автобанів – близько 12 тис. км. У країні зареєстровано понад 40 млн легкових і 3 млн вантажних автомобілів.

Специфікою Німеччини є розвинений *внутрішній водний транспорт*, який здійснює 1/5 перевезень вантажів. У цьому країна поступається лише США. Найважливіша роль належить системі Рейну, завдяки якому Рур і Південний Захід мають дешевий вихід через Нідерланди в Північне море. Рейн – одна з найзавантаженіших річок світу, на нідерландсько-німецькому кордоні щороку ним проходить близько 130 млн т вантажів. Канал Рейн – Емс – Везер дав вихід Руру до Північного моря в межах національної території. Середньо-німецький канал від Рейну до Одера перетнув країну із заходу на схід, з'єднавши всі північні річки і перетворивши їх на єдину водну систему. І, врешті-решт, закінчений у 90-х роках канал Рейн – Майн – Дунай з'єднав Північне і Чорне моря, створивши трансєвропейську водну магістраль.

Морський транспорт відіграє значну роль у зовнішньоекономічних перевезеннях. Торговий флот Німеччини налічує 2200 сучасних морських суден.

Важливі порти країни: Росток, Вісмар, Любек, Кіль. У портах країни 20% усіх вантажоперевезень припадають на Гамбург.

У ФРН функціонують 28 *аеропортів*. Найбільші з них – у Франкфурті-на-Майні та Берліні. Німецька “Люфтганза” є однією з найбільших і найдосконаліших авіакомпаній світу. Вона здійснює польоти як у національних межах, так і в усі куточки світу.

Протягом останнього десятиріччя значного розвитку набув *трубопровідний транспорт*.

Енергетика. Німеччина є найбільшим у Європі споживачем електроенергії (512,9 терават-год.). Урядова політика спрямована на збереження невідновлюваних джерел і використання енергії з відновлюваних джерел, таких як сонячна енергія, енергія вітру, біомаса, гідроенергетика та геотермальна енергія. Також розвиваються енергозберігаючі технології. Уряд Німеччини планує, що до 2050 р. половина потреби в електроенергії буде покриватися за рахунок енергії з поновлюваних джерел.

Останнє десятиліття у структурі споживання електроенергії в Німеччині переважали наступні види енергоносіїв: буре вугілля (24,6% чистого споживання електроенергії), ядерна енергія (22,6%), кам'яне вугілля (18,3%), поновлювані джерела енергії (15,6%) і газ (12,9%).

Уряд і німецька атомна промисловість оголосили про виведення з експлуатації всіх атомних електростанцій до 2021 р. У 2010 р. Уряд відмовився від планів попереднього кабінету зупинити атомні електростанції країни до 2021 р. і вирішив продовжити роботу АЕС до 2030-х років.

Зовнішньоекономічні зв'язки. ФРН – значний експортер капіталу і зброї, а також найбільший в Європі імпортер робочої сили. Основу експорту становлять продукція машинобудування, чорної металургії (залізо, сталь), легкої промисловості, сировина (буре вугілля). Основні торговельні партнери ФРН: країни ЄС, США, Японія, Канада.

Конституція

Основоположний Закон – розроблений Парламентською радою, що складається із 65 представників політичних партій, за участю експертів-юристів. Конституція прийнята Радою 8 травня, набула чинності 24 травня 1949 р. після схвалення військовими губернаторами окупаційних зон і ландтагами земель (парламентами суб'єктів федерації). Неодноразово вносилися зміни й доповнення. У жовтні 1990 р. стала Конституцією об'єднаної Німеччини. Попередні Конституції приймалися у 1871 р. та 1919 р.

Зміни й доповнення до Конституції вимагають 2/3 голосів депутатів Бундестагу та такої ж кількості голосів членів Бундесрату.

Адміністративно-територіальний поділ

1. Федерація.
2. Земля – адміністративно-територіальна одиниця вищої інстанції.
3. Державні інстанції середнього рівня:
 - управлінський округ – тільки Баварія, Баден-Вюртемберг, Гессен, Північний Рейн-Вестфалія;
 - дирекція – тільки Рейнланд-Пфальц;
 - земельна крайова управа – тільки Саксонія-Ангальт і Тюрингія; Крайова управа.
4. Державні інстанції нижчого рівня: Ландрат; Обер-бургмістр – голова влади нижчої інстанції.
5. Вищі місцеві інстанції: Земельний союз – тільки Північний Рейн-Вестфалія; Округ – тільки Баварія; Окружний союз – тільки Рейнланд-Пфальц.
6. Повітовий рівень:
 - земельний повіт – Баден-Вюртемберг, Баварія, Бранденбург, Гессен, Мекленбург-Передня Померанія, Нижня Саксонія, Рейнланд-Пфальц, Саарланд, Саксонія-Ангальт, Саксонія, Тюрингія);
 - повіт – Північний Рейн-Вестфалія, Шлезвіг-Гольштейн;
 - незалежне місто – Баварія, Бранденбург, Бремен, Гессен, Мекленбург-Передня Померанія, Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія, Рейнланд-Пфальц, Шлезвіг-Гольштейн, Саксонія-Ангальт, Саксонія, Тюрингія;
 - міський повіт – тільки в Баден-Вюртемберзі;
 - міська комуна – Бремен;
 - район Ганновера – Нижня Саксонія;

- районний союз Саарбрюкена – Саарланд;
- міський район Аахена – Північний Рейн-Вестфалія.

7. Субповітовий рівень:

– управління – тільки в Бранденбурзі, Мекленбург-Передній Померанії, Шлезвіг-Гольштейні;

- комунальний союз – Баден-Вюртемберг, Гессен;
- спілка – Нижня Саксонія;
- союз – Рейнланд-Пфальц, Саксонія-Ангальт;
- адміністрація – Баден-Вюртемберг;
- адміністративний союз – Саксонія.

8. Муниципальний рівень: комуна, місто, ярмарок, міська комуна – тільки в Бремені, земля – Берлін, вільне і ганзейське місто – Гамбург.

9. Субмуниципальний рівень:

- район – Берлін, Гамбург;
- місцевий район – Гессен, Рейнланд-Пфальц.

Землі діляться на райони і незалежні міста, землі Гамбург і Берлін – на округи, райони – на міста і громади, незалежні міста – на містечка, округи земель Гамбург і Берлін – на місцеві квартали, міста, громади, містечка і місцеві квартали діляться на житлові території. Баварія має проміжну ланку між землею і районами – округ.

Законодавчими органами земель є ландтаги (у Гамбурзі та Бремені – бюргершафти, в Берліні – палата депутатів), обрані населенням, виконавчими органами – земельні уряди (в Бремені, Гамбурзі та Берліні – сенати, кожен з яких складається з земельного прем'єр-міністра, у Берліні – правлячого бургомістра, в Гамбурзі – Першого Бургомістра), та земельних міністрів (у Берліні, Бремені та Гамбурзі – сенаторів), що призначаються ландтагами. Кожна земля має земельну конституцію і може з певних питань приймати земельні закони.

Представницькими органами районів є крейстаг, обрані населенням, виконавчими органами – районні комітети, кожен з яких складається з ландрата і членів районного комітету, в Рейнланд-Пфальці існують також районні правління, що складаються з ландрата і районних асистентів.

Представницькими органами міст є штадтрати (в Гессені і Бранденбурзі – міські представницькі збори, в Шлезвіг-Гольштейні й Мекленбурзі – міські представництва, обрані населенням, виконавчими органами – бургомістри (в Гессені – магістрати складаються з бургомістра і членів магістрату).

Представницькими органами громад є гемайндерати (у Гессені, Бранденбурзі, Мекленбурзі і Шлезвіг-Гольштейні – общинні представництва, обрані населенням, виконавчими органами – бургомістри (в Гессені – общинні правління, що складаються з бургомістра і членів общинного правління).

Представницькими органами округів земель Берлін і Гамбург є окружні збори уповноважених у Берліні чи окружні збори в Гамбурзі, виконавчі органи – окружні управління, що складаються з окружного бургомістра і членів окружного управління.

Представницькими органами містечок є ради містечок, ради міст (у Шлезвіг-Гольштейні, Гессені, Саксонії-Анхальті), ради міст (у Нижній Саксонії, Рейнланд-Пфальці, Бранденбурзі), ради округів (у Саарланді, Баден-Вюртемберзі), представництва округів (Північний Рейн-Вестфалія), комітети округів (у Баварії), представництва частин міст (у Мекленбург-Передня Померанія), ради частин міст (в Тюрингії) обираються населенням, виконавчими органами – бургомістри міст (в Нижній Саксонії, Саксонії-Ангальті), бургомістри частин міст (у Тюрингії), старости міст (у Гессені, Рейнланд-Пфальці, Мекленбурзі-Передній Померанії, Бранденбурзі, Саксонії), бургомістри округів (у Саарланді, Північному Рейні-Вестфалії), старости округів (у Баден-Вюртемберзі).

В судовому відношенні територія Німеччини поділяється на землі та округи (на кожен по одному вищому земельному суду, при цьому загальні, трудові та фінансові суди діють у землях та округах або групах округів, адміністративні та соціальні лише у землях), регіони (на кожен по одному земельному суду) і ділянки (на кожен по одному дільничному суду).

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Німеччина – федеративна, за змістом правління – конституційна, за найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська, за формою правління – республіка.

Структура державного управління

Вищий рівень:

на федеральному рівні:

- федеральний Президент, канцелярія федерального Президента;
- бундестаг, президія бундестагу і директор;
- федеральний канцлер, відомство федерального канцлера;
- федеральний уряд, федеральні міністри, керівник відомства друку та інформації, федеральна рахункова палата.

На рівні управління землями:

- прем'єр-міністри, міністри земель і земельна рахункова палата.

Верхній рівень:

на федеральному рівні:

- відомство з охорони конституції федерації, федеральне відомство з кримінальних розслідувань, федеральне статистичне відомство, федеральне відомство охорони здоров'я, федеральне відомство антимонопольної політики.

На рівні управління землями:

- земельні відомства, з охорони конституції, земельні відомства з кримінальних розслідувань, земельні статистичні відомства, земельні відомства охорони здоров'я.

Середній рівень:

на федеральному рівні:

- вищі фінансові дирекції, вища дирекція з питань водопостачання і судноплавства, вища дирекція пошти, вища дирекція залізниць.

На рівні управління землями:

земельні фінансові дирекції, земельні дирекції з питань водопостачання і судноплавства, земельні дирекції пошти, земельні дирекції залізниці.

Компетенція федерації (три рівні).

Перший рівень – виключне законодавство (сфери, що належать виключно до компетенції федерації): відносини з іноземними державами; питання оборони; валютна, грошова і монетна системи; повітряне сполучення; частина податкового законодавства.

Другий рівень – конкуруюче законодавство (федерація вдається до регулювання тільки у випадках особливої необхідності загальнодержавного характеру, але в інших випадках землі мають власні права), цивільне і кримінальне право, господарське та атомне законодавство, трудове і земельне право, законодавство у справах іноземців, з житлового господарства, судноплавства, вуличного руху, з ліквідації відходів, контролю за чистотою повітря і боротьби з шумом.

Третій рівень – рамочне законодавство.

Компетенція земель

Завдання виключної земельної компетенції: школи, поліція, земельне планування, вища освіта, охорона природи і ландшафтів, територіальне планування, регулювання водного режиму.

Реалізація федерального права як власної сфери діяльності і власної відповідальності: будівельне планування, виробниче право, охорона навколишнього середовища.

Реалізація федерального права за дорученням федерації: будівництво федеральних автомобільних шляхів, фінансування освіти, механізм вирішення територіальних кордонів земель.

У німецькому федералізмі особливу роль відіграють референдуми, які проводять у трьох формах.

Референдум проводиться тільки на земельному рівні. Це відбувається у двох або кількох землях, коли виносяться закони про утворення нових земель. Питання земельних референдумів формується тільки в одному значенні – “підтримується чи не підтримується” створення нової землі.

Народні опитування запроваджуються тільки на земельному рівні у випадках, коли приймається закон про зміну кордонів між землями, де передбачається передавання частини території. Рішення щодо референдуму приймаються тоді, коли за це питання проголосувала більшість виборців, які мають право участі у виборах і які проживають на території даної землі.

Більшість складає не менше 25% виборців даної території, які мають виборче право у Бундестаг.

Народні ініціативи теж пов’язані зі змінами кордонів між землями. Процедура розпочинають із збирання підписів за право піклування про передані території від однієї землі до іншої. Для отримання такого права необхідно зібрати підписи не менше 1% виборців, які брали участь в останніх виборах до Бундестагу. Тоді формується такі запитання, щоб виборець зміг дати одно-

значну відповідь. Протягом двох тижнів збираються підписи, а рішення приймаються за таких же умов, як на референдумі та народному опитуванні.

Глава держави

Глава держави – федеральний Президент, який виконує представницькі функції і призначає федерального канцлера.

Вибори Федерального Президента проводяться Федеральними зборами без дебатів. Президентом може бути обраний будь-який німець, який має право брати участь у виборах до Бундестагу і досяг віку сорока років. Федеральний Президент обирається строком на п'ять років. Повторне обрання допускається лише один раз. Президент має імунітет, який може припинитися тільки у випадку, визначеному Основним Законом.

Федеральні збори складаються з членів Бундестагу і такого ж числа членів, що обираються народними представництвами земель за принципом пропорційного представництва. Федеральні збори скликаються не пізніше ніж за 30 днів до закінчення терміну повноважень Федерального Президента, а при достроковому їх припиненні – не пізніше ніж через 30 днів, починаючи з цього моменту. Обраною вважається особа, що отримала більшість голосів членів Федеральних зборів. Якщо у двох турах голосування таку більшість не буде зібрано, обраним вважається той, хто в наступному турі отримає найбільшу кількість голосів.

Федеральний Президент репрезентує Федеративну Республіку Німеччина як глава держави. Він представляє країну за кордоном і призначає членів Уряду, суддів та високих посадовців. Своїм підписом він надає чинності законам. Він розпускає Уряд і може у виняткових випадках, як це трапилося влітку 2005 р., достроково розпустити Парламент. Проте права вето Основний Закон Німеччини для Федерального Президента не передбачає. Хоч Федеральний Президент і затверджує рішення Парламенту й пропозиції Уряду щодо персоналій, але він тільки перевіряє їх прийняття на відповідність Основному Закону. Федеральний Президент виконує свої обов'язки протягом п'яти років і може бути обраний ще раз на такий самий термін. Обирають його Федеральні збори, до складу яких, з одного боку, входять члени Бундестагу, з другого – така сама кількість інших членів, обраних від парламентів 16 федеральних земель. Федеральні збори скликаються головою Бундестагу і складаються з депутатів Бундестагу і такої самої кількості членів, що обираються ландтагами (парламентами земель). У разі недієздатності Президента або його смерті повноваження Президента виконуються головою Бундесрату. До компетенції Президента входить призначення вищого офіцерського складу збройних сил, хоча командує ними міністр оборони. Прерогативою Президента є право помилування засуджених злочинців.

Законодавча влада

Вищим законодавчим органом у Німеччині є двопалатний Парламент: верхня (більш “слабка”) палата – Бундесрат; нижня (більш “сильна”) – Бунде-

стаг. Розбіжності щодо законопроекту між Бундестагом і Бундесратом узгоджуються в об'єднаних комітетах (спільних комісіях) двох палат.

Бундестаг є виборним представництвом німецького народу. Це двопалатний Парламент, який складається з: Нижньої палати (Бундестагу), яка обирається на 4-річний термін і складається з 622 депутатів, що обираються на загальних виборах, та Федеральної Ради (Бундесрату), яка складається з 69 представників земель (кожна з 16 земель має визначену кількість голосів: від 3 до 6). Німецький Бундестаг (парламент) і Бундесрат (орган представництва земель) здійснюють законодавчу і законодавчу функції на федеральному рівні й уповноважені більшістю голосів у дві третини в кожному з органів вносити зміни до Конституції.

Бундестаг – Парламент Німеччини. Його депутати організовані у фракції та обирають зі свого кола Президента. Одним з найважливіших завдань Бундестагу є обрання Федерального канцлера й підтримка його на цій посаді, схвалення його політики. Бундестаг може звільнити канцлера, висловивши йому недовіру.

Другим важливим завданням Бундестагу є законотворчість, третім – контроль за діяльністю Уряду. Прозорий для громадськості парламентський контроль здійснює парламентська опозиція. Помітнішу, але не менш дієву частину контрольної функції беруть на себе депутати від урядових партій, адресуючи критичні запитання своїм представникам в Уряді за зачиненими дверима залу засідань.

Бундестаг – головна палата Парламенту, що обирається населенням терміном на 4 роки. Половина депутатів обирається у виборчих округах за мажоритарною системою шляхом прямого голосування, друга половина – за партійними списками, що виставляються в кожній землі, за пропорційною системою. Здебільшого член кабінету міністрів одночасно є й депутатом Бундестагу. Законопроекти можуть бути внесені будь-яким депутатом, Бундесратом або федеральним Урядом. Для проходження законопроекту потрібна проста більшість голосів. Основна робота над складними законопроектами ведеться не на пленарних засіданнях, а в комітетах і комісіях Бундестагу. Місця у комітетах і комісіях між представниками різних партій розподіляються залежно від чисельності тієї або іншої партійної фракції. До об'єднання Німеччини в Бундестагу засідало 520 депутатів. На виборах у грудні 1990 р. із входженням до складу ФРН нових земель кількість депутатських мандатів було збільшено до 662, а на виборах 1994 р. – до 672, на виборах 1998 р. ця кількість зменшилася до 669 мандатів.

Згідно з Конституцією Бундестаг (з'їзд Федерації) – це вищий орган влади, який здійснює представництво німецького народу та має значні законодавчі повноваження. Бундестаг є найвищим демократичним органом ФРН. Він відіграє ключову роль у системі органів державної влади і формуванні політичної волі.

Повноваження Бундестагу є досить широкими, що характерно для парламентської республіки. Він здійснює законодавчі функції, бере участь у фор-

муванні федеративних органів (підпорядкованих Федеральному Президенту, Федеральному Канцлеру), призначенні членів Конституційного Суду та вищих суддів держави; здійснює парламентський контроль над Урядом, бере участь у бюджетному процесі тощо.

Бундесрат. Голова Бундесрату обирається по черзі і за традицією одноступенно з числа прем'єр-міністрів усіх 16 земель терміном на один рік. Делегація, що представляє ту чи іншу федеральну землю, голосує в Бундесраті відповідно до інструкцій земельного уряду. Члени Бундесрату не обираються населенням, а делегуються кожним із земельних парламентів. Засідання палати проводяться один раз на місяць. У складі Бундесрату ФРН (до її об'єднання з НДР) були представлені 45 делегатів з 10 західнонімецьких земель, а також спостерігачі із Західного Берліна, які не брали участі в голосуванні. У грудні 1990 р. після об'єднання країни кількість місць у Бундесраті було збільшено до 68. Федеральні землі з населенням понад 7 млн осіб посилають у Бундесрат по 6 делегатів кожна; землі з чисельністю мешканців від 6 до 7 млн осіб – по 5 делегатів; від 2 до 4 млн – по 4 делегати, до 2 млн – по 3 делегати. Якщо проведений через Бундестаг закон зачіпає інтереси 16 німецьких земель, він має бути схвалений Бундесратом. Питання, що стосуються суверенних прав федеральних земель, особливо фінансові й адміністративні, звичайно є предметом дискусій та суперечок, і тому в середньому трохи більше від половини всіх законопроектів проходить через верхню палату Парламенту. Крім того, Бундесрат має право сформулювати негативний висновок щодо будь-якого із законопроектів, але лише невелика їх кількість не отримує схвалення у верхній палаті.

Бундесрат співпрацює з Бундестагом над ухваленням федеральних законів. Основний Закон передбачає два види співпраці. Федеральні закони, які вимагатимуть від земель додаткових адміністративних видатків або які приймаються замість попередніх земельних законів, мають бути схвалені Бундесратом, який змушений підтримати прийнятий Бундестагом закон, щоб він набув чинності. У цьому питанні Бундесрат має статус рівноправної з Бундестагом законодавчої установи. Тепер уже вимагається схвалення Бундесратом понад 50% усіх прийнятих законів. Оскільки федеральні закони принципово виконуються земельними адміністраціями, то найважливіші та найвитратніші закони пов'язані з адміністративним суверенітетом земель. Від законів, що схвалюються, необхідно відрізнити “закони, що заперечуються”. Їх Бундесрат може відхилити, але Бундестаг може скасувати це відхилення такою самою більшістю, як і Бундесрат, – звичайною, абсолютною більшістю або більшістю у дві третини голосів.

Враховуючи те, що діяльність Бундесрату фінансується 16 земельними урядами і залежить від їх підтримки, стає зрозуміло, що земельні уряди є важливими гравцями у федеральній політиці. Ця обставина робить прем'єр-міністрів як голів земельних урядів відомими далеко поза межами їх власних земель. З вересня 2006 р. реформа федералізму по-новому регулює повноваження федерації та земель. Мета реформи полягає в поліпшенні дієздатності і здатності

приймати рішення федерацією та землями, а також у чіткішому визначенні політичної відповідальності.

Виконавча влада

Федеральний Уряд Німеччини складається з Федерального канцлера, який є главою Уряду Німеччини, та Федеральних міністрів.

Федеральний канцлер обирається Бундестагом без дебатів за пропозицією Федерального Президента. Обраним вважається той, хто отримав голоси більшості членів Бундестагу. Федеральний Президент зобов'язаний провести призначення обраної особи. Якщо запропоновану особу не обрано, Бундестаг може протягом чотирнадцяти днів після проведення цих виборів обрати Федерального канцлера абсолютною більшістю голосів своїх членів.

Якщо протягом цього терміну збори не відбулися, то негайно проводиться новий тур голосування, після якого обраною вважається особа, яка отримала найбільшу кількість голосів. Якщо обрана особа отримала голоси більшості членів Бундестагу, Федеральний Президент повинен провести його призначення протягом семи днів після виборів. Якщо обрана особа не збрала такої більшості, Федеральний Президент зобов'язаний протягом семи днів або зроби її призначення, або розпустити Бундестаг.

Федеральні міністри призначаються і звільняються з посади Федеральним Президентом за пропозицією Федерального канцлера.

Федеральний канцлер визначає основні напрями політики і несе за це відповідальність. У межах цих основних напрямів кожен Федеральний міністр самостійно і під свою відповідальність веде справи його галузі. Рішення з приводу розбіжностей між федеральними міністрами приймає Федеральний Уряд. Федеральний канцлер веде справи Уряду відповідно до регламенту, прийнятого Федеральним Урядом і схваленого Федеральним Президентом.

Федеральний канцлер і федеральні міністри не можуть обіймати будь-яку іншу оплачувану посаду, здійснювати підприємницьку або професійну діяльність чи входити до складу керівництва, а без згоди – Бундестагу і до складу наглядової ради підприємства, маючи на меті одержання прибутку.

Бундестаг може висловити недовіру Федеральному канцлеру лише таким чином, що більшість членів Бундестагу обере його наступника і звернеться до Федерального Президента з проханням про відсторонення від посади Федерального канцлера. Федеральний Президент повинен задовольнити це прохання і провести призначення обраної особи.

Якщо клопотання Федерального канцлера про висловлення йому довіри не зустрінє схвалення більшості членів Бундестагу, Федеральний Президент може за пропозицією Федерального канцлера протягом двадцяти одного дня розпустити Бундестаг. Право на розпуск втрачається щойно Бундестаг обере більшістю голосів іншого Федерального канцлера.

Федеральні міністри поєднують дві функції: членів кабінету (як колегіального органу) і керівників міністерств. Нарівні з міністерствами в структуру центральних органів виконавчої влади включені Відомство федерального кан-

цлера (очолюється міністром з особливих доручень) і Відомство у справах преси й інформації (очолюється статс-секретарем), які підпорядковані безпосередньо федеральному канцлеру. Федеральні міністри очолюють відповідні міністерства і керують їх роботою разом зі своїми заступниками – статс-секретарями (1–2 чиновники) і парламентськими статс-секретарями (1–2 депутати, які призначаються для надання допомоги міністру). Міністерства поділяються на відділи, підвідділи і реферати. При міністерствах можуть створюватися спеціалізовані федеральні відомства. Специфіка функціонування виконавчої влади ФРН полягає в тому, що федеральні міністерства проводять урядову політику, як правило, не самостійно на всіх рівнях держструктури, а лише через аналогічні органи виконавчої влади земель ФРН і на місцях. Винятком є міністерства закордонних справ, оборони, деякі підрозділи міністерств фінансів, транспорту, внутрішніх справ тією мірою, якою Конституція ФРН фіксує пряме виконання федерацією відповідних функцій.

Федеральні міністерства: економіки та енергетики; закордонних справ; внутрішніх справ; міністерство юстиції та захисту прав споживачів; фінансів; праці та соціальних справ; продовольства та сільського господарства; оборони; у справах сім'ї, літніх громадян, жінок і молоді; охорони здоров'я; транспорту та цифрової інфраструктури; навколишнього середовища, охорони природи та ядерної безпеки; освіти і досліджень; економічної співпраці та розвитку.

Судова влада

Судова влада представлена федеральними судами: Федеральним конституційним судом, Федеральним судовим двором, Федеральним адміністративним судом, Федеральним судом робочих справ, Федеральним судом соціальних справ, Федеральним судом фінансових справ.

Специфіка судової системи. Це розгалужена судова система, яка не має єдиного вищого судового органу на рівні федерації та земель.

Спеціалізована судова система, яка має конституційну юстицію у формі федерального Конституційного суду і конституційних судів земель та п'ять гілок судочинства: звичайні, адміністративні, трудові, федеральні та соціальні юстиції.

Кожна гілка судової влади має свій федеральний орган, який називається по-різному: федерально-судова палата, федеральний адміністративний суд, федеральний фінансовий суд, федеральний суд з трудових справ, федеральний суд із соціальних справ.

Кожен судовий орган діє незалежно один від одного та від інших органів. При розбіжностях між ними збирається нарада судових органів, яка називається сенатом і яка приймає рішення, що забезпечує єдність судової влади.

Суди загальної компетенції розглядають кримінальні та цивільні справи: суди з трудових суперечок – між роботодавцем та робітниками; адміністративні суди – позови громадян до державних службовців з питань дотримання прав громадян у процесі управління; суперечки між адміністративно-територіальними структурами, скарги, пов'язані з відмовою органів виконавчої вла-

ди на проведення масових заходів; суди з соціальних питань розглядають позови громадян до державних установ з питань пенсій, виплати різних допомог.

За додержанням прав і свобод стежить Федеральний конституційний суд. Судочинство в Німеччині має п'ять гілок: загальне, трудове, адміністративне, соціальне й фінансове. Зазвичай існують три інстанції для перевірки судових рішень. Учасники провадження можуть оскаржити рішення суду. Тоді правову суперечку розглядають ще раз у “вищій інстанції” та приймають з цього приводу рішення. І лише в останній інстанції безапеляційно встановлюється, що саме відповідає нормі права, і процес завершується. Правосуддя чинять близько 21 тис. незалежних і підвладних лише закону суддів, які зазвичай призначаються довічно. В принципі їх неможливо позбавити цієї посади. Крім того, в Німеччині є ще близько 5 тис. прокурорів і понад 100 тис. адвокатів. Вищою судовою інстанцією ФРН є Федеральний конституційний суд. Половина його членів обирається Бундестагом, інша половина – Бундесратом (по 8 суддів). Термін повноважень членів Федерального конституційного суду – 12 років. Суд дає тлумачення Основного Закону ФРН і здійснює перевірку федеральних і земельних законів стосовно їх відповідності Конституції. Конституційний суд також виносить приватні рішення у разі виникнення суперечок між землями або розбіжностей між земельними і федеральними урядами, а також приймає постанови, на основі яких та чи інша політична партія може бути розпущена, якщо судом встановлено, що в своїй діяльності вона керується антидемократичними цілями.

Для забезпечення єдності федерального права створюється Верховний федеральний суд. Верховний федеральний суд приймає рішення у всіх тих випадках, коли його рішення має принципове значення для єдності правосуддя федеральних судів верхньої ланки. Призначення суддів Верховного федерального суду провадиться за рішенням Федерального міністра юстиції спільно з комісією з вибору суддів, що складається з міністрів юстиції земель і рівного числа членів, що обираються Бундестагом. Інші питання устрою Верховного федерального суду і порядок його роботи регулюються федеральним законом.

У судах більш низького рангу судочинство ведеться незалежними судьями, які після призначення на посаду не можуть бути відкликані з суду без їхньої згоди. Процеси у карних справах проводяться судьями, а не присяжними. За винятком судового розгляду з низки конституційних питань суди більш низького рангу не пов'язані у прийнятті рішень постановами вищих судових інстанцій.

Орган конституційного нагляду – Федеральний конституційний суд, органи конституційного нагляду земель – конституційні суди правосуддя (в Тюрингії, Північний Рейн-Вестфалія, Рейнланд-Пфальц, Саарланд, Саксонія, Баварія, Берлін), земельні конституційні суди (у Саксонії-Анхальт, Шлезвіг-Гольштейн, Мекленбург-Передня Померанія), державні суди правосуддя (у Баден-Вюртемберзі, Бремені, Гессені, Нижній Саксонії), конституційні суди (Бранденбург, Гамбург).

Вища судова інстанція – Федеральний суд юстиції в Карлсруе, суди апеляційної інстанції – верховні земські суди, суди першої інстанції – земські суди, нижча ланка судової системи – суди управліннь.

Вища судова інстанція адміністративної юстиції – Федеральний адміністративний суд в Лейпцігу, суди апеляційної інстанції адміністративної юстиції – верховні адміністративні суди в Баден-Вюртемберзі, у Баварії та Гессені – адміністративні суди правосуддя, суди першої інстанції адміністративної юстиції – адміністративні суди.

Вища судова інстанція трудової юстиції – Федеральний суд з трудових спорів, суди апеляційної інстанції трудової юстиції – земельні трудові суди, суди першої інстанції трудової юстиції – трудові суди.

Вища судова інстанція соціальної юстиції – Федеральний громадський суд, суди апеляційної інстанції соціальної юстиції – земельні соціальні суди (по одному на кожну землю, виняток – Бранденбург і Берлін, а також Нижня Саксонія і Бремен мають загальний земельний соціальний суд), суди першої інстанції соціальної юстиції – соціальні суди.

Вища судова інстанція фінансової юстиції – Федеральний фінансовий суд в Мюнхені, земельні фінансові суди – фінансові суди, суд у справах авторських прав – Федеральний патентний суд, суд у справах службової дисципліни – Дисциплінарний суд Півночі. Велика частина судових розглядів перебуває у відповідальності земель. Федеральні суди в основному займаються переглядом справ і перевіряють рішення судів земель на предмет формальної законності.

Органи прокурорського нагляду – Федеральний Генеральний Прокурор, генеральні прокурори земель, прокурори земських судів.

Спеціалізований орган конституційного контролю – федеральний Конституційний суд (16 суддів), половина складу якого обирається депутатами Бундестагу, а друга половина – членами Бундесрату. Судді обираються строком на 12 років, але зобов'язані піти у відставку після досягнення 68 років.

Влада в територіальних одиницях

За винятком Баварії всі землі ФРН мають однопалатні парламенти, що всенародно обираються (ландтаги); у Баварії, крім того, є ще й сенат, який обирається як орган, що представляє інтереси десяти груп населення. Повсюдно глави Уряду (у Гамбурзі – перший бургомістр, у Бремені – бургомістр, у Берліні – правлячий бургомістр, у 13 інших земель – прем'єр-міністри) залежать від більшості у ландтагах. У віданні федеральних земель перебувають питання політики у сфері культури і народної освіти, охорони правопорядку і навколишнього середовища. Федеральне законодавство застосовується в землях з урахуванням їх широкої автономії. При цьому розподіл федеральної допомоги між регіонами країни узгоджується з керівництвом Європейського Союзу в Брюсселі.

У країні основною територіальною одиницею місцевого самоврядування є адміністративні округи. В межах кількох сотень округів діють міські, комунальні й сільські органи місцевого самоврядування, які обираються населен-

ням на основі пропорційного представництва. Податки на нерухомість і виробництво, так само як і прибуткові податки, йдуть на різні операції місцевої влади, але більшість громад і муніципалітетів отримують додаткові субсидії від федерального Уряду. Землі ФРН, як відносно самостійні суб'єкти федерації, автономно визначають структуру своїх органів виконавчої влади. Як правило, ці структури очолюють прем'єр-міністри земель, які обираються парламентами і формують земельні уряди. У межах своєї компетенції земельні уряди формально повністю незалежні від Уряду ФРН. У питаннях, що належать до компетенції федерації, на них покладене виконання відповідних федеральних законів. Завершують структуру органів виконавчої влади місцеві адміністрації (муніципалітети). Вони підлегли земельним урядам з питань, зарахованих до компетенції самих земель.

Федеративна Республіка Німеччина – країна з розвинутою демократичною структурою влади і розвинутим місцевим самоврядуванням. На сьогодні правовий статус органів місцевого самоврядування, порядок їх утворення та функціонування визначається передусім конституціями та законодавством окремих земель. Як наслідок, структура цих органів і їх компетенція досить суттєво відрізняються в різних землях Німеччини. Проте спільним є демократизм їх утворення, автономність діяльності та відповідальність за стан справ у своїй громаді.

Незважаючи на різні підходи до законодавства про місцеве самоврядування, що існують у різних німецьких землях, фактично в усіх землях самоврядування є досить розвинутим і в громадах вирішується понад 80% питань, коли громадянин вступає у відносини з владою.

Головними функціями органів місцевого самоврядування можна визначити:

- забезпечення діяльності інфраструктури (житло, вулиці, виробничі майданчики, вода, вивезення сміття, електрика, газ);
- побутове обслуговування: громадський транспорт, культура, бані, спорт, дозвілля;
- соціальні питання: соціальний захист, інтеграція меншин, забезпечення участі в громадському житті, підтримання соціальної злагоди (миру);
- формування середовища проживання і перспективне планування: планування розвитку міста, якість середовища проживання, екологія, розвиток культури і засобів комунікації;
- громадський порядок: пожежна служба, поліція, служба зв'язку, охорона навколишнього середовища;
- стабілізація суспільної системи.

На сьогодні правовий статус органів місцевого самоврядування, порядок їх утворення та функціонування визначається передусім конституціями та законодавством окремих земель. Можливо виділити 5 типів місцевого самоврядування:

1. *Магістратний тип* (Гессен, великі міста Шлезвіг-Гольштейна та Бременхафен):

– громадяни обирають на прямих виборах міські збори (представницький орган);

– міські збори обирають для керівництва колегіальний орган (магістрат), який складається з бургомістра та завідувачів відділами (штатних і сумісників). Магістрат приймає рішення більшістю голосів;

– бургомістр – голова магістрату, і за рівністю голосів його голос є вирішальним.

2. *Тип з посиленням бургомістром* (Рейнланд-Пфальц, Саарланд, общини Шлезвіг-Гольштейну до 10 тис. мешканців):

– громадяни обирають муніципальну чи міську раду як вищий орган місцевого самоврядування;

– рада обирає бургомістра, а в окремих випадках і завідувачів відділів;

– бургомістр є головою муніципальної ради (зазвичай, з правом голосу) та керівником адміністрації (виконавчого органу);

– в окремих випадках бургомістр та завідувачі відділів складають президію, яка готує проекти рішень ради з питань статуту, розвитку та персоналій.

3. *Північнонімецький тип самоврядування* (Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія):

– громадяни обирають муніципальну раду, яка із свого складу вибирає голову як бургомістра. Він є представником общини;

– муніципальна рада обирає муніципального директора як керівника виконавчого органу та завідувачів відділами. Керівник адміністрації є законним представником общини. Муніципальна рада може відкликати директора, а в окремих випадках взяти на себе повноваження муніципального директора.

4. *Південнонімецький тип самоврядування* (Баден-Вюрттенберг, Баварія):

– громадяни обирають муніципальну раду та одночасно прямими виборами обирають бургомістра;

– бургомістр є головою муніципальної ради та керівником адміністрації;

– муніципальна рада обирає завідувачів відділами, які підпорядковуються розпорядженням бургомістра;

5. *Змішаний тип управління існує на нових федеральних землях* (Берлін, Бранденбург, Меклембург – Передня Померанія, Саксонія-Анхальт, Шлезвіг-Гольштейн):

– громадяни прямими виборами обирають муніципальну раду;

– муніципальна рада обирає голову, або правління, або президію. У президію входить і бургомістр;

– бургомістра на 5 років обирає муніципальна рада, яка також обирає і завідувачів відділами;

– у містах з населенням більше 100 тис. мешканців може бути створено магістрат як колегіальний орган;

– у невеликих общинах за рішенням ради почесний бургомістр може бути одночасно головою муніципальної ради, але представницький та виконавчий органи чітко розрізняються.

Представницький орган місцевого самоврядування, незалежно від його назви – муніципальна рада, міська рада чи муніципальні збори, є місцевим законодавцем, до головних повноважень якого належить:

- прийняття комунальних статутів та постанов, якими регулюються основні правові питання організації місцевого життя;
- постановка завдань перед виконавчими органами самоврядування з вирішення конкретних важливих питань;
- право обрання керівників виконавчого органу;
- контроль діяльності роботи виконавчого органу;
- створення умов громадської підтримки дій і рішень органу самоврядування.

Орган самоврядування приймає досить різні статути, але головним статутом є конституційний статут общини, який доповнює визначене законом про місцеве самоврядування комунальне право специфічними місцевими правилами. Хоча цей статут формально не є законом, але його виконання на місцевому, общинному рівні є таким же обов'язковим як і виконання земельних законів. До статуту включаються різні норми, які не визначаються законом про самоврядування і зараховані до компетенції статуту. Це може стосуватися:

- форми сповіщення громадян про роботу органів самоврядування;
- різних форм участі людей у діяльності самоврядування;
- розподілу общини на більш дрібні одиниці з власними представництвами;
- затвердження договорів між різними общинами та общиною і членами представницького органу;
- зарплати і компенсації для членів муніципальних зборів і комісій;
- створення комісій;
- структури виконавчого органу і кількості керівників відділів;
- правил прийняття і звільнення з роботи муніципальних службовців та правил оплати їх праці;
- права осіб чи їх груп знайомитися з адміністративними актами самоврядування.

Крім статутів загального конституційного чи організаційного характеру існують: головний статут общини, статут для приватних підприємств, статут для ощадних кас та ін., представницький орган може схвалювати статути:

- господарський статут общини – особливий статут правового характеру, який встановлює фінансові ресурси общини. Важливою частиною цього статуту є кошторис бюджету, що являє собою правову основу видатків на управління, але не надходжень. Доходи бюджету не піддаються точному плануванню;
- статут про підключення до загальних мереж (каналізації);
- статут про відрахування за користування окремими послугами (музична школа, басейн тощо);
- статути про міську забудову.

Оскільки Німеччина є федерацією, побудова такої структури – це завдання окремих федеральних земель. Регіональний рівень розміщений між урядом

ми земель з їх міністерствами, з одного боку, і місцевим рівнем – з другого. Цей рівень у Німеччині називається “крейсами”. У них проживає в середньому 150–300 тис. населення. Організаційна структура регіонального рівня в Німеччині ґрунтується на таких основних принципах:

1. *Субсидіарність і демократична децентралізація.* Згідно з цим принципом усі політичні завдання регіонального значення виконуються органами самоврядування. Крейси мають право на самостійне ведення своїх регіональних справ у межах законодавства. Самоврядування означає, що всі політичні завдання на рівні крейсів визначаються демократично обраним Парламентом крейсу, і Уряд крейсу бере на себе виконання відповідних завдань органів управління.

2. *Фінансова автономія.* Держава має забезпечити крейси достатніми фінансами, щоб дати їм змогу виконати поставлені завдання. Це досягається шляхом надання крейсам права стягнення власних податків. Крім того, виконання завдань на рівні крейсів забезпечується шляхом надання їм частки податкових надходжень від тих чи інших федеральних земель.

3. *Децентралізація державного управління.* Крейс також є адміністративно-територіальною одиницею. На рівні крейсів виконання земельних і федеральних законів має забезпечуватися Урядом крейсу. Крейси являють собою адміністративно-територіальні одиниці найнижчого рівня, які забезпечують виконання норм земельного і федерального права у своїх межах стосовно власних громадян.

Особливе значення в цьому зв'язку має покладене на уряди крейсів завдання щодо контролю діяльності урядів громад. Крейс складається з численних маленьких і великих громад. Уряд крейсу контролює дотримання урядами громад норм права і законодавства. Доти, доки громади виконують завдання самоврядування, здійснюється лише правовий контроль за дотриманням законодавства урядами громад. На рівні крейсів існує єдиний орган управління – “окружне управління”. Це управління має подвійну функцію: з одного боку, воно є органом державного управління нижчого рівня, який забезпечує виконання федеральних і земельних законів. Адже у складі окружного управління працюють службовці, які призначаються на посади і праця яких оплачується землею. З другого боку, окружне управління також являє собою орган управління крейсу, який відповідає за виконання завдань самоврядування крейсу, оскільки у складі окружного управління працюють службовці, що призначаються на посади та праця яких оплачується крейсом як органом самоврядування. Отже, в окружному управлінні під одним дахом об'єднуються функції управління крейсу як органу самоврядування та державного управління нижчого рівня. Це має суттєві переваги. На регіональному рівні існує єдина управлінська інстанція, куди має звертатися громадянин. Це спрощує встановлення зв'язку з Урядом для громадянина, оскільки він, як правило, є недосвідченим у питаннях права і не знає, чи має вирішуватися окреме питання у сфері управління крейсом як органом самоврядування, чи на центральному рівні. Така

модель управління на регіональному рівні в Німеччині є дуже ефективною вже протягом понад 200 років.

Підготовка кадрів

Федеральна академія державного управління (ФАДУ) є вищою освітньою інституцією з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців федеральної адміністрації.

Цілями Федеральної академії державного управління є: підвищення кваліфікації федеральних службовців; наукові дослідження; консультації.

На федеральному рівні підвищення кваліфікації федеральних службовців покладається на Федеральну академію державного управління при Федеральному міністерстві внутрішніх справ.

Федеральна академія за структурою поділяється на п'ять основних підрозділів:

- *LG 1*: загальні питання та координація;
- *LG 2*: загальне фахове підвищення кваліфікації та підготовка до вищої групи посад;
- *LG 3*: підготовка з питань ЄС та міжнародних компетенцій;
- *LG 4*: підготовка з формування поведінки, менеджменту людських ресурсів, підготовка керівників;
- *LG 5*: підготовка з ІТ та дистанційне навчання.

Федеральна академія пропонує велику кількість курсів, орієнтованих на потреби установ федерального управління. Що саме потрібно вибрати із запропонованого для подальшого професійного зростання, вирішує кандидат на навчання разом із керівництвом установи, де він працює. Курси є короткотерміновими: триденні, тижневі, двотижневі.

Курси поділяються на:

– *базові курси* для кар'єрного зростання (тривалістю 10 тижнів, які завершуються письмовим екзаменом, що охоплює питання державного та конституційного права, права ЄС, загальних правових актів у галузі управління, правових актів, які регулюють управління ЄС, управління економікою, правових актів публічної служби, управлінських компетенцій);

– *додаткові курси* для поглиблення знань та підвищення фахового рівня на займаній посаді (тривають 2 тижні, є обов'язковими і являють собою підготовку до атестації);

– *спеціальні курси* (пропонуються на вибір, пов'язані з напрямом діяльності).

Перелік курсів оновлюється кожні 5 років.

Баварська школа Управління (*BVS*) створена у 1920 р. Її фундаторами є Вільна держава Баварія, громади, земельні округи та райони. З 1946 р. *BVS* є публічно-правовою організацією з правом самоврядування. *BVS* готує державних службовців середнього нетехнічного управлінського рівня (рангу) та службовців за контрактом для органів державного і комунального управління та проводить іспити щодо визначення рангу та тарифних ставок, встановлених законом.

BVS проводить для державних службовців усіх рангів та інших співробітників державних і комунальних органів заходи щодо підвищення кваліфікації, які належать до найрізноманітніших тематичних сфер.

BVS готує фахівців-техніків, робота яких пов'язана із впливом на довкілля, а саме майстрів з постачання та утилізації, а також фахових службовців за контрактом та майстрів для курортних підприємств. Крім цього, вона проводить освітні заходи щодо загальних питань функціонування підприємств. Вона готує до іспитів та проводить їх як уповноважена установа. Заходи з підвищення кваліфікації охоплюють весь комплекс питань щодо захисту довкілля та діяльності курортних підприємств.

Баварська школа управління готує спеціалістів для наступних структур: конгрес громад Баварії; районні ради Баварії; конгрес міст Баварії; Міністерство внутрішніх справ Баварії; об'єднання адміністративних округів Баварії.

Програма підвищення кваліфікації державних службовців у Баварській школі управління діє вже більше 10 років. За цей період часу курс підвищення кваліфікації успішно пройшли більше 25 тис. державних службовців. Після проходження програми підвищення кваліфікації державні службовці отримують відповідний сертифікат. Навчання проводиться на платній основі. Для того, щоб бути зарахованим слухачем програми підвищення кваліфікації, державні службовці проходять конкурсний відбір на конкурентній основі.

Крім того, професійна підготовка державних службовців здійснюється у Школі управління Херті (*HSG*).

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: співзасновники ЄС, ООН, НАТО, ОЕСР, ОБСЄ, МВФ.

2.19. Польща

Польща (Республіка Польща) – розташована у Центральній Європі. На півночі переважну частину кордону складає територіальний відрізок Балтійського моря – 440 км, а на суші Польща межує з Російською Федерацією – 210 км. На півдні гірські хребти Судетів і Карпат відділяють Польщу від Чехії – 790 км та Словаччини – 541 км. На сході сусідами Польщі є Литва – 103 км, Білорусь – 416 км та Україна – 529 км. Загальна довжина державного кордону складає 3496 км.

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор – складається з двох рівновеликих горизонтальних смуг, верхня смуга – біла і нижня червона. Білий колір на прапорі символізує білі орлині крила, червоний колір уособлює багряний сонячний захід.

Державний Герб – являє собою білого орла з золотими кігтями і дзьобом, у золотій короні, на червоному тлі.

Столиця – м. Варшава (1,7 млн населення, агломерація – 2,7 млн населення).
Великі міста: Краків – (759,1 тис. населення), Лодзь – (722 тис. населення), Вроцлав – (631,4 тис. населення), Познань – (552,4 тис. населення), Гданськ – (455,7 тис. населення), Щецин – (416,7 тис. населення).

Населення

Населення становить 38,6 млн осіб. Польща є дев'ятою державою Європи за площею та восьмою за населенням. Близько 61% населення проживає у містах, найбільшими серед яких є Варшава, Краків, Лодзь, Вроцлав та Познань.

Щільність населення – 124 особи на 1 км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. складав: 76,9 років (чоловіки – 72,7, жінки – 83,6).

Мова

Офіційною мовою є польська.

Релігія

Християнство в країні закріпилась у X ст. Переважна кількість вірян – римо-католики. Також є греко-католики (понад 200 тис.) і невелика група вірмено-католиків.

Існують церкви, що відділилися від Римо-католицької церкви:

– Старокатолицька церква маріавітів (25 тис. од.);

– Католицька церква маріавітів (4 тис. од.).

Польська православна церква за числом вірян посідає 2-е місце (близько 500 тис. осіб).

В окремих мазурських і білостоцьких селах живуть старообрядці (пилипони, філіпони), предки яких емігрували сюди в XVII ст. з Росії, рятуючись від релігійних переслідувань.

Є також представники протестантських течій і сект:

– євангелійна аугсбургська (лютеранська) церква (75 тис. осіб). Окрім німців, до неї належать мазури та частина вірян Цешинської Силезії і Лодзі;

– об'єднана євангелійна церква (10 тис. осіб);

– адвентисти сьомого дня;

– баптисти;

– реформатори;

– методисти;

– п'ятидесятники (послідовники п'ятидесятних Асамблей Бога, знані в Польщі як зельносьвянковці);

– мормони.

Із нехристиян у країні найбільше представлені караїми, мусульмани та юдеї.

Площа території

Загальна площа – 312,7 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь складає 14,5 млн га, ріллі – 11,1 млн га.

Географічне положення

За винятком південного гористого регіону територія країни майже цілком рівнинна. Країна лежить біля фізичного центру Європи, який розташований між 49° і 55° північної широти та 14° і 24° східної довготи. Загальна довжина державного кордону становить 3496 км.

З півночі на південь Польща простягається на 649 км, це 5° і 50° широти, що створює різницю у тривалості дня між північною і південною частиною країни. Тому влітку на півночі день триває більш ніж на годину довше, ніж на півдні, а взимку – все навпаки. Зі сходу на захід Польща простягається на 689 км, що становить 10° і 02' довготи. Тому країна, перебуваючи в зоні Центрального часового поясу, має незначне відхилення у проміжку заходу та сходу сонця – між східною і південною частиною країни (залежно від пори року коливається в проміжку 10–20 хвилин).

Клімат

Польща розташована в зоні помірною клімату. У верхній частині Судетів та Карпат спостерігаються ознаки гірського клімату. Влітку середня температура становить +17°C на узбережжі до +19,3°C – в Нижній Силезії і в безпосередній близькості від Тарнува. Узимку, приблизно від 0°C Свіноуйське до -1°C в Силезькій низовині, воєводстві Любуському та балтійському узбережжі; -3°C у Варшаві; нижче -5°C в регіоні Сувалки. Середньорічна температура коливається від більш як +9°C безпосередньо поблизу від Вроцлава, Легниці і Зеленої Гури до +6°C в регіоні Сувалки.

Річна кількість опадів становить близько 600 мм, найнижча – близько 500 мм відмічена в районі Куяви, що пов'язано з розташуванням у цій місцевості значної кількості озер; за винятком найвищих гірських місцин, було також відмічено значну кількість опадів у середній частині узбережжя і на Силезькій височині – близько 750–800 мм опадів на рік. Вегетаційний період триває в середньому 180–190 днів на північному сході країни і до 235 днів у районі Слубіце, Глогува і Вроцлава.

Число днів зі сніговим покривом змінюється і збільшується в міру просування на схід країни. На Щецинській низовині, Любуських землях і Нижній Силезії сніговий покрив лежить менш ніж 40 днів на рік, у центрі Польщі – близько 60 днів, а в районі Сувалки – понад 100 днів. Спекотні дні з максимальною температурою вище +25°C спостерігаються не часто в період із квітня по вересень, іноді у жовтні.

Річки. Варта (808 км, притока Одри), Західний Буг (772 км), Сян (443 км, притока Вісли). Вісла та Одер впадають у Балтійське море, як і численні малі річки в Померанії. Лина і Анграпа впадають у Преголю, Чарна Ханьча – в Німан, які теж впадають у Балтійське море. Хоча переважна більшість річок у Польщі течуть в напрямі Балтійського моря, проте в польських Бескидах беруть свій початок верхні притоки річки Орава, яка впадає у Ваг і несе потім свої води до Дунаю і в Чорне море. На краю Східних Бескидів беруть свій початок потоки, які впадають у Дністер басейну Чорного моря.

Найдовші річки: Вісла (довжина – 1030 км); Одер, яка є складовою частиною західного кордону Польщі (854 км).

Озера. В Польщі налічується майже десять тисяч закритих водойм, що охоплюють понад 1 га (2,47 акри) кожне. Польща належить до країн з великою кількістю озер (на одиницю площі). У Європі лише Фінляндія має більшу щільність озер. Найбільші озера (з площею понад 100 км²): Снярдви і Мамри в Мазурії, а також Лебсько та Дравсько в Померанії. На додаток до цих озер є цілі озерні краї (у Вармінсько-Мазурському, Поморському, Любуському, Великопольському воєводствах), існує також велика кількість гірських озер у Татрах, наприклад Морське Око. Озеро з найбільшою глибиною – понад 100 м – озеро Ханьча у Вігри – озерному краї, на схід від Мазурії в Підляському воєводстві.

Економіка

Польща – індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 517,5 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 13,4 тис. дол. США.

Промисловість Польщі є основною галуззю господарства. Основні галузі промисловості – машинобудування, металургійна, гірнична (вугільна, сірчана тощо), хімічна, суднобудування, харчова, текстильна та легка промисловість.

Значна частка економічного потенціалу країни базується на переробці мінеральної сировини. Переважають галузі важкої промисловості. Провідну роль відіграють машинобудування, чорна та кольорова металургія, хімічна промисловість. Також добре розвинені текстильна та швейна промисловість. У паливній промисловості головною галуззю є вугільна. В електроенергетиці провідну роль відіграють теплові електростанції. Чорна металургія працює на власному коксівному вугіллі та переважно імпортих рудах. Кольорова металургія з власної сировини виплавляє мідь, свинець і цинк; з імпортованої – алюміній. У Верхній Силезії переважає металомістке важке та залізничне машинобудування. Хімічна промисловість Польщі спеціалізується на виробництві різноманітних мінеральних добрив, соди, полімерів, парфумів, ліків, фотохімії. Текстильна промисловість країни виробляє переважно бавовняні тканини. Швейна промисловість працює на експорт.

Сільське господарство – галузь економіки, спрямована на забезпечення населення продовольством та отримання сировини для ряду галузей промисловості. Галузь є однією з найважливіших і представлена практично у всіх країнах. У світовому сільському господарстві зайнято близько 1 млрд економічно активного населення. Від стану галузі залежить продовольча безпека держави. З проблемами сільського господарства прямо або побічно пов'язані такі науки, як агрономія, тваринництво, меліорація, рослинництво, лісівництво та ін.

У Польщі 38% населення проживає в сільській місцевості та близько 27% працює у землеробських господарствах. Для ряду регіонів сільське господарство продовжує залишатися основним сектором економіки, незважаючи навіть на постійне зниження свого значення. Тим часом, виключно або переважно у сільському господарстві продовжує працювати менше 6% поляків. Польський

аграрний сектор включаю в себе селянські господарства, які істотно різняться за організаційною структурою, формами власності, масштабами та обсягами виробництва. У Польщі є 2,9 млн селянських господарств, середній розмір яких 5,8 га. Понад 70% польських господарств не перевищують 5 га, і все ж їх загальна площа – менше 19% від загальної території сільських угідь.

У Польщі існує 2 млн приватних господарств, які займають 90% усіх сільськогосподарських угідь і на які припадає приблизно такий же відсоток від загального обсягу сільськогосподарського виробництва. На ферми з площею понад 15 га припадає 9% від загальної кількості господарств. Проте при цьому вони охоплюють 45% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Більше половини домашніх господарств у Польщі виробляють продукцію для власного споживання.

Польща експортує фрукти й овочі, м'ясо і молочні продукти, а імпортує пшеницю, фуражне зерно, рослинну олію. Польща є великим виробником картоплі, цукрових буряків, ріпаку, зерна, свинини та птиці в Європі.

Сільське господарство створює близько 7% ВВП Польщі й займає четверте місце в господарській сфері після промисловості, торгівлі та будівництва. Під сільськогосподарськими угіддями зайнято близько 60% площі країни. У структурі посівних площ зернові та зернобобові займають 52%, картопля 18%, кормові культури 17%, технічні та овочеві культури 12%.

У рослинництві виробляється близько 59% вартості сільськогосподарської продукції. Частка зернових становить 23%, картоплі – 21%, цукрових буряків – 3%, овочів та фруктів – 11%. Основними зерновими культурами є пшениця (у південних районах), жито (повсюдно), ячмінь та овес. Досить значні валові збори картоплі – 25 млн т. Найбільша концентрація її посівів спостерігається в центрально-східній Польщі.

Загальна частка овочів і фруктів у фізичному обсязі продукції рослинництва сягає 40%.

Польща належить до країн з середнім рівнем розвитку тваринництва. Найбільше виробляється свинини, молока, яловичини, яєць, менше – вовни і баранини, риби тощо. Майже 39% загальної вартості продукції тваринництва дає свинарство, розведення великої рогатої худоби – 40%. Поширений переважно молочно-м'ясний напрям скотарства, а на півдні та в гірській місцевості – також і м'ясо-молочний. Свинарство розвинуте у центральній рівнинній частині Польщі. Овець м'ясо-вовняних порід розводять у Карпатах.

Лісове господарство. Територія, покрита лісами, становить 8,6 млн га. Державні ліси, що перебувають у віданні міністерства лісового господарства та лісової промисловості, становлять 82% всіх лісів і дають 92% всієї лісової продукції. Хвойні породи (переважно сосна і ялина) займають 82% площі державних лісів, решту займають листяні породи.

Морське рибальство перетворилося у важливу галузь господарства. У 1950 р. Польща мала 365 риболовних суден загальною вантажопідйомністю 18,2 тис. т, а вилов склав 66,2 тис. т. У 1967 р. налічувалося 713 суден загаль-

ною вантажопідйомністю 208,9 тис. т при вилові 321,4 тис. т. У 1981 р. число суден зменшилося до 638, а вилов склав 673 тис. т. Останні показники майже не мінялися з середини 1970-х років до середини 1980-х років. Потім вилов риби почав скорочуватися.

Транспорт – залізничний, автомобільний, морський, трубопровідний, повітряний. Головні морські порти: Щецин, Свіноуйсьце, Гданськ, Гдиня.

Імпорт є нафта і нафтопродукти, прокат чорних металів і сталь, залізняк, металообробні верстати, пшениця, бавовна – 34,3 млрд дол. США (Німеччина – 19%; Італія – 7,9%; Франція – 6,5%; Росія – 5,4%; Велика Британія – 4,7%).

Експорт є паливо, сировина і напівфабрикати, верстати і машини, промислове і транспортне обладнання, одяг і господарські товари – 28,6 млрд дол. США (Німеччина – 36%; Італія – 5,8%; Росія – 5,6%; Нідерланди – 4,7%; Франція – 4,6%).

Конституція

Основний державний документ Республіки Польща схвалений 2 квітня 1997 р. Національними зборами Республіки Польща та прийнятий шляхом всенародного референдуму, який відбувся 25 травня 1997 р. Закон про зміну Конституції приймає Сейм не менш як 2/3 голосів, а також Сенат – абсолютною більшістю голосів.

Адміністративний поділ

Територія Польщі складається із 16 воєводств (Західнопоморське воєводство, Поморське воєводство, Вармінсько-Мазурське воєводство, Підляське воєводство, Любуське воєводство, Великопольське воєводство, Куявсько-Поморське воєводство, Мазовецьке воєводство, Нижньосилезьке воєводство, Лодзьке воєводство, Люблінське воєводство, Опольське воєводство, Свентокшиське воєводство, Підкарпатське воєводство, Малопольське воєводство, Силезьке воєводство). Кожне з воєводств адміністративно самостійне та керує розвитком регіону.

Воєводства, в свою чергу, поділяються на 379 повітів (314 повітів – повітовим містом вважається зазвичай поселенська одиниця з числом мешканців понад 10 тис., пов'язана функціонально з відповідною гміною, 65 міст – на правах повіту) та 2479 гмін (з яких 597 – селищні гміни, 1576 – сільські гміни, а решта 306 – це міські гміни). Новий адміністративний поділ уведено 1 січня 1999 р.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентсько-президентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Главою держави є Президент Республіки Польща, який вважається її верховним представником і гарантом безперервності державної влади. Президент обирається безпосередньо громадянами на 5-річний строк і може бути обраний повторно тільки один раз.

Президент Республіки Польща підписує закон протягом 21 дня з дати подання і віддає наказ про його офіційну публікацію. До підписання закону Президент має право звернутися до Конституційного трибуналу. Президент не може відмовити у підписанні закону, якщо Трибунал визнав його відповідним Конституції. Замість звернення до Конституційного трибуналу він має право передати закон Сейму на новий розгляд. Після повторної постанови Сейму про закон більшістю 3/5 голосів Президент Республіки зобов'язаний підписати його протягом 7 днів.

Президент Республіки Польща як представник держави в зовнішніх зносинах ратифікує і денонсує міжнародні договори, про що повідомляє Сейм і Сенат, призначає і відкликає повноважних представників Республіки, приймає вірчі й відкличні грамоти дипломатичних представників. При здійсненні своїх зовнішньополітичних повноважень Президент Польщі взаємодіє з Головою Ради міністрів і компетентним міністром. Президент є верховним головнокомандуючим збройних сил Польщі. Він призначає на вищі військові посади, присвоює військові звання, віддає наказ про мобілізацію, нагороджує орденами і медалями, надає польське громадянство, застосовує право помилування.

Президент Республіки Польща видає офіційні акти, які потребують для своєї чинності підпису (контрасигнації) Голови Ради міністрів. Не вимагають контрасигнації акти Президента про: призначення виборів у Сейм і Сенат; скорочення строку повноважень Сейму у випадках, визначених у Конституції; призначення загальнопольського референдуму, а також підписання закону або відмову підписати його, висунення кандидатури і призначення Голови Ради міністрів, прийняття відставки Ради міністрів, нагородження орденами та відзнаками, призначення суддів, у тому числі вищих медичних.

Структура апарату управління Президента

Канцелярія Президента (допоміжний орган, який забезпечує умови для організаційно-технічного виконання Президентом своїх повноважень):

- Президент затверджує відповідний статус діяльності канцелярії та особисто призначає її керівника і звільняє його;
- канцелярія веде всю систему діловодства Президента;
- канцелярія готує та надає Президенту відповідну консультативну та інформаційну допомогу;
- канцелярія проводить необхідну господарську діяльність щодо забезпечення функціонування інституту Президента.

Рада національної безпеки (дорадчий орган Президента з питань внутрішньої та зовнішньої безпеки держави):

- тематична та організаційна підготовка засідань Ради національної безпеки разом з постійною групою консультантів при Раді національної безпеки;
- оцінка пропозицій, доктрин і проектів, законодавчих актів, які регулюють проблематику внутрішньої та зовнішньої безпеки держави;
- проведення моніторингу з питань забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки країни;

- виконання систематичних аналізів, які стосуються міжнародної ситуації і зовнішньої безпеки, якщо для країни виникає якась загроза;
- аналіз політичних аспектів інтеграції та формування позицій діяльності Президента Польщі і пропозицій для Ради національної безпеки у необхідному обсязі;
- виконання систематичних міждисциплінарних аналізів, які стосуються зовнішньої безпеки і загроз, що виникають.

Рада кабінету:

- створюється Радою міністрів. Президент виконує в ній особливу місію головуючого, під керівництвом якого можуть проходити засідання Ради кабінету;
- Рада кабінету в жодному випадку не підмінює Раду міністрів і не зменшує компетенції Ради міністрів.

Законодавча влада

Законодавча влада в Польщі належить Сейму і Сенату – двом палатам польського Парламенту. Нижня палата – Сейм здійснює контроль за діяльністю Уряду в обсязі, визначеному приписами Конституції і законів.

Сейм складається з 460 депутатів, що обираються на основі загального виборчого права, як за мажоритарною, так і пропорційною системою. Сенат складається зі 100 сенаторів, що обираються громадянами за мажоритарною системою. Обидві палати обираються на 4-річний термін.

Повноваження Сейму: законотворча діяльність, ініціювання законопроектів, контроль за діяльністю Уряду, внесення змін до Конституції, ініціювання проведення референдуму, реалізація політичної стратегії, згода на призначення голови Ради міністрів, затвердження програми Уряду, затвердження щорічного бюджету.

Повноваження Сенату: законотворча діяльність, підтримка пропозицій Президента щодо проведення загальнонаціонального референдуму, внесення змін до Конституції, законодавча ініціатива, реалізація політичної стратегії в цілому та відстоювання інтересів регіонів, призначення відповідних посадових осіб у державні органи влади.

Сейм може скоротити термін своїх повноважень постановою, прийнятою більшістю не менш 2/3 голосів загальної кількості депутатів. Така постанова одночасно скорочує термін повноважень Сенату. Президент Республіки, заслухавши думку маршала Сейму і маршала Сенату, може (у визначених Конституцією випадках) достроково припинити повноваження Сейму і, відповідно, Сенату, оголосивши про проведення нових виборів.

Сейм приймає постанови про ухвалення законів звичайною більшістю голосів у присутності не менше половини загального числа депутатів, оскільки Конституція не передбачає іншого. Закон, ухвалений постановою Сейму, передається до Сенату. Сенат може прийняти його без змін, прийняти постанову про поправки або про відхилення в цілому. Якщо Сенат протягом 30 днів з дня надходження закону не прийме відповідної постанови, він приймає постанову в редакції Сейму. Постанова Сенату, що відхиляє закон, або запропо-

нована поправка вважається прийнятною, якщо Сейм не відхилить її абсолютною більшістю голосів.

Національні збори (спільне засідання обох палат Парламенту) скликаються у трьох випадках: коли новий Президент приймає присягу, коли звинувачення проти Президента республіки вноситься до Державного трибуналу, а також коли у зв'язку із станом здоров'я Президент тривалий час не може виконувати свої обов'язки.

Сесійна зала польського сейму розташована у Варшаві. За винятком партій етнічних меншин тільки кандидати політичних партій, що отримали не менше 5% від загальнонаціонального голосування, можуть увійти до Сейму. На спільному засіданні члени Сейму та Сенату формують Національні збори.

Виконавча влада

Виконавча влада належить Уряду – Раді міністрів, яка, згідно з Конституцією, здійснює внутрішню і зовнішню політику Республіки. Рада міністрів забезпечує виконання законів, видає розпорядження, координує та контролює роботу органів урядової адміністрації, приймає постанови про проект бюджету держави і керує його виконанням, забезпечує внутрішню і зовнішню безпеку держави та публічний порядок, укладає міжнародні договори, що потребують ратифікації, затверджує й денонсує інші міжнародні договори.

Рада міністрів складається із Голови Ради міністрів і міністрів. У її складі можуть бути також віце-голови Ради міністрів, голови визначених у законах комітетів.

Повноваження Ради міністрів: формує зовнішню і внутрішню політику Польщі; видає державними справами, які не стосуються інших органів, а також органів місцевого самоврядування; розробляє законопроекти; забезпечує виконання законів; видає розпорядження; координує та контролює роботу органів адміністрацій; захищає інтереси країни; розробляє проект бюджету, забезпечує його виконання; гарантує внутрішню безпеку, у тому числі громадський порядок; здійснює загальне керівництво взаємодією з іншими державами і міжнародними організаціями; здійснює загальне керівництво обороною країни; затверджує міжнародні угоди, які потребують ратифікації; визначає організацію і плани своєї роботи.

Повноваження Голови Ради міністрів: він репрезентує Раду міністрів; керує роботою Ради міністрів; видає розпорядження; розробляє та пропонує програму діяльності Уряду на засіданнях Сейму; забезпечує виконання політики Уряду; координує і контролює роботу Ради міністрів; виступає вищою посадовою особою для державних службовців усіх рівнів; здійснює нагляд за місцевим самоврядуванням у межах і формах, визначених конституцією і законами; з власної ініціативи або з ініціативи Ради міністрів може створювати комітети, ради, які виконують консультативну роль.

Президент Республіки Польща призначає Голову та інших членів Ради міністрів протягом 14 днів з дня першого засідання Сейму або прийняття відставки попереднього складу Ради міністрів. Голова Ради міністрів протя-

гом 14 днів з дня призначення представляє Сейму програму діяльності Уряду з проханням надати йому вотум довіри. Про вотум довіри Сейм приймає постанову абсолютною більшістю голосів. У разі ненадання вотуму довіри Сейм самостійно обирає Голову Ради міністрів і запропонованих ним членів Уряду абсолютною більшістю голосів. Президент призначає обрану у такий спосіб Раду міністрів і приймає присягу її членів.

Коли Сейм виявляється неспроможним сформувати Уряд самостійно, Президент протягом 14 днів знову призначає Голову Ради міністрів і за його пропозицією – інших членів Уряду. Якщо Сейм протягом 14 днів з дня такого призначення Ради міністрів не надасть йому вотум довіри простою більшістю, Президент призначає дострокові парламентські вибори.

Члени Ради міністрів несуть перед Сеймом солідарну відповідальність за діяльність Уряду, а також індивідуальну за справи, що підлягають їх компетенції або доручені їм Головою Ради міністрів. Сейм висловлює Раді міністрів вотум недовір'я за пропозицією, внесеною не менш ніж 46 депутатами, і називає ім'я нового кандидата на посаду Голови. Якщо постанову прийнято Сеймом, Президент приймає відставку Ради міністрів, призначає обраного Сеймом Голову і за його пропозицією – інших членів Ради міністрів.

Голова Ради міністрів може звернутися до Сейму з проханням про висловлення Уряду вотуму довіри.

Президент Республіки Польща за пропозицією Голови Уряду проводить зміни в його складі.

Голова Ради міністрів заявляє про відставку Уряду на першому засіданні новообраного Сейму, а також у разі:

- неприйняття Сеймом постанови про вотум довіри Раді міністрів;
- вираження Раді міністрів вотуму недовіри;
- відставки Голови Ради міністрів.

Раду гміни, повіту, сеймик воеводства очолюють голови відповідних органів місцевого самоврядування. Структуру виконавчої влади по вертикалі становлять: правління гміни (очолює залежно від типу гміни – вїйт, бургомїстр або Президент); правління повіту (очолює староста та один заступник); правління воеводства (очолює маршалок з двома заступниками та двома членами правління); представник Прем'єр-міністра Уряду на регіональному рівні – воевода, який має одного заступника та підпорядковані служби, а на державному рівні Уряд Польщі, який очолює Прем'єр-міністр, у підпорядкуванні якого перебувають міністри, що очолюють відповідні міністерства.

Всі три рівні адміністративно-територіального устрою є незалежними один від одного та мають законодавчо окреслені повноваження, а різняться тільки поставленими перед ними завданнями, зокрема:

- гміна наділена повноваженнями щодо: встановлення ціни 1 т жита до земельного податку, надання дозволу на вирубку дерев, визначення умов забудови населених пунктів, протидії наслідкам стихії, здійснення доплати сільсько-

господарським виробникам за витрачене пальне, ініціювання стосовно фінансування заходів сільськогосподарського характеру;

– повіт має права стосовно: проектного узгодження, архітектури та будівництва, охорони довкілля, геодезії та картографії (за земельним реєстром), вирубки дерев у лісах повітового підпорядкування, ініціювання стосовно фінансування повітових заходів сільськогосподарського характеру.

Повноваження воєводства поширюються на такі сфери: підготовку та впровадження стратегій і програм розвитку сільських територій, здійснення меліорації, управління водними ресурсами, охорону довкілля (особливо стосовно ведення баз даних про стан довкілля), моніторинг щодо оптимального використання рибних ресурсів, дослідження сортів сільськогосподарських культур після відповідної реєстрації, програм розроблення та реалізації відновлення сільських територій, укрупнення земельних ділянок, відновлення ґрунтів та транспортних сільськогосподарських доріг, реалізації програми “Лідер”, субсидювання заходів, які презентують досягнення сільських територій і сільського господарства.

Міністерства: національної освіти; фінансів; економіки; інфраструктури; культури і національної спадщини; науки і вищої школи; національної оборони; праці та суспільної політики; землеробства і розвитку села; регіонального розвитку; державних фінансів; спорту і туризму; внутрішніх справ та адміністрації; закордонних справ; юстиції; охорони навколишнього природного середовища; охорони здоров’я.

Незалежні урядові установи: Центральне статистичне управління; Національний банк Польщі; Національна рада з питань телебачення і радіомовлення; Управління з питань державних закупівель; Уповноважений з прав громадян; Верховна контрольна палата; Польське агентство інформації та іноземних інвестицій.

Судова влада

Судова влада відіграє важливу роль у процесі прийняття рішень. Її основні інститути включають: Верховний суд Польщі, Вищий адміністративний суд Польщі, Конституційний трибунал Польщі та Державний трибунал Польщі. Судочинство у кожній ланці є щонайменше дворівневим. Судді призначаються Президентом за пропозицією Національної ради юстиції. Верховний суд здійснює нагляд за діяльністю загальних та військових судів щодо рішень, які вони ухвалюють. Верховний адміністративний суд очолює суди адміністративної юрисдикції та здійснює нагляд за діяльністю публічної адміністрації.

Загальна характеристика судів

Верховний суд:

– Вищий орган судової влади;

– Верховний суд очолює перший голова, якого призначає Президент Польщі зі складу членів Верховного суду. Кількість голів та кількість суддів визначає Президент за пропозицією Національної судової ради;

- Верховний суд ділиться на адміністративну палату ради, соціального забезпечення, цивільну палату, з кримінальних справ та військову палату;
- здійснює нагляд за прийняттям рішень цивільними і військовими судами;
- здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та іншими законами.

Конституційний трибунал:

– Президент і віце-президент Конституційного трибуналу призначаються Президентом Республіки Польща;

- здійснює діяльність стосовно таких питань: відповідності діяльності політичних партій Конституції; відповідності міжнародних законів і угод Конституції Польщі; відповідності Конституції законів, ратифікованих міжнародними угодами; відповідності виданих законів та нормативних актів Конституції;
- розглядає суперечності стосовно компетенції центральних органів держави.

Державний трибунал:

– керівництво Державним трибуналом здійснює перший голова Верховного суду;

– контролює дотримання Конституції службовими особами;

– конституційну відповідальність перед Державним трибуналом несуть:

Президент Республіки Польща, голова Ради міністрів, члени Кабінету міністрів, голова Національного банку, голова Вищої палати контролю, члени республіканської ради радіо та телебачення, особи, яким голова Ради міністрів доручив керівництво міністерствами, а також головний командуючий збройними силами.

Національна судова рада:

– складається з голови Верховного суду, міністра справедливості, голови Головного адміністративного суду та 150 представників, обраних Президентом зі складу Верховного суду, загальних судів, адміністративних судів, військових судів, 4 осіб, обраних Сеймом, 2 сенаторів, обраних Сенатом;

– зі складу судової ради обирається голова та два його заступники;

– термін роботи судової ради – 4 роки;

– розглядає кандидатів на посади членів Верховного суду, Головного адміністративного суду, загальних та військових судів. Після схвалення Національною судовою радою кандидатури подаються на затвердження Президентів;

– визначає кількість членів дисциплінарних судів, вищого дисциплінарного суду;

– проводить збори суддів;

– дає згоду на подальшу роботу суддів, коли їм виповнилося 65 років;

– розглядає справи судової етики;

– розробляє правові акти щодо судової системи та пропонує їх на розгляд парламентові;

– добирає суддів на судові посади та пропонує на затвердження у встановленому порядку.

Головний адміністративний суд:

- Голова Головного адміністративного суду та його заступники призначаються Президентом країни на 6 років;
- Президент затверджує структуру суду та регламент його діяльності;
- нарівні з іншими адміністративними судами здійснює контроль за діяльністю громадських адміністрацій;
- контролює законність прийнятих рішень і постанов органів територіального самоврядування та нормативних актів органів місцевого самоврядування.

Цивільні, військові суди та інші:

- здійснюють правосуддя стосовно усіх справ за винятком справ, які відповідно до законодавства зараховані до компетенції інших судів;
- виключний суд, або трибунал, може застосовуватися тільки під час воєнних дій.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний трибунал, 15 суддів якого обираються Сеймом на дев'ять років.

За схваленням Сенату Сейм також призначає омбудсмена або уповноваженого із захисту громадянських прав на п'ятирічний термін. Омбудсмен має захищати дотримання і реалізацію прав і свобод громадян та польських мешканців, законів і принципів суспільного життя та соціальної справедливості.

Влада в територіальних одиницях

Сучасна система органів місцевого самоврядування Республіки Польща була створена в ході розпочатої в країні у 1997 р. адміністративно-територіальної реформи. Норми, що стосуються місцевого самоврядування, містилися у двох розділах Конституції. У першому розділі “Річ Посполита” було визначено основні принципи політичного устрою Польщі. Серед них своє місце знайшло й самоврядування, концепцію устрою якого Конституція (ст. 16) визначає так: “Самоврядна спільнота виконує визнані за нею публічні завдання від власного імені й під власну відповідальність”. У формулюванні “діяльність від власного імені й під власну відповідальність” полягає суть польської концепції самоврядної самостійності.

Слід підкреслити, що Конституція Республіки Польща (1997 р.) не містить ані визначення територіального самоврядування, ані більш загальної дефініції самоврядування, але подає багато складових елементів для формулювання таких дефініцій. Тобто вона визнає самоврядування, особливо територіальне самоврядування, складовою публічної влади. Це твердження впливає передусім із ч. 2 ст. 16 і ст. 163 Конституції, які проголошують: “Територіальне самоврядування бере участь у здійсненні публічної влади. Визначену йому законом істотну частину публічних завдань самоврядування виконує від власного імені й під власну відповідальність ... Територіальне самоврядування виконує публічні завдання, не зараховані Конституцією або законами до компетенції інших органів публічної влади”.

У ст. 15 ч. 1 Конституції Республіки Польща йдеться про те, що “територіальний устрій Речі Посполитої Польської забезпечує децентралізацію публічної влади”. Цей припис, з точки зору конструкції самоврядування, необхід-

но сприймати в контексті ст. 16 ч. 1 (сукупність мешканців одиниць основного територіального поділу становить самоврядну спільноту), з якого випливає, що основний (базовий) територіальний поділ держави здійснюється з метою територіального самоврядування. У результаті територіальне самоврядування становить базову формулу децентралізації публічної влади.

У VII розділі Конституції викладено докладніші приписи, що регулюють і гарантують самостійність самоврядування як одну з основ конституційного ладу. У цьому розділі йдеться насамперед про:

- правовий статус і право на володіння власним майном (ст. 165 п. 1);
- інститут судового захисту самостійності самоврядування (ст. 165 п. 2);
- принцип вирішення конституційними судами компетенційних спорів з урядовою адміністрацією (ст. 166 п. 3);
- закріплення за одиницями самоврядування частки в публічних доходах на рівні, який відповідає встановленому обсягу завдань (ст. 167 п. 1);
- принцип відповідності між компетенційними змінами і змінами в розподілі публічних доходів (ст. 167 п. 4).

Реформа територіального поділу (1999 р.) на рівні повітів і воєводств мала на меті децентралізацію й демократизацію місцевого управління. Це здійснювалося шляхом обмеження на рівні воєводств функцій державної адміністрації, яка діяла поряд з адміністрацією самоврядування воєводства, та запровадження адміністрації самоврядування на всіх трьох рівнях територіального поділу – гміни, повіту й воєводства. Було запроваджено трирівневий територіальний поділ, відповідно до якого Польща поділяється на 16 воєводств, 308 сільських і 65 міських повітів (міста на правах повітів) і 2489 гмін.

Самоврядування на рівні гміни. Самоврядною адміністративно-територіальною одиницею найнижчого рівня відповідно до ст. 164 Конституції Республіки Польща є гміна.

Гміна – це дуже стара назва, яку ми знаходимо в багатьох європейських мовах, хоча, залежно від тієї чи іншої країни, акцентується той чи інший аспект поняття.

Поняття гміни містить три основні аспекти:

- гміна як територія – це основна одиниця територіального поділу країни;
- гміна як населення – це самокероване місцеве співтовариство;
- гміна як установа, де кожен громадянин може вирішувати свої питання.

Гміна може бути *сільською* (така, що не має на своєму терені міста) *місько-сільською* (до складу такої гміни входить місто та кілька сіл) та *міською* (гміна, що міститься в адміністративних межах міста або гміна зі статусом міста).

У Польщі налічується близько 2,5 тис. гмін. Найменші з них налічують до 2,5 тис. осіб, а найбільшою є гміна, яка налічує 1,8 млн осіб. У середній сільській гміні – 7 тис. жителів, і цієї кількості достатньо, щоб заснувати систему розподілу публічних завдань. Гміна має найсильнішу позицію серед інших самоврядних одиниць, і саме з гмінами пов'язано виконання всіх основних публічних завдань територіального самоврядування.

Керівництво гміни становлять: рада гміни, яка обирається під час загальних виборів місцевого самоврядування, а також правління, що обирається радою гміни і здійснює виконавчу владу в гміні.

У сільських гмінах голова називається вуйтом, в невеликих містечках – бурмістром, у великих – президентом.

До кола питань гміни входять, зокрема: початкові школи, дитячі садки, бібліотеки, будинки культури, місцевий транспорт, дороги, управління ринками, охорона здоров'я.

Гміна відповідає за порядок і безпеку на своїй території. В її віданні перебувають дороги місцевого значення, організація комунального господарства та ін. В результаті останньої реформи тепер до компетенції гміни входять також фінансові кошти.

У 1989 р. у Польщі місцева громада здобула незалежний статус, вона стала юридичною особою та одержала майно на баланс. Депутати вирішують, яким є статут місцевої громади та який її організаційний апарат. Понад 90% державного майна було передано на баланс місцевих громад за територіальним принципом. Не були передані лише деякі стратегічні об'єкти. Серед питань, які входять до компетенції гмін, у відповідності із ст. 7 Закону Республіки Польща від 8 березня 1990 р. "Про самоврядування гміни" належать справи:

- господарювання нерухомим майном, охорони середовища та водного господарства;
- гмінних доріг, вулиць, мостів, площ та організації дорожнього руху;
- водопроводів та водопостачання, каналізації, усунення та очищення комунальних відходів, підтримання чистоти та порядку, а також санітарних засобів, смітників та знешкодження комунальних відходів, постачання електроенергії, тепла та газу;
- місцевого публічного транспорту;
- охорони здоров'я;
- суспільної допомоги та її інфраструктури;
- гмінного житлового будівництва;
- публічної освіти;
- культури, у тому числі гмінних бібліотек та інших культурних установ, а також охорони пам'яток історії та культури;
- ринків та ринкових приміщень;
- озеленіння території;
- гмінних кладовищ;
- публічного порядку та безпеки громадян, а також протипожежної та протиповеневої охорони, зокрема утримання та обладнання гмінного протиповеневого складу;
- утримання гмінних об'єктів та установ публічного використання та адміністративних об'єктів;
- родинної політики, у тому числі забезпечення медичної, соціальної та правової опіки над вагітними;

- підтримки та поширення ідей самоврядування;
 - співпраці з неурядовими організаціями;
 - співпраці з локальними та регіональними громадами інших держав тощо.
- Керівництво гміни – Рада гміни.

Рада гміни – це складовий і контрольний орган гміни.

До ради входять депутати, які обираються у безпосередніх виборах. Раду очолює голова і заступник голови у кількості від 1 до 3 осіб.

Рада гміни становить:

- 15 депутатів – у гмінах до 20 тис. мешканців;
- 21 депутат – у гмінах до 50 тис. мешканців;
- 23 депутати – у гмінах до 100 тис. мешканців;
- 25 депутатів – у гмінах до 200 тис. мешканців і по 3 на кожні наступні 100 тис. мешканців, однак не більше ніж 45 депутатів.

Термін повноважень ради гміни триває 4 роки від дня виборів.

Рада гміни може створювати з числа депутатів постійні комісії та визначати завдання і склад (напр. комісія освіти, комісія громадського порядку тощо).

До ради гміни належать усі справи, які залишаються у сфері повноважень гміни:

- ухвалення статуту гміни;
- встановлення зарплати вуйта;
- ухвалення бюджету гміни;
- ухвалення рішень гміни.

Керівництво гміни – вуйт гміни.

Диференціювання назви виконавчого органу гміни пов'язане з її характером:

- вуйт – сільська гміна;
- бургомістр – місько-сільська або міська гміна;
- президент – міська гміна, яка налічує понад 100 тис. жителів.

До 2002 р. вуйт обирався радою. При цьому його кандидатуру подавав голова ради гміни. З 2002 р. він обирається на загальних виборах, виконуючи функцію виконавчого органу гміни. Вуйт є виконавчим органом гміни, тобто виконує рішення ради гміни і визначені законом завдання, наприклад завдання, доручені державною адміністрацією. До завдань вуйта, зокрема, належать:

- підготовка проектів рішень ради гміни;
- визначення способу виконання рішень;
- господарювання комунальним майном і виконання бюджету;
- управління роботою гміни.

Термін повноважень вуйта починається з дня початку терміну повноважень ради гміни і закінчується в день закінчення повноважень ради гміни.

Мешканці гміни приймають рішення шляхом участі у загальному голосуванні (вибори або місцевий референдум) чи за посередництвом ради гміни, яка обирається у загальних та безпосередніх виборах терміном на 4 роки.

Виконавчу владу у гміні здійснює вїйт (у сільських гмінах), бургомїстр (у місько-сільських гмінах) або Президент (у великих міських гмінах), які обираються у безпосередніх виборах.

Міста на правах повіту є одночасно гмінами – у таких випадках кордони повіту чітко відповідають кордонам гміни. Станом на сьогодні у Польщі з наявних 2478 гмін 1589 є сільськими, 582 – місько-сільськими та 307 міськими (65 гмін є одночасно міськими повітами).

Гміна може створювати у своєму складі менші територіальні відділи з власними владами, наприклад солецтво, на чолі з обраним мешканцями села солтисом.

Мешканці гміни приймають рішення на основі загального голосування в ході виборів і референдумів або через органи гміни. Референдум може бути проведений з будь-якого питання, що має важливе значення для гміни. Він проводиться за ініціативою ради гміни або на вимогу 10% мешканців, які мають право голосу. Референдум вважається таким, що відбувся, якщо в ньому взяло участь не менш як 30% мешканців, котрі мають право голосу.

Джерелами формування місцевих бюджетів (гміни) в Польщі є: збори із земельного податку та податку на нерухомість у повному обсязі та частина від перерозподілених державою коштів із податку на доходи фізичних осіб та із ПДВ. Державою фінансування освіти, культури, медичного обслуговування, соціальної опіки та безробітних здійснюється шляхом надання субсидій на місця. Розвиток кожного територіального утворення здійснюється за розробленою стратегією, в якій сформульовані проблеми, напрями та етапи розвитку.

Самоврядування на рівні повіту. На нижчому рівні адміністративного поділу країни – повіті також діють органи урядової необ'єднаної адміністрації. Однак тут вони пов'язані зі старостою повіту, який є органом не урядової адміністрації, а територіального самоврядування.

Мешканці повіту утворюють на підставі закону місцеве самоврядне співтовариство. Це співтовариство та відповідна територія є повітом. Повіт виконує від власного імені й під власну відповідальність передбачені законами публічні завдання. Його самостійність підлягає судовому захисту.

Польща ділиться на два види повітів: земський повіт, тобто сукупність сусідніх між собою гмін (314 од.), та міський повіт (65 од.). Земський повіт є самоврядною адміністративно-територіальною одиницею другого рівня, яка входить до складу воєводства і формується з кількох сусідніх гмін. Містом на правах повіту є місто, в якому мешкають понад 100 тис. осіб, а також місто, що з 31 грудня 1998 р. перестало бути центром воєводства. Повіт охоплює по можливості однорідну за поселенською і просторовою структурою і за суспільними економічними зв'язками територію.

Мешканці повіту приймають рішення загальним голосуванням у ході повітових виборів і референдумів або через органи повіту, якими є повітові ради та правління повіту.

Повітові делегуються права воєводств у тих питаннях, які можуть вирішуватися на місці.

Гміна і повіт вирішують всі адміністративні питання їх мешканців. Таким чином громадяни позбавляються від необхідності їздити до воєводського центру для вирішення адміністративних проблем.

Повіт має окремий бюджет, а його доходи не залежать від доходів гмін. Він не здійснює нагляд за діяльністю гмін, не може відбирати їх права і втручатися в їх фінансове управління. Фінансово автономний повіт може проводити власну бюджетну політику.

Рада повіту обирається на виборах самоврядування. Повіти робляться настільки малими, щоб уся їхня діяльність могла перебувати під контролем виборців. Начальником ради управління є староста.

Повіт є самоврядною адміністративно-територіальною одиницею другого рівня, яка входить до складу воєводства і формується з кількох сусідніх гмін.

До повноважень ради повіту належать видання актів місцевого права, формування та відкликання повітового правління, яке є виконавчим органом повіту. До її складу входять: староста як голова правління, його заступник і троє-п'ятеро членів правління. Правління повіту виконує рішення повітової ради та завдання повіту, передбачені положеннями закону. Нагляд за діяльністю повіту здійснюють голова Ради міністрів і воєвода, у сфері фінансових питань – регіональна рахункова палата.

У відповідності із ст. 4 Закону Республіки Польща від 5 червня 1998 р. “Про самоврядування повіту” повіт виконує публічні завдання, які виходять за рамки компетенції гмін, у наступних справах:

- публічної освіти (школи, які перевищують рівень гімназій);
- охорони здоров'я (повітові лікарні);
- транспорту на терені повіту (зокрема, участь у фінансуванні місцевих автобусних ліній);
- опіки над дорогами повітового рівня;
- геодезії, картографії та земельного кадастру;
- господарювання нерухомим майном;
- утримання повітових об'єктів та установ публічного використання й адміністративних об'єктів;
- культури та охорони пам'яток;
- фізичної культури та туризму;
- охорони природного навколишнього середовища;
- водного господарства;
- сільського господарства, лісництва та рибальства на внутрішніх водоймах;
- публічного порядку та безпеки громадян;
- протиповеневої охорони;
- охорони прав споживача;
- протидії безробіттю та активізації локального ринку праці;
- соціальної допомоги;
- надання підтримки інвалідам;
- родинної політики;

- видачі дозволів на працевлаштування іноземців;
- реєстрації транспортних засобів та видачі водійських прав;
- подолання наслідків стихійних лих та організації допомоги на повітовому рівні;
- оборони;
- промоції повіту;
- співпраці з неурядовими організаціями.

Пункт 6 ст. 4 згаданого Закону передбачає, що завдання повіту не можуть порушувати сфери діяльності гміни. Тобто обсяг завдань і функцій повіту має комплементарний характер по відношенню до функцій гміни, зокрема повіт виконує те, чого гміна виконати не може.

Ст. 5 у свою чергу передбачає, що повіт може укладати з органами державної адміністрації та органами місцевого самоврядування воєводства угоди щодо виконання окреслених публічних завдань.

Законодавчі та контрольні владні повноваження в повіті має рада повіту, яка обирається у загальних і безпосередніх виборах терміном на 4 роки.

Органами повіту є повітова Рада і правління повіту. Рада формується шляхом проведення загальних рівних виборів, що відбуваються таємним голосуванням. Радні (депутати) обираються за списками партій, блоків або виборчих комітетів строком на 4 роки. Виборча система є досить складною: виборець може віддати голос за одного кандидата з одного із партійних списків, але чи буде цей кандидат депутатом залежить від кількості голосів, які отримає список партії в цілому. Більше того, на рівні повіту встановлюється виборчий поріг для списків – 5 відсотків.

Повітова Рада формує правління повіту та ухвалює законодавчі акти. Правління повіту є виконавчим органом повіту, який реалізує рішення повітової ради. До складу правління повіту входить староста повіту, його заступник та кілька членів правління. До сфери повноважень повіту належить місцевий транспорт, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист населення.

На сьогодні на одного радного у повіті припадає в середньому 2667 мешканців. Голову повітової Ради обирають шляхом таємного голосування з числа депутатів. Кількість заступників голови повітової Ради рада визначає самостійно на свій розсуд, зважаючи на ефективне та якісне виконання повноважень і завдань та виходячи із власних фінансових можливостей. Виконавчим органом земського повіту є Правління повіту (староство), яке очолює староста повіту, обраний повітовою Радою.

Завдання повітової Ради поділяються на:

- власні, які виконуються за власні кошти під свою відповідальність;
- делеговані, які виконуються відповідно до закону, тобто визначені законодавчо, або у співпраці з органами державної влади;
- доручені, які виконуються на основі порозуміння з іншими одиницями місцевого самоврядування, що є на території повіту.

Повітова Рада проводить свою роботу через постійні комісії, а також у разі необхідності створює тимчасові комісії. Особлива роль стосовно реалізації внутрішнього контролю Правління повіту та інших організаційних одиниць у фінансовій сфері відводиться ревізійній комісії Ради, до складу якої входять лише радні за винятком голови ради, його заступників та радних, які є членами Правління. Принципи і порядок діяльності ревізійної комісії визначається Статутом. Ця комісія має завдання, типові для представницьких органів. Серед них основні: контроль діяльності Правління та виконавчих структур повіту; надання висновку про виконання бюджету повіту та пропозицій до Ради щодо затвердження звіту чи його відхилення; надання висновку за заявами радних щодо відкликання Правління або його окремих членів; розгляд сигнальних постанов Голови самоврядної апеляційної колегії щодо істотних відхилень у роботі Ради повіту; інші справи у сфері контролю, затверджені у річному плані. У разі неналежного виконання функцій та завдань, покладених на повітову Раду, виняткове право дотерміново відкликати виборний орган у Польщі мають члени самоврядної спільноти, але лише за рішенням референдуму. А референдум проводиться за ініціативою Ради чи на вимогу не менш як 1/10 мешканців, які мають право голосу. Для того, щоб органи місцевого самоврядування краще виконували покладені на них законодавством обов'язки, у Республіці Польща спочатку на рівні гміни, а зараз і на рівні повітів та волостей запровадили шість принципів доброго/належного врядування.

Фактично всі найбільші міста Польщі, у тому числі столиця країни Варшава, є міськими повітами. У міському повіті відповідні владні повноваження мають міська рада та Президент міста (у містах з чисельністю населення понад 100 тис. осіб) або бургомістр (у містах з чисельністю населення до 100 тис. осіб).

У таких одиницях Президент чи бургомістр виконують функції старости. Водночас, на відміну від старост, бургомістри та Президенти обираються безпосередньо населенням на термін 4 років.

У міських повітах виконавчим органом влади, підпорядкованим Президенту чи бургомістру, є міське відомство, яке часто називається магістратом або ратушею.

Самоврядування на рівні воєводства. Воєводство – це найбільша територіальна одиниця; повіт – територіальна одиниця другого ступеня, до її складу входять кілька гмін; гміна – основна територіальна одиниця.

Питанням функціонування органів місцевого самоврядування присвячена VI глава Конституції Республіки Польща, яка містить ст. 163 (визначення завдань органів місцевого самоврядування), ст. 164 (гміна як головна одиниця місцевого самоврядування), ст. 165 (органи місцевого самоврядування як юридичні особи), ст. 166 (поділ компетенції між державними органами та органами місцевого самоврядування), ст. 167 (прибутки органів місцевого самоврядування), ст. 168 (право одиниць місцевого самоврядування на встановлення локальних податків та зборів), ст. 169 (виконавчі установи органів місцевого самоврядування), ст. 170 (місцеві референдуми), ст. 171 (порядок нагляду з боку Уряду за

діяльністю органів місцевого самоврядування), ст. 172 (право одиниць місцевого самоврядування на об'єднання та міжнародне співробітництво).

Головними законодавчими актами, які регулюють діяльність органів місцевого самоврядування країни, є закони Республіки Польща від 8 березня 1990 р. “Про самоврядування гміни”, від 5 червня 1998 р. “Про самоврядування повіту” та від 5 червня 1998 р. “Про самоврядування воєводства”.

Порядок виборів до органів місцевого самоврядування визначають закони Республіки Польща від 16 липня 1998 р. “Про виборчу ординацію до рад гмін, рад повітів та сеймиків воєводств” та від 20 червня 2002 р. “Про безпосереднє обрання вїта, бурмістра та Президента міста”. Останні вибори до органів місцевого самоврядування відбулися в країні 12 та 25 листопада 2006 р.

Воєводське самоврядування визначає політику регіону, тобто займається питаннями, які не можуть бути вирішені на рівні повіту. Це, насамперед: рівномірний розвиток економіки (господарства), використання нововведень регіональних ринків, раціональна освітня політика до рівня університету, створення привабливих умов для інвесторів.

Воєводство є найбільшою одиницею територіального самоврядування та регіональною самоврядною спільнотою, яку на підставі закону утворюють мешканці воєводства.

Воєвода є представником Уряду у воєводстві. Середня кількість населення воєводства – 2,4 млн осіб. На воєводу покладено чотири основні функції:

- політико-представницька (представник Уряду в регіоні);
- нагляд над територіальним управлінням у воєводстві;
- забезпечення громадського правопорядку та колективної безпеки;
- контроль за використанням державної власності.

Окрім воєводи, існують і так звані об'єднана та необ'єднана урядові адміністрації. Назва пов'язана з критерієм об'єднаності та не об'єднаності цих інститутів із інститутом воєводи. Воєвода пов'язаний з цими органами, бо є регіональним органом урядової адміністрації. У регіонах є також органи урядової адміністрації, які не підпорядковані воєводі, наприклад, податкова адміністрація.

Органи самоврядування воєводства не є органами нагляду або контролю щодо повіту й гміни, а також не є органами вищої інстанції в адміністративній ієрархії.

Після другого етапу реформи кількість воєводств у країні скоротилася з 49 до 16 од. (середній розмір воєводства складає 2,4 млн мешканців). Представницьким органом воєводства є воєводський сеймик, який обирається на загальних виборах терміном на 4 роки.

До повноважень воєводського сеймика входить прийняття статуту воєводства, ухвалення бюджету, формування правління воєводства; він обирає й відкликає воєводське правління, ухвалює рішення з майнових питань воєводства, з випуску облігацій та отримання позик.

Виконавчим органом воєводства є воєводське правління, яке складається з п'яти осіб, головним завданням якого є реалізація ухвалених сеймиком

рішень та управління власністю воєводства. Головою воєводського правління є маршалок воєводства.

Воєводське правління виконує завдання воєводства, що належать до компетенції воєводського самоврядування й не зараховані до компетенції воєводського сеймика.

Представником Уряду у воєводстві є воєвода, який виконує контролюючі та наглядові функції, забезпечує правопорядок та колективну безпеку. Законодавство Польщі чітко розмежовує урядові адміністрації у воєводстві, які безпосередньо пов'язані з діяльністю воєводи, та органи урядової адміністрації у воєводстві, до яких воєвода не має жодного відношення (наприклад, податкова адміністрація). Отже, на рівні воєводства реалізується дуалістична модель управління: маршалок воєводства, який представляє виконавчий орган регіонального самоврядування, і воєвода, який представляє урядову адміністрацію.

Воєводство є одиницею адміністративного поділу найвищого ступеня, що складається з повітів.

Згідно зі ст. 14 Закону Республіки Польща від 5 червня 1998 р. “Про самоврядування воєводства”, органи місцевого самоврядування воєводства виконують завдання у сфері: публічної освіти (у тому числі вищих навчальних закладів); охорони здоров'я; культури та охорони пам'яток; соціальної допомоги; родинної політики; модернізації сільськогосподарських територій; просторового планування; охорони навколишнього середовища; водного господарства та боротьби з повеннями; громадського транспорту та шляхів сполучення; фізичної культури й туризму; охорони прав споживачів; громадської безпеки; протидії безробіттю та активізації локального ринку праці тощо.

Ст. 4 Закону встановлює, що сфера діяльності воєводства не порушує самостійності повіту та гміни, а органи місцевого самоврядування воєводства не є органами контролю чи нагляду над органами місцевого самоврядування гміни чи повіту.

Самоврядування у воєводстві здійснює сеймик воєводства, який обирається на загальних та безпосередніх виборах терміном на 4 роки.

Виконавчим органом сеймика є Правління воєводства. Його очолює маршалок воєводства, який обирається сеймиком.

Маршалок здійснює свою владу за допомогою підпорядкованого йому Відомства маршалка.

Воєводство має право здійснювати міжнародне співробітництво. Пріоритети цього співробітництва визначає воєводський сеймик. Співпраця воєводства з регіональною громадськістю інших країн має здійснюватися відповідно до внутрішнього польського законодавства, зовнішньої політики держави та її міжнародних зобов'язань у межах завдань і компетенції воєводства. Воєводство може також брати участь у міжнародній діяльності регіональних установ та об'єднань. Однак проекти угод про регіональну співпрацю, так само як і проекти рішень щодо вступу до міжнародних регіональних об'єднань, можуть прийматися тільки за згодою міністра закордонних справ, отриманою через воєводу.

Нагляд за діяльністю самоврядування воєводства здійснюють голова Ради міністрів і воєвода, у сфері фінансових питань – регіональна рахункова палата.

На території воєводства функції виконавчої адміністрації виконують: воєвода, підлеглі йому керівники суміщених служб і служб інспекції та охорони, органи необ'єднаної адміністрації, органи територіального самоврядування, а також підзвітні старости керівники повітових служб інспекції та охорони, завдання й компетенції яких визначено законами.

У процесі реформування місцевого самоврядування в Польщі активно беруть участь чотири громадські організації (корпорації): Союз польських метрополій, який об'єднує 12 великих міст; Союз польських міст, що об'єднує понад 240 середніх міст; Союз польських містечок, який об'єднує гміни з населенням менш як 40 тис. жителів; Союз сільських гмін, що об'єднує більш як 350 гмін.

Державний контроль за органами місцевого самоврядування. Контроль законності дій органів місцевого самоврядування з боку державної адміністрації здійснює воєвода, якого призначає Прем'єр-міністр Республіки Польща.

У своїй діяльності воєводи підпорядковані Міністерству внутрішніх справ та адміністрації Республіки Польща.

Функції державної адміністрації на місцях виконують підпорядковані воєводам Відомства воєводи.

У випадку порушення органами місцевого самоврядування діючого у країні права та інших визначених законами випадках воєвода має право розпустити орган місцевого самоврядування та призначити нові вибори. У такому випадку на території згаданого органу впроваджується правління тимчасово призначеного воєводою комісара.

Підготовка кадрів

Ключовим інститутом у системі професійної підготовки державних службовців є Національна школа публічного адміністрування (*KSzAP*). Школа функціонує на основі Акта про Національну школу державного адміністрування, прийнятого польським Парламентом 14 червня 1991 р. Національна школа формально підпорядковується Прем'єр-міністру, який призначає директора школи.

Місія Крайової школи публічної адміністрації полягає у навчанні і підготовці до державної (публічної) служби урядовців (службовців) цивільної служби, а також вищих керівних кадрів Польщі, котрі не належать до будь-якої політичної партії, компетентних і відповідальних за довірені їм справи.

Крайова школа є учасником Мережі навчальних закладів та інститутів державного управління ЦСЄ (*NISPAcee*); Міжнародної Асоціації шкіл та інститутів адміністрації (*IASIA*) та співпрацює з відповідними школами публічної адміністрації таких країн: Італія, Німеччина, Португалія, Іспанія, Голландія, Велика Британія.

Крім того, професійна підготовка державних службовців здійснюється у Фонді розвитку місцевої демократії; Вищій школі публічної адміністрації.

Інші навчальні заклади. Більшість навчальних програм планується, організовується та фінансується децентралізовано і залежить, в основному, від зобов'язань Генеральних Директорів у міністерствах і центральних офісах, а також від бюджету відповідної установи.

Нинішнє бачення професійної підготовки у державній службі полягає в тому, що важливо враховувати взаємозв'язок між формами навчання та потребами у навчанні. Вибір “постачальника” навчальних послуг повинен проводитися через тендерні процедури, які мають визначати загальні умови і задовольнятися за рахунок тренінг-провайдера. Таким чином, в основному приватний сектор, меншою мірою університети і дослідницькі аналітичні центри, здійснюють підготовку до державної служби.

Вищі школи публічної адміністрації є професійними недержавними школами, які діють на некомерційних засадах. Вони були засновані фондом розвитку місцевої демократії у таких великих містах Польщі, як Білосток, Лодзь, Кельце, Остроленка та Щецин.

Крім того, здобути освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра або магістра за спеціальністю “Адміністрація” або “Управління” також можна приблизно у 30 вищих навчальних закладах та 25 державних вищих професійних школах Республіки Польща.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ООН, НАТО, ОБСЄ, СОТ, МВФ, ЄІБ, ЄС, МБРР, ЄБРР, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ВООЗ, ЦЄІ, Рада Європи та ін.

2.20. Португалія

Португалія (Португальська Республіка) – розташована на крайньому південному заході Європи (в західній частині Піренейського півострів), а також на островах, Азорських і Мадейра, в Атлантичному океані. Межує з Іспанією.

Вступ до ЄС – 1 січня 1986 р.

Державний Прапор – прямокутне полотнище розділене вертикально (зліва направо) на зелену і червону частини. У центрі на лінії пересічення смуг зображений державний Герб Португалії.

Державний Герб – є золотою армілярною сферою, на яку поміщений геральдичний щит. На щиті, на білому тлі у формі хреста зображено 5 малих синіх щитів. На малих щитах зображено по 5 срібних безантів. По краях великого щита широка червона облямівка з сімома золотими замками. Армілярна сфера обрамлена золотими гілками, перев'язаними знизу двома стрічками – червоною і зеленою стрічкою (кольори державного прапора).

Столиця – м. Лісабон (547,6 тис. населення).

Великі міста: Порту (240,2 тис. населення), Брага (170,3 тис. населення, (Амадора – 151,5 тис. населення), Коїмбра (138,5 тис. населення).

Населення

Чисельність населення:

1930 р. – 6,8 млн осіб;

1960 р. – 8,9 млн осіб;

1981 р. – 9,8 млн осіб;

2001 р. – 10,4 млн осіб;

2014 р. – 10,1 млн осіб.

Демографічна структура:

– вікова структура: з 0–14 років – 16,4%; з 15–64 років – 66,2%; з 65 років – 17,4%;

– середній вік – 39,1 років (для чоловіків – 37 років; для жінок – 41,3 року);

– народжуваність – 10,5 (на тис. осіб);

– смертність – 10,62 (на тис. осіб);

– коефіцієнт дитячої смертності – 5,05 смертей на 1000 новонароджених.

– коефіцієнт фертильності – 1,49;

– співвідношення статей: при народженні – 1,07 хлопчики/1 дівчинка, у віці до 15 років: 1,09 хлопчики/1 дівчинка, у віці від 15 років до 64 років: 0,98 чоловіки/1 жінка, у віці 65 років і старші: 0,7 чоловіки/1 жінка, сумарний показник – 0,94 чоловіки/1 жінка;

– очікувана тривалість життя: загальна – 77,5 року, для чоловіків – 74,3 року, для жінок – 81 рік;

– показник міграції – 3,5 мігрантів на 1000 осіб населення.

Після 2000 р. португальське населення зростає, але природний приріст населення (народжуваність мінус смертність) скорочується, корінне населення країни старіє і не має швидкого поновлення поколінь. Крім того, середня тривалість життя зросла у чоловіків і жінок, що зіграло вирішальну роль у процесі старіння населення. А головним джерелом поповнення чисельності населення країни стає, насамперед, міграція як колишніх мешканців метрополій (особливо, бразильців), так й з інших країн світу (особливо, зі Східної Європи). Це зростання чисельності населення найбільше відзначається в прибережних районах Сетубалу, Порту, Авейру і Браги та передмістях Лісабона.

Щільність населення – 114 осіб на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. складав: 80,6 року (чоловіки – 77,3, жінки – 83,6).

Мова

Португальська мова є офіційною мовою Португалії і належить до романської мовної гілки, адже вона виникла на території Галісії в Іспанії та на Півночі Португалії і вважається, морфологічно, галісійсько-португальським мовним підтипом романських мовних груп. Ще понад 2 тис. років тому місцеві мешканці асимілювали та почали застосовувати латинську мову, як основну

для народів, що були під впливом Великої Римської імперії. Під впливом багатьох історичних та етнічних чинників на Іберійському півострові місцевим народам вдалося привнести до “латиниці” свої численні мовні особливості. А в епоху Великих відкриттів португальцям вдалося поширити свій вплив на численні народи й території світу, розширюючи межі впливу своєї мови. У результаті цього на сьогодні португальська мова є також офіційною у Бразилії, Анголі, Мозамбіку, Кабо-Верде, Сан-Томе і Принсіпі, Гвінеї-Бісау і Східному Тиморі та Макао. Звичайно, в цих країнах вживається не академічна португальська мова, адже вона також зазнала певного національно-мовного забарвлення місцевих територій.

Хоча вважається, що Португалія є мономовною країною, у самій країні виокремлюють кілька мовних діалектів, якими послуговуються португальці в повсякденному вжитку (в основному вони прив’язані до історично-територіальних меж у самій країні). Крім того, статус офіційної мови Португалії з 1999 р. має мірандська мова, якою говорить населення невеликої території в північно-східній Португалії (муніципалітети Міранда-ду-Дору, Віміозу, Могадор).

Досить велике поширення на території всієї Португалії та особливо у північній її частині має галісійська мова, що не отримала офіційного статусу.

Етнічний склад. Португалія вважається моноетнічною країною, населеною португальцями. Проте, водночас, ця моноетнічність дуже особлива, оскільки за віки свого існування з огляду на численні історичні фактори португальському суспільству доводилося поповнювати свою чисельність різними народностями й племенами (малими та значними групами), здебільшого асимілюючи їх у своєму етносі. Завдяки своєму територіальному розташуванню (на Іберійському півострові) на переплетінні континентальних та суспільних процесів таке “поповнення” відбувалося доволі часто й різноманітним способом. Хоча на основі сучасних досліджень доведено, що головні генетичні особливості прадавніх португальців збігаються за основними позиціями з населенням сучасної Португалії. Як вважається, етнічні португальці походять від народів пізнього палеоліту, які, можливо, прибули до Піренейського півострова 35–40 тис. років тому.

Подальшою етнічною складовою ставали постійні міграційні процеси, починаючи від доби енеоліту, бронзового віку та залізного віку і до індоєвропеїзації на Піренейському півострові (в основному кельтська група – “*celtizarzo*”). Потім була латинізація, вторгнення німецьких племен, ісламістів мавритан, колонії юдеїв і рабів з Сахари, і все це також позначилося на етнічному становищі країни, але завдяки суспільній національній (згодом її назвуть “португальським націоналізмом”) особливості такі впливи були поглинуті-асимільовані. Доволі важко перерахувати всі найбільш історично значущі етнічні групи, що впливали на суспільство Португалії, адже це були цілі культури: індоєвропейці, прадавні іберійці та їх нащадки; протокейти і кельти (лузитанці, галісійці, кельти); фінікійці й карфагеняни, римляни, свеви, бури і вестготи, а також вандалі й алани; деякі візантійські народи, бербери та араби тасакаліби (слов’янські раби); євреї сефарди. Всі ці племена-народності зали-

шили свій слід португальцям, іноді відчутно, іноді тільки рудиментарно – поодинокими особливостями.

Саме в такому етнічному “котлі” була сформована португальська ідентичність та їх суспільство, на таких особливостях і сформувалася етнічна “моно-складова” Португалії, котра не тільки черпала, але й віддавала. Адже протягом віків, володіючи великими колоніями, що в десятки разів перевищували етнічну територію Португалії, доводилося їй віддавати значну частину свого етнічного багажу заради управління іншими територіями. Тому єдиною етнічною видозміною вважається зворотна міграція населення колоній до метрополії. Проте й надалі португальське суспільство (за старими етнічними звичаями) поглинає ці потоки, вважаючи їх португальцями. Хоча наприкінці ХХ ст. таки вдалося сформувати дві етнічні складові в Португалії – португальці від 90% до 95% і мігранти від 5% до 10% (бразильці, українці, кабовердці, ангольці).

Релігія

Португалія є світською державою. Церква і держава офіційно розділені від часу португальської Першої республіки (1910–1926 рр.), а потім знову це було підтверджено в Конституції Португалії 1976 року. Окрім Конституції існують ще два найважливіших документи, що стосуються релігійної свободи, – Закон про свободу віросповідання (2001 р.) та “*Concordata*” від 1940 р. (з поправками 1971 р.) між Португалією та Святим Престолом.

Загалом португальське суспільство є римо-католицьким – 84,5% населення, а 2,2% є послідовниками інших християнських конфесій. У країні є невеликі громади протестантів, моронів, мусульман, індуїстів, сикхів, православних, бахаїстів, буддистів та гебреїв.

У Португалії є військовий ординаріат і 17 єпархій, причому згруповані вони у три церковних провінції під головуванням патріархату в Лісабоні й патріархату в Бразі та Еворі, які опікуються 7,4 млн католиків країни. Незважаючи на зниження рівня релігійності в молодшого і міського населення, католицька релігія, як і раніше, знакова для португальців, для їх традицій і культури. Більшість мешканців країни й надалі декларують відданість своїм традиціям та звичаям, а отже і своїй церкві, і ця відданість виражається, зокрема, в тому, що вони називають своїх дітей на честь святих, у щоденних молитвах, фестивалях і паломництвах. Вони шанують свого Св. Антонія Лісабонського, а з 1917 р. по всій країні поширився культ Божої Матері у Фатімі.

Загалом усі релігійні питання в країні регламентуються на основі “*Concordata*” між Португалією та Святим Престолом і “Законом про свободу віросповідання”, який встановлює принципи індивідуальних та колективних прав, статусу церков і релігійних громад країни та діяння Комісії з питань свободи віросповідання, форм співпраці між державою і релігійними громадами, а також застереження щодо впровадження Закону з боку католицької церкви (вважається, що це є певним протекціонізмом для римо-католицької церкви). Особливістю португальського суспільства є наявність в установах початкових і середніх державних шкіл дисциплін римо-католицького релігійного й мо-

рального виховання дітей, які є обов'язковими в усій країні. Зареєстровані релігійні громади можуть просити дозвіл на викладання цього курсу згідно зі своїми традиціями, але для цього потрібна мінімальна кількість слухачів, тоді як для католицької церкви ця вимога не виникає.

Площа території

Площа країни – 92,4 тис. км², з них 3,4 тис. км² займають острови. Площа сільськогосподарських угідь складає 3,6 млн га, ріллі – 1,1 млн га.

Географічне положення

Країна розташована на південному заході Європи, займає західну частину Піренейського півострова; включає Азорські острови та архіпелаг Мадейра в Атлантичному океані. Португалія – найзахідніша держава Європи. Межує лише з Іспанією, з якою країна має кордон на півночі та сході завдовжки 1214 км. З півдня і заходу береги Португалії омиваються водами Атлантичного океану. Загальна довжина берегової лінії материкової частини країни складає 832 км.

Острови Мадейра та Азорські – автономні регіони країни. Відстань від континентальної частини країни до Азорських островів – 1500 км, до Мадейри – 650 км. Азорський архіпелаг, що розташований за 1300 км на захід від побережжя Португалії, складається з 9 великих і кількох дрібних островів вулканічного походження. Материкову частину Португалії можна розділити на два регіони, умовна межа між якими проходить уздовж річки Тежу. Це горбиста північ з повноводними річками та південь, який займає гористе плато з глибоко порізнаними річковими долинами і річки якого характеризуються сильними сезонними коливаннями рівня води. Гірські хребти Португалії є частиною Іберійської Месети.

Залежна заморська територія – Макао в Східній Азії неподалік Гонконгу, 20 грудня 1999 р. офіційно повернута Китаю, але протягом 50 років зберігатиме статус особливого регіону з власним Урядом, законодавством та економікою.

Рельєф

Рельєф провінцій Мінью на заході й Алту-Траз-уж-Монтіш і Алту-Дору на сході, розташованих на північ від р. Дору, пересічений, гірський. Провінція Бейра, що тягнеться від р. Дору до верхньої ділянки р. Тежу, за винятком прибережної рівнини, теж зайнята горами. В її центральній частині розміщена вища точка Португалії – гора Ештрела (1993 м). Родючі рівнини в низинах р. Тежу (провінція Рібатежу) і в прибережній зоні на північ і південь від столиці країни Лісабона належать до провінції Ештремадура. На схід і південь від неї тягнеться провінція Алентежу, з м'яким горбистим рельєфом, а всю південну частину Португалії займають рівнини провінції Алгарве, за природними умовами схожі зі середземноморською зоною Північної Африки.

Річки та озера

На території Португалії чітко виділяються долини річок Дору (Дуеро) і Тежу (Тахо). У верхніх течіях вони вузькі й глибоко врізані, нижче за течією розширюються і поблизу берега Атлантичного океану переходять у плоскі

низовини. По цих річках проходять природні межі п'яти з шести географічних областей країни.

Економіка

Португалія – індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 220 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 21 тис. дол. США. Прямі закордонні інвестиції – 1 млрд дол. США.

Промисловість сучасної Португалії сконцентрована у двох районах, навколо Лісабона і Сетубала на півдні та навколо Порту, Авейру і Браги – на півночі. У районі Лісабона переважає важка промисловість, що випускає сталь, нафтопродукти, верстати, автомобілі, хімічні продукти і цемент. Суднобудівні доки “Ліжनावе” – одні з найвідоміших у світі. У Лісабонському адміністративному окрузі випускається також електронне обладнання. У Порту розміщується найбільший у країні нафтопереробний завод, але північні міста спеціалізуються на виробництві таких товарів, як тканини, взуття, меблі, вина і харчові продукти. Старовинний центр бавовняної промисловості розташований на північному заході (Порту, Гімарайш і Брага). Головні центри вапняної промисловості – в гірському районі навколо міст Гуарда і Ковілья. Багато підприємств хімічної, целюлозно-паперової, цементної і харчової промисловості сконцентровані в прибережній смузі між Порту і Лісабоном. Обидва згаданих міста є центрами металургії і машинобудування.

Сільське господарство. У сільському господарстві переважає землеробство. Близько половини оброблюваних земель зайняті ріллею; розвинені виноградарство, плідівництво, оливкові насадження, у тваринництві – розведення великої рогатої худоби, вівчарство, свинарство, рибальство.

Річка Тежу ділить Португалію на два сільськогосподарських райони, що розрізняються за типами землекористування. У північному районі переважає дрібне інтенсивне сільське господарство. У південному районі домінують великі землеволодіння.

Економіка Азорських островів і Мадейри базується на сільському господарстві. Важливу роль відіграють виноградники, плантації цитрусових і молочні ферми. На Азорських островах також вирощують кукурудзу, цукрову тростину, цукровий буряк, тютюн, пшеницю, овочі та чай. З Мадейри на експорт постачаються мережива і вино.

Сільське і лісове господарство дають лише 6,5% внутрішнього валового продукту Португалії, на них припадає 11,5% зайнятості населення. Валовий випуск сільськогосподарської продукції на одного працюючого значно нижчий, ніж в інших країнах ЄС; винятком є родюча долина річки Тежу і зрошувані ділянки провінції Алентежу. Португалія імпортує ряд видів сільськогосподарських продуктів, особливо зерно, насіння соняшнику і м'ясо. Основна зернова культура Португалії – пшениця, друге місце займає кукурудза. Крім того, товарне значення мають бобові, овес, жито, ячмінь і рис. Важливою продовольчою культурою є картопля.

Значну роль в економіці Португалії відіграє лісове господарство. Комерційні породи – сосна і корковий дуб. Португалія щорічно виробляє більше сировини з коркового дуба, ніж весь інший світ. Евкалипти, завезені з Австралії, є основним джерелом сировини для виробництва целюлози.

Рибальство. У Португалії, що має протяжну берегову лінію і давні традиції мореплавання, рибальство є дуже важливою галуззю. У складі вилову переважають сардини, тунець, тріска. Головні рибпромислові центри переробки риби: Лісабон, Сетубал, Матозіньюш і Портімау.

Обробна промисловість дає близько 40% ВВП, на її частку припадає 32,6% всіх зайнятих. Традиційні галузі – текстильна, швейна, взуттєва, керамічна, суднобудівна. Для них характерні невисока продуктивність праці й застарілі технології. Нові галузі промисловості – автомобілебудування, електронна, електротехнічна, хімічна.

У паливно-енергетичному балансі країни основне місце займають гідро-ресурси; ГЕС задовольняють близько 50% енергетичних потреб країни. Виробництво електричної енергії – 28,9 млрд кВт на рік.

Імпорт (енергоносії, сировина для ряду галузей промисловості та продовольство) – 41,4 млрд дол. США (у тому числі: Іспанія – 24%; Німеччина – 14%; Франція – 11,2%; Італія – 7,9%; Великобританія – 6,6%).

Експорт (текстиль, одяг, взуття, лісоматеріали, включаючи пробку, судна, енергоустановка, хімічні продукти) – 31,6 млрд дол. США (у тому числі: Німеччина – 19%; Іспанія – 15%; Франція – 14,4%; Великобританія – 12,1%; Нідерланди – 4,8%).

Конституція

Конституція розроблена установчими зборами, що склалися з 250 делегатів, обраних на загальних виборах. Прийнята установчими зборами 2 квітня 1976 р., набула чинності 25 квітня того ж року. Діє з наступними змінами і доповненнями. Це п'ята Конституція в країні (перша діяла з 1822 р.). Зміни й доповнення до Конституції приймаються 2/3 голосів Асамблеї республіки.

Адміністративно-територіальний поділ

Адміністративний поділ Португалії в даний час перебуває в процесі перебудови. До 2003 р. територія Португалії була розділена на 18 округів, 308 муніципалітетів і приблизно 4261 громаду “фрегезію”, причому тільки останні 2 рівні мали власні органи влади. Нині Країна має 18 районів (діштріту), які поділяються на муніципальні райони (конселью), а ті, своєю чергою, – на приходи (фрегезії). Окрім того, є дві автономні області.

Області. Країна поділена на міжмуніципальні співтовариства і агломерації. У Конституції 1976 р., після скасування провінцій, було записано, що “на материку місцеві органи влади включають громади, муніципалітети та адміністративні області” (регіони). Однак в 1976 р. автономні області були створені лише на островах, зі скасуванням поділу на округи. В континентальній частині процес затримався через численні обговорення. При цьому ст. 291 Конституції обумовлює, що на територіях, де ще адміністративні області не

засновані де-факто, зберігається поділ на округи, управління яких здійснюється асамблеями, що складаються з представників муніципалітетів. Закон 1977 р. також дозволив існувати округам, поки області не будуть сформовані. Оскільки цього так і не відбулося, у всій континентальній Португалії зберігається поділ на округи, які втім майже не виконують адміністративних функцій. Чергова спроба ввести 8 адміністративних областей з певним ступенем автономії обговорювалася на референдумі 8 листопада 1998 р., проте була відкинута більш ніж 60% голосуючих.

У 2003 р. Уряд обрав іншу тактику створення більш великих і частково автономних утворень. Відповідно до Закону № 11/2003 від 13 травня 2003 р. усім континентальним муніципалітетам було запропоновано об'єднуватися в групи. Залежно від сукупного населення такі групи стали називатися:

- міжмуніципальними співтовариствами – менше 150 тис. осіб;
- міськими агломераціями, які бувають двох типів (міські співтовариства – понад 150 тис. осіб та великі міські агломерації – понад 350 тис. осіб).

Нині велика частина муніципалітетів країни включені в такі об'єднання, за винятком двох скупчень на півночі та сході. У міру остаточного формування всіх таких спільнот поділ на округи має остаточно вийти з ужитку.

Автономні регіони. Острівні території (Азорські острови і Мадейра) мають статус автономних областей. Вони діляться на муніципалітети та громади. Представницьким органом автономної області є законодавча асамблея, обрана населенням області, а виконавчим – обласний уряд. Португальська Республіка має в автономній області свого представника, який призначається Президентом Португальської Республіки. Голова обласного уряду призначається представником Португальської Республіки.

Округи в Португалії були створені у 1835 р. і до останнього часу залишалися основним рівнем адміністративно-територіального поділу континентальної частини країни. Вони, як і раніше, є основою для різноманітних систем поділу країни – від виборчих районів до місцевих футбольних асоціацій. В даний час у країні 18 округів (до 1976 р. ще три автономних округи були на Азорах і один на Мадейрі).

Муніципалітети є другим і найбільш стабільним рівнем адміністративного поділу Португалії. Зараз у країні налічується 308 муніципалітетів. Представницькими органами муніципалітетів є Муніципальні асамблеї, що складаються з голів обштинних рад та рівного їм числа членів асамблеї, що обираються населенням муніципалітету. Виконавчим органом муніципалітету є Муніципальна палата, що складається з голови Муніципальної палати та членів правління (верeadорів).

Прихід (громада “Цивільний прихід”) – нижча адміністративна одиниця Португалії. Зараз налічується 4261 громада.

NUTS Португалії. Для цілей Номенклатури територіальних одиниць та для цілей статистики – європейського стандарту територіального поділу країн Європи – у Португалії виділяється *NUTS* – одиниці трьох рівнів, а також ло-

кальні адміністративні одиниці (*LAU*). Цей поділ лише частково відповідає поточному адміністративному поділу країни:

NUTS 1 – континентальна Португалія, Азори або Мадейра (3 од.);

NUTS 2 (Регіони) – комісії обласної координації + 2 авт. області (7 од.);

NUTS 3 (Субрегіони) – групи муніципалітетів (30 од.);

LAU 1 (NUTS 4) – муніципалітети (308 од.);

LAU 2 (NUTS 5) – громади (4261 од.).

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Португалія – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентсько-президентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент обирається строком на п'ять років громадянами Португалії, які досягли 18 років, загальним таємним голосуванням не більше ніж на два строки поспіль. За главою держави закріплено право звертатися до Парламенту із заявами, накладати вето на прийняті закони, оголошувати референдум, за деяких умов розпустити орган законодавчої влади тощо. При Президентові діє консультативний орган – Державна рада.

Законодавча влада

Законодавча влада – однопалатний Парламент, Збори (Асамблея) Республіки, обирається за партійними списками. До його складу входять 230 депутатів, що обираються за системою пропорційного представництва на загальних прямих виборах строком на 4 роки.

Повноваження Парламенту: самостійно визначає порядок денний, вирішує питання про використання законодавчої ініціативи депутатів, приймає закони і поправки до Конституції, видає політико-адміністративні статuti автономних областей, затверджує національний план і бюджет, ратифікує міжнародні договори, стежить за виконанням Конституції і законів, оголошує амністію. Органічні закони (в остаточному загальному голосуванні) мають бути схвалені більшістю всіх повноважних депутатів, тоді як для звичайних законів вимагається проста більшість присутніх на засіданні. Парламент також контролює діяльність Уряду: він має право ознайомитися з його програмою, висловити йому довіру або недовіру.

У період між засіданнями Парламенту діє його Постійна комісія. Вона спостерігає за роботою Уряду і може рекомендувати Парламентові розглянути декрети-закони, опубліковані Урядом в період між його засіданнями.

Виконавча влада

Уряд Португалії – Рада міністрів – є вищим органом правління. Він формується з представників партій, які володіють більшістю місць у Парламенті, і складається з Прем'єр-міністра, міністрів, державних секретарів та заступників державних секретарів.

Уряд визначає загальну лінію керівництва країною, розробляє державний бюджет, контролює діяльність адміністрації, вживає заходів, що сприяють соціально-економічному розвитку країни.

Окрім того, він бере участь у законодавчому процесі, використовуючи делеговані йому Парламентом повноваження щодо прийняття законів.

Уряд відповідальний перед Президентом і Парламентом.

Протягом 10 днів після призначення Прем'єр-міністра депутати мають бути ознайомлені з урядовою програмою. У разі відхилення цієї програми, висловлення вотуму недовіри або двох резолюцій осуду з інтервалом не більше 30 днів абсолютною більшістю депутатів Уряд має піти у відставку.

Міністерства: фінансів; закордонних справ; національної оборони; внутрішньої адміністрації; юстиції; у справах президентства та Парламенту; регіонального розвитку; економіки; охорони навколишнього середовища, територіального планування та енергетики; сільського господарства та моря; охорони здоров'я; освіти та науки; солідарності, зайнятості та соціального забезпечення; Державний секретар з питань культури.

Судова влада

Вища судова інстанція – Верховний Суд Правосуддя, суди апеляційної інстанції – судові трибунали другої інстанції, суди першої інстанції – судові трибунали першої інстанції, вища судова інстанція адміністративної юстиції, суди першої інстанції адміністративної юстиції – адміністративні суди.

До системи судочинства належать: морські суди, арбітражні суди та мирові судді. Судді призначаються Вищою судовою радою.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний трибунал, що складається з 13 суддів, 10 з яких обираються Парламентом, а трьох обирають уже обрані судді. Із 13 суддів шість мають бути обрані з-поміж суддів загальних судів, а решта повинні мати вчений ступінь із права. Строк повноважень – дев'ять років без права бути переобраними на новий строк.

Влада в територіальних одиницях

У муніципальних районах обираються муніципальні збори, а виконавчими місцевими органами є муніципальні палати (мерії). Центральна виконавча влада на місцях представлена губернатором, якого призначає Уряд.

Автономним областям надана широка політико-адміністративна і господарська автономія. Вони мають свої законодавчі збори, які обираються на чотири роки, і регіональні уряди. Центральну владу в автономних областях представляє міністр республіки.

Місцеве самоврядування країни складається із 4240 приходів і 300 муніципалітетів.

Влада приходу: асамблея приходу обирається населенням приходу на 4 роки пропорційно. Виконавчий комітет обирається асамблеєю з-поміж її членів. Відповідає за планування та виконання рішень асамблеї. Голова – кандидат, що очолює список партії, яка перемогла на виборах. Обирається на 4 роки.

Основні повноваження влади приходу: освіта, культура, довілля, охорона здоров'я.

Влада муніципалітету: муніципальна асамблея – складається з членів, обраних населенням на 4 роки. Муніципальна рада – колегіальний орган, що

також обирається населенням на 4 роки. Члени муніципальної ради мають право голосу на сесіях муніципальної асамблеї. Мер – кандидат, що очолює список партії, яка перемогла на виборах (обирається на 4 роки).

Основні повноваження муніципалітетів: управління муніципальними активами, громадські роботи, урбанізм.

Підготовка кадрів

У Португалії існує механізм формування кадрів високого рівня для державної служби. Так, при португальському Національному інституті державної адміністрації діють Спеціалізовані курси з державного управління (*Estudos Avançados em Gestao Publica – CEAGP*). Їх метою спочатку було підвищення кваліфікації державних службовців вищої ланки, проте з 2000 р. слухачами тепер можуть бути випускники португальських вищих навчальних закладів, які, незалежно від наявності досвіду роботи на державній службі, хочуть обрати кар'єру державного службовця.

Набір на курси, тривалість яких становить один рік, здійснюється залежно від кількості вакансій та напрямів підготовки і визначається відповідним урядовим декретом. Зарахування проходить на конкурсній основі. Перевага віддається тим, хто має досвід роботи на державній службі. Органом, що керує Спеціалізованими курсами з державного управління, є Генеральна дирекція державної адміністрації і служби, що у свою чергу підпорядковується члену Уряду, відповідальному за державно-адміністративну сферу.

Навчання на Спеціалізованих курсах платне. Після його завершення випускникам пропонується вибір місця проходження державної служби. У тому разі, якщо слухач був направлений державним органом, який сплачує за навчання, то після завершення навчального курсу випускник зобов'язаний відпрацювати у даній структурі не менше 3 років.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ООН, СОТ, МВФ, ВООЗ, НАТО, ЄС, ОЕСР.

2.21. Румунія

Румунія – держава у південно-східній частині Європи, переважна частина площі розташована у басейні нижньої течії Дунаю. На сході омивається Чорним морем. Румунія межує з Республікою Молдова (681,3 км), на півночі та сході з Україною (649,4 км), на південному сході з Чорним морем (193,5 км), на півдні з Болгарією (631,3 км), на південному заході з Сербією (546,4 км) та на заході з Угорщиною (448 км).

Вступ до ЄС – 1 січня 2007 р.

Державний Прапор – є синьо-жовто-червоним триколом: 3 вертикальних лінії рівної ширини.

Державний Герб – головний елемент герба – золотий орел, який тримає у дзьобі хрест, а в лапах – скіпетр і меч.

Основні кольори герба – червоний, жовтий і синій – представляють кольори прапора Румунії. Щит, розташований на орлі, поділений на п'ять полів, у кожному з яких символ історичної області Румунії. Золотий орел – символ Валахії. Голова зубра – Молдови. Дельфіни – Добруджі. Чорний орел, сім замків, сонце і місяць – Трансільванії. Лев і міст – Олтенії і Банату.

Столиця – м. Бухарест (1,9 млн населення).

Великі міста: Клуж-Напока (309,1 тис. населення), Тимішоара (319,3 тис. населення), Ясси (290,4 тис. населення), Констанца (283,9 тис. населення), Крайова (269,5 тис. населення), Брашов (253,2 тис. населення).

Динаміка чисельності населення Румунії в сучасних межах:

- 1948 р. – 15,9 млн населення;
- 1966 р. – 19,1 млн населення;
- 2002 р. – 21,7 млн населення;
- 2014 р. – 21,7 млн населення.

Рівень урбанізації країни становить 53%.

За переписом населення 2011 р. румуни складають 88,92%, угорці – 6,5%, цигани – 3,29%, українці – 0,27%, німці – 0,19%, турки – 0,15%, росіяни – 0,12%, татари – 0,11%. Крім того в країні проживають також серби, хорвати, словенці, болгари, євреї. Із загального числа населення 49,1% – чоловіки і 50,9% – жінки. Питома вага міського населення – 55%, сільського – 45%.

Щільність населення – 84 особи на км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив: 74,5 року (чоловіки – 71, жінки – 78,1).

Мова

Офіційною мовою є румунська.

Релігія

Найбільш поширене релігійне вірування в Румунії – православ'я, за даними загальнонаціонального перепису 2011 р. до православ'я зарахували себе 85,9% загального населення країни. Переважна більшість православних румунів належить до Румунської православної церкви. Інші християнські конфесії мають значно меншу кількість прихильників: римсько-католицької релігії – 4,6% населення, кальвінізму – 3,2%, п'ятидесятництва – 1,9%, греко-католицької – 0,8%; є також іудеї, мусульмани.

Площа території

Загальна площа становить 238,4 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь – 13,7 млн га, ріллі – 8,9 млн га.

Географічне положення

Румунія розташована у південно-східній Європі. Загальна довжина зовнішнього кордону становить 3190,3 км. На південному сході країна омивається Чорним морем (берегова лінія – 193,5 км).

На півдні і сході – річкові долини, на південному заході територію Румунії займають Східні й Південні Карпати і Семигородська височина, до яких прилягають із заходу Паннонська, з півдня – Волоська низовини, зі сходу Молдавська і Добрузька височини. Румунія лежить на межі Центральної і Східної Європи та Балканського півострова і на її території тисячоліттями перехрещувалися політичні й культурні впливи цих трьох комплексів.

Рельєф

Близько 30% загальної площі – гори, 37% – пагорби і плато, 33% – рівнини. У північних і центральних районах розташовані Східні Карпати (максимальна висота – 2000 м) і Південні Карпати (найвища точка – гора Молдовяну, 2544 м), які утворюють кільцеподібну структуру. На заході – середньовисотні Західні Румунські гори (Апусені). Між ними і Карпатами розташоване Трансильванське плато. На півдні Румунії розташована Нижньодунайська рівнина, обмежена річкою Дунай, на заході – Західна рівнина, частина Середньодунайської рівнини. На схід від річки Серет – Молдавське плато, на південний-схід за Дунаєм – плато Добруджа.

Головна фізико-географічна особливість Румунії – Карпатська гірська система. Цей складний ланцюг гір проходить через усю країну – від українського кордону на півночі до кордону з Сербією на південному заході у формі підкови, що замикається на захід від гір Апусені. Єдиний район, розташований на південь від Дунаю, Добруджа, має невисокі горби і частково заболочений. В середині гірської дуги Карпат розташована Трансильванія (звана угорцями Ерделі) – горбиста високопродуктивна і дуже красива територія. На її західній околиці, в середині гір Апусені, розташований нерівномірно покритий лісом масив Біхор.

Клімат

Клімат помірно-континентальний. Середня температура січня близько 0°C на узбережжі, до -5°C на рівнині, до -10°C (місцями нижче) у горах. Середня температура липня на рівнині +20 – +23°C, у горах +8 – +16°C. На узбережжі Чорного моря (в районі Мамає) купальний сезон триває з кінця червня до кінця вересня. Найбільша кількість опадів (1200–1500 мм на рік) – на західних схилах найвищих гірських вершин; на рівнині та передгір'ї випадає 400–700 мм, у дельті Дунаю та на узбережжі Чорного моря – 300–400 мм на рік. Максимальна кількість опадів – у травні-липні, мінімальна – у грудні-лютому. Наприкінці літа на Нижньодунайській рівнині іноді трапляється засуха. Тривалість снігового покриву у горах звичайно 3–4 місяці, у передгір'ї 1–2 місяці. На рівнині сніговий покрив нестійкий.

Річки

Дунай є головною річкою Румунії (близько 1075 км в межах Румунії), що утворює дельту при впаданні в Чорне море. Більшість річок беруть свій початок у Карпатах та впадають у Дунай. Йдеться, зокрема, про Муреш, Тису, Прут, Жіу, Олт, Яломіцу, Бистрицу, Сірет, Крішул Репеде, Крішул Алб, Крішул Негру, Тирнавелє, Бузеу, Сомеш, Арджеш. Річки мають великі запаси гідроенергії – близько 84 тис. ГВт/рік.

Озера

У Румунії є понад 3,5 тис. озер, з яких 2 тис. природні (у тому числі майже 200 льодовикових). Найбільші озера розташовані біля узбережжя Чорного моря (Разім, Сіноє), а найглибшим є льодовикове озеро Букура. Інші озера – Текіргьол, Сютгьол, Відра, Братеш тощо. Із штучних озер найбільшими є водосховища, розташовані поблизу гідроелектростанцій Порціле де Ф'єр I та II на Дунаї, а також Ізворул Мунтелуй, Відрару та Стинка-Костешть.

Економіка

Румунія – індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 189,6 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 9,5 тис. дол. США.

У румунській промисловості провідне місце займає *машинобудування*. Підприємства виробляють обладнання для нафтопромислів, електростанцій, цементних заводів, хімічної промисловості, а також морські судна, товарні вагони, автомобілі, трактори, сільськогосподарські машини, дизельні та електричні мотори, металообробні верстати та електротехнічні вироби.

Іншою важливою галуззю промисловості є хімічна галузь, яка має достатню сировинну базу у вигляді запасів нафти, природного газу, кам'яної солі, сірковмісної сировини, деревини. Провідна роль у розвитку цієї галузі належить нафтохімії, де виробництво полімерів (пластмас, синтетичного каучуку і волокон, миючих засобів та різних напівпродуктів) зосереджено на великих комбінатах. Розвинене виробництво мінеральних добрив, особливо азотних, при виготовленні яких широко використовується природний газ, і неорганічних хімікатів, хлорно-содових продуктів. Румунія вивозить в інші країни азотні добрива, синтетичний каучук, вироби з гуми, соду, лаки, фарби й інші вироби.

Деревообробна промисловість у минулому виробляла в основному пиломатеріали, тепер випускає фанеру, паркет, деревні плити, меблі, збірні будинки, спортивне приладдя і музичні інструменти, які користуються попитом на світових ринках.

Легка промисловість дає на експорт швейні вироби, взуття, трикотаж, килими та інші товари народного споживання, *харчова* – консерви, виноградні вина, сіль, олію, сири і м'ясні вироби.

Територіальна структура господарства Румунії перебуває ще в стадії становлення. Основний її каркас утворюють п'ять промислових районів: Мунтенський, Олтенський, Хунедоарський, Центральнотрансільванський і Західномолдавський, що простягаються двома поясами уздовж зовнішньої і внутрішньої сторін гірської дуги Карпат. За межами цих смуг виникли окремі промислові вузли і центри: Нижньодунайський, Тимішоарський, Яський, Констанцький та ін. Видобуток нафти ведеться уздовж усього зовнішнього краю Карпат, але значно концентрується на старих промислах Північної Мунтенії (Плоешти) і нових в Олтені та Західній Молдові. Вугілля видобувається в багатьох басейнах і родовищах, але основну частку дають два головних – Петрошенський (кам'яне вугілля) і Олтенський (лігніт). Мережа ТЕС рівномірно покриває всю терито-

рію країни. Каскади ГЕС споруджені і споруджуються на Біт Риці, Арджеші, Олті, а останнім часом і на Дунаї. В результаті всі промислові райони і багато промислових вузлів мають свої паливно-енергетичні бази.

Металургійна промисловість спочатку цілком орієнтувалася на вітчизняну сировину і паливо, що привело до її зосередження в західній частині країни. Були розширені комбінати в Хунедоарі й Решиці і багато підприємств кольорової металургії. Нові ж заводи будувалися й будуються головним чином на Південному Сході в розрахунку на імпорт сировини та палива по Дунаю і Чорному морю. Це, насамперед, найбільший у країні металургійний комбінат у Галичеві і ще більш значний комбінат у Келераші.

Машинобудівна промисловість концентрується в промислових вузлах Бухареста і Брашова, значно розвинена хімічна і нафтохімічна промисловість. Лісова, деревообробна і текстильна промисловість також поширені практично повсюдно, але з найбільшою концентрацією в першому випадку в Східних Карпатах, а в другому – у Південній Трансільванії та в Бухаресті.

Сільське господарство. Сільськогосподарські угіддя займають 3/5 території країни (15 млн га), переважають орні землі. Провідна галузь рослинництва – зернове господарство. Головні зернові: пшениця – найважливіша продовольча культура (займає переважно більш родючі чорноземні ґрунти на низовинах) і кукурудза – основна фуражна культура (поширена у землеробських районах повсюдно).

З-поміж інших зернових у значних розмірах сіють ячмінь і в невеликих кількостях, у гірських районах, – овес і жито. Нова культура – рис, вирощується на півдні в заплавах річок. З технічних культур виділяються соняшник і цукровий буряк.

Для сільського господарства характерна досить чітко виражена спеціалізація районів. Можна виділити чотири головні сільськогосподарські зони. У поясі низовин і рівнин повсюдно різко переважає зернове господарство. У поясі передгір'їв – садівництво і виноградарство, у Карпатах гірничопасовищне вівчарство, на Трансільванському плато – інтенсивне тваринництво.

Транспорт. Транспортна інфраструктура Румунії забезпечує внутрішні та економічні зв'язки країни. Для зовнішніх зв'язків використовується переважно залізничний та автомобільний транспорт.

Протяжність *залізниць* 10,8 тис. км, з них понад 32% електрифіковано; щільність залізниць 4,8 км на 100 км² площі. Залізнична мережа країни має концентричну кільцеву конфігурацію з виділенням внутрішнього (Брашов-Сібіу) та зовнішнього (Тімішоара-Крайова-Бухарест-Плоєшть-Бузеу до північного кордону) кілець. Залізнична мережа Румунії з'єднана із залізницями європейських країн. Важливе значення мають вузли Джурджу, Ясси, що сполучені відповідно з болгарським містом Русе, молдовським Унгень.

Протяжність *автомобільних доріг* у Румунії становить близько 84,7 тис. км, з них трохи більше 500 км швидкісних автомагістралей і автошосе, які беруть початок у Бухаресті та йдуть у трьох напрямках: Бухарест-Пітешть

(автострада) Сібіу-Тімішоара-Арад-Дева-Недлак, Бухарест-Констанца, Бухарест-Брашов-Орадя-Борш.

Морський та річковий транспорт Румунії обслуговує переважно зовнішню торгівлю та транзитні перевезення. Серед річок судноплавними є Дунай, Прут, канал Бега (ділянка р. Бега, що впадає у Тису). На ділянці Дунаю від м. Сулина до Браїли з глибинами 6–7 м можуть проходити й морські судна. Головні порти на Чорному морі: Констанца, Мангалія; на Дунаї: Оршова, Дробета-Турну Северін, Калафат, Корабія, Турну Мегуреле, Зімніча, Джурджу, Олтеница, Келераші, Чорнаводе, Бреїла, Галац, Тульча та Суліна.

Основні *аеропорти*: Бухарест (“ім. Анрі Коанде” Отопень та “ім. Аурела Влайку” – Беняса), Констанца (“ім. Міхаїла Когелнічану”), Тімішоара (“ім. Траяна Вуї”), Тиргу-Муреш (“Трансільванія”), Клуж-Напока, Бакеу, Ясси, Сібіу, Арад, Орадя, Бая Маре, Сучава.

Експорт. Основні експортні товари: нафта і нафтопродукти, цемент, пиломатеріали, трактори, машини, кораблі, верстати, товарні вагони, устаткування для нафтових свердловин, електротехнічні товари, хімікати, товари народного споживання, зерно, фрукти, овочі, виноград і вино, продовольчі товари.

Імпорт. У структурі імпорту переважають машини та обладнання, хімічні товари. В імпорті, у міру зменшення забезпеченості вітчизняною сировиною і паливом, зростає частка товарів паливно-сировинної групи, особливо залізної руди, нафти, коксу, прокату, бавовни.

Конституція

Румунія за Конституцією, прийнятою Парламентом 21 листопада 1991 р. та схваленою всенародним референдумом 8 грудня 1991 р., це національна, унітарна, правова, демократична і соціальна держава.

Адміністративно-територіальний устрій

В адміністративному відношенні територія розділена на комуни, міста, 41 повіт та столичний муніципалітет. На підставі закону деякі міста можуть бути оголошені муніципалітетами.

Адміністративно-територіальний поділ Румунії відповідає стандарту *NUTS* таким чином:

- рівень *NUTS 1* – Румунія;
- рівень *NUTS 2* – 8 регіонів розвитку (населення кожного – близько 2,8 млн осіб);
- рівень *NUTS 3* – 41 жудець та 1 муніципія (столиця Бухарест);
- рівень *NUTS 4* – не використовується;
- рівень *NUTS 5* – 256 міст та 2686 комун.

Румунія адміністративно розділена на 8 регіонів розвитку, які безпосередньо не є адміністративними одиницями, а служать для координації регіонального розвитку. Регіони розвитку розділені на 41 жудець (повіт) і 1 окремий національний муніципалітет (муніципію) – столиця Бухарест. Жудеці (повіти) розділені на міста, муніципалітети та комуни (у сільській місцевості). Комуни і муніципалітети є мінімальними адміністративними одиницями Румунії.

Конституція – Основний закон румунської держави, що встановлює загальні принципи, права та обов'язки громадян. Ухвалена Конституційною асамблеєю 21 листопада 1991 р., схвалена референдумом і стала чинною 8 грудня 1991 р.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Румунія – унітарна держава. За змістом правління – перехідна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентсько-президентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент, обирається на 5-річний строк безпосередньо громадянами (з правом переобрання тільки на один новий термін). Він є гарантом національної незалежності, єдності й територіальної цілісності країни. Президент Румунії стежить за дотриманням Конституції і належним функціонуванням державних органів. З цією метою він наділений правом посередництва між владою держави, а також між державою і суспільством.

Президента обирають шляхом загальних і прямих виборів на 4 роки. Одна й та сама особа може бути переобрана лише раз. Віковий ценз для кандидатів у президенти – 35 років. Президент може бути усунутий із поста за грубі порушення Конституції. Відповідне рішення приймається на спільному засіданні палат Парламенту більшістю голосів депутатів і сенаторів після одержання висновку Конституційного суду. Це рішення має затверджуватися референдумом, який призначається Парламентом.

Президент призначає кандидата на посаду Прем'єр-міністра і весь склад Уряду на основі вотуму довіри Парламенту. У разі зміни складу Уряду або оголошення вакантних посад Президент відкликає з посади і призначає, за пропозицією Прем'єр-міністра, інших членів Уряду.

Президент може брати участь у засіданнях Уряду, на яких обговорюються питання стосовно зовнішньої політики, оборони країни забезпечення громадського порядку, а також на прохання Прем'єр-міністра та в інших випадках. Президент головує на таких засіданнях.

Після консультації з головами обох палат і лідерами парламентських груп Президент Румунії може розпустити Парламент, якщо він не має вотуму довіри сформованому Уряду протягом 60 днів після першого звернення про мандат і після відхилення щонайменше двох звернень. Протягом одного року Парламент може бути розпущений один раз. Парламент можна розпустити в період останніх шести місяців мандата Президента Румунії, а також під час облогового або надзвичайного стану.

Президент Румунії після консультації з Парламентом може поставити перед народом питання про необхідність шляхом референдуму висловити свою волю щодо проблем, які становлять національний інтерес.

У сфері зовнішньої політики Президент від імені Румунії укладає міжнародні договори, за якими Уряд веде переговори, і виносить їх на ратифікацію Парламенту протягом 60 днів. За пропозицією Уряду акредитує і відкликає

дипломатичних представників Румунії; схвалює створення, скасування або зміну рангу дипломатичних місій.

Президент Румунії є головнокомандувачем збройними силами і займає посаду голови Вищої ради оборони країни, має право вводити, відповідно до закону, облоговий або надзвичайний стан по всій країні або в ряді місцевостей (з подальшим схваленням цього заходу Парламентом).

Президент виконує й інші обов'язки глави держави: присвоює нагороди, почесні та вищі військові звання, здійснює помилування тощо.

Виконуючи свої обов'язки, Президент видає декрети. Коли вони стосуються повноважень, здійснюваних Президентом за пропозицією або за погодженням з Урядом, такі декрети мають бути скріплені підписом Прем'єр-міністра.

У разі вчинення тяжких діянь, якими порушуються положення Конституції, Президент Румунії може бути відсторонений від посади Палатою депутатів і Сенатом на спільному засіданні більшістю голосів депутатів і senatorів після консультації з Конституційним судом. Президент може дати Парламенту пояснення у зв'язку з діяннями, що ставлять йому за провинку.

Пропозиції про відсторонення від посади можуть висувати не менше однієї третини від числа депутатів і senatorів; вони негайно доводяться до відома Президента. Якщо пропозиція про відсторонення від посади схвалюється, то не пізніше ніж через 30 днів призначається референдум для зміщення Президента.

Посада Президента Румунії стає вакантною в разі відставки, усунення з посади, остаточної неможливості здійснювати повноваження або смерті.

У тримісячний термін після того, як посада Президента Румунії стала вакантною, Уряд організовує вибори нового Президента. Якщо посада Президента стає вакантною або якщо Президент відсторонений від посади чи тимчасово не може здійснювати свої повноваження, тимчасове заміщення його посади забезпечується головою Сенату або головою Палати депутатів.

Законодавча влада

Законодавчу владу здійснює двопалатний Парламент, що складається з нижньої палати – Палати депутатів і верхньої – Сенату. Кількість членів Сенату та депутатів Палати визначається за таким принципом: один депутат на 70 тис. громадян та один senator на 160 тис. громадян. Сенат налічує 137 місць і Палата депутатів – 332 місця. Сенатори обираються за пропорційною системою. 314 членів Палати депутатів обираються за пропорційною системою з п'ятипроцентним прохідним бар'єром для політичних партій і восьмивідсотковим – для блоків, а решта місць зарезервовані для представників національних меншин. Термін повноважень депутатів Парламенту – 4 роки.

Організація і порядок діяльності кожної Палати встановлюються її власним регламентом. Фінансові ресурси Палат передбачаються в схвалюваних ними бюджетах. Кожна Палата обирає постійне бюро. Голова Палати депутатів і голова Сенату обираються на термін мандата Палат. Решта членів постій-

них бюро обираються на початку кожної сесії. Члени постійних бюро можуть бути відкликані до закінчення терміну мандата.

Депутати і сенатори можуть організовуватися в парламентські групи відповідно до регламенту кожної Палати. Кожна Палата утворює постійні комісії і може засновувати слідчі комісії або інші спеціальні комісії. Палати можуть засновувати спільні комісії. Постійні бюро і парламентські комісії формуються відповідно політичним складом кожної Палати.

Палата депутатів і Сенат проводять свою роботу на роздільних і спільних засіданнях. Робота на спільних засіданнях проводиться згідно з регламентом, прийнятим більшістю голосів депутатів і сенаторів.

Палати збираються на спільні засідання для:

- прийняття послання Президента Румунії;
- затвердження державного бюджету та бюджету державного соціального страхування;
- оголошення загальної або часткової мобілізації;
- оголошення стану війни;
- призупинення або припинення військових дій;
- розгляду звітів Верховної ради оборони країни і Рахункового суду;
- призначення, за пропозицією Президента Румунії, директора Румунської служби інформації та здійснення контролю за цією службою;
- здійснення інших повноважень, які відповідно до Конституції або регламентом здійснюються на спільних засіданнях.

Палата депутатів і Сенат проводять дві чергові сесії на рік. Перша сесія починається в лютому і не може тривати довше ніж до кінця червня. Друга сесія починається у вересні і не може тривати довше ніж до кінця грудня. Палата депутатів і Сенат збираються і на позачергові сесії на вимогу Президента Румунії, постійного бюро будь-якої Палати або не менше третини від числа депутатів чи сенаторів. Скликання Палат проводиться їх головами. Палата депутатів і Сенат приймають закони, рішення та резолюції у присутності більшості членів.

Засідання обох Палат публічні. Палати можуть приймати рішення про проведення окремих закритих засідань. Прийняті однієї палатою законопроекти або законодавчі пропозиції передаються іншій палаті Парламенту. Якщо остання відхиляє законопроект (законодавчу ініціативу), він повертається для нового обговорення палаті, яка його прийняла. Друге відхилення остаточне. Прийнятий закон передається Президенту Румунії для промульгації, яка здійснюється у двадцятиденний термін. До затвердження Президент може один раз вимагати перегляду закону Парламентом.

Виконавча влада

Вищий адміністративний орган у Румунії – Уряд – Рада міністрів відповідальний перед Парламентом. Згідно з програмою своєї діяльності, схваленої Парламентом, він забезпечує реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики країни та здійснює загальне управління державною адміністрацією.

Уряд складається з Прем'єр-міністра, міністрів та інших його членів, відповідно до закону. Прем'єр-міністр керує Урядом та координує діяльність його членів при дотриманні покладених на них обов'язків. Він представляє також Палаті депутатів або Сенату звіти і заяви про політику Уряду.

Президент Румунії призначає кандидата на посаду Прем'єр-міністра після консультації з партією, що користується більшістю в Парламенті, а якщо подібної більшості не існує, – з партіями, представленими в Парламенті. Кандидату на посаду Прем'єр-міністра після його призначення на цю посаду Парламент надає 10-денний термін для розробки програми діяльності Уряду і формування складу кабінету. Програма Уряду і список з іменами його членів обговорюються Палатою депутатів та Сенатом на спільному засіданні. Парламент має довіру Уряду більшістю голосів депутатів і сенаторів.

Уряд організовує виконання законів і надає силу спеціального закону повноваженням у межах та на умовах, передбачених ним, або в терміновому порядку.

Уряд несе політичну відповідальність перед Парламентом за свою діяльність. Кожен його член (солідарно з іншими) несе відповідальність за діяльність Уряду і його акти. Уряд і кожен його член повинні відповідати на питання або інтерпеляції, сформульовані депутатами чи сенаторами. Палата депутатів і Сенат можуть вимагати на спільному засіданні відставки Уряду шляхом вотуму недовіри, прийнятого більшістю голосів депутатів і сенаторів.

Міністерства: регіонального розвитку та державного управління; внутрішніх справ; сільського господарства та розвитку сільських районів; культури; закордонних справ; національної оборони; фінансів; економіки; юстиції; транспорту; охорони здоров'я; навколишнього середовища і зміни клімату; інформаційного суспільства; праці, сім'ї та соціального захисту для літніх людей; освіти; фондів ЄС; молоді та спорту.

Судова влада

Вища судова інстанція – Вищий касаційний суд юстиції, суди апеляційної інстанції – апеляційні суди, суди першої інстанції – трибунали, нижча ланка судової системи – юдікаторії.

Апеляційні суди мають статус юридичних осіб. В межах їх територіальної юрисдикції перебувають кілька (2–4) повітових судів (трибуналів) і спеціалізованих трибуналів. В апеляційних судах утворюються палати або спеціалізовані колегії суддів щодо розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних, податково-бюджетних справ, у справах сім'ї та неповнолітніх тощо. В даний час на території Румунії функціонують 15 апеляційних судів.

Повітові суди (трибунали) утворюються в кожному повіті та в м. Бухарест. Вони також мають статус юридичних осіб. Юрисдикція цих судів поширюється на всі місцеві суди, які розміщуються на території даного повіту. Відповідно до закону на території держави організована діяльність 42 повітових судів (трибуналів). Залежно від потреб практики у складі цих судів можуть утворюватися спеціалізовані палати або спеціалізовані колегії суддів для розгляду

певних категорій справ. У разі необхідності може бути спеціалізація щодо розгляду цивільних, кримінальних, господарських, сімейних справ, справ щодо неповнолітніх, податкових та адміністративних справ, справ, що стосуються трудових спорів та соціального забезпечення тощо. Закон “Про судоустрій” передбачає можливість створення спеціалізованих повітових судів (спеціалізованих трибуналів) щодо розгляду окремих категорій справ. Однак вони не мають статусу юридичної особи й утворюються при трибуналах для вирішення чітко визначеної категорії справ.

Спеціалізований орган конституційного контролю. Конституційний нагляд за відповідністю законів та інших актів Парламенту, Президента Республіки та Уряду здійснюється Конституційним судом. Судді Конституційного суду призначаються порівну (по три) Палатою депутатів, Сенатом і Президентом. До складу Конституційного суду входять 9 суддів, які займають посаду впродовж 9 років без права на повторне призначення.

Судову систему Румунії очолює Верховний Суд Касації та Правосуддя, основною метою діяльності якого є забезпечення послідовного тлумачення і застосування закону іншими судами. Він складається з чотирьох секцій або палат: I цивільна секція; II цивільна секція (інтелектуальної власності), кримінальна секція та секція з адміністративних та податково-бюджетних спорів. Верховний Суд Касації та Правосуддя складається з голови суду, заступника голови, чотирьох голів секцій та суддів. До компетенції даного суду зараховано розгляд скарг на рішення судів апеляційної інстанції та інших судових рішень у випадках, передбачених законом. Також він має право звертатися до Конституційного суду Румунії з питань перевірки конституційності законів. Наприкінці кожного року, на підставі аналізу судової практики, даний суд повинен повідомляти міністра юстиції про необхідність удосконалення законодавства, з наведенням конкретних пропозицій.

Влада в територіальних одиницях

Публічна адміністрація діє на засадах автономії і децентралізації управління. У містах і сільських комунах обираються відповідні ради та голови – примари. На рівні повітів населення також обирає ради. Префекти, як голови повітів, призначаються Урядом. Вони діють як представники Уряду на місцевому рівні, втілюють рішення міністерств та інших центральних органів влади у повітах, мають право припиняти або скасовувати рішення повітової ради та місцевих органів влади.

Комуни і муніципалітети є найменшими адміністративними одиницями Румунії. Територіальне розмежування комун, муніципалітетів, міст і повітів встановлене законом. Будь-яка зміна їх територій може бути здійснена тільки на підставі закону і тільки після консультації із зацікавленими громадянами на референдумі відповідних адміністративних одиниць.

Відповідно до Закону Румунії “Про місцеве самоврядування” від 23 квітня 2001 р. державне управління в адміністративно-територіальних одиницях організовано і діє на підставі принципів місцевої автономії, невтручання дер-

жавної влади щодо права органів місцевого публічного управління, законності та консультацій громадян у вирішенні місцевих проблем, що становлять особливий інтерес.

Право на самоврядування реалізується з боку місцевих рад і мерів міст, а також повітових рад, обраних на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування. Строк повноважень рад усіх рівнів – 4 роки.

Муніципалітети, міста і повіти є юридичними особами публічного права. У них є свої власні активи і дієздатність забезпечується в повному обсязі. У відносинах між органами місцевого публічного управління та повітної ради, з одного боку, і між місцевою радою та мером, з другого боку, немає ніякого підпорядкування. Органи державної влади не делегують повноважень органам місцевого самоврядування без надання фінансування для їх реалізації.

Місцеві ради складаються з радників, обраних на основі загального, рівного, прямого і таємного виборчого права, як це передбачено Законом про місцеві вибори.

До основних повноважень місцевої ради належить:

- затвердження економічних і соціальних програм розвитку, документації з просторового планування;
- участь у розробці програм регіону, зональних програм та прикордонного співробітництва;
- затвердження місцевого бюджету, встановлення місцевих податків і спеціальних податків;
- управління державним і приватним майном муніципалітету або міста;
- затвердження документації з озеленення населених пунктів, виділення коштів з місцевого бюджету на протипаводкові заходи, пожежі, стихійні лиха і небезпечні погодні явища;
- затвердження заходів щодо будівництва, ремонту і модернізації доріг, мостів, інженерно-транспортної інфраструктури, що належать місцевій громаді;
- затвердження технічної та економічної документації для інвестицій у місцевий розвиток і забезпечення необхідних умов для їх реалізації;
- забезпечення матеріальних і фінансових умов, необхідних для належного функціонування державних установ та служб освіти, охорони здоров'я, культури, молоді та спорту, захисту громадського порядку й захисту цивільного населення, протипожежного захисту;
- забезпечення охорони та відновлення природного навколишнього середовища, захист, збереження, відновлення і зміцнення історичних та архітектурних пам'яток, парків і природних заповідників.

Місцева рада здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Повітова рада є владою публічної адміністрації для координації діяльності комунальних та міських рад з метою здійснення публічних послуг повітового значення.

До основних повноважень повітової ради належать:

- участь у розробці стратегії, прогнозів та програми соціально-економічного розвитку повіту або її частини на основі пропозицій, отриманих від місце-

вих рад; їх затвердження та контроль за виконанням заходів, у тому числі фінансових, необхідних для реалізації програм;

- координація діяльності місцевих рад муніципалітетів та міст;
- затвердження бюджету повіту, встановлення спеціальних податків та відрахувань з місцевих бюджетів;

- управління державним і приватним майном повіту;
- прийняття рішення про реорганізацію автономних адміністрацій повіту; здійснення від імені адміністративно-територіальної одиниці всіх прав акціонера в компаніях, які вони заснували; рішення про приватизацію цих компаній;

- визначення, з урахуванням консультацій з місцевими органами влади та комунальними підприємствами, просторової організації повіту, загальний розвиток міст і адміністративних одиниць у повіті;

- забезпечення будівництва, обслуговування та модернізація доріг, мостів, комунікаційної інфраструктури повіту; надання підтримки і технічної допомоги місцевим органам влади та комунальним підприємствам для будівництва, ремонту і модернізації доріг та міста;

- затвердження технічної та економічної документації стосовно інвестицій, що становлять інтерес для повіту;

- забезпечення матеріальних і фінансових умов, необхідних для нормального функціонування закладів культури, установ та громадських послуг освіти, соціального обслуговування та соціальної допомоги, послуг громадського транспорту, що належать до власності повіту;

- надання фінансової підтримки культурним, релігійним, навчальним, науковим, спортивним закладам;

- прийняття рішень щодо співпраці або спільно з іншими органами місцевого публічного управління в країні чи за кордоном; підтримання національних і міжнародних асоціацій органів місцевого самоврядування.

Рада повіту виконує інші обов'язки, передбачені законом.

Префекти. В кожний повіт і в муніципалітет Бухарест призначаються представники Уряду – префекти. Вони здійснюють певні контрольні функції щодо органів місцевого самоврядування. Повноваження префекта встановлюються відповідно до закону. Префект може опротестувати перед інстанцією адміністративної юстиції акт повітової ради, місцевої ради або мера, якщо вважає його незаконним. Дія опротестованого акта призупиняється по праву.

Підготовка кадрів

Система професійного навчання державних службовців має такі основні навчальні заклади:

Національна школа політичних наук та державного управління (SNSPA). Вона є державною установою вищої освіти, наукових досліджень і високої академічної та професійної підготовки на національному та міжнародному рівнях, яка включає в себе всі три рівні освіти: бакалавр, магістр, доктор.

SNSPA формує і розвиває навички в галузі політології, соціології, управлінської науки, міжнародних відносин, дипломатії, європейських досліджень,

комунікаційних наук, психології, менеджменту, людських ресурсів, сприяючи тим самим національним і міжнародним перетворенням у сфері демократичних цінностей і принципів; спрямовує свій курс на отримання відповідей на сучасні проблеми як на національному, так і на регіональному та глобальному рівнях; пропонує акредитовані або затверджені численні освітні програми всіх рівнів і форм університетського навчання. Уся структура навчальних планів розробляється відповідно до програми Болоньї.

Національне агентство державних службовців (NACS). Через Департамент регіонального координаційного центру, оцінки та професійної підготовки воно забезпечує професійну підготовку та розвиток персоналу в державних установах – розвиває професійний корпус державних службовців та їх навички, необхідні для підтримки державного управління в Румунії.

Коледж політичних, адміністративних і комунікаційних наук (FSPAC). Він складається з 4 відділів: державне управління, комунікації, зв'язки з громадськістю та реклама, журналістика і політологія. Крім того, має три філіали, розташовані в Трансільванії: Бистриця, Сату-Маре і Святого Георгія, де викладаються бакалаврські програми з державного управління.

Коледж пропонує програми бакалаврату (6 семестрів), магістерських програм (2–4 семестри), а також аспірантуру.

Згідно з Європейською системою трансферу та накопичення кредитів, кожна дисципліна включає низку специфічних кредитів. Мінімальна кількість кредитів для кожного семестру – 30 дисциплін.

Регіональний центр безперервного навчання для місцевого публічного управління – Бухарест (RTC). Центр здійснює підготовку кадрів, консалтингову діяльність, наукові дослідження і розробки, надання інших спеціалізованих послуг для місцевого публічного управління та інших зацікавлених цільових груп (НУО, приватного сектору, професійних асоціацій).

Нижньо-Дунайський університет м. Галац – некомерційна організація вищої професійної освіти, частина національної системи освіти. Факультет права та європейського державного управління пропонує освіту і наукові дослідження високого стандарту якості в національному та європейському контексті через навчальні програми з права та європейського державного управління.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ЄС, ООН, РЄ, ОБСЄ, МБРР, СОТ, МВФ, Міжнародна федерація Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

2.22. Словаччина

Словаччина (Словацька Республіка) – країна на сході центральної Європи, межує на півночі з Польщею (загальний кордон – 541,1 км), на сході – з Україною (97,8 км), на півдні – з Угорщиною (654,8 км), на заході – з Чехією (251,8 км) та з Австрією (107,1 км). Загальна довжина кордону становить 1652,6 км.

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор – прямокутне полотнище, що складається з трьох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої – білого кольору, середньої – синього кольору і нижньої – червоного кольору. На середній половині полотнища, на однаковій відстані від верхнього, переднього та нижнього країв прапора зображений Державний Герб Словацької Республіки.

Державний Герб – червоний ранньоготичний щит із зображенням на ньому подвійного срібного хреста, піднятого на підвищену середню вершину синього трипагорба. Три гори символізують області Матру, Татру і Фатру.

Столиця – м. Братислава (413,2 тис. населення).

Великі міста: Кошице (200 тис. населення), Нітра (164,6 тис. населення), Прешов (90,8 тис. населення), Жиліна (81,3 тис. населення), Банська-Бистриця (79,4 тис. населення), Трнава (66 тис. населення), Мартін (56,5 тис. населення).

Рівень урбанізації складає 55%.

Населення

Населення у 2014 р. становило 5,4 млн осіб. Основні етнічні групи – словаки – 4352,8 тис. осіб (80,7%); угорці – 458,5 тис. осіб (8,5%); цигани (роми) – 105,7 тис. осіб (2%); русини – 33,5 тис. осіб (0,6%); чехи – 30,4 тис. осіб (0,6%); українці – 7,4 тис. осіб (0,1%); німці – 4,7 тис. осіб (0,1%); поляки – 3,1 тис. осіб (0,1%); росіяни – 1,9 тис. осіб (0,04%) та ін.

Щільність населення – 110 осіб на 1 км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя у 2012 р. становив: 76,3 року (чоловіки – 72,5, жінки – 79,9).

Мова

Офіційною мовою є словацька.

Релігія

Склад населення за приналежністю до релігії згідно з переписом населення 21 травня 2011 р.: римо-католики – 3347,3 тис. осіб (62%); лютерани – 316,3 тис. осіб (5,9%); греко-католики – 206,9 тис. осіб (3,8%); кальвіністи – 98,8 тис. осіб (1,8%); православні – 49,1 тис. осіб (0,9%); Свідки Єгови – 17,2 тис. осіб (0,3%); інші – 23,3 тис. осіб (0,5%).

Площа території

Загальна площа – 49 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь становить 1,9 млн га, ріллі – 1,4 млн га.

Географічне положення

Крайня північна точка – Баб'я гора, село Оравська Полгора (49°37'2" північної широти, 19°28'2" східної довготи). Крайня південна точка – Патінце (47°44'2" північної широти, 18°17'2" східної довготи). Крайня західна точка – Загорська

Вес (48°232 північної широти, 16°502 східної довготи). Крайня східна точка – Нова Седлиця (49°052 північної широти, 22°342 східної довготи).

Територія Словаччини охоплює частину Західних та околиці Східних Карпат та Середньо-Дунайської і Потиської низовин, від яких простягаються у північному напрямі широкі долини Вагу, Грону, Горнаду та ін. Зазначені долини і середгірські котловини густо заселені, натомість гірські масиви – мало-заселені, а іноді майже безлюдні. Найбільшими гірськими масивами є Високі Татри і Низькі Татри, найвища точка – гора Герлаховський Штит (2655 м), найнижча точка – річка Бодрог (94 м) біля села Стреда-над-Бодрогом.

Завдяки поперечним долинам і низьким перевалам через Словаччину проходять важливі шляхи з Польщі до Угорщини. Натомість поздовжні долини і шляхи (зокрема Ваг – Попрад – Горнад) об'єднують захід, центр і схід Словаччини. Перехідне географічне положення і невеликі розміри словацької етнічної території (близько 40 тис. км²) спричинили те, що вона не становила окремої держави і входила до складу Угорського королівства або була об'єднана з Чехією (чому сприяло споріднення словаків з чехами).

Клімат

Клімат Словаччини помірно-континентальний. Значний вплив на клімат має велика неоднорідність рельєфу країни. Особливо великими є різниці у літніх температурах. Наприклад, якщо на Подунайській і Потиській низовинах середня температура липня досягає +20°C, то у високих місцях Карпат +10°C – +11°C, середня температура січня відповідно -2°C; -4°C; -7°C та -8°C. Річні суми опадів у середньому 500–700 мм на рік; у горах перевищують 1000 мм, а на рівнинах становлять менше 500 мм на рік. Сніговий покрив на рівнинах мінливий, у горах сніг лежить до 3 місяців.

Рекреаційні ресурси

Рекреаційні ресурси країни є підґрунтям для розвитку туристичної галузі. Далеко за межами Словаччини відомий гірський курорт у Високих Татрах: Штребсько-Плесо, приваблюють туристів словацькі печери, середньовічні замки Зволен, Орава, Стречно, Тренчин.

Річки

Річкова мережа країни досить густа, проте великих і багатоводних річок дуже мало. Стік майже всіх річок упродовж року різко коливається. Майже вся територія Словаччини належить до басейну Дунаю, або Чорного моря. Найбільшими річками країни за довжиною є Ваг (367 км), Грон (278 км), Іпель (198 км). Усі вони впадають у Дунай на південному заході Словаччини. Інші великі річки – Горнад (179 км), Дунай (172 км у межах країни, на південному заході Словаччини), Нітра (168 км, притока Вагу), Бодрог (154 км), Попрад (143 км у межах країни, єдина велика річка Словаччини басейну Вісли, або Балтійського моря), Морава (107 км у межах країни, притока Дунаю на крайньому заході Словаччини). За площею річкового басейну основною є річка Ваг (14,3 тис. км²) на заході і північному заході країни, близько третини площі Словаччини. Велику площу мають також басейни річок Грон, Нітра, Іпель

(відповідно 5465 км², 4501 км² та 3649 км² на заході країни) та Бодрог і Горнад (відповідно 7265 км² та 4414 км² на сході). Більш-менш значних озер немає. Ресурси підземних вод незначні. Більшість річок взимку замерзає, хоч і ненадовго. Гідроенергетичний потенціал країни становить близько 3 млн кВт.

Економіка

Словаччина – індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 95,8 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 17,7 тис. дол. США.

Промисловість. Традиційними галузями промисловості країни є деревообробна, текстильна й харчова (м'ясна, молочна, виноробна, пивоварна). Високий рівень розвитку мають також чорна й кольорова металургія, машинобудування, нафтопереробна промисловість, нафтохімія, хімія, лісова промисловість. Найбільшими промисловими підприємствами є хімічний комбінат “Шала”, “Словнафта”, хімічні заводи у Братиславі, заводи важкого машинобудування у Мартині та Дубниці-над-Вагом, алюмінієвий комбінат у Ж'ярі-над-Гроном. Крім того, значними промисловими центрами країни є Кошице, Жар, Гуменне та ін. На річці Ваг побудовано каскад гідроелектростанцій.

Сільське господарство. У сільському господарстві переважає землеробство. Культивовані землі становлять майже 30% загальної площі країни. Вирощують зернові, цукрові буряки, картоплю, льон, тютюн. Розвинено овочівництво, садівництво, виноградарство.

Тваринництво має в основному м'ясо-молочне спрямування, розводять також свійську птицю. В горах пасуть овець і кіз.

Транспорт. В країні набули розвитку майже всі види транспорту, крім морського. Залізничний, автомобільний та трубопровідний транспорт мають, крім загальнодержавного, ще й транзитне значення. Загальна протяжність залізничних колій становить 3,6 тис. км, автомобільних доріг – 43,4 тис. км. Розвинене судноплавство по Дунаю. Основні порти: Братислава й Комарно. У Словаччині є 36 аеропортів, у тому числі 6 міжнародних. Найбільший аеропорт у Словаччині – міжнародний аеропорт Мілана в Братиславі. Словаччину перетинають два трубопроводи – Дружба (506,6 км) і Адрія (8,5 км).

Туризм. Словаччина для туристів приваблива через свою гарну природу, передусім гори, печери, культурні та історичні пам'ятки, середньовічні замки та міста, народну архітектуру, курорти та гірськолижні бази. Згідно з деякими даними, країна має найбільшу концентрацію замків на одну особу. У 2006 р. країну відвідало більш ніж 1,6 млн туристів.

До найулюбленіших місць для туристів належить столиця та Високі Татри з м. Попрад. Також мандрівники відвідують інші гірські регіони: Низькі Татри з базами Ясна, Хопок, Доновали, Національний парк “Словацький рай”, підгірські регіони Ліптов з термальними аквапарками у Бешеньовій та водоюмищем “Липтовська Мара” і Спиш із знаменитим Спиським замком та Левочою, історичний центр якої занесений до списку ЮНЕСКО. До середньовічних міст із старим історичним центром належать ще Бардіїв, Кежмарок, Банська

Штявниця, Банська Бистриця, Кремниця, Трнава. Крім Братиславського замку відомий теж Зволенський замок, Красна Гворка, Чахтицький замок, Тренчинський замок. З курортів закордонні туристи відвідують передусім П'єштяни, Тренчанські Теплице, Раєцьке Теплице, Бардейовське Купеле.

Більшість туристів за кількістю зареєстрованих нічлігів у країні – це громадяни Словаччини (59,1%), решта приїждять відпочивати з Чехії (приблизно 13,4%), Польщі (4,8%), Німеччини (3,7%), Австрії (1,7%), Угорщини (1,7%) та України (1%). Країну в галузі туризму представляє Словацьке агентство туризму.

Громадяни Словаччини у 2011 р. найчастіше відпочивали у Хорватії (127,5 тис. осіб), Туреччині (82,5 тис. осіб), Греції (73,7 тис. осіб), Болгарії (63,6 тис. осіб), Італії (53,1 тис. осіб), Єгипті (46,9 тис. осіб).

Експорт. Словаччина експортує транспортні засоби, машини й електроапаратуру, благородні метали, продукцію хімічної промисловості, мінерали, пластмаси, продукцію деревообробки та сільського господарства. Основними споживачами словацького експорту є Німеччина, Чехія, Франція, Італія, Польща, Угорщина, Австрія, Велика Британія.

Імпорт. Країна імпортує всі види палива, чорні та кольорові метали, різні види машин, фосфорити, бавовну і вовну, ділову деревину, продовольче зерно. Основними торговими партнерами Латвії є передусім країни-сусіди.

Конституція

Основний закон Словацької Республіки, прийнятий 1 вересня 1992 р. Парламентом країни. Підписаний 3 вересня 1992 р. Президентом Словаччини в Залі Лицарів Братиславського Граду. Набрал чинності з 11 жовтня 1992 р. (деякі положення з 1 січня 1993 р.).

Адміністративно-територіальний поділ

Територія Словаччини поділяється на адміністративні одиниці: 8 країв (Банськобистрицький, Братиславський, Жилінський, Кошицький, Нітранський, Пряшівський, Тренчинський, Трнавський, які отримали назву свого адміністративного центру) та 79 округів (районів). Округи діляться на громади, яких налічується 2891 од., з них 130 є містами, інші – сільські громади.

Крім того, Словаччина поділяється на територіальні самоврядні одиниці: 8 самоврядних країв – їхні межі збігаються з межами країв; населені пункти – села та міста.

Територія краю – адміністративної одиниці є водночас територіальною самоврядною одиницею – самоврядним краєм і поділяється на населені пункти (села та міста).

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – республіка.

Президент

Глава держави – Президент Словацької Республіки, який обирається громадянами безпосередньо строком на 5 років (до 1999 р. обирався Парламен-

том). Одна й та сама особа може бути обрана Президентом не більше ніж на 2 терміни поспіль.

Президент представляє Словацьку Республіку, підписує міжнародні договори, вручає нагороди, якщо не уповноважить на те інший орган; оголошує амністію, помилування і пом'якшує покарання, призначені судами, дає розпорядження, щоб кримінальне провадження не починалося або не тривало, і знімає судимості; є верховним головнокомандуючим збройних сил; за пропозицією Уряду оголошує воєнний стан і на основі рішення Національної ради оголошує війну, якщо на Словацьку Республіку здійснено напад або якщо це випливає із зобов'язань за міжнародними договорами; оголошує надзвичайний стан на основі конституційного закону; оголошує проведення референдуму. Президент володіє правом відкладеного вето щодо певних законів.

Поправки 1999 р. до Конституції по-новому визначили обсяг президентських повноважень відповідно до принципів парламентської республіки. Президент був позбавлений певних прерогатив, проте дістав деякі нові повноваження. Приміром, він втратив право головувати на засіданнях Уряду, а також брати участь у засіданнях Парламенту без запрошення з боку депутатів. Президент також позбувся права накладення вето на конституційні закони, які ухвалюються парламентською більшістю в 3/5 голосів, та оголошувати амністію і може виконувати функції головнокомандуючого тільки за наявності підписів міністра юстиції та керівника Уряду. Крім того, він тепер не має права втручатися в процес формування Уряду.

З іншого боку, були розширені повноваження Президента, пов'язані з розпуском Парламенту в разі конфлікту законодавчої і виконавчої гілок влади. Відповідно до колишньої редакції Конституції (ст. 102) Президент міг розпустити Національну раду Словацької Республіки, якщо протягом 6 місяців після виборів вона тричі не схвалить програму Уряду Словацької Республіки. Поправка, що змінила цю норму, передбачає, що Президент має право розпустити Національну раду в таких випадках: якщо після винесення вотуму недовіри Уряду три послідовні спроби депутатів обрати новий Уряд виявляються марними, якщо Парламент не приймає підтримуваний Урядом законопроект, пов'язаний з винесенням вотуму недовіри, якщо Парламент не в змозі прийняти якийсь законопроект протягом 3 місяців (показник того, що в раді відсутня робоча більшість). Проте Президент не може використовувати дане повноваження впродовж останніх 6 місяців перебування при владі.

Якщо Президент не може здійснювати свою функцію більше ніж шість місяців, Конституційний суд Словацької Республіки оголошує, що пост Президента звільнився. В день такого оголошення закінчиться термін повноважень цього Президента.

Президента можна відкликати з його посади до закінчення терміну його повноважень народним голосуванням. На основі постанови Національної ради Словацької Республіки, прийнятої не менш ніж трьома п'ятими від голосів усіх депутатів Національної ради Словацької Республіки, у строк до 30 днів з

моменту її прийняття голова Національної ради Словацької Республіки оголошує про призначення народного голосування щодо відкликання Президента, з тим щоб народне голосування проводилося в строк до 60 днів з моменту його призначення.

Президент вважається відкликаним, якщо за це на народному голосуванні проголосувало більше половини усіх виборців.

Якщо Президент не був відкликаний народним голосуванням, він розпускає Національну раду Словацької Республіки у строк до 30 днів з моменту оприлюднення результатів народного голосування. В цьому разі у Президента починається новий термін повноважень. Голова Національної ради Словацької Республіки призначає вибори в Національну раду Словацької Республіки протягом семи днів з моменту її розпуску.

Президента можна переслідувати тільки за умисне порушення Конституції або за зраду Батьківщині. Рішення про винесення звинувачення проти Президента приймається Національною радою Словацької Республіки більшістю в три п'ятих голосів усіх депутатів. Національна рада Словацької Республіки вносить звинувачення до Конституційного суду Словацької Республіки, який приймає по ньому рішення на пленумі. Звинувачувальне рішення Конституційного суду Словацької Республіки означає втрату функції Президента і здатності знову виконувати цю функцію.

Законодавча влада

Законодавчу владу представляє Парламент – Національна рада Словацької Республіки – законотворчий орган, до складу якого входить 150 депутатів, що обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права при таємному голосуванні строком на 4 роки. Деякі важливі питання громадяни держави вирішують шляхом референдуму.

Національна рада здатна приймати постанови, якщо присутні більше половини всіх її депутатів. За загальним правилом для прийняття рішення Національної ради необхідна згода більше половини присутніх. Для прийняття Конституції або конституційного закону, внесення змін до Конституції або конституційного закону, оголошення війни необхідна згода не менше 3/5 усіх депутатів. Закон, прийнятий Парламентом, підписують Голова Національної ради, Президент Республіки і Голова Уряду.

Крім законодавчих повноважень Парламент:

- схвалює конституційним законом договір про вступ Словацької Республіки в державний союз з іншими державами і про розірвання такого договору;
- призначає референдум;
- висловлює згоду з міжнародними політичними договорами, міжнародними економічними договорами загального характеру, а також міжнародними договорами, для здійснення яких необхідне прийняття закону, до їх ратифікації;
- створює міністерства та інші органи державного управління шляхом прийняття закону;

- обговорює програмну заяву Уряду, контролює діяльність Уряду та обговорює питання про довіру Уряду або його членам;
- затверджує державний бюджет, контролює і затверджує його виконання;
- обговорює основні питання внутрішньої, міжнародної, економічної, соціальної та іншої політики;
- обирає суддів, голову та заступника голови Верховного суду, голову та заступника голови Верховного контрольного управління Словацької Республіки.

Пропозицію про недовіру Уряду або його членам Національна рада обговорює у випадку, якщо вона внесена не менш ніж 1/5 її депутатів. Для висловлення такої недовіри необхідна згода більше половини всіх депутатів.

Виконавча влада

Виконавчу владу представляють Уряд Словаччини та Президент. Найвищим органом виконавчої влади є Уряд Словаччини, який формується з коаліції в Парламенті. На чолі Уряду стоїть Прем'єр-міністр Словаччини, його заступники та міністри. Уряд складають 13 міністрів, один з яких є водночас Першим віце-прем'єр-міністром та кілька віце-прем'єр-міністрів, їх число залежить від потреб конкретного Уряду. Президент – глава держави, представляє державу у внутрішніх і зовнішніх відносинах, обирається шляхом загальних і прямих виборів на термін 5 років.

Уряд формується Національною радою на основі принципу парламентської більшості. Уряд зобов'язаний у термін до 30 днів після свого призначення запропонувати Парламенту програму і просити його про висловлення довіри.

Уряд відповідальний перед Національною радою, яка має право будь-коли висловити йому недовіру. Саме Уряд може будь-коли просити Національну раду про висловлення довіри, наприклад, пов'язавши з цим питанням головування про прийняття закону.

Якщо Національна рада висловить недовіру Уряду або відхилить його пропозицію про висловлення довіри, Уряд йде у відставку. Національна рада може висловити недовіру й окремому члену Уряду; в цьому випадку він повинен піти у відставку. Відставка Голови Уряду тягне за собою відставку всього Уряду.

Для прийняття постанови Уряду необхідна згода більше половини всіх членів. Уряд приймає рішення колегіально про:

- проекти законів;
- постанови Уряду;
- програму Уряду та її виконання;
- принципіві заходи щодо забезпечення економічної та соціальної політики Словацької Республіки;
- проекти державного бюджету та проекти про затвердження і виконання державного бюджету;
- міжнародні договори Словацької Республіки;
- принципіві питання внутрішньої і зовнішньої політики;
- винесення проекту закону Національної ради Словацької Республіки або іншого значущого акта на публічну дискусію;

- прохання висловити йому довіру;
- оголошення амністії у справах про проступки;
- призначення і відкликання державних посадових осіб у випадках, визначених законом;
- інші питання, якщо це визначить закон.

Міністерства: сільського господарства; культури; оборони; економіки; освіти, науки, досліджень і спорту; захисту навколишнього середовища; фінансів; охорони здоров'я; закордонних справ; внутрішніх справ; юстиції; праці, соціальної політики і сім'ї; транспорту, будівництва та регіонального розвитку.

Судова влада

Судову владу здійснюють органи судової системи держави, представлені судами загальної юрисдикції та іншими судами.

Судова влада здійснюється судами із загальною і спеціальною юрисдикцією. Систему судів загальної юрисдикції утворюють Верховний суд Словацької Республіки, окружні суди і прирівняний до них міський суд Братислави (виступають в основному як апеляційна, а також перша інстанція з найбільш важливих справ), районні суди. Є також районні військові та вищий військово-судовий суди.

Верховний суд контролює діяльність усіх судів загальної юрисдикції. Організаційно-технічне забезпечення судів здійснює Міністерство юстиції.

Судді призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом Словацької Республіки за пропозицією Судової ради Словацької Республіки.

Голова Судової ради Словацької Республіки обирається і звільняється з посади з числа її членів. Членами Судової ради є 9 суддів, які обираються суддями Словацької Республіки, по 3 судді призначаються на посаду і звільняються з посади Національною радою Словацької Республіки, Президентом Республіки та Урядом.

Конституційний суд Словацької Республіки є незалежним судовим органом захисту конституційності. Конституційний суд складається з тринадцяти суддів. Судді Конституційного суду призначаються строком на дванадцять років за пропозицією Національної ради Словацької Республіки Президентом Словацької Республіки.

Влада в територіальних одиницях

Державну владу на регіональному та районному рівнях здійснюють відповідні адміністрації; місцеве самоврядування на рівні регіонів, у містах та сільських громадах реалізується через органи місцевого самоврядування, пріма-торів (мерів) і старост.

З 1 січня 2002 р. почала діяти нова система територіального державного устрою, яка передбачала існування низової ланки самоврядування – муніципалітетів, і другої ланки – адміністративних країв (областей). Відповідні поправки були внесені і до Конституції, в якій адміністративний край став називатися “Територіальною одиницею більш високого рівня”. При цьому в рамках самоврядування не існує підлеглості населених пунктів на крайовому рівні.

Конституція Словаччини містить низку статей (ст. 64–71), у яких викладено основи місцевого самоврядування.

Обидва рівні самоврядування в Словаччині – край і населений пункт – є самостійними самоврядними й адміністративними одиницями, юридичними особами з власним майном і фінансовими коштами. Обов'язки на них можуть бути покладені тільки відповідно до приписів закону. При цьому їм може бути доручено (делеговано) виконання окремих завдань держави на умовах, визначених у Конституції і законах.

Структура муніципалітету: староста (мер), якому підпорядковується адміністрація і міліція населеного пункту; громадське представництво. Представництво муніципалітету складають його депутати. Депутати обираються на чотирирічний термін жителями села, що постійно проживають на його території. Вибори депутатів здійснюються на основі загального, рівного і прямого виборчого права таємним голосуванням.

Староста муніципалітету обирається мешканцями, що постійно проживають на його території, на основі загального, рівного і прямого виборчого права таємним голосуванням на чотирирічний термін. Староста муніципалітету є виконавчим органом муніципалітету; він здійснює управління муніципалітетом і представляє його зовні.

Самоврядування населених пунктів у Словаччині однорівневе. Винятком є два найбільш великих словацьких міста – столиця країни Братислава і друге за величиною місто Кошице. У цих містах сформована дворівнева система місцевого самоврядування – мерія і міські частини (райони). Відповідні особливості організації місцевого самоврядування закріплені на законодавчому рівні (законами “Про столицю Словацької Республіки м. Братислава” і “Про місто Кошице”) і підтверджені статутами обох міст.

Повноваження органів місцевого самоврядування умовно можуть бути розділені на дві групи.

Першу групу складають так звані первинні компетенції самоврядування (або власні повноваження): місцеві комунікації, громадський транспорт, житло, водопостачання, каналізація, прибирання територій і утилізація сміття, озеленення, охорона довкілля, дошкільні та інші освітні установи (музичні школи, школи мистецтв), деякі категорії соціальних установ, поліклініки і окремі категорії лікарень, місцеві установи культури, місцева міліція, збирання місцевих податків і зборів тощо. Органи місцевого самоврядування мають право здійснювати підприємницьку діяльність у рамках, установлених законодавством.

Друга група – це делеговані повноваження, тобто компетенції у сфері державного управління, які з позиції державних інтересів можуть ефективніше виконувати органи місцевого самоврядування. Держава делегує відповідні повноваження місцевому самоврядуванню, проте при цьому несе відповідальність за якість послуг, що надаються, управління делегованими службами, а також за їх фінансування. Органи місцевого самоврядування здійснюють делеговані повноваження від імені держави. Найчастіше органам місцевого

самоврядування делегуються окремі повноваження у сфері освіти, з реєстрації актів цивільного стану, видачі дозволів на будівництво та ін.

Передавання органам місцевого самоврядування низки повноважень державного управління і виділення фінансових ресурсів на здійснення ними делегованих повноважень впливає на організацію системи фінансового контролю на муніципальному рівні. Якщо фінансовий контроль за діяльністю муніципалітетів у частині виконання власних повноважень здійснює головний контролер самоврядування населеного пункту, що обирається показним органом муніципалітету на шестирічний термін, то фінансовий контроль за реалізацією делегованих повноважень здійснюють “зовнішні” органи фінансового контролю: спеціалізований орган державного фінансового контролю – Вище контрольне управління, а також органи виконавчої влади, наділені відповідними контрольними повноваженнями, – Уряд і Міністерство фінансів.

Органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження як самостійно, так і в співпраці з приватним сектором. Розвивається також кооперація з іншими муніципалітетами у формі створення спільних місцевих адміністрацій, укладення договорів і програм співпраці між різними муніципалітетами.

Конституція Словаччини (ст. 65) установлює, що муніципалітети фінансують свою діяльність із власних прибутків, а також за рахунок державних дотацій.

Органами територіальної одиниці більш високого рівня є: представництва територіальної одиниці більш високого рівня; голова територіальної одиниці більш високого рівня. До складу представництв також входять депутати. Порядок їх обрання такий самий, як і в муніципалітети. Те саме стосується і порядку обрання та повноважень голови.

Компетенція територіальних одиниць більш високого рівня також може бути представлена як сукупність первинних самоуправлінських (власних) компетенцій і повноважень, делегованих областям державними органами. До власних повноважень областей належать питання територіального планування і регіонального розвитку, діяльність середніх навчальних закладів і деяких типів соціальних установ (будинки пенсіонерів, соціальні служби для дітей, дитячі будинки, кризові центри тощо) і установ культури (бібліотеки, музеї і галереї), ліцензування лікарської практики тощо. Делегуватися можуть повноваження державних органів у сферах освіти, охорони здоров'я, транспорту тощо.

Органи місцевого самоврядування вищого рівня проводять загальну політику розвитку регіону. Вони можуть виступати партнером окремих муніципалітетів у рамках перспективних проєктів: будівництво технопарків, створення спільних підприємств тощо.

Підготовка кадрів

Факультет публічного адміністрування забезпечує акредитовану програму (бакалавра, магістра) публічного адміністрування. Факультет складається з трьох кафедр: кафедри права, кафедри економіки і кафедри соціальних наук.

Починаючи з 2001/2002 навчального року факультет упровадив кредитну систему (ECTS). Таким чином, п'ятирічне навчання магістра було поділене

на два рівні. Перший рівень включає перші три роки навчання (бакалавр), а другий – чотири та п'ять років навчання (магістр). З 2002 р. стало можливим здобуття ступеня “PhDr” (доктор філософії).

Факультет готує фахівців із глибокими знаннями і професійною компетентністю для належного виконання службових обов'язків на всіх рівнях публічної служби та в органах місцевого самоврядування.

Факультет є членом Міжнародного форуму публічного адміністрування та управління (IFRAM), Мережі інститутів та шкіл з публічного адміністрування в Центральній та Східній Європі (NISPAcee) та Європейської мережі з публічного адміністрування (EPAN).

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ЄС, ООН, РС, НАТО, СОТ, ЄЕК, МАГАТЕ, ІКАО, МАР, МФЧХ, МИРР, МФК, МОП, МВФ, МСЕ, ОЕСР, ОБСЄ.

2.23. Словенія

Словенія (Республіка Словенія) розташована на півдні середньої частини Європи в північно-західній частині Балканського півострова. Межує на півночі з Австрією (протяжність кордону 330 км), на заході – з Італією (232 км), на півдні та південному сході – з Хорватією (670 км), на північному сході – з Угорщиною (102 км). На крайньому південному заході має вихід до Адріатичного моря. Загальна довжина кордонів – 1334 км, берегової смуги – 46,6 км.

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор – прямокутне полотнище з трьох рівних смуг: верхньої – білої, середньої – синьої і нижньої – червоного кольору. На білій і синій смугах зображено герб Словенії.

Державний Герб являє собою синій щит із червоними краями і символічним зображенням гори. На гербі змальований силует гори Словенії – Триглав, а також символічно зображено Адріатичне море і річки Словенії. Над Триглавом – трикутник із трьох золотих шестикінечних зірок.

Столиця – м. Любляна (277,6 тис. населення).

Великі міста: Марібор (95,6 тис. населення), Целе (37,6 тис. населення), Крань (37,2 тис. населення), Копер (25,8 тис. населення).

Населення

Населення становить 1,9 млн осіб. Словенія – однонаціональна країна: 83,1% її населення – це словенці. Національні меншини представлені сербами (2,0%), хорватами (1,8%), боснійцями (1,1%), угорцями (0,3%), албанцями (0,3%) та ін.

Щільність населення – 102 осіб на 1 км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя в 2012 р. становив: 80,3 року (чоловіки – 77,1, жінки – 83,3).

Мова

Офіційною мовою є словенська. У тих регіонах, де проживають італійські чи угорські етнічні групи, офіційною мовою є також італійська чи угорська. Різноманіття природних умов зумовило виникнення 49 діалектів словенської мови. Найбільш поширеними мовами для спілкування є німецька та англійська, на узбережжі – італійська.

Релігія

Більша частина населення сповідає католицьку релігію, інші – православ'я, мусульманство. Згідно з переписом 2002 р. католики становлять 57,8% усього населення, православні – 2,8%, мусульмани – 2,4% і 0,8% протестантів. У більшості випадків протестанти – це баптисти, п'ятидесятники, адвентисти.

Католицька віра історично відіграла велику роль у розвитку словенського народу. І зараз вона справляє помітний вплив на суспільство і суспільне життя, незважаючи на те, що відсоток жителів Словенії, які відносять себе до католиків, знижується. Більшість церков у Словенії – католицькі. Однією з найважливіших є Церква Марії-помічниці в Бреза. Православні християни – це насамперед вихідці із Сербії, які переселилися до Словенії за часів колишньої Югославії, та їхні нащадки. Мусульмани представлені вихідцями з Боснії та Герцеговини. Представники євангелістської церкви проживають в основному на північному заході Словенії.

Відповідно до ст. 7 Конституції Словенії Церква відокремлена від держави. Релігійні групи користуються рівними правами відповідно до закону; їм гарантовано свободу діяльності.

Площа території

Площа Словенії становить 20,3 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь – 0,5 млн га, ріллі – 0,2 млн га.

Рельєф

За рельєфом Словенія є переважно гірською країною і майже повністю розташована в Альпах. На північному заході та півночі країни тягнуться хребти Східних Альп, хребет Караванке – на півночі країни, з півдня його підпирають ланцюги Кам'яних і Савінських Альп, на заході розташовані Юлійські Альпи з вищою точкою Словенії – горою Триглав (2864 м). Далі на південь Юлійські Альпи переходять у плато Крас з карстовим рельєфом і всесвітньо відомою печерою Постойська Яма (довжиною 16,4 км). На південний схід від столиці розташовується найбільш родюча і густонаселена частина країни – Доленська горбиста місцевість, багата на ліси і виноградники. На заході, біля узбережжя Адріатичного моря, проходить вузька смуга прибережної рівнини Приморської, що включає в себе словенську частину півострова Істрії, райони, прилеглі до Адріатичного узбережжя, і долини р. Соча і Віпава. Територія країни дронується притоками Драви і Дунаю – р. Мурюю і Савою.

Клімат

Країна відзначається помірно-континентальним кліматом у внутрішніх районах і середземноморським на узбережжі. Зима м'яка (середня температу-

ра січня становить 0°C – -2°C , у передгір'ях і в горах -4°C – -6°C); літо помірно тепле (середня температура липня $+19^{\circ}\text{C}$ – $+21^{\circ}\text{C}$, у передгір'ях та в горах $+15^{\circ}\text{C}$ – $+17^{\circ}\text{C}$); весна – прохолодна. Опади випадають рівномірно протягом року, кількістю 1000–1500 мм у передгір'ях, 2000–3000 мм у горах та 700 мм у східних районах.

Річки

Велика частина річок Словенії належать до басейну Дунаю. Найбільша з них – р. Сава – починається в Юлійських Альпах від злиття р. Сава Долинка і Сава Бохінька і перетинає країну з північного заходу на південний схід. До басейну р. Сави належать р. Керка, Кульпа і Любляниця. До басейну Адріатичного моря належить р. Соча, яка починається біля гори Триглав і протікає по західній частині країни, а також р. Ріка, що проклала частину свого русла під плато Крас. Річки Словенії не придатні для судноплавства, але використовуються в цілях гідроенергетики (зведені каскади ГЕС). До найбільших річок належать р. Сава і Драва.

Озера

Озера Словенії переважно гірські, льодовикові – озеро Бохінь (найбільше з постійних озер), озеро Блед і так звані Триглавські озера. Також є карстові водойми, наприклад Дике озеро і зникаюче озеро Церкніца.

Економіка

Словенія – індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 46,8 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 22,7 тис. дол. США.

Промисловість. Матеріальне виробництво Словенії характеризується сильною диверсифікацією, розосередженістю промислового виробництва у малих і середніх містах. На заході країни успішно працюють виробництва переробки місцевої деревини (лісопильні, целюлозно-паперові, фанерні підприємства). У Люблянці й Маріборі виникли галузі, що використовують кваліфіковану працю і переваги географічного положення для ввезення сировини і напівфабрикатів. Це стосується металургійної, машинобудівної (виробництво гідротурбін, автобусів, автомобілів, побутової техніки), текстильної і лісової промисловості.

Гірничовидобувна промисловість. У країні видобувають поліметалічні руди, боксити, сурму, ртуть.

Паливно-енергетичний комплекс. У структурі енергетичного балансу частка всіх основних енергетичних джерел майже однакова: на ТЕС виробляється 34,6% енергії, на ГЕС – 29,5%, на АЕС – 35,9% (понад 4 млрд кВт год на АЕС “Кршко”).

Металургія. У цій галузі успішно функціонують енергомісткі виробництва – виплавка сталі та алюмінію (Кидричево), прокат алюмінію (Словенська Бистриця). Високоякісний метал випускають металургійні комбінати в Есениці, Равні, Шторі.

Машинобудування. Ця галузь є однією з найрозвинених у країні. Вона охоплює середні та малі підприємства з випуску станків, точного машинобудування, електротехніки та електроніки, автомобілів, важкого і сільськогосподарського машинобудування, устаткування для поліграфічної промисловості.

Хімічна промисловість. Галузь розвинена недостатньо. На базі чорної і кольорової металургії (відходів переробки сірчистих руд) виникло виробництво основної хімії (сірчаної кислоти та мінеральних добрив). Набула розвитку електрохімія (біля ГЕС на р. Драва).

Лісова і деревообробна промисловість є традиційною галуззю словенської економіки. Словенія – давній “лісовий цех” колишньої Югославії. Країна славиться високоякісними меблями (особливо ручної роботи), целюлозою, папером. Підприємства галузі розташовані майже в кожному населеному пункті.

Легка промисловість. На імпортній сировині працюють бавовняна, паперова, вовняна, шовкова і шкіряна промисловість. Центрами галузі є насамперед великі й середні міста країни.

Харчова промисловість. Галузь базується на вітчизняній сільськогосподарській продукції. Розвиненими є борошномельна, маслوبيйна, цукрова, спиртогорілчана промисловість і виноробство. Країна славиться винами та виробництвом оливкового масла і фруктових консервів.

Сільське господарство. У сільському господарстві задіяно майже 36% земель, з них орні землі займають 30%, сади і виноградники – 7%, пасовища – 21%, луки – 42%.

В аграрному секторі працює 2,5% усіх зайнятих країни. Це означає, що сільськогосподарське виробництво Словенії високорозвинене, оскільки лише 2,5% населення виробляють 2,1% ВВП. В аграрному секторі однаково добре розвинені й рослинництво, і тваринництво.

Тваринництво. Ця галузь дає 55% усього сільськогосподарського виробництва країни. У Словенії розводять переважно велику рогату худобу (496 тис. голів) і свиней (592 тис.), особливо на північному сході. Розвинено також бройлерне птахівництво. Вівчарство і конярство є менш поширеними (за винятком конярських ферм у Ліпіці, де розводять ліпіцьку породу).

Рослинництво. Словенія виробляє до 84% необхідного для своїх потреб продовольства. Східна Словенія спеціалізується на вирощуванні зернових. У Словенії також культивують картоплю, хміль, цукровий буряк. В Істрії вирощують маслини, виноград. Виноробство розвинено в прикордонних із Штирією (австрійська провінція) районах.

Лісове господарство. Лісівництво залишається важливою галуззю економіки країни, однак масові вирубки лісів та погіршення екологічного стану призвели до скорочення заготівлі деревини. Нині Словенія змушена імпортувати деревину.

Транспорт. Словенія розташована на перехресті шляхів, що пов'язують Західну Європу із Східною і Південною, і має розвинену систему автомобіль-

них доріг із твердим покриттям протяжністю 39 тис. км, у тому числі – швидкісних магістралей.

Ще за часів Австро-Угорщини були побудовані залізні дороги між Словенією, Австрією, Чехією, Словаччиною, Південно-Східною Німеччиною. Довжина залізниць становить 1,2 тис. км, з них 499 км електрифіковано.

У Люблянці функціонує міжнародний аеропорт, який поєднує країну з усіма столицями європейських держав. Національною авіакомпанією країни є “Adria Airways”.

Єдиним морським портом країни, який має важливе міжнародне значення, є Копер (до 8 млн т вантажів на рік), що забезпечує швидке транспортування вантажів, які проходять через Суецький канал до Центральної Європи. Традиційно морські перевезення здійснюються через італійський порт Трієст і хорватський – Рієку.

По території Словенії прокладено нафтопроводи довжиною 1204 км та газопроводи протяжністю 2526 км.

Туризм. Словенія – країна міжнародного туризму. Щороку країну відвідують до 3,5 млн туристів, переважно з Німеччини, Австрії, Швейцарії та Великої Британії. Прибутки від цієї галузі (понад 1 млрд дол. США) є одним із головних джерел валютних надходжень. Уряд заохочує розвиток приватного підприємництва в туристичній сфері. Нині в країні існує понад 100 тис. місць для відпочиваючих – від сільських будиночків у мальовничій місцевості до сучасних готелів.

Експорт. Понад 90% експорту Словенії припадає на транспортні засоби (вантажівки й автобуси), продукцію фармацевтичної промисловості, меблі, електроніку, текстиль, шини.

Імпорт. До Словенії ввозять сировину, продовольство, напівфабрикати, водночас збільшується імпорт транспортного устаткування, електроустаткування, металовиробів, хімічних товарів, текстилю тощо.

Основними торговельними партнерами Словенії є країни ЄС, зокрема Німеччина, Італія, Франція, Австрія, а також Хорватія та Угорщина.

Конституція

Основний Закон Республіки Словенія прийнятий 23 грудня 1991 р. Парламентом країни. Вступив у силу в день прийняття. Конституція була прийнята рівно через рік після проведення референдуму про незалежність Словенії від Югославії. За основу взяті Конституції Німеччини та Австрії, а також Баварії.

Державні збори приймають акт про зміну Конституції щонайменше 2/3 голосів від загальної кількості депутатів. На вимогу не менш ніж 30 депутатів питання про зміну Конституції виноситься на референдум.

Адміністративно-територіальний поділ

Словенія адміністративно поділена на муніципалітети (общини), деякі з них мають статус міських муніципалітетів. Муніципалітети є однією з форм місцевого самоврядування. З метою підтримки національної статистики Ста-

тистичним бюро Республіки Словенія вся країна поділена на 12 статистичних регіонів: Регіон Горенська, Регіон Горишка, Регіон Засавска, Регіон Корошка, Регіон Нижня Посавська, Регіон Нотранська-Крашка, Регіон Обално-Крашка, Регіон Південна Словенія, Регіон Подравська, Регіон Помурська, Регіон Савинська, Регіон Середня Словенія. Також Словенія поділяється на 10 виборчих одиниць.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Словенія – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент, який обирається на прямих загальних виборах шляхом таємного голосування строком на п'ять років і може бути обраним щонайбільше на два строки підряд.

Президентом Республіки може бути обраний лише громадянин Словенії. Посада Президента Республіки є несумісною з державними посадами чи іншою діяльністю.

Президент є головнокомандувачем Сил оборони Словенії, він призначає вибори Державних зборів, оприлюднює закони, призначає і відкликає послів і консулів, приймає вірчі грамоти від закордонних дипломатичних представників, здійснює право помилування, присвоює державні нагороди та почесні звання, виконує інші обов'язки, передбачені Конституцією. У разі війни чи надзвичайної ситуації, якщо Державні збори не можуть негайно зібратися, Президент на вимогу Уряду видає декрети, що мають силу закону. Такі декрети мають бути представлені на затвердження Парламенту, як тільки він збереться на своє засідання.

Відповідно до ст. 107 Конституції Президент Республіки:

- призначає вибори Державних зборів;
- оприлюднює закони;
- призначає і відкликає послів і консулів;
- приймає вірчі грамоти від закордонних дипломатичних представників;
- здійснює право помилування;
- присвоює державні відзнаки, нагороди та почесні звання;
- виконує інші обов'язки, визначені Конституцією.

Президент Республіки може бути усунений з посади, коли за це проголосують не менш ніж дві третини всіх суддів Конституційного суду.

Законодавча влада

Державні збори Республіки Словенії – вищий представницький і законодавчий орган Словенії. Створений у 1992 р. на основі Конституції Словенії 1991 р. Являє собою однопалатний Парламент, який складається з 90 депутатів, що обираються строком на чотири роки на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Конституція закріп-

лює обов'язкове представництво італійської та угорської національних меншин (по одному депутату).

Право законодавчої ініціативи належить Уряду, індивідуально депутатам Державних зборів та не менш ніж 5 тис. виборців. Закони можуть прийматися як Парламентом, так і безпосередньо громадянами на референдумі. За загальним правилом, для прийняття закону Парламентом потрібна проста більшість присутніх на засіданні депутатів. Закон має бути оприлюднений Президентом Республіки не пізніше ніж через вісім днів після його прийняття.

Крім Парламенту, у Словенії є також Державна рада – дорадчий орган, що представляє соціальні, економічні, ділові, професійні та місцеві інтереси. Відповідно до Закону “Про Державну раду”, прийнятого в 1992 р., 22 кандидати обираються муніципалітетами для представництва місцевих інтересів. Інші 18 – громадськими організаціями для представництва, відповідно до ст. 96 Конституції, інтересів роботодавців (чотири радники), найманих робітників (чотири радники), селян, ремісників та осіб вільних професій (чотири радники), працівників невиробничої сфери (шість радників). Члени Державної ради обираються терміном на п'ять років і працюють на непрофесійній основі, отримуючи винагороду в розмірі 30% заробітної плати депутата Парламенту.

Державна рада має право відкладеного вето: вона може вимагати, щоб Державні збори переглянули будь-який закон протягом семи днів після його прийняття і до оприлюднення. У разі повторного розгляду закон вважається остаточно прийнятим, якщо за нього проголосувала абсолютна більшість усіх обраних депутатів (крім випадків, коли Конституція вимагає кваліфікованої більшості). Державна рада також вправі вносити законопроекти на розгляд Державних зборів, давати висновки з усіх питань, що входять до компетенції Державних зборів, вимагати призначення референдуму з питань суспільного значення, проведення розслідування (з тих самих питань).

Виконавча влада

Виконавча влада здійснюється Урядом Республіки, який складається з Прем'єр-міністра та державних міністрів. Уряд та окремі міністри є самостійними в межах своєї компетенції. Останні підзвітні Державним зборам.

Прем'єр-міністр Словенії – глава виконавчої влади Словенії. Забезпечує єдність політичного та адміністративного напрямів діяльності Уряду. Призначається Президентом Республіки після затвердження в Державних зборах. Може бути відсторонений від посади у разі:

- обрання нового скликання Державних зборів Словенії;
- вираження Державними зборами вотуму недовіри Уряду;
- звинувачення в порушенні чинного законодавства Словенії.

Кандидатура Прем'єр-міністра пропонується Державним зборам Президентом після консультацій із лідерами різних політичних груп у Парламенті. Прем'єр-міністр обирається більшістю всіх голосів депутатів таємним голосуванням. Якщо запропонований кандидат не отримує необхідної більшості голосів, Президент може продовжити консультації протягом ще 14 днів і запро-

понувати Державним зборам того самого або нового кандидата. Крім цього, кандидати можуть бути запропоновані політичними групами Державних зборів або групою з не менш ніж 10 депутатів. При цьому кандидатура, запропонована Президентом, голосується першим. Якщо Прем'єр-міністр знову не обраний, Парламент може вирішити продовжити обрання, але вже більшістю голосів від числа присутніх депутатів. Якщо у два наступних голосування жоден кандидат не отримує необхідної кількості голосів, Президент повинен розпустити Державні збори і призначити нові вибори.

Міністри призначаються і звільняються Державними зборами за пропозицією Прем'єр-міністра. Вони несуть колективну відповідальність за роботу Уряду і персональну відповідальність за свою власну діяльність.

Державні збори можуть (більшістю голосів усіх депутатів) обрати нового Прем'єр-міністра. Таке голосування вважається вотумом недовіри, яке може бути винесено більшістю та від числа присутніх депутатів, якщо Прем'єр-міністр був обраний цією більшістю.

Прем'єр-міністр може вимагати голосування Державними зборами про довіру Уряду. Якщо цей вотум не отримає більшості голосів усіх обраних депутатів, Державні збори мають у 30-денний термін або обрати нового Прем'єр-міністра, або висловити довіру чинному Прем'єр-міністрові в новому голосуванні. Якщо цього не станеться, Президент Республіки мусить розпустити Державні збори і призначити нові вибори. Прем'єр-міністр може об'єднати голосування про вотум довіри Уряду з голосуванням за певним законом чи іншого питання.

Державні збори на вимогу не менш як 10 депутатів можуть подати інтерпеляцію (запит) щодо роботи Уряду або окремого міністра. Якщо за підсумками такої інтерпеляції більшість усіх обраних депутатів винесе вотум недовіри Уряду або відповідному міністру, то Уряд або такий міністр вважаються звільненими Державними зборами.

Міністерства: економічного розвитку та технологій; продовольства, сільського та лісового господарства; освіти, науки та спорту; охорони навколишнього середовища та територіального планування; охорони здоров'я; фінансів; культури; оборони; закордонних справ; внутрішніх справ; державного управління; інфраструктури; юстиції; праці, сім'ї, соціальних справ та рівних можливостей.

Урядові установи: Генеральний секретаріат Уряду; Протокол Республіки; Агентство безпеки та розвідки; Державне управління з розвитку та європейської політики згуртування; Державне управління законодавства; Статистичне управління; Державне управління зв'язку; Інститут макроекономічного аналізу та розвитку; Апарат Уряду у справах національних меншин; Апарат Уряду у справах словенців за кордоном; Державне управління із захисту секретної інформації.

Судова влада

Відповідно до Конституції в Республіці Словенія є тільки звичайні суди. Уведення надзвичайних і військових судів у мирний час заборонено.

Судді обираються Державними зборами за рекомендацією Судової ради. До складу Ради входять п'ять членів, обраних Державними зборами за пропозицією Президента Республіки, і шість членів, обраних зі своїх лав суддями. Конституція закріплює принцип незмінюваності суддів.

Згідно із законом про суди, що вступив у силу 28 квітня 1993 р., судова система Словенії включає: Верховний суд, який є вищим судом у країні; чотири вищестоящих суди, які розглядають справи в другій інстанції; 11 окружних судів і 44 районних суди, що діють як суди першої інстанції.

У країні існує система трудових і соціальних судів. Перші суди вирішують трудові спори, у компетенції соціальних судів – питання, що стосуються пенсії та страхування з непрацездатності, страхування здоров'я, страхування по безробіттю і спори з питань сім'ї та соціальних допомог.

Порушення розслідуються поліцією і слідчими суддями. Звинувачення в суді підтримує прокуратура.

Конституційний суд був створений у Словенії ще в 1963 р. Нова Конституція значно посилила його роль. Статус і юрисдикція Конституційного суду визначені в Конституції і законі про Конституційний суд (1994 р.).

Конституційний суд складається з дев'яти суддів, обраних з числа фахівців у галузі права, за пропозицією Президента, на строк дев'ять років. Ці судді не можуть бути переобрані.

Конституційний суд розглядає справи про відповідність законів Конституції, законів і підзаконних актів – ратифікованим міжнародним угодам і загальним принципам міжнародного права; підзаконних актів – Конституції і законам. Суд наділений повноваженням скасувати неконституційні закони та інші незаконні акти.

Конституційний суд також розглядає спори про компетенцію між Парламентом, Президентом і Урядом, так само як і спори між державними органами та органами місцевого самоврядування. Крім того, Конституційний суд розглядає конституційні скарги щодо порушення прав і основних свобод людини.

Фінансово-економічний контроль у країні здійснює незалежна служба генерального аудитора, чиновники якої призначаються Державними зборами.

Конституція передбачає також посаду Омбудсмена, уповноваженого стежити за дотриманням основних прав та свобод людини. У законі про Омбудсмена Республіки Словенія (1993 р.) передбачено, що Омбудсмен відповідальний перед Парламентом, який обирає його за пропозицією Президента 2/3 голосів, однак під час вирішення конкретних справ він незалежний навіть від Парламенту.

Влада в територіальних одиницях

Кожен муніципалітет очолює мер, який обирається строком на чотири роки народним голосуванням, а також функціонує муніципальна рада. У більшості муніципалітетів рада обирається за системою пропорційного представництва, і лише в деяких невеликих муніципалітетах використовується мажоритарна система виборів. У міських муніципалітетах муніципальну раду

називають місцевою радою. У кожному муніципалітеті також діє глава муніципального управління, якого призначає мер. Глава муніципального управління відповідальний за функціонування місцевої адміністрації.

Місцеве самоврядування організується відповідно до адміністративного і територіального поділу Словенії. Адміністративно країна поділена на 210 муніципалітетів, 11 з яких мають статус міських муніципалітетів. Як визначено ст. 138 Конституції Республіки, повноваження та функції, що належать місцевій владі, виконує місцева влада з допомогою муніципалітетів та інших місцевих самоврядних організацій.

Відповідно до Закону Республіки Словенія від 22 грудня 1993 р. “Про місцеві вибори” члени муніципальних рад, мери і члени місцевих рад сільських і міських громад обираються на основі загального і рівного виборчого права на вільних і прямих виборах шляхом таємного голосування на чотири роки.

Члени муніципальних рад обираються відповідно до принципу більшості (мажоритарного голосування) або принципу пропорційності (пропорційних виборів). Якщо муніципальна рада має менше, ніж 12 членів, члени муніципальної ради обираються за принципом більшості. Якщо муніципальна рада має 12 або більше членів, члени муніципальної ради обираються на основі пропорційного представництва.

Число членів муніципальної ради визначається пропорційно кількості населення муніципалітету. Під час визначення кількості виборчих округів і кількості членів муніципальної ради, що обираються в кожному виборчому окрузі, не беруть до уваги кількість членів муніципальної ради – представників італійської та угорської національних громад і представників ромської громади. Члени муніципальної ради – представники італійської, угорської та ромської громад обираються відповідно до принципу більшості.

В етнічно змішаних муніципалітетах кількість представників національних меншин має становити десяту частину від загального числа членів муніципальної ради або, принаймі, – один їх представник.

Муніципалітети є самоврядними органами місцевої влади. Муніципалітет може представляти один або кілька населених пунктів, жителі яких мають спільні потреби та інтереси. Муніципалітет може бути утворений законодавчим актом після того, як населення відповідного округу на референдумі підтримує утворення муніципалітету. Територіальні межі муніципалітету визначаються законом.

Коло обов’язків і функцій, що їх виконує муніципалітет, має бути співвіднесене зі справами місцевого характеру, що стосуються тільки відповідного населення. Як правило, муніципалітет опікується такими питаннями: громадська безпека, дошкільна і початкова освіта, житло, урбанізм і розвиток територій, торгівля і промисловість, охорона довкілля, водопостачання і водовідведення, вивезення сміття.

Своїм законодавчим актом держава може передати повноваження, що належать до компетенції органів державної влади, муніципалітетам та іншим

органам місцевого самоврядування, якщо муніципалітети та інші органи дадуть на це свою згоду і якщо будуть надані необхідні ресурси для виконання таких повноважень. При цьому держава здійснює контроль за тим, щоб муніципалітети та інші органи місцевого самоврядування належним чином виконували всі повноваження, доручені їм державою.

Містечко або місто може здобути статус муніципалітету відповідно до процедури та умов, передбачених законом. Окремі повноваження, пов'язані з міськими потребами, держава може передати міським муніципалітетам за відповідними законодавчими актами.

Муніципалітети мають право вільно об'єднуватися з іншими муніципалітетами для утворення укрупнених органів або регіональних органів місцевого самоврядування для здійснення адміністративної влади та вирішення питань, що стосуються спільних інтересів. Держава, за угодою з укрупненими органами та регіональними органами місцевого самоврядування, у межах компетенції цих органів може передавати їм певні повноваження, які належать до компетенції органів державної влади.

Громадяни можуть об'єднуватися та утворювати інші органи місцевого самоврядування для реалізації своїх спільних інтересів. Певні справи, що належать до компетенції органів державної влади, законом можуть бути передані для вирішення в місцевих органах самоврядування.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ОБСЄ, ООН, РЄ, ЦЄФТА, ЄС, СТО.

2.24. Угорщина

Угорщина (Мадярщина) розташована в Центральній Європі й межує зі Словаччиною на півночі, Україною – на північному сході (спільний кордон 105 км), Румунією – на південному сході, Сербією та Хорватією – на півдні, Словенією – на південному заході і Австрією – на заході. Максимальна відстань з півночі на південь – 268 км, зі сходу на захід – 528 км.

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор – полотнище з червоної, білої та зеленої горизонтальних смуг. Червоний колір символізує кров угорських патріотів, пролиту в боротьбі за незалежність Угорщини. Білий колір – символ моральної чистоти і благородства ідеалів угорського народу. Зелений колір – символ надії на краще майбутнє країни.

Державний Герб являє собою розділений вертикально надвоє геральдичний щит. Права частина щита – вісім горизонтальних червоних і срібних смуг, що чергуються. У лівій частині щита на червоному полі зображений срібний шестикінецьний хрест, який стоїть на увінчаному золотою короною середньому з трьох зелених горбів. Щит увінчаний короною святого Стефана.

Столиця – м. Будапешт (1,7 млн населення).

Великі міста: Дебрецен (207,3 тис. населення), Мішкольц (169,2 тис. населення), Сегед (168,9 тис. населення), Печ (157,7 тис. населення).

Населення

Населення країни становить 10,1 млн осіб. У містах проживає 67,2%, у селах – 32,8% населення.

Переважну більшість населення становлять угорці. Серед національних меншин найбільшою етнічною групою є цигани (190 тис. осіб), далі – німці (62 тис. осіб), словаки (18 тис. осіб), хорвати (15 тис. осіб), румуни (8 тис. осіб), українці (5 тис. осіб), серби (4 тис. осіб), словенці (3 тис. осіб), поляки (3 тис. осіб), греки (2,5 тис. осіб), болгари (1,3 тис. осіб).

Щільність населення – 107 осіб на 1 км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя в 2012 р. становив: 75,3 року (чоловіки – 71,6, жінки – 78,7).

Мова

Державна мова – угорська. Багато угорців знають одну з іноземних мов – англійську, німецьку, російську.

Релігія

Більшість жителів Угорщини – католики (67,5%; у тому числі греко-католики – 2,6%). Близько чверті населення країни належить до різних протестантських деномінацій (кальвіністи – 20%, лютерани – 5%). Православні становлять 2,7%, іудеї 1%, ще 3,8% є прихильниками інших християнських конфесій і нехристиянських релігій, а також атеїстами.

Площа території

Загальна площа території – 93 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь становить 5,3 млн га, ріллі – 4,4 млн га.

Географічне положення

Угорщина розташована в північній частині Середньодунайського басейну, замкненого на заході Альпами, на півночі, сході та південному сході – Карпатами.

Рельєф

Більша частина території Угорщини являє собою рівнини і горбисті ділянки. Дунай ділить Угорщину на дві частини. На сході від Дунаю простягається Велика Середньодунайська низовина – Альфельд, обмежена на півночі ланцюгом невисоких гір; найвища гора – Кекеш (1015 м), на правому березі Дунаю розташована Дунантуль – височина з горбами 150–200 м, яка перетинається смугою невисоких (400–700 м) Середньоугорських гір (Задунайське середньогір'я). На північному заході країни простягається Мала Середньодунайська низовина (Кішальфельд), обмежена Шопронськими і Кесеґськими горами (передгір'я Альп) висотою 500–800 м.

Клімат

Клімат помірно континентальний, визначається впливом західних вітрів і положенням країни всередині гірської дуги Карпат. У зимовий час гори пере-

шкоджають рухам холодних повітряних мас із півночі й північного сходу, тому тут тепліше, ніж у східних сусідів. Зима в країні порівняно м'яка, літо тривале і жарке. Середня температура найжаркішого місяця – липня – становить +25°C, а найхолоднішого – січня – +4°C.

Річки

Головні річки країни – Дунай і Тиса, які належать до водного басейну Дунаю.

Озера

Озера – Балатон (594 км²), Веленце (26 км²), Фертьо (23 км²); водосховище Кишкьоре. Найбільше озеро країни і всієї Центральної Європи – Балатон, яке угорці називають “Угорським морем”. Глибина озера в середньому 3 м. Південний берег піщаний, глибина зростає поступово.

Економіка

Угорщина – індустріально-аграрна країна з високорозвиненим сільським господарством.

Валовий внутрішній продукт становив у 2013 р. 130 млрд дол. США (близько 13,1 тис. дол. США на душу населення).

Промисловість

Основні галузі: металургія, машинобудування, хімічна, текстильна, харчова. Виробляють автобуси, засоби зв'язку, вимірювальні прилади, мотори, верстати. Скорочується виробництво матеріало- та енергомістких товарів. Видобувають кам'яне та буре вугілля, нафту, природний газ, залізні та марганцеві руди, боксити. Виробництво електроенергії в основному зосереджено на теплових електростанціях.

Головний мінерал Угорщини – вугілля. Поширено головним чином буре вугілля і лігніти. Видобуток ведеться в районі м. Татабанья, Дорогий, Шалгартарьян, Дьендеш, Озд, Мішкольц. Також у горах Мечек видобувають кам'яне вугілля. У районі Мішкольца (на північному сході) є родовища залізняку. Угорщина також має запаси таких металів, як залізо, галій, молібден, мідь, цинк, золото, марганець. Угорщина видобуває невелику кількість нафти і природного газу із свердловини в басейні Сегеда і районі Залу на південному заході країни. Розробляються родовища марганцю і залізняку. В Угорщині є уранова руда, але всі відомості про її видобуток засекречені.

У промисловості найбільш розвинені оброблювальні галузі (90,6% ВВП). Провідна галузь оброблювальної промисловості – машинобудування, у тому числі:

- автобудування (завод “Ікарус” – найбільший в Європі виробник автобусів);

- виробництво локомотивів, суден, кранів;

- електротехнічна та радіоелектронна промисловість (у тому числі виробництво засобів зв'язку, обчислювальної техніки, медичного устаткування і приладів (Будапешт, Секешфехервар);

- станкобудування (Будапешт, Мішкольц, Естергом);

- виробництво сільськогосподарських машин і устаткування для легкої і харчової промисловості.

З галузей легкої промисловості найбільш розвинені швейна, шкіряно-взуттєва, трикотажна.

Харчова промисловість спирається практично повністю на вітчизняну сировинну базу, окремі ж галузі легкої промисловості потребують значного імпорту сировини і напівфабрикатів. Угорщина ввозить виляск, шерсть, льон, сиру шкіру, деревину, целюлозу.

Металургійна і металообробна галузь. Серед найбільших підприємств виділяють металургійний завод “Дунаферр” (українська група “ІСД”) у м. Дунауйварош, алюмінієвий завод американської “Алкоа” у м. Секешфехервар, завод металопрофілей фінської “Рууккі” в м. Біаторбадь.

Сільське господарство. У структурі сільського господарства частки рослинництва і тваринництва є приблизно рівними. На 2/3 зораної площі вирощують зернові культури. Основні з них – пшениця і кукурудза. Вирощують також картоплю, цукрові буряки, фрукти та овочі. Регіони Угорщини здавна спеціалізуються на вирощуванні цибулі, огірків, перцю та інших овочів. Розвинене виноградарство. Широко відомими є токайські вина з винограду, вирощуваного на схилах вулканічної гори Токай (деякі фахівці вважають їх найкращими у світі). Столові вина виготовляють із винограду, що його культивують на піщаних ґрунтах у міжріччі Дунаю і Тиси. Із галузей тваринництва ведуть перед свинарство і птахівництво (за споживанням м'яса птиці на душу населення Угорщина посідає перше місце в Європі).

Транспорт. Країна має досить розвинену транспортну мережу. Довжина залізниць становить понад 7 тис. км, автошляхів – понад 30 тис. км. Довжина внутрішніх водних шляхів – понад 1,6 тис. км. Будапешт є великим річковим портом. Угорщина не має безпосереднього виходу до моря, але Дунай значно спрощує її проблеми зв'язків із зовнішнім світом. Міжнародний аеропорт розташований у столиці. Є трубопровідний транспорт.

Енергетика. Структура енергозабезпечення: близько 69,3% – вуглеводневі джерела; 12,6% – вугілля; 10,1% – атомна енергія; 1% – деревина. Є тенденція до суттєвого збільшення частки атомної енергії. Річне споживання електроенергії – 37 215 мегават-годин, з яких 93% виробляється в країні. Угорщина імпортує електроенергію з України.

Зовнішня торгівля. Основні експортні товари – продукція машинобудування, зокрема транспортне устаткування, програмне забезпечення для комп'ютерів, хімікати, глинозем, сільськогосподарська продукція та сировина, вироблена легкою промисловістю.

Конституція

25 квітня 2011р. прийнято нову Конституцію держави, яка набула чинності 1 січня 2012 р.

Адміністративно-територіальний поділ

У країні 19 областей (медьє). Згідно з вимогами ЄС здійснено адміністративно-територіальний поділ країни на сім регіонів:

– Центральна Угорщина – Будапешт та область Пешт;

- Центральне Задунав'я – області Фейер, Комаром-Естергом та Веспрем;
- Західне Задунав'я – області Дьор-Мошон-Шопрон, Ваш та Зала;
- Південне Задунав'я – області Бараня, Шомодь и Толна;
- Північна Угорщина – області Боршод-Абауй-Земплен, Гевеш та Ноград;
- Середній Альфельд – області Хайду-Бігар, Яс-Надькун-Сольнок та Сабольч-Сатмар-Берег;
- Південний Альфельд – області Бач-Кішкун, Бекеш та Чонгард.

Області поділені на 173 райони, одним із яких є Будапешт. Крім того, функціонують 23 міста з правами медьє.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Угорщина – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент, який виражає національну єдність і гарантує демократичне функціонування державних органів. Віковий ценз для кандидатів у Президенти – 35 років. Обирається Президент Національними Зборами. Для того, щоб бути обраним, кандидат у Президенти має набрати 2/3 голосів у першому турі або отримати підтримку простої більшості голосів у другому турі. Строк повноважень Президента – п'ять років. Президент є командувачем збройних сил країни, призначає Главу Уряду, має право оголошувати стан облоги або надзвичайний стан. Він укладає міжнародні договори, акредитує і приймає послів, ініціює питання щодо проведення референдуму тощо. Президент може повернути прийнятий Парламентом закон на повторний розгляд. За деяких умов він має право розпустити Національні Збори, зокрема в разі їх фактичної нездатності обрати Прем'єр-міністра. Усі акти Президента контра-сигнуються Прем'єр-міністром або іншим членом Уряду.

Якщо Президент тимчасово позбавлений можливості виконувати президентські обов'язки або якщо з будь-якої причини мандат Президента припиняється достроково, спікер Парламенту виконує повноваження Президента на період, поки заново обраний Президент не вступить на посаду.

Парламент має прийняти рішення щодо пропозиції, представленій Президентом, Урядом або будь-яким депутатом Парламенту, про те, що Президент тимчасово позбавлений можливості виконувати президентські обов'язки.

Під час заміщення Президента спікер Парламенту не може виступати членом Парламенту, а обов'язки спікера Парламенту виконує віце-спікер, призначений Парламентом.

Законодавча влада

Вищий законодавчий і верховний орган державної влади – однопалатні Національні Збори включають 199 депутатів, обраних на чотирирічний термін.

Національні Збори розробляють Конституцію Угорщини, приймають закони, затверджують державний бюджет і звіт про його виконання. Вони також

приймають рішення про програму Уряду. У компетенцію Національних Зборів входить призначення загальнонаціонального референдуму.

У галузі зовнішньої політики, оборони і безпеки Національні Збори укладають найбільш важливі міжнародні договори. Крім того, Національні Збори вирішують питання про оголошення стану війни і укладення миру, оголошують (у разі війни або її загрози) надзвичайний стан і створюють Раду оборони.

Національні Збори обирають Президента Республіки, Голову Уряду, членів Конституційного суду, уповноважених Національних Зборів, голову і заступників голови Державної рахункової палати, голову Верховного суду і Генерального прокурора. За пропозицією Уряду і висновку Конституційного суду розпускають місцевий представницький орган, діяльність якого суперечить Конституції.

Національні Збори можуть оголосити про свій достроковий розпуск.

Депутатський мандат несумісний з будь-якими посадами в державі (за винятком членства в Уряді й посади політичного державного секретаря) і службою в армії та правоохоронних органах. Депутати мають право звертатися з інтерпеляції до Уряду, будь-якого його члена і генерального прокурора у справах, що входять в їх компетенцію.

Прийняття найважливіших законів, безпосередньо визначених у Конституції, потребує підтримки не простої, а кваліфікованої (2/3) більшості голосів присутніх депутатів.

Виконавча влада

Вищий орган державного управління – Уряд на чолі з Міністром-головою (Прем'єр-міністром). Міністра-голову обирають Національні Збори за пропозицією Президента Республіки більшістю голосів депутатів. Одночасно вони схвалюють програму Уряду. Міністрів призначає та звільняє з посади Президент Республіки за пропозицією Міністра-голови.

Згідно з Конституцією Уряд захищає конституційний лад, захищає й забезпечує права громадян, забезпечує виконання законів; спрямовує роботу міністерств та інших безпосередньо підпорядкованих йому органів, координує їхню діяльність; забезпечує розробку соціально-економічних планів і їх виконання; керує діяльністю збройних сил, поліції та органів охорони в період особливого становища, тобто стихійних лих і ліквідації їх наслідків, уживає необхідних заходів для збереження життя і майна громадян, громадського порядку і безпеки, бере участь у визначенні зовнішньої політики, від свого імені укладає міжнародні договори.

Актами Уряду є постанови і рішення, підписані Міністром-головою. У разі стану загрози Уряд за уповноваженням Національних Зборів може приймати постанови та вживати заходів, що відхиляються від окремих положень закону. Уряд має право змінити або скасувати будь-які рішення або заходи підлеглих органів (крім правових норм), які суперечать закону.

Уряд політично відповідальний за свою діяльність перед Національними Зборами. Він регулярно подає Парламентові звіти про свою роботу. Націо-

нальні Збори шляхом виголошення недовіри Прем'єр-міністрові можуть відправити у відставку весь склад Уряду.

Міністерства: Секретаріат Прем'єр-міністра; сільського господарства; оборони; закордонних справ та торгівлі; людських ресурсів; внутрішніх справ; юстиції; національного розвитку; національної економіки.

Судова влада

Вища судова інстанція – Верховний суд, суди апеляційної інстанції – судові лави, суди першої інстанції – трибунали, нижча ланка судової системи – місцеві суди, суди трудової юстиції – трудові суди. У розгляді судових справ беруть участь громадяни (засідателі). Для підбору кандидатів на посади суддів створений такий орган, як Державна судова рада.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний суд, суддів якого строком на дев'ять років обирають Національні Збори. Судді Конституційного суду висуваються спеціальним (номінаційним) комітетом, до якого входять представники партійних груп у Парламенті.

Влада в територіальних одиницях

На всіх рівнях державно-територіального устрою шляхом прямих виборів строком на чотири роки утворюються представницькі органи місцевого самоврядування. Останні формують у своєму складі кабінети або бюро, які є їх виконавчими органами.

Орган представників обирається за змішаною виборчою системою населенням муніципалітету. Мер обирається населенням на чотири роки. Працює на постійній основі в муніципалітетах із населенням понад 3000 осіб. Нотаріус призначається органом представників, готує і допомагає в роботі органу представників і мера.

Основні повноваження муніципалітетів: місцевий розвиток, планування територій, захист довкілля, управління житлом, утримання громадського транспорту, соціальний захист, забезпечення початкової освіти, утримання доріг і кладовищ, водопостачання і водовідведення, забезпечення протипожежної безпеки, розвиток сфери культури.

Підготовка кадрів

Університет Корвінус (м. Будапешт) пропонує освітньо-професійні програми за кількома спеціальностями, але в основному його програми зосереджені в галузі економіки та управління. Університет входить у топ-50 в Financial Times European Masters у рейтингах управління.

Школа публічної політики, Центрально-Європейський університет пропонують магістерські програми з державного управління (MPA) та прагнуть залучити найобдарованіших студентів, які бажають здобути професійну освіту, що дасть їм змогу зробити інноваційний внесок у справі розв'язання першочергових проблем державної політики XXI ст.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ООН, ОБСЄ, РС, МВФ, МБРР, СОТ, НАТО, ЄС.

2.25. Фінляндія

Фінляндія (Фінляндська Республіка) розташована в Північній Європі й межує зі Швецією (586 км), Норвегією (716 км), Російською Федерацією (1269 км). На півдні й на заході береги країни омивають води Балтійського моря та його заток – Фінської і Ботнічної.

Вступ до ЄС – 1 січня 1995 р.

Державний Прапор являє собою прямокутне біле полотнище із зображенням скандинавського (тобто перевернутого на бік) хреста синього кольору, що символізує фінські озера і чисте небо. Білий колір – символ снігу, що покриває країну.

Державний Герб – коронований золотий лев у червленому полі, замість правої передньої лапи зображена рука в обладунку, що тримає срібний меч із золотою рукояттю. Лев наступає задніми лапами на срібну шаблю сарацина із золотою рукояттю. На щиту також зображено дев'ять срібних троянд.

Столиця – м. Гельсінкі (605,5 тис. населення).

Великі міста: Тампере (209,7 тис. населення), Ванта (200,1 тис. населення), Турку (175,4 тис. населення) і Оулу (137,4 тис. населення).

Населення

Загальна чисельність населення становить 5,4 млн жителів. Протягом багатьох останніх років показники народжуваності в країні поступаються показникам смертності, водночас спостерігається зростання населення, яке відбувається за рахунок імміграції.

Гендерний склад проживаючих у країні наприкінці 2010 р. – 49% чоловіків і 51% жінок.

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя в 2012 р. становив: 80,7 років (чоловіки – 77,7, жінки – 83,7).

У Фінляндії понад 65% населення проживають у містах або в селищах міського типу, що займають усього лише 5% території Фінляндії, 35% – у сільській місцевості. Етнічними групами в країні є фіни, що становить 93,4%, шведи – 5,7%, росіяни – 0,4%, естонці – 0,2%, цигани – 0,2%, саами (в Лапландії) – 0,1%.

У липні 2012 р. число громадян Фінляндії, які були старше 65 років, уперше за всю історію країни перевищило відмітку в 1 млн осіб (у 1944 р. їх нараховувалося близько 250 тис., у 1975 р. – більше 500 тис.), що пояснюється збільшенням тривалості життя. У 2013 р. в країні проживало 600 столітніх жінок і 100 столітніх чоловіків (у 1980 р. столітніх громадян було лише 50 громадян).

З початку 2012 р. зростання населення становило 12,7 тис. жителів, що відбувалося переважно за рахунок імміграції (природний приріст населення становив 4450 осіб).

Наприкінці 2011 р. у Фінляндії проживало 3,4% (більше 183 тис. осіб) іноземних громадян.

Найкрупніші національні меншини у Фінляндії – карели, фінські шведи (близько 291 тис. осіб), цигане, фінські татари і саами.

Щільність населення – 16 осіб на 1 км².

Мова

Мова – фінська і шведська. Більшість населення Фінляндії у повсякденному спілкуванні використовують фінську мову. На південному заході Фінляндії порівняно більше поширена шведська, яка, утім, суттєво відрізняється від шведської мови у Швеції. Отже, офіційними є обидві. Іншими мовами спілкуються 2,4% населення (саами та російськомовні).

До 1809 р. шведська була єдиною офіційною мовою Великого герцогства Фінляндського. Після отримання Фінляндією незалежності згідно із спеціальним законом, прийнятим у 1922 р., у країні до теперішнього часу збереглося вживання двох державних мов – фінської і шведської.

Нині більшість населення говорить фінською, що становить 91,5%. Шведською мовою спілкуються 5,4% населення, російською – 1%, естонською – 0,5%. Іншими мовами (в основному карельською, татарською) говорять 4,5% населення. Мова саамів (саамська, лапландська) є рідною приблизно для 1700 осіб саамів.

Озвучена в 2011–2012 рр. ініціатива шести муніципалітетів Східної Фінляндії – Тохмаярви, Іматра, Лаппеєнранта, Пуумала, Міккелі та Савонлінна, клопочучих про введення п'ятирічного експериментального проекту, у рамках якого в школах цих муніципалітетів було б можливо замінювати вивчення мови вивченням російської, починаючи з 7-го класу, не знайшла підтримки в Уряді й не була схвалена міністерством освіти.

У 1992 р. у Фінляндії набув чинності закон про саамську мову, згідно з яким саамська мова має в країні особливий статус: зокрема, ті рішення Парламенту, декрети і ухвали Уряду, які торкаються саамських питань, мають бути перекладені також і саамською мовою. З грудня 2013 р. національна компанія Фінляндії “Yle” почала випуск теленовін саамською мовою; трансляція здійснюється з телестудії в Інарі.

Релігія

З 1923 р. фінська Конституція гарантує свободу віросповідання. Фінська євангельсько-лютеранська церква та Фінляндська православна церква мають статус національних церков. Вони мають особливі привілеї, платять податки в розмірі 1% або 2% від доходів, з цих коштів церкви фінансують добродійну діяльність. Близько 85% фінів належать до євангельської лютеранської церкви, 1,1% – до православної церкви, 50 тис. фінів – п'ятидесятники; 19 тис. – Свідки Єгови; католиків 8–10 тис., переважно із числа вихідців з інших країн; 3 тис. – мормонів, 1,5 тис. – іудеї. Тільки 2% лютеран ходять до церкви щотижня, а 10% – щомісяця.

До інших церковних деномінацій належать 1,4%, а 19,2% жителів не мають релігійної належності. Серед лютеран Фінляндії достатньо великий відсоток складають лестадиане.

У 2013 р. в країні діяло 304 общин Свідків Єгови, у яких було зареєстровано майже 19 тис. громадян, а збори відвідувало більше 26 тис. adeptів організації. У 2013 р. у Фінляндії проживало близько 50 тис. мусульман, велика частина яких – іммігранти та їх діти. У країні на той час діяло 40 мечетей.

Відносини між церквою і державою регулюються особливими угодами, а діяльність церков – особливим законодавством. Державні церкви (представники церков вживають поняття “національна церква”) мають право на особливий церковний податок, який збирається за допомогою державних податкових структур на основі добровільного входження громадян в ту або іншу церковну структуру.

Площа території

Площа Фінляндії становить 3,4 тис. км².

Площа сільськогосподарських угідь – 2,3 млн га, ріллі – 2,2 млн га.

Географічне положення

На території Фінляндії переважають горбисто-моренні рівнини з виходами скельних порід, озерними улоговинами і піднесеними грядами. Східна частина Скандинавських гір має висоту 1365 м; Аландський архіпелаг простягається майже до берегів Швеції. Північна третина території розташована за Полярним колом.

Більша частина країни вкрита лісами з невисокими пагорбами, має 187,9 тис. озер і 179,6 тис. островів. Озера займають 9% території країни, утворюючи великі водні системи. Річки короткі, багатководні та порожисті.

Довжина зовнішньої берегової лінії (без урахування звивистості) дорівнює 1,1 тис. км. Довжина берегової лінії (без островів) становить 46 тис. км. У прибережній зоні розташовується майже 81 тис. островів (розміром більше 100 м²).

Країна поділяється на три основні географічні регіони.

Прибережні низовини, що простягнулись уздовж Фінської і Ботнічеської заток, у напрямку по довжині берегів яких розташовані тисячі скелястих островів; основні архіпелаги – Аландські острови й архіпелаг Турку. На південно-західному побережжі сильно розчленований берег переростає в найбільший у Фінляндії архіпелаг – Архіпелаговое море – унікальне в усьому світі завдяки неповторній безлічі островів різної величини.

Район озер – внутрішнє плато на південь від центру країни з густими лісами і з великою кількістю озер, боліт і топей.

Північні верхів'я, велика частина яких розташована за Північним полярним колом, відрізняються досить бідними ґрунтами. Для Лапландії характерні скелясті гори і невеликі піднесеності. Вища точка Фінляндії – 1324 м над рівнем моря – розташована на схилі сопки Халті (західна частина Лапландії).

Клімат

Клімат помірний, на південно-заході перехідний від морського до континентального. Середні температури лютого від -3°C на півдні до -14°C на півночі; у липні, відповідно, від +17°C до +15°C. Опадів 400–700 мм у рік.

Сполучення холодної зими й теплого літа – відмітна риса фінського клімату. Середня річна температура в Гельсінкі становить $+5,3^{\circ}\text{C}$. У Північній Фінляндії максимальна температура вдень може часом досягати $+30^{\circ}\text{C}$. У зимовий час, особливо в січні й у лютому, температура часто знижується до 20°C . На самій півночі країни, за Полярним колом, під час “білих ночей” сонце не заходить за обрій протягом 73 днів. А взимку полярна ніч триває 51 день.

Товщина сніжного покриву наприкінці грудня в середньому становить на півночі країни – 40 см, у центральних регіонах – близько 30 см і на півдні країни – 10 см. Найсніжнішими був грудень 1915 р., 1965 р., 1973 р., 1980 р., 1981 р. і 2010 р. Середнє число літніх днів, відзначених опадами у вигляді граду, становить – 40 днів, а в 2010 р. в Састамала зафіксовано випадання градин 8 см у діаметрі.

Річки

Майже всі річки Фінляндії впадають у Балтійське море, виняток – невелика кількість річок на півночі країни, які впадають у Північний Льодовитий океан. Кількість річок у Фінляндії доходить до 2 тис. Вони рясніють порогами і водопадами. Більша частина річок має невелику протяжність і сполучають озера між собою або течуть з озер у море. Найбільші річки – Кемійокі, Оулуйокі та Торніонйокі – протікають на півночі. Річка Кемійокі має розгалужену мережу притоків.

Також у країні є 36 каналів з 48 шлюзами. Канали в основному невеликі і сполучають річки і озера країни, іноді в обхід водопадів. Найбільше значення має Сайменський канал, який з’єднує озеро Сайма з Фінською затокою. Майже 30% території країни – болотиста місцевість.

Озера

У Фінляндії, яку часто називають “країною тисяч озер”, налічується близько 190 тис. озер, що рясніють численними затоками, півостровами і островами, сполучені між собою протоками й утворюють розгалужені озерні системи. Переважають невеликі озера із середніми глибинами 5–20 м. Проте в межах Озерного плато, що розташовано в центральній Фінляндії, зустрічаються досить великі й глибокі водоймища. Так, глибина озера Пяйянне досягає 93 м. Найобширніше озеро Фінляндії – Сайма – розташоване на південному сході країни. На півночі від Озерного плато є велике озеро Оулуярві, а на півночі провінції Лаппі – велике озеро Інарйярві.

Економіка

Фінляндія – високорозвинена індустріально-аграрна країна.

Валовий внутрішній продукт становить 256,8 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 47,2 тис. дол. США. Прямі іноземні інвестиції – 8,2 млрд дол. США.

Промисловість. Провідні галузі промисловості: металургійна, машинобудівна (суднобудівна, електронне обладнання тощо), целюлозно-паперова, деревообробна, чорна та кольорова металургія, хімічна, текстильна, швейна, харчова промисловість.

Головним промисловим центром є столичне місто Гельсінкі, де зосереджена половина підприємств обробної промисловості країни. Машинобудівні заводи виробляють станки, сільськогосподарську техніку, динамомашини, електромотори і судна. У Гельсінкі розташовані також підприємства харчової і хімічної промисловості, поліграфічні комбінати і всесвітньо відомі фабрики, що випускають скляний і фарфоровий посуд. Турку – головний порт на південному заході Фінляндії, посідає третє місце серед центрів машинобудування і перше місце серед центрів суднобудування в країні. Тампере – найбільший промисловий центр у внутрішній частині Фінляндії, відомий як один з основних центрів текстильної промисловості в скандинавських країнах. Тут розташовані також різноманітні машинобудівні підприємства. У м. Вааса і Оулу, старовинних центрах лісової торгівлі, функціонують лісопилні й деревообробні комбінати, що випускають целюлозу, папір та інші товари.

Електротехнічна та інженерно-технологічна промисловість. “Nokia” – фінська транснаціональна компанія, один із світових лідерів у галузі мобільних комунікаційних технологій, провідний постачальник обладнання для мобільних, фіксованих, широкосмугових і IP-мереж.

Металургійна і машинобудівна промисловість. Компанія “Sisu Auto” виробляє вантажні автомобілі та спецтехніку. Компанія “Wärtsilä” виробляє судові двигуни різної потужності, гвинтові механізми, різні типи ущільнювачів, контрольні системи та інше обладнання. Компанія “Kone” спеціалізується на виробництві ліфтів, ескалаторів, траволаторів і пасажирських підйомників. Компанія “Abloy” – відомий виробник замків, систем замикання та будівельних залізних виробів, а також розробник виробів у галузі технології електромеханічних замків.

Хімічна промисловість виробляє синтетичні волокна і пластмаси з відходів деревообробної промисловості, фармацевтичну продукцію, добрива і косметику. На світовому ринку відома косметична компанія “Lumene”.

Харчова промисловість. Компанія “Valio” – лідер молочного ринку Фінляндії. Більше ста років працює компанія “Fazer”, відома передусім своїм шоколадом. “Paulig Group” – виробник кави. З 1819 р. працює пивоварна компанія “Sinebrychoff”, також пиво, різні алкогольні та безалкогольні напої виробляє компанія “Hartwall”.

Сільське господарство. Фінляндія належить до одних із найпівнічніших аграрних країн. Сільськогосподарські угіддя займають 8% від всієї території країни, а орні землі обчислюються 2 млн га. Велика частина ферм – це невеликі господарства з площею орних земель менше 10 га, але простежується тенденція у бік збільшення розміру фермерських господарств. Землеробство, також як і скотарство, високомеханізовано.

У зв’язку зі вступом країни в ЄС кількість птахоферм у країні за 1995–2012 рр. скоротилося з 3 тис. до 350 одиниць.

Щорічно на сезонні сільськогосподарські роботи із збирання ягід і грибів залучаються в середньому до 15 тис. осіб, половина з яких іноземці.

Туризм є однією зі складових економіки Фінляндії. Одним із найпопулярніших у іноземних туристів містом є столиця Фінляндії Гельсінкі. Також популярні інші міста: Тампере, Турку, Оулу, Куопіо і Порвоо.

У Фінляндії, переважно в Лапландії, розвинений зимовий туризм.

Окремою категорією є релігійний туризм (або паломництво). Рішенням гільдії фінських журналістів Ново-Валаамський монастир був визнаний як кращий туристичний об'єкт Фінляндії 2012 р.

Енергетика. Фінляндія має великий гідроенергетичний потенціал, але він використовується лише наполовину, оскільки в умовах невеликих перепадів висот освоєння цих ресурсів ускладнюється. Понад 50% гідроенергетичних потужностей Фінляндії зосереджена на ГЕС, побудованих на р. Кемійокі, Оулуйокі та Віронкоскі. Майже вся важка індустрія Фінляндії базується на споживанні великої кількості електроенергії. Залізниці країни в основному електрифіковані. Атомна енергетика почала розвиватися в 1970-х рр., коли були побудовані дві АЕС недалеко від Гельсінкі. У 1980-х рр. були споруджені ще дві атомні станції.

Транспорт. Розвинені всі види сучасного транспорту.

Залізнична мережа Фінляндії управляється державною компанією "Ratahallintokeskus", підлеглої міністерству транспорту і зв'язку. Одним із високошвидкісних потягів є "Allegro", що розвиває швидкість до 220 км на год. На території Фінляндії застосовується колія шириною 1520 мм.

Автомобільний транспорт. У країні нараховується понад 1 млн легкових і 130 тис. вантажних автомобілів. Поширено прокат автомобілів.

Особливістю міжміських автобусів є пунктуальність. На рейсових автобусах, як і на інших видах транспорту, існують пільгові квитки і система знижок.

Авіатранспорт. У Фінляндії здійснюють перельоти 20 іноземних авіакомпаній. Фінська авіакомпанія "Finnair" здійснює перельоти в Гельсінкі, Куопіо, Турку, Оулу, Рованіемі, Івало і Тампере. Популярністю користуються дешеві авіаперевезники, що здійснюють рейси з Фінляндії, так звані лоукостери, або авіадискаунтери.

Водний транспорт. За водний транспорт відповідає управління морського судноходства, підпорядковане міністерству транспорту і зв'язку. В його підпорядкуванні перебуває місткість форватера, картографування морських акваторій, зимнє суднохідство, управління морським судноходством і забезпечення його безпеки.

Фінський морський транспорт відіграє значну роль у перевезеннях пасажирів і вантажів. У країні існує широка озерно-річкова мережа і протяжні морські узбережжя, тому по воді можна потрапити практично в будь-яку точку Фінляндії, а також у найближчі країни.

Фінляндія має розгалужену систему фарватерів, каналів і шлюзів, які оснащені сучасними навігаційними і запобіжними пристроями, що обслуговуються навігаційними і лоцманськими службами та льодовою проводкою, мережею терміналів і портів, що в сукупності з діяльністю місцевих та інозем-

них транспортно-експедиторських компаній дає змогу забезпечувати на високому рівні обслуговування морських і річкових суден усіх типів та класів. Загальна довжина фарватерів у морських територіях Фінляндії становить понад 7,5 тис. км, а ті, що використовуються для навігації внутрішніх водних шляхів, – понад 6,5 тис. км.

Поромне сполучення з Швецією, Естонією, Польщею, Німеччиною і Росією.

Порти: Гельсінкі, Турку, Коккола, Котка, Ловіса, Оулу, Порі, Раума, Уусікаупункі, Варкаус, Порвоо.

Високорозвинений мобільний зв'язок. Корпорація “Нокія”, заснована у Фінляндії, є найбільшим світовим виробником мобільних телефонів. Фінляндія є також однією з перших у розвитку системи Інтернет.

Імпорт становить 37,5 млрд дол. США (у тому числі Німеччина – 15,2%; Швеція – 11,7%; США – 8,2%; Великобританія – 7,3%; Росія – 6,6%; Японія – 5,7%).

Експорт становить 48,4 млрд дол. США (у тому числі Німеччина – 11,8%; Швеція – 9,4%; Великобританія – 9,2%; США – 7,3%; Росія – 6%; Франція – 5,1%). Здійснюється експорт продукції целюлозно-паперової, деревообробної, машинобудівної, хімічної, легкої, харчової промисловості.

Конституція

Конституція розроблена Конституційним комітетом, 21 січня 1999 р. прийнята Парламентом, 11 червня 1999 р. підписана Президентом, а набула чинності 1 березня 2000 р. Діє з наступними змінами й доповненнями.

Зміни й доповнення до Конституції приймаються більшістю голосів із відкладенням для подальшого голосування на першій сесії Парламенту нового скликання. Тоді законопроект приймається не менше як 2/3 загальної кількості поданих голосів.

Адміністративно-територіальний поділ

У Фінляндії створено шість регіональних державних адміністративних відомств, кожне з яких відповідає за певний великий регіон – лянї (губернія, край), один із них – Аландські острови – має автономний статус.

Великі регіони складаються з одного чи кількох менших регіонів, яких усього 20. Регіонами керують регіональні ради, що відповідають за кооперацію між комунами, яких нараховується 336, у тому числі 108 міських. Основне завдання регіонів полягає в місцевому плануванні та розвитку підприємств і освіти. Крім цього, на базі регіонів створюються заклади, пов'язані з охороною здоров'я. Наразі Кайнуу – єдиний регіон, де представники ради виборні. В інших регіонах ради обираються радами комун, кожна з яких висуває представників відповідно до кількості населення.

У кожному регіоні є державний Центр зайнятості та економічного розвитку, завдання якого полягає в місцевому управлінні працевлаштуванням, сільським господарством, рибальством, лісництвом та справами підприємств. Регіональні контори Збройних сил Фінляндії відповідають за військову оборону регіонів та призов до армії.

Регіони чіткіше демонструють діалектні, культурні та економічні відмінності, ніж провінції, які існували раніше і були виключно урядовими адміністративними одиницями. Певною мірою вони відповідають положенню історичних провінцій, які чіткіше розділяють території з діалектними та культурними особливостями.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Фінляндія є унітарною державою. За змістом правління – конституційною. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентсько-президентською. За формою правління – республікою.

Глава держави

Глава держави – Президент, який обирається на основі прямого виборчого права серед громадян-уродженців Фінляндії строком на шість років. Разом з однопалатним Парламентом він виконує законодавчі функції. Одна і та ж особа може бути Президентом не більше ніж два строки поспіль.

Президент Республіки приймає свої рішення на засіданні Державної ради. Самостійно Президент приймає рішення щодо затвердження/відставки Державної ради та її членів, проведення дострокових парламентських виборів, помилування тощо. Президент Республіки є головнокомандувачем Збройних сил Фінляндії.

Законодавча влада

Законодавча влада здійснюється однопалатним Парламентом (Едускунтою), що складається з 200 депутатів, які обираються прямим і таємним голосуванням за системою пропорційного представництва строком на чотири роки.

Народні депутати обираються з дотриманням системи прямих і пропорційних виборів таємним голосуванням. Парламент обирає зі свого складу Голову та двох його заступників для кожної сесії. Парламент утворює на строк повноважень свого скликання Велику комісію, Конституційну комісію, Комісію у закордонних справах, Комісію з фінансів, Ревізійну комісію та інші постійні комісії. Законопроект вноситься до Парламенту під час роботи сесії Парламенту або у вигляді урядової пропозиції, або з ініціативи депутата. До обов'язків Конституційної комісії належить перевірка конституційності законопроектів та інших питань, що надходять на її розгляд, а також відповідності законопроектів міжнародним конвенціям про права людини.

У разі дострокового розпуску Парламенту за рішенням Президента, погодженому з Державною радою, знову обраний Парламент може діяти протягом усього чотирирічного періоду повноважень, якщо тільки не буде також достроково розпущений.

Парламент Фінляндії наділений правом ухвалення законів з будь-якого питання, фінансовими прерогативами, правом контролювати діяльність Уряду. Відповідно до Конституції право законодавчої ініціативи мають депутати Парламенту і Президент. Закони, прийняті Парламентом, мають бути в тримісячний термін затверджені Президентом – тільки після цього вони набувають

чинності. Коли Президент не затверджує закон, він повертає його на розгляд Едускунти. Якщо Едускунта схвалить закон знову без зміни його змісту, то закон вступає в силу без затвердження. Державний бюджет затверджується особливою резолюцією. Парламент бере участь і у вирішенні питань зовнішньої політики: схвалює міжнародні угоди, що стосуються внутрішнього законодавства, його згода необхідна для оголошення Президентом війни і укладення миру.

Голова Парламенту Фінляндської Республіки вважається другою після Президента особою в державі.

Керівництво Парламентом здійснює голова палати й два віце-голови, які разом утворюють президію Едускунти. Зазначені особи обираються на кожній сесії Парламенту, але практично вони переобираються в даному складі Парламенту. При цьому, якщо головою Парламенту є представник однієї партії, то його віце-голови вибираються з інших фракцій політичних партій.

Виконавча влада

Здійснюється Президентом і Державною радою (Урядом). Згідно з новою Конституцією процедура формування Уряду відбувається виключно під керівництвом Парламенту. Президент лише пропонує на розгляд Парламенту кандидатуру на пост глави Уряду, яка узгоджується в процесі переговорів представників парламентських фракцій. Президент призначає Уряд згідно з поданням Прем'єр-міністра і не може вносити зміни в це подання. Утручання Президента і спікера Парламенту в процес формування Уряду допускається тільки в разі відсутності згоди між парламентськими фракціями.

Державна рада після обрання зобов'язана без затримки у формі повідомлення довести свою програму до відома Парламенту. У разі, якщо Державна рада або Прем'єр-міністр втратили довіру Парламенту, Президент зобов'язаний прийняти рішення про їх відставку. Державна рада гарантує виконання рішення Президента. Прем'єр-міністр керує діяльністю Державної ради і забезпечує суміщення підготовки і розгляду питань, що є у віданні Державної ради. Прем'єр-міністр веде спільні засідання Державної ради, представляє Фінляндію в Європейській Раді.

Система державних органів Фінляндії, місце кожного з них у цій системі (у тому числі й місце Парламенту) визначається як на основі конституційних та інших нормативних актів, так і в результаті сформованої практики.

Систему вищих державних органів влади й управління, їхню компетенцію і відносини регламентують насамперед чотири конституційні закони, що складають разом Конституцію Фінляндії: "Форма правління" 1919 р., Акт про Едускунту (Парламент) 1928 р., Акт про право Парламенту контролювати законність діяльності Державної ради й канцлера юстиції 1922 р. і Акт про Державний суд 1922 р. з наступними їхніми змінами.

"Форма правління" визначає Фінляндію як республіку на чолі з Президентом, що обирається всіма особами, які володіють правом виборів до Едускунти, шляхом прямих виборів. Проте якщо на прямих виборах за Президента проголосує менш половини всіх виборців, то він обирається шляхом непрямим

мих виборів – особливою колегією вибірників, у яку входить 301 представник від політичних партій або виборчих блоків партій, обраних у день прямих виборів Президента за спеціальними виборчими бюлетенями.

На основі Конституції й державно-правової практики головне місце в системі вищих органів державної влади належить Президентові Республіки, що не тільки має більші права в законодавчій і виконавчій сферах діяльності, а й реально ними користується. Згідно з “Формами правління” законодавча влада належить Президентові Фінляндської Республіки й Едускунту, а виконавча влада – Президентові й Державній раді (Кабінет Міністрів). Урядом є Президент і Державна рада. При визначенні внутрішньої й зовнішньої політики країни Державна рада засідає на чолі з Президентом.

Керівництво окремими галузями державної діяльності здійснюють міністерства й відомства: управління, бюро, контори, які не входять до складу міністерств, створюються й працюють під безпосереднім керівництвом Державної ради, але їхні керівники, на відміну від міністрів, не входять до складу Державної ради. Особливістю складу Державної ради є те, що до нього майже постійно включаються два або три міністри з окремих галузей державної діяльності. На них покладається відповідальність за окремі ділянки роботи міністерств.

Міністерства: закордонних справ; юстиції; освіти і культури; внутрішніх справ; оборони; фінансів; сільського та лісового господарства; транспорту та комунікацій; зайнятості та економіки; соціальних справ і охорони здоров’я; охорони навколишнього середовища.

Судова влада

Судова система складається з місцевих судів, регіональних апеляційних судів і вищого суду. Адміністративна гілка складається з обласних адміністративних судів та Верховного адміністративного суду. Обирається на шестирічний термін прямим всенародним голосуванням. Вища судова інстанція – Верховний суд, суди апеляційної інстанції – надвірні суди, суди першої інстанції – суди тингов.

Верховний суд є вищим судом із громадянських і кримінальних справ, а з адміністративних – Верховний адміністративний суд. Верховні суди здійснюють нагляд за правосуддям у сфері своєї діяльності. Вони можуть входити в Державну раду з пропозиціями щодо питань законодавства.

Верховні суди можуть приймати рішення за наявності п’яти членів, якщо в законі не встановлено будь-яка інша кількість.

Державний суд розглядає обвинувачення стосовно членів Державної ради або Канцлера юстиції, юридичного уповноваженого Едускунти або членів Верховного суду, Верховного адміністративного суду за порушення законності, скоєного ними під час виконання службових обов’язків.

До Державного суду входить президент Верховного суду як голова, а також президент Верховного адміністративного суду і три старійшини за поса-

дою президента надвірних судів, а також п'ять членів, що обираються Едускунтою строком на чотири роки.

Штатних судів призначає Президент Республіки відповідно до порядку, що встановлений у законі. Положення про призначення інших судів установлюється законом. Суддя не може бути звільненим від своєї посади іншим шляхом, крім засудження його судом. Суддя не може без його згоди переводитися на іншу посаду, якщо тільки не проведена реорганізація всієї судової системи.

Влада в територіальних одиницях

Управління в регіонах здійснюють регіональні ради. Регіональні ради переважно не є виборними. Вони складаються із представників муніципальних рад. Також утворено шість державних регіональних адміністративних агенцій, що виконують здебільшого координаційно-наглядові функції в регіонах. Муніципальні утворення здійснюють управління на місцевому рівні й виступають основними самоврядними адміністративними одиницями країни. До муніципальних утворень належать виборні незалежні муніципальні ради, виконавчі комітети рад (утворені зі складу самої ради), виборні мери міст, а також керівники муніципалітетів.

Регіональний рівень. За напрямками діяльності створюються регіональні спільні муніципальні ради. На відміну від Данії і Норвегії, у Фінляндії немає органів регіонального самоврядування, що обираються населенням. Основний аргумент проти їх створення – запровадження для їх організації додаткових податків, а податковий тягар фінських платників податків і без того вважається одним із найбільш високих в європейських країнах. Спільні муніципальні ради є органами, незалежними від своїх членів-муніципалітетів із власними фінансами та органами управління. Ці муніципальні ради фінансуються своїми членами-муніципалітетами, які, у свою чергу, одержують для фінансування спільних рад державні субсидії.

Місцевий рівень. У Фінляндії місцеве управління ґрунтується на принципі самоврядування громадян, які проживають на території муніципалітету. Це самоврядування гарантується Конституцією Фінляндії та Ко муніципальним законом 1995 р. Населення вибирає органи місцевої влади – муніципальні ради.

У 1995 р. у Фінляндії був прийнятий новий закон про місцеве самоврядування. Закон складається із 105 статей, з них шість – про права особистої участі громадян у місцевому самоврядуванні та 13 – про право громадян не погодитися з рішенням муніципалітету або подати скаргу на нього. У законі є положення, що зобов'язують муніципалітет інформувати громадян про свою діяльність. Громадяни можуть в індивідуальному порядку виступити з ініціативою з будь-якого питання місцевого значення.

Вищим органом місцевого самоуправління, що наділений правом приймати рішення в муніципалітеті, є муніципальна рада. Вона обирається членами територіальної громади, що мають право голосу, на чотири роки. У виборчій системі Фінляндії голосування відбувається за конкретних кандидатів, які внесені в партійні списки. Кількість депутатів у муніципальних радах пропорцій-

на чисельності населення на відповідній території: найменші мають 13 членів, найбільші – 85. Депутати муніципальної ради призначають виконавчий комітет, який відповідає за щоденну роботу ради, управління місцевими фінансами, підготовку та реалізацію місцевих програм і планів. Також рада призначає муніципального менеджера, який керує роботою виконавчого комітету. Вищою посадовою особою в адміністрації муніципалітетів є мер, який керує муніципалітетом, господарською та іншою діяльністю і працює під керівництвом виконавчого комітету. Фінські мери обираються радою. Вони традиційно мають сильний і законодавчо визначений статус.

Законом про місцеве самоврядування визначені функції та обов'язки місцевої влади у Фінляндії, до яких віднесено:

- управління загальноосвітніми та середніми школами, професійною і політехнічною освітою;
- навчання для дорослих, фінансування культури та відпочинку, утримання бібліотек;
- денний догляд за дітьми, соціальне обслуговування для літніх людей та інвалідів, а також широкий спектр інших соціальних послуг;
- профілактична та первинна медична допомога, включаючи лікування у спеціалістів;
- охорона довкілля;
- контроль над будівництвом та землекористуванням на своїй території;
- водо-, енергопостачання, водовідведення, утримання доріг та вулиць;
- підтримка торгівлі та підприємництва, забезпечення зайнятості населення на своїй території.

Останніми роками муніципалітети стали докладати особливих зусиль у поліпшенні загальних умов економічного життя. Для фінансування своєї діяльності муніципалітети мають право встановлювати та стягувати податки. Невеликою мірою муніципалітети займаються комерційною діяльністю, продаючи деякі послуги (електро- і водопостачання). Спекулятивна діяльність муніципалітетам заборонена.

Для погашення видатків у галузях охорони здоров'я, соціального забезпечення та шкільної освіти муніципалітети одержують державні субсидії, суми яких визначаються виходячи з кількості жителів, можливостей фінансової діяльності й обсягу необхідних послуг. Основи встановлення розміру субсидій є максимально простими.

Муніципалітети Фінляндії забезпечують надання послуг громадянам самостійно. Водночас органи місцевого самоврядування дедалі частіше співробітничать із своїми сусідами з інших муніципалітетів, утворюючи спільні муніципальні союзи. Наразі у Фінляндії існує 250 спільних муніципальних союзів, які співпрацюють із питань електро- і водопостачання, професійної освіти, захисту дітей. Союзи з надання допомоги інвалідам охопили всю країну. Союзи з інших питань можуть поєднувати лише кілька прилеглих муніципалітетів. За юридичним статусом міжмуніципальні союзи є самостійними

фінансовими та адміністративними органами. Вони формують свій бюджет із державних грантів і муніципальних внесків, розмір яких визначається муніципалітетами-учасниками, однак не мають права встановлювати власні податки.

Держава заохочує об'єднання муніципалітетів через надання додаткових субсидій, тобто реформа здійснюється не адміністративним шляхом, а стимулюється економічно.

Місцеві бюджети. Фундаментом для ефективної діяльності місцевого самоврядування у Фінляндії є право муніципалітетів установлювати власні податки. Основним правовим актом, що визначає порядок формування місцевих бюджетів у Фінляндії, є Комунальний закон. Крім того, низка норм міститься в спеціальному законодавстві – фінансовому, податковому та ін. Комунальний закон досить детально регулює діяльність органів місцевого самоврядування Фінляндської Республіки в галузі фінансів.

Комунальний закон Фінляндії містить спеціальну главу 8 – “Господарство комуни”, присвячену фінансовим питанням. Відповідно до п. 65 названого Закону до кінця року муніципальна рада має прийняти для комуни бюджет на наступний календарний рік. Цікаво, що законодавство країни зобов'язує місцеві органи здійснювати планування розвитку території. Разом із бюджетом муніципальні ради мають приймати господарський план на три роки або більше. Бюджетний рік вважається першим роком господарського плану.

Бюджет і план, у яких визначаються соціальні та економічні перспективи розвитку комуни, мають бути складені таким чином, щоб забезпечувати виконання комунальних завдань, до яких належать: розвиток освіти, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, забезпечення технічної інфраструктури, контроль за збереженням навколишнього середовища.

Монополією муніципалітетів є планування використання землі та забезпечення нормального функціонування міського середовища. До бюджету закладаються асигнування, призначені для вирішення завдань соціально-економічного розвитку територій. Діяльність комуни і утримання громадських служб мають здійснюватися в рамках бюджету. Рішення про внесення змін до бюджету приймає рада комуни. Завдяки тому, що планування роботи і фінансів комуни поєднане з розробкою бюджету, бюджет має у Фінляндії вельми інформативний характер. Наприклад, щодо організації дитячих дошкільних установ бюджет, як правило, містить, поряд з кінцевою сумою витрат із діяльності та інвестицій, також й інші дані (динаміка кількості дітей дошкільного віку, кількості дітей у дитячих дошкільних установах, кількості співробітників установ, витрат дитячих дошкільних установ тощо).

У бюджеті може також міститися оцінка витрат з планування та будівництва нового дитячого дошкільного закладу або повідомлення про закриття працюючої установи. Вимірювання кількості та якості комунальних послуг і розрахунок одиничних витрат являють собою інструменти управління, планування роботи комуни і контролю над ними. У Фінляндії у ведення комун передані широкі, порівняно з іншими країнами, завдання. Тому комуни мають дуже

великі бюджети. Сума бюджетів усіх комун відповідає приблизно сумі державного бюджету.

Не пізніше прийняття бюджету рада має прийняти рішення про відсоток прибуткового податку, відсоток податку на нерухомість, а також про основні показники інших податків. Органи місцевого самоврядування (муніципалітети) мають право встановлювати податки для кожного жителя і власника нерухомості на території, підвідомчій муніципалітету. Ставки податку визначаються муніципальними радами один раз на рік. Сума коштів, одержуваних від місцевих податків у різних муніципалітетах, коливається від 30% до 70%. Органи місцевого самоврядування можуть використовувати податкові надходження для виконання своїх функціональних завдань без будь-яких обмежень. Основними видами податків є податок на доходи, податок на нерухомість, збори та платежі, здавання в оренду власності чи розпродаж муніципальної власності, землі або споруд.

Важливим джерелом муніципальних доходів у Фінляндії є *державні гранти та субсидії*, які зазвичай виплачуються у зв'язку з тим, що місцеві органи взяли на себе надання населенню тих послуг, які раніше надавало держава.

Правове регулювання виплати субсидій здійснюється відповідно до норм фінансового законодавства. Субсидії застосовуються як загальні, так і цільові – під конкретні інвестиційні проекти. У загальні субсидії на поточні витрати в муніципальний сектор включають:

- субсидії, які виплачуються на душу населення (найбільші виплати направляються муніципалітетам слаборозвинених економічних районів Лапландії);
- субсидії на соціальну сферу і охорону здоров'я (розмір визначається з розрахунку на душу населення залежно від вікового складу населення муніципалітету);
- субсидії на освіту та культуру (розраховується на душу населення і, частково, на кількість учнів і студентів);
- відрахування від податків на користь найбідніших муніципалітетів.

У разі надання державних субсидій також ураховується географічне положення муніципалітету, щільність населення, рівень безробіття, мовний статус (фінський/шведський), розташована тільки частина або вся територія, підвідомча органу місцевого самоврядування, на архіпелазі.

Цільові субсидії на інвестиції надаються окремо на кожен проект. По кожному проекту, що стосується сфери соціального захисту й охорони здоров'я або освіти, орган місцевого самоврядування складає план-проект. На підставі представленого плану і з урахуванням необхідних бюджетних асигнувань органи самоврядування можуть одержати цільову субсидію на проект із встановленим графіком його реалізації. Звертає на себе увагу той факт, що більша частина місцевих бюджетів у Фінляндії формується за рахунок власних джерел органів місцевого самоврядування – податки, збори, позики, інші платежі. Державна підтримка не становить навіть однієї третини у дохідній частині.

Форми фінансового контролю. Кожна комуна повинна мати надійну систему перевірки та контролю. Комунальну систему контролю можна поділити на зовнішній і внутрішній контроль.

Основні принципи системи перевірки та контролю визначені в законі про комуни, однак у роботі дотримуються і норм закону та положення про бухгалтерію. Правильна аудиторська практика ґрунтується, крім законів, також і на рекомендаціях бухгалтерської комісії та її комунальної секції, на рекомендаціях Союзу комун Фінляндії про ведення рахунків, на інструкціях державних органів та Статистичного центру.

Внутрішній контроль є невід'ємною частиною постійного управління діяльністю і фінансами комуни. Цей контроль спрямований на: забезпечення результативності роботи; реалізацію поставлених цілей; забезпечення надійності бухгалтерії та інформаційних систем; забезпечення роботи систем управління ризиком; дотримання виданих вказівок і інструкцій.

Він включає контроль над управлінням власністю і використанням грошових коштів. Внутрішній контроль спрямований особливо на такі сфери, як закупівлі, заробітна плата, обчислення ПДВ і повернення сум ПДВ, безпека інформаційних систем, а також виплата допомог та грошової допомоги. Відповідальність за організацію внутрішнього контролю покладено на комунальне правління, а за його реалізацію відповідає мер. Внутрішній контроль здійснює діюче керівництво (мер, галузеве керівництво). У більш великих комунах їм допомагає орган внутрішньої перевірки (ревізії). Орган внутрішньої перевірки проводить аналізи, оцінки, розробляє рекомендації, поради тощо. Якщо орган внутрішньої перевірки виявляє недоліки чи проблеми, то він доповідає про це негайно керівництву комуни, яке вживає необхідних заходів.

Офіційний аудитор комуни зобов'язаний у своєму звіті давати оцінку того, чи належним чином у комуні організований внутрішній контроль.

Зовнішній контроль є незалежною від діючого керівництва комуни функцією. Для зовнішнього контролю рада уповноважених кожної комуни Фінляндії має призначати для комуни ревізійну комісію і аудитора, і кожен з них виконує власні функції. Комунальній рада уповноважених призначає на початку свого терміну роботи на чотири роки ревізійну комісію для організації перевірки управління та фінансів комуни. Ревізійна комісія продовжує свою роботу до тих пір, поки буде проведено останній аудит (перевірка рахунків) періоду діяльності ради уповноважених. Голова і заступник голови ревізійної комісії мають бути уповноваженими комуни. Про кількість членів комісії рішення приймається радою уповноважених. Усі її члени можуть бути уповноваженими, але частина може і не бути. Важливим завданням ревізійної комісії є оцінка того, наскільки досягнуто функціональні та фінансові цілі, поставлені радою уповноважених. Комісія має приділяти увагу доцільності роботи, форм роботи та організації обслуговування. На основі проведеної перевірки комісія готує ревізійний звіт.

Аландські острови – автономія у складі Фінляндії. Управління здійснює губернатор (як глава автономії), представницький виборний орган (лагтинг),

який не підпорядкований Парламенту Фінляндії (його компетенція визначається спеціальним законом). Строк повноважень лагтингу – чотири роки. Діє також Уряд Аландських островів. Від автономії обирається представник до Едускунту.

Контроль за діяльністю місцевої влади. Контроль за діяльністю місцевих органів здійснюється головним чином опосередковано, через центральні органи, а також суд. У процесі проведення аналізу місця та ролі місцевого самоврядування в політичній системі головний наголос, звичайно, робиться на тому, що вони є складовою частиною механізму держави.

Підготовка кадрів

Система професійного навчання державних службовців у Фінляндії багато в чому ґрунтується на загальноосвітній системі навчання.

Підготовка державних службовців проводиться в університетах: у Гельсінкі (юридичний факультет, політехнічний факультет) і в Тампере (факультет економіки та державного управління).

Спеціалізованою установою, яка здійснює підготовку державних службовців у Фінляндії, є Фінський інститут публічного менеджменту (HAUS). Він реалізує проекти у сфері навчання, розвитку та надає консультації державному сектору як організація, що має мандат від фінського Уряду в так званих проектах “Твінінг” між урядами держав – членів ЄС. Ці проекти спрямовані на розвиток адміністративного потенціалу нових держав – членів ЄС і країн-кандидатів на вступ до ЄС за підтримки існуючих держав – членів та фінансування з боку ЄС.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ЄІБ, ЄМС, МБРР, МВФ, РЄ, ООН, Раді держав Балтійського моря (з 1992 р.).

2.26. Франція

Франція (Французька Республіка) розташована на заході Європи, межує на північному сході з Бельгією, Люксембургом і Німеччиною, на сході з Німеччиною, Швейцарією й Італією, південному заході з Іспанією й Андоррою, на півдні омивається Середземним морем, на заході – Атлантичним океаном.

Вступ до ЄС – 25 березня 1957 р.

Державний Прапор складається з трьох вертикальних смуг – синьої, білої і червоної. Синій колір пов’язаний з іменем Святого Мартіна, покровителя Парижа. Червоний колір – це колір полум’я вогнищ і сердець. Прапор білого кольору використовувала французька національна героїня Жанна д’Арк.

Державний Герб. Єдиного і визнаного всіма герба зараз у Франції немає. Нинішня емблема Франції складається з: пельти з головою лева і монограмою “RF”, що означає “Французька Республіка”; гілки оливи, що символізує мир; дубової гілки, що символізує мудрість; фасції, що є символом правосуддя.

Столиця – м. Париж – 2,2 млн населення (з передмістями – близько 10 млн жителів).

Великі міста: Марсель (850,7 тис. населення), Ліон (484,3 тис. населення), Тулуза (441,8 тис. населення), Ніцца (343,3 тис. населення).

Населення

Загальна чисельність населення Франції становить 63,4 млн осіб (з урахуванням заморських департаментів і територій близько 61,1 млн осіб. Франція – однонаціональна держава, її населення складають французи. Приблизно чверть корінного населення (4,5 млн жителів) – це іноземці (алжирці, португальці, італійці, іспанці, вірмени та інші), які народилися, виростили і заснували родини у Франції. Щороку приблизно 10 тис. осіб отримують французьке громадянство.

Щільність населення – 119 осіб на 1 км².

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя в 2012 р. становив: 82,1 років (чоловіки – 78,7, жінки – 85,4).

Мова

Офіційна мова – французька. Нею спілкується велика частина населення. Розвинувшись з народної латини, французька відійшла від неї далі, ніж будь-яка інша романська мова. Сучасна французька походить від так званого Langue d’Oïl, діалекту північної Франції, на відміну від Langue d’Oc, який був поширений на півдні в однойменній провінції. Поділ цих двох варіантів французької було пов’язано зі способом вимови слова “так”. У наш час Langue d’Oïl майже витіснила Langue d’Oc, хоча і до цього дня у Франції використовуються різні діалекти французької мови. У 1994 р. був прийнятий закон про мову (закон Тубона). У ньому не просто закріплювався статус французької мови як мови Республіки, а й мова захищалася від витіснення іноземними словами, запозиченнями. Регіональні мови включають каталанську, провансальську (романські) та бретонську (кельтська).

Релігія

Майже все населення країни – католики. Проте з огляду на історичні причини у Франції співіснують багато різних релігій. На другому місці – іслам. Його сповідують вихідці з країн Північної Африки, колишніх французьких колоній. Є також прихильники юдаїзму, православ’я, протестантизму та англіканства.

Франція – світська країна, свобода совісті передбачена конституційним правом. Саме у Франції зародилася і розвинулася доктрина світськості, відповідно до якої держава жорстко відокремлена від усіх релігійних організацій. Згідно з опитуванням, проведеним у 2005 р., 34% французьких громадян заявили про те, що вони “вірять в існування Бога”, 27% відповіли, що “вірять в існування надприродних сил”, і 33% стверджували, що вони атеїсти і не вірять в існування подібних сил.

Площа території

Загальна площа – 674,8 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь становить 28,8 млн га, ріллі – 18,3 млн га.

Географічне положення

Франція розташована в західній частині Європейського материка. Завдяки своєму географічному положенню та геополітичному становищу Францію нерідко називають “центральною країною Західної Європи”. Франція має одночасний вихід до Атлантичного океану, Середземного моря і через Ла-Манш у Північне море та контролює головні гірські системи Західної Європи, межує з Андоррою, Бельгією, Люксембургом, Німеччиною, Швейцарією, Італією та Іспанією.

У Франції представлені три різних типи рельєфу – високі гори, древнє плато і рівнини. Західні й північні райони Франції – рівнини і низькогір'я. У центрі й на сході – середньовисотні гори. На південному заході – Піренеї. На південному сході – Альпи (найвища вершина Франції та Західної Європи – г. Монблан, 4807 м). Інші великі гірські системи, крім цих, – Центральний Французький масив, Юра, Вогези та Севенни.

Великі річки – Луара (найдовша річка країни, 1020 км), Рона, Сена, Гаронна, Рейн уздовж кордону з Німеччиною).

Заморські території

Володіння: в Америці – Гваделупа, Французька Гвіана, Мартиніка, Сент-Бартельмі, Сен-Мартен (Центральна Америка), Сен-П'єр і Мікелон (поблизу південно-східного узбережжя Ньюфаундленду); в Африці – Реюньон та Майотта (біля південно-східного узбережжя); п'ять заморських територій: в Океанії – Нова Каледонія, Французька Полінезія, до складу якої входять острови Товариства, Маркізькі острови, архіпелаг Туамоту, Тубуаї, острови Гамб'є; острови Уолліс і Футуна, розташовані на екваторі, у південно-західній частині Тихого океану між Фіджі й Самоа; Кліппертон. Французькі Південні та Антарктичні території розташовані на півдні Індійського океану. Завдяки цьому Франція є третьою державою світу (після США і Великої Британії) за розмірами заморських володінь.

Клімат

Франція – єдина європейська країна, яка розташована в чотирьох кліматичних зонах: атлантична (на заході), континентальна (у центрі й на сході), альпійська і середземноморська (на півдні).

Клімат Франції сприятливий для життя населення. Кліматичні умови досить різноманітні. Для Нормандії і Бретані характерним є морський клімат. Особливо м'яким і вологим кліматом відрізняється Бретань, для якої характерна мала різниця між літніми та зимовими температурами. Узимку тут тепло (середня температура січня +7°C), але літо прохолодне, похмуре (у липні +17°C). У східних районах країни домінує континентальний клімат: тут річна амплітуда середньомісячних температур досягає 20°C. Рівнини на південному узбережжі мають приємний середземноморський клімат: морози тут вкрай рідкісні, проливні дощі навесні й восени хоч і сильні, але короточасні, а влітку дощів практично не буває. Південь Франції – регіон, де близько 100 днів у році дме “містраль” – холодний сухий вітер із долини Рони.

Економіка

Валовий внутрішній продукт становить 2734,9 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 13,5 тис. дол. США.

Франція – високорозвинена індустріально-аграрна країна. Провідна галузь промисловості – машинобудування. Розвинено автобудування, суднобудування, тракторо- і авіабудування, електротехнічна і радіоелектронна промисловість, а також хімічна (виробництво соди, добрив, хімічних волокон, пластмас), нафтопереробна і нафтохімічна промисловість.

Експортне значення мають виробництво текстилю, одягу, галантереї, харчова промисловість і виноробство. Розвинені всі види сучасного транспорту. Головні морські порти – Марсель, Гавр, Дюнкерк, Руан, Нант, Сен-Назер, Бордо. Транспортна мережа має радіальну конфігурацію з єдиним центром – Парижем. Франція посідає одне з перших місць у світі за довжиною автошляхів і величиною автопарку. Найважливіша автострада – Лілль-Париж-Ліон-Марсель. Головні водні магістралі – Сена (яка через Уазу і Північний канал пов'язана з Північним районом, а через Марну і канал Марна-Рейн – з Лотарингією та Ельзасом) і каналізована р. Мозель (шлях для експорту лотаринзької руди і металу, а також імпорту вугілля і коксу); на ці шляхи припадає понад 4/5 перевезень.

Третина території Франції використовується на сільське господарство, 25% з яких – це пасовища, а 27% – ліси. Традиційно важливим сектором економіки Франції є сільське господарство. Якісний ґрунт та клімат сприяють розвитку сільськогосподарської продукції. Насамперед вирощується пшениця, ячмінь, кукурудза, овес, цукрові буряки, тютюн, хміль, цикорій, овочі, виноград. Бургундія, Бордо та інші місцевості славляться виноробством.

Великі прибутки приносить також туризм, який особливо розвинений у Парижі, на узбережжі та в горах.

Наука. У Франції існує великий центр наукових досліджень – CNRS (Національний центр наукових досліджень). Також діє IN2P3 – Національний дослідницький центр, мета якого полягає у сприянні й об'єднанні науково-дослідної діяльності в різних галузях фізики.

У галузі атомної енергетики виділяється науковий центр Comis-sariat a l'énergie atomique (CEA). У сфері досліджень космосу і проектування космічних приладів Centre national d'études spatiales (CNES) є найбільшим науковим центром Франції.

Франція активно бере участь в європейських наукових проектах, наприклад, у проекті супутникової системи навігації Galileo або в проекті En-visit – супутника, що вивчає клімат Землі.

Конституція

На сьогоднішній день у Франції діє Конституція від 28 вересня 1958 р., прийнята за результатами національного референдуму, набула чинності 4 жовтня того ж року. Конституція була прийнята за ініціативою Шарля де Голля і замінила Конституцію 1946 р.

Зміни й доповнення до Конституції Франції приймаються обома палатами Парламенту в ідентичній редакції та мають бути затверджені на референдумі. Однак проект перегляду Конституції не виноситься на референдум, якщо Президент вирішує передати його на розгляд Парламенту, скликаного у форматі Конгресу: у цьому разі проект перегляду вважається схваленим, якщо за нього буде подано більшість у 3/5 голосів.

Адміністративний поділ

Адміністративний поділ Франції – ієрархічна система територій і управління територіями Франції. Адміністративний поділ Франції виконує три головні функції: політичну (територіальні спільноти), електоральну (виборчі округи) та адміністративну (децентралізовані державні органи).

До Французької революції 1789 р. Франція поділялася на провінції. Термін “заморська територія” не має юридичної сили після конституційної поправки від 28 березня 2003 р.

Франція нараховує 101 департамент, 22 метропольних та п’ять заморських регіонів, 329 округів, 3883 кантони, 36783 комуни (муніципалітети). Існує також поділ на 37 історичних провінцій.

Жодна адміністративна одиниця не має законодавчих повноважень. Поділ метропольної території на департаменти, кантони й комуни (або муніципалітети) встановлено в 1789 р., поділ на округи – у 1800 р. Регіони, як адміністративні одиниці, виникли відносно недавно – у 50-х рр. ХХ ст. Вони еволюціонували від адміністративного об’єднання групи департаментів до територіальних спільнот, очолюваних обраною радою. Іншими колективними спільнотами, згідно зі ст. 72 Конституції, є департаменти, комуни (муніципалітети) та деякі спільноти з особливим або заморським статусом. Інші рівні адміністративного поділу мають лише суто адміністративну або виборчу функцію.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Франція – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб’єктом державної влади – парламентсько-президентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент Франції обирається строком на п’ять років. Президент обирається на мажоритарній основі загальним прямим голосуванням (право голосу мають усі громадяни після досягнення 18-річного віку). Якщо цієї більшості не набрано в першому турі голосування, проводиться другий тур, у якому беруть участь два кандидати, які отримали більшість голосів.

Відповідно до Конституції Президент стежить за дотриманням Конституції. Він забезпечує своїм арбітражем нормальне функціонування органів публічної влади, а також спадкоємність держави. Президент є основним гарантом національної незалежності, цілісності території, дотримання міжнародних договорів. Ніхто не може обіймати президентську посаду більше ніж два строки поспіль.

Президент:

- призначає прем'єр-міністра і за поданням останнього – міністрів без затвердження їх Парламентом;
- має право розпускати Національні збори;
- має право після попередніх консультацій з головою Національних зборів призначати нові вибори;
- головує у Раді міністрів;
- головує у Вищій раді оборони;
- є верховним головнокомандувачем збройними силами;
- виносить на референдум проекти законів;
- оприлюднює закони;
- може вживати будь-яких надзвичайних заходів, які диктуються обставинами;
- очолює Вищу раду магістратури.

Конституція надає Президентові надзвичайні повноваження в разі виникнення серйозної і безпосередньої загрози для територіальної цілісності країни і порушення нормальної діяльності органів державної влади. Загалом, президентська влада у Франції – досить широка, чітких меж вона не має.

Законодавча влада

Парламент Франції здійснює більшу частину законодавчої влади та частково може контролювати діяльність Уряду. Він складається із Сенату (верхня палата), який налічує у своєму складі 321 сенаторів, та Національної асамблеї (нижня палата), що налічує – 577 депутатів, які обираються за мажоритарною системою (у два тури) прямим, загальним, рівним і таємним голосуванням на п'ятирічний строк. З них – 555 депутатів обирається в одномандатних виборчих округах у метрополії та 22 – у заморських департаментах і територіях.

Голова Національних зборів, що представляє парламентську більшість, обирається на термін їхніх повноважень. Його основне завдання – забезпечувати нормальне функціонування нижньої палати. Порядок денний парламентських засідань визначає Уряд, який тим самим контролює поточну діяльність Національних зборів. Розгляд і затвердження бюджету – основна можливість Парламенту контролювати діяльність Уряду, причому депутатам забороняється вносити пропозиції, які ведуть до зростання видаткової частини бюджету. Національні збори наділені правом домагатися відставки Уряду. Процедура така: у разі відхилення урядової програми загалом або окремого законопроекту Уряд ставить питання про довіру; у відповідь нижня палата правомочна прийняти особливу резолюцію недовіри. За підтримки її не менше як 50% депутатів Кабінет зобов'язаний подати у відставку. Однак Президент має право, прийнявши відставку Прем'єр-міністра, тут же знову призначити його на цей пост або, навпаки, змістити Прем'єр-міністра, незважаючи на підтримку його більшістю парламентаріїв.

Обидві палати мають свої окремі місця засідання: Люксембурзький палац для Сенату та Бурбонський палац для Національної асамблеї.

Національна асамблея (Національні збори) французької П'ятої республіки – нижня палата Парламенту Франції – засідає в Бурбонському палаці, розташованому на лівому березі Сени навпроти площі Згоди. Бурбонський палац побудований у 1728 р., депутати засідають в ньому з 1798 р.

Депутати Асамблеї обираються на п'ять років у процесі прямих загальних виборів, що проходять у два тури. Як і сенатори, депутати Національної асамблеї виконують подвійну роль: спостерігають за діяльністю Уряду, який звітує перед Асамблеєю в письмовій або усній формі, і приймають нові закони.

Президент Національної асамблеї – це, як правило, представник лідируючої партії. Йому асистує віце-президент, як правило, представник іншої партії. Термін мандата Національних зборів – п'ять років, проте за умов, передбачених Конституцією, Президент Франції може його розпустити й оголосити дострокові вибори.

Сенат – верхня палата сучасного Парламенту Франції, є однією з гілок законодавчої влади Франції. На відміну від нижньої палати Парламенту – Національної асамблеї – вирізняється відсутністю гострих дебатів та пильної уваги з боку засобів масової інформації.

Сенат обирається колегією виборщиків, яка складається з депутатів обласних, генеральних, муніципальних рад, строком на дев'ять років із поновленням кожні три роки наполовину. Вибори проходять за пропорційною системою в департаментах, де обираються по чотири сенатори і більше за мажоритарною системою в департаментах, де обираються по три сенатори і менше. Сенатором може бути обраний громадянин віком від 30 років.

На відміну від депутатів Національної асамблеї сенатори обираються в процесі непрямих виборів приблизно 150 тис. виборців, до яких входять мери, місцеві депутати та депутати Національної асамблеї. Система складена таким чином, що надає перевагу аграрним областям. Це призводить до того, що з часу утворення Сенату П'ятої республіки він залишається консервативним.

Згідно з Конституцією 1958 р. створено Конституційну раду – вищий орган, який здійснює контроль за дотриманням Конституції. До Ради входять дев'ять членів, які призначаються на дев'ять років (їх мандат не відновлюється), і всі колишні Президенти Республіки довічно. Конституційна рада оновлюється на третину кожні три роки. Троє членів Ради призначаються Президентом, троє – головою Національних зборів. Голова Конституційної ради призначається Президентом із числа членів Ради і формально є восьмою особою в державній ієрархії. Конституційна рада здійснює контроль за виборами Президента, депутатів і сенаторів, стежить за правильністю проведення референдумів і оголошує їх результати. Запити до цього органу можуть надсилати Президент, Прем'єр-міністр, голови обох палат Парламенту, а також група депутатів або сенаторів, що налічує не менше 60 осіб. Рішення Конституційної ради оскарженню не підлягають. Вони обов'язкові для всіх органів державної влади, адміністративних і судових органів.

*Контроль Парламентом діяльності Уряду
Сенатський контроль*

Письмові запити (стосуються технічних справ або основ політики; Уряд повинен давати відповідь на кожний письмовий запит Сенату).

Усні запити без дебатів (поставлені впродовж сесійного тижня питання; міністри або секретарі мусять дати усну відповідь, як правило, щоп'ятниці відводиться час на ці відповіді).

Усні запити з дебатами (як правило, мають політичний характер; Уряд повинен давати відповіді на кожний такий запит Сенату).

Запити з питань поточного обговорення (щомісяця в четвер Уряд відповідає на запитання сенаторів).

Комітетами (постійними комітетами) Сенату можуть бути проведені дослідження діяльності Уряду.

Результатом дослідження є підготовка рішення Сенату з приводу діяльності певного елемента Уряду.

Контроль Національною асамблеєю

Форми контролю (усні та письмові запити; розслідування діяльності Уряду постійними комісіями; через парламентські представництва отримання інформації про специфічні питання діяльності Уряду).

Догана (вотум недовіри) Уряду (відповідно до ст. 49 Конституції депутати Національної асамблеї можуть ініціювати рух догани Уряду групою депутатів, яка становить не менше десятої частини від загального складу Національної асамблеї. Голосування має відбутися не раніше як через 48 годин після винесення догани. У разі його підтримки більшістю членів Національної асамблеї протягом 48 годин Прем'єр-міністр разом із членами Уряду мусять подати прохання про відставку до Президента Республіки; депутат не може підписувати більше трьох доган Уряду впродовж однієї сесії Національної асамблеї.

Парламент може делегувати Уряду законодавчі повноваження за умов наявності в Уряді програми для їх реалізації. Прийняті таким чином правові акти називають ордонасами. Їх обов'язково затверджує Парламент.

За традицією, яка склалася з часів Французької революції, праві партії займають праве крило зали засідань, а ліві партії – ліве крило.

Виконавча влада

Виконавча влада здійснюється Президентом і Радою міністрів (Урядом). До складу Уряду входять Прем'єр-міністр – глава Уряду, міністри, що очолюють міністерства, і державні секретарі, що керують підрозділами окремих міністерств.

Президент призначає Прем'єр-міністра і за його поданням – міністрів. Член Парламенту не може бути одночасно членом Уряду. Уряду не потрібний вотум довіри, однак він може бути відправлений у відставку через вотум недовіри, оголошений більшістю в Національній асамблеї.

Уряд відповідальний перед Національними зборами. У разі прийняття резолюції осуду абсолютною більшістю Національних зборів Уряд мусять

подати у відставку. У Конституції спеціально визначено повноваження Прем'єр-міністра. На нього покладено відповідальність за національну оборону, він має забезпечувати виконання законів, здійснювати нормотворчу діяльність.

Міністерства: економіки, промисловості та зайнятості; бюджету, державних розрахунків і державної реформи; праці, соціальних відносин, сім'ї та соціальної солідарності; житла; внутрішніх справ, заморських територій і територіальних колективів; з питань імміграції, інтеграції, національної ідентичності та спільного розвитку; юстиції; закордонних і європейських справ; оборони; національної освіти; вищої освіти і науки; охорони здоров'я; молоді та спорту; екології, енергетики, сталого розвитку і територіального планування; сільського господарства та рибальства; культури і комунікацій.

Судова влада

Згідно з Конституцією судова влада здійснюється судами, а судочинство – відповідно до законів.

Особливості судової влади:

- вирішення всіх питань порушення законодавства належить до компетенції судів, організація яких має визначену ієрархію;
- система судової влади складається з двох типів судів: юридичних та адміністративних. Найвищим апеляційним судом є Вища рада магістратури, де розглядаються скарги на обидва типи судів;
- судова система має чотири гілки судочинства.

Цивільні суди:

- розглядають малі скарги та суперечки;
- судьями виступають медіатори – посередники, які не є професійними судьями. Здебільшого це чиновники, які мають досвід юриспруденції, їх призначають місцеві ради муніципалітетів;
- на території Франції їх діє більше тисячі.

Цивільні суди мають деяку спеціалізацію і розглядають адміністративні, малі кримінальні та цивільні справи, а також спеціалізовані справи неповнолітніх та військовослужбовців.

Загальні суди:

- вища ланка у системі загальних судів – апеляційні суди, їх нараховується 34. Один апеляційний суд охоплює три-чотири департаменти. У їх складі багато палат із цивільних, кримінальних, соціальних питань, військових звинувачень та у справах неповнолітніх;
- у системі цієї судової ланки діє суд присяжних. Присяжні обираються жеребкуванням із складу виборців. Участь присяжних обов'язкова, за відмову накладається адміністративний штраф.

У кожному департаменті або в кількох малих департаментах створюються трибунали великої інстанції, які складають середній рівень судів цієї ланки. Вони мають палати з кримінальних і цивільних справ. Палати засідають у складі трьох суддів. Деякі справи суддя розглядає одноосібно. При цих палатах діє кілька слідчих суддів.

Нижчий рівень цієї ланки судів складають трибунали малої інстанції. Вони створюються в головних містах департаментів. До складу трибуналу входять кілька суддів, які розглядають справи одноосібно. У цих судах розглядаються позови до 20 тис. франків та малі кримінальні справи, за які можна винести вирок – позбавлення свободи до двох місяців або накласти штраф до 6 тис. франків.

Спеціальні суди:

- суди, що розглядають державні справи стосовно неповнолітніх і військово-службовців діють на професійній основі;
- суди з торговельних справ обираються комерсантами;
- суди з трудових суперечок обираються підприємцями та працівниками за взаємною домовленістю;
- суди з орендних справ обираються обома сторонами на паритетних засадах.

Адміністративні суди:

- верховним судом цієї ланки є касаційний суд. У його складі кілька палат, які розглядають справи про порушення у судових справах. При касаційному суді існують генеральні прокурори, які діють при міністерстві юстиції;
- адміністративні суди перевіряють законність усіх адміністративних актів від муніципальних постанов до ордононсів Президента з політичних та економіко-соціальних питань, а також із питань моралі, освіти, цензури.

Влада в територіальних одиницях

Влада в територіальних одиницях є децентралізованою. Франція є однією з провідних світових держав, важливим внеском якої у розвиток місцевого самоврядування є, зокрема, формування сучасних муніципальних інститутів.

На початку 80-х рр. минулого століття у Франції були прийняті закони про самоврядування, в основу яких покладені принципи децентралізації (передавання значних повноважень на місця) і деконцентрації (розподіл повноважень між різними гілками влади). У результаті перерозподілу повноважень між державою та територіальними колективами істотно змінилися відносини між центром і місцевим самоврядуванням. Протягом подальших 10 років французьким законодавцем вдалося створити нову організаційно-правову базу, пристосовану до умов, що змінилися.

На сьогодні законодавство Франції повністю регулює всі питання, що стосуються організації і становища місцевого самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою. Усі закони об'єднані в Адміністративний кодекс, який є реальною конституцією місцевого самоврядування у Франції.

В основу правового регулювання компетенції органів місцевого самоврядування Французької Республіки покладено принцип, згідно з яким муніципальним органам дозволені всі дії, які прямо не заборонені законом і не належать до компетенції інших органів.

Складовими частинами адміністративно-територіальної системи Франції є комуна, кантон, округ, департамент і регіон, однак кантон і округ не мають

власних адміністративних органів і виступають як територіальні межі для функціонування певних державних установ.

У результаті реформування адміністративно-територіальної системи у Франції існують такі види територіальних самоврядних колективів: регіон, департамент, комуна.

Регіон як адміністративно-територіальна одиниця отримує існуючі на сьогоднішній день повноваження в 1982 р. після прийняття Закону “Про децентралізацію”, і стає головним суб’єктом реалізації важливих соціально-економічних програм розвитку, основними завданнями якого є забезпечення економічного розвитку, упровадження програм у сфері охорони здоров’я, розвиток території і реалізація інфраструктурних проектів. Нині у Франції нараховується 27 регіонів (п’ять з яких розташовані на заморських територіях). Головним представницьким органом регіону є регіональна рада, вибори до якої відбуваються по департаментам на основі пропорційної виборчої системи з 5% бар’єром, де кожен департамент отримує кількість представників пропорційно до кількості населення, але не менше трьох.

У результаті проведення реформи 1982 р. функції виконавчої влади в регіоні отримує голова регіональної ради (раніше ці функції виконував префект регіону, який назначався з центру). Представником центральної влади в регіоні є регіональний комісар Республіки, який виконує функції контролю щодо відповідності прийнятих рішень регіоном чинному законодавству Франції, і, у разі порушень законодавства Франції, має право звертатися до судових адміністрацій з вимогою відмінити прийняте регіональною радою рішення. Крім функції контролю, регіональний комісар Республіки реалізовує соціально-економічну програму Уряду в регіоні. Істотною особливістю реформи адміністративно-територіальної системи Франції є надання регіону повноважень щодо самостійного налагодження співпраці з аналогічними регіонами інших держав.

Департамент виконує координаційні функції щодо діяльності комун і наділений повноваженнями розподіляти фінансові субсидії між комунами. У результаті проведення реформи було значно розширено повноваження департаменту. Представницьким органом департаменту є генеральна рада, членами якої є генеральні радники, які обираються за мажоритарною системою в два тури; виборчим округом є *кантон*. Генеральні радники обираються на шість років, кожні три роки оновлюється половина складу ради. Виконавчу владу в регіоні представляє голова генеральної ради (до адміністративно-територіальної реформи ці повноваження були покладені на префекта департаменту). Функції представника Уряду і контроль за законністю ухвалених департаментом рішень покладені на префекта департаменту, який керує діяльністю всіх органів центральної влади в департаменті. Префекту підпорядковуються супрефекти, які працюють в округах, що не мають органів самоврядування.

Комуна – базова одиниця адміністративно-територіальної системи Франції. Основу місцевого самоврядування Франції складають комуни, які є

нижчою ланкою адміністративно-територіального поділу і базовим рівнем демократичного самоврядування. Ця адміністративна одиниця є найбільш наближеною до пересічних громадян. На цьому рівні відсутні державні органи загальної компетенції.

Комуни є давньою територіальною ланкою. Здебільшого комуни виникли на базі церковних приходів та великих сіл і мають старовинні історичні назви. Одночасно зі скасуванням статусу міських поселень, що існували за старого режиму, сіл і церковних приходів, Французька революція законодавчо закріплює в грудні 1789 р. поняття комуни. У 1884 р. приймається Комунальна хартія, у якій підтверджується певна самостійність комуни.

За останніх понад 100 років права комун дедалі більше розширювалися. Законами про децентралізацію від 2 березня 1982 р. і 22 липня 1982 р. муніципальна рада і мер комуни звільнилися від опіки з боку префекта, що є представником державної влади в департаменті (до 1882 р. мери і муніципальні радники призначалися префектами). Надання їм нових повноважень суттєво підвищило вимоги до якості роботи в комунах. Франція посідає перше місце в Європі за кількістю територіальних колективів.

На чолі комун стоїть муніципальна рада. Вона є основою місцевого самоврядування на рівні комун: вирішує основні питання, пов'язані з їх компетенціями, у своїх рішеннях обмежена лише чинним законодавством.

Муніципальна рада складається з муніципальних радників, кількість яких залежить від чисельності жителів комуни. Муніципальні ради переобираються кожні шість років одночасно в усіх комунах Франції в одну з неділь березня. Процедура виборів відрізняється залежно від чисельності жителів комуни.

Усі комуни мають загальний, єдиний для Франції, статус. У Франції налічується понад 36,8 тис. комун, або понад 40% від загальної кількості комун в Європейському Союзі. До речі, у більшості країн Європи, зокрема у Німеччині, Бельгії, Великій Британії і Швейцарії, були успішно проведені реформи з об'єднання територіальних колективів. Перша спроба у Франції злиття комун була зроблена ще в 1884 р., але вона була безуспішною.

З початку 70-х рр. ХХ ст. одним із пріоритетів розбудови місцевого самоврядування у Франції стала адаптація територіального поділу країни до нових демографічних і економічних умов. 16 січня 1971 р. затверджується "Закон Марселлена", у якому процедура скорочення кількості комун мала явно примусовий характер. Цим законом передбачався загальний план злиття комун, причому представник держави – префект – наділявся суттєвими повноваженнями.

Також закон 1971 р. передбачав дві різні форми відносин між членами комунального союзу: простий союз і союз на правах асоціації. У першому випадку мери комун, що об'єднуються, уклали угоду, яка ратифікувалася одночасно з рішенням про об'єднання, де прописували конкретні умови союзу. У цьому документі містилися загальні положення про нове територіальне утворення, і в разі необхідності в нього можна було включати питання поділу власності, персоналу, розмежування територіальних округів, створення допоміж-

них мерій, призначення особливих заступників мера, що виражають інтереси комун у союзі, що входять до його складу. Союз на правах асоціації був покликаний забезпечити плавний перехід від самостійної комуни до складової частини міжкомунального союзу, тим самим даючи змогу врахувати інтереси населення. За цим варіантом об'єднання комуна переставала існувати як територіальний колектив, але зберігала свою назву і можливість мати певну адміністративну самостійність. Вимога про надання комуні статусу члена об'єднання на правах асоціації висувається муніципальною радою і стає обов'язковою умовою для входження комуни в союз. Такий статус припускав створення специфічних органів управління: допоміжної мерії з делегованими повноваженнями, окремої служби центру із соціальних питань (зі статусом юридичної особи) і консультативної комісії. Скасування специфічного статусу було можливе тільки з відома населення комуни.

Проте результати втілення в життя закону 1971 р. виявилися вельми скромними: до 1982 р. було об'єднано близько 2 тис. комун. У зв'язку з цим департаментський план об'єднання комун був ліквідований, хоча багато положень закону залишаються чинними.

Комуни, щоб краще виконувати покладені на них функції, утворюють публічно-правові міжкомунальні об'єднання, які мають на меті спільне фінансування й управління технічними спорудами та комунальними службами, розробку проектів у сфері впорядкування територій, містобудування тощо.

Представницький орган комуни – муніципальна рада, членами якої є муніципальні радники, які обираються на шість років. Оскільки кількість населення, що проживає в різних комунах, істотно відрізняється (від кількох десятків до кількох мільйонів осіб), використовуються дві виборчі моделі, які напряму залежать від кількості жителів комуни. Для комун із населенням до 3,5 тис. осіб використовується мажоритарна виборча система в два тури. Для комун, де проживає більше 3,5 тис., використовується змішана система в два тури з огляду на поєднання мажоритарної системи з принципами пропорційного представництва. Кількість муніципальних радників у муніципальній раді залежить від кількості населення, що постійно проживає в комуні. У комуні, на відміну від регіону і департаменту, відсутній представник Уряду, відповідно, функції представника центральної влади в комуні й представника територіального колективу виконує одна особа – мер комуни, який обирається муніципальною радою зі свого складу.

Наявність широких повноважень у комуні компенсується суворим контролем зі сторони центральної влади за її діяльністю. Зокрема, прийняте комуною рішення може бути відмінено префектом департаменту чи супрефектом, якщо, на їхню думку, це рішення не відповідає чинному законодавству Франції. Також існує можливість дострокового припинення повноваження муніципальної ради за наявності необхідних умов, які визначає законодавство. Проте під час проведення адміністративно-територіальної реформи так і не було переглянуто кордони комун, які істотно відрізняються, що неминуче ставить у фінан-

сову залежність від департаментів дотаційні комуни, які через свою невелику чисельність або незначний бюджет не спроможні здійснювати повною мірою покладені на них повноваження перед жителями комуни. Крім цього, під час проведення реформи так і не вдалося реалізувати (на чому постійно наголошувалося) механізм співпраці та кооперації між різними комунами, що мало б забезпечити більшу фінансову незалежність комуни від департаменту. Отже, адміністративно-територіальна реформа проводилася, головним чином, на рівні регіонів та департаментів, але вона, фактично, істотно не змінила становище комун.

На 1 січня 2006 р. та у зв'язку із входженням Майотти до складу Франції 31 березня 2011 р. на правах заморського департаменту Французька метрополія – тобто частина французької території, розташована в Європі, а також заморські території адміністративно поділяються таким чином: 22 метропольні регіони та п'ять заморських регіонів. Регіон – французька адміністративна одиниця першого порядку. Керівний орган регіону – регіональна рада, який обирається на шість років шляхом прямих виборів.

Кожен регіон має також префекта регіону, який призначається Урядом, роль якого – бути представником держави й забезпечувати злагоджене функціонування децентралізованих служб, наприклад, координація служб поліції.

Територіальна спільнота Корсики, яка вважається одним із 22 регіонів, має спеціальний статус, аналогічний статусу регіону, але з відчутно більшими повноваженнями.

96 метропольних та п'ять заморських департаментів. Франція нараховує 96 департаментів у метрополії, хоча нумерація зупиняється на 95-му департаменті. Колишній департамент Корсика (20) в 1976 р. був розділений на два департаменти (2А та 2В). Крім того, Франція має п'ять заморських департаментів. П'ятим заморським та загалом 101-м департаментом у 2011 р. стала Майотта.

Керівним органом департаменту є генеральна рада, генеральні радники обираються на прямих, загальних виборах терміном на шість років. Їхній склад оновлюється на половину кожні три роки.

Департаменти були створені в 1789 р. Метою створення було полегшити мовну й національну уніфікацію Франції під приводом раціоналізації адміністративної карти. Максимальний розмір департаменту визначався відстанню, яку може подолати людина на коні за один день, аби добратися до адміністративного центру.

У кожному департаменті є префект. Префект департаменту, у якому розташований адміністративний центр регіону, є також префектом регіону.

329 округів. Кожен департамент поділяється на численні округи (за винятком території Бельфор, що являє собою один округ), у кожен з яких призначається супрефект, тобто представник префекта в адміністративному окрузі. Супрефекти мають сприяти роботі префекта свого департаменту.

3883 кантони. Округи, у свою чергу, поділяються на кантони. Їх роль полягає в забезпеченні виборчої мережі. На кантональних виборах кожен кантон обирає свого представника в генеральну раду. У міській зоні до однієї комуни входить кілька кантонів. У сільській зоні один кантон найчастіше складається з кількох комун.

36682 комуни (муніципалітети). Муніципальний рівень адміністративного поділу є найнижчим у переважній більшості випадків. Одна комуна (чи муніципалітет) відповідає території певного міста або села. До комуни можуть входити кілька кантонів, але вона може бути частиною лише одного округу.

Керівним органом комуни є муніципальна рада, яка обирається на шість років. Головою рад є мер.

Три найнаселеніші комуни Франції: Париж, Маурсель та Ліон поділяються на 45 муніципальних округів: 20 – у Парижі, 16 – Марселі та шість – Ліоні. Муніципальні округи не мають нічого спільного з департаментальними.

Деякі комуни можуть також охоплювати кілька населених пунктів, що спричинено або традиційною близькістю цих населених пунктів, або малозаселеністю території.

Муніципальна співпраця

З метою покращення співпраці між сусідніми комунами, які мають спільні інтереси і не можуть вирішувати деякі питання лише в межах свого муніципалітету (питання транспорту, економічних зон тощо), у Франції запроваджені різні типи публічних інститутів муніципальної співпраці. На 1 січня 2009 р. 34164 комуни були об'єднані в 2601 угруповання з власним бюджетом.

Існує:

- 16 міських об'єднань з найвищим рівнем муніципальної співпраці;
- 174 агломераційних об'єднань;
- 2406 комунальних об'єднань.

Спільноти з особливим статусом. Деякі спільноти наділені особливим статусом, урегульованим законом. У метропольній Франції це: комуни Парижа, Ліона, Марселя, а також департамент Парижа; територіальна спільнота Корсики, що замінила регіон за законом від 13 травня 1991 р.

Заморська Франція. Французька Республіка також складається з численних адміністративних одиниць, розташованих за межами метрополії.

П'ять заморських регіонів. У Франції існує п'ять заморських регіонів: Гваделупа, Гвіана, Мартиніка, Майотта та Реюніон. Починаючи з 2003 р. ці регіони мають такий самий статус, як і метропольні. Кожен із них є водночас і заморським департаментом (запроваджено з 1946 р.). Ця однодепартаментна структура має в майбутньому привести до злиття регіональних і департаментальних асамблей.

Заморські регіони, у свою чергу, поділяються на: 13 округів; 165 кантонів; 129 комун (муніципалітетів).

П'ять заморських спільнот. Через конституційну поправку 28 березня 2003 р. було запроваджено п'ять заморських спільнот із різним статусом:

– Французька Полінезія, за законом від 27 лютого 2004 р., також називається заморським краєм й наділена широкою автономією. Французька Полінезія поділяється на п'ять адміністративних підрозділів, які, у свою чергу, поділяються на 48 комун. Французька Полінезія має локальний Уряд, очолюваний Президентом Французької Полінезії;

– Сен-П'єр і Мікелон мають статус, близький до департаменту;

– Волліс і Футуна мають особливий статус, поєднуючи три монархії (Ало, Сігав, Ювеа). Королі цих королівств очолюють Територіальну раду, до якої також входять три представники французького Уряду;

– Сен-Бартельмі, який став заморською спільнотою 15 липня 2007 р., від'єднавшись від Гваделупи. У острова є Президент (який обирається кожні п'ять років), однапалатна Територіальна рада (19 учасників), Виконавча рада (сім учасників);

– Сен-Мартен теж 15 липня 2007 р. від'єднався від Гваделупи. Острів має Президента і Територіальну раду.

Нова Каледонія має особливий статус спільноти, який гарантує дуже широку автономію. Нова Каледонія поділяється на три провінції та 33 комуни.

Інші території. Існує ще три адміністративні одиниці, що входять до складу Франції, але не мають постійного населення:

– Французькі південні й антарктичні території, що поділяються на п'ять районів: острови Каргелен, острів Амстердам та острів Сен-Поль, острови Крозе та земля Аделі. Щодо землі Аделі, то її суверенітет, за Договором про Антарктиду за 1959 р., призупинено;

– так звані розсіяні острови в Індійському океані (острови Епарсе) мають з лютого 2007 р. також аналогічний статус, вони адміністративно підпорядковані Французьким південним і антарктичним територіям;

– острів Кліппертон – з 21 лютого 2007 р. безпосередньо підпорядковується Урядові Франції; до того часу був у складі Французької Полінезії.

Метропольна Франція та заморські регіони є невід'ємною складовою Європейського Союзу. Заморські регіони розглядаються як “ультрапериферійні” регіони ЄС. Інші території не мають цього статусу.

Повноваження органів місцевого самоврядування. Усі органи місцевого самоврядування мають загальну владу, крім сфер, що зарезервовані для Уряду або інших установ.

Повноваження регіонів: стратегічне планування, використання ресурсів, економічний розвиток, захист навколишнього середовища, політика будівництва житла, планування у сфері транспорту та дорожньої мережі, забезпечення ліцеїв, професійного навчання, утримання парків та зон відпочинку, музеїв.

Повноваження департаментів: розвиток села, фінансування будівництва житла, утримання доріг, шкільного транспорту, сільського транспорту, забезпечення середньої освіти, професійного навчання, утримання бібліотек, охорона здоров'я, забезпечення дорожньої поліції, економічний розвиток.

Повноваження комун: місцеве планування, управління житлом, утримання місцевих доріг і транспорту, забезпечення дошкільного та початкового навчання, професійного навчання, охорона навколишнього середовища, забезпечення поліції, пожежної служби (місцевий контроль загальнодержавної служби), економічний розвиток, функціонування місцевого бізнесу, забезпечення водовідведення, утримання каналізаційних мереж, участь у забезпеченні газом, розвиток туризму.

Місцеве самоврядування і державні органи влади

На рівні регіону і департаменту діють, відповідно, регіональний префект і префект департаменту (комісар Республіки), які представляють інтереси держави. На рівні комун представником держави є мер.

Ради мають передавати прийняті нею рішення представникові держави. Рішення вважається таким, що набуло чинності, лише після подання його префекту і оголошення (опублікування, оприлюднення).

Префект має право контролю рішень ради щодо їх законності. Якщо префект вважає рішення незаконним, то протягом двох місяців після його прийняття він може звернутися до адміністративного суду для визнання його незаконним або терміново призупинити виконання рішення до остаточного розгляду його судом.

За необхідності префект може обґрунтованою постановою призупинити діяльність ради на термін, не більший як на місяць. Якщо рада не забезпечує належного управління, вона може бути розпущена указом Президента Республіки.

Підготовка кадрів

Національна школа управління (ЕНА) готує вищі керівні кадри загального профілю. Близько ста майбутніх вищих посадовців усіх міністерств, відібрані на конкурсних засадах (письмові вступні іспити та вступна співбесіда з екзаменаційною комісією), проходять підготовку тривалістю два роки.

Крім того, ЕНА готує:

– “цивільних керуючих” (управлінців вищого рівня), які обираються через механізми внутрішнього кар’єрного просування і проходять “вищий цикл удосконалення управлінців” тривалістю сім місяців;

– офіцерів, які залишають військову службу і призначаються “цивільними керуючими” або супрефектами, проходять “цикл інтеграції офіцерів” протягом двох місяців.

Школа ЕНА надає такі освітні послуги:

– базовий курс для державного службовця;

– перепідготовка та підвищення кваліфікації державних службовців вищої категорії;

– оцінювання державних службовців через кваліфікаційний іспит та конкурсний відбір;

– розробка критеріїв конкурсного відбору, які включають вимоги майбутніх посад;

- магістерські програми, які реалізуються спільно з університетами-партнерами;
- наукові дослідження у сфері адміністративних наук;
- організація міжнародних циклів, тематичних курсів – підготовка з європейських питань і підготовка до європейських конкурсів у рамках навчальних курсів Страсбурзького центру європейських студій (CEES).

Підготовку вищих кадрів місцевої державної служби здійснює Інститут підготовки депутатів місцевих органів влади (IFET), Національний інститут територіальних студій (INET), у якому навчання триває 18 місяців. Державні службовці середньої ланки можуть пройти підготовку в п'яти регіональних інститутах державного управління (IRA), які розташовані в м. Бастія, Лілль, Ліон, Мец та Нант. Підготовка високопосадових осіб, які займаються загальноєвропейськими питаннями, здійснюється в Центрі європейських студій (CEES), м. Страсбург.

У Франції близько 50 адміністративних шкіл, що підпорядковані різним міністерствам і готують спеціалістів різних професій сфери державної служби – надають обов'язкові базові курси для засвоєння компетенцій посади та підвищення кваліфікації, зокрема:

- для державної цивільної служби – це неспеціалізовані школи, такі як ENA, 5 IRA, спеціалізовані школи у різних адміністративних сферах (податки, митниця, безпека, здоров'я, охорона праці) і в технічних сферах (агрономія, лісове господарство, будівництво тощо). ENA і IRA підзвітні міністерству державної служби, а спеціалізовані школи – міністерствам, що відповідають за певні питання;

- для територіальної державної служби – це Національний центр територіальної державної служби (CNFPT), що є центральним органом для професійної підготовки державних службовців. Цей Центр має під своїм контролем такі школи, як Національний інститут територіальних досліджень (INET), що здійснює частину такої ж професійної підготовки, якою займається ENA, або чотири національні школи для підготовки територіальних менеджерів (ENACT). Навчання територіальних державних службовців у спеціалізованих навчальних сферах може здійснюватися спільно з навчанням для державних цивільних службовців;

- для державної служби державних лікарень основною школою є Вища школа охорони здоров'я (EHESP), діяльність якої спрямована на підготовку керівників і старших виконавчих директорів державних лікарень. Ця школа також готує державних цивільних службовців (медичних працівників).

Більшість адміністративних шкіл є юридичними особами: вони не перебувають в ієрархічному зв'язку з адміністрацією, але здійснюють свою діяльність під їх наглядом. Таким чином, ці школи досить автономні й повністю відповідають за свою педагогічну діяльність.

Крім адміністративних шкіл, у Франції також є департаменти з питань навчання всередині державних адміністрацій, які забезпечують підвищення

кваліфікації. Приватний сектор також бере активну участь у підготовці державних службовців на підставі контрактів з адміністраціями.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: член ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО, Організації економічного співробітництва і розвитку.

2.27. Хорватія

Хорватія (Республіка Хорватія) розташована на півдні Центральної Європи і заході Балканського півострова, колишня союзна республіка в складі Югославії, що стала незалежною в 1991 р. Межує на північному заході зі Словенією (501 км), на північному сході – з Угорщиною (329 км) та Сербією (241 км), на півдні – з Боснією і Герцеговиною (932 км) та Чорногорією (25 км). Загальна довжина сухопутного кордону становить 2197 км. На заході омивається Адріатичним морем.

Вступ до ЄС – 1 липня 2013 р.

Державний Прапор – прямокутне полотнище з трьох рівновеликих горизонтальних смуг (верхньої – червоної, середньої – білої і нижньої – синього кольору); з гербом Республіки Хорватія посередині.

Державний Герб являє собою щит, на якому в шаховому порядку розташовано 25 червоних і білих квадратів. Зверху щит прикрашає стилізована корона, що складається з п'яти ланок у вигляді історичних гербів Хорватії, Республіки Дубровник, Істрії, Далмації і Славонії.

Столиця – м. Загреб (792,9 тис. населення).

Великі міста: Спліт (167,1 тис. населення), Рієка (128,4 тис. населення), Осієк (84,1 тис. населення), Задар (71,5 тис. населення).

Населення

Населення в 2014 р. становило 4,2 млн жителів.

Щільність населення країни – 76 осіб на 1 км².

Етнічні групи

Найчисельнішими національностями в 2011 р. були хорвати та серби, на яких припадало близько 95% населення країни. Питома вага сербів значно скоротилася з часів розпаду Югославії (з 12,2% у 1991 р. до 4,4% у 2011 р.), тоді як питома вага хорватів зросла (з 78,1% до 90,4%). У Хорватії проживають також значні громади босняків, італійців, албанців та ін.

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя в 2012 р. становив: 77,3 року (чоловіки – 77,3, жінки – 80,6).

Мова

Найпоширеніші рідні мови населення Хорватії: хорватська – 4,1 млн осіб (95,6%); сербська – 52,9 тис. осіб (1,23%); італійська – 18,6 тис. осіб (0,43%);

албанська – 17,1 тис. осіб (0,40%); боснійська – 16,9 тис. осіб (0,39%); циганська – 14,4 тис. осіб (0,34%); угорська – 10,2 тис. осіб (0,24%); словенська – 9,2 тис. осіб (0,22%); сербсько-хорватська – 7,8 тис. осіб (0,18%).

Релігія

Релігійний склад населення Хорватії: римо-католики – 86,3%; православні – 4,4%; мусульмани – 1,5%; протестанти – 0,3%; атеїсти та агностики – 4,6%; інше – 3,2%.

Переважає більшість хорватського католицького населення належить до латинського обряду, до греко-католиків себе відносять 6,2 тис. осіб (0,14%).

Серед релігійних меншин – православні (головним чином етнічні серби), мусульмани, протестанти (адвентисти, баптисти, методисти, кальвіністи, лютерани, п'ятидесятники та інші), Свідки Єгови, іудеї. Кількість атеїстів і агностиків згідно з даними перепису становить 195,9 тис. осіб (4,6%).

Католицька церква в країні включає в себе чотири митрополії, одну архієпархію і дев'ять єпархій (одна з них візантійського обряду). Примас Хорватії очолює архієпархію-митрополію Загреба, столиці держави. Сьогодні титул примаса Хорватії належить кардиналу Йосипу Бозанічу. Архієпархія-митрополія Спліт-Макарська включає в себе також і єпархію, що в сусідній Чорногорії.

Єдина греко-католицька єпархія з центром у м. Кріжевці становить Хорватську греко-католицьку церкву, чия юрисдикція розповсюджується також і на греко-католицькі приходи Боснії і Герцоговини.

Переважає більшість православних приходів на території Хорватії належить до Загребсько-Люблянської митрополії Сербської православної церкви.

Конституція країни гарантує свободу віросповідання. Католицька церква в країні не має статусу державної, хоча де-факто отримує суспільне фінансування і користується від держави низкою привілеїв. У державних школах є уроки релігійного навчання, однак вони не обов'язкові для відвідування.

Площа території

Загальна площа країни (включно з акваторією) – 56,5 тис. км². Площа внутрішнього моря – 33,2 тис. км². Площа економічної морської зони – 23,9 тис. км².

Площа сільськогосподарських угідь становить 1,3 млн га, ріллі – 0,9 млн га.

Географічне положення

Країна розташована в північно-західній частині Балканського півострова, на перехресті між Центральною Європою і Середземномор'ям. Площа країни – 56,6 тис. км². Хорватське Адріатичне узбережжя – одне з найбільш порізаних у світі: тут налічується безліч островів та острівців. Найбільший – острів Крк; інші великі острови: Црес, Хвар, Паг, Корчула. Найбільші півострови – Істрія та Пелешац, найбільша затока – Кварнер.

Морські кордони були визначені між Італією та Чорногорією і нині становлять 930 км. Кордони між Хорватією та Словенією – у затоці Піран, між Хорватією та Чорногорією – у затоці Котор. Демаркаційна лінія морем визна-

часться островами і проходить по лінії фарватера. Цей простір є державним кордоном Хорватії.

Великі гірські хребти в Хорватії виникли під впливом субдукції (пірнання) Африканської літосферної плити під Євразійську літосферну плиту. Третинний (або альпійський орогенез) підняв Динари – гірський хребет Хорватії.

Територія країни в основному низовинна і рівнинна: басейн р. Сава, горбисті рівнини Славонії, Подравини, Посавіни. На Адріатичному узбережжі розташовані Динарські Альпи з найвищою горою країни, піком Троглав на г. Динари, гірські хребти Велебіт і Капела.

Гірські райони Хорватії є відносно високими скелями, утвореними в основному з вапняку і чітко відокремлені від середземноморської та передпанонської областей. Найвищі по краях (Пакленіца, Велебіт, Плесевица, Мала і Велика Каплиця), водночас більша частина внутрішніх гір домінують в низинні басейни карстових полів, розділених пагорбами. На області вище 1500 м припадає лише 0,11% від загальної території Хорватії.

До Середньодинарських гір належать: Динара – пік Троглав, 1913 м; Камесніца, 1810 м; Схил, 1762 м; Велебіт – гора Ваганський Верх, 1758 м; Плешевица, 1657 м; Велика Каплиця – гора Бьєлоласіца, 1533 м; Рісњак, 1528 м; Свілая, 1508 м; Снежнік, 1506 м; Вишевиця, 1428 м; Учка – гора Вояк, 1396 м.

Низини. Хорватія загалом низинна країна (області висотою до 200 м становлять 54% від загальної території). Більшість низин розташовані в Паннонських рівнинах і горбистій передпанонській області. Решта хорватських низин – карстові плато і фліші долини на Істрійському півострові, також низинними є деякі острови.

Острови. Особливістю далматинського узбережжя Адріатичного моря є велика кількість островів, відомих також як Далматинські острови. Їх розміри коливаються від великих островів площею 405 км² до малих скель. У Хорватії налічується близько 1185 островів і маленьких острівців уздовж Адріатичного узбережжя, з них 66 населені.

Загальна площа економічної зони – 113,7 тис. км². Довжина берегової лінії – 5,8 тис. км. Довжина берегової лінії материка – 1,8 тис. км (30,5%). Довжина берегової лінії островів – 4,1 тис. км (69,5%). Ширина територіальних вод – 12 морських миль.

Річки. Найбільші річки: Дунай (188 км) та його притоки Сава (562 км), Драва (505 км) і Мура (465 км) несуть свої води з глибини країни, впадаючи у Чорне море.

Нечисленні річки, що несуть свої води до Адріатичного моря з вузькими ущелинами, мають сильні перепади висот уздовж всієї протяжності, утворюючи велику кількість водоспадів.

Озера. Найбільше озеро Хорватії – Вранско, яке є однією з головних пам'яток країни. Площа озера 30 км².

Найбільш привабливі озера – Плітвіцькі озера, навколо яких утворено національний парк, що включає в себе 16 великих озер, 140 водоспадів і

20 печер (особливу зацікавленість викликають печери, які розташовані під водоспадами). Плітвіцькі озера – одне з небагатьох місць на землі, де кожен рік народжуються нові водоспади – це зумовлено вапняковим походженням місцевих гір. До 1958 р. парк був закритий для туристів. У 1979 р. парк було включено до реєстру “Світової спадщини” ЮНЕСКО. Це найвідоміший і найбільш відвідуваний національний парк Хорватії, який є свого роду візитівкою країни. Популярні також Червоне і Синє озера близько м. Імотські, прісноводне озеро на острові Црес і озера Візовачко та Проклянско. Добре відомі штучні озера – Локве і Байер у Гірському Котаро, Тракошчан у Хорватському Загір’ї та Перуц на р. Цетина в Далмації. Озеро Копачеве і заболочені місця навколо нього – місце гніздування птахів у найбільшому орнітологічному заповіднику Європи – Копачкі-Рит.

Узбережжя. Адріатичне море омиває Балканський і Апеннінський півострови, його середня глибина – 252 м, північно-західна частина неглибока (максимум 23 м у затоці Трієста), водночас як на півдні його глибина сягає 1200 м. Фактична довжина хорватської частини Адріатичного узбережжя – 1778 км.

Води Адріатики біля Хорватського узбережжя чисті й прозорі, оскільки гірські ріки не несуть до нього мул і пісок. У серпні вода прогрівається до +25°C ... +27°C. До того ж за своєю характеристикою вона відповідає всім найсуворішим стандартам Всесвітньої організації охорони здоров’я. Солоність становить 34% (вода вдвічі солоніша за воду Чорного моря).

Клімат

Клімат у північній Хорватії – континентальний, центральній – вірський (високий), на Адріатичному узбережжі – середземноморський. Максимальна температура в липні–серпні в континентальних районах +28°C, на узбережжі +34°C. Мінімальна – у січні–лютому в континентальній частині -2°C, на узбережжі +9°C. Середньорічна температура становить +12°C.

Температура повітря в Хорватії визначається розташуванням країни в помірних географічних широтах. Крім того, істотний вплив на неї справляє висота того чи іншого регіону над рівнем моря, співвідношення суші й моря, повітряні течії. Липень і серпень вважається піковим сезоном на узбережжі – це найкращий час для пляжного відпочинку на Адріатиці. Денні температури в цей період – як на узбережжі, так і у внутрішніх районах країни – досить високі. У червні й вересні туристів на узбережжі трохи менше, але погода стоїть тепла. У період із жовтня по травень на узбережжі Хорватії панує затишшя, а деякі готелі й розважальні заклади і зовсім закриваються на зимовий період. Зима на узбережжі м’яка, безсніжна. У віддалених від узбережжя районах Хорватії випадає сніг, надаючи мальовничий вигляд і без того красивим містечкам, але пересування в гірських районах в цей час може бути ускладнене. Весна в ці краї приходить рано і зазвичай до середини – кінця травня на узбережжі відкривається купальний сезон.

Високі гори захищають узбережжя від холодних північних вітрів ранньої весни і пізньої осені. Навесні й раннім літом морський бриз зберігає по-

стійну температуру на узбережжі. Узимку температура води в морі не падає нижче +10°C, а в серпні вона піднімається вище +26°C.

Узимку найнижча температура і найбільша кількість снігу спостерігається в найвищих ділянках Гірської Хорватії. У всьому Паннонському регіоні в зимовий час також досить холодно (середня температура – у межах 0...+2°C). У берегових областях набагато тепліше, оскільки вони перебувають під впливом моря – узимку воно залишається порівняно теплим. Крім того, берегова частина півострова Істра, так само Котар і долина Неретви, є теплішими завдяки нагріванню низького рельєфу. Узимку, особливо в глибинних материкових районах, дуже часто спостерігається зворотнє явище, коли температура зростає із збільшенням висоти над рівнем моря.

Хорватія вважається одним із найбільш екологічно чистих місць у світі. За оцінками медичних фахівців, клімат країни є одним із найбільш сприятливих для літнього відпочинку. Кілька років поспіль ЮНЕСКО присвоював Хорватії “Блакитний прапор за найчистішу акваторію Середземноморського узбережжя”. Соснові ліси межують тут із тропічною рослинністю, а прозорість морської води досягає 50 м.

На території Хорватії розташовано сім національних парків. Три з них – на прибережних островах: Бріуні біля Пули, Корнаті біля Задара і Млет біля Корчули. До списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО внесені: Дубровник (старе місто), Спліт (історичний центр і палац Діоклетіана) і національний парк Плітвіцькі озера.

Економіка

Хорватія має сервісно орієнтовану економіку, оскільки третинний сектор (сфера послуг) створює до 70% її валового внутрішнього продукту (у 2012 р. – близько 62%).

Валовий внутрішній продукт становить 57,5 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 13,5 тис. дол. США.

Промисловість. Хорватський промисловий сектор інтенсивно змінюється, як і вся економіка Хорватії. Широкомасштабні ефекти і стратегічно продумане реструктурування цього сектору очевидне в багатьох галузях, а саме: приватизація, зміцнення експорту на західних ринках, розвиток нових виробів і застосування новітніх технологій до існуючих виробів і до виробничих процесів, зростання рівня і стандартів якості, створення умов для захисту навколишнього середовища, досягнення ефективності вартості тощо.

Сьогодні промисловість становить приблизно 20% ВВП Хорватії, який наближається до рівня Європейського Союзу. Промислові товари – це 97% усього експорту Хорватії.

Сільське господарство. Сільське, лісове та рибне господарство в 2012 р. загалом давали до 5% ВВП Хорватії (2,7% усіх зайнятих в економіці).

Традиційно для хорватського землеробства провідними культурами є зернові, виноград, оливки, тютюн, олійні та лікувальні рослини (насамперед лаванда і локриця). В аграрному секторі велику роль і в минулому, і зараз відіграє

розведення великої рогатої худоби і свиней. Новою галуззю в незалежній Хорватії є так звана марикультура – промислове вирощування морської риби і мольсків, орієнтоване на експорт.

На ринку Євросоюзу Хорватія представлена як помітний виробник органічних продуктів, вина та оливкової олії.

Із загальної кількості 3,18 млн га сільськогосподарської землі 63,5% зайняті під сільське господарство, решта землі – пасовища; 80,4% землі сільськогосподарського призначення є приватними угіддями, що достатньо сильно впливає на економіку Хорватії.

У Хорватії виробляються такі всесвітньо відомі продукти харчової промисловості: “slavonski kulen” (“Славонська салям”), “dalmatinski prhut” (“Далматинська шинка”), “istariski prhut” (“Істріанська шинка”) і “раљки sir” (“сир з острова Паг”).

У Хорватії нараховується 18 фабрик для переробки риби. У 1998 р. продукція з прісноводної риби становила приблизно 5,8 тис. т, а з морської – приблизно 1,5 тис. т.

Виробництво продовольства, напоїв і тютюну приносить 20,6% усього хорватського валового внутрішнього продукту.

Транспорт у Хорватії представлений повітряним, залізничним, автомобільним, водним і трубопроводним видами.

У країні існує дев'ять цивільних аеропортів. Шість із них приймають регулярні міжнародні рейси – Загреб, Спліт, Дубровник, Задар, Рієка та Пула. Три аеропорти – Брач, Лошинь та Осієк приймають, здебільшого, місцеві рейси, а також чартери в туристичний сезон.

Серед великих авіакомпаній на хорватському ринку авіап перевезень – Croatia Airlines (головний оператор місцевих рейсів), Lufthansa та British Airways. Міжнародні рейси вони здійснюють, головним чином, під час туристичного сезону. Рейс до Хорватії здійснюють кілька бюджетних перевізників: Sky Europe, EasyJet, Flyglobespan, Germanwings, TUfly, Ryanair, Thomson і Wizz Air.

У країні функціонує 68 аеропортів. Аеропорти з твердим покриттям злітно-посадкових смуг: загалом є 23 одиниці; 3047 м і більше – два аеропорти; від 2438 до 3047 м – шість; від 1524 до 2437 м – два; від 914 до 1523 м – чотири; менше 914 м – дев'ять.

Аеропорти без твердого покриття злітно-посадкових смуг: загалом є 45 одиниць; від 1524 до 2437 м – один аеропорт; від 914 до 1523 м – сім; менше 914 м – 37. Геліпортів у Хорватії три.

Залізничний транспорт. Хорватські залізничні дороги у віданні національної залізничної компанії Хорватії. Найважливіші лінії: Загреб – Вінковці; Загреб – Осієк; Загреб – Рієка; Загреб – Спліт.

Залізниця в Хорватії потребує термінової модернізації, оскільки після розпаду СФРЮ значних інвестицій у залізничний транспорт країни не надходило. Чимало ділянок лишаються неелектрифікованими та одноколійними. Поступово відбувається модернізація залізничних шляхів, що уможливило підвищення швидкостей потягів: так, на відріжку лінії Загреб-Новска-Вінковці максимальна швидкість

руху потягів зросла з 80 км/год до 120 км/год; планується також збільшити швидкість на певних ділянках до 160 км/год. У перспективі – прискорення потягів на відтинку Угорщина-Белі-Манастир-Осієк-Джаково-Славонський Шамас до 160 км/год по всій довжині. Електрифікація запланована на наступний етап.

Довжина – загалом: 2726 км; із шириною колії 1435 м; 2726 км (984 км електрифіковано).

Автомагістралі

Хорватські автомагістралі є одними з найсучасніших і найбезпечніших на континенті. Це стало можливим унаслідок їх повної реконструкції. Цей крок був життєво необхідним, адже протягом останніх 20 років існування СФРЮ жодну дорогу в Хорватії капітально не відремонтували. Ще за часів Хорватської весни виникла ідея з'єднати два найбільші міста країни автомагістраллю. У 2005 р. була урочисто відкрита ділянка автобану А1 Загреб – Спліт. Будівництво траси А2 Загреб – Крапина-Мацель було завершено в 2007 р.

На території Хорватії функціонує 26,7 тис. км автодоріг. З них 23,9 тис. км – з твердим покриттям (включаючи 1,2 тис. км автомагістралей) і 4,4 тис. км – доріг без твердого покриття.

Усі дорожні знаки у Хорватії відповідають Віденській конвенції про дорожні знаки і сигнали.

Обмеження швидкості: у населених пунктах – 50 км/год; поза населеними пунктами – 90 км/год; на автострадах – 110 км/год; на деяких магістралях – 130 км/год.

Динаміка розвитку хорватської мережі автомагістралей:

- автомагістраль А1 поблизу Трогіра, А5 “Славонська” автомагістраль;
- автомагістраль А6 неподалік від з'їзду до національного парку Річняк;
- автомагістраль А4 перед з'їздом на Вараждинське Топлице.

Автомагістралі та деякі шосе Хорватії позначаються літерою “А”, швидкісні шосе – літерою “В”, а європейські шосе – літерою “Е”.

На противагу слаборозвиненому залізничному сполученню, автобуси є найбільш доступним і дешевим транспортом. Автобусний рух усередині країни є дуже розгалуженим, отже автобусом легко дістатися навіть у віддалені куточки Хорватії. Майже всі автобуси на маршрутах усередині країни обладнані кондиціонуванням повітря, що дуже комфортно для пасажирів. Хорватський Уряд постановив, що автобуси, які використовуються для пасажироперевезень, мають бути не старші 12 років.

Водний транспорт, морський транспорт. Хорватія має кілька портів. Найбільший розташований в Адріатиці в м. Рієка на північному хорватському узбережжі, наступний за ним за величиною – Плоче, що є стратегічно важливим для промисловості Боснії і Герцеговини. Найбільший пасажирський порт розташований у Спліті. Уздовж узбережжя Хорватії є 66 населених островів, добиратися до континенту з яких слід морем. Дуже зручною, зокрема, є поромна переправа в Дубровнику, адже південна частина Хорватії відокремлена від основної території країни вузькою смугою, яка належить Боснії і Герцеговині.

Головні транспортні морські порти: Омішаль, Плоче, Рієка, Шибеник; інші морські порти: Дубровник, Дугі-Рат, Пула, Спліт, Задар; річкові порти: Вуковар, Сісак, Славонський Брод, Жупаня, Осієк.

Судна: 73 кораблі (з водотоннажністю понад 1 тис. т). За типами: балкери – 25; торгові вантажні судна – 12; для перевезення хімічних речовин – два; пасажирські судна – 25; нафтові танкери – чотири; рефрижераторне судно – одне; ролкери – чотири; іноземні судна з реєстрацією в Хорватії: одне (Данія); зареєстровані в інших країнах – 31.

Річковий транспорт. Хорватією протікає Дунай – важлива водна магістраль, що сполучає Східну і Центральну Європу. Головний річковий порт – прикордонне м. Вуковар.

Річки з навігацією протягом усього року: Дунай (від Батина до Ілок); Сава. Придатними для річкового судноплавства є 785 км.

Трубопроводи. Газогін – 1,3 тис. км; нафтогін – 583 км.

Експорт товарів (за даними Комітету митного контролю Міністерства фінансів Хорватії). Мінеральні продукти (140,4 млн дол. США), у тому числі: паливно-енергетичні товари – 140 млн тис. дол. США; продукція хімічної та пов'язаної з нею галузі промисловості (ураховуючи каучуки і пластмаси) – 152,7 тис. дол. США; деревина, лісоматеріали і целюлозно-паперові вироби – 0,17 тис. дол. США; текстиль і текстильні вироби – 162,3 тис. дол. США; машини, обладнання, транспортні засоби, прилади та апаратура – 0,1 тис. дол. США.

Імпорт товарів (за даними Комітету митного контролю Міністерства фінансів Хорватії). Продукти тваринного та рослинного походження, готові продовольчі товари – 1,9 млн дол. США; мінеральні продукти – 388 тис. дол. США, у тому числі: продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (включаючи каучуки та пластмаси) – 9,4 млн дол. США; деревина, лісоматеріали і целюлозно-паперові вироби – 129,2 тис. дол. США; текстиль та текстильні вироби – 725,6 тис. дол. США; взуття та галантерейні товари – 679,2 тис. дол. США; будівельні матеріали – 14,1 тис. дол. США; метали та вироби з них – 398,1 тис. дол. США; машини, обладнання, транспортні засоби, прилади та апаратура – 3,8 млн дол. США; інші товари – 397,6 тис. дол. США.

Енергетика. Енергетика Хорватії представлена гідроелектростанцією Голубіч, розташованою на р. Крка в Шібенско-Кнінському окрузі Хорватії на території Центральної Далмації. Вона має невелику потужність, встановлено два агрегати потужністю по 3,8 МВт, використовує воду р. Бутішниця. Гідроелектростанція розташована на відстані 7 км від м. Кнін у с. Голубіч.

Конституція

Чинна Конституція прийнята 22 грудня 1990 р. представницьким органом (Сабором), який почав виконувати функції Парламенту. За цією Конституцією було запроваджено змішану республіканську форму державного правління та передбачено широкі повноваження Президента. У 1997 р., 2000 р. і 2001 р. до неї вносилися зміни. Процедура внесення змін передбачає ухвалення відповідного закону більшістю у 2/3 загального складу Парламенту.

Адміністративно-територіальний поділ

Хорватія поділяється на 20 жупаній (округів), таких як: Беловарсько-Білогорська, Бродсько-Посавська, Вараждинська, Вировитицько-Подравська, Вуковарсько-Сремська, Дубровницько-Неретванська, Загребська, Задарська, Істрійська, Карловацька, Копривницько-Крижевецька, Крапинсько-Загорська, Ліцько-Сенська, Меджимурська, Осієцько-Баранська, Пожезько-Славонська, Приморсько-аоранська, Сісацько-Мославінська, Сплітсько-Далматинська, Шибеницько-Кнінська; 127 міст і 429 громад.

Хорватські жупанії об'єднані в два регіони: Континентальний регіон Хорватії, який охоплює 13 жупаній і м. Загреб, та Адріатичний регіон із семи прибережних жупаній.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Хорватія – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентсько-президентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

Глава держави – Президент – представляє державу всередині й за межами країни. Президента обирають шляхом загальних виборів строком на п'ять років. Одна й та сама особа може бути обрана лише двічі. Президент достроково усувається з поста за ініціативою Сабору в разі порушення Конституції. Рішення про його усунення приймає Конституційний суд, якщо за це проголосує 2/3 його складу. Президент здійснює більшість своїх повноважень за контрасигнуванням Прем'єр-міністра. При цьому він може скликати Уряд на засідання з визначеним ним порядком денним. Згідно з Основним Законом Президент та Уряд співпрацюють над виробленням та реалізацією зовнішньої політики й у сфері національної безпеки.

Президент обирається громадянами під час таємного голосування строком на п'ять років. Перебування на цій посаді обмежено двома термінами. Президент є верховним головнокомандувачем збройних сил, призначає і звільняє з посади Прем'єр-міністра, його заступників, міністрів та інших членів Уряду, призначає парламентські вибори, референдуми, присвоює нагороди, призначає і відкликає дипломатичних представників Хорватії за кордоном, представляє країну за кордоном.

Президент достроково усувається з поста за ініціативою Сабору в разі порушення Конституції. Рішення про його усунення приймає Конституційний суд, якщо за це проголосує 2/3 його складу. Президент здійснює більшість своїх повноважень за контрасигнуванням Прем'єр-міністра. При цьому він може скликати Уряд на засідання з визначеним ним порядком денним.

У разі смерті, відставки чи відсторонення від посади Президента його повноваження до нових виборів переходять до голови Парламенту. Президент також може сам доручити останньому тимчасове виконання своїх повноважень у разі власної нездатності.

Консультативні, професійні та інші завдання покладаються на Секретаріат Президента Республіки, на який спирається глава держави під час здійснення президентських повноважень та виконання обов'язків, визначених Конституцією і законами країни. Секретаріат Президента Республіки є державним органом із забезпечення консультативних, адміністративних, професійних та інших послуг, необхідних для підготовки й ухвалення рішень і актів, які приймаються та видаються Президентом Республіки Хорватія.

Законодавча влада

Вищий законодавчий орган – Сабор Республіки Хорватії (Парламент) обирається строком на чотири роки. Складається з двох палат – палати представників (127 депутатів) і палати жупаній (68 депутатів).

Палата представників обирається на основі прямого, загального і рівного виборчого права строком на чотири роки. Палата жупаній також обирається загальним голосуванням, причому від кожної жупанії обираються по три депутати. Президент Республіки може призначати до п'яти членів до палати жупаній із числа громадян, які мають особливі заслуги перед Республікою. Екс-президент Республіки стає довічним членом палати жупаній.

Парламент може бути розпущений за рішенням Президента, якщо не підтримає пропозиції про довіру Урядові або упродовж 120 днів після внесення на його розгляд проекту державного бюджету. Рішення про розпуск Сабору Президент приймає після консультацій з керівниками парламентських фракцій і за контрасигнуванням з боку Прем'єр-міністра. Конституцією передбачено можливість його саморозпуску.

Основними функціями Сабору є законотворчість, прийняття державного бюджету і контроль за діяльністю Уряду. Правом законодавчої ініціативи в Саборі наділені депутати, парламентські фракції, комітети й Уряд. Президент не уповноважений повертати прийнятий Парламентом закон на повторний розгляд, але він має право звернутися до Конституційного суду щодо конституційності вже чинного закону.

Сабор може строком на один рік делегувати законодавче повноваження Урядові (крім питань регулювання сфер конституційних прав і свобод, організації й діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування). З усіх питань, що належать до його компетенції, Сабор може призначати референдум. Головною формою парламентського контролю є інтерпеляція, за якою 1/10 частина від загальної кількості депутатів може звернутися до Уряду або його окремих членів. Голови слідчих комісій Сабору призначаються зі складу парламентської опозиції.

Палата представників вирішує питання про прийняття нової Конституції і поправки до чинної, приймає закони, затверджує державний бюджет і зміни меж Республіки; призначає референдуми; контролює роботу Уряду та інших органів та осіб, відповідальних перед Парламентом за Конституцією і законами; оголошує амністію.

Палата жупаній має право вносити законопроекти до палати представників, обговорювати і висловлювати думку з будь-яких питань, що є в компетенції палати представників, тощо.

За загальним правилом, обидві палати приймають рішення простою більшістю за умови, що більшість їхніх членів присутні на засідання. Закони, які регулюють національні права, мають прийматися палатою представників більшістю в 2/3 усіх членів палати; закони, які зачіпають закріплені Конституцією права і свободи людини і громадянина, стосуються виборчої системи, організації, компетенції та діяльності місцевого самоврядування та адміністрації, – більшістю всіх членів палати.

Виконавча влада

Виконавча влада представлена Урядом, який фактично призначає Президент і затверджує Парламент. Уряд складається з Прем'єр-міністра, його заступників, міністрів та інших членів. Видає декрети відповідно до Конституції і законів, представляє Парламенту законопроекти і проект Державного бюджету, реалізує закони та інші акти, прийняті Парламентом.

Визначений склад Уряду разом з урядовою програмою має отримати довіру Сабору (процедура інвеститури). Усі члени Уряду складають присягу перед Парламентом.

Уряд відповідальний перед Президентом та перед Парламентом на засадах солідарної й індивідуальної відповідальності. Прем'єр-міністр, заступники та члени його Уряду несуть солідарну відповідальність за рішення, прийняті Урядом, і особисту – за відповідні ділянки роботи.

Глава Уряду. Прем'єр-міністр Хорватії – глава Уряду Хорватії. Офіційна назва: “Толова Уряду Республіки Хорватія”. Після парламентських виборів 2000 р. було сформовано Уряд на чолі із Соціал-демократичною партією Хорватії, який збільшив повноваження Парламенту, Уряду та Прем'єр-міністра. Тим самим Хорватія стала напівпарламентською республікою: Прем'єр-міністр країни справляє більший вплив за її Президента.

Прем'єр-міністр має не пізніше 15 днів після свого призначення просити палату представників про вотум довіри Уряду. Призначення Прем'єр-міністра і членів Уряду вважається прийнятим, коли йому буде висловлена довіра більшістю членів палати представників.

Питання про вотум довіри Прем'єр-міністра, окремим членам Уряду або Уряду в цілому може бути поставлений за пропозицією принаймні 1/10 депутатів палати представників. Голосування про вотум довіри Уряду може також вимагати Прем'єр-міністр. Вотум недовіри виноситься більшістю голосів від загальної кількості членів палати представників. У разі винесення вотуму недовіри Прем'єр-міністру чи Уряду в цілому Прем'єр-міністр подає прохання про відставку Президенту Республіки, який має розпустити Уряд. Вотум недовіри окремому члену Уряду не спричиняє обов'язково його відставку.

Міністерства: економіки; соціальної політики та молоді; регіонального розвитку та фондів ЄС; фінансів; оборони; закордонних справ; внутрішніх

справ; юстиції; державного управління; підприємництва та ремесел; праці та пенсійного забезпечення; мореплавства, транспорту та інфраструктури; сільського господарства; туризму; навколишнього середовища та охорони природи; будівництва та територіального планування; у справах ветеранів; охорони здоров'я; науки, освіти та спорту; культури.

Державні служби: Державна служба з централізованих державних закупівель; Державна служба з реконструкції та допомоги з житлових питань; Державна служба у справах хорватів за кордоном; Адміністрація з управління державним майном; Державне адміністративне управління; Державна геодезична адміністрація; Метеорологічна та гідрологічна служба; Державне відомство інтелектуальної власності; Державна служба з метрології; Статистичне бюро; Державна служба з радіаційної та ядерної безпеки; Національна служба захисту та спасіння.

Судова влада

Вищим судом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний суд. Голова Верховного суду призначається строком на чотири роки і звільняється Сабором за пропозицією Президента. Суддів Верховного і Конституційного суду строком на вісім років призначає Судова рада Республіки, склад якої затверджує Парламент. Судову владу здійснюють також районні й муніципальні суди (як суди загальної юрисдикції). Суддів, спочатку на п'ять років, а потім безстроково, призначає Судова рада Республіки. Діють спеціальні торгові й адміністративні суди.

Спеціалізований орган конституційного контролю – Конституційний суд у складі 11 членів обирається на восьмирічний термін палатою представників за поданням палати жупаній. Конституційний суд обирає голови на чотирічний термін. Конституційний суд здійснює конституційний контроль.

Влада в територіальних одиницях

Влада в територіальних одиницях є децентралізованою. У жупаніях організоване регіональне самоврядування, а в містах і громадах – місцеве. Відповідні функції виконують представницькі та виконавчі органи регіонального і місцевого самоврядування.

Повноваження органів місцевого самоврядування. До цих повноважень належать: благоустрій територій і планування міської забудови; соціальний захист; розвиток культури, фізичної культури та спорту; охорона і покращення навколишнього середовища.

Одиницями місцевого самоуправління відповідно до закону можуть бути община (котар) і місто. Їх територія визначається законом після знайомства з думкою населення певного району.

Організація і компетенція органів одиниць місцевого самоуправління регулюються їх уставом згідно із законом.

Громадяни можуть безпосередньо брати участь в управлінні місцевими справами відповідно до закону й уставу одиниці місцевого самоуправління.

У населеному пункті або окремих частинах населеного пункту громадяни мають право згідно із законом утворювати і формувати місцеве самоуправління. Органи місцевого самоуправління самостійно вирішують місцеві питання відповідно до закону і уставу, а нагляд за законністю їхньої діяльності здійснюють компетентні державні органи.

Для виконання функцій державного управління в котарі або в місті можуть створюватися органи місцевого самоуправління відповідно до закону. Організація і компетенція цих органів регулюється законом. Деякі функції державного управління можуть бути згідно із законом передані в компетенцію органів місцевого самоуправління. Під час виконання вказаних функцій органи місцевого самоуправління підпорядковуються відповідно до закону органам державного управління.

Жупанія є одиницею місцевого управління і самоуправління. Територія жупаній устанавлюється законом таким чином, щоб вона відображала історичні, транспортні та економічні фактори і здатність функціонувати як самоуправляюче утворення в межах Республіки. Організація і компетенція органів жупаній регулюється законом.

Контроль за діяльністю місцевої влади в Хорватії здійснює Омбудсмен – посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян у діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб.

Підготовка кадрів

Провідною інституцією, що здійснює професійне навчання державних службовців у Хорватії, є Національна школа державного управління. Ця Національна школа є державною установою, що займається професійною підготовкою державних службовців і виборних посадових осіб місцевих та регіональних органів влади у співпраці з Національною асоціацією місцевих та регіональних (обласних) органів влади, державних підприємств.

Національна школа державного управління відповідає за планування й оцінку потреб у професійній підготовці, розробці та реалізації навчальних програм для працівників урядових установ, місцевих і регіональних (обласних) органів влади та державних підприємств в організації.

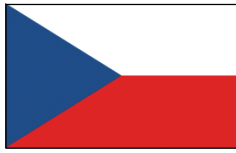
Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: член ООН, ОБСЄ, РЄ та НАТО.

2.28. Чехія

Чехія (Чеська Республіка) розташована в Центральній Європі. Загальна довжина кордону – 1880 км. Країна межує на півночі й заході з Німеччиною (646 км), на північному сході – з Польщею (спільний кордон – 658 км), на півдні – з Австрією (362 км), на південному сході – зі Словаччиною. До складу сучасної Чехії входять історичні області Богемія, Моравія.

Вступ до ЄС – 1 травня 2004 р.

Державний Прапор – прямокутне полотнище, яке складається з двох рівновеликих горизонтальних смуг і трикутника. Верхня смуга має білий колір, що символізує чистоту ідеалів і миролюбність; нижня смуга – червоного кольору, що символізує кров, пролиту патріотами за свободу батьківщини; синій трикутник – символ безхмарного неба та символізує єдність народів, що населяють Чехію.

Державний Герб являє собою з'єднання гербів країв Чеської корони в середньовіччі: Богемії, Моравії, Силезії. Емблема Богемії – два білих лева з двома хвостами. Емблема Моравії – червоно-білий клітчастий орел на синьому полі. Емблема Силезії – чорний орел на золотому тлі.

Столиця – м. Прага (1,2 млн населення).

Великі міста: Брно (378,3 тис. населення), Острава (296,2 тис. населення), Пльзень (170,3 тис. населення), Ліберець (102,8 тис. населення).

Чехія належить до високоурбанізованих країн: у міських поселеннях проживає близько 71% населення.

Населення

Загальна чисельність населення – 10,3 млн жителів. Вікова структура: 0–14 (13,6%); 15–64 (71%); 65 та старше (15,5%). Народжуваність – 8,8%, смертність – 10,7%, природний приріст – 1,9 %.

Економічно активне населення становить 51,5% від загальної чисельності. Специфічною особливістю Чехії серед інших країн є високий рівень зайнятості жінок, які становлять близько 48%.

Щільність населення становить 133 осіб на 1 км².

Етнічний склад: чехи – 90,4%, морави – 3,7%, словаки – 1,9%, поляки – 0,6%, німці – 0,5%, угорці – 0,2%, цигани – 0,3%, євреї, в'єтнамці, українці росіяни та ін.

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя в 2012 р. становив: 78,1 років (чоловіки – 75,1, жінки – 81,12).

Мова

Офіційна мова – чеська (слов'янська мова, належить до групи західнослов'янських мов). Виокремлюють три або чотири діалекти з поділом власне чеського на кілька говірок: власне чеський діалект, який охоплює західну частину Чехії з м. Прага (територія між Південно-Західною Польщею, Німеччиною й Австрією). Цей діалект поділяється на чотири групи говірок: середньочеські (центр – Прага); східночеські; західночеські; південночеські.

Ганацький (моравський) діалект (центр – м. Брно).

Ляський (сілезький) діалект, який поширений у північно-східній частині Чехії уздовж кордону з Польщею.

Деякі вчені виділяють ще й моравсько-словацький діалект, який, за наведеною вище класифікацією, є східною частиною ганацького (моравського) наріччя.

Релігія

До першої половини ХХ ст. у Чехії традиційно переважало християнство (насамперед католицизм). Серед католиків значна кількість греко-католиків, католики візантійського обряду, які об'єднані в греко-католический апостольський екзархат Чехії. Національний склад греко-католиків в основному представлений словаками та русинами.

Наступна за чисельністю група – протестанти. Існують також християнські общини інших конфесій, найпотужніша з яких – Гуситська церква, яка утворилась як самостійна церква після розриву з Римською Католицькою церквою в 1920 р. Чеська Апостольська Церква налічує 7 тис. прихожан. Серед інших протестантських груп слід назвати адвентистів, моравських братів, методистів та баптистів (3 тис. віруючих).

За переписом 2011 р. у Чехії було 23,1 тис. православних. Православна Церква Чеських земель і Словачки є автокефальною та складається з чотирьох епархій (із них дві в Чехії з 78 приходами станом на 2007 р.). Єдиною традиційною для Чехії релігією, кількість послідовників якої зростає, є православ'я.

Площа території

Площа території Чехії становить 78,9 тис. км², у тому числі 77,3 тис. км² сухої поверхні та 1,6 тис. км² водної. Площа сільськогосподарських угідь становить 4,2 млн га, ріллі – 3,2 млн га.

Географічне положення

Чехія – країна височин і середньовисотних гір. На заході розташована Чеська височина, на південному заході – Шумава, на південному заході – Рудні гори (Крушне-Гори). Чеський ландшафт вельми різноманітний. Західна частина (Богемія) лежить у басейнах р. Ельби (Лаби) і Влтави (Молдау), оточених в основному низькими горами (Судети та їхня частина – Крконоше), де міститься найвища точка країни – гора Снежка заввишки 1602 м. Моравія також досить горбиста і в основному розташована в басейні р. Морава (Марх), а також містить витік річки Одер (Одра).

Велика частина території Чехії розташована в межах Чеського масиву, по околицях якого – середньовисокі хребти Шумава, Чеський ліс, Рудні гори (Крушне-Гори), Крконоше. Горби і низькогір'я переважають і в межах Моравії (Моравський Красі, що має численні печери, західні відгалуження Карпат та ін.). Центральні райони Чехії розташовані на Чесько-Моравській височині. На схилах гір ростуть змішані й хвойні ліси.

Клімат

Клімат помірний, перехідний від морського до континентального, з теплим літом і холодною, похмурою і вологою зимою. З відчутною різницею температур між сезонами: узимку нерідко 20-градусні морози, а влітку – 30-градусна спека. Середня Богемія і Прага розташовані в перехідній зоні, де клімат змінюється від морського до континентального.

Середні температури січня – від -1°C до -4°C на рівнинах, до -7°C у горах, липня – від +18°C до +21°C. Гори, що оточують Чехію по всьому периметру, не дають можливості проникненню вітрів.

Середньорічна температура повітря коливається від $-0,4^{\circ}\text{C}$ на горі Снежка до -10°C у Північній Моравії. Середня річна температура повітря у Празі в 1961–1990 рр. $+7,9^{\circ}\text{C}$, а в 1981–2010 рр. $+8,4^{\circ}\text{C}$.

Найтепліші місяці Чехії – липень та серпень з температурою повітря $+17^{\circ}\text{C}$ – $+18^{\circ}\text{C}$ у Празі та $+18^{\circ}\text{C}$ – $+19^{\circ}\text{C}$ у Брно. Найхолодніший місяць – січень з температурою від -1°C до -3°C у Празі, Брно та Оставі.

Відносна вологість повітря: у Брно – 75%, Празі – 77 %, в Оставі – 78,5%.

Економіка

Чехія – індустріально-аграрна країна, яка має обмежену паливно-енергетичну і мінерально-сировинну базу.

Валовий внутрішній продукт становить 198,4 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 18,9 тис. дол. США.

Прямі закордонні інвестиції – 1,9 млрд дол. США.

Промисловість. Частка переробної промисловості становить 83%, у тому числі частка харчової промисловості – 15,3%; виробництво металів і металопродукції – 14,2%; вироблення і розподіл електроенергії, газу і води – 13,8%; транспортне машинобудування – 9,9%; виробництво машин і обладнання для подальшого виробництва – 7,5%.

Велика частина підприємств обробної промисловості була приватизована до 1996 р. (майже 5400 підприємств, що становили 85% державної власності). У 2001 р. частка приватного сектору у виробництві ВВП досягла 75%, у 2012 р. – 76%. Передбачалося, що приватизація викличе важливі структурні зміни в чеській промисловості, зокрема в тих її галузях, які привабливі для іноземних інвестицій, а саме: автомобільна, хімічна, скляна і виробництво будівельних конструкцій.

Однією з провідних галузей є машинобудівництво (із використанням до 75% власних енергоресурсів), виробництво автобусів (фірма “Karosa”), автомобілів “Шкода”, локомотивів. Центри чорної металургії: Острава (найпотужніший), Пльзень, Кошице, Клапно.

Відомі такі підприємства: підприємства харчової промисловості (партнери Danone і Nestle), підприємства побутової хімії та миючих засобів (партнери Henkel і Procter & Gamble), підприємства електротехнічної промисловості (партнери Bosch і Moulinex). Чеське скло виробляють у таких містах, як Карлови Вари, Прага, Новий Бор, Железний Брод (77% продукції йде на експорт).

Сільське господарство. Чехія має розвинену галузь сільського господарства з високим рівнем автоматизації і механізації, повністю забезпечує основні потреби країни в продуктах землеробства і тваринництва та експорт продуктів у країни Європейського Союзу (37%), Словаччину (23%) та Росію (14%). У Чехії традиційно розвинено: м'ясне і молочне тваринництво (свинарство і птицеводство); рослинництво (хміль, пшениця, цукровий буряк, картопля, фрукти); рибальство, виноробство, пивоваріння.

У 2012 р. із вироблених у Чехії 19,8 млн гекалітрів пива 16,1 млн гекалітрів було реалізовано в межах країни і 3,7 млн гекалітрів було експортовано. Більше всього пива виробила пивна компанія Plzetskэ Prazdroj, на другому місці Pivovary Staropramen, далі по зменшенню: Heineken IR, Budmјovickэ Budvar та PMS Ршегов.

Рослинництво. Зернові культури – пшениця, ячмінь, жито та овес. Зерно використовується для виробництва випічки, найпопулярнішими з яких є хліб, рулети та солодке печиво.

У Чехії вирощують прості та винні сорти винограду. Площі вирощування столового винограду включають 5414 га.

Тваринництво. Розводять головним чином свиней та корів. Традиційно чеські фермери вирощують домашню птицю – курей, гусей, індиків та качок.

Транспорт: залізничний, автомобільний, річковий, повітряний.

Усього в країні 46 великих аеропортів (шість – міжнародних). Головний міжнародний аеропорт в Чехії – Рузине.

У країні експлуатується 130,6 тис. км автодоріг. Основна автомагістраль D1 (Прага – Брно).

Залізничні шляхи становлять 9,5 тис. км., водні шляхи – 664 км.

Незважаючи на те, що Чехія не має свого виходу до моря, її суднохідні річки впадають зразу в три моря: Балтійське, Північне та Чорне.

Енергетика. У Чехії існує шість ядерних реакторів, які генерують близько однієї третини електроенергії. Перший комерційний атомний реактор було запущено в 1985 р.

У 2012 р. Чехія виробляла 87,6 млрд кВт-г, з яких 46,8 млрд кВт-г (53,4%) вироблялося шляхом спалювання вугілля, 30,3 млрд кВт-ч (34,5%) завдяки ядерної енергетики, з них – 17 млрд кВт-г пішло на експорт. З 2000 р. установлена електрична потужність із відновлюваних джерел продовжувала стрімко зростати, і в середині 2013 р. вартість її субсидювання зросла до 44 млрд крон (1,7 млрд євро) на рік. Споживання електроенергії на душу населення становить близько 5400 кВт-г/рік. Більше 80% газу країни поступає з Росії.

Проект національної енергетичної політики до 2060 р. передбачає значне збільшення виробництва ядерної енергетики до 13,9 ГВт або до 18,9 ГВт у зв'язку з масовим переходом на електромобілі. У такому разі частка атомної енергетики становитиме близько 60% всієї електроенергії країни.

Імпорт (нафта, природний газ, хімікалії і напівфабрикати для чеської промисловості) становить 40,6 млрд дол. США (у тому числі: Німеччина – 34,4%; Словаччина – 7,2%; Австрія – 5,9%; Росія – 5,5%; Італія – 5,2%; Франція – 4,4%). Машинобудівне і транспортне обладнання: сировина, паливо і хімічні речовини 139,4 млрд дол. США (відповідно 46%; 15%; 10%), з них Німеччина – 30%, Словаччина – 6%, Польща – 6%, Росія – 6%, Китай – 5% та ін.

Експорт (будівельні матеріали, ліс і металовироби, транспортне обладнання, медичне обладнання, текстильні вироби, меблі, швейні вироби і взуття) становить 37,2 млрд дол. США (у тому числі: Великобританія – 3,4%; Франція – 2,5%).

Крім того, це: ліцензії та будівництво за кордоном промислових об'єктів на їх основі, а також виробництво: у Росії – легкових автомобілів за ліцензією фірми “Шкода”; Казахстані – вибухових речовин для промислових і гірничих робіт, Грузії – фармацевтичних препаратів; Україні – трамваїв і тролейбусів; Китаї – турбін для гідро- і теплоелектростанцій.

Конституція

Основний Закон Чеської Республіки, прийнятий Чеською національною радою 16 грудня 1992 р., набув чинності з 1 січня 1993 р. Для прийняття змін і доповнень до Конституції необхідна згода 3/5 депутатів і 3/5 присутніх сенаторів.

Адміністративно-територіальний поділ

Згідно з адміністративно-територіальним поділом Чехія складається із 14 країв (областей), а саме: Карловарський, Пльзенський, Устецький, Південночеський, Середньочеський, Ліберецький, Їглавський (Височине), Пардубецький, Південноморавський, Градець-Краловецький, Оломоуцький, Злінський, Моравсько-Сілезький і столичного м. Праги. Краї поділяються на 76 районів (72 округи і чотири міста), у які входять 6242 населених пункти.

На чолі країв – гетьмани, яких обирають на сесіях представницьких органів країв. Нижня ланка – населені пункти. Старости сіл та мери міст обираються на муніципальних виборах строком на чотири роки.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Чехія – унітарна держава. За змістом правління – конституційна. За найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентсько-президентська. За формою правління – республіка.

Глава держави

У порядку, передбаченому Конституцією, очолює державу Президент, який обирається Парламентом на термін п'ять років. Президентом може стати особа, яку підтримало більшість у кожній із палат Парламенту. Висувати кандидата на посаду Президента мають право не менше ніж 10 депутатів або 10 сенаторів. Одна й та сама особа не може бути обрана Президентом на два строки поспіль. Президент виконує здебільшого представницькі функції. Згідно з Конституцією Президент Чехії має значні повноваження, приймає рішення одноосібно. Зокрема, він призначає раду Центрального банку, а це означає, що у разі конфлікту з Урядом Центробанк може проводити політику, яка не узгоджується з діями міністра фінансів.

Президент наділений правом розпуску нижньої палати Парламенту, брати участь у засіданні обох палат, призначати суддів Конституційного суду, його Голову та заступників Голови, призначати Голову та заступників Голови Верховного суду з-поміж його суддів, а також суддів усіх судів; наділений правом вето на закони, прийняті нижньою палатою Парламенту, крім конституційних законів. Також Президент представляє державу в зовнішніх відносинах та є верховним командувачем її збройних сил.

Відповідальності за виконання своїх повноважень Президент не несе, його не можна затримати, піддати кримінальному переслідуванню або пере-

слідувати за провину чи адміністративне правопорушення. Президент може бути усунутий із поста за державну зраду на підставі обвинувального акта сенату і за рішенням, прийнятим Конституційним судом.

Карне переслідування за злочини, здійснені в період перебування на посаді Президента, виключається назавжди.

У випадках, коли посада Президента Республіки стає вакантною, а новий Президент Республіки ще не обраний або не склав присягу, а також, коли Президент Республіки не може виконувати свої функції із серйозних причин, що підтверджується постановою палати депутатів і сенату, повноваження Президента здійснює Голова Уряду.

Законодавча влада

Парламент є найвищим представницьким і законодавчим органом влади, до компетенції якого належить прийняття законів, обговорення основних питань внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження бюджету держави, обрання і відкликання Голови Парламенту, обрання Президента, затвердження Голови Уряду, Голови та членів Конституційного суду, Голови Верховного суду тощо.

Парламент має дві палати.

Сенат виник у 1996 р. На засадах мажоритарної виборчої системи обирається 81 член сенату строком на шість років. У нинішньому сенаті – 36 сенаторів у фракції ГДП, 29 – у фракції ЧСДП, шість – у фракції “Топ 09 і Старости”, а також 10 позафракційних сенаторів (три сенатори обрані від КПЧМ та сім – від ХДУ-ЧНП)) і палати депутатів.

Вибори відбуваються кожні два роки, коли обирається третина нового складу. До сенату може бути обраний кожний громадянин Чеської Республіки, який має право голосу та досяг 40-річного віку.

Сенат створений на противагу палаті депутатів, як елемент наступництва Парламенту на випадок, якщо палата депутатів буде розпущена.

Особливістю законодавчого процесу є те, що за умов, коли палату депутатів розпущено, сенат приймає законодавчі акти щодо невідкладних питань, які в іншому разі потребують прийняття закону. Пропонувати такі законодавчі акти сенату може тільки Уряд. Законодавчий акт сенату має бути схвалений палатою депутатів на її першій же сесії, без чого він надалі втрачає чинність.

Сенат не має права приймати рішення щодо державного бюджету Чеської Республіки.

Палата депутатів Парламенту Чеської Республіки – нижня палата Парламенту Чехії. Складається з 200 депутатів, які обираються на чотирирічний термін на виборах. Виборча система базується на принципах пропорційного представництва. На підставі результатів цих виборів формується Уряд Чеської Республіки. До палати депутатів може бути обраний кожен громадянин Чеської Республіки, який має право обирати та досяг 21-річного віку.

Палата депутатів є головною ланкою законодавчого процесу Чеської Республіки: усі законопроекти відповідно до ст. 41 Конституції вносяться до па-

лати депутатів і передаються до сенату тільки після схвалення палатою депутатів.

Право обирати до палати депутатів та сенату має кожний громадянин, який досяг 18-річного віку.

Важливі повноваження палати депутатів: розглядає та схвалює закони, депутат або група депутатів мають право вносити проекти законів, виносити рішення про форму державного бюджету, має право висловити недовіру Уряду, на спільному зібранні із сенаторами депутати обирають Президента Республіки.

Одним із багатьох неформалізованих досягнень конституційного процесу в Чехії стало абсолютне неприйняття системи голосування депутатським мандатом неprisутньої в залі особи. У політичних баталіях часто доходить до компромісів “неголосування”: якщо хтось із депутатів нездужає або перебуває у відраджєнні, один із його політичних опонентів утримується від голосування, аби не порушувати паритету сил. На рівні таких джєнтльменських угод сформовані навіть постійні пари політичних противників. Цей факт свідчить про наявність високої політичної культури в єеському суспільстві.

Щє одним механізмом запобігання урядово-парламентських криз і забезпечення ефективного функціонування системи влади є використання в політико-правовій практиці Чехії принципу “конструктивного вотуму недовіри”. Застосування цього принципу обмежує позиції Парламенту щодо відправки Кабміну у відставку і передбачає одночасність процедури висловлювання вотуму недовіри Уряду з висуненням кандидатури Прем’єр-міністра. За цих умов опозиція вимушена обирати один із сценаріїв: або дострокові вибори, або гарантоване обрання запропонованої кандидатури Прем’єр-міністра. Опозиційні сили за ситуації недостатньо високого рівня популярності, який гарантував би їм переконливу перемогу, та браку коаліційного потенціалу вимушені шукати компромісні рішення, що уможлиблює стабілізацію політичної ситуації й забезпечує дієздатність системи влади в країні.

Виконавча влада

Виконавча влада належить Уряду, яку очолює з 9 січня 2007 р. Прем’єр-міністр. Уряд складається з Голови Уряду (Прем’єр-міністра), заступників Голови Уряду та міністрів. Рада міністрів відповідальна перед палатою депутатів. Президент призначає Прем’єр-міністра, а за рекомендацією останнього – й інших членів Уряду. Не пізніше ніж через 30 днів після свого призначення Уряд має представити себе перед палатою депутатів і просити про висловлення довіри.

Уряд є найвищим органом виконавчої влади і звітує про свою діяльність перед палатою депутатів. Складовими частинами виконавчої влади є також міністерства та інші органи адміністративного управління. Їхню правомочність можна обмежити лише законом.

Діяльність Уряду головним чином залежить від програмної декларації Уряду, з яким Голова Уряду виступає перед палатою депутатів. Якщо палата програму схвалить, а її члєни в голосуванні висловлять довіру Уряду, то Уряд може починати працювати та виконувати свої функції.

Міністерства: транспорту; фінансів; культури; оборони; праці та соціальних справ; регіонального розвитку; промисловості і торгівлі; юстиції; освіти, молоді та спорту; внутрішніх справ; закордонних справ; охорони здоров'я; сільського господарства; охорони навколишнього середовища.

Судова влада

Систему судів загальної юрисдикції представляє Верховний суд (вища інстанція), членів якого призначає Президент на невизначений строк. Головним у другій ланці судів є Вищий адміністративний суд, який вирішує суперечності між державними органами, а також питання проходження державної служби, діяльності політичних партій тощо. Діють також відповідні обласні й районні суди загальної та адміністративної юрисдикції. Голова Вищого адміністративного суду та його заступник призначаються Президентом за погодження сенату на 10 років.

Судова система: Конституційний суд; Верховний суд (м. Брно); вищі суди (у м. Прага та м. Оломоуц); обласні суди (для м. Прага – міський суд); районні суди (у м. Прага – суди міських районів).

Система судів складається з Верховного суду, Верховного адміністративного суду, вищих, обласних і районних судів. Верховний суд є вищим судовим органом у справах загальної юрисдикції. Судді призначаються Президентом Республіки пожиттєво і приступають до виконання своїх обов'язків після принесення присяги.

Для судового захисту конституційності створено Конституційний суд, який складається з 15 судей, призначених Президентом Республіки за згодою сенату строком на 10 років. Судді Конституційного суду володіють імунітетом від кримінального переслідування, який може бути скасований лише сенатом.

Влада в територіальних одиницях

Влада в територіальних одиницях є децентралізованою. На рівні області діють ради і начальники областей, які обираються населенням на чотири роки. У муніципалітетах управління здійснюють виборні представницькі органи – муніципальні ради, їхні виконавчі комітети і мери (обираються радами з-поміж їхніх радників строком на чотири роки).

Муніципалітети – повноправні юридичні суб'єкти; держава не має права втручатися в самоврядування, за винятком зумовлених законом випадків. Міста і селища розпоряджаються власним майном, у них є бюджет, відокремлений від державного. Самоврядування в них здійснюється за допомогою муніципального Парламенту, який обирається кожні чотири роки місцевим населенням (умовою права голосу є постійне місце проживання в певному населеному пункті). Представництво цього населеного пункту потім вибирає зі своїх лав виконавчі органи – муніципальну раду і старосту. Чисельність жителів у 80% населених пунктів не перевищує 1 тис. осіб; кількість міст – 375 одиниць.

Відповідно до положення ст. 99 Конституції основною територіальною самоврядною одиницею Чеської Республіки є община, а територіальною самоврядною одиницею більш високого рівня – край. Територіальні самоврядні

одиниці вважаються територіальними об'єднаннями громадян, які мають право на самоврядування (ст. 100). Держава має право втручатися у діяльність територіальних самоврядних одиниць лише з метою охорони закону і тільки в установленому законом порядку.

Територіального устрою Чехії присвячена глава 7 Конституції, у якій зазначається, що Чеська Республіка поділяється на громади, які є основними територіальними самоврядними одиницями. Територіальними самоврядними одиницями більш високого рівня є області. Територіальні самоврядні одиниці є територіальними об'єднаннями громадян, які мають право на самоврядування. Громада завжди є складовою частиною територіальної самоврядної одиниці вищого рівня.

Створення або ліквідація територіальної самоврядної одиниці вищого рівня здійснюється тільки конституційним законом. Громада самостійно управляється своїм представництвом. Територіальна самоврядна одиниця більш високого рівня також самостійно управляється своїм представництвом. Територіальні самоврядні одиниці є публічно-правовими корпораціями, які можуть мати власне майно і господарювати на основі власного бюджету.

Держава може втручатися в діяльність територіальних самоврядних одиниць лише тоді, коли це необхідно з метою охорони закону, і тільки в порядку, установленому законом.

Підготовка кадрів

За систему професійного навчання державних службовців у Чехії відповідальним є Інститут державного управління, заснований Міністерством внутрішніх справ Чеської Республіки. Завдання Інституту – навчання посадових осіб місцевих органів влади.

Щороку Інститут розробляє і вживає більше 500 освітніх заходів для майже 9 тис. урядовців. Навчання проводиться за акредитованими освітніми програмами. Підготовка посадових осіб заснована на принципі піраміди: система безперервної освіти була розроблена для сприяння професійному розвитку чиновників і їх кар'єрного зростання з моменту вступу на державну службу і до часу переведення на керівну посаду.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: член ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ, СОТ, МВФ, СБ, МБРІР, ЄБРІР, ОЕСР.

2.29. Швеція

Швеція (Королівство Швеція) розташована в Північній Європі, у східній частині Скандинавського півострова (між Скандинавськими горами та Балтійським морем). Межує на заході з Норвегією (1619 км) і на північному сході – з Фінляндією (586 км), на півдні по морю – з Данією. Довжина сухопутних кордонів – 2205 км. Довжина берегової лінії – 3218 км.

Вступ до ЄС – 1 січня 1995 р.

Державний Прапор являє собою прямокутне полотнище синього кольору із скандинавським хрестом жовтого кольору. Точна дата появи шведського прапора невідома, проте найбільш ранні зображення жовтого хреста на синьому тлі датуються XVI ст.

Державний Герб. Швеція має два національні герби – Великий і Малий.

Малий Герб, який використовують частіше, являє собою синій щит з трьома золотими коронами, дві вгорі, одна внизу. Зверху щит увінчує корона, іноді щит облямовує золотий ланцюг Ордена Серафима.

Великий Герб – це герб монарха, який використовують в особливих випадках Уряд і Риксдаг. У центрі міститься герб нинішньої королівської династії.

Столиця – м. Стокгольм (885,6 тис. населення).

Великі міста: Гетеборг (528 тис. населення), Мальме (309,1 тис. населення), Уппсала (200 тис. населення).

Населення

Чисельність населення становить 9,1 млн жителів.

Крім шведів, у Швеції проживає понад 17 тис. саамів, понад 50 тис. корінних фінів, а також понад 450 тис. етнічних фінів, що іммігрували в країну протягом XX ст., а також їхніх нащадків.

Щільність населення – 194 осіб на 1 км².

Майже 90% населення Швеції проживає в комунах, які нараховують не більше 2 тис. жителів. Стокгольм, Гетеборг і Мальме – найбільш густозаселені території країни. Понад 85% населення проживає на півдні країни.

Середня тривалість життя

Середній показник тривалості життя в 2012 р. становив: 81,8 року (чоловіки – 79,9, жінки – 83,6).

Мова

Офіційною мовою де-факто є шведська, яка належить до групи німецьких мов, споріднена з норвезькою та данською мовами, від яких незначною мірою відрізняється граматично і лексично. З данською мовою є великі розбіжності у фонетиці, що перешкоджає вільному взаєморозумінню. У країні, однак, відсутня офіційна мова – оскільки шведська займає домінуюче становище, то ніколи не порушувалося питання про надання їй статусу офіційної.

Мовами національних меншин визнані: саамська, меянкіелі, фінська, циганська та ідиш. Перші три з них можуть використовуватися в державних і муніципальних установах, судах, дитячих садках та будинках для людей похилого віку.

Релігія

Більшість віруючих (79% з усіх віруючих) належить до Церкви Швеції – лютеранської церкви, відокремленої від держави в 2000 р. Також у Швеції є католики, православні й баптисти. Унаслідок імміграції в країні з'явилися пред-

ставники ісламу. Християнство прийшло на територію Швеції в X ст. завдяки просвітницькій діяльності святителя Ансгарія, який охрестив перших шведів.

Площа території

Загальна площа – 449,9 тис. км². Площа сільськогосподарських угідь становить 3 млн га, ріллі – 2,6 млн га.

Географічне положення

Швеція – країна невисоких гір і горбистих рівнин. На північному заході розташовані гори з найвищою вершиною Швеції – г. Кебнекайсе. На сході простягнулося Нормандське плато, що займає майже половину території країни. Плато пересікають повноводні річки, які впадають у Ботнічну затоку. Руслу річок проходять лініями тектонічних розломів, утворюючи довгі вузькі озера і високі водоспади. Половину шведської території вкривають тайгові ліси.

Швеція є п'ятою за розміром країною в Європі. Площа суходолу становить 411 тис. км². Географічне положення Швеції позитивно впливає та сприяє розвитку екскурсійному, гірськолижному та інших видів туризму.

Країна виходить до Балтійського моря. Вихід держави до моря формує комплекс додаткових туристичних ресурсів, які можна використовувати в національному туристичному виробництві (морські ландшафти). При цьому протяжна берегова лінія з великою кількістю бухт і заток надає країні перспективи для розвитку водного туризму. Вихід території країни до Балтійського моря – найважливіша ознака її економіко-географічного положення. Міжконтинентальним морським шляхом країна з'єднана з усіма країнами Балтії, що є основою її економічного та туристичного розвитку.

Варто зазначити, що територія Швеції є витягнута з півночі на південь, тобто має меридіальне спрямування. Північна Швеція, яка займає 2/3 площі й частково розташована за Північним полярним колом, має суворі кліматичні умови.

Рельєф

У рельєфі півночі та заходу країни переважають гори і плоскогір'я, на півдні – горбисті рівнини.

Найвища точка – г. Кебнекайсе (2111 м).

Уздовж кордону з Норвегією простягаються Скандинавські гори, між ними і Ботнічною затокою – плоскогір'я Норланд, південніше – Середньошведська низовина і височина Смоланд. На крайньому півдні – рівнини півострова Сконе.

Економіка

Швеція – високорозвинена індустріальна країна з інтенсивним сільським господарством.

Валовий внутрішній продукт становить 558,9 млрд дол. США. ВВП на душу населення – 52,3 тис. дол. США.

Провідні галузі промисловості: гірнична, чорна та кольорова металургія, машинобудівна, хімічна, легка і харчова, цементна, деревообробна та паперова промисловість.

Транспорт

Розвинені всі види транспорту (автомобільний, залізничний, паромний, морський, трубопровідний); основні внутрішні перевезення здійснюються автодорогами і залізницями.

Найважливіші морські порти: Гетеборг, Стокгольм, Лулео, Гельсінборг, Мальме і Норрчепінг.

Головні галузі *сільського господарства* Швеції – тваринництво і виробництво кормів. Майже 3/4 оброблюваних площ країни зайняті кормовими культурами, 2-ге місце в землеробстві посідає вирощування зернових культур.

Розвинене *лісове господарство і лісопереробна промисловість*. Деревина використовується для виробництва целюлози, паперу, волокнистих плит і хімічних продуктів, також слугує паливом і будівельним матеріалом.

Металургія – одна з головних галузей промисловості Швеції, що сконцентрована переважно в Бергсласені. Найбільший металургійний завод розміщений у Домнарветі.

Машинобудування – найдавніша та найрозвиненіша галузь промисловості в Скандинавії. У Швеції на неї припадає близько 45% надходжень від експорту. Виробляють станки, точні вимірвальні прилади, обладнання для електростанцій, підшипники, радіолокаційне обладнання, автомобілі, техніку для стільникового зв'язку, реактивні винишувачі тощо. Більшість підприємств цієї галузі розташовані на рівнинах між Стокгольмом і Гетеборгом – здебільшого навколо озера Меларен і в долині р. Гета-Ельв. Великий центр машинобудування є також на південному заході Сконе. Розвинене автомобілебудування (головні виробники – компанії “Вольво” і “Сааб”). Понад 4/5 легкових і вантажних автомашин Швеції та автобусів йде на експорт (1/3 з них – до США).

Паперова галузь сконцентрована в основному в Середній і Південній Швеції, у межах досяжності порту Гетеборг і національного ринкового центра Стокгольма з його поліграфічною промисловістю. У Норрчепінгу та Хальсте містяться великі виробництва з випуску газетного паперу.

У структурі *паливно-енергетичного балансу* переважає нафта і нафто-продукти (близько 50%), решта – вугілля, торф, гідро- та атомна електроенергія. Близько 1/3 енергетичних потреб Швеції задовольняється за рахунок імпорту (головний енергоносіє – нафта, далі йдуть вугілля і природний газ). Основні місцеві джерела енергії – ядерне паливо, гідроресурси, деревина.

Імпорт: машини та транспортне обладнання (41%), різні споживчі товари (14%), хімічні продукти (12%) і енергоносії (6%, переважно нафта) – 86,7 млрд дол. США (головним чином Німеччина – 19,2%; Великобританія – 10,2%; Норвегія – 7,6%; Данія – 6,5%; Франція – 6,3%).

Експорт: літаки, транспортні засоби, дрилі, підшипники, електроніка, нафтохімікати, текстиль, декоративне скло, папір, залізо, сталь, вироби з дерева. Обсяг експорту – 100 млрд дол. США (у тому числі: Німеччина – 11,3%; Великобританія – 9,3%; Норвегія – 8,8%; США – 8,8%; Данія – 6%).

Конституція

Основний Закон Швеції складається з чотирьох нормативних актів: Акт про престолонаслідування, схвалений Риксдагом 26 вересня 1810 р.); Акт про свободу друку, схвалений у 1949 р.; Акт про форму правління, схвалений у 1974 р.; Акт про свободу вираження поглядів, схвалений у 1991 р.; Акт про Риксдаг 1947 р. займає проміжне положення між Основним Законом і звичайним статутним правом. Акт про форму правління є найважливішим конституційним документом, що вступив у силу 1 січня 1975 р., змінивши Акт про форму правління від 1809 р.

Зміни й доповнення до Конституції приймаються Парламентом у два етапи. Після прийняття першого рішення друге має бути прийняте Парламентом нового скликання, але не раніше ніж через 10 місяців після внесення законопроекту про зміни до Парламенту. Проект для остаточного затвердження на вимогу депутатів може бути винесений на референдум.

Адміністративний поділ

Адміністративно-територіальні одиниці Швеції об'єднані в три регіони (краї). Нині в Швеції нараховується 21 провінція, а саме: Блекінге, Даларна, Аотланд, Євлеборг, Галланд, Ємтланд, Єнчепінг, Кальмар, Крунуберг, Норрботтен, Сконе, Стокгольм, Седерманланд, Уппсала, Верmland, Вестерботтен, Вестернорланд, Вестманланд, Вестра-Йоталанд, Еребро, Естерйотланд.

Державний устрій

За державно-територіальним устроєм Швеція – унітарна держава, за змістом правління – конституційна, за найбільш впливовим суб'єктом державної влади – парламентська, за формою правління – монархія.

Державний устрій Королівства Швеція визначається Конституцією та іншими основними законами, такими як закон про форму державного правління, положення про Риксдаг, закон про престолонаслідування і закон про свободу друку. Швеція має конституційну монархію. Шведська модель правління є популярною і має давні традиції.

Глава держави

Глава держави Королівство Швеція – монарх (король Швеції). Порядок престолонаступництва встановлено в Акті про успадкування престолу, ухваленому в 1810 р. Згідно зі ст. 1 Акта старші за віком діти монарха та їхні старші за віком нащадки незалежно від статі мають переважне право на успадкування престолу.

Король є лише номінальним главою держави і не визнається очільником виконавчої влади, не призначає склад Уряду чи Прем'єр-міністра, не може відправити їх у відставку, не призначає суддів та представників шведської держави за кордоном, не володіє правом помилування. Король лише очолює спеціальний орган контролю за зовнішньополітичною діяльністю Уряду, до якого входять видатні діячі депутатських груп (парламентських фракцій) Риксдагу, а тому цей орган є формою парламентського контролю за діяльністю Уряду у сфері міжнародних відносин. Король щорічно в жовтні відкриває сесії Рикс-

дагу. Він головує на спеціальних засіданнях Кабінету Міністрів при його зміні, а також під час так званих інформаційних засідань Кабінету, де члени Уряду інформують його про поточні події в країні. Хоча король і має найвище військове звання, проте Збройні сили Швеції підпорядковані тільки Урядові Швеції. Як голова держави він приймає вірчі грамоти від іноземних послів і підписує вірчі грамоти шведських послів.

Згідно з новою Конституцією повноваження короля мають в основному представницький і церемоніальний характер. На прохання Уряду король приймає глав інших держав і виїжджає з державними візитами в інші країни. Як правило, під час цих візитів короля супроводжують один або два члени Уряду, які обговорюють питання політики, економіки та культури з представниками Уряду приймаючої країни. Король володіє недоторканністю, тобто не може бути притягнутий до відповідальності за свої вчинки згідно з кримінальним правом, однак йому може бути пред'явлений позов у суді відповідно до цивільного законодавства. Король зобов'язаний подавати декларацію про свої особисті доходи та майно і сплачувати податки, як і всі громадяни Швеції. Щороку Риксдаг вирішує, яка сума буде виділена королю для виконання його обов'язків. Члени королівської сім'ї мають право голосу, але за усталеною традицією утримуються від голосування на виборах.

Одним з офіційних обов'язків короля є відкриття щорічної сесії Риксдагу у вересні. Король не бере участі в роботі Уряду, але може головувати на його засіданнях. Король не підписує жодних постанов.

Законодавча влада

Швеція має парламентську монархію. У країні існує однопалатний Парламент – Риксдаг, який з 1971 р. складається з 349 депутатів. Депутати Риксдагу обираються на три роки шляхом прямого голосування за принципом пропорційного представництва на основі загального виборчого права, яке мають усі громадяни з 18 років. Будь-який шведський громадянин, якому виповнилося 18 років, може бути обраний до Риксдагу.

Право законодавчої ініціативи Уряду належить і членам Парламенту. Поданий для розгляду законопроект виноситься на засідання Риксдагу, де спочатку оголошується його назва і прізвище його автора. Після цього законопроект надсилається у відповідну комісію. Комісія, вивчивши законопроект, про результати доповідає на пленарному засіданні Риксдагу, який вправі відхилити законопроект або внести до нього поправки. Після доповіді комісії законопроект або приймається до розгляду, або знову передається в комісію. Якщо законопроект прийнятий до розгляду, починаються дебати, потім проводиться голосування.

Виборча система забезпечує розподіл місць між партіями відповідно до поданих за них голосів по всій країні. Пропорційність розподілу досягається не стільки в окремому виборчому окрузі, скільки в усій країні, яка розглядається як єдиний виборчий округ. Отже, крім 310 місць, визначених за виборчими округами, ще 39 місць розподіляють за загальними результатами виборів по

країні. Однак ці “загальні” 39 місць також заповнюють кандидати від партій відповідно до їхніх виборчих списків. У цьому правилі загальнонаціональної пропорційності є один виняток: правило квоти, мета якого – не допустити членства в Риксдазі представників занадто маленьких партій. Отже, щоб здобути право на представництво в Риксдазі, партія має набрати не менше 4% голосів у загальнонаціональному масштабі. Водночас партія, яка набрала 12% голосів у будь-якому виборчому окрузі, отримує визначену кількість місць, закріплених за цим округом, навіть якщо її результати голосування на загальнонаціональному рівні будуть меншими за необхідні 4%.

На строк своїх повноважень Риксдаг обирає зі свого складу тальмана (спікера), а також його заступників. Спікер виконує деякі функції, які в інших країнах, зазвичай, властиві главі держави, зокрема вносить пропозиції щодо кандидатури Прем’єр-міністра, приймає відставку Уряду, проводить консультації щодо призначення нового Уряду.

Для розгляду і підготовки питань, пов’язаних із законодавчою діяльністю, депутати працюють у складі 15 постійних комітетів за різними напрямками: з питань Конституції (виконує функції, властиві Конституційному суду), у цивільних справах, з питань культури, оборони, освіти, охорони навколишнього середовища; з питань сільського господарства, фінансів, у закордонних справах тощо. Також можуть бути утворені тимчасові комісії.

Перед Риксдагом за свою роботу безпосередньо відповідає Уряд. Для ініціювання голосування щодо вотуму довіри Урядові потрібно щонайменше 35 голосів, а для його відставки достатньо простої більшості.

До числа найбільш важливих функцій Парламенту належить визначення фінансової політики держави. За Риксдагом закріплено широкі права у сфері оподаткування, він розглядає і приймає бюджет, вирішує питання щодо позик і розпорядження державною власністю. Парламент має право оголошувати війну і укладати мир. Під його контролем перебувають діяльність Уряду, адміністративний, судовий апарати, органи місцевого самоврядування. Парламентський контроль здійснюється шляхом інтерпеляції, обговорення на сесіях Уряду повідомлень про основні напрями його внутрішньої і зовнішньої політики. Роботу Уряду контролює Конституційна комісія Парламенту. Виявивши порушення законів із боку будь-якого міністра, Комісія вправі звернутися до Риксдагу з проханням порушити переслідування.

У Швеції також існує окремий Саамський Парламент, створений у 1993 р. як представницький орган саамів, що відповідає за культурний і частково економічний розвиток саамського населення. Саамський Парламент нараховує 31 депутата, є також державним органом управління.

Виконавча влада представлена Урядом, який підзвітний Риксдагу. Формується він на основі партій, що перемогли на парламентських виборах. Повноваження на формування Уряду і призначення міністрів отримує Прем’єр-міністр, який обирається Парламентом після парламентських виборів. Міністерства виконують функції загального керівництва. Практичну ж роботу виконують

профільні урядові агентства, які також входять до складу Уряду Швеції. За чисельністю персоналу та обсягами фінансування агенції і служби, як правило, значно переважають міністерства, яким вони підпорядковані. Кожне міністерство очолює міністр.

Державні установи утворюють єдину, інтегровану державну владу, що містить у собі Секретаріат Прем'єр-міністра, урядові міністерства та Управління з адміністративних питань.

Міністерства: культури; оборони; освіти і науки; зайнятості; підприємництва, енергетики та зв'язку; сільського господарства; навколишнього середовища та енергетики; фінансів; закордонних справ; охорони здоров'я та соціальних справ; юстиції.

Судова влада

Судова гілка влади Швеції є незалежною. Судова система включає Верховний суд, шість апеляційних судів, міські та окружні суди. Проте є і спеціальні суди: з розділу майна, у земельних справах, поліцейські та інші суди адміністративної юстиції.

Судова гілка влади поділяється на дві паралельні та незалежні системи: суди загальної юрисдикції для кримінальних і цивільних справ, а також загальні адміністративні суди для адміністративних справ. Кожна з цих систем має три рівні. Вищим органом у системі загальних судів є Верховний суд, адміністративних – Вищий адміністративний суд. Діє також низка спеціальних судів, які розглядають вузькоспеціалізовані справи (трудові, міграційні спори тощо). Спеціалізовані суди незалежні у своїх рішеннях, деякі з них належать до системи загальних чи адміністративних судів як окремі підрозділи. Спеціальні суди, як правило, утворюють одно- чи дворівневу систему. Діють також трибунали, що в організації своєї діяльності схожі до спеціалізованих судів.

Влада в територіальних одиницях

До першого рівня місцевого управління належать комуни. На щабель вище муніципального рівня управління є регіональний рівень. Державну владу в кожному лені представляють губернатор та виконавчий орган, який він очолює, – правління лену. Губернаторів ленів призначає Уряд на шестирічний строк. Членів правління призначає рада лену – ландстинг, виборчий орган регіонального рівня. Місцеве самоврядування в трьох ленах Швеції має свої особливості. Зокрема, на острові Готланд відсутній ландстинг, повноваження якого покладено на єдину існуючу там однойменну комуни. Сконе та Вестра Гьотланд мають підвищений ступінь регіональної автономії – їхні ландстинги користуються розширеними повноваженнями у сфері регіонального розвитку.

Система місцевого самоврядування Швеції побудована на основі адміністративно-територіального поділу країни та має два рівні – місцевий (на рівні громади, комуни) та регіональний (на рівні лену), які різняться характером та обсягом повноважень. Самоврядні органи місцевого рівня (муніципалітети) не підпорядковані регіональним (ландстингам), проте активно співпрацюють, самостійно визначаючи форми та напрями цієї співпраці. Органи обох рівнів

мають у своєму складі виборні органи (на муніципальному рівні – ради муніципалітетів, на рівні ландстингів – окружні ради) та виконавчі структури, кількість, чисельність і напрями діяльності яких ради визначають самостійно.

Нині у Швеції діють 290 муніципалітетів і 20 окружних рад. У Швеції існують два типи органів місцевого самоврядування – муніципалітет на місцевому рівні та ландстинг – на регіональному рівні.

Повноваження муніципалітетів та ландстингів. Повноваження сектору місцевого самоврядування можна поділити на дві категорії: загальні повноваження, делеговані місцевим радам і ландстингам законом про місцеве самоврядування, та повноваження, визначені спеціальним законодавством.

Згідно із законом про місцеве самоврядування муніципалітети та ландстинги самостійно вирішують загальні питання, що стосуються їхніх територій і не є прерогативою інших органів влади. На підставі цих загальних повноважень місцеві ради та ландстинги опікуються, зокрема, житловим забезпеченням, упорядкуванням вулиць і доріг, утриманням транспорту, каналізаційних мереж і водопостачанням, виробництвом і постачанням енергоносіїв, розвитком культури та організацією дозвілля. Останніми роками місцеві ради відповідають також за влаштування дедалі більшої кількості біженців за рахунок спеціальної державної дотації.

До обов'язкових повноважень місцевих рад, визначених спеціальним регулюванням, належать забезпечення освіти, соціальне забезпечення, догляд за громадянами похилого віку та людьми з фізичними і психічними вадами, планування і будівництво, окремі повноваження з охорони навколишнього середовища та утриманням рятувальної служби. Для ландстингу такими повноваженнями є охорона здоров'я, утримання лікувальних установ та державних стоматологічних поліклінік.

Муніципалітети. Місцеві ради відповідають за: дошкільне навчання шестирічних дітей; обов'язкову дев'ятирічну середню освіту для дітей віком від 7 до 16 років; гімназії, які відвідує 90% дітей старшого віку; освіту для дорослих та викладання шведської мови для іммігрантів; спецшколи для дітей та молоді й навчання дорослих з вадами розвитку.

Крім того, освіту можуть надавати недержавні, але визнані державою приватні школи. Вони отримують субсидії від муніципалітетів.

Догляд за дітьми або, як це визначено у шведському законодавстві, дошкільна робота є одним з обов'язків місцевих рад, який протягом останніх 40 років значно розширився. Дошкільна робота здійснюється через дитячі садки, дитячі центри для родин та підготовчі класи. Дітей шкільного віку місцеві ради мають зайняти в групах подовженого дня чи в дитячих центрах для родин. Доглядом за дітьми можуть опікуватися не тільки муніципалітети. Протягом останніх років відчутно зросла кількість фінансованих місцевими радами приватних дитячих закладів.

Місцеві ради надають соціальну допомогу всім, хто її потребує, відповідно до закону про соціальне забезпечення, який визначає види допомоги. Муніци-

пальні програми соціального захисту складаються з: профілактичних заходів та цільової виховної роботи з дітьми, молоддю та особами групи ризику; соціальної допомоги; допомоги у вигляді консультацій з питань сім'ї та заходів щодо встановлення батьківства.

Місцеві ради мають створити для людей із функціональними відхиленнями належні умови для нормального життя. Це, зокрема, передбачає відповідне працевлаштування та забезпечення їх житлом, пристосованим до особливих потреб. Допомогу органів місцевої влади отримують понад 65 тис. осіб з функціональними відхиленнями.

Ще одним важливим обов'язком місцевих рад є догляд за людьми похилого віку. Загальна мета – створити умови літнім людям для забезпечення їхнього життя, шануючи при цьому їхні бажання та не втручаючись у приватні справи. Це здійснюється через допомогу вдома, центри для дорослих та інші соціальні служби для людей похилого віку.

До повноважень місцевих рад належить організація пожежної безпеки та рятувальних робіт у разі нещасних випадків. Крім того, кожен муніципалітет відповідає за цивільну оборону та термінову мобілізацію.

Муніципалітети також здійснюють контроль за діяльністю, небезпечною для навколишнього середовища. Забезпечують своїх жителів комунальними послугами. Усіляко підтримують культурні заходи та організацію дозвілля. У Швеції близько 30 тис. спортивних споруд, з них майже половина перебуває в комунальній власності та на утриманні муніципалітетів. Приблизно 40% належать неприбутковим організаціям, які утримують їх за рахунок різноманітних муніципальних субсидій. Місцеві ради відповідають за понад 1,5 тис. бібліотек, сотні музеїв та близько 1,5 тис. центрів відпочинку молоді; також фінансують культурні заходи і туризм.

Ландстинги. Пріоритетним завданням ландстингів є медичне обслуговування. За винятком кількох приватних лікарень, ландстингам підпорядковані всі медичні заклади Швеції. В окремих випадках шпиталі передано в управління приватних медичних компаній.

Ландстинги забезпечують стаціонарну медичну допомогу в лікарнях та амбулаторіях у районних поліклініках. До системи амбулаторних установ належать ще центри матері та дитини. Ландстинги відповідають і за державні стоматологічні поліклініки та психіатричні лікарні.

Крім повноважень у сфері охорони здоров'я, окружні ради керують певною кількістю народних загальноосвітніх шкіл та окремими гімназіями – медицини, сільського господарства та лісництва. Окружні ради фінансують культурні заходи у відповідних ленах. Нарешті, ландстинги відповідають за питання регіонального розвитку, зокрема надаючи підтримку підприємницькому сектору через спеціальний орган.

Муніципалітети та ландстинги несуть спільну відповідальність за місцевий та регіональний громадський транспорт, яким часто керують створені ними спільні компанії.

Комітети місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування самі визначають, які комітети їм створити й за які питання відповідатиме той чи інший комітет.

Усі комітети місцевого самоврядування зобов'язані:

– стежити за тим, щоб заходи в їхніх відповідних галузях узгоджувалися з цілями та основними напрямками, ухваленими радою та спеціальними законами, що стосуються цієї діяльності;

– ухвалювати рішення щодо питань, делегованих їм радою. Комітети готують також питання порядку денного для ухвалення рішення зборами і виконують ці рішення.

Усі комітети обираються зборами, переважно на основі пропорційного розподілу місць за представництвом у раді політичних партій.

Підготовка кадрів

У Швеції відсутній централізований підхід до організації професійного навчання державних службовців. Програми з публічного управління сьогодні викладаються в університетах та коледжах.

До головних університетів з публічного управління належать університети Лунда, Лінчепінга, Стокгольма, Уппсала, Умео і Гетеборга, а також коледжі в Сундсваллі та Естерсунді, коледжі університетів у Карлстаді, Векше, Еребру. У Гетеборзі існує школа з державного управління, яка офіційно входить до структури університету та функціонує як його структурний підрозділ.

Шведська система вищої освіти характеризується високим ступенем децентралізації. На практиці це означає, що зміст кожної програми публічного управління формується на основі рішення університету. Кожен факультет чи інститут у процесі визначення змісту спеціальних курсів зберігає автономію, хоча перелік основних курсів визначається централізовано. Загальне ядро науки з публічного управління є подібним для всіх університетів, де основу складають політологія, економіка та порівняльні дослідження. Навіть якщо в назві курсу не згадується слово “управління”, увага під час вивчення курсу приділяється різним управлінським аспектам у рамках певної дисципліни. Певні відмінності існують в університетах Гетеборга та Векше, де головний акцент ставиться на порівняльних дослідженнях управлінської системи Швеції та інших країн світу.

Поряд із університетами професійну підготовку державних службовців із наголосом на практичні дослідження зі створення ефективної системи державного та муніципального управління, розвиток демократії та забезпечення справедливого і сталого соціально-економічного зростання суспільства здійснює Шведський інститут державного та муніципального управління, створений як урядовий орган для надання навчальних та консалтингових послуг іншим шведським органам державного і муніципального управління.

Зовнішні відносини

Членство в міжнародних організаціях: ООН, ЄС, ОБСЄ, РЄ, МВФ, ЄБРР, МБРР, МОП, Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейській організації вільної торгівлі.

Питання для самоконтролю

1. Наприкінці ХХ ст. Велике Герцогство Люксембург вступило в період безпрецедентної трансформації господарства – почався бурхливий розвиток галузей “нової економіки”. Які галузі “нової економіки” отримали розвиток?
2. Визначіть основні функції та компетенції Президента Республіки Болгарія відповідно до чинної Конституції.
3. Дайте загальну характеристику адміністративно-територіального поділу Франції.
4. Охарактеризуйте основні повноваження муніципалітетів Чехії.
5. За яких умов та згідно з яким законом припиняє свою діяльність муніципалітет Кіпру?
6. Назвіть повноваження парламентів країн ЄС.
7. Назвіть повноваження урядів країн ЄС.
8. На сьогодні в Німеччині правовий статус органів місцевого самоврядування, порядок їх утворення та функціонування визначається передусім конституціями та законодавством окремих земель Федеративної Республіки Німеччина. Скільки типів (моделей) місцевого самоврядування можливо виділити та в чому їх схожість і відмінності?
9. На яких засадах будуються відносини між центральними і місцевими державними органами влади в Республіці Греція?
10. Які основні вектори реформи місцевого самоврядування, що була проведена в Данії в 2007 р.?
11. Назвіть основні європейські цінності.
12. Охарактеризуйте основні засади державного устрою Австрії щодо державного правління, здійснення законодавчої та виконавчої влади.
13. Назвіть основні повноваження муніципальної ради Португалії.
14. Основна галузь економіки Республіки Мальта – це туризм, який створює понад 24% ВВП. Назвіть основні види туризму, що отримали розвиток, та причини культурної мотивації туризму, пов’язаного з навчанням англійської мови.
15. Охарактеризуйте структуру та специфіку діяльності Парламенту Ірландії.
16. Республіка Словенія – країна міжнародного туризму. Які види туризму розвинені в країні? Відповідь аргументуйте.
17. Розкрийте поняття територіальної організації Королівства Велика Британія через систему відносин між державою в цілому (її центральною владою) і територіальними складовими (населенням і чинними органами публічної влади).
18. У чому полягають особливості територіальної структури господарства Румунії?
19. Що таке Європейський Союз?
20. Охарактеризуйте самоврядування воєводства Польщі.

21. Яким чином здійснюються конституційні засади законодавчої та виконавчої влади Королівства Бельгія?
22. Розкрийте сучасну систему місцевого самоврядування Швеції.
23. У чому полягають особливості організації судової влади в країнах ЄС?
24. Охарактеризуйте особливості королівської влади в Іспанії.
25. Які повноваження мають глави держав у парламентських республіках?

Список використаних джерел

1. Австрийская республика. Конституция и законодательные акты / пер. с нем. – М. : Прогресс, 1985. – 430 с.
2. Австрийский опыт местного самоуправления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://soskin.info/ea/2009/5-6/200914.html>
3. Австрия. Краткий обзор страны [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://atlasmap.ru/index.php/spr/145206>
4. Австрія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/austria-profile>
5. Австрія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.Wikipedia.org/wiki/>
6. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України : монографія / авт.-уклад. В. П. Тимошук ; Центр політико-прав. реформ. – К. : Факт, 2003. – 496 с.
7. Адміністративна юстиція: європейський досвід та пропозиції для України : монографія / авт.-упоряд. : І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда ; Центр політико-прав. реформ. – К. : Факт, 2003. – 536 с.
8. *Андреева Г. Н.* Конституции стран СНГ и Балтии : учеб. пособие / Моск. гос. юрид. акад. / Г. Н. Андреева. – М. : Юристъ, 1999. – 640 с.
9. *Барабаш Ю.* Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики / Ю. Барабаш // Право України : юрид. журн. – 2012. – № 8. – С. 93–99.
10. *Баулина О.* Английский для абитуриентов: Образование в Великобритании, Ирландии, на Мальте / О. Баулина // Турист. новости. – 2002. – № 10/11.
11. *Безуглий В. В.* Економічна і соціальна географія зарубіжних країн : навч. посіб. / В. В. Безуглий. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 704 с.
12. Бельгія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=69&lang=ru
13. *Берг Р.* Горячие финские евреи. Глобальный еврейский on-line центр Jewish.ru (14 ноября 2011 г.).
14. *Бирюков М. М.* Европейский Союз, Евроконституция и европейское право / М. М. Бирюков. – М. : Науч. кн., 2006. – С. 156–161.
15. *Білецький В. С.* Аналітичні центри в сучасному світі / В. С. Білецький // Наук.-техн. інформ. – 2002. – № 2. – С. 60–63.

16. Болгария – лидер в экспорте нишевых продуктов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bicvarna.com/ru/useful_more/bolgariya-liderv-kspor-te-nishev-h-produktov/
17. Болгарські вісті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrpressbg.com/official-bg.html>
18. Большая Российская энциклопедия : в 30 т. / председатель науч.- ред. совета Ю. С. Осипов ; отв. ред С. Л. Кравец. – Т. 8. Григорьев – Динамика. – М. : Большая Рос. энцикл., 2007.
19. *Бориславська О. М.* Організація державної влади в сучасному світі : конституційно-правова енциклопедія / О. М. Бориславська, С. В. Різник. – Вид. 2-ге, стер. – Львів : ПАІС, 2013. – 456 с.
20. *Бостан С. К.* “Форма державного правління” та “форма державного управління”: співвідношення понять / С. К. Бостан // Публічне право : наук.-практ. юрид. журн. – 2011. – № 3. – С. 231–238.
21. Будущие учителя готовы отказаться от преподавания религии в финских школах // Сайт телерадиокомпании Yleisradio Oy. Служба новостей Yle. – 25 июня 2012 г.
22. *Бунакова Т. М.* Экономическая география стран СНГ и Балтии / Т. М. Бунакова, И. А. Родионова. – М., 1996. – 58 с.
23. *Бурнаєва Є.* Регіональна політика Фінляндії / Є. Бурнаєва // Світова економіка і міжнар. відносини. – 2009. – № 5. – С. 36–48.
24. *Бусыгин А. В.* Нидерланды / А. В. Бусыгин ; оформ. худож. Н. В. Батаева. – М. : Мысль, 1986. – 128 с.
25. В девяти странах религия – на грани исчезновения. Финны отрываются от церкви из-за налога YLE // Сайт телерадиокомпании Yleisradio Oy. Служба новостей Yle. – 7 октября 2012 г.
26. *Велинова Р.* Административная реформа в Болгарии / Р. Велинова, В. Колчева, В. Божидарова // Гос. упр. в переход. экономиках. – 2001. – Июль. – С. 28–31.
27. *Волков С. В.* До и после секретных протоколов / С. В. Волков, Ю. В. Емельянов. – М. : Воениздат, 1990. – С. 45–49.
28. *Волощук О. Т.* Форма правління: поняття та сутність / О. Т. Волощук // Наук. вісн. Чернівець. нац. ун-ту ім. Юрія Федьковича : зб. наук. пр. – Чернівці, 2011. – С. 33–38.
29. *Воронкова Г. В.* Муніципальний менеджмент / Г. В. Воронкова. – К., 2004.
30. *Гайко Г. І.* Історія гірництва : підручник / Г. І. Гайко, В. С. Білецький. – К. ; Алчевськ : Видавн. дім “Києво-Могилянська академія” : “ЛАДО” ДонДТУ, 2013. – 542 с.
31. *Георгіца А. З.* Парламентарна форма державного правління: особливості та видові ознаки / А. З. Георгіца // Право України : юрид. журн. – 2009. – № 10. – С. 67–71.
32. Государственное устройство Греции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://chemodan.com.ua/greece/greece_gos.html

33. Государство Греция [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://chemodan.com.ua/greece/greece_gos.html
34. Готелі Мальти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.maltavista.ru>
35. Греция, о стране [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.immigriuem.ru/33362/33379/33472/>
36. Греція. Державний устрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zen.in.ua/g/grec%D1%96yagrecka-respubl%D1%96ka/derzhavnij-ustr%D1%96j>
37. Григорьев В. А. Идеиные и институциональные историки местного самоуправления в Украине (до середины XIX в.) / В. А. Григорьев // Юрид. вестн. – 1998. – № 2.
38. Григорьев В. А. Эволюция местного самоуправления. Отечественная и зарубежная практика / В. А. Григорьев. – К. : Истина, 2005. – 289 с.
39. Датчане большинством голосов на референдуме отказались от евро. NEWSru.com (29 сентября 2000 г.).
40. Державний лад Латвії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaimo.com.ua/Державний_лад_Латвії
41. Державний устрій Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/z_info/aus/1555.html
42. Державний устрій Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zen.in.ua/b/belgiya-korolivstvobelgiya/derzhavnij-ustrij>
43. Державний устрій Болгарії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zen.in.ua/b/bolgariya-respublika-bolgariya/derzhavnij-ustrij>
44. Державний устрій Греції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/z_info/gre/1490.html
45. Державний устрій Королівства Бельгія. Політичні партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/z_info/blg/3472.html
46. Державний устрій Словенії [Електронний ресурс] // Історія держави і права зарубіжних країн. – Режим доступу : <http://www.zen.in.ua/s/slovenyarespublika/sloveniya/derzhavnij-ustrij>
47. Державний устрій та політична система Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europe-cont.info/2007/12/26/avstrija>
48. Державний устрій та форми правління в Чехії, Болгарії, Угорщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://viz.at.ua/news/33_derzhavnij_ustrij_ta_formi_pravlinnja_v_chekhiji_bolgariji_ugorshhini/2013-06-17-665
49. Деркач М. Досвід фінансової децентралізації у контексті забезпечення сталого розвитку скандинавських країн / М. Деркач // Вісн. Бердян. ун-ту менеджменту і бізнесу : наук. журн. – 2011. – № 1.
50. Децентралізація : досвід ефективної реформи Словаччини для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://antikor.com.ua/articles/30924-detsentralizatsija_dosvid_efektivnoji_reformi_slovachchini_dlja_ukrajini

51. Дородний П. Г. Проблема поняття “парламентаризм” та його співвідношення з поняттям “партаментська форма державного правління” (теоретико-прикладний аспект) / П. Г. Дородний // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім.Корецького В.М. НАН України. – К., 2008. – Вип. 42. – С. 105–111.
52. Досвід впровадження адміністративно-територіальної реформи в Литві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slg-coe.org.ua/wpcontent/uploads/2014/10/ЛИТВА_Раса-Даля-ЛІУТКВІСІЄНЕ_25_09_14_УКР.pdf
53. Досвід реформування територіальної організації публічної влади в країнах Балтії та Південно-Східної Європи в процесі інтеграції : наук. розробка / уклад. : Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудик, В. В. Баштаник та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. – К. : НАДУ, 2012. – 48 с.
54. Дослідницькі неурядові організації Центральної Європи / уклад. І. Климпуш, О. Сторожук та ін. – К. : Агентство “Україна”, 1998. – 302 с.
55. Дымша Л. Государственное право Швеции / Л. Дымша. – СПб. : Тип. П. П. Сойкина, 1901. – Т. 1 : Часть историческая. – 404 с.
56. Евдокимов В. Б. Местные органы власти зарубежных стран : правовые аспекты / В. Б. Евдокимов, Я. Ю. Старцев. – М. : Спарк, 2001.
57. Европейский Союз : справочник-путеводитель / под ред. О. В. Буториной, Ю. А. Борко, И. Д. Иванова. – 2-е изд. – М. : Издат. дом “Деловая лит.”, 2003. – С. 114–120.
58. Енциклопедичний словник з державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 819 с.
59. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. ; наук. редкол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), В. П. Трощинський (заст. голови), Ю. П. Сурмін [та ін.]. – Т. 5 : Територіальне управління / наук. редкол. : О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова), А. О. Кузнецов [та ін.]. – К. : НАДУ ; Х. : ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2011. – 406 с.
60. Енциклопедія українознавства : у 10 т. / голов. ред. Володимир Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : “Молоде життя” – “НТШ”, 1954–1989, 1993–2000.
61. Євгенєва А. Німецьке “серце демократії” [Електронний ресурс] / А. Євгенєва. – Режим доступу : http://www.parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=98&iar_id=21&as
62. Європейський Союз : словник-довідник / ред. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2005. – С. 80.
63. Європейські орієнтири адміністративного реформування в Україні : монографія / за заг. ред. В. Д.Бакуменка, В. М. Князева ; В. Д. Бакуменко (кер. авт. кол.), Л. М. Гогіна, І. В. Козюра та ін. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Ін-т пробл. держ. упр. та місц. самоврядування. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 172 с.

64. Загальні відомості про Литву [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.mfa.lt/index.php?3822788641>
65. *Зайчук О. В.* Теорія держави і права: академічний курс [Електронний ресурс] : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2710.htm
66. Заклади розміщення Мальти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ru.webtourist.net>
67. Закон о местном самоуправлении [Эстонии] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.siseministeerium.ee/29969/>
68. Закон о содействии объединению единиц местного самоуправления [в Эстонской Республике] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.siseministeerium.ee/29969>
69. Закон об административно-территориальном устройстве Эстонии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.skylaser.ee/p_zone/common/Zakony/Z%20o%20admter%20ustroistve%20Estonii.htm
70. Закон про естонський прапор від 23 березня 2005. estonia.news-city.info. Архів оригіналу за 2013-06-21. Процитовано 4 січня 2013 р.
71. Закон Республіки Словенія про місцеві вибори [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://volitve.gov.si/lv2014/>
72. Законодавство про вибори в зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://parlament.org.ua/parties/66/>
73. Зарубіжний досвід організації та роботи місцевої влади : монографія / за заг. ред. П. В. Ворони ; О. В. Власенко, П. В. Ворона, М. О. Пухтинський та ін. – Полтава : ПолтНТУ, 2009. – 288 с.
74. *Зіллер Ж.* Політико-адміністративні системи країн ЄС: порівняльний аналіз : посібник / Ж. Зіллер ; пер. з фр. В. Ховхун. – К. : Основи, 1996. – 419 с.
75. *Исаев М. А.* Основы конституционного права Дании / М. А. Исаев. – М. : Муравей, 2002. – 337 с.
76. *Исаев М. А.* Основы конституционного строя Швеции / М. А. Исаев. – М. : МГИМО-Университет, 2008. – 267 с.
77. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в. Документы и материалы : в 3 т. – М., 1965–1970.
78. Інститут глави держави в системі вищих органів влади й управління зарубіжних країн. – Х. : Основи : Ун-т внутр. справ, 1998. – 246 с.
79. Історія держави і права зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zen.in.ua/s/slovenya-respublika-sloveniya/derzha-vnij-ustrij>
80. *Карнітіс Е.* Стратегія розвитку народного господарства Латвії / Е. Карнітіс // Білорус. екон. журн. – 2001. – № 4. – С. 13–19.
81. Клімат Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://belgiya/geografiya-belgii/klimat.html>
82. Клімат, гідрографія, ґрунти, рослинний та тваринний світ Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/belgium/702-belgium-climate-flora-fauna>

83. Ковальчук С. С. Особливості євроінтеграції країн Скандинавії / С. С. Ковальчук // Гілея : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 59.
84. Коломієць С. О. Мальта – міфи та реальність / С. О. Коломієць. – Львів : Амата, 2009. – 279 с.
85. Конституции государств Европейского Союза. – М. : Изд. группа “ИНФРА–М” : Норма, 1997. – 520 с.
86. Конституция Латвийской Республики [Электронный ресурс] / Кабинет министров Латвийской Республики. – Режим доступа : [http://www. mk.gov.lv/ru/mk/darbibu-reglamentejosie-dokumenti/satversme](http://www.mk.gov.lv/ru/mk/darbibu-reglamentejosie-dokumenti/satversme)
87. Конституция Республики Болгария // Право и жизнь. – 1992. – № 2. – С. 30–45.
88. Конституция Эстонской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.president.ee/ru/republic-of-estonia/constitution-of-the-republic-of-estonia/index.html>
89. Конституції нових держав Європи та Азії : монографія / упоряд. С. Головатий ; наук. ред. В. Шаповал; Укр. Правн. Фондація. – К. : Право, 1996. – 530 с.
90. Конституційне право зарубіжних країн / В. О. Ріяка, В. С. Семенов, М. В. Цвік та ін. ; за заг. ред. В. О. Ріяки. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 512 с.
91. Конституційне право України / під ред. Д. А. Ковачева. – М. : Волтерс Клувер, 2005.
92. Конституція Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Конституція_Австрії
93. Конституція Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Конституція_Бельгії
94. Конституція Іспанії // Збірник “Конституції держав Європи”. – [Б. м.] : НОРМА, 2001.
95. Конституція Литовської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm
96. Конституція Республіки Ірландія від 29 грудня 1937 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.taoiseach.gov.ie/attached_files/Pdf%20files/Constitution%20of%20Ireland%20%28Irish%29.pdf
97. Конституція Республіки Кіпр від 16 серпня 1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/cypros/cyprus-r.htm
98. Конституція Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.right777.ru/konst.html#id33>
99. Конституція Словацької Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/ustava-slovenskej-republiky/>
100. Контроль менеджменту в сучасному державному управлінні : деякі порівняльні практики / пер. з англ. С. Ю. Полянський. – Дніпропетровськ : ДФ УАДУ, 1999. – 260 с.

101. *Копча В. В.* Реформа місцевого публічного управління у Словацькій Республіці в контексті вступу до ЄС / В. В. Копча // *Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки.* – 2008. – Вип. № 39. – С. 232–235.
102. *Копча В.* Конституційна система Словацької Республіки Й. Тісо (1939–1944 рр.): історико-правові аспекти / В. Копча // *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту.* – Серія “Право”. – 2008. – Вип. 9. – С. 63–65.
103. *Кравченко В. В.* Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. – К., 2001.
104. Країни світу : Естонія. svit.ukrinform.ua. Архів оригіналу за 2013-06-21. Процитовано 2012-11-22.
105. Країни світу : Естонія. svit.ukrinform.ua. Архів оригіналу за 2013.
106. Країни світу: Латвія [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим доступу : <http://svit.ukrinform.ua/Latvia/latvia.php?menu=state>
107. *Крамар Є.* З історії українсько-югославських взаємин XVI–XVII ст. / Є. Крамар // *Нова думка.* – Вуковар, 1981. – Ч. 27–29.
108. *Кулеша М.* Реформа публічної адміністрації в Польше (1989–1999 гг). Идеи и люди [Електронний ресурс] / М. Кулеша. – Режим доступу: <http://www.yabloko.ru/Themes/SG/poland89-99.html>
109. *Лабош Ф.* История русиных Бачки, Сриму и Славонии 1745–1918 / Ф. Лабош. – Вуковар, 1979.
110. *Лазор О. Д.* Територіальна організація влади в Україні : навч. посіб. / О. Д. Лазор, О. Я. Лазор, А. О. Чемерис ; М-во освіти і науки України ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. – К. : Дакор, 2007. – 575 с.
111. *Ласло М.* До питання про українсько-румунські зв'язки у другій половині XIX ст. / М. Ласло // *Укр. іст. журн.* – 1962. – Ч. 5.
112. *Ласло М.* Дослідження українського фолкльору в Румунії. Народна творчість та етнографія / М. Ласло. – 1965. – Ч. 1.
113. Латвія: загальна характеристика [Електронний ресурс] // Освіта. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/geograf/23647/>
114. Литва: аналіз виборчого законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donklass.com/2010-03-15-15-40-59/109-analiz-zakonodavstva-raznyx-stran/604-litva-analz-viborchogo-zakonodavstva.html>
115. *Литвинов О.* Інститут президента як невід'ємний елемент республіканської форми правління: конституційно-правова характеристика / О. Литвинов // *Підприємництво, господарство і право : наук.-практ., господар.-правовий журн.* – 2011. – № 6 (186). – С. 122–126.
116. *Лісничий В. В.* Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн : навч. посіб. / В. В. Лісничий. – Х. : Торнадо, 2001. – 352 с.
117. *Лохматов Е. А.* Генезис и эволюция института Омбудсмана в Швеции / Е. А. Лохматов // *Государство и право : теория и практика : межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. В. П. Прокопьев.* – Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2005. – Вып. 4. – С. 45–55.

118. *Малиновська О. А.* Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / О. А. Малиновська. – К., 2001. – С. 13–16.
119. Мальтийское управление по туризму [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.malta.ru/cruises.html>
120. *Мартинов В. Л.* Досвід реформування адміністративно-територіального поділу Фінляндії / В. Л. Мартинов // Міжнар. процеси. – 2008. – № 8. – С. 23–27.
121. *Мартинюк Р.* Конституційні повноваження президента змішаної республіки та доктрина “прихованих” президентських повноважень / Р. Мартинюк // Право України : юрид. журн. – 2012. – № 7. – С. 141–150.
122. *Марунчак М.* Українці в Румунії, Чехо-Словаччині, Польщі, Югославії / М. Марунчак. – Вінніпег 1969.
123. *Маслов А.* Австрія [Електронний ресурс] / А. Маслов. – Режим доступу : <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/26040>
124. *Матвієнко Н. М.* Освітньо-лінгвістичний туризм на Мальті / Н. М. Матвієнко, В. М. Матвієнко, Т. В. Любонько // Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : Вид-во географ. л-ри “Обрії”. – 2012. – С. 28–30.
125. *Машталер О. В.* Змішана форма державного правління: теоретична модель та її практичне застосування / О. В. Машталер // Наук. зап. Нац. ун-ту “Києво-Могилянська Академія”. – К., 2006. – Т. 57 : Політичні науки. – С. 78–84.
126. *Мироненко П. В.* Форма правління: вектори політологічного аналізу / П. В. Мироненко // Політол. вісн. : зб. наук. пр. – К., 2014. – Вип. 73. – С. 293–303.
127. *Мишин А. А.* Конституционное (государственное) право зарубежных стран / А. А. Мишин. – М. : Белые альвы, 1996. – 520 с.
128. Міжнародна економіка. Поняття міжнародної торгівлі і її місце в системі міжнародних економічних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.info-works.com.ua/all/mijnarodna_ekonomika/4169.html
129. Міжнародний досвід структурних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://penta.org.ua/research/1443/>
130. Місцеве самоврядування в Східній Європі (Болгарії, Польщі, Румунії) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/igroupteamsite/municipalne-pravo-ukraieni/misceve-samovraduvanna-vshidnijevropi-bolgariie-polsirumuniie>
131. Місцеве самоврядування у Греції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.citymayors.com
132. *Мороз О. Ю.* Особливості становлення місцевого самоврядування в посткомуністичних країнах / О. Ю. Мороз // Ефективність держ. упр. : зб. наук. пр. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 14/15. – С. 490–496.
133. *Мороз С.* Питання місцевого самоврядування в політико-правовій думці України кінця XVII – поч. XX ст. / С. Мороз // Управління великим містом: адміністрування та безпосередня демократія. – Львів, 2004. – С. 50–60.

134. *Мохов Н.* О формах и этапах молдавско-украинских связей в XIV–XVIII ст. / Н. Мохов. – Кишинев, 1961 г.
135. Муниципалитеты стран Балтии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dem.az/content/view/196/2/>
136. Муніципальне право України. – К., 2001. – С. 54–70.
137. *Мэелтсемеес С.* Местное самоуправление в Эстонии / С. Мэелтсемеес // Децентрализация: эксперименты и реформы. – Будапешт : OSI/LGI, 2000/ – С. 70–131.
138. *Мяловицька Н.* Особливості конституційної системи Королівства Данія / Н. Мяловицька // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2012. – С. 10–12.
139. *Нагорна І. В.* Державне управління в країнах-членах ЄС. Модуль : навч. посіб. / І. В. Нагорна ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка ; М-во освіти і науки України ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одес. регіон. ін-т держ. упр. ; Ун-т Лондон Метрополітан (Великобританія). – К. : Міленіум, 2009. – 191 с.
140. *Насевіч В.* Вялікае Княства Літоўскае / В. Насевіч // Энцыклапедыя : у 3 т. – Мінськ : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2005. – Т. 2. – 788 с.
141. *Ничка Ю.* Правотворчість у правових системах скандинавського типу. Теоретичні аспекти / Ю. Ничка // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична – 2011. – Вип. 52. – С. 21–26.
142. Новые конституции стран СНГ и Балтии : сб. док. – Вып. 2 / отв. ред. Н. А. Михалева - М. : Манускрипт, 1997. – 672 с.
143. О Греции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ice-nut.ru/greece/greece109.htm>
144. Общая информация о Болгарии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bicvarna.com/ru/subcategories/situaciya-v-bolgarii/ikonomika-bolgarii/>
145. Общие сведения о Греции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.jasminetour.ru/puteshestviya-v-evropu/grecia/o_strane/
146. Органи місцевого самоврядування та їх об'єднання в Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/%D0%90%D0%92%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%86%D0%AF_%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%9A_25_09_14_%D0%A3%D0%9A%D0%A0.pdf
147. Органы местного управления в зарубежных странах: сравнительное исследование. – М., 1994. – С. 16.
148. *Оржель О. Ю.* Джерела формування європейського адміністративного простору [Електронний ресурс] / О. Ю. Оржель. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_du/2011_2/Orzchel.htm
149. *Орзіх М.* Президентська республіка – різновид республіканської форми правління / М. Орзіх // Право України : юрид. журн. – 2009. – № 10. – С. 72–77.

150. Основи демократії : навч. посіб. / за ред. А. Колодій. – К., 2002. – С. 281–320.
151. Особливості конституції Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.intelligent.lv/ru/KONSTITUCII-MIRA/204_13933.html
152. Особливості соціально-економічного розвитку країн Балтії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-referat.com/>
153. Офіційний веб-сайт Ірландського інституту публічного адміністрування. – Режим доступу : <http://www.ipa.ie>
154. Офіційний веб-сайт Кіпрської академії публічного адміністрування. – Режим доступу : <http://www.mof.gov.cy>
155. Офіційний сайт Австрійської Народної Партії. – Режим доступу : <http://www.oevp.at/index.aspx?pageid=37421>
156. Офіційний сайт Австрійської Партії Свободи. – Режим доступу : <http://www.fpoe.at/>
157. Офіційний сайт Соціал-демократичної партії Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spoe.at/>
158. Павлов И. Германский федерализм: опыт реформирования / И. Павлов // МЭ и МО. – 2007. – № 10. – С. 51–61.
159. Парламент Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parlament.gv.at/LANG/ZUSD/PDF/RU.pdf>
160. Парламент Болгарії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parliament.bg/bg/const>
161. Пименова Р. А. Литва. Экономико-географическая характеристика / Р. А. Пименова. – М. : Мысль, 2004. – 228 с.
162. Плаван О. О. До питання визначення категорії “форма державного правління” / О. О. Плаван // Бюл. М-ва юстиції України. – 2010. – № 2 (100). – С. 105–113.
163. По оценкам церкви, в регистр прихожан записалось рекордное количество новых членов // Сайт телерадиокомпани Yleisradio Oy. Служба новостей Yle. – 2 января 2015 г.
164. Політики Латвії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Політики_Латвії
165. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-teoriya-politiki/politichna-sistema-instituti-gromadyankogo16034.html>
166. Попов П. З історії українсько-румунських літературних зв'язків / П. Попов // Вісн. АН УРСР. – 1956. – Ч. 9.
167. Правові системи країн світу : енциклопед. довід. / за ред. А. Я. Сухарева. – 3-є вид. – М : Вид-во НОРМА, 2003.
168. Правові системи країн світу [Електронний ресурс] : енциклопедія. – Режим доступу : http://kommentarii.org/strani_mira_eciklopediy/avstriy.html

169. Правовые системы стран мира [Электронный ресурс] : энциклопед. справ. – Режим доступа : http://legal_systems.academic.ru/18/
170. Президент Греции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1105073>
171. Про вибори місцевих органів влади [Електронний ресурс] : Закон Румунії від 29 берез. 2004 р. № 67/2004. – Режим доступу : <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/370-2004-actualizata-2014.pdf>
172. Про місцеве самоврядування [Електронний ресурс] : Закон Румунії від 23 квіт. 2001 р. № 215/2001. – Режим доступу : <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/215-2001.php>
173. Проміжний рівень управління в європейських державах: складність проти демократії / за ред. Т. Ларссона, К. Номдена, Ф. Петітвілля ; укр. пер. О. М. Шаленко ; наук. ред. В. В. Шульга. – К. : К.І.С., 2003. – 346 с.
174. *Протасова В.* Юридична природа президентсько-парламентської республіки: на прикладі конституційно-правового досвіду V республіки у Франції / В. Протасова // Вісн. Акад. правових наук України : зб. наук. пр. – Х., 2007. – № 2. – С. 240–249.
175. *Процюк І. В.* Втілення принципу поділу влади в дуалістичних і парламентських монархіях / І. В. Процюк // Проблеми законності : зб. наук. пр. – Х., 2012. – Вип. 120. – С. 3–13.
176. *Процюк І. В.* Законодавча влада у парламентській республіці / І. В. Процюк // Держ. будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Х., 2014. – Вип. 27. – С. 22–38.
177. *Процюк І. В.* Поділ державної влади в парламентсько-президентській республіці / І. В. Процюк // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Х., 2012. – Вип. 119. – С. 3–13.
178. *Процюк І. В.* Форма державного правління: поняття і сутність / І. В. Процюк // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Х., 2010. – Вип. 106. – С. 7–17.
179. *Процюк І.* Парламентська форма правління: сутність і особливості / І. Процюк // Вісн. Акад. правових наук України : зб. наук. пр. – Х., 2012. – № 4 (71). – С. 65–74.
180. Реформа местного самоуправления в Греции должна быть приемлемой для граждан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.loginsee.org/file/9008/library>
181. *Савчук І. Г.* Військова геополітика Франції / І. Г. Савчук, Ю. І. Ольховая // Зб. наук. пр. Військового ін-ту КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2009. – № 20.
182. Сельское хозяйство и пищевая промышленность в Польше. – Варшава : ТРИАДА, 2005. – 79 с.
183. *Семиряга М. И.* Тайны сталинской дипломатии. 1939–1941 / М. И. Семиряга. – М. : Высш. шк., 1992. – 303 с.
184. *Сергеев А.* Соціал-демократи перемогли на виборах в Австрії. Прайм-Тасс. 20.05.2009 [Електронний ресурс] / А. Сергеев. – Режим доступу : <http://www.prime-tass.ru/news/show.asp?id=627181&ct=news>

185. Система державного управління Австрійської Республіки: досвід для України / уклад. : Ю. В. Ковбасюк, С. В. Загороднюк, П. І. Крайнік ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2011. – 56 с.
186. Система державного управління Королівства Іспанія: досвід для України / уклад. Х. М. Дейнега ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ , 2012. – 40 с.
187. Система державного управління Королівства Нідерланди: досвід для України / уклад. Л. А. Пустовойт ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – 48 с.
188. Система державного управління Королівства Норвегія: досвід для України / уклад. Л. А. Пустовойт ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – 52 с.
189. Система державного управління Республіки Польща: досвід для України / авт.-уклад. Х. М. Дейнега ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2010. – 48 с.
190. Система державного управління Республіки Словаччина: досвід для України / уклад. Х. М. Дейнега ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – 51 с.
191. Система державного управління Республіки Франція: досвід для України / авт.-уклад. : Л. А. Пустовойт ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2010. – 55 с.
192. Система державного управління Республіки Чехія: досвід для України / уклад. Х. М. Дейнега ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – 40 с.
193. Система державного управління Федеративної Республіки Німеччина: досвід для України: / авт.-упоряд. : Ю. В. Ковбасюк, С. В. Загороднюк, П. І. Крайнік ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2010. – 77 с.
194. Системи підготовки державних службовців у Франції, Польщі, Іспанії та Латвії. – К., 2010. – 79 с.
195. Словаччина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.quickwiki.com/uk/Словаччина>
196. Соціал-демократична партія Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/60378>
197. Становлення державного прапора 1918/1922. Eesti lipp 125. Архів оригіналу за 2013-06-21. Процитовано 4 січня 2013 р.
198. *Старцев Я. Ю.* Государственное и муниципальное управление в зарубежных странах : курс лекций : учеб. пособие / Я. Ю. Старцев. – М. : Инфра-М, 2008. – 207 с.
199. Столиці світу : проблеми економіки та управління // Зб. оглядів. Серія “Регіональне управління економіки й місцеве самоврядування”. – М. : ІНІСН РАН, 1993.
200. Страны Балтии после распада СССР // СССР после распада / под общ. ред. О. Л. Маргания. – СПб. : Эконом. шк. ГУ ВШЭ, 2007. – С. 121–196.

201. Страны и народы : науч.-попул. геогр.-этногр. изд. : в 20 т. Зарубежная Европа. Общий обзор. Северная Европа / редкол. : В. П. Максаковский, С. А. Токарев (отв. ред.) и др. – М. : Мысль, 1981 – 269 с.
202. Сухонос В. Монархія як форма правління: нові підходи до класифікації та структури / В. Сухонос // Підприємництво, господарство і право : наук.-практ., господар.-правовий журн. – 2012. – № 8 (200). – С. 119–123.
203. Тварковська Л. І. До питання щодо науково-теоретичного визначення поняття “територіальний устрій держави” / Л. І. Тварковська // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К., 2010. – Вип. 48. – С. 211–216.
204. Терещук М. М. Інститут відповідальності глави держави в парламентських монархіях / М. М. Терещук // Часопис Київ. ун-ту права. – 2006. – № 2. – С. 56–60.
205. Тищик Б. Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст.–1918 р.) : навч. посіб. / Б. Й. Тищик. – Львів, 2003. – 80 с.
206. Транспорт на Мальті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.malta-russia.ru/malta-english/Transport_na_Malte.asp
207. Турищев С. В. Особенности формирования органов местного самоуправления в странах СНГ и Балтии / С. В. Турищев // Журн. зарубез. законодавства и сравнит. правоведения. – 2012. – № 3 (34). – С. 150–154.
208. Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС та інтеграція України до Європи все ще викликають запитання // Інформ. бюл. Укр.-Європ. консулт. центру з питань законодавства (UEPLAC). – К. : Альма-матер, 2000. – Вип. 4. – С. 13–14.
209. Уткін Э. А. Державне і муніципальне управління / Э. А. Уткін, А. Ф. Денисов. – М. : Вид-во “ЭКМОС”, 2001.
210. Факты о Словении. 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukom.gov.si/fileadmin/ukom.gov.si/pageuploads/dokumenti/Publikacije/facts-russian.pdf>
211. Федеральний парламент Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
212. Федеральний конституційний закон Австрійської Республіки от 10 нояб. 1920 г. – М. : Прогресс, 1989. – 448 с.
213. Форма державно-територіального устрою Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zen.in.ua/b/belg%D1%96ya-korol%D1%96vstvo-belg%D1%96ya/derzhavnij-ustr%D1%96j>
214. Француз-Яковець Т. А. Двопалатний парламент Федеративної Республіки Німеччини: досвід взаємодії палат у сфері сумісної компетенції / Т. А. Француз-Яковець // Бюл. М-ва юстиції України. – 2012. – № 6 (128). – С. 44–50.
215. Фролов О. О. Конституційно-правове регулювання державної підтримки місцевого самоврядування: український і зарубіжний досвід : [наук. доп.] / О. О. Фролов ; редкол. : С. Г. Серьогіна (голов. ред.), І. В. Яковюк (заст.

голов. ред.), наук. ред. С. Г. Серьогіна ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Х. : Юрайт, 2013. – 87 с.

216. *Хорлоф Э. М.* Місцеві органи виконавчої влади у Європі / Є. М. Хорлоф. – М. : Логос, 2002. – 295 с.

217. *Черкасов А.* Порівняльне місцеве управління: теорія і практика / А. Черкасов. – М. : ФОРУМ-ИНФРА-М, 2003. – 277 с.

218. *Чорногор Я.* Монархічна форма правління та особливості зовнішньої політики скандинавських країн (на прикладі Данії, Швеції та Норвегії) / Я. Чорногор // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 48. – С. 43–52.

219. *Чужиков В. І.* Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / В. І. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2005. – 308 с.

220. *Шаповал В. М.* Державний лад країв світу / В. М. Шаповал. – К. : Укр. Центр Правничих Студій, 1999. – 320 с.

221. *Шарий В. І.* Системи місцевого самоврядування зарубіжних країн : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Шарий ; Київ. ун-т культури і мистецтв. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2011. – 270 с.

222. *Шатіло В.* Органи виконавчої влади у структурі конституційного механізму державної влади / В. Шатіло // Право України : юрид. журн. – 2012. – № 8. – С. 341–347.

223. *Шатохина-Мордвинцева Г. А.* История Нидерландов : учеб. пособие для вузов / Г. А. Шатохина-Мордвинцева. – М. : Дрофа, 2007. – 515 с.

224. *Шатохина-Мордвинцева Г. А.* Нидерланды с древнейших времен до конца XVI века / Г. А. Шатохина-Мордвинцева ; Рос. акад. наук ; Ин-т всеобщ. истории, Гос. ун-т гуманитар. наук. – М. : ИВИ РАН, 2004. – 251 с.

225. *Шишкіна Н. Е.* Місцеве управління сучасних країнах: суть і сучасні проблеми розвитку / Н. Е. Шишкіна. – Іркутськ : ИГУ, 1995.

226. *Шюттемаєр Сюзанна С.* Німецький варіант інституціоналізації парламенту / Сюзанна С. Шюттемаєр. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/analit/deu011.txt> 24

227. Экономика Латвии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://balticexport.com/?article=latvijas-ekonomika&lang=ru>

228. Экономическая и социальная география стран ближнего зарубежья / под ред. Ратановой М. П. – 2-е изд., испр. – М., 2006. – 576 с.

229. Эстонская Республика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.eesti.ee/rus/temy/riik/eesti_vabariik_2/uldandmed

230. *Юрдига Б.* Президентська форма правління: принципи та ознаки / Б. Юрдига // Вісн. Львів. ун-ту ім. Івана Франка. – 2010. – С. 188–193.

231. *Юрківський В. М.* Географія країн світу – Сучасна Бельгія. Економіка Бельгії – промисловість, сільське господарство, транспорт [Електронний ресурс] / В. М. Юрківський. – Режим доступу : http://eduknigi.com/geo_view.php?id=249

232. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни : підручник / В. М. Юрківський. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2001. – 416 с.
233. Aasta rahva ja eluruumide loendus (Population and Housing Census)” (PDF) (англ.) (ест.) 1. Statistikaamet (Statistical Office of Estonia). 2012.
234. Academia Republicii Populare Romine. Studii priviud relatiile romino-ruse si romino-sovietice. Букарешт, 1960 г.
235. According to the United Nations Security Council Resolutions 550 and 541.Un.org. [Архів оригіналу за 2012-08-31].
236. Agriculture of Latvia [Електронний ресурс] / International Committee for Animal Recording. – Режим доступу : <http://www.icar2010.lv/en/id15.php>
237. Alternatives économiques numéro 223, mars 2004 [Досье про децентралізацію Франції].
238. Annie de Montfort, Henri de Montfort. Pologne. Les Guides Bleus.
239. Atlas de la révolution française 4, Le territoire (1) Réalités et représentations, éditions EHESS, 1989.
240. *Badalić J. T. G.* Ševčenko u hrvatskoj književnosti. – Umjetnost riječi, VIII. – [Загреб, 1964].
241. Bairoch, Paul; Jean Batou, Pierre Chèvre. La Population des villes Europeennes. Banque de donnees et analyse sommaire des resultats (French). Geneva: Droz. – P. 53.
242. *Balzer O.* Historya ustroju Austriyi w zaryśie. – Lwow, 1908. – 512 с.
243. *Bezviconi G.* Contributii la istoria relatiilor romino-ruse. Букарешт, 1962 р.
244. Bibliographie sur la Pologne: Pays – Histoire – Civilisation. – Varsovie : PWN, 1963. – 229 p.
245. Bowlby, Chris Do Denmark’s immigration laws breach human rights? BBC (10 February 2011 г.). [Проверено 22 июня 2011 г. Архивировано из первоисточника 21 августа 2011 г.].
246. Bubernys, Arūnas (2004). “Holocaust in Lithuania: An Outline of the Major Stages and Their Results”. The Vanished World of Lithuanian Jews. Rodopi. – С. 218–219.
247. Bundeszentrale für politische Bildung (bpb), Polen. – Bonn, 2001, Nr. 273/2001.
248. *Byjoch K., Sulimierski J., Tarno J.* Samorząd terytorialny po reformie ustrojowej. – Warszawa, 2000. – С. 26.
249. Catholic World News (2003). “France is no longer Catholic, survey shows”. Архів оригіналу за 2011-08-21.
250. Catholic World News (2008). “Le bouddhisme tibétain, la quatrième religion en France”.
251. Chauprade A. Introduction a l’analyse géopolitique: Monographie. – Paris: Ellipses, 1999. – С. 235.
252. Christophe de Voogd. Geschiedenis van Nederland. Arena Amsterdam, 2000. – 368 pp.

253. CIA – The World Factbook – Latvia [Електронний ресурс] / CIA. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lg.html>
254. CIA World Factbook. France.
255. CIA World Factbook: Lithuania.
256. *Ciobanu S.* Legiturile culturale româno-ucrainene. Букарешт, 1938 г.
257. *Cioranescu G.* et au. Aspects des relations russo-roumaines. Retrospective et orientations. – [Париж, 1967].
258. Committee on the Constitution. Archived from the original on 21 July 2011.
259. *Considine J., O’Leary E.* The Growth performance of Northern Ireland and the Republic of Ireland, 1960 to 1995 // *Political Issues in Ireland Today* / Ed. by N. Collins. New York: Manchester University press, 1999.
260. *Constautinescu-Iasi P.* Reiatzi ile culturale romino-ruse din trecut. Букарешт 1954.
261. Constitution of Ireland Bunreacht Na hÍreann. The All-Party Oireachtas. Constitution of the Republic of Cyprus: “The official languages of the Republic are Greek and Turkish” (Appendix D, Part 01, Article 3).
262. Cyprus. International Monetary Fund. [Архів оригіналу за 2013-06-22].
263. Cyprus. The World Factbook. Central Intelligence Agency. [Процитовано 9 February 2010].
264. Denmark gets tough on immigrants (англ.). BBC (27 November 2001).
265. Denmark to tighten immigration rules (англ.). Irish Times (18 November 2010).
266. Denmark. U. S. Department of State. Bureau of European and Eurasian Affairs.
267. Denmark: Regions, Municipalities, Cities & Major Urban Areas – Statistics and Maps on City Population.
268. Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania. “Population by Religious Confession, census”. [Архів оригіналу за 1 October 2006. Updated in 2005].
269. Detlef Jahn: Das politische System Schwedens. In: Wolfgang Ismayr (Hrsg.): Die politischen Systeme Westeuropas. 3. Auflage, UTB, 2003. – S. 93–130.
270. Département ou région? Les réformes territoriales de Fénélon é Jacques Attali de Maud Bazoche, Editions L’Harmattan, 2008.
271. Effectiveness, openness, subsidiarity. A new Poland for new challenges. – Warsaw, 1998. – С. 9–11.
272. Eisenbahnatlas Deutschland. – 2007/2008. – Кельн: Verlag Schweers + Wall GmbH, 2007. – 232 с.
273. Emmanuel Todd, L’invention de l’Europe, Éditions du Seuil, Paris, 1990.
274. Encarta. MSN. 2008. Great Powers. Retrieved 21 December 2010.
275. Estonia, flag of. Encyclopædia Britannica. Архів оригіналу за 2013-06-21.
276. Estonian Economic Miracle: A Model For Developing Countries. Global Politician.

277. Eurobarometer on Social Values, Science and technology 2005. – P. 11.
278. European Principles for Public Administration. SIGMA Papers: # 27/19-Nov-1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.eupan.org
279. Eurostat – Tables, Graphs and Maps Interface (TGM) table. epp. eurostat.ec.europa.eu
280. *Flaker A.* Ukrajinska knjihevnost u Hrvatskoj. – Croatica, I. – Загреб, 1970.
281. Gemeinsames Datenangebot der Statistischen Ämter des Bundes und der Länder.
282. *Geoffrey K. Roberts, Patricia Hogwood.* The politics today companion to West European politics. – Manchester University Press, 2003. – 194 p.
283. Germany – Country profile of human development indicators.
284. Germany Top Migration Land After U.S. in New OECD Ranking. Bloomberg (20 May 2014).
285. Germany. International Monetary Fund. Проверено 1 октября 2009 г.
286. Grout, Donald Jay; Hermine Weigel Williams (2003). A short history of opera. Columbia University Press. – P. 541.
287. Hendes Majestæt Dronning Margrethe II. Kongehuset. – 2013 г.
288. *Henri Grappin.* Histoire de la Pologne des origines a 1922. – Paris-Vienne: Larousse, 1922. – 446 p.
289. High Technology in Latvia [Электронный ресурс] / Investment and Development Agency of Latvia. – Режим доступа : <http://www.liaa.gov.lv/ru/high-technology-latvia>.
290. History of Amsterdam, Recovery and Expansion. Bureau Monumenten & Archeologie (Office of Monuments and Archeology).
291. History of Amsterdam, The Early History. Bureau Monumenten & Archeologie (Office of Monuments and Archeology).
292. http://administracion.gob.es/pag_Home/index.html?idioma=en
293. <http://ar2.government.bg/ras/index.html>
294. http://en.wikipedia.org/wiki/Ministries_of_Poland
295. <http://gov.ro/en/government/organization/ministries>
296. http://guds.gov.ua/govservice/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=8DC89AA69C7C04E771EE85284E528549?art_id=92317
297. http://socialprotection.eu/files_db/799/Latvia__List_of_Important_Institutions_2010.pdf
298. <http://uk.wikipedia.org/>
299. <http://valtioneuvosto.fi/en/frontpage>
300. <http://www.academie-francaise.fr/langue/index.html>. Du françois au français
301. http://www.belgium.be/en/about_belgium/government/federal_authorities/federal_and_planning_public_services/
302. <http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Standardartikel/DE/Ministerium/Protokoll/bundesflagge.html>

303. http://www.bundesregierung.de/Webs/Breg/EN/FederalGovernment/Ministries/_node.html
304. http://www.cm.gov.cy/cm/cm_2013/cm.nsf/page32_en/page32_en?OpenDocument
305. <http://www.cyprus.gov.cy/http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/A31BDFC00A74BF4CC22570A600321EEE?OpenDocument>
306. http://www.ermis.gov.gr/portal/page/portal/ermis/?p_action=2
307. <http://www.europarl.europa.eu/news/en/newsroom/content/20130214STO05853/html/Battle-for-seats-which-countries-will-have-to-give-up-MEPs-in-2014>
308. <http://www.fsws.gov.mt/en/Pages/default.aspx>
309. <http://www.gouvernement.fr/en/composition-of-the-government>
310. <http://www.gov.ie/tag/departments/>
311. <http://www.government.nl/ministries>
312. <http://www.government.se/sb/d/569>
313. http://www.governo.it/Governo/Ministeri/ministri_gov.html
314. <http://www.ine.es/prensa/np551.pdf>. “Official Population Figures of Spain. Population on the 1 January 2009”.
315. <http://www.kormany.hu/en>
316. <http://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/gobierno/gabinete/Paginas/index.aspx>
317. http://www.latvia.alloexpat.com/latvia_information/government_ministries_latvia.php<http://www.mk.gov.lv/en/amatpersonas>
318. <http://www.lrv.lt/en/government/inistries/>
319. http://www.mzv.cz/kiev/uk/x2001_09_21/x2001_10_29/
320. <http://www.parlament.org.ua/>
321. <http://www.portugal.gov.pt/en/the-ministries.aspx>
322. http://www.presidency.gov.cy/presidency/presidency.nsf/prc07_en/prc07_en?opendocument
323. <http://www.primeminister.gov.gr/english/government/>
324. http://www.rfhwb.de/Pravo/Pravo_ru/pravo_ru1.htm
325. <http://www.slovakia.org/sk-address.htm>
326. http://www.stm.dk/_a_1644.html
327. http://www.ukrexporth.gov.ua/ukr/z_info/blg/3472.html
328. <http://www.vlada.cz/en/>
329. http://www.vlada.si/en/about_the_government/ministries/
330. <http://www.worcount.com/index.files/gosuustravstria.htm>
331. <http://www.zen.in.ua>
332. <http://www.zen.in.ua/g/grec%D1%96yagreckarespubl%D1%96ka/dezhavnij-ustr%D1%96j>
333. <http://www.zen.in.ua/l/litva-litovska-respubl>
334. <http://www.zen.in.ua/p/portugal>
335. <http://www.zen.in.ua/s/sloven>
336. <https://ru.wikipedia.org/>
337. <https://sweden.se/society/the-swedish-system-of-government/>

338. <https://vlada.gov.hr/ministries-and-government-bodies/16139>
339. <https://www.bka.gv.at/site/3541/default.aspx>
340. <https://www.eesti.ee/eng/contacts/valitsusasutused>
341. <https://www.gouvernement.lu/>
342. <https://www.gov.mt/en/Pages/gov.mt%20homepage.aspx>
343. <https://www.gov.uk/government/how-government-works>
344. <https://www.overheid.nl/english/dutch-government-websites/>
345. <https://www.premier.gov.pl/en.html>
346. Human Development Report 2010. United Nations. 2010.
347. In Deutschland leben mehr Muslime als erwartet. 2009.
348. Invest in Cyprus website – figures do not include tourism to the occupied North.
349. *Iorga N.* Rombnii de peste Nistru. Яси 1918.
350. Italy. International Monetary Fund. – 2013-05-12.
351. Italy: Birthplace of the Renaissance. European Renaissance and Reformation. Township of Washington, NJ: Immaculate Heart Academy. 20 December 2009.
352. *Izdebski H.* Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności. – Warszawa, 2001. – C . 183 / <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page3636.html>
353. J. A. Kossmann-Putto and E. H. Kossmann. The Low Countries: History of the Northern and Southern Netherlands (1987).
354. J. C. H. Blom and E. Lamberts, eds. History of the Low Countries (1999).
355. Jahrbuch für Polen – 1929/30. – Warschau : Instytut Wydawniczy Biblioteka Polska, 703 Seiten.
356. *Janusz Kaliński, Zbigniew Landau.* Gospodarka Polski w XX wieku. Wyd.2 zmienione. – Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
357. *Jean-Jacques Fauvel.* Pologne. Les Guides Bleus. – Paris, 1967. – 733 p.
358. *Jerzy Kondracki.* Geografia Polski. Mezoregiony fizycznogeograficzne. – 1994.
359. *Jerzy Kondracki.* Geografia regionalna Polski. – Warszawa : PWN, 2002.
360. *Jon Stewart.* Kierkegaard and His Danish Contemporaries: Philosophy, politics and social theory. – Ashgate Publishing, Ltd., 2009. – P. ix. – 329 p.
361. *Jonathan Israel.* The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall 1477–1806 (1995).
362. Kirkkoon liittyminen ja siitä eroaminen oli vilkasta vuonna 2013 evl.fi 30.12.2013 r.
363. Klodzinski M. Aktywizacja gospodarcza obszarow wieskich. – Warszawa, 1999. – 152 s.
364. Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r.
365. Kristian Kristiansen, Thomas B. Larsson. The rise of Bronze Age society: travels, transmissions and transformations. – Cambridge University Press, 2005. – 449 p.
366. Krzysztof Groniowski, Jerzy Skowronek. Historia Polski 1795–1914.
367. L. Lewin, B. Jansson et D. Sürbm, The Swedish Electorate, 1887–1968.

368. Latvia – adjusted net national income [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.indexmundi.com/facts/latvia/adjusted-net-national-income>
369. Latvia : Comprehensive Indicator Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hivinsite.ucsf.edu/global?page=cr03-lg-00&post=19&cid=LG>
370. Latvia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Latvia#Economy>
371. Latvia. International Monetary Fund. – 2013-06-22.
372. Le Danemark autorise le mariage homosexuel a l'Eglise d'Etat // Lideration, 07.06.2012.
373. Leszek Garlicki. Polskie prawo konstytucyjne. Wyd. 11. – Warszawa : Liber, 2007.
374. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 . Gruodžio 10 D. Nutarimo
375. Literatura polska. Encyklopedia PWN. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
376. Lithuani (PDF). Suicide prevention (SUPRE). World Health Organization. 2008. – 2013-06-22.
377. Lithuania (as of 1 January 2015) // The European Central Bank.
378. Lithuania. Holocaust Encyclopedia. United States Holocaust Memorial Museum. – 2013-06-22.
379. Lutheran church member statistics evl.fi 01.02.2013 г.
380. Lycée. Britannica.com. 22 July 2011.
381. Marian Eckert. Historia Polski 1914–1939. Warszawa, 1990.
382. Max, Arthur US ranks 17 as clean tech producer, China is No. 2 (англ.). Associated Press. Yahoo News (8 May 2011 г.).
383. Maxing out. The Economist (1 March 2007). Проверено 13 июня 2011 г.
384. Maiy Rocznik Statystyczny Polski. – 2008. [dostęp 3 grudnia 2008]. – GUS.
385. Michałowski S. Państwo obywatelskie a przebudowa administracji publicznej w Polsce / Administracja publiczna. Zagadnienia wstępne / pod red. Pawłowskiej A. – Lublin, 1999. – №. 189.
386. Milford, Edward BTM Wind Market Report (англ.). RenewableEnergyWorld.com (20 July 2010).
387. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. Retrieved on 3 April 2012.
388. Ministry of Foreign Affairs: List of countries with which Lithuania has established diplomatic relations. Urm.lt. – 2013-06-22.
389. More people are killed in Lithuania than anywhere in the EU. Delfi.lt. 2009.
390. NABU – Naturschutzbund Deutschland e.V.
391. *Nistor I.* Problema ucraineanr in lumina istoriei. Чернівці 1934 г.
392. *Nistor I.* Ucraina in oglinda cronicelor moldovenesli. Букарешт 1941–1942 гг.
393. *Norman Davies.* Boże Igrzysko. – Kraków : Wydawnictwo Znak, 2006.

394. *Norman Davies*. Im Herzen Europas. Geschichte Polens. – Warschau, 2002.
395. Nuo 1991 m. iki šiol paskelbtį referendumų rezultatai, Microsoft Word Document, Seimas. Retrieved 4 June 2006.
396. O’Croinin, Daibhi. Prehistoric and Early Ireland. Oxford, UK: Oxford University Press, 2005. – 1219 p.
397. Ole Peter Grell. The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform. – Cambridge University Press, 1995. – 218 p.
398. On key provisional results of Population and Housing Census. – 2011. Latvijas statistika.
399. Oran Doyle and Eoin Carolan (eds), The Irish Constitution : Governance and Values (Thomson Round Hall, 2008).
400. *Oscar Halecki*. Histoire de Pologne. – Roy, New York et Montréal, 1945.
401. *Paul Arblaster*. A History of the Low Countries. Palgrave Essential Histories Series New York: Palgrave Macmillan. – 2006. – 298 p.
402. *Paul Wagret*. Pologne. Les Guides Nagel. – Genève, Paris et Hambourg, 1964. – 405 p.
403. Peter Hengstenberg, Sylvia A. Niewiem, Clemens Rode. Länderanalyse Polen : Nach dem Spiel ist vor dem Spiel – Polen auf dem Weg in seine europäische Zukunft. Internationale Politikanalyse. – Friedrich-Ebert-Stiftung, Juli 2008.
404. *Piotrowski Z*. Polska w Unii Europejskiej doswiadczenia pierwszego roku czlonkostwa. – Warszawa, 2005. – 326 s.
405. Popis registriranih aerodroma u Republici Hrvatskoj [Список зарегистрированных аэропортов в Республике Хорватии]. Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture.
406. Population by region and time. Statistics Denmark (October 2012).
407. Population Census 2011 – Key Indicators http://www.np.gov.lv/index.php?en=fakti_en&saite=residents.htm
408. Ports in a storm. The Economist (12 April 2001).
409. Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006.
410. Predsjednik Vlade na obilježavanju početka radova na dionicama Podravsko-bilogorskog ipsilona. [Уряд Хорватії – офіційний веб-портал].
411. Preparing Public Administrations for the European Administrative Space [Електронний ресурс] /SIGMA Papers. – Paris, 1998. – No.23. – 191 p. – Режим доступу : www.oecd.org
412. *Prokop P*. Kadry w administracji publicznej / Administracja publiczna. Zagadnienia wstkpne/ pod red. Pawiowskiej A. – Lublin, 1999. – S . 154
413. Protection of the Environment on the Official Site of the French Embassy in Canada.
414. *Regulski J*. Samorząd III Rzeczypospolitej. Koncepcje i realiyacja. – Warszawa, PWN, 2000. – C . 72–73.

415. Reimann, Anna Strict Immigration Laws Save Denmark Billions. Spiegel (29 April 2011).
416. Reisman, Arnold; Saha, P.K. (21 March 2005) (PDF). French as Lingua Franca: An Asset or Liability in the Development of Nations? – page 2. Social Science Research Network (SSRN). Retrieved 7 March 2010.
417. René Jouglet. Mazowsze. Chants et danses du folklore polonais. – Paris: Éditions Cercle d'Art, [1954]. – 67 p.
418. Road network 1st January by part of the country and type of road. Statistics Denmark (January 2011).
419. Robert L. Perkins. Two ages. – Mercer University Press, 1984. – 265 p.
420. Siney, Marion C. (1975). Swedish neutrality and economic warfare in World War I. Conspectus of History.
421. Special EUROBAROMETER 225 “Social values, Science & Technology”. – C. 9.
422. Średniowiecznej. T. 1. – Kraków : Platan, 1995 (wyd. pierwsze 1926).
423. Stanisław Szczur. Historia Polski – Średniowiecze. – Wydawnictwo Literackie, 2002.
424. Statistics Estonia. Stat.ee. 2011-01-01.
425. Tarassuk, Leonid; Blair, Claude (1982). The Complete Encyclopedia of Arms and Weapons: the most comprehensive reference work ever published on arms and armor from prehistoric times to the present with over 1,250 illustrations. Simon & Schuster. – P. 186.
426. The 19th century Urban Expansions. Bureau Monumenten & Archeologie (Office of Monuments and Archeology).
427. The nineteenth century constitution. 1815 – 1914: England, Ireland: documents and commentary. – U.P, 1969. – 486 p.
428. The Non-Aligned Movement: Background Information. Non-Aligned Movement. – 2001-09-21.
429. Thorpe I. The origins of agriculture in Europe. – Routledge, 1999. – 248 p.
430. Total population as of 1 January. Eurostat.
431. Ursula A. J. Becher, Włodzimierz Borodziej, Robert Maier. Deutschland und Polen im 20. Jahrhundert
432. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o służbie cywilnej. Dz.U.z 1999r. Nr 49, poz. 483.
433. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (ze zmianami z następnymi lat).
434. Valtioneuvosto päätti Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan maakuntien yhdistämisestä (Finnish). Ministry of Finance. – 2009-10-22.
435. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 25.10. – 26.10.2013.
436. Warszawa, PWN, 2000. – C. 38–40.
437. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1977.

438. Werner Jann / Jan Tiessen: Gesetzgebung im politischen System Schwedens. In: Wolfgang Ismayr: Gesetzgebung in Westeuropa. EU-Staaten und Europäische Union. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2008. – S. 99–131.
439. Wiesław Skrzydło. Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 r. – Warszawa, 2008.
440. Wilhelm Schmidt, “Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium.” 7., verbesserte Aufl., Stuttgart / Leipzig 1996, S. 80 f.
441. *Zajac W.* Zasadniczy trójstopniowy podział terytorialny Polski. – Warszawa, 1999. – C. 30–38.
442. Zensus 2011: Bevölkerung am 9. Mai 2011. Retrieved 1 June 2013.

РОЗДІЛ 3

ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1. Європейський досвід реформ місцевого самоврядування

Реформування місцевого самоврядування в європейських країнах здійснюється з різною інтенсивністю, на різних напрямках (системно-структурні, функціональні, процедурно-організаційні, фінансові реформи), із різною послідовністю, що зумовлюється різними чинниками економічного, політичного, історичного, демографічного характеру. Кожна з країн Європейського Союзу має свій унікальний досвід організації місцевого самоврядування, тому неможливо охопити їх усі, а можна лише спинитися на загальних тенденціях реформування сфери місцевого самоврядування, які притаманні більшості країн Європи.

Пошук оптимальної моделі місцевого самоврядування. Головними завданнями реформування місцевого самоврядування є розвиток місцевої демократії та модернізація управлінської системи на місцевому рівні через підвищення її здатності відповідати на щоденні потреби населення й організувати соціально-економічний розвиток відповідних територій. На виконання рішень III-го Варшавського саміту голів урядів та керівників держав-членів Ради Європи було розроблено Європейську Стратегію інновацій та доброго врядування на місцевому рівні, що здобула підтримку на XV Європейській конференції міністрів, відповідальних за місцеве та регіональне управління (м. Валенсія, 15–16 жовтня 2007 р.) та була затверджена Комітетом міністрів Ради Європи у 2008 р. Стратегія має сприяти досягненню таких результатів:

- громадяни мають бути в центрі усіх найбільш важливих демократичних процесів у суспільстві;

- органи місцевого самоврядування повинні постійно удосконалювати систему управління та надання послуг відповідно до 12-ти принципів, визначених у Європейській Стратегії;

- органи центральної влади мають забезпечити створення і підтримку інституційних передумов для розвитку місцевої демократії та вдосконалення системи місцевого самоврядування відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування та інших правових інструментів Європейських інституцій у галузі місцевого та регіонального розвитку.

Основними принципами Європейської Стратегії є:

- чесне проведення виборів, представництво та участь громадян – з метою забезпечення реальних можливостей для них мати свій голос у вирішенні місцевих справ;

- чутливість – для відповідного реагування органів місцевої влади на законні очікування та потреби громадян;

- ефективність та результативність і (при цьому) найбільш раціональне використання ресурсів;
- відкритість і прозорість – для забезпечення публічного доступу до інформації та полегшення розуміння щодо ведення суспільних справ;
- верховенство права – з метою забезпечення справедливості та політичної нейтральності місцевої влади у своїй діяльності;
- етична поведінка – для переваги суспільних інтересів над особистими;
- компетентність та спроможність – для забезпечення здатності представників і посадових осіб місцевої влади виконувати свої обов’язки;
- інновації та відкритість до змін – для забезпечення результативності застосування нових рішень і кращих практик;
- надійний фінансовий менеджмент – з метою забезпечення ощадливого і продуктивного використання публічних фінансів та інших матеріальних коштів;
- сталий розвиток та орієнтація на довгострокові результати – для врахування інтересів майбутніх поколінь у збереженні національної (місцевої) спадщини;
- права людини, культурна різноманітність та соціальне згуртування – з метою забезпечення захищеності та поваги до всіх громадян;
- підзвітність – для відповідальності посадових осіб місцевої влади за свої дії.

Протягом останніх років формується новітній напрямок розвитку моделей місцевого самоврядування – смарт-регулювання, або розумне управління. Смарт-регулювання має привести до скорочення бюрократії та адміністративного навантаження на громадян, при цьому мова не йде про використання суто кількісних критеріїв у процесі місцевого управління. Європейський досвід свідчить, що на рівні окремих міст є чимало впроваджених інноваційних практик у різних сферах. Міста визначають як “*smartcity*” (розумні міста), якщо на місцевому рівні інвестиції в людський та соціальний капітал, а також у традиційні (транспорт) та сучасні (ІТ) інфраструктури комунікацій сприяють сталому економічному розвитку і високому рівню життя, пріоритетним для них є раціональне використання природних ресурсів та розвиток управління за широкою участі громадян. Такий підхід є надзвичайно актуальним для громад, які сьогодні перебувають у пошуку нових підходів до вирішення економічних, соціальних, інфраструктурних проблем, забезпечення розвитку місцевого самоврядування, особливо – в контексті рішень конференції з питань сталого розвитку *Pio+20*. При цьому відбувається також активне впровадження органами місцевого самоврядування у своїй роботі сучасних ІТ-технологій.

Інституційні рівні організації місцевого самоврядування. Системна організація місцевого самоврядування значною мірою залежить від адміністративно-територіального устрою, але існує і певна варіативність вирішення цих питань. В демократичних державах організація місцевого самоврядування зумовлюється об’єктивними потребами розвитку суспільства, тобто на місцевому рівні “влади” має бути стільки, скільки її необхідно для життєзабезпечення.

чення територіальних співтовариств (територіальних колективів, громад, комун тощо) і вирішення в межах відповідних територій питань місцевого значення. Чим більше функцій і повноважень закріплюється за місцевими органами влади, тим більш складною є системно-структурна організація цього рівня публічної влади.

Європейська практика організації місцевого самоврядування свідчить про наявність трьох інституційних рівнів.

Первинний суб'єкт місцевого самоврядування – територіальні колективи (громади, комуни):

– територіальні колективи у Франції (комуни, департаменти, регіони, колективи зі спеціальним статусом та заморські колективи), їх правовий статус регламентується на конституційному рівні у ст. 72–75 Конституції Французької Республіки (із змінами й доповненнями відповідно до Конституційного закону № 2003-276 від 28 березня 2003 р.);

– самоврядні громади в Польщі – сукупність мешканців/одиниць основного територіального поділу (ст. 16). На конституційному рівні базовою одиницею територіального самоврядування визнана гміна, інші одиниці місцевого чи регіонального самоврядування визначаються законом (ст. 164 Конституції Республіки Польща). Словенці здійснюють місцеву владу за допомогою муніципалітетів та інших місцевих самоврядних організацій (ст. 138 Конституції Республіки Словенії);

– одиницями місцевого самоврядування є місцеві об'єднання громадян, які мають право на самоврядування (ст. 100 Конституції Чеської Республіки).

Місцеве самоврядування здійснюється через систему органів (ради (асамблеї), бургомістр (мер), виконавчі органи).

Згідно із ст. 117 Конституції Австрійської Республіки як органи громади повинні у будь-якому випадку діяти:

а) рада громади (представницький орган);

в) правління громади (а в містах, які мають самостійний статус, – міський сенат);

в) бургомістр (існуючі організаційні моделі “мер – рада”, “рада – менеджер”, “рада – колегіальний виконавчий орган” часто не відповідають викликам сьогодення, а тому європейські країни постійно здійснюють пошук нових, проводячи експерименти в окремих адміністративно-територіальних одиницях).

Місцеве самоврядування здійснюється міжмуниципальними об'єднаннями. Згідно із ст. 116-а Конституції Австрійської Республіки для виконання окремих завдань у сфері власної компетенції громади можуть об'єднуватися на основі угод в союзи громад. Законодавство землі повинно регулювати організацію союзів громад, причому в будь-якому випадку передбачати як їх органи збори союзу, в яких беруть участь представники всіх громад, що входять у союз, і посаду старости союзу. В союзах громад, утворених на основі угоди, має бути прийняте положення про вступ і вихід громад, а також про розпуск союзу громад.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини союзи громад користуються правом самоврядування в рамках своїх повноважень і відповідно до закону.

Стаття 165 Конституції Бельгії встановлює, що згідно із законом утворюються агломерації і федерації комун, визначається їх організація та компетенція. У кожній агломерації і кожній федерації утворюється рада та виконавча колегія.

У Франції дві категорії об'єднань комун. *Перша* – включає комуни, які разом виконують одну чи кілька операцій (управління водозабезпеченням тощо). Таких об'єднань нараховується близько 13 тис. Вони мають відокремлене управління і свій бюджет, який утворюється за рахунок внесків членів комун. Друга категорія з більш посиленою інтеграцією комун, їх бюджет формується із власної системи податкових надходжень. Таких об'єднань у Франції 2,6 тис. Через їх створення намагалися зменшити чисельність комун, але цього не відбулося. Сьогодні близько 95% комун об'єднані в такі системи, проте такі об'єднання не мають статусу самостійних суб'єктів місцевого самоврядування.

Виборчі новачі у формуванні органів місцевого самоврядування.

Розробка та впровадження європейських виборчих стандартів (політичний плюралізм, свобода слова та ЗМІ, повага до прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінація за ознакою статі, політичної, релігійної та етнічної належності). Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла резолюції “Про кодекс належної практики у виборчих питаннях” (№ 1264, 2001 р.), “Про звіт рекомендованих норм при проведенні виборів” (№ 1320, № 1595, 2003 р.). Основні європейські виборчі стандарти містяться у “Зводі рекомендованих норм при проведенні виборів”. Основу цього документа становлять Керівні принципи щодо виборів, прийняті “Радою з демократичних виборів” на її другому засіданні (3 липня 2002 р.).

Забезпечення рівності прав жінок і чоловіків. Стандарти щодо рівного ставлення до жінок і чоловіків є частиною як первинного, так і вторинного законодавства ЄС. Вони закріплені статтями Амстердамської угоди 1997 р. та містяться у Директивах ЄС. Держави-члени ЄС зобов'язуються прописати ці положення у національному законодавстві. Прямих директив щодо представництва жінок і чоловіків в органах влади у європейському законодавстві немає, проте Амстердамська угода та інші документи заохочують держав-учасниць робити відповідні кроки. Кожна країна вирішує це по-своєму, в тому числі й на законодавчому рівні. У різних країнах може застосовуватися або один із цих різновидів, або відразу кілька у різних комбінаціях. Партійні квоти застосовуються у 61-й державі, електоральні – у 33-х, а резервування місць у парламенті – у 12-ти країнах.

Участь іноземців у місцевих виборах. Формування органів місцевого самоврядування в переважній більшості країн здійснюється громадянами відповідної держави. Однак інтеграційні процеси, що відбуваються в Європі, не лише ведуть до перерозподілу повноважень між органами держав та органами

Європейського Союзу, а й впливають на регулювання на національному рівні порядку формування муніципальних органів. Зокрема, в Конституції Франції передбачена можливість реалізації права обирати й бути обраним на муніципальних виборах для громадян Європейського Союзу, що проживають у Франції (ст. 88-3). У Федеративній Республіці Німеччина на виборах в округах і громадах право обирати й бути обраними мають також особи, які мають громадянство держави – члена Європейського Співтовариства (ст. 28). В Іспанії на основі взаємності у випадках, передбачених договорами чи законами, активне й пасивне право голосу надається іноземцям (ч. 2 ст. 13). Згідно із ч. 3 ст. 9 Конституції Великого Герцогства Люксембург здійснення політичних прав не люксембуржцям може бути подароване законом. Відповідно до ст. 130 Конституції Королівства Нідерландів право брати участь у виборах муніципальних рад і бути обраним до їх складу може бути надано Актом парламенту особам, які не є громадянами Нідерландів, але постійно проживають у муніципалітетах, якщо вони відповідають тим самим виборчим цензам, що й громадяни цієї держави. У Португалії іноземці, які мешкають на її території, за умови взаємності з боку відповідної іноземної держави можуть наділятися законом виборчою правоздатністю на виборах в органи місцевого самоврядування.

Право голосу надається, як правило, громадянам, які постійно проживають на території громади. Разом із тим, наприклад, в Австрії у положенні про вибори може бути визначено, що активне й пасивне виборче право на виборах у громадську раду не надається особам, які проживають на території громади менше одного року, якщо очевидно, що їх перебування в громаді є тільки тимчасовим (ст. 117).

Впровадження у виборчий процес новітніх технологій. З метою оптимізації процесу волевиявлення все більше в європейських країнах використовуються новітні технології, зокрема дистанційне електронне голосування. 30 вересня 2004 р. Комітет міністрів Ради Європи прийняв “Рекомендацію з правових, організаційних і технічних стандартів електронного голосування”. Головним принципом є те, що електронне голосування повинно відповідати такому самому рівню надійності та безпеки, як звичайне голосування. Водночас електронне голосування розглядається лише як паралельне, додаткова альтернатива до звичайного.

У Норвегії було запроваджено пілотний проект – електронне голосування на місцевих виборах у 10 муніципалітетах, завдяки якому 167 тис. виборців мали можливість віддати свій голос, перебуваючи вдома, до дня голосування з використанням безпечної системи. Крім цього виборці могли голосувати звичайним способом у день виборів. Запровадження електронного голосування може сприяти підвищенню явки виборців, заощадженню організаційних витрат, коштів, які витрачаються на виготовлення бюлетенів.

У світовій практиці для вирішення проблем прискорення процесу підрахунку голосів, а також зменшення впливу членів комісій на його результат застосовуються різноманітні пристрої та технології – механічні машини для голосу-

вання, перфорація виборчих бюлетенів, зокрема електронні урни для голосування з використанням сканера, та інші науково-технічні досягнення. Безперечно, всі ці методи й засоби мають свої переваги та недоліки, але країни постійно намагаються віднайти шляхи вдосконалення технології проведення голосування.

Підходи до визначення функцій та компетенції місцевого самоврядування.

Субсидіарність. Для організації місцевого самоврядування пріоритетним є принцип субсидіарності, сутність якого полягає в тому, що муніципальні функції, як правило, здійснюються переважно тією владою, яка має найтісніший контакт з громадянином. Наділяючи тією чи іншою функцією інший орган, необхідно враховувати обсяг і характер завдання, а також вимоги досягнення ефективності та економії. Тобто якщо місцеві органи спроможні компетентно вирішувати питання, вищестоящий орган не вправі втручатися у цю сферу.

Принцип субсидіарності в окремих країнах Європейського Союзу закріплено на конституційному рівні. Зокрема, в Італії адміністративні функції належать до відання комун, за винятком тих, які для забезпечення єдиних підходів зараховані до провінцій, метрополітенських міст, регіонів і держави при дотриманні принципів субсидіарності, диференційованості й пропорційності (ч. 1 ст. 118). Крім цього, субсидіарність закріплюється як основний принцип організації суспільства.

Відповідно до ч. 4 ст. 118 Конституції Італійської Республіки держава, регіони, метрополітенські міста, провінції і комуни, ґрунтуючись на принципах субсидіарності, сприяють індивідуальній і колективній ініціативі громадян, які діють з метою реалізації загальних інтересів. Відповідно до ч. 2 ст. 28 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини громадам має бути надано право регулювати в рамках закону під свою відповідальність усі справи місцевої спільноти. У ст. 154 Конституції Естонської Республіки закріплено, що вирішенням усіх питань місцевого життя та його устроєм займаються місцеві самоврядування, які діють на підставі закону самостійно. В Польщі публічні завдання, що слугують задоволенню потреб самоврядної спільноти, виконуються одиницею територіального самоврядування як завдання власні (ч. 1 ст. 166).

Децентралізація. У багатьох країнах Європейського Союзу функціональна організація місцевого самоврядування вибудовується з дотриманням принципу оптимальної децентралізації влади.

Конституція Французької Республіки в ст. 1 встановлює, що її організація є децентралізованою. У Франції реформа закріпила перерозподіл функцій між різними адміністративними рівнями. Однією з головних цілей була модернізація адміністративної системи, зокрема на місцевому рівні, через підвищення її здатності відповідати на щоденні потреби населення і сприяння та підтримку місцевих проєктів економічного розвитку. Децентралізацією розширено сферу діяльності адміністративних одиниць, надано їм низку конкретних повноважень (для комун це проблема міського планування), а також передано ресурси, необхідні для виконання ними своїх обов'язків (податки, субсидії).

Частина 2 ст. 162 Конституції Бельгії встановлює, що законом закріплюється застосування принципу децентралізації повноважень на користь провінційних та комунальних установ.

Згідно з § 6 Глави 11 Конституції Швеції адміністративні функції можуть бути передоручені комунам. Адміністративні функції можуть бути передані компанії, об'єднанню, товариству, установі, зареєстрованій релігійній громаді або будь-якій схожій організації, або окремій особі. Якщо ці функції включають реалізацію влади, вони здійснюються на основі діючого закону.

Для багатьох європейських країн актуальним є питання підвищення ефективності структур публічного управління. Основним способом його розв'язання виступає децентралізація, в рамках якої регіональне та місцеве самоврядування виглядає більш раціональним та результативним.

Розвиток місцевої демократії. Активізація громадської активності вже досить тривалий час є пріоритетним напрямом реформування місцевого самоврядування європейських країн. Для цього на найвищому конституційному рівні закріплюються відповідні норми для забезпечення реалізації безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення.

Місцеві референдуми. Згідно із ст. 72-1 Конституції Французької Республіки (ред. статті від 28 березня 2003 р.) при додержанні умов, передбачених законом, обговорювані проекти чи акти, що належать до компетенції певного територіального колективу, можуть бути, за його ініціативою, шляхом референдуму прийняті рішенням виборців цього колективу. Зміна меж територіальних колективів може бути приводом для консультування з виборцями з додержанням умов, передбачених законом. Згідно із ч. 5 ст. 41 Конституції Бельгії питання комунального або провінційного характеру можуть бути предметом народної консультації у відповідній комуні чи провінції.

Загальною тенденцією для європейських країн є розширення можливостей громадян для участі в місцевому самоврядуванні, зокрема через місцеві референдуми. Так, за 1990–2010 рр. у ФРН відбулося 269 місцевих референдумів – удесятеро більше, ніж за попередні 43 роки. В деяких федеральних землях ФРН мешканці доволі часто використовували механізм відкликання бургомістрів. Найбільш активно він використовувався в землі Бранденбург, де за 1995–2006 рр. у такий спосіб було відкликано 16 бургомістрів.

Збори громадян. Місцеве самоврядування здійснюється населенням на загальних зборах, при цьому органи місцевого самоврядування не утворюються. Конституція Португальської Республіки встановлює, що відповідно до закону в приходах з невеликим числом мешканців асамблея приходу може бути замінена загальними зборами громадян-виборців. Згідно із ст. 28 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини в громадах виборний представницький орган може бути замінений зборами громадян.

Громадські ініціативи. 16 листопада 2009 р. відкрито для підписання Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади. Запровадження права особи на

участь у справах місцевої влади відображає довгостроковий суспільний розвиток у європейських державах. Всі країни різними шляхами прийшли до розуміння фундаментальної важливості залучення та участі громадян у суспільному житті. Демократичні інститути не повинні створюватись і не можуть підтримуватись без урахування фундаментальної ролі та місця участі громадян.

Визнані три головні причини цього.

По-перше, участь важлива, щоб підтримати легітимність рішень і запровадити підзвітність.

Другий ключовий аргумент – це те, що публічна влада має прислухатись і навчатись, щоб реалізовувати кращу політику та послуги.

Третій – участь має внутрішню цінність. Вона дає відчуття належності і робить місцеві громади місцем, де люди хочуть жити і працювати сьогодні та в майбутньому.

Згідно із ст. 72-1 Конституції Французької Республіки закон встановлює умови, за яких виборці кожного територіального колективу можуть шляхом використання права на звернення вимагати внесення до порядку денного асамблеї цього колективу певного питання, захищеного до його компетенції.

Самоорганізація населення. Прикладом доволі успішної самоорганізації населення є центри місцевих співтовариств, які створюються з метою задоволення потреб членів відповідних територіальних мікрогромад, використовуючи механізм благодійництва. Сусідські асоціації беруть участь у вирішенні питань захисту своєї території, організації дозвілля громадян, покращенні якості соціальних послуг, стану довкілля та інфраструктури. Усі згадані форми самоорганізації є механізмом компенсації бездіяльності органів місцевого самоврядування або ж альтернативою їх політико-управлінських рішень.

Для ефективного виконання публічних завдань у Польщі гміни можуть створювати допоміжні одиниці управління – солецтва (у так званих сільських гмінах), селища (у гмінах змішаного міського й сільського характеру), райони (у містах). Потреба у функціонуванні цих ланок управління пояснюється переважачим – великим – типом гмін: у середньому навіть сільська гміна у Польщі нараховує 7–8 тис. жителів і складається, як правило, з 10–11 населених пунктів. Солецтва є традиційною для Польщі формою самоврядування громадян. У їх середовищі основні рішення приймаються зборами, а функції виконавчого органу виконує солтис, якому допомагає солецька рада. У зборах солецтва мають право брати участь усі громадяни. Статут солецтва схвалюється радою гміни, і в цьому документі визначаються питання його організації, ліквідації та сфера діяльності відповідного допоміжного органу. Обов'язковим елементом створення допоміжних одиниць є думка жителів певної території, зокрема вони можуть пропонувати створення допоміжної одиниці, або ж висловлювати свою позицію щодо подібної ініціативи органу місцевого самоврядування. Так, наприклад, у м. Кракові із 750-тисячним населенням за рішенням ради міста було створено 18 допоміжних дільниць.

Реформа фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Адекватність фінансових ресурсів. У країнах західної демократії владні структури, робота яких здійснюється збалансовано і в рамках потужних систем контролю є центральною ланкою продуктивного управління, що сприяє підвищенню благополуччя громадян. Через механізми матеріального і фінансового забезпечення місцевого самоврядування, трансфертну політику провідні зарубіжні країни визначають напрями економічного розвитку, створюють умови для досягнення соціальної справедливості, особливо по відношенню до бідних верств населення та інших знедолених груп суспільства.

Гостра проблема обмеженості ресурсів і зростаючих потреб у публічних послугах вимагає підвищення ефективності діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Система публічних фінансів у всьому світі стоїть на порозі кардинальних змін. Одна з головних тенденцій полягає в тому, що методи управління державними й приватними фінансами поступово, але неухильно зближуються. Зміни не в останню чергу зумовлюються перманентними кризами, які породжують ефект “ножиць” між доходами й видатками бюджету, і навантаження на державний та місцеві бюджети постійно зростає. Все це призводить до виникнення комплексу проблем практично в усіх сферах життєдіяльності громад. Із цього замкнутого кола дуже складно вибратися, оскільки підвищувати податки вже не можна, адже темпи економічного зростання й так суттєво уповільнилися, а для вирішення суспільних проблем необхідно все більше коштів. Така ситуація є типовою для більшості країн. Імовірно, саме тому сьогодні так багато уваги приділяється темі побудови нової, більш ефективної, розумної системи управління суспільними фінансами.

Питання матеріально-фінансового забезпечення місцевого самоврядування досить часто є предметом конституційного регулювання. 28 березня 2003 р. Конституція Французької Республіки була доповнена ст. 72-2, присвяченою питанням формування фінансової основи місцевого самоврядування. Насамперед слід звернути увагу на закріплення порядку пропорційного оподаткування, який покликаний сприяти рівності між територіальними громадами. Також у цій статті закріплені вимоги щодо адекватності фінансових ресурсів компетенції територіальних колективів. Будь-яке передавання компетенції між державою і територіальними колективами супроводжується наданням ресурсів, еквівалентних тим, котрі необхідні для здійснення цієї компетенції. Будь-яке надання чи розширення компетенції, що має наслідком зростання видатків територіальних колективів, має супроводжуватися наданням ресурсів, визначених законом.

Проте, як свідчить практика, ця норма виявилася непосильною для держави, яка не може компенсувати всі втрати місцевих бюджетів, що виникають у зв'язку з прийнятими рішеннями парламенту. Тому було прийняте рішення перейти від прямих компенсацій до субсидій. Однак ці асигнування лише знизили податкову незалежність органів місцевого самоврядування. Це реальна фінансова проблема, яку Франція сьогодні намагається вирішити.

Відповідно до ст. 167 Конституції Республіки Польща одиницям територіального самоврядування гарантується частка в публічних доходах відповідно до виконуваних ними завдань. Зміни в завданнях і компетенції одиниць територіального самоврядування відбуваються одночасно із відповідними змінами у розподілі публічних ресурсів.

Згідно із ст. 142 Конституції Королівства Іспанії місцеві бюджети повинні мати достатні кошти для виконання функцій, які покладаються законом на відповідні представницькі органи самоврядування, і формуються в основному з місцевих податків, а також відрахувань від податків, які встановлюються державою та автономними співтовариствами.

В Італії на конституційному рівні досить детально визначається матеріально-фінансова основа місцевого самоврядування (ст. 119 Конституції Італійської Республіки).

Підвищення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Зміна механізму субсидування. Донедавна в європейських країнах були поширеними у сфері місцевого самоврядування наступні характеристики:

- високий рівень державних субсидій;
- велика кількість цільових субсидій;
- детальна регламентація і контроль за використанням грошей;
- проблеми в стосунках між різними рівнями місцевого самоврядування.

З метою посилення фінансової самостійності місцевого самоврядування були започатковані реформи. Наприклад, у Швеції більша частина функцій соціальної держави реалізується на рівні комун або ленів. Комунальні видатки і видатки ленів співвідносяться 70 до 30. У 2005 р. в Швеції було змінено механізм субсидування. Державні асигнування тепер розраховуються таким чином, щоб нівелювати різницю в розмірі податкової бази між різними муніципалітетами із розрахунку на одного мешканця. Метою таких асигнувань є вирівнювання обсягу та якості послуг, які надаються муніципалітетами своїм мешканцям, щоб їх якість не залежала від територіальної належності. Бюджет приймається в листопаді на рік, а на 3 роки складається й затверджується фінансовий план, що дає змогу планувати діяльність у середньостроковій перспективі.

Результатом реформи в Данії є:

- високий рівень самофінансування;
- зменшення кількості цільових субсидій;
- більше економічних обов'язків і більш тісний зв'язок між компетенцією та економічною відповідальністю;
- зростання самостійності щодо вибору органами місцевого самоврядування тієї чи іншої діяльності.

У Франції основною метою реформи було надання децентралізованим рівням управління високого ступеня автономії в управлінні власними справами. Скасування правових норм щодо асигнування конкретних ресурсів на капіталовкладення розширило фінансову автономію місцевих громад. Адміністративна опіка зникла, її замінено на “апостеріорний правовий контроль”.

Перехід від системи “управління витратами” до системи “управління результатами” (впровадження програмно-цільового методу при складанні та виконанні бюджетів усіх рівнів). Останнім часом посилюється тенденція наближення практики функціонування органів місцевого самоврядування до діяльності приватних підприємств. Таким чином, регулювання управління фінансами набуває форми проекту, що супроводжується модернізацією всього сектору публічного управління. В цьому контексті органи місцевого самоврядування почали використовувати методи, запозичені в приватному менеджменті, пробуючи знайти моделі раціонального публічного управління.

Брак фінансів підштовхує до ліквідації малоефективних структур місцевого управління, на локальному рівні йде постійний пошук більш сучасних шляхів задоволення потреб громад. Так, з 1990-х рр. у Швеції набув поширення аутсорсинг, тобто місцеві та регіональні органи влади замість того щоб організувати надання певних послуг населенню все частіше стали купувати їх у приватних компаній. Таким чином, почала розвиватися конкуренція між приватними і комунальними підприємствами щодо надання послуг населенню. Насамперед, це стосується транспортних послуг, прибирання сміття, утримання дітей в дошкільних закладах.

Забезпечення доступу до ринку запозичень. Відповідно до ч. 8 ст. 9 Європейської хартії місцевого самоврядування для цілей здійснення позик інвестиційного капіталу в межах закону органи місцевого самоврядування мають доступ до національного ринку капіталу.

Забезпечення реалізації цього правового припису неможливе без добре функціонуючого фінансового ринку і кредитоспроможних органів місцевого самоврядування. У Західній Європі в організації місцевих запозичень допомагають автономні агентства, які діють на комерційній основі. Організація Фінанси муніципалітетів Фінляндії, яка належить асоціації місцевих органів влади, забезпечує консолідацію боргів муніципальних органів. У Швеції – це “Комман Інцест”, яка належить асоціації місцевих органів влади, але управляється (функціонує) на основі приватної власності, та займається кредитуванням органів місцевого самоврядування. “Кредит Комуналь де Бельжик” перебуває у спільному володінні бельгійського уряду і місцевих органів влади, а головним джерелом фінансування є депозити. Французька “Дексія” перебуває у приватному управлінні і залучає фінансування виключно через випуск облігацій. “Банко де КредитоЛокаль” в Іспанії також управляється на приватній основі й здійснює розміщення боргових зобов’язань. В Данії місцеві органи влади спільно заснували кооперативний муніципальний банк. У Великобританії “Рада по кредитуванню громадських робіт” направляє фінансування з центру на виконання громадських робіт на місцевому рівні.

Досвід розвинутих країн показує, що муніципальні фінансові корпорації працюють добре, коли вони управляються на комерційних принципах і конкурують за капітал і позичальників. У такій ситуації агентства забезпечують покриття ризиків, краще використовують ефект економії на масштабах і застосо-

вують свої знання місцевих органів влади та їх фінансового потенціалу для отримання доступу до комерційного кредиту на більш вигідних умовах.

Не існує єдиної моделі місцевого самоврядування за структурою, ієрархією взаємовідносин, переліком функцій, рівнем децентралізації влади. В різних країнах населені пункти, які схожі за чисельністю населення та іншими параметрами, мають різну організацію місцевого самоврядування. Разом з тим чітко простежуються загальні тенденції.

По-перше, більшість країн визнають, що фінанси повинні бути адекватними функціям органів місцевого самоврядування, щоб гарантувати їм спроможність виконувати свої обов'язки ефективно й своєчасно.

По-друге, мешканці населених пунктів потребують певних послуг, прагнуть через обрані ними органи вирішувати питання місцевого значення, місцеве самоврядування має відповідати їх сподіванням.

По-третє, місцеві органи влади повинні мати суттєвий рівень автономії щодо власної організації, прийому, звільнення та визначення умов роботи посадових осіб, установлення місцевих податків тощо.

3.2. Європейська практика запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики

Суттєву роль у формуванні політики місцевого самоврядування у країнах Європейського Союзу відіграє Рада Європи, а також неурядова міжнародна структура – Міжнародний союз місцевих влад (МСМВ), який займається дослідженням механізмів формування функцій органів місцевих влад, що мають безпосереднє відношення до формування принципів діяльності представницьких органів місцевого самоврядування.

На думку Л.Приполової, практика європейських держав дає змогу виокремити основні концептуальні підходи щодо подальшого розвитку системи адміністративно-територіального устрою:

- децентралізація державної влади й одночасне зростання обсягів повноважень територіальних громад з метою прискорення їх соціально-економічного розвитку, надання якісних послуг громадянам, уникнення можливих проявів сепаратизму, зміцнення принципу демократизації в діяльності місцевого самоврядування;

- об'єднання адміністративно-територіальних одиниць, що мають спільний адміністративний центр;

- обов'язкове прийняття закону “Про адміністративно-територіальний устрій” та інших нормативних актів, що регулюють статус окремих адміністративно-територіальних одиниць;

- стратегічним напрямом країни є вступ до ЄС і здійснення поділу адміністративно-територіальних одиниць держави відповідно до вимог Номенклатури статистичних територіальних одиниць.

У країнах Європейського Союзу органи влади всіх рівнів виконують не тільки управлінські функції, але й здійснюють управління розвитком територій. Тому проведення адміністративно-територіальних реформ у країнах-кандидатах в ЄС є формуванням адміністративно-територіальних одиниць відповідно до Номенклатури статистичних територіальних одиниць (*NUTS*), розробленої для надання певним територіям фінансової допомоги ЄС. Розподіл території держави на складові частини базується на основі адміністративно-територіального поділу. При цьому різні держави зараховують до свого складу різну кількість адміністративно-територіальних одиниць, зокрема: області, штати, султанати, провінції, губернаторства, землі, автономні республіки, округи, райони та ін.

Перш за все, побіжно спинимось на єдиній системі адміністративно-територіальних одиниць Європейського Союзу, що надасть можливість виокремити рівень представницьких органів, які є тотожними районним радам в Україні.

Відповідно до розробленої у 1988 р. Європейським Агентством статистики (*EUROSTAT*) єдиної системи адміністративно-територіальних одиниць Європейського Союзу *The Nomenclature of Territorial Units for Statistics* (далі – *NUTS*) створена п'ятирівнева ієрархічна класифікація, в якій відокремлюють три регіональних рівні (*NUTS 1–3*) та два місцевих (*NUTS 4–5*).

Рішенням Єврокомісії 2001/0046 від 14 лютого 2001 р. Європейська класифікація *NUTS* отримала статус стандарту територіального поділу країн Євро-союзу для статистичних цілей, а у 2003 р. новий Регламент Європейського Парламенту та Ради Європи ввів у дію цю систему класифікації, тому країни-члени мусять обов'язково запровадити регіональну систему *NUTS 1, 2, 3*, а місцеву *NUTS 4, 5* – на добровільних засадах.

Єдина статистична система адміністративно-територіальних одиниць дає можливість забезпечити у країнах Європейського Союзу уніфіковану, прозору та ефективну модель статистичного моніторингу і на основі цього реалізувати гнучку регіональну політику та удосконалювати її.

NUTS поділяє територіальні одиниці Європейського Союзу на 5 категорій (рівнів). Три з них – *NUTS-1* (суб'єкти федерації, автономні утворення, регіони), *NUTS-2* (провінції, департаменти, урядові округи), *NUTS-3* (графства, префектури), а *NUTS-4* і *NUTS -5* – місцеві одиниці регіональної статистики ЄС.

До кожного рівня рекомендована орієнтовна кількість населення: *NUTS-1* – це суб'єкти федерації, автономні утворення, великі регіони (3–7 млн населення); *NUTS-2* – провінції, департаменти, урядові округи (0,8–3 млн населення); *NUTS-3* – графства, префектури тощо (0,15–0,8 млн населення).

До регіонів третього рівня (*NUTS-3*) зараховано субрегіональні утворення: адміністративно-територіальні одиниці на кшталт районів у Німеччині чи ароджіментів у Бельгії (чисельність населення 0,15–0,8 млн осіб); до *NUTS-4* – територіальні утворення, менші за *NUTS-3* (сільські райони); до *NUTS-5* – первинні, базові одиниці (гміни у Польщі, муніципалітети у Німеччині, комуни у Франції, громади у Бельгії).

Тож у багатьох країнах Європи, в яких існує регіоналізація, присутній проміжний рівень між регіоном та первинною ланкою місцевого самоврядування. Наприклад: департаменти у Франції, провінції в Італії, Іспанії, Бельгії, райони у Німеччині, префектури у Греції, повіти у Польщі тощо.

Кожній країні Європейського Союзу притаманні лише її особливості, головною політико-правовою метою у сфері місцевого та регіонального розвитку є кваліфіковане розв'язання місцевих питань при відкритості та прозорості прийняття рішень і широкому залученні громадськості.

Так, уряд Литви, разом зі статистичною службою Європейського Союзу, напрацював рівні *NUTS*, прийнятні для устрою цієї держави. 1988 р. запроваджено так звану Номенклатуру територіальних одиниць для статистичного обліку, що остаточно узаконена у 2003 р. Зокрема, у Литві пропонуються такі рівні відповідності *NUTS*: *NUTS* першого рівня – Литва; *NUTS* другого рівня – Литва; *NUTS* третього рівня – повіт; *NUTS* четвертого рівня – самоврядування; *NUTS* п'ятого рівня – сянюнія (у цій країні самоврядування та сянюнія є одиницями місцевого самоврядування).

З моменту здобуття незалежності Словаччиною реформування системи АТУ в цій країні відбувалося в три етапи: *перший* – 1990–1996 рр.; *другий* – 1996–1998 рр.; *третій* – 1998–2004 рр.

За Законом “Про територіальний і адміністративний поділ Республіки Словаччини” (1996 р.) було створено 8 країв і 79 округів. У 1998 р. в Словаччині було встановлено 3 регіональні та 2 місцеві рівні. Нині територіальна систематизація республіки має такий вигляд: *NUTS-1* (1 од.) – Словаччина, *NUTS-2* (4 од.) включає: Братиславський край, Західну Словаччину, Центральну Словаччину, Східну Словаччину; *NUTS-3* (8 од.) – це вісім країв: Братиславський, Тернавський, Нітрянський, Тренчинський, Бансько-Бистрицький, Жилінський, Кошицький, Прешовський. Місцеві рівні представлені *LAU 1*, що складається з *LAU 2* (населені пункти). З огляду на зазначене можна стверджувати: реформи територіальних структур у європейських країнах передусім спрямовані на формування стабільної системи управління як на регіональному, так і на місцевому рівнях, що відповідає вимогам ЄС. Отже, запровадження системи *NUTS* у зарубіжних державах здійснювалося переважно після проведення реформи АТУ. При адаптації системи АТУ до вимог *NUTS* у випадках, коли окремі рівні АТУ не відповідали зазначеним вимогам, відбувалося їх об'єднання з новими утвореними регіонами.

До *NUTS-4* та *NUTS-5* зараховують переважно сільські райони (комуни у Франції, гміни у Польщі). Також варто звернути увагу на те, що процес упровадження *NUTS* може відбуватись незалежно від реалізації адміністративно-територіальної реформи (АТР). Європейський Союз допускає внесення змін у *NUTS*. Наприклад, у деяких нових членів Євросоюзу уже виникла необхідність удосконалення наявних вітчизняних систем *NUTS*. Зокрема, в Угорщині територія новостворених унаслідок АТР регіонів не відповідає тим, які запроваджені в країні згідно зі стандартами ЄС. Аналогічна проблема є й у Польщі.

Досить цікавим прикладом для запозичення досвіду організації місцевого самоврядування є приклад Франції, де запроваджено централізовану муніципальну модель. Адміністративно-територіальний поділ країн ЄС формувався під впливом різноманітних факторів, серед яких географічний, економічний, демографічний, історичний та ін. Адміністративно-територіальний устрій є основною базою для організації сучасного державного управління, формування органів влади в державі, розбудови місцевого самоврядування.

Основними концептуальними підходами при реформуванні територіального устрою в окремих країнах Європи були децентралізація та європеїзація. Основними завданнями кожної з реформ було визначення оптимального розміру одиниць місцевого самоврядування, повноважень їх органів для належного виконання поставлених завдань і надання якісних послуг громадянам.

Систему *NUTS* можна трактувати як один з важливих механізмів її європейської інтеграції. Єдина статистична система сприятиме забезпеченню уніфікації, прозорості та ефективності моделі статистичного моніторингу і на основі цього – реалізації гнучкої державної політики.

3.3. Адміністративно-територіальне реформування окремих країн Європейського Союзу

Сучасний досвід країн Європейського Союзу щодо реформування адміністративно-територіального устрою має важливе значення. У цьому підрозділі наведено аналітично-інформаційний огляд питань та розглянуто практики окремих європейських держав, у яких відбуваються процеси реформування адміністративно-територіального устрою, або перебувають на завершальній стадії реформування.

Укрупнення основних адміністративно-територіальних одиниць – мета оптимізації адміністрування, яка передбачатиме делегування значної частини повноважень центральних органів виконавчої влади на місця (принцип субсидіарності). Це, у свою чергу, забезпечує більш ефективне розв'язання існуючих проблем у регіонах та підвищує якість послуг, що надаються населенню.

Упровадження елементів реформ адміністративно-територіальних систем країн Європейського Союзу сприятиме більш ефективному адмініструванню та розвитку місцевого самоврядування України.

3.3.1. Адміністративно-територіальне реформування у Франції

Модель ефективного управління регіонами у Франції. Закони про децентралізацію 1982–1983 рр., які сформували новий Адміністративний кодекс Франції, запровадили три найбільш важливих нововведення, що різко підвищили статус органів місцевого самоврядування:

– було встановлено одноманітні правила адміністративного контролю за діями місцевих колективів з боку держави. Зокрема, однаковий контроль

встановлювався по відношенню до рішень усіх місцевих органів – муніципальних, генеральних та регіональних рад, мерів чи голів генеральних і регіональних рад. Причому цей контроль уже не стосувався доцільності, а тільки – законності, до того ж із застосуванням судових процедур;

– префект перестав бути виконавчим органом департаменту як місцевого колективу, його функції перейшли до голови генеральної ради. Тепер департамент, як самоврядний територіальний колектив, почав управлятися виключно виборними органами влади;

– принципово змінився статус регіону, який до 1982 р. був лише громадським утворенням. Після реформи він також став управлятися виборним адміністративним органом.

Найважливішим у згаданому Законі, ст. 1 (від 2 березня 1982 р.), була норма, яку варто вважати пусковою кнопкою процесу децентралізації: “Комуни, департаменти та регіони є вільно керовані обраними радами. Закони визначатимуть розподіл компетенцій між комунами, департаментами, регіонами і державою, а також розподіл народних коштів, що впливає з нових правил місцевої податкової системи та передавання державних кредитів територіальним громадам; організацію регіонів, статутні гарантії, які надаються персоналу територіальних громад, спосіб обрання і статут обранців, а також форми співпраці між комунами, департаментами та регіонами і розвиток участі громадян у місцевому житті”.

Регіон у системі місцевого самоврядування Франції став адміністративно-територіальною одиницею верхнього рівня і являє собою певну територію з власною культурною або соціальною ідентичністю. Країна поділена на 27 регіонів, 22 – на континентальній “метропольній” території, 5 – на заморських територіях. Часто про острів Корсика говорять як про окремий регіон Корс, хоча формально це територіальна спільнота. У свою чергу, регіони поділяються на більш дрібні департаменти, а ті – на комуни. Загалом система місцевого самоврядування Французької Республіки після реформ децентралізації отримала повноцінну триступеневу структуру і має такий вигляд (див. рис. 3.1).

Відповідно до ст. 59 Адміністративного кодексу Франції маємо визначення адміністративно-територіальної одиниці вищого рівня – регіон є територіальною громадою (або адміністративно-територіальним утворенням). Ним керує регіональна рада, яка обирається прямим загальним голосуванням. Своїми ухвалами регіональна рада керує справами в регіоні. Вона уповноважена поживлявати економічний, соціальний, лікувально-оздоровчий, культурний і науковий розвиток регіону та освоєння його території і забезпечувати збереження його ідентичності, поважаючи цілісність, автономію та компетенції департаментів і комун.

Місцева влада може виконувати дії, що доповнюють дії держави, інших територіальних громад і публічно-правових установ, розташованих у регіоні, в царинах і за умов, які будуть установлені законом.

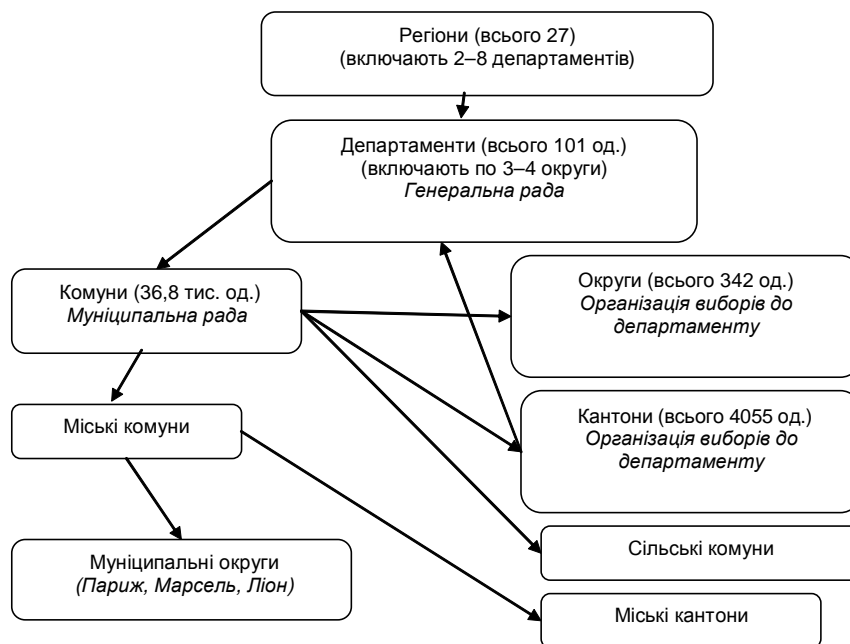

Рис. 3.1. Система місцевого самоврядування у Франції

Франція – унітарна держава, тому регіони не можуть запроваджувати власні законодавчі органи для регулювання правових норм. Регіони були вперше засновані у 1960 р. і мали на меті – створення і запровадження регіональної структури державного економічного планування. У 1972 р. вони стали державними органами, а від 1982 р. перетворилися в одиниці децентралізованого державного управління з виборною радою.

Нині регіони отримують від уряду частку національних податків і володіють значним бюджетом, який витрачають на різні потреби. Час від часу ставиться питання про надання регіонам прав деякої законодавчої автономії, але ці пропозиції завжди піддаються жорсткій критиці урядовців та парламентарів, що стоять на сторожі національної єдності країни. Вже не раз пропонувалось ліквідувати ради департаментів (Генеральні ради) і передати їх функції регіональним радам, зберігши департаменти як адміністративну одиницю більш низького рівня, але конкретних кроків так зроблено й не було. Головна юрисдикція регіонів поширюється на сфери планування економічного розвитку і втілення цих планів; забезпечення професійної підготовки; мистецькі, культурні заклади та сферу відпочинку, туризм; збереження культурного надбання (див. рис. 3.2).

Від 1982 р. керівник законодавчого органу (голова), який підлягає обранню, прийшов на зміну префектові. Деякі спостерігачі очікують, що в майбутньому регіони відіграватимуть істотну роль у стратегії економічного розвитку. Однак, хоча на регіональному рівні відбуваються значні зрушення, префекти

все ж залишилися, а визначення масштабів реальної автономії залишається відкритим питанням. Закон від 2 березня 1982 р. вивів регіон (округ) на новий рівень розвитку, оскільки за ним був фактично закріплений статус місцевого колективу, хоча роль місцевої державної влади на цьому рівні значно вища. Статус і компетенція регіону впливає з його призначення, тобто інструменту економічного, соціального і культурного розвитку певної території. Саме регіони беруть участь у створенні загальнонаціональних планів розвитку, домагаючись у цих планах виконання пріоритетів регіонального розвитку.

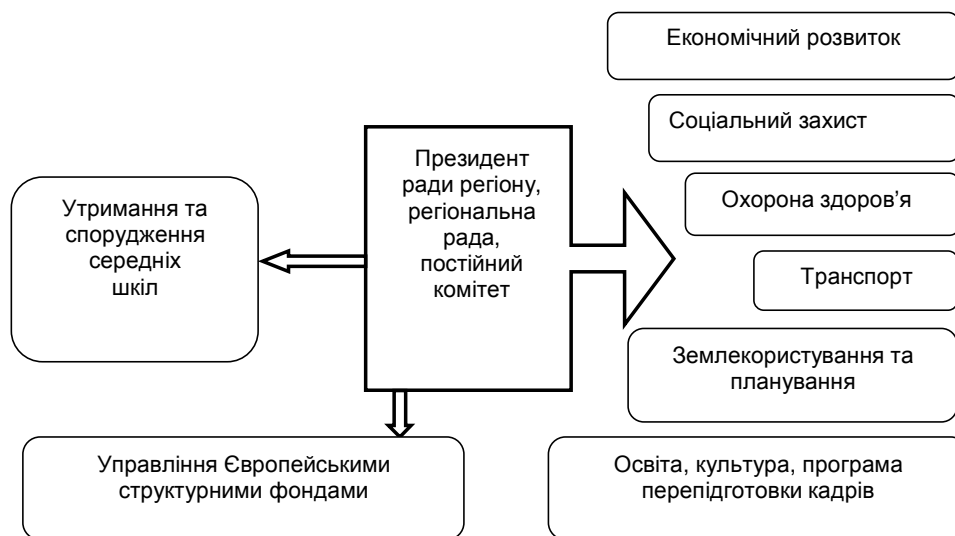

Рис. 3.2. Повноваження органу муніципального управління регіону

Відповідно і визначається його компетенція в деяких галузях.

1. Зайнятість і професійна підготовка населення. Регіон щорічно затверджує програму професійної підготовки, створює центри професійного навчання, вирішує питання ліцензування.

2. Визначає пріоритети розвитку житлового будівництва і здійснює спеціальні житлові програми.

3. Облаштовує річкові пороги, за винятком загальнонаціональних великих портів.

Крім цього регіони можуть відкривати різноманітні музеї і художні навчальні заклади, надавати допомогу в проведенні наукових досліджень тощо.

Представницьким органом регіону є окружна рада. До 1986 р. ці ради формувались непрямыми виборами, тобто склалися з депутатів та сенаторів національного рівня від регіону та представників місцевих територіальних колективів, котрі обиралися генеральними та муніципальними радами. З 16 березня 1986 р. регіональні радники обираються прямими виборами. Вибори організуються на рівні департаментів, причому в кожному департаменті голосування відбувається за партійними списками, число мандатів залежить від

кількості населення департаменту, але не менше трьох. Регіональна рада проводить сесії не рідше одного разу на три місяці. Рада обирає голову і комітет ради, який складається з голови та його заступників, є дорадчим органом і допомагає Раді у виконанні делегованих повноважень. Рада може передати комітету частину своїх повноважень, за винятком найбільш важливих фінансових питань. Регіональна рада має принципову компетенцію приймати будь-які рішення, що входять до компетенції регіону, якщо законодавством це не віднесено до компетенції голови ради.

Голова ради є одночасно виконавчою владою округу. Основні повноваження голови:

- голова готує проекти рішень окружної ради, у тому числі й проект бюджету округу;
- скликає раду і головує на її засіданнях;
- виконує прийняті радою рішення;
- розпоряджається фінансовими ресурсами регіону;
- керує роботою окружних служб і є адміністративним головою всього персоналу адміністративних органів регіону;
- призначає на посади працівників адмінслужб регіону і накладає адміністративні стягнення.

Контроль за законністю рішень регіональної ради здійснює префект (на початку децентралізації – регіональний комісар республіки). Ці рішення, до вступу їх у силу, обов'язково подаються комісару республіки. У тому разі, коли комісар вважає таке рішення незаконним за формою чи по суті, він передає його на розгляд адміністративного суду, який і приймає рішення по суті, тобто або визнає його незаконним, або навпаки, – приймає постанову про законність рішення регіональної ради. Регіональний префект також здійснює контроль за законністю рішень голови регіональної ради. Найбільш важливі рішення голови (передусім рішення нормативного характеру) мусять передаватися префекту ще до вступу їх у силу. Умови такого контролю такі самі як по відношенню до дій мера чи голови генеральної ради.

Регіональним префектом є один із префектів департаментів, що входять до складу регіону, залишаючись префектом головного департаменту регіону, поєднує в собі функцію представника держави в регіоні та представника держави у департаменті. Він безпосередньо представляє в окрузі прем'єр-міністра і кожного міністра зокрема, чим уособлює в собі повноважного представника всіх центральних органів державної виконавчої влади. Префект регіону має досить широкі не тільки контрольні чи представницькі повноваження, він має достатньо компетенції для вирішення питань соціально-економічного розвитку та облаштування території всього регіону. Він є провідником державної політики на цьому рівні, відіграє основну роль у плануванні розвитку регіону та розподілі державних інвестицій, що надаються державою, або в яких є державна частка. Дуже важливим і дуже позитивним моментом в організації життя регіону (округу) є можливість договірного розподілу служб між головою

регіональної ради та префектом. Це дозволяє уникати дублювання в роботі і зменшує вірогідність виникнення суперечностей між префектом і головою ради. Оскільки префект є представником усіх міністрів в окрузі, він має великі повноваження щодо безпосереднього керівництва місцевими службами центральних міністерств і відомств. Так, префект може наділятися повноваженнями, які міністри хотіли б передати органам, що представляють центральну державну адміністрацію на регіональному рівні. За рахунок цього префект є в принципі єдиним органом адміністративної влади в регіоні, який може приймати рішення від імені держави.

Поряд з цим префект є єдиним в окрузі вторинним розпорядником кредитів місцевих служб центральних міністерств і відомств (першим розпорядником є відповідний міністр). Тільки він є розпорядником бюджетних коштів цих служб і саме він займається питаннями управління нерухомістю і майном (держави). Префект також бере участь у процедурі атестації персоналу місцевих державних органів, він подає міністрам оцінку їх діяльності. Через префекта проходить уся кореспонденція між центральними і місцевими органами державної виконавчої влади.

Досвід Франції показує, що децентралізація дозволяє значно скоротити урядовий апарат за рахунок ліквідації всіх представництв уряду на місцевому рівні, залишивши тільки інспекторів – наглядовців із правом звернення до суду як інструментом контролю діяльності ОМС. Вона також дозволяє використовувати участь місцевого населення не лише як споживачів, а як ініціаторів та надавачів послуг, що є дешевшим і ефективнішим.

Префект як провідник і гарант втілення державної політики в регіонах й орган контролю місцевого самоврядування у Франції. Реформування системи місцевого самоврядування дає уявлення про систему місцевої влади у країні та хід і наслідки реформ деконцентрації й децентралізації.

Перш ніж розглянути роль і місце префекта у системі державної влади, варто спинитися на адміністративно-територіальній структурі місцевої влади, в основу якої покладено діяльність органів місцевого самоврядування. Так склалося після втілення в державне життя актів Децентралізації Уряду (1982–1983 рр.), що суттєво змінили характер французького місцевого самоврядування. “Децентралізація” – передавання функцій держави політичним органам, обраним на місцях, але вона не втрачає повністю контроль стосовно переданих функцій, а “деконцентрація” означає для держави передавання певних повноважень своїм представникам на місцях. Інакше кажучи, мова йде не про втрату державою своїх повноважень, а про реорганізацію її внутрішнього устрою. Різниця суттєва, оскільки децентралізована функція реалізується політичним інститутом, що в змозі виконувати прийняті законодавцем рішення. Ці реформи дали більше ресурсів, ширші повноваження та розширену легітимність усіх сфер субнаціонального уряду, а також встановили 26 нових регіонів. Спеціальні повноваження були передані на кожний рівень разом з департаментами як органами вищого рівня місцевого самоврядування. Їм було передано відпо-

відальність у сфері соціальних послуг та дозвільні функції. Муніципалітетам були дані певні дозвільні функції, щоб вони могли виконувати додаткові завдання у сфері економічного розвитку, якщо на це є політична воля. Нині адміністративно-територіальний устрій Франції має таку структуру.

Ключовою ланкою в системі державної виконавчої влади є департамент (усього 101) – це той єдиний рівень, де діє місцева державна адміністрація. На чолі цієї адміністрації стоїть префект, а сама адміністрація наділена досить великими владними повноваженнями і включає цілу систему важливих служб, які забезпечують здійснення державної політики на регіональному рівні. Представник держави в департаменті призначається Указом Президента, ухваленим на засіданні Ради Міністрів за поданням Міністерства внутрішніх справ, а для його призначення в законі поставлено лише одну вимогу – французького підданства. Він репрезентує кожного з міністрів і керує службами держави в департаменті, крім випадків, обмежених законодавчо. Тільки префект має право висловлюватися від імені держави перед радою департаменту, дбає про національні інтереси, додержання законів, громадський порядок і про відомчий контроль. Він є державним службовцем дуже високого рівня, що перебуває в складі префекторального корпусу, професійно підготовлений у Національній школі адміністрування. Перебуваючи на високому щаблі державної служби, префект у своїй кар'єрі повністю залежить від державного керівництва і може бути переведений на роботу в будь-який інший департамент, на іншу роботу чи в резерв до призначення незалежно від свого бажання. Робота на посаді префекта прямо не пов'язана з його політичними уподобаннями і не залежить від членства в політичній партії, обрання Президента чи Прем'єра. Як правило, службовець, що належить до корпусу префектів, працює досить довго, міняючи лише департаменти. Префект зобов'язаний інформувати уряд про стан справ у департаменті, а також доводити політику уряду до місцевих виборних органів і сприяти їм у проведенні цієї політики.

Крім того, він має право у разі скоєння в департаменті злочину щодо державної безпеки (замах, тероризм, шпигунство) підписувати постанови про арешти, обшуки, тощо і допомагати відповідним органам у пошуках винних. Оскільки префект є главою всієї системи державної адміністрації в департаменті, він:

- 1) наглядає за виконанням законів, указів і постанов Уряду та окремих міністрів;
- 2) приймає рішення нормативного характеру;
- 3) забезпечує підтримання громадського порядку;
- 4) здійснює адміністративний контроль за діяльністю департаменту та його комун і передає на розгляд адміністративного суду незаконні, на його погляд, рішення територіальних колективів;
- 5) представляє державу в питаннях виконання всіх юридичних актів на рівні департаменту, підписує угоди від імені держави, а також представляє державу в органах правосуддя;

б) є розпорядником усіх державних видатків у департаменті й несе відповідальність за управління нерухомістю та іншим державним майном, що належить державі у департаменті;

7) керує роботою всіх місцевих служб державних центральних органів виконавчої влади та є посередником у взаємовідносинах цих служб із центральними міністерствами.

Префект – охоронець порядку. В цьому його основна місія, якщо говорити про повноту втілення влади держави та суверенітету. Повинна бути особа, яка у випадку виникнення безладу несе особисту відповідальність за управління операціями в рамках його компетенції. Тому в його підпорядкуванні перебувають поліція і жандармерія. Він дозволяє або забороняє проведення маніфестацій. Проте громадський порядок не обмежується лише громадським спокоєм, це також і громадська безпека, тобто захист громадян та майна в час природних і техногенних катастроф, а також надзвичайних подій. Це також боротьба із злочинністю, запобігання їй. Відповідно префект повинен готувати у своєму департаменті державні служби до роботи в умовах надзвичайних ситуацій і ліквідації наслідків природних катаклізмів. Виходячи з цих повноважень префект є досить впливовою і сильною фігурою.

При префекті є:

а) генеральний секретар, який коли необхідно може замінити префекта і керує його канцелярією;

б) рада префектури, яка складається з 3–4 членів. Ця рада має подвійні функції: вона є адміністративним судом, а також – адміністративною радою. Маючи дорадчі органи, враховуючи їх думку, префект має право на самостійне прийняття рішення на свій розсуд. Представником центральної влади в окрузі є підпрефект; він не самостійний управлінець, а діє як посередник між общинами і префектурою. Самостійно підпрефект діє лише тоді, коли префект передає йому владу, а також за надзвичайних обставин, коли неможливо звернутися до нього, та у випадках, визначених законом (видача паспортів, дозвіл на полювання, тимчасову торгівлю спиртним, управління благодійними закладами та ін.).

Над префектами департаментів стоїть префект регіону, що об'єднує від 2 до 8 департаментів. Але він не є для них вищим керівництвом, хоча й виконує адміністративні функції, які дають йому певну владу над ними. В уряді є лише один офіційний представник – префект департаменту. Префект регіону поєднує свою посаду з посадою префекта того департаменту, де розміщується адміністративний центр регіону. По відношенню до регіональної ради він відіграє таку саму роль, як і префект департаменту по відношенню до генеральної ради – забезпечує контроль за дотриманням законності й наділений такою самою владою над регіональними керівниками. Відіграючи координуючу, ініціативну роль, він розподіляє державні кредити серед префектів департаментів свого регіону. Префект регіону подає інформацію і пропозиції, які сприяють розробці національної політики, й представляє міністрам свої

рекомендації у зв'язку з цим. Він виконує дії та висуває ініціативи, які можуть сприяти соціально-економічному розвитку регіону в межах урядової політики облаштування території, забезпечує координацію з метою втілення в життя національної політики в різних сферах життя. Префект регіону відіграє важливу роль у використанні європейських кредитів, що виділяться його округу, готуючи заявки разом із зацікавленими місцевими колективами. Крім цього він подає свій висновок уряду щодо них і слідкує за належним використанням цих кредитів. Префект регіону фактично перетворився у представника Європейського співтовариства у своєму регіоні, особливо стосовно підготовки заявок та різних заходів (перебудова промисловості, сільський розвиток, подолання відставання у розвитку). Він здійснює нагляд за дотриманням європейського законодавства і є головою комітету по реалізації європейських проектів; іноді стає співголовою цього комітету поряд з головою регіональної ради. Все більше зміцнюються контакти європейських закладів із префектами регіонів. Їх чиновники зустрічаються з ними, але уряд негативно ставиться до тенденції перетворення префекта у представника Європи, тому що хоче зберегти свої прерогативи у відносинах з Європейським Союзом.

Новий Адміністративний кодекс Франції, піднявши статус органів місцевого самоврядування, ще більш детально унормував державний контроль за місцевою владою через державний інститут префекта. Ним встановлено однакові правила адміністративного контролю за діями та рішеннями всіх місцевих органів влади – муніципальних, генеральних та регіональних рад, мерів чи голів генеральних і регіональних рад щодо законності із застосуванням судових процедур. Серед повноважень офісів префектів – бюджетний контроль місцевих влад, який виконується у співпраці з регіональними органами Національного Суду Аудиторів, та моніторинг діяльності місцевих влад у сфері бюджетних питань. Їм дозволено проводити попередні перевірки органів місцевої влади. Регіональні офіси аудиту регулярно знайомляться з місцевими бюджетами, роблять огляд та пропозиції щодо них, але вони не можуть застосовувати будь-які санкції. Префект перестав бути виконавчим органом департаменту як місцевого колективу, а його функції перейшли до голови генеральної ради департаменту. Тепер департамент, як самоврядний територіальний колектив, управляється виключно виборними органами влади.

Отже, префект у Франції є найбільш впливовим владним інститутом на рівні департаменту, а його повноваження на рівні регіону щодо органу самоврядування ще більші ніж на рівні департаменту. Разом з децентралізацією, намагаючись не допустити зменшення впливу свого представника в департаменті й наблизити процес прийняття рішення до громадян, держава вирішила проводити політику управлінської деконцентрації, підносячи авторитет префекта як провідника своєї політики. У департаментах префекти керують місцевими відділеннями міністерств. Виняток є лише для військової влади, органів правосуддя, національної освіти, податкової інспекції та щодо праці.

Всі інші служби перебувають в ієрархічному підпорядкуванні у префекта, який за посадою є головою всіх адміністративних комісій і єдиною особою, відповідальною за використання державних коштів у своєму департаменті. Префект може делегувати під свою відповідальність право підпису керівникам департаментських служб, при цьому чітко обумовлюючи межі її використання. Префект, як і раніше, залишається у повному підпорядкуванні уряду, який його призначає і може звільнити в будь-який час на свій розсуд, а він повинен поважати компетенцію департаментських виборних осіб, не допускаючи при цьому їх втручання в компетенцію держави. Це свідчить про те, що децентралізація і деконцентрація вимагають дотримання часом важкої досяжної рівноваги. Можуть виникати питання відносин префекта, який представляє центральний уряд, і місцевих виборчих посадових осіб, що дотримуються різної політичної орієнтації. В цілому це не перешкоджає спільній роботі. Місцеві обранці знають, що префект представляє уряд, обраний загальним голосуванням, а представник держави усвідомлює, що вони також обрані виборцями і мають бути вільними у прийнятті рішень у межах тих повноважень, які визначені їм законом. Завдяки такому взаємному визнанню втілюються в життя і достатньо добре працюють реформи у сфері децентралізації, деконцентрації, хоча деякі труднощі в їх реалізації є.

Роль префекта як управлінця не тільки в тому, щоб виконувати і примусити виконувати закони, а щоб поважати і примусити поважати дух цих законів. Тільки префект може виконувати цю роль, наприклад, даючи тлумачення тому чи іншому циркуляру центральних органів влади, які часто не дають чітких вказівок відносно використання певної правової норми, але це не найголовніше, тому що головний обов'язок префекта – організаційно-управлінська діяльність, яка реалізується владою префекта особисто і над представниками різних міністерств у департаменті. Він повинен вирішувати проблеми, конфлікти, координувати дії посадових осіб в адміністративній, економічній і соціальній сферах. Інакше кажучи, ця посада передбачає вміння брати на себе відповідальність. Необхідно добитися визнання, завоювати авторитет і користуватися ним як моральним мірилом з обережністю, тим паче, що воно постійно випробовується.

Заслуговує на вивчення досвід Франції у створенні механізмів тісної співпраці вищого законодавчого органу та органів місцевого самоврядування. Варто спинитись на особливому впливі місцевої влади на формування верхньої палати законодавчого органу країни – Сенату (346 сенаторів), що обирається "виборчим колежем", який складається з депутатів, регіональних радників, обраних у департаменті, просто генеральних радників, делегатів муніципальних рад або заступників делегатів. Виборчий колеж складається на 95% з делегатів від муніципальних рад. Це єдині вибори, де голосування обов'язкове для членів виборчого колежу. Система обрання сенаторів змінюється залежно від їх кількості, що обирається: якщо це 3 сенатори від департаменту або мен-

ше, то використовується мажоритарна система в 2 тури; якщо це 4 сенатори чи більше – то пропорційна.

Особливості французької комуни як базової ланки місцевого самоврядування республіки. Досвід Франції, що провела децентралізацію влади без укрупнення комун, а різними засобами стимулює цей процес на добровільних засадах, у тому числі й через утворення асоціацій громад. Уряд цієї країни теж намагався розпочати примусову територіальну реформу, спрямовану на злиття комун (муніципалітетів), створених ще сотні років тому. Ідея примусового злиття, що була відкинута населенням, трансформувалася у процес створення міжкомунальних об'єднань, які перебрали на себе практично всі питання державного фінансування (інвестування та поточні витрати) на місцевому рівні.

У сучасній системі державної влади Франції залишається велика кількість муніципалітетів – загалом 36,7 тис. од., з яких у 27,8 тис. од. проживає менше однієї тисячі громадян. Водночас 98% місцевих рад мають населення менше 10 тис. осіб та лише 241 муніципалітет – 30 тис. Нововведення уряду почали посилювати вплив місцевих влад. Незважаючи на репутацію Франції як централізованої країни, фінансова автономія місцевого самоврядування суттєво зросла. У більших муніципалітетах місцеві податки складають 45% від загальних ресурсів, а 31% коштів надходять з центрального бюджету. Протягом двадцяти років після реформи частина місцевих податків у валовому національному продукті зросла із 3,8 до 4,7%. Муніципалітети також зберегли за собою право витратити кошти за власним рішенням. За зростаючою роллю місцевого самоврядування здійснює нагляд Національний Суд Аудиторів. Вони кожні чотири роки перевіряють більші комуни та складають відповідний звіт. Після обговорення з місцевою владою він публікується для широкого загалу. Національний Суд Аудиторів вивчає й щорічний звіт, який висвітлює певні аспекти стосунків громадського управління з центральною владою.

Для розв'язання проблем, створених великою кількістю муніципалітетів, уряди вживали безліч заходів з підтримки міжмуніципальної співпраці, яку фінансово підтримує центральний уряд. Головним успіхом було прискорення об'єднання середніх муніципалітетів у “комуни комун”, кількість яких зросла з 193 од. у 1993 р. до 1349 од. у 1999 р. А вже на 1 січня 2002 р. було утворено 14 регіонів метрополій, 120 агломерацій та 2033 об'єднання комун. Кожна форма співпраці має специфічну податкову базу. Такі об'єднання покривають 75% населення Франції.

З метою покращення співпраці між сусідніми комунами, які мають спільні інтереси й не можуть вирішувати деякі питання лише в межах свого муніципалітету (питання транспорту, економічних зон тощо), у Франції в процесі реформи були запроваджені різні типи публічних інститутів муніципальної співпраці (*Établissements publics de coopération intercommunale, EPCI*). На 1 січня 2009 р. 34,2 комуни були об'єднані в 2601 угруповання з власним бюджетом. Існує: 16 міських об'єднань (*communauté urbaine*) з найвищим рівнем

муниципальної співпраці; 174 агломераційних об'єднань; 2406 комунальних об'єднань.

Реформи були спрямовані на допомогу суспільству в розв'язанні нагальних питань сучасності – міський розвиток, охорона довкілля, зменшення шкідливих викидів, імміграція та інтеграція. Головні сфери професійної компетенції нині залишилися в межах цих міжгромадівських влад, особливо це стосується економічного розвитку, планування, соціального житла та захисту довкілля. Держава окреслила повноваження субнаціонального уряду, чітко визначивши його роль та правила дій, але головні функції залишилися в органах місцевого самоврядування.

Реформування адміністративно-територіальних одиниць базового рівня республіки втілюється у процес підвищення дієвості комун – базових (найнижчих) адміністративно-територіальних одиниць країни. Нині комуна (сільська чи міська) як юридична реальність включає три елементи:

Назва. Змінити її можливо лише указом президента за поданням міністра внутрішніх справ на основі прохання органу самоврядування комуни – муніципальної ради, висновку генеральної ради (департамент), висновку державної ради (державний рівень).

Територія. Кожна ділянка французької території належить до однієї з комун. Тут реально діє принцип повсюдності місцевого самоврядування. Процедура зміни адміністративних меж дуже складна і завжди вирішується центральними органами влади.

Населення. Його чисельність дуже важлива для встановлення субсидій та податкових виплат у бюджет комуни і навпаки, а також для встановлення правил, що стосуються складу органів комуни.

Базові адміністративно-територіальні одиниці Франції мають ряд особливостей, що виділяють їх серед базових структур місцевого самоврядування у Європі, зокрема:

1. Територіальна різноманітність. Комуни значно відрізняються між собою за чисельністю населення (багатомільйонний Париж і село з десятьма жителями). На початок 2012 р. їх налічувалося 36,7 тис. од. Середня площа комуни у метрополії складає 14,9 км², а середня кількість населення – 380 осіб. Характерними рисами французьких органів місцевої влади є малі розміри більшості комун. Понад 90% комун мають менше 2000 осіб населення (69% мають менше 700 мешканців, 29% мають менше 200 мешканців), однак кілька комун нараховують більше 0,5 млн мешканців. Ради обираються у складі від 9 до 109 членів, залежно від величини комуни. Внаслідок незначних розмірів такого великого числа комун є необхідністю міжмуниципальна співпраця у багатьох сферах – існує близько 2 тис. багатоцільових об'єднаних рад і понад 10 тис. спеціальних рад. Ці об'єднання є правосуб'єктними організаціями зі своєю податковою системою.

2. Повна автономність у виконанні повноважень. Комуна – єдина адміністративно-територіальна одиниця, де немає окремого державного влад-

ного органу, тобто теоретично мер у своїй особі поєднує і функції державної влади. Аналогічно й голова місцевої ради в Україні.

Конституція Франції 1958 р., яка діє донині, досить скупко говорить про права місцевого самоврядування. Це розділ 11 “Про місцеві колективи”, хоча в цьому розділі лише ст. 72 присвячена місцевим колективам. “Стаття 72. Місцевими колективами Республіки є комуни, департаменти, заморські території. Усі інші місцеві колективи утворюються законом. Ці колективи вільно управляються виборними радами в умовах, визначених законом. Представники Уряду в департаментах і територіях відповідають за національні інтереси, адміністративний контроль і дотримання законів”. Крім цього, за французькою Конституцією, ст. 34 “Закон визначає основні принципи вільного управління місцевих адміністративних одиниць; їх компетенції і їх податків”. Сьогодні законодавство Франції повністю регулює всі питання, що стосуються організації і діяльності місцевого самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою. Всі ці закони об’єднані в Адміністративний кодекс, який є фактично “конституцією” місцевого самоврядування у Франції. За Адміністративним кодексом Франції (ст. 1): “комуни ... вільно керовані обраними радами. Закони визначають розподіл компетенцій між комунами, департаментами, регіонами і державою, а також розподіл народних коштів, що впливає з нових правил місцевої податкової системи та передавання державних кредитів територіальним громадам, організацію регіонів, статутні гарантії, які надаються персоналу територіальних громад, спосіб обрання і статут обранців, а також форми співпраці між комунами, департаментами та регіонами і розвиток участі громадян у місцевому житті”. “Своїми рішеннями комуни упорядковують справи, які входять до їх компетенції. Вони з державою сприяють управлінню і освоєнню території, економічному, соціальному, медичному, культурному та науковому розвитку, а також охороні навколишнього середовища і поліпшенню укладу життя. Комуни створюють мережу установ, яка дає можливість громадянам брати участь у місцевому житті і виражати свою відмінність”.

3. Механізм обрання управлінських структур комун не є однорідним. Радником (депутатом – укр.) муніципальної ради комуни може бути обраний кожен платник податків. Вибори муніципальних радників проводяться раз на 6 років одночасно по всій Франції за мажоритарною системою в два тури за закритими списками для комун з населенням понад 30 тис. осіб та за відкритими списками для інших комун. Мера обирає муніципальна рада. Муніципальна рада кожної комуни має різний за чисельністю склад депутатського корпусу (радників) залежно від числа мешканців у ній.

4. Чітка законодавча регламентованість діяльності комун та її повноважень. Кодекс законів про комуни дуже детально регламентує правила організації і проведення засідань муніципальної ради, в тому числі для забезпечення гласності й відкритості засідань. Очолює раду мер, який обирається радою та зі складу ради. Мер і його депутати представляють виконавчу владу муніципалітету. Депутати йому допомагають. Він несе відповідальність за муніципальне управління.

Рада і мер обирають заступників, формують комісії. Мер скликає засідання, у великих містах засідання проходить раз на місяць, за законом не менше одного разу на 3 місяці. Він зобов'язаний скликати раду за вимогою префекта (представника державної влади у департаменті) та половини членів ради. Кворум для засідань – присутність половини членів ради. Радник, який не може бути присутнім на засіданні, може письмово доручити іншому раднику проголосувати від його імені. До повноважень муніципальної ради належать:

1. Фінансові – прийняття бюджету, визначення ставок комунальних податків, вирішення питань про необхідність позик, затвердження звітів про використання бюджетних коштів.

2. Повноваження у сфері громадських служб – рада має право створювати або ліквідувати громадські служби комуни, крім тих, що мають бути обов'язково (похоронне бюро, служби збору сміття тощо).

3. Повноваження щодо майна комуни, яке поділяється на “громадське”, тобто таке, яке призначене виключно для громадського користування (дороги, кладовища, казарми тощо), та майно “приватне”, ним комуна розпоряджається на правах приватного власника (луки, ліси, будинки тощо). Громадське майно невідчужуване. Рада приймає рішення про купівлю, продаж, оренду майна та про зарахування майна до категорії “громадського”.

4. Повноваження у сфері облаштування території та міського будівництва. Крім цього, ради комун можуть розробляти і схвалювати міжкомунальні хартії розвитку та освоєння, які визначають середньотермінові перспективи їх економічного, соціального та культурного розвитку, окреслюють відповідні програми дій, уточнюють умови організації і функціонування устаткування та публічних служб, міжкомунальні плани облаштування територій, але ця робота має проводитись за участю центральної адміністрації, департаменту, округу, інших комун. На пропозицію зацікавлених комун периметри зон, яких це стосується, встановлюються представником держави в департаменті після висновку генеральної ради.

Схематично повноваження мера комуни та муніципальної ради можна зобразити так (рис. 3.3):

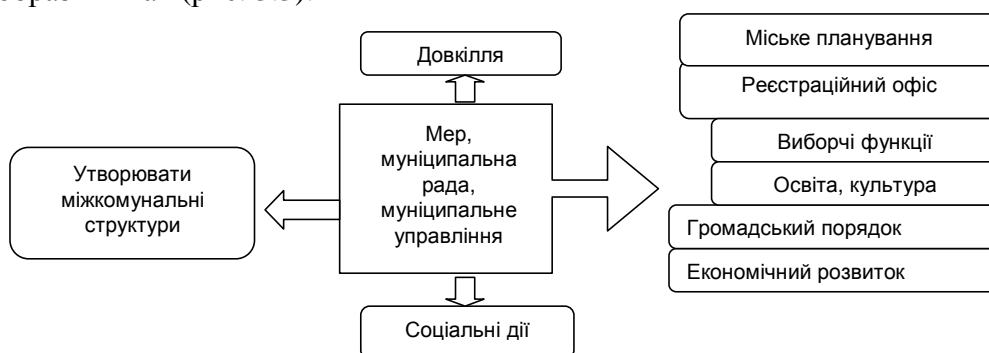

Рис. 3.3. Повноваження муніципального управління комуни (місцевий рівень самоврядування)

Мер та заступники за свою роботу одержують певну доплату та деякі пільги. У мера вона коливається від 2,6 тис. (комуни до 500 жителів) до 25 тис. французьких франків (Париж, Ліон, Марсель).

5. Державний контроль за роботою комун та їх виборних органів. Слід пам'ятати, що великий вплив на прийняття рішень муніципалітету має мер, а з іншого боку муніципальна рада, як кожен орган місцевого територіального колективу, перебуває під адміністративним контролем органів центральної державної влади. Префект має право контролю за законністю рішень комуни, хоча їх скасування можливе лише адміністративним судом. Закон зобов'язує кожен раду передавати прийняті нею рішення представнику держави, і вони вважаються такими, що вступили в дію лише після передавання їх префекту чи супрефекту та опублікування (оприлюднення). Якщо префект вважає рішення незаконним, протягом 2-х місяців від дня одержання рішення він може звернутись до адміністративного суду для визнання його незаконним та призупинити виконання до остаточного розгляду судом. У разі необхідності префект обгрунтованою постановою може зупинити діяльність ради на термін не більше місяця. Про це префект повідомляє міністра внутрішніх справ. Якщо рада не може забезпечити управління комуною, вона може бути розпущена указом президента республіки, прийнятим на раді міністрів. Протягом тижня після розпуску ради префект призначає спеціальну комісію у складі від 3-х осіб для комун з населенням до 35 тис. мешканців, або до 7-ми осіб для комун з більшою кількістю мешканців. Не пізніше ніж за 2 місяці з моменту розпуску мають бути проведені нові вибори. Після сформування нової ради комісія припиняє своє існування.

6. Мер, як представник комуни, має досить великі повноваження. Він представляє інтереси комуни у відносинах з іншими органами та організаціями і державою, має право укладати угоди й договори, виконувати делеговані радою повноваження, керувати муніципальними службами, призначати управлінський персонал, накладати дисциплінарні стягнення на комунальних службовців, видавати дозволи на будівництво, також має повноваження, необхідні для підтримання порядку в комуні. Крім цих повноважень, мер має повноваження представника державної адміністрації, які визначаються законом. До кола його функцій входить реєстрація актів громадянського стану, він також вживає заходів для допомоги в пошуку й покаранні правопорушників, які скоїли злочин чи розшукуються на території комуни. Він може складати протоколи про правопорушення. На території комуни мер забезпечує обнародування законів та інших нормативних актів і слідкує за їх виконанням. Мер забезпечує проведення виборів, підтверджує достовірність підписів, видає різні свідоцтва та ліцензії на право полювання чи дрібної торгівлі та подає необхідні статистичні дані для державних міністерств і відомств. Закон визначає засоби контролю держави за діяльністю мера та встановлює заходи впливу на нього. Так, у разі порушень мером своїх повноважень чи допущення ним грубих проступків, міністр внутрішніх справ за поданням префекта може зупинити

його діяльність на строк до 1-го місяця. Указом Президента, схваленим Кабінетом Міністрів, мер може бути відправлений у відставку. Закон визначає процедуру звільнення мера з посади. Дії і рішення мера, як представника держави, підлягають ієрархічному контролю з боку державних органів, рішення і дії мера-представника комуни підлягають адміністративному контролю такому самому, якому підлягають рішення і дії муніципальної ради. Таким чином, держава, декларуючи децентралізацію, намагається її ще більше втілювати у стосунках з місцевим самоврядуванням шляхом “більше повноважень – більше відповідальності через державний контроль виконання повноважень”.

Надавши ширше поле діяльності муніципальній владі, не змінюючи при цьому карти адміністративного поділу, децентралізація спровокувала нові дискусії щодо життєздатності малих сільських комун у Франції. Традиційні функції (реєстрація громадянського стану, муніципальна поліція, соціальні послуги, підтримання в належному стані мережі автошляхів на території комуни, початкові школи, освітня та культурна діяльність тощо) було розширено за рахунок додаткових повноважень у сфері міського планування, надання дозволу на планування і в державній освіті. Комуна отримала також нові можливості для діяльності в економічній сфері, зокрема з метою подолання труднощів деяких підприємницьких організацій і збереження послуг, потрібних сільському населенню. Виконуючи визначені завдання, місцеві громади стикаються з різноманітними труднощами. Їхній інституціональний статус є однаковим, тоді як здатність кожної комуни до дій є різною. Нестача достатніх фінансових коштів призводить до того, що центральний уряд передає їм необхідні кошти в ім'я національної солідарності через механізм фінансового врегулювання.

Для подолання таких труднощів застосовується два підходи:

- співробітництво комун для вирішення певних спільних проблем чи спільне здійснення певної діяльності;
- злиття кількох дрібних комун в одну більш потужну і фінансово спроможну для вирішення питань функціонування всіх служб місцевого самоврядування.

У першому випадку комуни залишаються юридичними особами і через договори визначають принципи і порядок спільної діяльності. Найбільш поширеним співробітництвом комун є утворення спеціальних організацій, засновниками яких є комуни і які створюються для вирішення певних спільних для засновників проблем. Вони мають статус юридичної особи і наділяються певною компетенцією за рахунок комун засновників, а їх створення може бути як добровільним, так і примусовим. За умов добровільності об'єднання оформляється постановою префекта чи указом президента. За відсутності згоди комун, але у випадку крайньої необхідності таке об'єднання може бути утворено законом. Процес об'єднання дрібних комун у більші проходить ще повільніше ніж процес створення синдикатів (міжкомунальних об'єднань) і можливе лише за умов добровільності муніципальних рад чи результатів місцевого референдуму.

Регіональні та республіканські аспекти функціонування виборчої системи Франції. Низовий рівень місцевої влади Французької Республіки представлений комунами, які мають мерів та муніципальні ради. Повноваження цих суб'єктів не залежать від чисельності населення комуни.

Застосування мажоритарної або мажоритарної з елементами пропорційності виборчої системи на місцевих виборах залежить від кількості мешканців. Якщо кількість мешканців у комунах менша 3,5 тис., то вибори відбуваються за мажоритарною системою у два тури, а саме: в першому – на основі абсолютної більшості, а в другому – для перемоги достатньо відносної більшості. В комунах з числом мешканців 3,5 тис. і більше застосовується мажоритарна система з елементами пропорційності, за якої вибори проводяться також у два тури.

Департамент Франції є другим після комуни (середнім) рівнем адміністративно-територіального устрою, на якому паралельно працюють два органи влади: генеральна рада, як представницький орган місцевого самоврядування, та префект, як орган державної влади. Рада формується на основі загальних прямих і вільних виборів, які організуються і проводяться у кантонах за мажоритарною системою у два тури. Кантон охоплює кілька комун (принаймні, в сільській місцевості; у містах, навпаки, одна комуна може відповідати кільком кантонам) і є структурною основою виборчої системи. Кожен кантон обирає свого представника в Генеральну раду відповідного департаменту. Термін мандата депутата цієї ради – 6 років. Для забезпечення стабільності політики Генеральної ради вибори до ради проводяться кожні три роки, коли обирається одна третина ради. Після кожного оновлення, тобто кожні три роки, Генеральна рада зі свого складу обирає голову, який одночасно є і керівником виконавчого органу департаменту.

На регіональному рівні діє Регіональна рада, що є дорадчим органом в регіоні. Вона складається з депутатів, обраних прямим голосуванням на шість років, та оновлюється наполовину кожні три роки. Рада призначає президента із свого складу на шість років. Він є одночасно і виконавчим органом, і головою регіональної адміністрації. Президент має ті самі функції, що й президент Генеральної ради у департаменті. Вибори проводяться за тією самою системою, що й до Генеральної ради.

Отже, оптимальною системою місцевих виборів для Французької Республіки виявилась мажоритарна та мажоритарна з елементами пропорційності, а не партійно-пропорційна.

У Франції спостерігається особливість парламентських виборів до двох її палат. Зокрема, депутати нижньої палати – Національних зборів – обираються загальним прямим таємним голосуванням на мажоритарній основі. Це означає, що для перемоги вже в першому турі один із претендентів у своєму виборчому окрузі повинен набрати більше половини голосів. Як правило, таке відбувається не дуже часто. Наприклад, на парламентських виборах 2002 р. лише 58 кандидатів змогли вже в першому турі забезпечити собі депутатські мандати. У другий тур виходять ті претенденти, які в першому турі набрали

більше 12,5% голосів (це може бути два, три і більше кандидатів). Щоб отримати бажаний депутатський мандат, одному з них досить буде обійти суперників, здобувши просту більшість голосів у другому турі виборів. У першому турі останніх парламентських виборів Франції партія “Союз на підтримку народного руху” (*UMP*) отримала 39,54% голосів виборців. А основний конкурент – Соціалістична партія – домоглася підтримки 24,73% виборців. Центристи *UDF-MoDem* завоювали 7,61%, Національний фронт – 4,29%, Комуністична партія – 4,29%, “крайні” ліві – 3,41%, “зелені” – 2,25%. У виборах взяли участь 60,24% виборців, що свідчить про відносно високу зацікавленість виборців політичними процесами країни.

Особливо цікавим є досвід Франції у створенні механізмів тісної співпраці парламенту й органів місцевого самоврядування через механізм формування “верхньої палати” вищого законодавчого органу Сенату, де діє “схема” непрямих виборів. Система виборів сенаторів у Франції виглядає так: виборці на рівні адміністративно-територіальної одиниці – комуни – обирають членів місцевого представницького органу (перший ступінь), який обирає делегатів (другий ступінь), котрі беруть участь у виборах сенаторів (третій ступінь). Верхня палата законодавчого органу країни – Сенат, – як уже згадувалося, обирається “виборчим колежем”. Частина Сенату змінюється раз на 3 роки. Заборонено поєднувати мандати сенатора і депутата Європарламенту.

У Франції є практика, коли члени уряду, що отримали депутатські мандати, самі не засідають у парламенті, а довіряють виконання депутатських функцій своїм спеціальним представникам. Крім цього, Закон про кумуляцію (сумісництво) мандатів дозволяє мерам мати один персональний виборчий мандат (депутата, сенатора, регіонального радника, генерального радника) на доповнення до його муніципальних обов’язків. Тобто допускається можливість мером бути одночасно ще й представниками законодавчого органу країни. Функція муніципального радника не вважається персональним мандатом. Станом на сьогодні прийнято – хоча жодний закон цього не передбачає, – мер повинен відмовитися від здійснення цієї функції у разі свого призначення на міністерську посаду. Він залишається просто муніципальним радником і працює на посаді міністра.

3.3.2. Адміністративно-територіальне реформування в Бельгії

Досвід формування та роботи місцевої влади Бельгії. Бельгія це країна, що поєднує демократичні конституційні засади в парламентській монархії, яка функціонує за принципом представницької демократії. Федеральна держава складається зі спільнот і регіонів. До її компетенції належать усі сфери національних інтересів: оборона, закордонні справи, соціальна безпека, значна частина сфери податків, економіка, телекомунікації. На рівні федеральної держави законодавча влада належить федеральному парламенту. Держава розподілена на три Спільноти за мовою і культурою, за територіальним устроєм – теж на

три Регіони. Ці Регіони і Спільноти наділені великою автономією та чітко визначеними повноваженнями. У кожній з них є свої Парламенти і Уряди. Уряд кожної Спільноти (французької, фламандської і німецькомовної) відповідальний за культуру й освіту, допомогу громадянам. Регіональні уряди (фламандський, валлонський і брусельський) займаються територіальними та економічними проблемами своїх регіонів. Офіційний статус Брюсселя – двомовний, Брюссель франкомовний і Брюссель фламандський мають свої політичні й адміністративні інституції.

У світовій виборчій практиці електоральна пропорційна виборча система вперше була використана якраз у Бельгії в 1889 р. Така довга демократична виборча традиція, з одного боку, несе історичний заряд європейського демократизму, а з другого – достатньо великий комплекс взаємопов'язаних проблем певного електорального архаїзму і некодифікованості.

У франкомовному регіоні Валлонії всього 5 провінцій (Брабан Валлон, Ено, Л'єж, Люксембург, Намюр). Виборці кожної Провінції повинні призначити своїх представників у Раду Провінції. Провінції розподілені на кілька виборчих округів, які називаються “дистрикти”. У провінції Ено – 15 виборчих округів, які об'єднують 69 комун з 7 адміністративних районів. У кожному окрузі провінції політична партія представляє свій список. Єдиний список партій у виборах до ради провінції складається з 15 окружних списків.

При формуванні партійних списків з 2001 р. дотримуються рівного представництва жінок, особливо в першій частині списку. Але загалом у провінційній раді Ено жінок близько третини її складу. В Бельгії запроваджені певні квоти для представництва жінок у парламентських партіях: Соціалістична партія Фландрії – 25% (у перспективі всі 50%), партія зелених (з 1995 р. дві верхні позиції у партійному списку діляться між представниками різних статей), Фламандські зелені (з 2000 р. квоти установлені вже й для місцевих виборів), Фламандські регіонали, Фламандські ліберали (з 2000 р. принцип “чоловік – жінка – чоловік” використовується для формування списків на місцевих і провінційних виборах), Фламандські соціал-демократи (з 1999 р. один представник кожної статі серед перших трьох позицій у списку; рівна кількість чоловіків і жінок серед перших 10 позицій списків на місцевих і провінційних виборах).

У Бельгії у 1994 р. було запроваджено закон, який забезпечує поступове збільшення місць для жінок у парламенті. В 1996 р. партійні списки могли мати не більше ніж три чверті кандидатів однієї статі, а з 1999 р. – дві третини. На виборах 2002 р. застосування квотування було розширене. Тобто верхні три позиції не могли обіймати особи однієї статі. Завдяки такому законодавчому регулюванню на останніх виборах (червень 2010 р.) 39% місць у бельгійському Парламенті належить жінкам.

За 30 днів до виборів виборчі списки вже не можна змінювати, принцип заміщення вибулих депутатів іде за черговістю розміщення у списку. Позбавити депутатського мандата може лише суд, рішення якого зачитується на засіданні провінційної ради. Після законодавчих змін 2006 р. депутат, що вийшов із партії,

за списками якої обраний, позбавляється депутатського мандата. Найбільш впливовими є ліберальна, соціалістична та екологічна партії регіонів, оскільки політичні партії Бельгії мають регіональний характер. Вони поділяються на валлійські та фландрійські. Серед інших Фламандські Ліберали та Демократи (*VLD*), Соціал-Християнська Партія (*CVP*), Демократичний Фронт Франкофонів (*FDF*), Реформаторська та Ліберальна Партія (*PRL*), Соціалістична Партія (*SP*).

У країні на законодавчому рівні не визначена процедура реєстрації політичних партій. Свою діяльність партії проводять через неприбуткові публічні організації чи їх асоціації. Відповідно до Закону “Про обмеження і контроль над виборчими витратами, ініційованими для виборів федеральних палат, для фінансування і обліку політичних партій” політичним партіям не дозволяється отримувати фінансову допомогу від корпорацій. А допомога від фізичних осіб не повинна перевищувати 500 євро на рік на одну людину в рамках однієї й тієї ж партії. Інші джерела фінансування політичної партії включають в себе державне фінансування, членські внески, прибуток від нерухомості та інші джерела. Партії, в яких є хоча б один представник у парламенті, має право на державне фінансування розміром у 125 тис. євро щорічно і 1,25 євро за кожен отриманий голос на останніх загальнодержавних виборах. Період проведення виборчої агітації складає відповідно до законодавства 3 місяці, а на її проведення партія має право витратити не більше 1 млн євро. Вибори проводяться на основі пропорційної виборчої системи в 11 округах, межі яких збігаються з межами Брюсселя і 11 провінцій. Партії висувають партійні списки з певною черговістю кандидатів у списку. Кожен виборець може голосувати або за список партії в цілому, або за конкретного кандидата в списку. Голос за кандидата вважається голосом, відданим і за партію.

Місцеві вибори проводяться в другу неділю жовтня на шостий рік повноважень ради провінції на принципах: таємності, рівності, обов’язковості участі в голосуванні. Причиною неявки на вибори може бути: відсутність у країні чи в провінції, хвороба, робота, що не дає можливості відлучитися. Перший штраф за неявку на вибори близько 200–250 євро. Якщо на вибори без важкої причини не прийшов працівник органів місцевого самоврядування, то на 6 років він позбавляється права на підвищення по службі. 44% бельгійців на останніх виборах скористалися правом електронного голосування при участі в голосуванні 91% населення за наявності штрафних санкцій за неявку на вибори.

У бельгійському законодавстві є два види голосування: за весь список партії, або за окремого чи кількох кандидатів у списку однієї партії. Кількість радників у Раді визначається залежно від кількості населення. У провінціях з кількістю населення менш ніж 250 тис. обирається 47 радників, від 255 тис. до 500 тис. – 56, від 500 тис. до 750 тис. – 76, один млн і більше – 84 члени регіональної ради. Радники обираються по округах, за партійними списками, а кількість депутатів визначається пропорційно кількості виборців в окрузі. У середньому по 6 депутатів з округу. Розподілення кількості обраних депутатів за списками кандидатів проводиться за методом *d'Hondt*.

У 2002 р. в Бельгії була проведена реформа виборчої системи і внесені суттєві зміни у Виборчий кодекс, зокрема:

- була зменшена кількість виборчих округів, котрі нині збігаються з провінціями у Бельгії;
- був установлений 5-відсотковий прохідний бар'єр для представництва партії в парламенті;
- встановлений обов'язок для політичних партій щодо забезпечення кількісної гендерної рівності представництва у виборчих списках.

Відповідно до Конституції Бельгії, щоб бути обраним до парламенту необхідно: бути бельгійцем, користуватися громадянськими і політичними правами; досягти 25-річного віку; проживати в Бельгії.

У провінції Ено (близько 1 млн мешканців, столиця м. Монс – 91 тис. мешканців) в провінційній раді засідає всього 83 радники, з яких 6 є постійними депутатами – тобто тими, що входять до виконавчих структур органу місцевого самоврядування і працюють на постійній основі. На Раді Провінції приймаються найбільш важливі рішення (бюджет, основні фінансові операції, які здійснюються в період нового скликання). Підготовка засідання Ради здійснюється комісіями (радники, об'єднані в групи). Засідання Ради є публічними. Головою нинішньої ради уже довгий час є Альбер Депре, який є одночасно мером одного з фламандських міст провінції Ено, що дозволяється законом. Рада збирається не рідше одного разу на місяць, при раді діють депутатські комісії та групи.

Колегія провінції, що складається з голови Ради, її секретаря та 6 постійних депутатів, здійснює поточне управління, вирішує питання бюджету, готує проекти головних рішень, контроль використання коштів тощо. Її засідання відбуваються кожного тижня під головуванням Президента Колегії Провінції. В управлінні провінцією Колегія Провінції наділена повноваженнями загального порядку. Найбільш важливими є нагляд над комунами, Громадськими центрами соціальних дій (ГЦСД), майном православних і мусульманських церков. І нарешті, Колегія Провінції є органом адміністративної юрисдикції з виборчих і дисциплінарних питань по відношенню до місцевих уповноважених ГЦСД. Секретаріатом керує Секретар Провінції, що призначається Радою Провінції за результатами конкурсу. Він присутній на засіданнях Колегії Провінції і складає протоколи засідань. Рішення Колегії Провінції завжди колегіальні.

На засіданнях ради постійно присутній Губернатор, що здійснює державний нагляд за роботою органів ради, тобто слідкує за відповідністю рішень ради законодавчій базі країни, координує роботу державних структур провінції (поліція, цивільна оборона, пожежники тощо) та контролює їх, організовує виборчий процес, наглядає за діяльністю неурядових структур, у тому числі і церкви. В разі невідповідності має право оголосити вето і передати справу до суду. В разі позитивного рішення суду Рада повинна виправити своє рішення. Губернатор є одночасно Комісаром Уряду Валлонського регіону і Спільноти Валлонія-Брюссель, представником Короля (федерального Уряду) в Провінції.

Враховуючи зарубіжний досвід організації місцевої влади, потрібно обережно ставитися до його впровадження в Україні. Це стосується передусім дискусії між прихильниками мажоритарної, пропорційної, змішаної систем. Останнім часом частіше лунають голоси противників пропорційної системи. Це пов'язано з деякими негативними наслідками запровадження такої системи в Україні. Але, на нашу думку, формування системи місцевих виборів в Україні повинно йти шляхом забезпечення інтересів місцевих громад у регіональних та субрегіональних представницьких органах і збереження партійності виборів як шляху формування громадянського суспільства. І тут досвід організації місцевих виборів Бельгії може стати в пригоді.

Поєднання принципів інтеграції та децентралізації в діяльності органів місцевого самоврядування (на прикладі Бельгії). Ефективний державний контроль діяльності місцевої влади можливий лише за умов чіткого розподілу повноважень між органами управління різних рівнів та оптимального механізму формування органів місцевої влади. Як показує досвід демократичних країн світу (Польща, Ізраїль, Швеція, Франція, Канада), такий механізм має спиратись на традиції державотворення. Іноді центральна влада неспроможна виконувати свої повноваження через політичну кризу чи конфлікти (наприклад урядова криза Бельгії 2009–2010 рр.), а місцева влада працює злагоджено й ефективно. Науковці, політики, громадяни обговорюють зміни виборчої системи, зміни адміністративно-територіального устрою, які могли б створити спроможну місцеву владу та зміцнити парламентаризм у країні. У демократичному світі при формуванні як МС, так і національних парламентів не застосовується якась одна універсальна система, існує ряд спільних принципових рис, які характеризують єдині підходи до її організації. Їх потрібно знати для того, щоб врешті сформувати в Україні спроможну систему місцевої демократії та ефективну центральну владу.

Показовим є приклад Бельгії – країни, що поєднує демократичні конституційні засади в парламентській монархії, яка функціонує за принципом представницької демократії.

Усі провінції в Бельгії поділені на виборчі округи – “дистрикти”. У провінції Ено їх 15, і вони об'єднують 69 комун із 7 адміністративних районів. У кожному окрузі провінції політична партія представляє свій список. Єдиний список партій у виборах до ради провінції складається з 15 округних. За 30 днів до виборів виборчі списки вже не можна змінювати, принцип заміщення депутатів, які вибули, іде за черговістю розміщення у списку. Позбавити депутатського мандата може лише суд, рішення якого зачитується на засіданні провінційної ради. Після законодавчих змін 2006 р. депутат, що вийшов з партії, за списками якої обраний, позбавляється депутатського мандата. Політичні партії Бельгії мають регіональний характер – є валлійські та фландрійські.

У бельгійському законодавстві два види голосування: за весь список партії або за окремого чи кількох кандидатів у списку однієї партії. Кількість радників (депутатів. – Авт.) у Раді визначається залежно від кількості населення.

Отже, вищевикладені принципи та інструменти широко застосовуються у практичній діяльності більшості країн Європейського Союзу. Реалізація принципу ефективності та результативності щодо підготовки фахівців у сфері місцевого самоврядування нині широко використовується у європейських країнах. Ще на початку XX ст. відбулися глибокі та кардинальні зміни в соціальному та економічному розвитку суспільства, які призвели до появи нової професії спеціаліста з розвитку місцевих спільнот, а потім і до відповідного напрямку в світовій соціальній науці.

Підготовка фахівців у галузі місцевого самоврядування зумовлена життєвою необхідністю перехідного періоду, коли перед суспільством постала проблема неспроможності державних владних інститутів упоратися з тягарем соціальних, економічних та інших питань забезпечення життєдіяльності населення на місцях. Потрібні були фахівці, спроможні допомогти людям опанувати нову систему соціальних цінностей, пристосуватися до нового формату діяльності та співпраці, забезпечити формування почуття відповідальності за виконання загальної справи.

Дані спеціалісти працюють у муніципалітетах або в організаціях, які утворюються при місцевих органах влади. В більшості випадків спеціаліст із розвитку місцевих спільнот сам не приймає рішень та не наділяється будь-якою адміністративною владою. Його робота складається з двох основних моментів:

1. Роботи з людьми (організація людей, продаж ідей, пошук і мобілізація соціальних ресурсів муніципального розвитку).
2. Аналітичної діяльності.

Ще одним фактором, який відіграє вирішальну роль у результатах діяльності такого фахівця, є його вміння працювати та знаходити компроміси з різними людьми, незалежно від їх статусу, освіти, особистісних характеристик.

Одним із перспективних напрямів у європейських країнах, яким опікуються вищезгадані фахівці, є розвиток мережі місцевих агентств у справах державно-приватного партнерства. Агентства призначені поживити ділову активність громадян шляхом підтримки й розвитку місцевих підприємств, відіграючи роль проміжної ланки між державними і приватними установами та громадою. Їхня функція полягає у полегшенні доступу до капіталу, технічної або професійної допомоги. Зазвичай агентства у справах місцевого державно-приватного партнерства утворюються об'єднаннями місцевих підприємств, профспілок та органами влади разом із організаціями, що діють на певній адміністративній території. Як правило, дані агентства включають органи муніципальної влади, органи самоврядування округу і приватні торгові палати. Іншими учасниками є заклади професійної підготовки, профспілки, приватні фундації тощо.

У деяких країнах Європи на регіональному рівні існують координуючі органи, так звані Регіональні Ради Розвитку. У країнах з виборним проміжним рівнем самоврядування призначений представник контролює дотримання державної політики на даному регіональному рівні.

У багатьох європейських країнах діють також агенції регіонального розвитку. Це установи, які визначають галузеві або соціально-економічні проблеми розвитку території, обирають певну групу можливостей або методологій для розв'язання цих проблем і сприяють розробці та реалізації проектів, що максимально усувають наявні проблеми. Розрізняють агенції, що існують у структурі місцевих і регіональних органів влади, та агенції, створені за ініціативою місцевих і регіональних органів влади. Агенції регіонального розвитку працюють через широке залучення громадськості до консультацій та співпраці з органами місцевого та регіонального управління. У різних країнах вони мають різні організаційно-правові форми:

- неприбуткові підприємства (Данія, Литва, Румунія, Польща);
- неприбуткові організації (Угорщина, США, Болгарія);
- ТОВ (Швеція, Німеччина);
- ВАТ (Ірландія, Італія, Греція, Нідерланди);
- акціонерні компанії (Словаччина, Португалія);
- інституції державно-приватного партнерства (Англія, Бельгія).

В агенціях, які створені органами місцевої чи регіональної влади, наприклад в Іспанії, Німеччині, Болгарії, Франції, головує виборна посадова особа, а бюджет повністю забезпечується місцевими органами влади. Але ключовим принципом діяльності агенцій регіонального розвитку є їх аполітичність, тобто вони завжди стоять осторонь політичних “амбіцій” – є “нейтральним майданчиком”.

3.3.3. Адміністративно-територіальне реформування в Республіці Болгарія

Початок реформування публічної адміністрації в Болгарії. Проведення адміністративної реформи є неодмінною умовою посткомуністичної трансформації суспільства, оскільки воно викликано необхідністю вирішення публічною адміністрацією нових завдань у нових умовах із використанням нових форм і методів роботи та технологій.

Суттєве значення для Болгарії мало декларування європейськості та прагнення стати членом Європейського Союзу, що примушувало прийняти вимоги та стандарти ЄС і виконувати їх.

Після 1989 р. реформа публічної адміністрації сприймалася в Болгарії як пріоритет майже всіма урядами, проте результати були різними. Відповідні заходи вживалися урядами, як правило, на основі програм партій чи блоків.

Відсутність чіткого бачення стратегії реформ яскраво виявилася в прийнятих у ті роки нормативно-правових актах.

Законом про політичні партії 1990 р. було заборонено функціонування політичних організацій в органах влади, що було явною поступкою БСП, яка зберігала до жовтня 1991 р. більшість у парламенті.

Починаючи з 13 липня 1991 р. увійшла в силу нова Конституція Республіки Болгарія, у якій мало сказано про державну адміністрацію. Проте варто

погодитися з твердженням В.Бурдяк, яка наголошує, що в Конституції містяться нові принципи організації суспільства та держави, а зміст глави “Перехідні та прикінцеві положення” полягає в поєднанні завдань суттєвого оновлення державної влади та чинного законодавства з врахуванням наступності державно-правових інститутів.

Конституція Болгарії закріпила принцип поділу влади, наділивши низкою повноважень у системі виконавчої влади Президента, Раду Міністрів, міністрів, обласних управителів та кметів.

Президент, як глава держави, має можливість впливати на всі гілки влади, він є головнокомандувачем, очолює Консультативну раду з національної безпеки, оголошує мобілізацію, укладає міжнародні угоди та, за пропозицією Ради Міністрів, затверджує зміни кордонів та центрів адміністративно-територіальних одиниць.

Велика частина актів Президента скріплюється підписом міністра-голови чи відповідного міністра.

На Раду Міністрів покладено керівництво зовнішньою і внутрішньою політикою країни. Її правовими актами є “постановлення” – постанови, “розпорядження” – розпорядження та “решения” – рішення. Постанови Ради Міністрів видаються з широкого кола питань, що стосуються її компетенції й затверджують правила щодо діяльності органів влади. Рада Міністрів затверджує також “правилници” – правила.

Міністри видають “наредби” – розпорядження, правила, інструкції та “заповеди” – накази.

Міністерства очолюються міністрами, що мають заступників та складаються із секретаріату, управлінь та відділів. Дорадчим органом є колегія міністерства.

Під керівництвом Ради Міністрів діють комітети, комісії, ради та агентства. Рада Міністрів може створювати тимчасові органи (наприклад штаби). При Раді Міністрів діють також фонди.

Уже в 1991 р. болгарськими вченими з Інституту державного і економічного управління при Раді Міністрів проведено дослідження та підготовлено доповідь “Основні положення про сферу охоплення і зміст закону про державних службовців”, проте цей документ не було використано.

Правий Уряд П.Димитрова (1991–1992 рр.) ужив низку організаційних і нормативних заходів щодо декомунізації. Зокрема, проведено часткову люстрацію згідно із законом про банки та кредитну справу, яким було заборонено обіймати керівні посади в банках та кредитних інституціях особам, які в останні 15 років перебували на номенклатурних посадах. У 1992 р. колишнім номенклатурним працівникам було закрито доступ до керівництва науковими та навчальними організаціями і Вищої атестаційної комісії (закон Г.Панева) (закон відмінено в 1995 р.).

Наприкінці 1992 р. СДС запропоновано загальний проект декомунізації, яким передбачалася заборона обіймати керівні посади в органах виконавчої

влади та на підприємствах з-понад 30% державною участю значній частині колишніх номенклатурних працівників. Проте проект було відхилено Президентом Ж.Желевим з метою пошуку національного примирення.

Розпочалася підготовка закону про державних службовців, а створений на базі Інституту державного та економічного управління Центр з адміністрації при Раді Міністрів підготував проект закону про державну адміністрацію, який пройшов експертне обговорення, але не був переданий до парламенту.

Постановою Ради Міністрів від 5 березня 1993 р. № 45 затверджено її керівництво виконавчою владою на основі принципів законності, колегіальності, ієрархічності та децентралізації функцій і повноважень.

Наступний Уряд Л.Берова питання адміністративної реформи не вважав пріоритетними. Проте, починаючи з 1994 р., ця проблема знову стає помітною як у партійних програмах (насамперед – Соціалістичної партії), так і в урядовій діяльності. Уряд Демократичної лівиці не лише декларував завдання проведення адміністративної реформи, а й підготував проект документа “Нова адміністрація. Стратегія адміністративної реформи в Республіці Болгарія”, яким передбачалося вдосконалення нормативної бази для створення нових адміністративних структур, процедур і механізмів, організаційний розвиток нових державних структур, навчання кадрів, упровадження нових управлінських технологій та орієнтація на стандарти і практику діяльності країн – членів ЄС. Аналізом існуючих проблем та виробленням пропозицій займалися спеціальні відділи при Раді Міністрів та при Народних зборах. Але адміністративна реформа була перервана через економічну кризу, яка змусила Уряд піти у відставку у зв’язку із загостренням соціально-економічних проблем.

Урядова програма Об’єднаних демократичних сил на 1997–2001 рр. декларувала євроінтеграційні прагнення та шляхи їх досягнення. Серед пріоритетів було виділено й проведення адміністративної реформи, стратегія якої викладена в проекті “Нова адміністрація. Стратегія адміністративної реформи в Республіці Болгарія”. Основними цілями реформи було визначено: орієнтація на стандарти членів Європейського Союзу, удосконалення нормативно-правової бази; організаційний розвиток державних структур, що виконували адміністративні функції; упровадження сучасних технологій; підготовка кадрів тощо.

Важливим стало і створення Міністерства адміністрації, яким було проаналізовано існуючі проблеми та внесено пропозиції щодо їх розв’язання. До цього процесу залучалися європейські експерти з PHARE та болгарські експерти, яких було об’єднано в консультативний орган при Уряді – стратегма.

Катастрофічне, за визначенням багатьох болгарських політиків та вчених, правління БСП і Кабінету Віденова призвело Болгарію в середині 1990-х рр. до глибокої економічної кризи. У 1997 р. партія “Народний союз” внесла до Парламенту законопроект про обмеження допуску до керівних посад колишніх номенклатурних працівників. Проте ні Президент П.Стоянов, ні Прем’єр-міністр І.Костов цієї ідеї не підтримали.

Водночас у 1998 р. законом про радіо та телебачення введено заборону входження до Ради з електронних медіа осіб, що були штатними чи позаштатними співробітниками колишньої Державної безпеки. Аналогічні зміни до закону про адміністрацію було проголосовано того року Парламентом, але відмінено Конституційним судом.

На початку 1998 р. урядовими службами спільно із експертами проекту SIGMA розроблено Стратегію створення сучасної адміністративної системи, якою передбачалося врахування європейських стандартів і підходів та створення результативної, прозорої і чесної публічної адміністрації для проведення соціально-економічних та політичних реформ. До Парламенту було подано низку нових законів, серед них – закон про адміністрацію, закон про державних службовців, зміни до Трудового кодексу тощо.

Отже, за 1989–1998 рр. у Болгарії в умовах економічної нестабільності та жорсткої політичної боротьби було зроблено перші кроки до реформування публічної адміністрації, зокрема: вироблено стратегічні пріоритети з урахуванням перспективи інтеграції до Європейського Союзу, підготовлено проекти вузлових нормативно-правових актів, створено організаційні структури для їх реалізації. Проте суттєвих практичних результатів не було досягнуто. Як наголошує професор Т.Танєв, протягом десятиріччя з 1989 р. у Болгарії надзвичайно активно проводилося роздержавлення, проведено лібералізацію публічного сектору: дерегулювання, децентралізацію, приватизацію. Але децентралізація не була керованою, а приватизація перетворилася в розграбування. Зберігся могутній потенціал центру, який не був адаптований до умов ринкової економіки.

Європеїзація публічної адміністрації. Особливістю європейської інтеграції у сфері державного управління є застосування права Європейського Союзу, і насамперед адміністративного права як основного регулятора відносин у державному управлінні, у систему національного права. Європеїзація національних правових систем та адміністрацій відбувається різними способами, з яких лише деякі передбачають вплив регулювань. Рецепція правил стосується не лише впровадження формальних інституцій та процедур, а й зміни поведінки внутрішніх гравців. Саме цей вплив Європейського Союзу здебільшого називають “європеїзацією”.

Влада та публічна адміністрація є особливою частиною процесу інтеграції посткомуністичних країн до Європейського Союзу, оскільки не існує однозначних та жорстких норм, які визначають модель адміністрації. Європеїзацію публічного управління можна розуміти як процес створення, поширення та інституціалізації офіційних і неофіційних правил, процедур, парадигм суспільної політики, стилів діяльності, які були визначені й консолідовані в європейському просторі, а потім включалися в національну логіку. Аналіз свідчить про схожість досвіду колишніх соціалістичних країн щодо підготовки до вступу до ЄС: удосконалення нормативно-правової бази, проведення адміністративно-територіальних реформ, запровадження сучасної регіональної політики

тощо, що зумовлено їх прагненням до інтеграції. Проте кожна з цих держав мала свою історичну, політичну, соціально-економічну, культурну та іншу специфіку, які спричинили особливості форм, типів реформування та стану реформ у різних сферах суспільного життя.

На початку 90-х рр. ХХ ст. поняття європеїзації розумілося ширше, ніж сьогодні, й містило щонайменше чотири аспекти:

- відновлення європейських інституцій і традицій після десятиріч деєвропеїзації;
- конкретний процес вступу в ЄС та поява структурної сумісності з його інституціями і правовою системою;
- розвиток регіонального співробітництва та інтеграції в межах загального процесу європейської інтеграції;
- фундаментальна трансформація громадянського суспільства, політичної культури і моделей поведінки, тобто запровадження демократичних традицій та цінностей.

Рішення про євроінтеграційний вибір Болгарії було прийнято Народними зборами наприкінці 1990 р. У 1990 р. також підписано економічну угоду, 8 березня 1993 р. – угоду про асоціацію, а 16 грудня 1995 р. Болгарія подала заяву про повноправне членство в Європейському Союзі.

У грудні 1996 р. Болгарія стала членом СОТ. Проте, зважаючи на соціально-економічні та політичні проблеми, реальні зрушення в переговорах Болгарії з Європейським Союзом відбулися лише з 1999 р. при урядах І.Костова та С.Саксбургготського. На думку соціологів, ключовим стало досягнення консенсусу політичних сил щодо необхідності євроінтеграції. Як відзначає М.Мілова, основна ставка напередодні приєднання була зроблена на забезпечення політичної стабільності та мобілізацію економічного потенціалу; водночас серйозні вимоги були поставлені до судової системи, реформи держапарату, проблем інтегрування національних меншин, боротьби з організованою злочинністю тощо. Для Болгарії проблема регіонального управління виявилася особливо актуальною, зважаючи на особливості її територіально-адміністративного устрою.

Після 1989 р. серед теоретиків і політиків у Болгарії панувало переконання, що в новій адміністрації не можна використовувати нічого з періоду авторитаризму, що особливо виявлялося у ставленні до політичних сил. Проте на практиці спадок авторитаризму був досить стійким.

Європейськими інституціями періодично проводився моніторинг стану публічного управління в країнах Центральної та Східної Європи. Так, створена в 1992 р. інституція Організації економічного співробітництва і розвитку SIGMA провела експертизу стану публічного управління з метою його вдосконалення за п'ятьма напрямками: адміністративна реформа і національні стратегії; управління політичною діяльністю, управління витратами, управління громадськими службами та адміністративний нагляд. У 1997 р. Єврокомісією було проведено аналіз готовності потенційних членів до вступу в ЄС. Есто-

нію, Польщу, Словенію, Угорщину та Чехію (Люксембурзька група) було визнано підготовленими до початку переговорів, а Болгарію, як і Латвію, Литву, Румунію та Словаччину (Хельсінська група) віднесено до неготових.

У більшості держав-кандидатів було створено міністерські комітети з питання євроінтеграції. У Болгарії ж щомісячно проводилися спеціальні засідання Ради Міністрів, на яких розглядалося політичні й стратегічні питання євроінтеграції. Конкретними питаннями євроінтеграції займалися Рада європейської інтеграції та Комітет вищих державних службовців, який складався із керівників структурних підрозділів з євроінтеграції міністерств. Значною була роль Міністерства зовнішніх справ, яке контролювало роботу Європейського секретаріату. Як і в інших державах-кандидатах, у Болгарії значну увагу приділяли забезпеченню відповідності нового законодавства стандартам ЄС, що здійснювалося, передусім, Міністерством правосуддя. Спеціального органу з організації взаємодії з цих питань між Урядом і Парламентом у Болгарії не було створено. Гарантією реформ виступала парламентська більшість.

Болгарія мала також найбільш децентралізовану систему управління фінансовою допомогою ЄС: кожне міністерство займалося цим питанням у своїй сфері відповідальності. Суто координаційні функції виконував відділ європейської інтеграції Міністерства зовнішніх справ. Не було в Болгарії на той час і спеціального органу, відповідального за проведення адміністративної реформи.

Отже, автори дослідження SIGMA відзначали, що головним недоліком у Болгарії була слабкість інституційних та адміністративних структур.

Наприкінці 1997 р. у країні лише починалася робота з підготовки стратегії адміністративної реформи, яка набувала дуже великого значення з огляду на відсутність рецептів змін та необхідність урахувати як стандарти ЄС, так і національну специфіку.

Питанням європейської інтеграції в кожному з міністерств опікувалися спеціальні сектори, було створено 26 секційних робочих груп, а представництво в ЄС забезпечувалося через Міністерство зовнішніх справ. Міністерство державної адміністрації було представлено в раді з євроінтеграції та міжвідомчому комітеті, що давало змогу узгоджувати питання адміністративної реформи з євроінтеграцією. Водночас чіткої стратегії вступу до ЄС на початок 1998 р. вироблено ще не було.

Європейський Союз намагався створити умови для входження до його складу ідеальних членів, дотримуючись асиметричності процесу розширення та введення зумовленості для держав-кандидатів. Було вироблено три основні моделі партнерства: партнерство для приєднання, партнерство на комерційній основі, партнерство на основі принципу “професіонал-клієнт” та передбачено можливість їх поєднання, що й реалізувалося на практиці.

Європейськими експертами було також виділено п'ять основних умов успішності адміністративних реформ у державах – кандидатах до вступу в ЄС:

– зовнішній тиск;

- внутрішнє незадоволення;
- наявність стратегії реформ та механізму її реалізації;
- зворотний зв'язок;
- оцінювання.

Відзначалося, що Болгарія стала на шлях реформування політичних інституцій згідно з копенгагенськими критеріями, проте важко було оцінити правову систему, відчувалася необхідність посилення місцевого самоврядування, розробки та впровадження адміністративної реформи, посилення співпраці органів влади з громадськістю тощо. Критично було оцінено й відсутність спеціального закону про державну службу. Пропонувалося проведення значних та широкомасштабних реформ.

Посилення уваги Європейського Союзу до реформування систем публічного управління в державах-кандидатах привів до суттєвих змін, що були здійснені протягом 1998–2002 рр. Так, у Болгарії в 1998 р. прийнято закон про державні адміністрації, до якого в 2001 р. та 2003 р. внесено поправки. У 2000 р. набрав чинності прийнятий у 1999 р. закон про державну службу. Проте залишалася проблема оптимізації регіонального управління. Характерно, що проведений Радою Європи в 1998–1999 рр. моніторинг відносно Болгарії завершився висловленням побажання щодо створення на базі існуючих 28 областей самоврядування.

Аналіз парламентських документів свідчить, що на початку 2000-х рр. зусилля спрямовувалися на стимулювання створення професійної, ефективної і відповідальної публічної адміністрації, яка б дала змогу Болгарії брати ефективну участь в європейській інтеграції і відповідала б стандартам ЄС. Відповідно, ставилися завдання: підготовки центральної та місцевої адміністрації для необхідної європеїзації їх роботи і створення Інституту публічної адміністрації та європейської інтеграції, який би став каталізатором розвитку високоякісної програми навчання кадрів.

У липні 2002 р. Радою Міністрів було прийнято Стратегію модернізації державної адміністрації, спрямовану на покращення обслуговування населення та зростання престижності державної служби.

Політика модернізації державного управління була одним із шести пріоритетів державної програми “Люди – багатство Болгарії”. Перша частина програми – “Зміцнення спроможності державної служби” – спрямовувалася на створення сучасної державної адміністрації, яка б була професійною й незалежною, зорієнтованою на використання технологій управління бізнесом і на вирішення питань міжнародного характеру, спиралася на партнерство і децентралізацію та інформаційні технології.

Визначалися такі завдання:

- нормативно-правове, інституційне забезпечення та управління зайнятістю і мотивацією державних службовців;
- зміцнення спроможності до стратегічного планування та розробки національної політики;

- удосконалення механізмів консультацій із соціальними й економічними партнерами та з громадянським суспільством;
- створення адекватного адміністративного середовища для запобігання і протидії корупції;
- розробка адміністративних заходів і процедур інтегрування меншин і груп із нерівним соціальним станом;
- подолання адміністративних бар'єрів для покращення інвестиційного клімату та умов для бізнесу в державі;
- забезпечення адекватної участі державної адміністрації в процесах глобального управління.

Моніторинг, координація та контроль за виконанням Стратегії поклалися на міністра державної адміністрації (з питань модернізації державної адміністрації), міністра з європейських питань (щодо зміцнення спроможності у сфері європейської інтеграції), міністра фінансів (з питань участі Болгарії в європейських фондах).

Рішенням Ради Міністрів від 11 лютого 2002 р. № 33 було створено допоміжну Робочу групу “Питання адміністративної спроможності”, основним завданням якої було системне спостереження за виконанням другого розділу Стратегії, визначення проблемних питань та внесення пропозицій щодо їх вирішення. У структурі Ради Міністрів було створено дирекцію “Державна адміністрація”, основним завданням якої було сприяння виробленню політики щодо державних службовців, структурування адміністрації та надання адміністративних послуг. При Раді Міністрів було також створено дирекцію “Європейська інтеграція і відносини з міжнародними фінансовими інституціями”, яка виконувала координуючі функції.

Доповідь про виконання Стратегії було заслухано в квітні 2003 р. на засіданні Ради Міністрів. Урядом було також ураховано результати доповіді Європейської комісії за 2002 р. та документи “Партнерство заради приєднання” і “Основні адміністративні структури згідно з використанням asguis”. Було прийнято рішення актуалізувати програму перетворень.

Законом про адміністрацію введено єдину модель організації адміністративних структур виконавчої влади. Регламентовано створення Адміністративного реєстру для забезпечення досягнення відкритості й прозорості та координації в діяльності державної адміністрації. За підтримку Реєстру відповідає Адміністрація Ради Міністрів.

Подана в Реєстрі діаграма дає змогу простежити ієрархічну підпорядкованість органів виконавчої влади. До Реєстру вноситься інформація про всі адміністративні структури виконавчої влади (керівництво, повноваження, структура, персонал, контактні дані). Підтримується інформація про регуляторні режими (ліцензійні, реєстраційні, дозвільні та прирівняні до них). З 2003 р. згідно із законом про державних службовців у Реєстрі дублюється інформація про оголошення конкурсів на вакантні посади.

У вересні 2003 р. Розпорядженням Ради Міністрів № 671 затверджено Стратегію модернізації державної адміністрації від приєднання до інтегрування на 2003–2006 роки, яка складалася з трьох частин: зміцнення спроможності державної адміністрації; посилення адміністративної спроможності виконання зобов'язань, пов'язаних із членством в Європейському Союзі та міжнародних фондах; контроль та координація виконання Стратегії.

Наголошувалося, що проводячи динамічну політику модернізації державного управління в умовах євроінтеграції, Уряд Республіки Болгарія усвідомлює необхідність значних інвестицій фінансових і людських ресурсів для впровадження практики належного врядування, надійності, прозорості та відкритості адміністрації, характерних для європейського адміністративного простору.

Стратегія ґрунтувалася на зафіксованих у ній принципах належного врядування, до яких віднесено:

- законність (управління та дії адміністрації згідно із законодавством);
- надійність та передбачуваність (дії та рішення з уникненням свавілля);
- відкритість та прозорість (управління та адміністрація доступні зовнішньому спостереженню та контролю);
- звітність (чітко окреслені права та обов'язки інституцій та звітність перед суспільством);
- ефективність (досягнення стратегічних цілей та розв'язання проблем суспільства з огляду на якісне співвідношення ресурсів і результатів);
- узгодженість (дотримання логіки розробки програм, зрозумілої громадянам).

Стратегією передбачалося проведення функціонального обстеження органів влади; внесення змін та уточнень до закону про адміністрації, спрямованих на зміцнення інспекторатів для забезпечення контролю за ефективністю дій адміністрації, посилення прозорості, координацію планування з розмежуванням у політичній та адміністративній сферах, уніфікацію правового статусу окремих інституцій державного управління, створення єдиного Адміністративного реєстру, упровадження сучасних технологій планування та управління, зокрема з використанням управління проектами.

З метою децентралізації управління Стратегія передбачала встановлення чіткого поділу функцій та відповідальності між центральною і місцевою владою. Відзначено необхідність посилення ролі й потенціалу обласних управителів і посилення координації дій територіальних органів міністерств з метою покращення якості адміністративних послуг та наближення їх до громадян. Зокрема, цьому мали сприяти Концепція та Програма фінансової децентралізації, затверджені в 2002 р. Рішенням Ради Міністрів № 399.

Стратегічна мета управління людськими ресурсами передбачала створення професійної, політично нейтральної та відповідальної державної адміністрації. Основою для впровадження сучасних практик управління та розвитку людських ресурсів стали затверджені в 2002 р. № 85 Рішенням Ради Міністрів Стратегія навчання службовців в адміністраціях та Порядок проведення атестації службовців у державних адміністраціях.

Першочерговими заходами у сфері вдосконалення управління людськими ресурсами визначено такі:

- удосконалення процедури вступу на державну службу та професійного розвитку;
- регламентування механізму забезпечення мобільності державних службовців;
- посилення зв'язку зростання оплати праці службовців з оцінкою результатів роботи та введенням для цього додаткового матеріального стимулювання;
- забезпечення зв'язку службового підвищення з підвищенням кваліфікації;
- розробка системи кар'єрного зростання із урахуванням в основному результатів роботи, а не віку та стажу;
- виділення необхідних коштів для навчання службовців.

Особлива увага зверталася на покращення адміністративного обслуговування. Ґрунтуючись на затверджених Рішенням № 878 Ради Міністрів у 2002 р. Концепції покращення адміністративного обслуговування в контексті принципу “єдине вікно”, базовій моделі обслуговування “Єдине вікно” та інших документах, передбачалося:

- внести зміни до закону про адміністративне обслуговування фізичних та юридичних осіб;
- регламентувати функції ланок адміністративного обслуговування в адміністраціях;
- посилити механізм зворотного зв'язку для врахування рівня задоволеності громадян отриманими послугами;
- запровадити базову модель обслуговування “Єдине вікно” в усіх адміністраціях;
- провести роботу із зниження адміністративних бар'єрів для покращення бізнесового клімату в державі;
- посилити роботу щодо передавання державних функцій до приватного сектору;
- створювати умови для електронного урядування тощо.

Зверталася також увага на поширення кращої практики. Передбачалося, зокрема, нагородження кращих адміністрацій у номінаціях: “Ефективний інституційний розвиток”; “Ефективне управління людськими ресурсами”; “Якісне і доступне адміністративне обслуговування”; “Конструктивна взаємодія між обласним управителем і кметом”.

Суттєва увага в Стратегії звернена на забезпечення спроможності публічної адміністрації до використання та контролю реалізації політики Співтовариства: забезпечення роботи в нових ринкових умовах; спроможність використання сільськогосподарської політики ЄС; покращення охорони навколишнього середовища тощо.

Доцільно наголосити на увазі авторів Стратегії до підготовки людських ресурсів з точки зору забезпечення їхньої готовності використовувати asgvis, працювати з фондами ЄС та до роботи в інституціях ЄС.

Суттєвим етапом модернізації публічної адміністрації Республіки Болгарія напередодні вступу до ЄС стали підготовка з ініціативи міністра державної адміністрації за участі всіх парламентських сил Білої книги досягнень і викликів для болгарської державної адміністрації в Європейському Союзі. Її аналіз свідчить, що на середину 2000-х рр. у Болгарії вже виробилося як теоретичне, так і політичне бачення шляхів розвитку публічної адміністрації.

Авторами Білої книги виділено кілька проблем (удосконалення адміністративного обслуговування; покращення процесу вироблення політики, бюджету; покращення здійснення контролю тощо), кожна з яких розкрита за єдиним підходом: аналіз стану та виклад бачення перспективи.

Надання послуг громадянам і бізнесовим структурам у соціальній сфері, видача ліцензій та дозволів розглядалося як основна частина діяльності адміністрації. Як майбутній член ЄС, Болгарія мала прийняти його стандарти надання адміністративних послуг та бути готовою надавати ці послуги всім громадянам ЄС. Основними викликами в цьому напрямі виділено згідно з Концепцією удосконалення адміністративного обслуговування: орієнтація послуг на потреби клієнта; удосконалення процесу вироблення політики; надання послуг через Інтернет; спрощення регуляторних режимів; передавання адміністративних функцій від держави до приватного сектору; вироблення нормативної бази для вдосконалення адміністративного обслуговування.

У сфері орієнтації послуг на потреби клієнта ключовими завданнями виділено: розробку та впровадження в практику стандартів обслуговування й інформування про них; звітність керівників агентств перед профільними міністрами про виконання узгоджених цілей та стандартів; залучення всіх зацікавлених сторін до участі в розробці та вдосконаленні Хартії клієнта адміністрації; покращення інформування споживачів послуг про їх зміст та умови надання; ініціювання та виконання пілотних проектів із контролю якості послуг як неодмінної умови їх удосконалення; урахування пропозицій і скарг громадян; поширення кращого досвіду, широке використання інформаційних технологій тощо.

У сфері вдосконалення процесу вироблення політики наголошувалося на необхідності використання європейської практики. Відзначаючи відсутність законодавства ЄС щодо вироблення політики, автори Білої книги вважали за доцільне керуватися в роботі принципами, виділеними Європейською комісією в 2001 р. у Білій книзі європейського управління. Згідно з цими принципами підготовлено рамку кращої практики розробки політики, яка передбачає певний цикл: стратегічне планування – розробка політики – виконання – моніторинг та оцінка.

Стратегічне планування здійснювалося міністерствами. Ключову роль у цьому процесі відігравали заступники міністрів, які були політичними фігурами. Тому відчувалася необхідність посилення ролі державних службовців у процесі вироблення політики, посилення значення консультацій з політиками, державними службовцями, бізнесом та громадськістю.

За необхідне визнано: формулювати та публікувати річні стратегічні цілі адміністративних структур; оприлюднювати річні звіти про діяльність адміністрацій; посилити зв'язок практики вироблення політики з науковими та навчальними програмами Інституту публічної адміністрації та європейської інтеграції; посилити роль консультацій у процесі вироблення політики тощо.

Передбачалося підвищити ефективність роботи за такими напрямками: утворення системи програмного бюджетування; забезпечення навчання державних службовців у сфері фінансів та контролю; забезпечення ефективного використання коштів; продовження практики функціонального обстеження міністерств тощо.

Особлива увага звернена авторами Білої книги на модернізацію державної адміністрації. Наголошувалося на важливості Стратегії модернізації державної адміністрації та проголошених у ній принципів. Ставилося завдання створення професійної, політично нейтральної державної адміністрації, яка однаково добре б обслуговувала інтереси громадян, бізнесу та будь-якого демократично обраного Уряду. А це, у свою чергу, передбачає, що державні службовці мають призначатися на посади на основі ділових якостей і професійної компетентності в результаті конкурсної процедури.

Першочерговим завданням вважалося інституціоналізація державного управління, тобто його нормативно-правове та організаційне забезпечення. Визнавалося позитивним внесення змін та доповнень до закону про державних службовців, введення Кодексу поведінки службовців у державній адміністрації, упровадження конкурсної процедури призначення на посади. Водночас визнано й недоліки: різний рівень роботи органів влади, сумнів громадськості щодо професіоналізму і політичної неупередженості службовців адміністрації.

Як важливий фактор реформування державної служби, оцінювалося створення Комісії державної адміністрації як консультативного органу, основним завданням якого мало бути спостереження за розвитком стабільної, ефективної, результативної і політично нейтральної державної адміністрації. Комісія мала виробляти пропозиції Уряду щодо процесу та дій, необхідних для модернізації адміністрації; розглядати важливі пропозиції Уряду щодо змін у законодавстві, пов'язаних із реформуванням адміністрації; проводити моніторинг її розвитку; здійснювати нагляд за процесом набору на державну службу та вносити пропозиції щодо його вдосконалення; інформувати представників політичних партій, бізнесу та громадянського суспільства щодо модернізації публічної адміністрації та акумулювати їх пропозиції; представляти річну доповідь Національним зборам.

Особлива увага зверталася на роботу з кадрами. Зокрема, пропонувалося посилити відбір на державну службу й, насамперед, на високі посади. Від претендентів на ці посади вимагалося: лідерство; здатність до мотивації службовців для досягнення високих результатів; спроможність до стратегічного планування; дотримання етики; здатність до самоосвіти. Передбачалося посилення мотиваційної ролі оплати праці державних службовців.

Водночас увага зверталася на необхідність посилення вимог до державних службовців, насамперед щодо їх професіоналізму, дотримання етики, постійного підвищення кваліфікації.

Рішенням Народних зборів Республіки Болгарія від 16 серпня 2005 р. створено Міністерство державної адміністрації та адміністративної реформи (МДААР). Положення про нього було затверджено рішенням Ради Міністрів і увійшло в дію з 18 жовтня 2005 р. Перед МДААР було поставлено амбітне завдання досягнення необхідної спроможності та цілісності модернізації болгарської державної адміністрації шляхом зниження недовіри громадян до державних інституцій, посилення комунікацій з громадськістю та прозорості дій органів влади.

Спільно з міжнародними інституціями проводилася робота з підготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Пріоритетними курсами стали: адміністративна діяльність, етика та попередження корупції; інформаційні технології, англійська та французька мови.

На основі нового закону згідно з пропозиціями Єврокомісії та висновків Білої книги Радою Міністрів внесено зміни та доповнення до підзаконних нормативно-правових актів, що регламентували державну службу. Ці зміни стосувалися атестації, проведення конкурсу, проходження служби, оплати праці тощо.

Міністерство взяло активну участь у розробці та організації виконання Стратегії прозорого управління та протидії корупції на період 2006–2008 років та Програми прозорості в діяльності державної адміністрації й осіб, які обіймають вищі державні посади. У червні 2006 р. МДААР підготувало Стандарти адміністративної етики, які були надруковані та поширені у формі плакатів (для адміністрацій) та листівок (100 тис. штук) для службовців.

У грудні 2006 р. більшість та опозиція в Народних зборах підтримали закон про доступ до документів, до якого введено люстраційний принцип щодо колишніх працівників Державної безпеки.

Аналіз та оцінку ефективності центральної адміністрації було проведено в 2007 р. Інститутом ринкової економіки. Метою проекту було ініціювання громадських дебатів із питань адміністративного обслуговування в Болгарії та досягнення зростання прозорості, доступності й звітності у видатках, пов'язаних з державною адміністрацією. Досягнення на шляху реформ були досить скромними. Так, у 2006 р. Болгарія перебувала на 109-му місці з 125 держав за показником ефективності інституцій, який урахував дотримання та захист прав власності, етику бюрократії, прозорість та рівень корупції в державній адміністрації, рівень незалежності судової влади, ефективність використання публічних коштів тощо.

Отже, модернізація національної публічної адміністрації в Болгарії, як і в кожній із посткомуністичних держав, відбувалася з урахуванням значної кількості зовнішніх і внутрішніх факторів, серед яких доцільно виділити, по-перше, процес глобалізації; по-друге, європеїзацію; по-третє, революцію у сфері публічного управління, яка веде до застосування новітніх форм і методів роботи.

Наголошуючи на важливості модернізації державної служби в цьому процесі, західні автори стверджують, що вирішальне значення, як фактори впливу на цей процес, мали глобалізація, неоліберальні теорії та бюджетні обмеження. Помітним був вплив Європейського Союзу. Підготовка до вступу та вступ Болгарії до ЄС позитивно вплинули на її розвиток, проте три соціальних сектори відчували шок від приєднання: публічна адміністрація на всіх рівнях, оскільки застарілі методики і способи адміністрування вже не підходили до нових умов; економічні суб'єкти, зайняті в тіньовій економіці; рядові болгаряни, які були змушені змінювати ментальність, трудові навички та засвоювати нову трудову етику. Аналіз свідчить, що й після приєднання Болгарії до Європейського Союзу завдання модернізації публічної адміністрації залишилося актуальним. Болгарські дослідники вказували на необхідність таких напрямів модернізації публічної адміністрації, як: посилення демократичного контролю з боку громадянського суспільства, децентралізація державного апарату з метою наближення до громадян, приведення діяльності адміністрацій у повну відповідність із чинним законодавством, збільшення впливу громадськості на створення конкурентоспроможної і відповідальної адміністрації, забезпечення стабільності, надійності та наступності адміністративної системи.

Модернізація публічної адміністрації в умовах членства Болгарії в ЄС.

Вступ Болгарії до Європейського Союзу підтвердив передбачення як щодо позитивних, так і негативних наслідків. Наприклад, засвоєння коштів від єврофондів болгарськими общинами суттєво підвищило їх фінансові ресурси, проте очікування фінансової незалежності общин від центральної влади не виправдалися. Виявилася низька спроможність місцевих органів влади в забезпеченні отримання та освоєння єврокоштів.

Перед державною адміністрацією Болгарії постала низка нових завдань, зокрема щодо розробки та реалізації політики економічного зростання, соціального розвитку та забезпечення зайнятості населення. Усе це примушувало продовжувати модернізацію публічної адміністрації, яка пов'язувалася насамперед із підвищенням її ефективності шляхом скорочення кількості державних службовців, кількості органів влади та, відповідно, витрат на їх утримання.

Скорочення в адміністраціях декларувалося всіма болгарськими урядами починаючи з 1989 р. Такі механічні скорочення відбулися в 1992 р., 1995 р., 1998 р. та 2001 р. Водночас періодично здійснювалося створення нових адміністрацій. Наприклад, у 2005 р. відбулося суттєве виокремлення зі складу міністерств чи створення самостійних агентств.

Значну роботу зі скорочення кількості адміністрацій та чисельності їх працівників було проведено в 2006 р. Уперше ініціатори змін відійшли від механічного підходу. Усі міністри були зобов'язані розробити та направити до Ради Міністрів плани оптимізації структури та кількості працівників.

Методика проведення оптимізації була предметом окремого обговорення під час підготовки до оптимізації в 2008 р. МДААР було опрацьовано три варіанти реформи: механічний, дискреційний та асиметричний. Механічний

варіант передбачав пропорційне скорочення в усіх адміністраціях за попередньо визначеним відсотком. Дискреційний варіант передбачав визначене наперед скорочення – різне для окремих міністерств, але однакове для їх структур. У разі асиметричного варіанта передбачалося скорочення на попередньо визначений відсоток із різним скороченням у системах окремих міністерств.

Крім скорочення кількості державних службовців та адміністрацій, постало і завдання перерозподілу функцій органів влади з метою уникнення їх дублювання, яке не лише вело до витрачання коштів і сил, а й до напруженості між окремими структурами влади.

Критично оцінює проведення адміністративної реформи в Болгарії професор Т.Танєв. По-перше, він наголошує, що після 1989 р. у Болгарії не було проведено адміністративної реформи. Непродумана лібералізація публічного сектору виявилася в некерованій децентралізації, дерегулюванні та неконтрольованій приватизації. Зберігся всемогутній управлінський потенціал центру з огляду на слабку ланку регіонального управління.

По-друге, відзначається, що і сучасна адміністративна реформа в Болгарії є сурогатом і проводиться по-іншому, ніж в успішних державах Європи (Данія, Люксембург тощо), де зміцнюється насамперед регіональний рівень управління. Рішення Уряду Республіки Болгарія скоротити і реорганізувати роздуту і неефективну державну адміністрацію через план 2009–2013 рр., який передбачає скорочення кількості чиновників та злиття й перейменування відомств, спрямоване лише на зниження адміністративних витрат. Архітектором болгарської реформи призначено міністра фінансів С.Дянкова, який сприймає реформу лише як оптимізацію, розуміючи її, насамперед, як 15% скорочення державного апарату. Проте, на думку Т.Танєва, скорочення можуть виявитися шкідливими, якщо продовжуватимуться без стратегії. А стратегія повинна мати єдину мету – торжество принципів належного врядування. Наголошується на необхідності максимального обмеження політичного впливу, посилення ролі громадянського суспільства в управлінських процесах та зміцнення регіонального управління.

Т.Петрова наголосила на нереальності проведення реформи в запропонованому вигляді, відзначаючи насамперед її складність та фіскальний характер.

У липні 2009 р. тодішній міністр державної адміністрації та адміністративної реформи Н.Василев, розуміючи майбутні організаційні зміни, застерігав проти ліквідації свого міністерства. На його думку, МДААР провело значну роботу, особливо щодо виконання оперативної програми “Адміністративна спроможність”. Було освоєно 100% виділених європейських коштів, що дало змогу реалізувати 250 проектів, спрямованих на європеїзацію публічного управління. Децентралізація управління, на думку Н.Василєва, могла привести до втрати управління проектами, що особливо неприйнятно в час фінансової кризи.

У липні 2012 р. Н.Василев знову наголосив на болючості цього процесу та явній чи прихованій протидії йому. Вказано також на зниження ефективності роботи адміністрації. Відсутність відповідного міністерства не була якісно

компенсована іншими інституціями, що, зокрема, виявилось в скороченні кількості державних службовців, які підвищили свою кваліфікацію. Знизилася й престижність роботи в адміністраціях.

Питання поглиблення адміністративної реформи розглянуто в Національній програмі реформ на 2011–2015 роки. Відзначено, що в період березня–липня 2010 р. з точки зору оптимізації публічної адміністрації Радою адміністративної реформи (РАР) проведено функціональний аналіз, на основі якого порівняно з 2009 р. скорочено на 7,6% (до 106) кількість адміністративних структур, на 10,9% скорочено кількість службовців у державних адміністраціях, на 12,6% знижено витрати на заробітні плати цим службовцям.

3.3.4. Адміністративно-територіальне реформування в Республіці Польща

Реформування регіонального та місцевого управління. Основними цілями адміністративно-територіальної реформи в Польщі були децентралізація влади з метою вдосконалення управління державою та територіями, створення територіальних суб'єктів публічного права, удосконалення регіонального управління, зміна системи публічних фінансів, зростання участі населення в публічному управлінні та пристосування територіальної структури країни до стандартів Європейського Союзу. Отже, основними внутрішніми факторами реформування територіального самоврядування в Польщі були розвиток громадянського суспільства та необхідність підвищення ефективності публічного управління, а зовнішнім – створення нової моделі регіонального управління відповідно до вимог Європейського Союзу.

Дослідниками виділяються два етапи розвитку структури публічної адміністрації в Польщі: у 1990 р. було утворено самоврядування гмін, а в 1998 р. утворено самоврядування повітів та воєводств, які почали реалізацію своїх повноважень з 1 січня 1999 р. Уже в результаті реформи 1990 р. у Польщі було встановлено дуалістичну модель територіальної організації публічної адміністрації. Виокремлено два типи територіальної адміністрації: урядової, що ґрунтувалася на принципі централізму та професійному апараті, і самоврядування, засноване на принципі децентралізації. Гміна стала опорною одиницею місцевого самоврядування, а воєводство залишалось одиницею територіального поділу країни для вирішення завдань урядової адміністрації.

У Малій Конституції Республіки Польща 1992 р. територіальному самоврядуванню було присвячено окремий розділ. Проте, по суті, під територіальним самоврядуванням розумілося самоврядування гмін. На основі цієї Конституції в 1994 р. було прийнято закон про столичне м. Варшаву, якому було надано статус об'єднання 11 гмін.

Значно вплинуло на становлення територіального самоврядування в Польщі її приєднання в 1994 р. до Європейської хартії територіального самоврядування. Зокрема, польське територіальне самоврядування керується таки-

ми принципами діяльності, як однорідність рішень, триступеневість, відносно широка децентралізація, гарантування самостійності, охорона прав самоврядування, організація нагляду за дотриманням законодавства тощо. Суттєвим також був вплив права Європейського Союзу. Уже в 1990-х рр. почався процес гармонізації польського права з правом ЄС, що позначилося і на територіальному самоврядуванні.

Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. має розділ VII “Територіальне самоврядування”, проте засади діяльності територіального самоврядування сформульовані вже в преамбулі. У Конституції наголошено на особливій ролі гміни, як основи територіального самоврядування, та регламентовано безпосередність виборів до установчих самоврядних органів усіх рівнів. За логикою Конституції, територіальне самоврядування належить до “публічних влад”. До органів публічної влади Конституція відносить державні органи – законодавчі, виконавчі та судові, а також органи самоврядування – територіального, професійного, господарського тощо.

Помітним у законодавчому оформленні діяльності польського територіального самоврядування став 1998 р., коли 5 червня було прийнято закони про повітове та воєводське самоврядування, а також про урядову адміністрацію у воєводстві. Перший з них був ближчим до закону про гмінне самоврядування, але наступні новелізації законодавства 2001–2002 рр. зблизили ці закони. Законом від 16 липня 1998 р. затверджено Положення про вибори до рад гмін, рад повітів та воєводських сеймів. Важливим є також закон від 20 червня 2002 р. про безпосередні вибори вйта, бурмістра і президента міста, яким розширено їх права.

У Польщі 24 липня 1998 р. було прийнято закони про впровадження триступеневого територіального поділу держави, про впровадження в життя законів, прийнятих 5 червня, та про зміни до деяких законів, що окреслювали компетенції органів публічної адміністрації.

Слід звернути увагу на так звані впроваджуючі приписи, які регламентували введення в дію нових законів. Так, 10 травня 1990 р. видано Приписи впровадження закону про територіальне самоврядування і закону про працівників самоврядування, а 13 жовтня 1998 р. – Приписи впровадження закону про реформування публічної адміністрації. Приймалися також зміни до чинних раніше законів, що спрямовувалися на досягнення єдності законодавства.

Необхідно зауважити, що реформування супроводжувалося політичною боротьбою. Виявлялися і фінансові та організаційні труднощі. Наприклад, реформа повітового устрою була підготовлена ще в 1993 р., але не була впроваджена в життя впродовж наступних п’яти років. Лише в лютому 1997 р. увійшов у силу закон про комунальне господарство, який стосувався господарської діяльності гмін, а пізніше був поширений і на інші самоврядні одиниці. Під комунальним господарством закон розуміє реалізацію органами територіального самоврядування власних повноважень з метою задоволення потреб самоврядної спільноти.

Важливо відзначити і динаміку законодавчого забезпечення діяльності органів територіального самоврядування. Наприклад, у листопаді 1998 р. було прийнято закон про публічні фінанси, який поділив фінансовий сектор на урядовий та самоврядний сектори, а в червні 2005 р. його було замінено новим законом, який увів поділ на урядовий, самоврядовий та суспільної безпеки. Окремим законом у липні 2005 р. унормовано питання порушення фінансової дисципліни органами публічної влади.

Закон від 24 липня 1998 р. про впровадження триступеневого територіального поділу держави привів до впровадження нової структури публічної адміністрації. Поряд із гмінним самоврядуванням, упроваджено також самоврядування на рівні повітів і воєводств, кількість яких було скорочено з 49 до 16, а 65 найбільших міст та діючих і колишніх центрів воєводств отримали права повітів. За європейською класифікацією NUTS території Республіки Польща з травня 2004 р. поділяються так: NUTS 1 – угруповання воєводств (6 одиниць); NUTS 2 – воєводства (16 одиниць); NUTS 3 – підрегіони (об'єднання повітів – 45 одиниць); NUTS 4 – повіти та міста на правах повітів (379 одиниць); NUTS 5 – гміни (2478 одиниць).

Отже, реформа посилила роль територіального самоврядування в житті країни та впровадила чіткий поділ компетенцій і повноважень органів місцевого та регіонального самоврядування й органів урядової адміністрації. Було реалізовано принципи розвитку громадянського суспільства, зміцнення демократії, зменшення ролі держави в регіонах.

Згідно з польською Конституцією діяльність публічної адміністрації регулюється власне Конституцією, законами, розпорядженнями центральних та відповідних територіальних органів влади та міжнародними угодами. Важливими зобов'язуючими документами є акти місцевого права, що поширюються на території впливу органів, що їх прийняли (гмінні приписи, акти повітового управління, акти самоврядування воєводства, а також нормативні акти, прийняті воєводою та органами незалежної адміністрації). Регламентуючими документами є і статuti воєводств, повітів та гмін.

Слід зазначити, що в 1998 р. використано технології реформи 1990 р. Наприклад, поряд з основними законами, було ухвалено компетенційні закони та приписи щодо впровадження законів у життя.

Територіальне самоврядування є важливою частиною публічної адміністрації в Республіці Польща. Воно поділяється на місцеве (рівень гміни та повіту) і регіональне (рівень воєводства), які не мають ієрархічної залежності. Слід відзначити діалектичну єдність діяльності в Польщі урядової та самоврядної адміністрацій. Якщо для органів державної виконавчої влади характерне вертикальне підпорядкування, то органи територіального самоврядування всіх рівнів є незалежними як між собою, так і від органів державної виконавчої влади. Проте ця незалежність поєднується із необхідністю спільно розв'язувати проблеми територій, що неминуче веде до співпраці.

Основними принципами діяльності органів публічної адміністрації є субсидіарність (наділення максимальною компетенцією органу, що знаходиться ближче до громадян), дотримання унітарного характеру держави (територіально-адміністративні одиниці діють у рамках окресленого державою права, мають ідентичний правовий статус та підлягають державному контролю з точки зору дотримання законодавства) та компліментарність (взаємозв'язок та взаємодоповнення органів влади). Крім того, можна виділити принципи законності, демократії, децентралізації влади, прямої виборності та колегіальності представницьких органів, свободи об'єднання органів територіального самоврядування, партнерства, фінансової незалежності, судового захисту тощо.

Територіальне самоврядування розглядається як основний інструмент децентралізації публічної влади. Проте триває теоретична дискусія щодо місця територіального самоврядування в державі. Уведення до Конституції понять “публічна влада” та “публічна адміністрація” викликано необхідністю виокремлення вужчих понять “державна влада” та “державні органи”. Отже, вузьке розуміння держави дає змогу сформулювати визначення територіального самоврядування як інституції публічної влади, що перебуває поза державою, як механізму влади, хоча і під її наглядом.

Публічна адміністрація, будучи організатором та виконавцем функцій держави, діє відповідно до завдань органів влади, що впливають із приписів права. Обсяг і спосіб діяльності органів публічної адміністрації залежать від публічної ваги справ, а її форми – від ієрархії органів державної виконавчої влади, особливостей органу територіального самоврядування та розподілу повноважень між ними. Наприклад, на воєводському рівні діють воєводська адміністрація та самоврядування воєводства, які мають різні компетенції і повноваження. Воєвода несе відповідальність за реалізацію на території воєводства державної політики, а самоврядування воєводства відповідає за регіональну політику та вирішує завдання у сферах освіти, охорони здоров'я, боротьби з безробіттям, охорони навколишнього середовища тощо. Воєводська об'єднана адміністрація є регіональною частиною урядової адміністрації, підпорядковуючись безпосередньо воєводі. Це заступники воєводи, залежні служби та ін. Повітова об'єднана адміністрація – це староство, управління праці тощо. Необ'єднана адміністрація в Польщі є частиною урядової адміністрації в регіоні, підпорядковуючись безпосередньо лише органам центральної адміністрації.

Сеймик воєводства є установчим та контролюючим органом, який обирається жителями воєводства на чотири роки. Рішення приймаються на сесіях, які відбуваються не рідше одного разу на квартал. Перед винесенням на сесію питання розглядаються комісіями сеймику. Керівники сеймику вибираються з числа депутатів. Виконавчим органом є Уряд воєводства, який формується сеймиком на його каденцію. Уряд складається із керівника – маршалка, віцемаршалків та членів Уряду, а структурно поділяється на департаменти.

На рівні повіту діє виборний орган – рада повіту, виконавчим органом якої є управління, яке очолює обраний радою староста повіту. Повітове старо-

ство та Уряд повіту опікуються питаннями архітектури та будівництва, охорони середовища, транспорту, комунікацій, геодезії, освіти, розвитку повіту, управління кризами тощо. Повітове управління праці опікується питаннями праці та безробіття. Центр допомоги родинам розв'язує проблеми повіту щодо допомоги сім'ям, роботи з неповнолітніми тощо. На рівні повіту діють також освітні заклади, дитячі будинки, органи соціальної допомоги та охорони здоров'я, комендатури поліції, пожежної охорони, інспекторати ветеринарії та будівельного нагляду тощо.

У гміні діє рада гміни, виконачим органом якої є управління, яке очолює обраний населенням вїт, бургомїстр чи президент залежно від виду (земська або сільська чи мїська) та розміру гміни. Гміна може утворювати допомїжні одиниці на рівні солтиса, кварталу чи дїльниці.

Стаття 169 Конституції Польщі регламентує, що внутрішній устрій одиниць територіального самоврядування визначається їх статутами. Це положення дублюється в спеціальних законах щодо гміни, повіту та воєводства. Слід звернути увагу на застереження щодо узгодження статуту воєводського самоврядування із Прем'єр-Міністром. З точки зору цивільного кодексу, ці документи є статутами юридичної особи. Додатком до статуту гміни є її регламент.

Органи територіального самоврядування вирішують публічні завдання, що не віднесені Конституцією та законами до компетенції інших органів публічної влади. Вони мають статус юридичної особи, свою власність та зорієнтовані на реалізацію потреб територіальної громади. Законодавчо передбачено можливість делегування державою органам територіального самоврядування своїх повноважень та надання для їх реалізації необхідних коштів. Суперечки між органами територіального самоврядування й урядовими адміністраціями вирішуються в судовому порядку.

Основною одиницею місцевого самоврядування в Польщі є гміна, права якої досить значні. Зокрема, гміна вирішує всі завдання місцевого самоврядування, не віднесені до компетенції інших органів територіального самоврядування. Кожна з одиниць територіального самоврядування має свою частку в публічних доходах відповідно до завдань, віднесених до її компетенції. Ці доходи поділяються на власні, загальні субвенції та цільові дотації з бюджету держави. Джерела доходів окреслені в законі. Важливо, що зміни компетенцій органів територіального самоврядування ув'язуються зі змінами в розподілі доходів. Законодавчо також регламентовано можливість установалення місцевих податків.

Одиниці територіального самоврядування здійснюють свою діяльність через свої установчі та виконавчі органи. Вибори до установчих органів проводяться на основі широкого, рівного безпосереднього виборчого права шляхом таємного голосування, що регламентовано законодавством. У рамках законодавства установчі органи мають право визначати устрій виконавчих органів на відповідній території. Законодавчо передбачено також можливість проведення референдумів із місцевих питань.

Органи територіального самоврядування мають право на об'єднання та на приєднання до міжнародних громадських об'єднань та співпраці з місцевими і регіональними об'єднаннями інших країн.

Основними формами співробітництва органів територіального самоврядування є угода, асоціація, торгівля, єврорегіони. Загальнопольськими організаціями органів територіального самоврядування є Асоціація воєводств Республіки Польща, Об'єднання польських повітів, Союз польських метрополій, Об'єднання польських міст, Союз польських містечок, Об'єднання сільських гмін Республіки Польща. Активно діє також Спільна комісія Уряду та територіального самоврядування. На території Польщі діють також міжнародні організації, серед яких можна виділити Комітет регіонів, Конгрес місцевих та регіональних влад Європи, Рада гмін та регіонів Європи і Спілка регіонів Європи. Єврорегіонами називають інституції співпраці двох або більше регіональних одиниць різних держав, що діють на основі права своєї держави та угоди про співпрацю для розв'язання спільних проблем.

Територіальне самоврядування Польщі активно підтримується неурядовими організаціями. Наприклад, неурядова, неполітична, незалежна, некомерційна організація "Фонд розвитку місцевої демократії" охоплює всю територію країни, опікується діяльністю чотирьох вищих шкіл публічної адміністрації, Польського інституту місцевої демократії, видавництвом тощо.

Завдання територіального самоврядування в Польщі поділяються на власні (вирішуються під їхню відповідальність та за власні ресурси), делеговані (вирішуються згідно із статутом чи за домовленістю з органами урядової адміністрації) та довірені (вирішуються на основі угоди з іншими органами самоврядування).

До кола діяльності гміни належать усі публічні справи місцевого значення, не віднесені в законодавстві до сфери діяльності інших органів публічної адміністрації.

До власних завдань гміни належить забезпечення потреб місцевої спільноти. Основними завданнями гміни є: управління нерухомістю; охорона навколишнього середовища та водного господарства; піклування про гмінні дороги, вулиці, мости та каналізацію; організація дорожнього руху; організація місцевого транспорту; охорона здоров'я; розвиток освіти, культури, будівництво житла; торгівля; забезпечення публічного порядку та безпеки громадян; утримання гмінних об'єктів та адміністрації; забезпечення державної політики щодо сім'ї; забезпечення зв'язків із неурядовими організаціями тощо.

Повіти в Польщі поділяються на земські (сільські) та міські; 65 найбільших міст мають статус міста з правами повіту. Повітове самоврядування виконує на своїй території адміністративні функції, які не передбачені для інших органів територіального самоврядування. Воно не є ні керівним, ні контролюючим органом для гмінного самоврядування. Завдання повіту – це понадгмінні публічні функції у сферах: освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги, охорони природи, підтримки інвалідів, культури, транспорту, туризму, геодезії,

картографії та кадастру, управління нерухомістю, архітектури, лісництва та рибальства, публічного порядку та безпеки, співпраці з неурядовими організаціями тощо.

Діяльність воєводського самоврядування не обмежує самостійності гміни і повіту, відносно яких воно не є органом контролю. Завданням воєводського самоврядування є визначення стратегії розвитку воєводства, зокрема забезпечення місцевої ідентичності, сприяння економічній активності, підтримка культурного середовища тощо.

Отже, основним завданням органів територіального самоврядування є організація надання публічних послуг для жителів. Ці послуги поділяються на комунальні (електроенергія, водопостачання та каналізація, транспорт, утримання доріг та зелених насаджень тощо), соціальні (навчання, охорона здоров'я, соціальна допомога, безпека, культура, питання ринку праці тощо) та адміністративні. Органи самоврядування повинні організувати надання послуг жителям, але не зобов'язані їх самостійно надавати. Як правило, для цього укладаються контракти із суб'єктами господарювання чи неурядовими організаціями.

Серед повноважень територіального самоврядування різних рівнів виділяють такі.

Гміна: комунальне господарство та розвиток економіки; громадські послуги на місцевому рівні; землекористування; дошкільні заклади, основна школа, гімназії; осередки охорони здоров'я; заклади культури, бібліотеки; гмінні дороги.

Повіт: адміністративні послуги; громадські послуги на місцевому понадгмінному рівні; публічна безпека; спеціальні школи; повітові лікарні; повітові заклади; заклади культури та музеї; повітові дороги.

Воєводство: регіональний розвиток; громадські послуги на регіональному рівні; розвиток ринку праці; вищі школи; воєводські лікарні; театри, регіональні музеї; воєводські дороги.

Співпраця з неурядовими організаціями має важливе значення для виконання органами територіального самоврядування їх функцій. У 1989–1996 рр. секторне співробітництво розвивалося в основному шляхом ужиття окремих спільних заходів. З другої половини 1990-х рр. започатковано системну співпрацю на основі статутів гмін та окремих програм. Основними формами такої співпраці є спільна розробка стратегії місцевого розвитку; консультації перед прийняттям рішень; системи грантів, які передбачають можливість для НУО одержання бюджетних коштів для надання послуг громадянам тощо.

Для організації регіональної та місцевої влади велике значення має забезпечення моніторингу та контролю. У Польщі місцеве самоврядування різних рівнів контролюється за однаковими принципами. По-перше, з боку держави через Прем'єр-Міністра, Міністерство внутрішніх справ та адміністрації (МВСА) та воєводу здійснюється контроль дотримання законодавства про територіальне самоврядування. По-друге, цими ж органами здійснюється контроль виконання органами територіального самоврядування делегованих їм

органами державної влади повноважень. По-третє, регіональна палата аудиторів здійснює контроль з фінансових питань.

Слід відзначити, що питаннями діяльності адміністрацій Міністерство внутрішніх справ та адміністрації займається з 1996 р. Нагляд стосується насамперед рішень ради гміни чи повіту і воєводського сейму. Війт, бургомістр, президент, староста чи маршалек мусять протягом семи днів після прийняття рішень відповідних рад подати ці документи на розгляд воєводи, який протягом 30 днів має розглянути це рішення з точки зору відповідності законодавству. Цей орган має право призупинити дію рішення чи анулювати його. Під час контролю виконання делегованих повноважень, крім принципу законності, ураховуються критерії адекватності, надійності та економічності. Після завершення 30-денного терміну з дня прийняття рішення орган нагляду вже не може самостійно його відмінити, але може направити до Адміністративного суду, який приймає постанову.

Особливим видом контролю є право органу виконавчої влади звернутися з поданням до Прем'єр-Міністра, що має право внести до Парламенту подання про розпуск територіальної ради, яка допустила порушення Конституції чи законів. Після розпуску ради припиняє діяльність і відповідний виконавчий орган територіального самоврядування. Для забезпечення виконання їх функцій на рівні гміни чи повіту Прем'єр-міністр призначає тимчасово виконуючого обов'язки, а на рівні воєводства функції самоврядних органів тимчасово виконує воєвода.

Статус працівників органів територіального самоврядування окреслено спеціальним законом від 22 травня 1990 р., який було змінено під час реформи 1998 р., а також у січні 2000 р. та травні 2005 р. Крім того, застосовуються окремі положення закону від 16 вересня 1982 р. про працівників державних адміністрацій та трудове законодавство. Польські вчені відзначають занадто ліберальний характер цього законодавства, що призводить до появи слабких, некомпетентних працівників, призначених з політичних міркувань, та за традицією формування переможцем виборів власної команди. Відсутність стабільності та політизація кадрів є однією з головних причин корупції.

Визнаючи адміністративно-територіальну реформу в Польщі загалом вдалою, на що вказує переважна більшість як науковців, так і населення Польщі, доцільно мати на увазі й критичні відгуки про неї – зокрема, йдеться про несистемність, відсутність загального бачення кінцевого результату, належного фінансування тощо. Як уже відзначалося, у польській літературі поширеними є терміни “реформаторська гарячка”, “реформування через кризу” тощо. Проте певні недоліки реформування були неминучими, оскільки воно відбувалося в умовах трансформації суспільства та гострої політичної боротьби.

Фінансове забезпечення органів територіального самоврядування. Забезпечення належного фінансування органів територіального самоврядування належить до наріжних завдань забезпечення їх якісної діяльності.

У період 90-х рр. XX ст. у Республіці Польща відновлено структуру територіального самоврядування, що діяла в середині XX ст. і ґрунтувалася переважно на німецькій моделі територіально-адміністративного устрою. У 1990 р. було утворено самоврядування гмін, а з початку 1999 р. упроваджено самоврядування на рівні воєводств та повітів. Проведення територіально-адміністративного устрою позитивно вплинуло на ефективність територіального самоврядування в Польщі. Слід відзначити, що в Польщі, як і в багатьох інших посткомуністичних державах, жваво обговорювалося питання територіального укрупнення органів самоврядування, але воно стосувалося насамперед рівня повітів та воєводств. Ефективність управління є найвищою на рівні повітів. Проте, на думку експертів, їх кількість у Польщі доцільно скоротити з 389 до 300 одиниць.

Спосіб фінансування гмін було врегульовано в грудні 1990 р. законом про доходи гмін і засади їх субвенціювання. Однак уже в 1993 р. було прийнято новий закон, який повніше враховував потреби гмін. Зокрема, визначено мінімальний розмір субвенцій – 7,5% від доходів бюджету держави.

Конституція Республіки Польща 1997 р. підтвердила формування публічної адміністрації на засадах децентралізації (ст. 15), корпоративний характер органів територіального самоврядування (ст. 16) та регламентувала в розділі VII (ст. 163–172) діяльність територіального (регіонального та місцевого) самоврядування. Наголошено, що воно вирішує всі завдання, не визначені для інших органів публічної адміністрації. Затверджено статус гміни, як основної одиниці самоврядування. Статус повіту та воєводства в 1998 р. було прописано в окремих законах.

Визначено принципи функціонування територіального самоврядування: відповідність праву, субсидіарність, децентралізація, корпоративний характер органів самоврядування, відкритість, адекватність та рівність фінансування завдань органів територіального самоврядування.

Конституція гарантувала органам територіального самоврядування частку в публічних доходах, поділила доходи територіального самоврядування на власні (частина податку з фізичних та юридичних осіб, кошти в рамках програм Європейського Союзу та інших програм тощо), субвенції та цільові дотації.

У листопаді 1998 р. прийнято закон про публічні фінанси, яким збільшено доходи гмін та визначено норми фінансування самоврядування на рівні воєводств і повітів. Прийнятий як тимчасовий, цей закон проте діяв до 2003 р. Основним недоліком нової системи була велика залежність воєводств від дотацій та субвенцій з центру.

З 1 січня 2004 р. увійшов у силу закон про доходи, яким збільшено частку власних доходів органів територіального самоврядування. Так, частка гмін з податку на доходи фізичних осіб зросла з 27,6% до 39,3%, а частка з доходу юридичних осіб – з 5% до 6,7%. На рівні повіту ця частка зросла, відповідно, з 1% до 10,3% та з 0% до 1,4%, а на рівні воєводства – 1,5% до 1,6% та з 0,5% до 15,9%. Водночас зменшено цільові дотації з бюджету держави. Відтепер діяльність поліції та ветеринарної інспекції фінансувалася не з повітового, а з

воєводського бюджету. Чіткіше було врегульовано і розмір субвенцій з державного бюджету.

Характеристику фінансів органів територіального самоврядування в Польщі на прикладі гміни Буско-Здруй Свентокшиського воєводства для працівників органів влади України здійснено в рамках Програми “Польська допомога 2009”. Проект бюджету гміни опрацьовують бургомістр та скарбник на основі заяв, що надходять із відділів гмінної адміністрації та бюджетних інституцій. Бюджет гміни акумулює її власні доходи, цільові дотації та субвенції. Після обговорення в комісіях бюджет передається для обговорення до ради. Затверджений радою бюджет може змінюватися лише нею. Якщо бюджет не ухвалено до 31 березня, то протягом місяця його визначає Регіональна рахункова палата. Надходження гміни складаються з місцевих податків (сільсько-господарський, із транспортних засобів, лісний, від спадщини та дарчих, від нерухомості, від фізичних суб’єктів, які ведуть підприємницьку діяльність) та оплат (ринковий збір, санаторна оплата, гербовий збір), частки державних податків (від прибутку фізичних осіб), доходів з майна гміни та субвенцій з бюджету держави (освітня) тощо.

Витрати гміни поділяються на поточні (оплата енергії, ремонти, утримання доріг, освіта, охорона здоров’я, соціальна опіка, охорона середовища) та капітальні (інвестиційні), які спрямовані в основному на збільшення майна гміни та забезпечення її соціально-економічного розвитку.

Вивчення досвіду діяльності органів публічної адміністрації Республіки Польща в 2005–2006 рр. та 2008 р. засвідчує значну роль зовнішнього фінансування в місцевих бюджетах та зростаюче значення вміння місцевих керівників використовувати європейські програми та гранти.

Після вступу Польщі до Європейського Союзу в 2004 р. удосконалення фінансування органів територіального самоврядування здійснювалося відповідно до вимог ЄС, що сприяло зростанню їх самостійності та стимулювало пошук коштів у рамках європейських програм. Так, здійснено новелізацію закону про публічні фінанси (2006 р.) та закону про доходи органів територіального самоврядування (2007 р.). Внесено зміни й у механізми фінансування та стимулювання регіонального розвитку.

Аналіз доходів органів територіального самоврядування Польщі свідчить, що в 1992 р. відбувся певний їх спад. У 1993–1997 рр. спостерігалось повільне зростання доходів. У 1998–2003 рр. знову спостерігалось падіння доходів, яке змінилося стабільним зростанням наступними роками в основному за рахунок зростання дотацій та субвенцій з державного бюджету та зростання частки в податках до державного бюджету. Політика “консолідації публічного бюджету”, що проводилася в Польщі, насамперед привела до значного зростання бюджету воєводств, але фінансування органів територіального самоврядування залишається значною проблемою.

Фінансова криза 2008 р. стала значним випробуванням для фінансових систем усіх охоплених нею країн. За висновками фахівців, складнощі місцево-

го самоврядування не слід розглядати як тимчасове явище. Вони потребують відповідного реагування, зокрема реформування міжбюджетних відносин, покращення підзвітності та ефективності (контроль видатків, аудит функціонування, усунування стимулів для надання дорогих послуг, перегляд незабезпечених фінансово норм, делегування інституційного керівництва, проведення територіальної реорганізації, забезпечення кращої адресності соціальних пілг, посилення гнучкості та самостійності діяльності органів територіального самоврядування).

Слід зауважити, що в Республіці Польща наслідки кризи виявилися менше, ніж у більшості держав Європи. Певна заслуга в цьому й ефективної фінансової політики центрального Уряду та органів територіального самоврядування. Так, з метою підняти споживання в Польщі було знижено ставки податку на прибуток: максимальні ставки впали з 40% до 32%, знизилися на 14,3% місцеві податки на оборот компаній. Посилилася реакція центрального Уряду на зменшення муніципальних надходжень. Урядом Республіки Польща було компенсовано місцевим органам влади зменшення надходжень і збільшення витрат шляхом цілеспрямованої антикризової політики та внаслідок формули вирівнювання. У 2009 р. сільські муніципалітети Польщі надали на 32% більше індивідуальних знижок по ставках місцевих податків на нерухомість.

Важливим напрямом роботи стало забезпечення кращого доступу до зовнішніх ресурсів. Нові держави – члени ЄС розробили різні методики ефективного використання коштів ЄС. Так, у Польщі Уряд зобов'язався підтримати попереднє фінансування проектів ЄС і прискорити фінансування місцевих інфраструктурних програм. Проведено роботу зі спрощення процедур та організації допомоги малим муніципалітетам з підготовкою пропозицій.

Посилилася увага до внутрішніх запозичень. Так, у Польщі, як і в Чехії та Угорщині, великі міста активніше стали використовувати випуск облігацій, оскільки вони мали стабільний ринок розміщення, зазвичай власними комерційними банками місцевих органів влади. Покращилася система управління проектами, спрямована на підвищення ефективності витрат місцевого самоврядування. У Польщі ще в 90-х рр. було розширено предмет аудиту національного і місцевого врядування, змістивши акцент від перевірки законності до аналізу шляхів підвищення функціональності й ефективності. Увага звертається на регулярність аудитів та усвідомлення його цінності владою і громадськістю.

Проведене дослідження підтверджує думку польських учених, які стверджують, що проблема ефективного фінансового забезпечення органів територіального самоврядування може бути розв'язана шляхом стимулювання економічного розвитку регіонів, зростання розміру бюджетних коштів, що спрямовуються на розвиток територій, активізації кредитної політики комерційних банків та збільшення їх оподаткування, спрощення податкової системи, зростання пенсійного віку та його зрівняння для чоловіків і жінок, стимулювання інвестиційних проектів, ефективніше використання фондів Європейського Союзу тощо.

Необхідним видається зростання частки органів територіального самоврядування в доходах бюджету держави, повне фінансування затрат органів територіального самоврядування на виконання делегованих функцій, розширення можливостей залучення зовнішнього фінансування, зокрема шляхом випуску спеціальних облігацій, поглиблення співпраці територіального самоврядування та бізнесу, упровадження організаційно-інституційних змін у секторі публічних фінансів, активізація участі органів територіального самоврядування в урядових та міжнародних програмах.

Інтегрована система управління містом. Модернізація органів влади України об'єктивно передбачає вивчення та творче впровадження іноземного досвіду. Особливо слід відзначити близькість проблем реформування органів влади в Польщі та в Україні, а також доступність польського досвіду внаслідок його досить широкого висвітлення в польській науковій літературі, відображення на офіційних веб-сайтах та відкритості під час особистого спілкування.

Місто Дзержоньов Нижньосілезького воєводства Польщі є одним із визнаних лідерів використання сучасних методів управління. Це місто з населенням 35,8 тис. осіб, яке є активним учасником міжнародної співпраці та піонером упровадження сучасних методів управління. На думку бургомистра міста М.Пьоруна, успішно вирішувати завдання місцевого самоврядування дають можливість такі фактори, як чітке визначення та реалізація місії адміністрації, застосування сучасних методів управління, велика увага до людських та матеріальних ресурсів, налагодження комунікації з громадськістю, увага до навколишнього середовища, забезпечення безпеки та охорони праці й дотримання принципів етики.

Місія адміністрації м. Дзержоньов полягає в забезпеченні професійного та приязного обслуговування клієнтів, ужитті та підтримці заходів для забезпечення розвитку міста і зростання життєвого рівня громадян. Реалізація цієї місії забезпечується шляхом розвитку міської адміністрації, як публічної інституції, вирішенням усіх справ відповідно до визначених термінів і процедур, вивчення та врахування очікувань клієнтів, постійного вдосконалення, уваги до навколишнього середовища та підвищення рівня безпеки та охорони праці.

Основними методами та інструментами ефективного менеджменту є впровадження системи управління якістю, застосування програмного методу управління та системи планування робочих завдань, самовдосконалення, джерелом якого є постійна участь у конкурсах, бенчмаркінг, чітке визначення сфери відповідальності та повноважень працівників, застосування системи роботи в групах та персональна відповідальність.

У 1999 р. Уряд м. Дзержоньов першим з органів публічної адміністрації Польщі одержав сертифікат системи управління якістю відповідно до норми ISO-9002-1994. У 2002 р. Уряд звернувся до органу сертифікації з пропозицією про повторну сертифікацію, але вже відповідно до норми ISO-9001:2000, що вимагало проведення додаткової роботи для забезпечення відповідності новим європейським стандартам.

Керівництво міста в процесі впровадження системи управління якістю поставило мету – забезпечити професійне обслуговування клієнтів у приязній інституції. Для цього було визнано необхідним: визначення потреб клієнтів; вимір рівня задоволеності; вихід за межі очікування клієнтів; вивчення досвіду інших; удосконалення процесів.

Показниками зацікавленості керівництва міста в розбудові системи управління якістю були: особиста участь бургомістра та призначення тодішнього секретаря міста уповноваженим з питань якості; установлення політики якості із затвердженням цілей; розвиток комунікацій з клієнтами; забезпечення засобів, необхідних для того, щоб адміністрація могла виконувати свої функції; забезпечення періодичного перегляду функціонування адміністрації.

Досвід м. Дзержоньов підтверджує думку, що роль керівництва є ключовою, а вибір уповноваженого не може бути випадковим чи формальним. Це має бути особа, яка переконана в необхідності справи і заінтересована в її вирішенні, добре знає функціонування адміністрації, зможе особисто визначити міру компетенції і відповідальності, самостійна у вирішенні поточних справ і має постійний доступ до керівництва.

Важливим завданням було встановлення та перегляд політики якості із затвердженням чітких, вимірюваних, реальних до досягнення цілей. Так, політика якості міського Уряду, визначена у 2001 р., декларувала такі цілі: надання відповіді на звернення до Уряду в терміни і спосіб, окреслені в приписах права та процедурах; покращення технічних та організаційних результатів обслуговування клієнтів; постійне зростання компетенції працівників; поточна інформація про діяльність адміністрації; урахування очікувань клієнтів у планах удосконалення якості; розвиток зв'язків із клієнтами на партнерських засадах.

Цілі планувалося досягти та вимірювати шляхом: поетапного впровадження системи управління якістю; дотримання встановлених процедур та інструкцій; проведення змін, сприяючих удосконаленню роботи з клієнтами; проведення опитування клієнтів; організації навчання працівників; розвитку веб-сторінки адміністрації та вдосконалення надання інформації за телефонами; нагляду за виконанням ухвал органів гміни і внутрішніх актів адміністрації; оцінювання ефективності коригуючих дій і міри реалізації планів покращення якості.

Адміністрація міста активно розвиває комунікації із внутрішніми та зовнішніми клієнтами. Інформація про діяльність адміністрації надається клієнтам через радіо, місцеву пресу, де гміна має свою авторську вкладку, місцеве телебачення та Інтернет.

Міська адміністрація випускає власний щомісячний бюлетень, інформаційні матеріали та формуляри, які полегшують клієнтам виконання формальних вимог, що виникають через важку адміністративну мову документів та не зовсім чіткі формулювання приписів. Цьому ж слугує підготовлений працівниками адміністрації словник найбільш уживаних спеціальних термінів, що застосовуються в актах публічної адміністрації. До кожного домогосподарства в місті

надходить також довідник, у якому містяться дані про структуру та години праці адміністрації, послуги, розмір їх оплати та інша практична інформація.

Слід зазначити, що впровадження системи управління якістю в місті ґрунтувалося на попередній творчій роботі. Так, з 1992 р. організовано Бюро інформації, яке стало початком обслуговування клієнта. Жителі міста уже звикли до першої зустрічі із урядником звертатися до Бюро інформації, що полегшує наступні контакти.

Проводяться анкетні опитування серед жителів міста та працівників адміністрації. Їх метою є пошук відповіді на питання щодо якості наданих послуг і видів діяльності, що потребують покращення. У внутрішній комунікації істотне значення має електронний зв'язок, щотижневі зустрічі працівників з керівництвом, щотижневі внутрішні навчання, щоквартальні співбесіди керівника і працівника.

Суттєвим фактором успішної роботи є забезпечення засобів, необхідних для того, щоб адміністрація могла виконувати свої функції. Звертається значна увага на підбір кадрів, які мають бути старанними, комунікабельними, здатними вирішувати стресову ситуацію, чітко і спокійно висловити думку. Звичайно ж, що насамперед ідеться про працівників, які мають відповідну освіту, навички та досвід.

Позитивно впливають на діяльність працівників та адміністрації загалом внутрішні й зовнішні навчання працівників щодо роботи з клієнтами. В адміністрації міста для кожної посади підготовлено індивідуальні карти завдань та справ, до яких додано лист вимог до конкретної посади. У разі вакансії не є проблемою зазначити у вимогах конкурсу, які вміння, досвід, кваліфікацію та очікувані риси характеру повинен мати кандидат на вільну посаду. Кандидат перед тим, як приступити до роботи, знає коло обов'язків, до яких приступає, а також – хто виконуватиме ці обов'язки в разі його відсутності. Формального резерву кадрів не існує, але є інформація про осіб, які хотіли б працювати в органах влади.

Наступними важливим факторами успішної діяльності є відповідна завданням інфраструктура, технічні та інші засоби. Керівництво вважає своїм обов'язком забезпечити працівникам середовище праці, передбачене правилами.

Характерно, що в м. Дзержоньов значну увагу приділяють оцінюванню діяльності працівників. Відповідна система оцінки в адміністрації міста діє із 2001 р. і є невід'ємним елементом управління кадрами. Для процедури оцінки працівників складається "Посадова картка працівника". Вимірюється коло напрямів роботи, що здійснюються цим працівником. Щомісяця працівники звітуються про роботу та причини невиконання окремих доручень. Таким чином забезпечується контроль над дотриманням термінів вирішення справ в адміністрації.

Завдання на кожен квартал визначає керівник у співбесіді з працівником. Результатом є підготовка плану з такими елементами, як мета та завдання, узгоджені з працівником, та показники оцінки ефективності роботи. Після за-

вершення кварталу під час співбесіди керівник спільно з працівником оцінюють виконане завдання.

Річна оцінка працівників передбачає заповнення аркуша оцінювання та захист оцінки на зустрічі з безпосереднім керівником і представником вищого керівництва. Відповідні рубрики аркуша оцінювання заповнює керівник під час співбесіди, а оцінка узгоджується. Версія для працівників, які обіймають керівні посади, передбачає проведення співбесіди за участю бурмістра, секретаря міста і безпосереднього керівника, які спільно дають оцінку.

Під час річної оцінки працівник має можливість презентувати свої очікування щодо наступного розвитку професійної кар'єри та внести пропозиції щодо змін, що сприяють ефективнішому виконанню посадових обов'язків, а також покращенню роботи адміністрації та всієї гміни. Керівник підсумовує найважливіші досягнення та презентує плани на наступний рік. Після проведення річної оцінки готується підсумковий рапорт про її результати. Зміст такого рапорту презентується всім працівникам міської адміністрації під час зустрічі з бурмістром міста. Результати оцінки праці справляють вплив на виконання дій (коригуючий та запобігаючий) щодо вдосконалення діяльності в адміністрації. Крім того, ці результати беруться до уваги з огляду на нагородження чи посадове підвищення працівників.

Відповідно, здійснюється допрацювання обов'язків, мінімізуються компетенційні суперечки. Цілеспрямовано проводиться децентралізація компетенції на посадах працівників, що, на думку керівництва, позитивно впливає на зростання самостійності у виконанні завдань.

Значне місце у налагодженні чіткої та ефективної роботи адміністрації в м. Дзержоньов, як і в багатьох інших польських гмінах, мають також етичні питання. Діють Кодекс етики працівника адміністрації міста, Кодекс етики депутата та Принципи поведінки у разі порушення Кодексу етики.

Значна увага приділяється періодичним переглядам роботи адміністрації. Їх елементами є: рапорти з внутрішніх аудитів, результати внутрішнього контролю, пропозиції депутатів, аналіз скарг і звернень жителів, аналіз адміністративних рішень, міра реалізації плану коригування діяльності та аналіз бюджету адміністрації. Пропозиції щодо перегляду функціонування адміністрації спрямовуються на зміну цілей політики якості, оцінювання процесів, оцінювання реалізації плану коригуючої та запобігаючої діяльності, установлення завдань у різних планах удосконалення якості

У результаті дії такої системи підвищується ефективність роботи адміністрації та зростає особиста заінтересованість працівників, які заохочуються до підвищення кваліфікації.

У березні 2006 р. відбувся сертифікаційний аудит, який підтвердив досягнення наступного рівня в удосконаленні системи управління. Нині в місті діє інтегрована система управління, що складається із системи управління якістю відповідно до норми ISO-9001:2000, системи управління середовищем згідно

з нормами ISO 14001, а також системи управління охороною та безпекою праці згідно з нормою 18000.

Слід відзначити, що керівництво міста високо оцінює впровадження системи управління якістю та постійну участь у конкурсах, вважаючи, що це сприяло налагодженню якісної роботи з клієнтами. Така точка зору підтверджується отриманими містом нагородами. Зокрема, у 2007 р. м. Дзержоньов посів шосте місце в категорії міських гмін найважливішого польського конкурсу, що проводиться газетою “Річ Посполита”, а в категорії “Управління” – перше місце. У 2008 р. у цьому конкурсі місто зайняло вже четверту позицію.

Досвід самоврядування м. Дзержоньов є прикладом успішної модернізації міської адміністрації, що позитивно вплинуло на розвиток міста, схвально оцінено громадськістю та знайшло визнання в Польщі. Характерно, що впровадження системи управління якістю було неформальним і пов’язувалося з низкою інших заходів.

Питання для самоконтролю

1. Від чого залежить системна організація місцевого самоврядування?
2. З якою метою впроваджувалась інтегрована система управління польським містом?
3. З якою метою створена єдина система адміністративно-територіальних одиниць Європейського Союзу?
4. Чи доцільним, на Вашу думку, є беззастережне копіювання досвіду європейських країн щодо реформування місцевого самоврядування в Україні?
5. Охарактеризуйте механізм поєднання принципів інтеграції та децентралізації в діяльності органів місцевого самоврядування (на прикладі Бельгії).
6. Які Ви знаєте виборчі новації у формуванні органів місцевого самоврядування?
7. Назвіть основні етапи адміністративно-територіального реформування в Болгарії.
8. Розкрийте особливості французької комуни як базової ланки місцевого самоврядування республіки.
9. Назвіть шляхи підвищення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування в європейських країнах.
10. Проаналізуйте регіональні та республіканські аспекти функціонування виборчої системи Франції.
11. Проведіть аналіз фінансового забезпечення органів територіального самоврядування Республіки Польща.
12. Розроблена в 1988 р. Європейським агентством статистики єдина система адміністративно-територіальних одиниць Європейського Союзу (NUTS) передбачає п’ятирівневу ієрархічну класифікацію, у якій відокремлюють три регіональних рівні (NUTS 1–3) та два місцевих (NUTS 4–5) рівні. Перерахуйте рівні, які тотожні NUTS 1–3 та NUTS 4–5 в Україні.

13. Охарактеризуйте модель ефективного управління регіонами у Франції.
14. Яким чином відбувається реформування регіонального та місцевого управління в Польщі?
15. Як формується робота місцевої влади Бельгії?
16. Назвіть повноваження мера комуни і муніципальної ради.
17. Які рівні єдиної системи адміністративно-територіальних одиниць Європейського Союзу згідно з Регламентом Європейського Парламенту та Ради Європи обов'язкові для запровадження, а які формуються на добровільних засадах?
18. Назвіть три рівні, що притаманні організації місцевого самоврядування в країнах Європи.

Список використаних джерел

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми : монографія / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, К. М. Вітман та ін. ; за ред. І. О. Кресіної. – К. : Логос, 2009. – 480 с.
2. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи : монографія / В. Г. Куйбіда, В. П. Павленко, В. А. Яцюк та ін. ; Секретаріат Кабінету Міністрів України. – К. : Геопринт, 2009. – 615 с.
3. *Азнар М.* Французький приклад регіоналізації, децентралізації та деконцентрації / М. Азнар // Організація регіональної та місцевої влади: досвід держав – членів Європейського Союзу. – К., 2005. – 64 с.
4. *Бабаєв В. М.* Децентралізація державної влади та регіоналізація по-європейськи: можливі сценарії для України / В. М. Бабаєв // Актуал. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2005. – Вип. 3 (26). – С. 356–367.
5. *Батанов О. В.* Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : монографія / О. В. Батанов ; за заг. ред. В. Г. Погорілка. – К. : Ін Юре, 2003. – 512 с.
6. *Батанов О. В.* Юридична відповідальність суб'єктів муніципальної влади у зарубіжних країнах: досвід для України. Порівняльно-правові дослідження / О. В. Батанов // Україно-грец. міжнар. науковий юрид. журн. – 2006. – № 1. – С. 103–114.
7. *Бебик В.* Еволюція системи місцевого самоврядування в Польщі (на прикладі міста Шрьода Великопольська) / В. Бебик, М. Яцьків // Вісн. НАДУ. – 2001. – № 1. – С. 233–238.
8. Борба срещу корупцията и злоупотребите в публичната администрация. – София : Коалиция, 2000. – 90 с.
9. *Бурдяк В.* Республіка Болгарія на зламі епох. Політична трансформація суспільства / В. Бурдяк. – Чернівці : Рута, 2004. – 520 с.
10. *Бутко І. П.* Децентралізація по-французьки: місцеве самоврядування / І. П. Бутко // Місцеве та регіон. самоврядування України. – 1994. – № 1/2. – С. 81–91.

11. Бяла книга: ефективна подкрепа чрез социални услуги за уязвимите групи в България. Основни принципи. Стратегически документ. – София : Платформа “Социални Политики”, 2009. – 30 с.
12. *Василев Н.* Безсмисленото преселение на администрацията / Н. Василев // *Ехрат Capital*. – 2012. – Брой 10. – С. 19–20.
13. *Ворона П.* Досвід муніципального реформування Франції на прикладі базових адміністративно-територіальних колективів країни – комун / П. Ворона // *Проблеми реформування публічної влади : зб. матеріалів та док. / за заг. ред. Р. П. Безсмертного ; наук. ред. М. О. Пухтинський.* – К. : Атіка – Н, 2009. – 476 с.
14. *Ворона П. В.* Теоретико-методологічні засади організації місцевого самоврядування в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.04 / Ворона П. В. – К., 2013. – 469 с.
15. Вторая волна польских реформ / под ред. Л. Колярко-Бобинской. – Варшава : OFICYNA-NAUKOWA. – 1999. – 214 с.
16. *Гизевиус В.* Политика местного самоуправления в ФРН / Вольфганг Гизевиус ; пер. с нем. Б. Воронов. – [Б. м.] : Фонд Фридриха Эберта, 1995. – 143 с.
17. *Гнидюк Н. А.* Інструмент європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н. А. Гнидюк. – К. : ПАУСІ, 2010. – 182 с.
18. *Грицяк І. А.* Управління в Європейському Союзі: теоретичні засади : монографія / І. А. Грицяк. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 236 с.
19. Доклад от Катина Кръстева – член на Сметната палата и ръководител на Отделение VIII “Специфични одити” за резултатите от одита на Проект BG 9909 – 01 “Обучение на публичната администрация” на Програма ФАР за България [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bulnao.government.bg/files/_bg/Dok19909-01.doc
20. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні : наук.-практ. посіб. / упоряд. М. О. Баймуратов та ін. ; за ред. М. О. Пухтинського, В. В. Толкованова ; Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України, Лібер. молодіжне об'єднання. – К. : Крамар, 2003. – 396 с.
21. Зарубіжний досвід організації та роботи місцевої влади : монографія / О. В. Власенко, П. В. Ворона, М. О. Пухтинський та ін. ; за заг. ред. П. В. Ворони. – Полтава : Вид-во ПДТУ, 2009. – 288 с.
22. Кадры – персонал : словарь-тезаурус / авт.-сост. Н. П. Пищулин, В. Ф. Ковалевский, В. М. Анисимов. – М., 1994. – 308 с.
23. *Керецман В. Ю.* Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти : монографія / В. Ю. Керецман. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 188 с.
24. *Кірмач А. В.* Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / А. В. Кірмач, В. К. Тимошук ; за заг. ред. В. К. Тимошука. – К. : Конус-Ю, 2007. – 735 с.

25. *Клувер В.* Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Испания, Европейский Союз, США, Япония, Индия : учеб. пособие / Волтерс Клувер. – [Б. м.], 2003. – 594 с.
26. *Колісник В. П.* Проблеми правового регулювання процедури голосування, порядку підрахунку голосів виборців та встановлення результатів виборів / В. П. Колісник, П. М. Любченко // Вісн. Акад. правових наук України : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2014. – № 1 (61). – С. 93–102.
27. Конституція Республіки Польща від 2.04.1997 р. // Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / авт.-упоряд. : В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. / за заг. ред. канд. юрид. наук, доц. В. О. Серьогіна. – Х. : Вид-во “ФІНН”, 2009. – 664 с.
28. Конституція Французької Республіки від 4.10.1958 р. // Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / авт.-упоряд. : В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. ; за заг. ред. канд. юрид. наук, доц. В. О. Серьогіна. – Х. : Вид-во “ФІНН”, 2009. – 664 с.
29. *Кулеша М.* Реформа публичной администрации в Польше (1989–1999 гг.). Идеи и люди [Электронный ресурс] / М. Кулеша. – Режим доступа : <http://www.yabloko.ru/Themes/SG/poland89-99.html>
30. *Кучабський О. Г.* Перспективи впровадження статистичної системи NUTS в Україні в контексті адміністративно-територіальної реформи [Електронний ресурс] / О. Г. Кучабський. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/20062/txts/REGIONALNE%5C06kogkar.pdf>
31. *Лазор А. О.* Представницькі інституції місцевого самоврядування : польський досвід реформування [Електронний ресурс] / А. О. Лазор. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVu/2008-1/doc/5/06.pdf
32. *Лазор О. Д.* Публічна самоврядна влада в Республіці Італія та Україні: особливості організації та функціонування : монографія / О. Д. Лазор, І. П. Шелепницька ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Лазора О. Я. – К. : Дакор, 2008. – 172 с.
33. *Лахижа М.* Етичні основи діяльності публічної адміністрації в Польщі [Електронний ресурс] / М. Лахижа, О. Черчатий // Держ. будівництво. – 2007. – № 1. – Режим доступу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/index.html
34. *Лахижа М.* Європеїзація публічної адміністрації: приклад Польщі / М. І. Лахижа // Менеджер. Вісн. Донец. держ. ун-ту упр. – 2008. – № 1. – С. 85–89.
35. *Лахижа М. І.* Модернізація публічної адміністрації: досвід Республіки Польща / М. І. Лахижа. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – 243 с.
36. *Лахижа М. І.* Модернізація публічної адміністрації: досвід Республіки Болгарія / М. І. Лахижа. – Полтава : ПолтНТУ, 2014. – 208 с.
37. *Лахижа М.* Система управління якістю в органах влади (вітчизняний та зарубіжний досвід) / М. Лахижа. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 132 с.
38. *Лендвел М. О.* Правові можливості для формування допоміжних рівнів та органів самоорганізації у країнах Європи: досвід для України : аналіт. зап.

[Електронний ресурс] / М. О. Лендбел. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/952/>

39. *Малиновський В.* Реформування териоріальної організації влади Польщі: уроки для України / В. Малиновський // Вісн. НАДУ. – 2007. – № 3. – С. 235–242.

40. *Мамонова В. В.* Організаційний плюралізм співробітництва в місцевому самоврядуванні як віддзеркалення інтеграційних процесів на території [Електронний ресурс] / В. В. Мамонова // Публіч. упр.: теорія та практика. – 2013. – Вип. 3. – С. 60–65. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pubupr_2013_3_11.pdf

41. *Милль Дж. Стюартъ.* Представительное Правление / Дж. Стюартъ Милль ; Переводъ съ послѣдняго французскаго изданія К. И. Дебу. – СпБ., 1907. – 322 с.

42. *Милова М. И.* Болгария – ЕС: ожидания и результаты присоединения [Электронний ресурс] / М. И. Милова. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_Gum/drzb/2011_4/Milova_M.pdf

43. Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави : монографія / за ред. Ю. М. Тодики і В. А. Шумілкіна. – Х. : Одиссей, 2004. – 392 с.

44. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід / за ред. Ткачука А. Ф., Аграноффа Р., Брауна Т. – К. : Заповіт, 2001. – 188 с.

45. Модернізація системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в контексті демократичного державного врядування : наук. розробка / М. М. Їжа (наук. кер.), Н. М. Колісніченко, Е. А. Гансова та ін. – К. : НАДУ, 2008. – 52 с.

46. *Нагребецька І.* Будуймося з регіонів / І. Нагребецька // Віче. – 2011. – № 11. – С. 16–17.

47. *Нагребецька І.* Польський саможонд обирає мову успіху / І. Нагребецька // Уряд. кур'єр. – 2005. – № 11. – С. 20–23.

48. Национална програма за реформи (2011–2015 г.). Република България. – София, 2011. – 99 с.

49. Номенклатура територіальних одиниць для статистики (NUTS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.egu.org.ua/?page=1227>

50. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччини від 23.05.1949 р. // Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / авт.-упоряд. : В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. ; за заг. ред. канд. юрид. наук, доц. В. О. Серьогіна. – Х. : Вид-во “ФІНН”, 2009. – 664 с.

51. Офіційний веб-сайт м. Дзержоньов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www-old.um.dzierzoniow.pl>

52. Подготвяне на публичните администрации за европейското административно пространство. Доклади на SIGMA № 23. – София : Нов български университет, 1999. – 211 с.

53. Политическите уволнения продължават, скочиха от ГЕРБ/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnes.bg/politika/2013/08/06/politicheskiteuvolneniia-prodyljavat-skochiha-ot-gerb.195618BE56.8> 61.657.861.255.9 61.96564

54. Польський референдум і новий устрій Європейського дому: уроки для України : зб. наук. пр. / пер. М. Філяк. – К. : Демократ. ініціативи, 2004. – 180 с.

55. Попов М. Досвід адміністративно-територіального поділу Республіки Болгарії [Електронний ресурс] / М. Попов. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu_o/2009_2/R_2/Popov.pdf

56. Правові інструменти Ради Європи з питань місцевого і регіонального розвитку та проблеми їх імплементації в Україні : наук.-аналіт. док. та матеріали міжнар. семінару з питань регіон. розв., (м. Київ, 5–6 берез. 2007 р.) / упоряд. В. В. Толкованов та ін. – К. : Центр дослідж. питань місц. і регіон. розв. та сприяння адм. реформі, 2007. – 349 с.

57. Приполова Л. Європейський досвід запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS) та перспективи для України / Л. Приполова // Віче. – 2013. – № 12.

58. Регіональний розвиток та просторове планування територій : досвід України та інших держав – членів Ради Європи / В. С. Куйбіда, В. А. Негода, В. В. Толкованов. – К. : Крамар, 2009. – 170 с.

59. Реформа державної адміністрації. Основні поради. Доповідь групи, що працює над питанням реорганізації Державної Адміністрації республіки Польща, Варшава, березень 1992. – К., 1992. – Вип. 1. – 18 с.

60. Розвиток місцевих фінансів в Україні та інших державах-членах Ради Європи : зб. наук.-аналіт. та навч.-метод. матеріалів, нормативно-правових актів з питань місцевих фінансів / К. Деві, Г. Петері, В. Росіхіна та ін. – К. : Крамар, 2011. – 240 с.

61. Синершрьом С. Професіоналізмът в управлението на публичната администрация [Електронний ресурс] / С. Синершрьом. – Режим доступу : <http://www.kaminata.net/profesionalizmat-v-upravlenieto-na-publichnata-administratsiya-t25198.html>

62. Система федерального державного контролю в Канаді // Президентський контроль : інформ.-аналіт., наук.-метод. бюл. – 2004. – № 2. – С. 77–78.

63. Ситник П. К. Суб'єктний вимір демократичного врядування / П. К. Ситник, А. П. Дербак // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування : світовий та український досвід : матеріали наук.-практ. конф., Київ, 30 трав. 2008 р. : у 3 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського. – К. : НАДУ, 2008. – Т. 1. – С. 3–5.

64. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України / Common EU Policies and Their Significance for Ukraine : навч. посіб. / за заг. ред. М. Бойцуна та ін. – К. : Міленіум, 2009. – 668 с.

65. Становлення та розвиток регіональних механізмів інтеграції України до Європейського Союзу : метод. рек. / Ю. Г. Даник, Н. С. Фесенко, М. М. Колісник та ін. – К. : НАДУ, 2008. – 40 с.
66. *Стефанов А.* Нови тенденции във формирането на местната власт [Електронний ресурс] / А. Стефанов, Д. Ганев. – Режим доступу : <http://en.contextbg.org/?p=513>
67. Стратегия за модернизирание на държавната администрация от присоединяване към интегриране. 2003–2006. Приета с Решение №671 на Министерския съвет от 24.09.2003 г. – София, 2003. – 19 с.
68. *Танев Т.* Административната реформа: мост през пропастта или път, който свършва на ръба? [Електронний ресурс] / Т. Танев. – Режим доступу : <http://www.imrr-bg.org/node/169>
69. *Ткачук А. Ф.* Місцеве самоврядування: світовий та зарубіжний досвід : посібник / А. Ткачук, Р. Агранофф, Т. Браун. – 2-е вид. – К. : Заповіт, 1998. – 242 с.
70. *Толкованов В. В.* Європейська стратегія інновацій та доброго врядування на місцевому рівні: основні завдання, історія виникнення та досвід впровадження / В. В. Толкованов // Актуал. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ. – Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 3 (47). – С. 212–216.
71. *Толкованов В. В.* Інституційна підтримка місцевого та регіонального розвитку: українська практика та досвід європейських країн / В. В. Толкованов, Х. В. Приходько // Нова державна регіональна політика в Україні : зб. наук.-аналіт. матеріалів, норм.-прав. актів та навч.-метод. док. у галузі регіон. розв. / за заг. ред. В. С. Куйбіди. – К. : Крамар, 2009. – 232 с.
72. Управление на местном уровне в индустриально развитых странах : пер. с англ. / под ред. Анвара Шаха. – М. : Весь Мир, 2010. – 416 с.
73. *Фатеев В. Р.* Местное самоуправление в Швеции: традиции, современность, перспективы развития / В. Р. Фатеев // Регионалистика : сб. науч. тр. – Гродно, 2006. – С. 120–137.
74. Федеральный конституционный закон от 10.11.1920 г. / Конституции государств Европейского Союза / под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Издат. группа НОРМА – ИНФРА М, 1999. – 816 с.
75. Фінанси органів територіального самоврядування в Польщі на прикладі Гміни Буско-Здруй (№ проекту: 553/SAM/2009). – Kielce : Wydawnictwo JEDNOSC, 2009. – 118 с.
76. Четыре реформы. От концепции до реализации / под ред. Л. Колярко-Бобинской. – Варшава : OFICYNA-NAUKOWA. – 2000. – 396 с.
77. Эффективность государственного управления / М. Хальцер, Г. Бухарт, Д. Мартин и др. ; общ. ред. С. А. Братчикова, С. Ю. Глазьева. – М. : Фонд “За экономическую грамотность” : Рос. экон. журн. : Консалтбанкир, 1998. – 842 с.
78. *Wyjoch K.* Samorząd terytorialny po reformie uatrojowej / K. Wyjoch, J. Sulimierski, J. Tarno. – Warszawa, 2000. – P. 26.

79. Effectiveness, openness, subsidiarity. A new Poland for new challenges. – Warsaw, 1998. – С. 9–11.
80. Eric Neumayer. Is Good Governance / Chapter 4. Research design. The independent variables. : World Development Vol. 30. – № 6. – P. 913–930, 2002. Elsevier Science Ltd. All rights reserved Printed in Great Britain 0305-750X/02/
81. European Strategy on Innovations and Good Governance at Local Level [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/default_en.asp-44k
82. Goniec Dzierzoniowski. Biuletyn informacyjny urzedu miasta w Dzierzoniowie. Sierpien, 2008.
83. Governance Programme : Strategic Framework for Ukraine. UNDP Kyiv, Ukraine, 2002.
84. *Itrich-Drabarek J.* Samorzadowa sluzba cywilna w Polsce – fakty i mity [Електронний ресурс] / Itrich-Drabarek J. – Режим доступу : http://usc.gov.pl/usc/re_dir.jsp?place=galleryStats&id=1880
85. *Izdebski H.* Intrduction to public administration and administrative law / H. Izdebski. – Warszawa : Liber. – 2006. – 122 s.
86. *Izdebski H.* Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności [Електронний ресурс] / H. Izdebski. – Warszawa, 2001. – С. 183. – Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page3636.html>
87. *Koen Becking, Nicol Hopman.* Excellent Public Leadership : 7 Competencies for Europe / ROI-REEKS, Sdu Uitgevers, 2005.
88. Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r.
89. Michałowski S. Państwo obywatelskie a przebudowa administracji publicznej w Polsce / S. Michałowski // Administracja publiczna. Zagadnienia wstępne / pod red. Pawłowskiej A. – Lublin, 1999. – С. 189.
90. Pollitt, Christopher. Performance Information for Democracy. Evaluation. Vol. 12(1). – [2006]. – 38–55 s.
91. *Prokop P.* Kadry w administracji publicznej / Administracja publiczna. Zagadnienia wstępne / P. Prokop ; pod red. Pawłowskiej A. – Lublin , 1999. – S. 154.
92. Quattlebaut Ch. A. Development of the regional control system. – Harvard University press : Cambridge, Massachussets, London. – 2004. – 318 p.
93. Regional and Local Government in the European Union : Responsibilities and Resources / Committee of the Regions ; Brussels ; Luxembourg, 2001. – 242 p.
94. *Regulski J.* Samorząd III Rzeczypospolitej. Koncepcje i realiyacja / J. Regulski. – Warszawa, PWN, 2000. – С. 38–40.
95. *Regulski J.* Samorząd III Rzeczypospolitej. Koncepcje i realiyacja / J. Regulski. – Warszawa, PWN, 2000. – 87 s.
96. Samorządu terytorialnego w Polska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.szkolaliderow.pl/files/szkolaliderow.pl/public/III_USLOP/materialy_prezent

97. The Role of the Regions in European Union Multilevel Governance / [Edited by Jose M. Magone]. Regional Institutions and Governance in the European Union. Westport, Connecticut London : [2003]. – 235 s.
98. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o służbie cywilnej. Dz.U.z 1999 r. Nr 49, poz. 483.
99. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (ze zmianami z następnych lat).
100. Zając W. Zasadniczy trójstopniowy podział terytorialny Polski / W. Zając. – Warszawa, 1999. – C. 30–38.
101. A structure of organs of Local Self-Government is in the countries of European Union // Materials of the 7th International Conference of the presentation of European strategy of innovations and good governance at local level. – Italy, Aug. 31-Sept. 5, 2008.
102. Activity Plan of the Council of Europe in Ukraine in 2008-2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua/en/democratic-governance/37-local-development-and-human-security-/613-municipal-governance-and-sustainable-development-programme>
103. Agranoff R. Big Questions in Public Network Management Research / R. Agranoff, McGuire Michael // Journal of Public Administration Research and Theory : July 11, 2001. – P. 295–326.

**МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ ОСНОВНИХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ
(Україна та країни Європейського Союзу)**

Таблиця 1

**Загальна характеристика України та країн
Європейського Союзу**

Країна	Повна назва країни	Дата вступу	Політична система	Столиця країни	Чисельність населення столиці, тис. осіб
1	2	3	4	5	6
Україна	Республіка Україна	–	Республіка	Київ	2869
Австрія	Австрійська Республіка	1 січня 1995 р.	Республіка	Відень	1767
Бельгія	Королівство Бельгія	25 березня 1957 р.	Конституційна монархія	Брюссель	1138
Болгарія	Республіка Болгарія	1 січня 2007 р.	Республіка	Софія	1241
Велика Британія	Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	1 січня 1973 р.	Конституційна монархія	Лондон	8308
Греція	Грецька Республіка	1 січня 1981 р.	Республіка	Афіни	656
Данія	Королівство Данія	1 січня 1973 р.	Конституційна монархія	Копенгаген	559
Естонія	Республіка Естонія	1 травня 2004 р.	Республіка	Таллінн	427
Ірландія	Республіка Ірландія	1 січня 1973 р.	Республіка	Дублін	525
Іспанія	Королівство Іспанія	1 січня 1986 р.	Конституційна монархія	Мадрид	3233
Італія	Італійська Республіка	25 березня 1957 р.	Республіка	Рим	2799
Кіпр	Республіка Кіпр	1 травня 2004 р.	Республіка	Нікосія	55
Латвія	Латвійська Республіка	1 травня 2004 р.	Республіка	Рига	658
Литва	Литовська Республіка	1 травня 2004 р.	Республіка	Вільнюс	537

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6
Люксембург	Велике Герцогство Люксембург	25 березня 1957 р.	Конституційна монархія	Люксембург	76
Мальта	Республіка Мальта	1 травня 2004 р.	Республіка	Валетта	9
Нідерланди	Королівство Нідерланди	25 березня 1957 р.	Конституційна монархія	Амстердам	801
Німеччина	Федеративна Республіка Німеччина	25 березня 1957 р.	Федеративна республіка	Берлін	3375
Польща	Республіка Польща	1 травня 2004 р.	Республіка	Варшава	1711
Португалія	Португальська Республіка	1 січня 1986 р.	Республіка	Лісабон	547
Румунія	Румунія	1 січня 2007 р.	Республіка	Бухарест	1883
Словаччина	Республіка Словаччина	1 травня 2004 р.	Республіка	Братислава	413
Словенія	Республіка Словенія	1 травня 2004 р.	Республіка	Любляна	277
Угорщина	Республіка Угорщина	1 травня 2004 р.	Республіка	Будапешт	1740
Фінляндія	Фінляндська Республіка	1 січня 1995 р.	Республіка	Гельсінкі	605
Франція	Французька Республіка	25 березня 1957 р.	Республіка	Париж	2243
Хорватія	Республіка Хорватія	1 липня 2013 р.	Республіка	Загреб	793
Чехія	Чеська Республіка	1 травня 2004 р.	Республіка	Прага	1247
Швеція	Королівство Швеція	1 січня 1995 р.	Республіка	Стокгольм	886

Таблиця 2

**Основні конституційно-правові характеристики
країн Європейського Союзу**

Країна	За державно-територіальним устроєм	За змістом правління	За найбільш впливовим суб'єктом державної влади	За формою правління
Австрія	Федеративна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Бельгія	Федеративна	Конституційна	Парламентська	Монархія
Болгарія	Унітарна	Конституційна	Президентсько-парламентська	Республіка
Велика Британія	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Монархія
Греція	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Данія	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Монархія
Естонія	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Ірландія	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Іспанія	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Монархія
Італія	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Кіпр	Унітарна	Конституційна	Президентська	Республіка
Латвія	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Литва	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Люксембург	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Монархія
Мальта	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Нідерланди	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Монархія
Німеччина	Федеративна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Польща	Унітарна	Конституційна	Парламентсько-президентська	Республіка
Португалія	Унітарна	Конституційна	Парламентсько-президентська	Республіка
Румунія	Унітарна	Перехідна	Парламентсько-президентська	Республіка
Словаччина	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Словенія	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Угорщина	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Республіка
Фінляндія	Унітарна	Конституційна	Парламентсько-президентська	Республіка
Франція	Унітарна	Конституційна	Парламентсько-президентська	Республіка
Хорватія	Унітарна	Конституційна	Парламентсько-президентська	Республіка
Чехія	Унітарна	Конституційна	Парламентсько-президентська	Республіка
Швеція	Унітарна	Конституційна	Парламентська	Монархія

Країни Європейського Союзу: офіційні назви вищих органів державної влади

Повна назва країни	Глава держави	Парламент	Структура парламенту		Уряд	Вищий судовий орган
			однопалатний	двопалатний		
1	2	3	4	5	6	7
Австрійська Республіка	Федеральний Президент	Федеральні збори, що складаються з Федеральної ради і Національної ради	-	+	Федеральний Уряд	Верховний Суд
Велике Герцогство Люксембург	Великий Герцог	Палата депутатів	+	-	Уряд	Верховний Суд
Грецька Республіка	Президент	Буле Елпів	+	-	Кабінет Міністрів	Ареопаг
Італійська Республіка	Президент	Сенат і Палата Депутатів	-	+	Рада Міністрів	Верховний Касаційний суд
Королівство Бельгія	Король	Палата представників Сенат	-	+	Рада Міністрів	Касаційний Суд
Королівство Данія	Королева	Фолькетинг	+	-	Рада Міністрів	Верховний Суд
Королівство Іспанія	Король	Генеральні кортеси, що складаються із Сенату та Конгресу депутатів	-	+	Уряд	Верховний Суд
Королівство Нідерланди	Король	Генеральні штати	-	+	Кабінет Міністрів	Верховний Суд
Королівство Швеція	Король	Риксдаг	+	-	Кабінет Міністрів	Верховний Суд
Латвійська Республіка	Президент	Сейм	+	-	Кабінет Міністрів	Верховний Суд
Литовська Республіка	Президент	Сейм	+	-	Уряд	Верховний Суд
Португальська Республіка	Президент	Асамблея Республіки	+	-	Уряд	Верховний Суд Правосуддя
Республіка Болгарія	Президент	Народні збори	-	-	Рада Міністрів	Верховний касаційний суд
Республіка Естонія	Президент	Рійгікогу	+	-	Уряд	Державний Суд

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5	6	7
Республіка Ірландія	Президент	Сенат та Палата представників	-	+	Кабнет Міністрів	Верховний Суд
Республіка Кіпр	Президент	Палата представників	+	-	Рада Міністрів	Верховний Суд
Республіка Мальта	Президент	Палата представників	+	-	Кабнет Міністрів	Апеляційний Суд
Республіка Польща	Президент	Національні Збори, що складаються із Сенату та Сейму	-	+	Рада Міністрів	Верховний Суд
Республіка Словенія	Президент	Державні збори	+	-	Уряд	Верховний Суд
Республіка Хорватія	Президент	Хорватський сабор	+	-	Уряд	Верховний Суд
Румунія	Президент	Сенат та Палата депутатів	-	+	Уряд	Вищий касаційний суд
Словацька Республіка	Президент	Національна рада	+	-	Уряд	Верховний Суд
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	Королева	Парламент Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, що складається з Палати лордів та Палати громад	-	+	Кабнет Міністрів	Королева у Парламенті; Суд Таємної ради
Угорщина	Президент	Національні Збори	+	-	Уряд	Верховний Суд
Федеративна Республіка Німеччина	Федеральний Президент	Бундесрат та Бундестаг	+	-	Федеральний Уряд	Верховний Суд
Фінляндська Республіка	Президент	Едускунта	+	-	Державна Рада	Верховний Суд
Французька Республіка	Президент	Сенат та Національні збори	-	+	Рада Міністрів	Касаційний Суд
Чеська Республіка	Президент	Сенат та Палата депутатів	+	-	Уряд	Верховний Суд

Примітка: + – наявність органу; – – його відсутність.

Країни Європейського Союзу: офіційні назви вищих судів, органів прокурорського нагляду та омбудсменів

Повна назва країни	Суд загальної юрисдикції	Суди спеціальної юрисдикції				Омбудсмен
		конституційні	адміністративні	інші	Орган прокурорського нагляду	
1	2	3	4	5	6	7
Австрійська Республіка	Верховний Суд	Конституційний суд	Адміністративний суд	Суд по справах біженців	Генеральна прокуратура	Колепа народного правозахисту
Велике Герцогство Люксембург	Верховний Суд	Конституційний суд	Адміністративний суд (Юридичний комітет Державної ради)	Вища рада; Вищий військовий суд	Генеральна прокуратура	Омбудсмен
Грецька Республіка	Ареопаг	Особливий вищий суд	Державна рада	Фінансовий суд; суди по справах неповнолітніх; церковні суди	Генеральний прокурор при Ареопазі	Захисник громадян
Королівство Швеція	Верховний Суд	-	Верховний адміністративний суд	Трудовий суд; Торговий суд	Канцлер юстиції	Омбудсмен юстиції
Королівство Бельгія	Касаційний Суд	Конституційний суд	Державна рада	Рахункова Палата	Федеральна прокуратура	Федеральний омбудсмен
Королівство Данія	Верховний Суд	-	-	Державний суд; Морський та торговий суд	Королівський адвокат	Парламентський омбудсмен
Латвійська Республіка	Верховний Суд	Конституційний суд	-	Державний Контроль	Генеральна прокуратура	Омбудсмен
Королівство Нідерланди	Верховний Суд	-	Державна рада	-	Генеральна прокуратура	Національний омбудсмен
Фінляндська Республіка	Верховний Суд	-	Верховний адміністративний суд	Державний суд	Генеральна прокуратура	Парламентський омбудсмен
Королівство Іспанія	Верховний Суд	Конституційний суд	Національний високий суд	Національна аудієнція; Рахунковий суд	Прокуратура	Захисник народу
Литовська Республіка	Верховний Суд	Конституційний суд	Вищий адміністративний суд	Державний Контроль	Генеральна прокуратура	Контролер Сейму
Португальська Республіка	Верховний Суд Правосуддя	Конституційний суд	Вищий адміністративний суд	Рахунковий суд; фіскальні суди	Прокуратура республіки	Генеральний омбудсмен
Словацька Республіка	Верховний Суд	Конституційний суд	-	-	Прокуратура	Омбудсмен
Республіка Естонія	Державний Суд	-	-	Державний Контроль	Державна прокуратура	Канцлер Юстиції
Республіка Мальта	Апеляційний суд	Конституційний суд	-	-	Генеральний атторней	Парламентський омбудсмен

Закінчення табл. 4

1	2	3	4	5	6	7
Республіка Кіпр	Верховний Суд	-	-	-	Юридична служба	Уповноважений з питань адміністрації
Чеська Республіка	Верховний Суд	Конституційний суд	Верховний адміністративний суд	-	Верховна прокуратура	Народний захисник прав
Республіка Ірландія	Верховний Суд	-	-	Високий суд; Контролер; Генеральний аудитор	Генеральний аторней	Омбудсмен
Італійська Республіка	Верховний касаційний суд	Конституційний суд	Державна рада	Рахункова Палата	Генеральна прокуратура при Верховному касаційному Суді	Громадянський захисник
Республіка Болгарія	Верховний касаційний суд	Конституційний суд	Верховний адміністративний суд	Вища судова Рада	Верховна касаційна прокуратура	Омбудсмен
Республіка Польща	Верховний Суд	Конституційний трибунал	Вищий адміністративний суд	Державний трибунал; Верховна палата контролю	Генеральна прокуратура	Речник громадянських прав
Республіка Словенія	Верховний Суд	Конституційний суд	-	Фінансовий суд	Верховна державна Прокуратура	Омбудсмен
Угорщина	Верховний Суд	-	-	Державна судова рада	Генеральна прокуратура	Парламентський уповноважений
Румунія	Вищий касаційний суд	Конституційний суд	-	-	Прокуратура при Вищому касаційному Суді	Адвокат народу
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	Королева у Парламенті; Суд Таємної ради	-	-	-	Служба державних обвинувачень; Генеральний аторней	Парламентський уповноважений у справах адміністрації
Республіка Хорватія	Верховний Суд	Конституційний суд	Вищий адміністративний суд	Вищий торговий суд; Вищий адміністративний суд	Генеральна прокуратура	Омбудсмен
Федеративна Республіка Німеччина	Федеральний Суд юстиції	Федеральний конституційний суд	Федеральний адміністративний суд	Федеральний суд з трудових спорів; Федеральний суд; Федеральний фінансовий суд; Федеральний патентний суд; Дисциплінарний суд Півночі	Федеральна генеральна прокуратура	Комісар Бундестагу
Французька Республіка	Касаційний Суд	Конституційна рада	Державна рада	Високий суд правосуддя; Суд правосуддя; Торговий трибунал; Рахункова палата	Прокуратура	Медіатор Республіки

Таблиця 5

**Територія і чисельність населення в Україні
та країнах Європейського Союзу**

Країна	Територія, тис. км ²	Площа сільсько- господаоських угідь, млн га		Населення, млн. осіб	Частка міського населення у загальній кіль- кості, %	Щільність населення, осіб/ км ²
		загальна	ріллі			
Україна	603,5	36,5	31,0	45,3	69,3	75
Австрія	83,9	3,2	1,4	8,2	65,9	101
Бельгія	30,5	1,3	0,8	10,3	97,8	365
Болгарія	111,9	5,1	3,3	7,6	73,3	66
Велика Британія	244,8	17,2	6,2	60,2	82,1	262
Греція	131,9	8,2	2,5	10,6	77,3	84
Данія	43,1	2,6	2,4	5,3	87,3	130
Естонія	45,2	1,0	0,6	1,4	67,7	29
Ірландія	70,3	4,5	1,2	4,2	62,7	65
Іспанія	506,0	27,0	12,4	44,7	79,1	92
Італія	301,3	13,7	7,1	58,8	68,7	198
Кіпр	9,3	0,1	...	0,8	67,1	117
Латвія	64,6	1,8	1,2	2,4	67,5	320
Литва	65,3	2,8	2,3	3,6	66,6	46
Люксембург	2,6	0,1	...	0,4	89,6	201
Мальта	0,3	0,4	95,1	1283
Нідерланди	41,5	1,8	1,0	16,3	89,3	403
Німеччина	357,1	16,7	11,9	83,3	74,9	229
Польща	312,7	14,5	11,1	38,6	60,6	124
Португалія	92,4	3,6	1,1	10,1	62,3	114
Румунія	238,4	13,7	8,9	21,7	54,2	84
Словаччина	49,0	1,9	1,4	5,4	53,9	110
Словенія	20,3	0,5	0,2	1,9	49,8	102
Угорщина	93,0	5,3	4,4	10,1	70,3	107
Фінляндія	338,1	2,3	2,2	5,2	84,0	16
Франція	674,8	28,8	18,3	63,4	79,1	119
Хорватія	56,5	1,3	0,9	4,3	58,4	76
Чехія	78,9	4,2	3,2	10,3	73,1	133
Швеція	449,9	3,0	2,6	9,1	85,5	194

Примітка. Тут і далі знак ... означає відсутність даних.

Таблиця 6

**Розподіл населення за статтю та віком в Україні і країнах
Європейського Союзу у 2013 р., тис. осіб**

Країна	Все населення, млн осіб	Структура населення за статтю, %		Питома вага населення у віці, %		
		чоловіки	жінки	0–14	15–64	65 і старше
Україна	45,3	46,2	53,8	14,5	70,5	15,1
Австрія	8,5	48,8	51,2	14,4	67,5	18,1
Бельгія	11,2	49,2	50,8	17,0	65,4	17,6
Болгарія	7,3	48,7	51,3	13,6	67,2	19,2
Велика Британія	64,1	49,1	50,9	17,6	65,2	17,2
Греція	11,0	48,9	51,1	14,7	65,2	20,1
Данія	5,6	49,6	50,4	17,4	64,8	17,8
Естонія	1,3	46,7	53,3	15,7	66,3	18,0
Ірландія	4,6	49,5	50,5	21,9	65,9	12,2
Іспанія	46,6	49,3	50,7	15,2	67,1	17,7
Італія	60,2	48,4	51,6	14,0	64,8	21,2
Кіпр	0,9	48,6	51,4	16,4	70,4	13,2
Латвія	2,0	45,8	54,2	14,4	66,8	18,8
Литва	3,0	46,1	53,9	14,7	67,1	18,2
Люксембург	0,5	50,0	50,0	17,0	69,0	14,0
Мальта	0,4	49,8	50,2	14,6	68,2	17,2
Нідерланди	16,8	49,5	50,5	17,2	66,0	16,8
Німеччина	80,7	49,1	50,9	13,1	66,2	20,7
Польща	38,5	48,4	51,6	15,0	70,8	14,2
Португалія	10,5	47,6	52,4	14,8	65,8	19,4
Румунія	20,1	48,8	51,2	15,7	68,0	16,3
Словаччина	5,4	48,7	51,3	15,4	71,5	13,1
Словенія	2,1	49,5	50,5	14,5	68,4	17,1
Угорщина	9,9	47,6	52,4	14,4	68,4	17,2
Фінляндія	5,4	49,1	50,9	16,4	64,8	18,8
Франція	65,7	48,4	51,6	18,6	63,8	17,6
Хорватія	4,2	48,3	51,7	14,9	67,0	18,1
Чехія	10,5	49,1	50,9	14,8	68,4	16,8
Швеція	9,6	49,9	50,1	16,9	64,0	19,1

Таблиця 7

**Сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні
і країнах Європейського Союзу
(кількість дітей, народжених у розрахунку на 1000 населення)**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	7,8	9,0	10,8	11,4
Австрія	9,6	9,5	9,4	9,4
Бельгія	11,2	11,4	11,9	11,4
Болгарія	9,0	9,2	10,2	9,5
Велика Британія	11,5	12,0	12,9	12,8
Греція	9,5	9,7	10,1	9,0
Данія	12,6	11,9	11,4	10,4
Естонія	9,5	10,6	11,8	10,6
Ірландія	14,4	14,8	16,5	15,7
Іспанія	9,9	10,6	10,4	9,7
Італія	9,5	9,5	9,3	9,0
Кіпр	13,2	11,9	11,7	11,5
Латвія	8,6	9,8	9,4	9,8
Литва	9,8	9,2	11,5	10,2
Люксембург	13,1	11,5	11,6	11,3
Мальта	11,5	9,6	9,4	9,8
Нідерланди	13,0	11,5	11,1	10,5
Німеччина	9,3	8,3	8,3	8,4
Польща	9,8	9,5	10,8	10,0
Португалія	11,7	10,4	9,6	8,5
Румунія	10,4	10,4	10,5	10,0
Словаччина	10,2	10,1	11,2	10,3
Словенія	9,1	9,1	10,9	10,7
Угорщина	9,6	9,7	9,0	9,1
Фінляндія	11,0	11,0	11,4	11,0
Франція	13,3	12,8	12,9	12,6
Хорватія	9,8	9,6	9,8	9,8
Чехія	8,9	10,0	11,2	10,3
Швеція	10,2	11,2	12,3	11,9

Таблиця 8

**Сумарний коефіцієнт смертності в Україні
і країнах Європейського Союзу
(кількість померлих у розрахунку на 1000 населення)**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	15,4	16,6	15,2	14,5
Австрія	9,5	9,1	9,2	9,4
Бельгія	10,2	9,9	9,6	9,8
Болгарія	14,1	14,6	14,9	15,0
Велика Британія	10,3	9,6	9,0	8,9
Греція	9,6	9,5	9,6	10,5
Данія	10,9	10,1	9,8	9,4
Естонія	13,3	12,8	11,8	11,6
Ірландія	8,2	6,8	6,1	6,3
Іспанія	9,0	8,8	8,2	8,6
Італія	9,8	9,7	9,6	10,3
Кіпр	6,8	6,8	6,9	6,9
Латвія	13,6	14,6	14,3	14,3
Литва	11,1	13,2	13,6	13,7
Люксембург	8,6	7,8	7,4	7,3
Мальта	7,7	7,8	7,3	8,1
Нідерланди	8,8	8,4	8,2	8,4
Німеччина	10,2	10,1	10,5	10,8
Польща	9,5	9,6	9,9	10,0
Португалія	10,2	10,2	10,0	10,2
Румунія	11,4	12,3	12,8	12,7
Словаччина	9,8	10,0	9,9	9,7
Словенія	9,3	9,4	9,1	9,4
Угорщина	13,3	13,5	13,0	13,0
Фінляндія	9,5	9,1	9,5	9,6
Франція	8,9	8,5	8,5	8,7
Хорватія	11,2	11,7	11,8	12,1
Чехія	10,6	10,6	10,3	10,3
Швеція	10,5	10,2	9,6	9,7

Таблиця 9

**Коефіцієнти шлюбності в Україні
і країнах Європейського Союзу
(кількість зареєстрованих шлюбів у розрахунку на 1000 населення)**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	5,6	7,1	6,7	6,7
Австрія	4,9	4,8	4,5	4,6
Бельгія	4,4	4,1	3,9	3,6
Болгарія	4,3	4,3	3,3	2,9
Велика Британія	5,2	4,4
Греція	4,5	5,5	5,1	4,5
Данія	7,2	6,7	5,6	5,1
Естонія	3,9	4,5	3,8	4,5
Ірландія	5,0	5,1	4,6	...
Іспанія	5,4	4,7	3,6	3,5
Італія	5,0	4,3	3,7	3,5
Кіпр	13,4	8,0	7,3	6,7
Латвія	3,9	5,6	4,4	5,5
Литва	4,8	6,0	6,0	6,9
Люксембург	4,9	4,4	3,5	3,4
Мальта	6,7	5,9	6,3	6,7
Нідерланди	5,5	4,4	4,5	4,2
Німеччина	5,1	4,7	4,7	4,8
Польща	5,5	5,4	6,0	5,3
Португалія	6,2	4,6	3,8	3,3
Румунія	6,1	6,7	5,7	5,4
Словаччина	4,8	4,9	4,7	4,8
Словенія	3,6	2,9	3,2	3,4
Угорщина	4,7	4,4	3,6	3,6
Фінляндія	5,1	5,6	5,6	5,3
Франція	5,0	4,5	3,9	3,7
Хорватія	4,9	5,1	5,0	4,8
Чехія	5,4	5,1	4,5	4,3
Швеція	4,5	4,9	5,3	5,3

Таблиця 10

**Коефіцієнти розлучень в Україні
і країнах Європейського Союзу
(кількість розлучених у розрахунку на 1000 населення)**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	4,0	3,9	2,7	3,6
Австрія	2,4	2,4	2,1	2,0
Бельгія	2,6	2,9	2,6	2,5
Болгарія	1,3	1,9	1,5	1,6
Велика Британія	2,6	2,6	2,1	...
Греція	1,0	1,2	1,2	...
Данія	2,7	2,8	2,6	2,8
Естонія	3,0	3,0	2,2	2,4
Ірландія	0,7	0,8	0,7	0,6
Іспанія	0,9	1,7	2,2	2,2
Італія	0,7	0,8	0,9	...
Кіпр	1,7	2,0	2,3	2,4
Латвія	2,6	2,8	2,4	3,6
Литва	3,1	3,3	3,2	3,5
Люксембург	2,4	2,2	2,1	...
Мальта	1,1
Нідерланди	2,2	2,0	2,0	2,1
Німеччина	2,4	2,4	2,3	2,2
Польща	1,1	1,8	1,6	1,7
Португалія	1,9	2,2	2,6	2,4
Румунія	1,4	1,6	1,6	1,6
Словаччина	1,7	2,2	2,2	2,0
Словенія	1,1	1,3	1,2	1,2
Угорщина	2,3	2,5	2,4	2,2
Фінляндія	2,7	2,6	2,5	2,4
Франція	1,9	2,5	2,1	...
Хорватія	1,0	1,1	1,2	1,3
Чехія	2,9	3,1	2,9	2,5
Швеція	2,4	2,2	2,5	2,5

Таблиця 11

**Середня очікувана тривалість життя при народженні
людини (обидві статі) в Україні
і країнах Європейського Союзу, років**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	67,9	68,0	70,4	71,4
Австрія	78,3	79,5	80,7	81,1
Бельгія	77,9	79,1	80,3	80,5
Болгарія	71,6	72,5	73,8	74,4
Велика Британія	78,0	79,2	80,6	81,0
Греція	78,2	79,5	80,6	80,7
Данія	76,9	78,3	79,3	80,2
Естонія	71,1	73,0	76,0	76,7
Ірландія	76,6	79,0	80,8	80,9
Іспанія	79,3	80,3	82,4	82,5
Італія	79,9	80,9	82,2	82,4
Кіпр	77,7	78,7	81,5	81,1
Латвія	...	70,6	73,1	74,1
Литва	72,1	71,2	73,3	74,1
Люксембург	78,0	79,6	80,8	81,5
Мальта	78,4	79,4	81,5	80,9
Нідерланди	78,2	79,6	81,0	81,2
Німеччина	78,3	79,4	80,5	81,0
Польща	73,8	75,0	76,4	76,9
Португалія	76,8	78,2	80,1	80,6
Румунія	71,2	72,3	73,8	74,5
Словаччина	73,3	74,1	75,6	76,3
Словенія	76,2	77,5	79,8	80,3
Угорщина	71,9	73,0	74,7	75,3
Фінляндія	77,8	79,1	80,2	80,7
Франція	79,2	80,3	81,8	82,1
Хорватія	...	75,3	76,7	77,3
Чехія	75,1	76,1	77,7	78,1
Швеція	79,8	80,7	81,6	81,8

Таблиця 12

**Середня очікувана тривалість життя
при народженні чоловіків в Україні
і країнах Європейського Союзу, років**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	62,4	62,2	65,3	66,1
Австрія	75,2	76,6	77,8	78,4
Бельгія	74,6	76,2	77,5	77,8
Болгарія	68,4	69,0	70,3	70,9
Велика Британія	75,5	77,0	78,6	79,1
Греція	75,5	76,7	78,0	78,0
Данія	74,5	76,0	77,2	78,1
Естонія	65,6	67,6	70,9	71,4
Ірландія	74,0	76,7	78,5	78,7
Іспанія	75,8	77,0	79,2	79,5
Італія	76,9	78,1	79,5	79,8
Кіпр	75,4	76,5	79,2	78,9
Латвія	...	64,9	67,9	68,9
Литва	66,7	65,3	67,6	68,4
Люксембург	74,6	76,7	77,9	79,1
Мальта	76,2	77,3	79,3	78,6
Нідерланди	75,6	77,2	78,9	79,3
Німеччина	75,1	76,7	78,0	78,6
Польща	69,6	70,8	72,1	72,7
Португалія	73,3	74,9	76,8	77,3
Румунія	67,7	68,9	70,2	71,0
Словаччина	69,2	70,2	71,8	72,5
Словенія	72,2	73,9	76,4	77,1
Угорщина	67,5	68,7	70,7	71,6
Фінляндія	74,2	75,6	76,9	77,7
Франція	75,3	76,7	78,2	78,7
Хорватія	...	71,7	73,4	77,3
Чехія	71,6	72,9	74,5	75,1
Швеція	77,4	78,5	79,6	79,9

Таблиця 13

**Середня очікувана тривалість життя
при народженні жінок в Україні
і країнах Європейського Союзу, років**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	73,6	74,0	75,5	76,0
Австрія	81,2	82,2	83,5	83,6
Бельгія	81,0	81,9	83,0	83,1
Болгарія	75,0	76,2	77,4	77,9
Велика Британія	80,3	81,3	82,6	82,8
Греція	80,9	82,3	83,3	83,4
Данія	79,2	80,5	81,4	82,1
Естонія	76,4	78,2	80,8	81,5
Ірландія	79,2	81,3	83,1	83,2
Іспанія	82,9	83,6	85,5	85,5
Італія	82,8	83,6	84,7	84,8
Кіпр	80,1	80,8	83,9	83,4
Латвія	...	76,3	78,0	78,9
Литва	77,4	77,4	78,9	79,6
Люксембург	81,3	82,3	83,5	83,8
Мальта	80,3	81,4	83,6	83,0
Нідерланди	80,7	81,7	83,0	83,0
Німеччина	81,2	82,0	83,0	83,3
Польща	78,0	79,3	80,7	81,1
Португалія	80,4	81,5	83,2	83,6
Румунія	74,8	75,7	77,5	78,1
Словаччина	77,5	78,1	79,3	79,9
Словенія	79,9	80,9	83,1	83,3
Угорщина	76,2	77,2	78,6	78,7
Фінляндія	81,2	82,5	83,5	83,7
Франція	83,0	83,8	85,3	85,4
Хорватія	...	78,8	79,9	80,6
Чехія	78,5	79,2	80,9	81,2
Швеція	82,0	82,9	83,6	83,6

Таблиця 14

**Чисельність зайнятого населення в Україні
і країнах Європейського Союзу, тис. осіб**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	20175	20680	20266	20354
Австрія	3736	3852	4075	4198
Бельгія	4114	4264	4483	4555
Болгарія	3239	3495	3604	3436
Велика Британія	27484	28770	29019	29525
Греція	4255	4650	4712	4076
Данія	2760	2767	2782	2776
Естонія	572	604	551	602
Ірландія	1696	1962	1883	1838
Іспанія	16412	19335	18918	17778
Італія	22930	24396	24660	24661
Кіпр	315	366	391	376
Латвія	942	1028	844	889
Литва	1399	1461	1247	1275
Люксембург	264	308	359	379
Мальта	146	152	164	172
Нідерланди	8116	8251	8637	8682
Німеччина	39382	38976	40587	41608
Польща	14516	14057	15370	15475
Португалія	5030	5100	4937	4656
Румунія	10772	9267	9156	9203
Словаччина	2025	2089	2170	2209
Словенія	914	931	962	939
Угорщина	4237	4174	4077	4090
Фінляндія	2293	2389	2482	2521
Франція	25588	26349	26798	26956
Хорватія	1400	1506	1523	1430
Чехія	4853	4915	5059	5077
Швеція	4301	4349	4498	4628

Таблиця 15

**Рівень економічної активності населення в Україні і країнах
Європейського Союзу, відсотків до чисельності
населення у віці 15 років і старшому**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	63,2	62,2	64,3	65,0
Австрія	58,7	59,4	61,2	61,5
Бельгія	52,3	53,3	53,2	53,6
Болгарія	50,2	49,7	52,5	53,9
Велика Британія	61,9	62,3	62,4	62,8
Греція	52,3	53,2	53,2	52,8
Данія	65,5	65,6	63,9	62,4
Естонія	58,2	58,5	61,5	61,3
Ірландія	59,0	62,0	60,2	60,2
Іспанія	52,8	56,7	59,4	58,9
Італія	48,1	49,1	48,4	49,0
Кіпр
Латвія	56,2	57,8	58,5	59,4
Литва	60,3	56,6	57,4	58,0
Люксембург	53,4	55,6	57,6	59,4
Мальта
Нідерланди	63,5	64,9	64,8	65,2
Німеччина	57,5	58,4	60,1	60,3
Польща	56,8	54,9	55,5	55,9
Португалія	60,8	62,2	61,3	60,2
Румунія	64,4	53,9	54,3	55,1
Словаччина	59,8	59,5	58,8	59,3
Словенія	57,4	59,2	57,9	57,2
Угорщина	49,6	50,2	51,0	52,5
Фінляндія	63,2	60,7	59,9	59,1
Франція	55,7	56,4	56,5	56,5
Хорватія	...	49,6	45,6	44,0
Чехія	60,1	59,4	58,3	59,3
Швеція	60,4	63,2	63,7	64,3

Таблиця 16

**Чисельність безробітних в Україні
і країнах Європейського Союзу, тис. осіб**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	1155	882	545	488
Австрія	181	208	188	215
Бельгія	291	390	406	417
Болгарія	556	334	348	436
Велика Британія	1604	1434	2440	2418
Греція	519	477	629	1354
Данія	127	140	218	202
Естонія	90	54	114	59
Ірландія	75	89	303	282
Іспанія	2469	1913	4632	5995
Італія	2542	1889	2102	3113
Кіпр	15	20	26	71
Латвія	156	101	206	120
Литва	269	133	270	173
Люксембург	4	9	10	15
Мальта	10	12	12	...
Нідерланди	220	402	390	600
Німеччина	3123	4571	2946	2270
Польща	2830	3045	1650	1793
Португалія	199	422	603	876
Румунія	816	705	725	730
Словаччина	491	430	389	386
Словенія	66	66	75	102
Угорщина	267	302	475	449
Фінляндія	297	220	224	219
Франція	2631	2432	2635	2827
Хорватія	297	227	206	288
Чехія	449	410	384	369
Швеція	239	368	426	412

Таблиця 17

**Рівень безробіття в Україні і країнах Європейського Союзу, відсотків
до чисельності економічно активного населення
у середньому за рік**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	5,5	4,3	2,7	2,4
Австрія	3,6	5,2	4,4	4,9
Бельгія	6,9	8,5	8,3	8,4
Болгарія	16,4	10,1	10,3	13,0
Велика Британія	5,4	4,8	7,8	7,5
Греція	11,2	9,9	12,6	27,3
Данія	4,3	4,8	7,5	7,0
Естонія	14,6	8,0	16,7	8,6
Ірландія	4,2	4,4	13,9	13,1
Іспанія	11,9	9,2	19,9	26,1
Італія	10,0	7,7	8,4	12,2
Кіпр	4,8	5,3	6,3	15,9
Латвія	14,3	10,0	19,5	11,9
Литва	16,4	8,5	17,8	11,8
Люксембург	2,2	4,6	4,6	5,8
Мальта	6,7	6,9	6,9	6,5
Нідерланди	3,1	5,3	4,5	6,7
Німеччина	8,0	11,3	12,6	27,3
Польща	16,1	17,9	9,7	10,3
Португалія	4,5	8,6	12,0	16,5
Румунія	6,8	7,2	7,3	7,3
Словаччина	18,9	16,4	14,5	14,2
Словенія	6,7	6,5	7,3	10,1
Угорщина	6,3	7,2	11,2	10,2
Фінляндія	9,8	8,4	8,4	8,2
Франція	9,0	8,9	9,3	10,3
Хорватія	16,1	12,8	11,8	17,2
Чехія	8,8	7,9	7,3	7,0
Швеція	5,6	7,7	8,6	8,0

Таблиця 18

Пенсійний вік населення в країнах Європейського Союзу

Країна	Обидві статі		У тому числі				Визначений законодавством вік виходу на пенсію, 2008 р.	
			чоловіки		жінки		чоловіки	жінки
	2001 р.	2007 р.	2001 р.	2007 р.	2001 р.	2007 р.		
Австрія	59,2	60,9	59,9	62,6	58,5	59,4	65	60
Бельгія	56,8	61,6	57,8	61,2	55,9	61,9	65	64
Болгарія	58,4	61,2	62,5	64,1	56,8	59,7	63	59,6
Велика Британія	62	62,6	63	63,6	61	61,7	65	60
Греція	...	61	...	61,6	...	60,5	65	60
Данія	61,6	60,6	62,1	61,4	61	59,7	65	65
Естонія	61,1	62,5	63	60,6
Ірландія	63,2	64,1	63,4	63,5	63	64,7	66	66
Іспанія	60,3	62,1	60,6	61,8	60	62,4	65	65
Італія	59,8	60,4	59,9	61	59,8	59,8	65	60
Кіпр	62,3	63,5	65	65
Латвія	62,4	63,3	62	62
Литва	58,9	59,9					62,5	60
Люксембург	56,8	65	65
Мальта	57,6	58,5					61	60
Нідерланди	60,9	63,9	61,1	64,2	60,8	63,6	65	65
Німеччина	60,6	62	60,9	62,6	60,4	61,5	65	65
Польща	56,6	59,3	57,8	61,4	55,5	57,5	65	60
Португалія	61,9	62,6	62,3	62,9	61,6	62,3	65	65
Румунія	59,8	64,3	60,5	65,5	59,2	63,2	63	58
Словаччина	57,5	58,7	59,3	59,7	56	57,8	62	55-59
Словенія	...	59,8	63	61
Угорщина	57,6	59,8	58,4	61,2	57	58,7	62	62
Фінляндія	61,4	61,6	61,5	62	61,3	61,3	62-68	62-68
Франція	58,1	59,4	58,2	59,5	58	59,4	60	60
Хорватія
Чехія	58,9	60,7	60,7	62	57,3	59,4	61,1	56-60
Швеція	62,1	63,9	62,3	64,2	61,9	63,6	61-67	61-67

Таблиця 19

**Середньомісячна заробітна плата в Україні
і країнах Європейського Союзу, дол. США**

Країна	2000	2005	2010	2012	2013
Україна	42,3	157,3	282,2	378,7	408,5
Австрія	2188,6	3331,4	4060,6	4149,0	4335,5
Бельгія	2458,8	3740,9	4460,2	4606,4	4715,8
Болгарія	107,2	207,8	437,2	506,5	542,6
Велика Британія	2818,6	3986,6	3940,4	4220,9	4194,7
Греція	1066,1	1928,9	2325,3	2120,7	2046,9
Данія	2828,6	4516,3	5649,3	5646,8	6057,1
Естонія	290,0	642,0	1050,0	1139,6	...
Ірландія	2419,9	4374,9	5353,8	5226,5	5244,3
Іспанія	1431,0	2226,3	2915,9	2881,3	2962,8
Італія	1673,9	2607,4	3091,4	3061,4	3200,6
Кіпр	1318,2	2296,1
Латвія	...	435,4	839,2	880,1	950,9
Литва	242,7	459,8	763,3	790,4	855,8
Люксембург	2979,3	4674,6	5762,5	5768,6	6192,6
Мальта	941,2	1485,7
Нідерланди	2338,6	3668,4	4384,8	4355,9	4702,7
Німеччина	2173,1	3179,9	3653,2	3771,2	3978,0
Польща	494,2	790,8	1068,6	1083,1	1148,5
Португалія	944,0	1485,0	1851,5	1718,1	1828,0
Румунія	133,4	331,4	609,5	614,8	673,5
Словаччина	428,3	907,8	1276,2	1274,6	1287,0
Словенія	...	1796,7	2461,6	2404,5	2394,0
Угорщина	380,5	946,9	1124,2	1113,8	1121,8
Фінляндія	2013,3	3222,5	4122,6	4270,6	4437,2
Франція	1980,3	3102,3	3749,4	3794,6	3937,2
Хорватія	588,4	1050,3	1392,2	1327,6	1391,3
Чехія	371,3	847,8	1301,1	1326,0	1287,4
Швеція	2279,4	3237,0	3973,2	4482,6	4751,3

Таблиця 20

**Середньомісячний розмір пенсії у країнах
Європейського Союзу в 2010–2012 рр.**

Країна	Середній розмір пенсії	Пенсійні виплати, відсоток від заробітної плати	Тариф внесків на пенсійне страхування, %		
			робітник	роботодавець	разом
Австрія	2079 євро	77	10,25	12,55	22,80
Бельгія	865 євро	...	7,8	8,86	16,36
Болгарія	125 євро	...	10,15	18,85	29
Велика Британія	700\$	до 50	11	12,8	23,8
Греція	900 євро	96	6,67	13,33	20
Данія	2800\$	79,8	з бюджету
Естонія	232 євро	32,9	2	20	22
Іспанія	1190\$	81
Італія	583\$	67,9	8,89	21,81	30,7
Ірландія	1572 євро	32,5
Кіпр	600 євро	60; 80; 90; 100
Латвія	304 євро
Литва	222 євро	...	2,5	22,5	25
Люксембург	3000 євро	87	8	8	16
Мальта	...	75
Нідерланди	2700\$	81,9	17,9	6,95	24,85
Німеччина	1200\$	39,9	9,75	9,75	19,5
Польща	432 євро	...	16,26	16,26	32,52
Португалія	540 євро	54
Словаччина	350 євро	...	6,4	21,6	28
Словенія	623 євро	62	15,5	8,85	24,35
Румунія	175 євро	...	12	23	35
Угорщина	270 євро	...	8	18	26
Фінляндія	1900\$	58,4	5,55	19	24,55
Франція	1032 євро	51,2	6,55	8,2	14,75
Чехія	500 євро	50	7	21	28
Хорватія	400 євро
Швеція	2000\$	60–80	1	19,03	20,03

Таблиця 21

**Валовий внутрішній продукт в Україні
і країнах Європейського Союзу, млрд дол. США**

Країна	2000	2005	2010	2013
Україна	31,3	86,1	136,4	177,4
Австрія	192,1	305,0	377,7	415,7
Бельгія	232,7	377,4	471,2	508,1
Болгарія	12,9	28,9	47,7	53,0
Велика Британія	1493,6	2321,4	2295,5	2521,4
Греція	124,4	240,1	294,2	241,7
Данія	160,1	257,7	312,9	330,6
Естонія	5,7	13,9	19,0	24,5
Ірландія	97,3	202,6	209,4	217,8
Іспанія	580,3	1130,8	1384,8	1358,3
Італія	1104,0	1786,3	2055,4	2071,3
Кіпр	9,3	17,0	23,1	21,9
Латвія	7,8	16,0	24,0	31,0
Литва	11,4	26,1	36,7	45,9
Люксембург	20,3	37,6	52,1	60,4
Мальта	4,0	6,0	8,2	9,6
Нідерланди	385,1	638,5	777,2	800,2
Німеччина	1886,4	2766,3	3304,4	3634,8
Польща	171,3	303,9	469,8	517,5
Португалія	117,3	191,8	228,9	220,0
Румунія	37,3	99,2	164,8	189,6
Словаччина	28,7	61,3	87,1	95,8
Словенія	20,0	35,7	47,0	46,8
Угорщина	46,4	110,3	127,5	130,0
Фінляндія	121,8	195,8	236,7	256,8
Франція	1326,3	2136,6	2565,0	2734,9
Хорватія	21,5	44,8	58,9	57,5
Чехія	58,8	130,1	198,5	198,4
Швеція	247,3	370,6	463,1	558,9

Таблиця 22

**Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу в Україні
і країнах Європейського Союзу, дол. США**

Країна	2000	2005	2010	2013
Україна	636	1829	2974	3900
Австрія	23974	37067	45017	40954
Бельгія	22697	36011	43151	45387
Болгарія	1579	3733	6453	7296
Велика Британія	25362	38432	36573	39337
Греція	11396	21642	26380	21910
Данія	29980	47547	56411	58894
Естонія	4063	10264	14295	18478
Ірландія	25579	48698	45917	47400
Іспанія	14414	25904	29732	29118
Італія	19388	30814	34673	34619
Кіпр	13422	22431	27889	25249
Латвія	3309	7165	11447	15375
Литва	3267	7851	11852	15538
Люксембург	46453	80925	102679	111162
Мальта	10377	14810	19695	22780
Нідерланди	24180	39122	46773	47617
Німеччина	22946	33543	40408	45085
Польща	4477	7963	12304	13432
Португалія	11399	18265	21653	21035
Румунія	1662	4652	8139	9499
Словаччина	5330	11415	16151	17689
Словенія	10045	17855	22942	22729
Угорщина	4543	10937	12750	13134
Фінляндія	26530	37319	44134	47219
Франція	4862	10090	13327	13530
Хорватія	4862	10090	13327	13530
Чехія	5734	12738	18950	18861
Швеція	27869	41041	49377	58269

Таблиця 23

**Виробництво основних видів продукції сільського господарства
у розрахунку на одну особу в Україні
і країнах Європейського Союзу**

Країна	Зернові та зернобобові, кг	Картопля, кг	Овочі та баштанні, кг	Плоди, ягоди та виноград, кг	М'ясо, кг	Молоко, л	Яйця, шт.
Україна	1014	510	237	54	49	250	24
Австрія	615	79	73	132	106	403	13
Бельгія
Болгарія	961	27	54	55	31	171	10
Велика Британія	320	72	36	6	57	220	10
Греція	389	52	284	309	38	171	9
Данія	1699	297	50	9	354	895	14
Естонія
Ірландія
Іспанія	371	46	268	299	116	156	15
Італія	315	26	202	228	70	184	13
Кіпр
Латвія
Литва
Люксембург
Мальта
Нідерланди	104	405	284	33	161	712	40
Німеччина	546	129	46	31	99	369	10
Польща	752	238	148	102	99	332	14
Португалія
Румунія	593	113	163	87	46	229	15
Словаччина
Словенія
Угорщина	1014	51	137	119	86	181	14
Фінляндія	679	91	46	4	71	425	12
Франція	1124	99	88	121	89	389	13
Хорватія
Чехія
Швеція	535	85	40	5	52	305	13

Таблиця 24

**Споживання харчових продуктів
у розрахунку на одну особу в Україні
і країнах Європейського Союзу**

Країна	М'ясо і м'ясо продукти, кг	Молоко і молочні продукти, кг	Хлібні продукти, кг	Яйця, шт.	Цукор, кг	Олія, кг	Картопля, кг	Овочі і баштанні, кг	Фрукти ягоди, кг
Україна	54	215	109	307	38	13	140	163	53
Австрія	97	359	78	236	38	22	56	108	156
Бельгія
Болгарія
Велика Британія	86	241	...	187	36	18	107	92	131
Греція
Данія	98	296	...	307	52	...	82	98	125
Естонія
Ірландія
Іспанія
Італія	92	256	...	211	32	28	45	152	163
Кіпр
Латвія
Литва
Люксембург
Мальта
Нідерланди	85	357	...	326	28	18	92	103	147
Німеччина	88	442	93	208	35	16	70	96	123
Польща	71	291	111	206	39	...	116	116	56
Португалія
Румунія	66	...	77	289	26	12	98	183	77
Словаччина
Словенія
Угорщина	54	187	88	235	29	19	61	105	85
Фінляндія	73	410	80	173	33	11	58	79	95
Франція	96	260	...	267	32	19	65	98	120
Хорватія
Чехія	85	352	96	270	33	16	71	83	89
Швеція

Таблиця 25

**Експлуатаційна довжина залізничних колій в Україні
і країнах Європейського Союзу, тис. км**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	22,3	21,9	21,7	21,6
Австрія	5,8	5,8	5,1	4,9
Бельгія	3,5	3,5	3,6	3,6
Болгарія	4,3	4,2	4,1	4,1
Велика Британія	15,9	16,2	...	16,4
Греція	2,3	2,6	2,6	2,6
Данія	2,0	2,2	2,1	2,1
Естонія	1,0	1,0	0,8	0,8
Ірландія	1,9	1,9	1,9	1,9
Іспанія	13,9	14,5	15,3	15,7
Італія	16,5	16,8	18,0	17,1
Кіпр
Латвія	2,3	2,4	1,9	1,9
Литва	1,9	1,8	1,8	1,8
Люксембург	...	0,3	0,3	0,3
Мальта
Нідерланди	2,8	2,8	3,0	3,0
Німеччина	36,7	34,2	33,7	33,5
Польща	22,6	19,6	19,7	19,6
Португалія	2,8	2,8	2,8	2,5
Румунія	11,4	10,8	13,6	10,8
Словаччина	3,7	3,7	3,6	3,6
Словенія	1,2	1,2	1,2	1,2
Угорщина	8,0	7,9	7,9	7,9
Фінляндія	5,9	5,7	5,9	5,9
Франція	32,5	29,3	33,6	30,0
Хорватія	2,7	2,7	2,7	2,7
Чехія	9,4	9,5	9,6	9,5
Швеція	10,1	9,9	10,0	9,9

Таблиця 26

**Довжина автомобільних доріг в Україні
і країнах Європейського Союзу, тис. км**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	169,5	169,3	169,5	169,7
Австрія	106,6	107,3	114,6	124,1
Бельгія	147,1	151,4	155,2	152,3
Болгарія	...	19,3	19,5	19,6
Велика Британія	418,4	412,9	419,6	376,0
Греція
Данія	71,7	72,4
Естонія	51,4	57,0	58,4	58,8
Ірландія	95,7	96,5	...	96,0
Іспанія	163,6	165,6	165,8	165,6
Італія	167,7	233,2	255,4	...
Кіпр	11,1	12,1	12,5	13,0
Латвія
Литва	75,5	79,5	82,1	...
Люксембург	2,9	2,9
Мальта
Нідерланди	130,2	128,8	...	135,5
Німеччина	230,8	231,5
Польща	373,1	382,0	406,9	413,4
Португалія	13,1	14,3
Румунія	72,9	74,0	82,4	84,7
Словаччина	17,7	43,7	43,3	43,4
Словенія	38,4	38,5	39,1	39,0
Угорщина	158,8	159,6	199,6	201,9
Фінляндія	102,4	104,4	105,8	107,0
Франція	989,1	995,9	1050,1	1065,6
Хорватія	28,5	28,4	29,3	26,7
Чехія	127,7	128,4	130,7	130,6
Швеція	139,2	140,3

Таблиця 27

**Кількість абонентів сотового зв'язку в Україні
і країнах Європейського Союзу у розрахунку на 100 осіб**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	1,7	63,7	117,1	138,1
Австрія	76,3	105,2	145,7	156,2
Бельгія	54,8	91,4	111,1	110,9
Болгарія	9,2	81,3	138,0	145,2
Велика Британія	73,7	108,6	123,6	123,8
Греція	54,0	92,9	110,7	116,8
Данія	63,0	100,6	115,7	127,5
Естонія	40,8	109,1	127,3	159,7
Ірландія	64,7	102,7	105,2	102,8
Іспанія	60,2	98,4	111,3	106,9
Італія	74,1	121,9	154,8	158,9
Кіпр	23,2	75,8	93,7	95,2
Латвія	16,9	84,0	110,3	136,6
Литва	15,0	132,5	159,4	151,3
Люксембург	69,5	111,4	143,1	148,6
Мальта	28,1	78,1	107,3	129,8
Нідерланди	67,8	97,1	115,4	113,7
Німеччина	57,7	94,6	106,5	119,0
Польща	17,8	76,3	122,9	150,0
Португалія	64,7	108,9	115,3	113,0
Румунія	11,2	60,4	111,4	105,6
Словаччина	23,1	84,2	109,1	113,9
Словенія	61,1	88,0	103,3	110,2
Угорщина	30,1	92,3	119,9	116,4
Фінляндія	72,0	100,5	156,3	171,7
Франція	49,1	78,3	91,4	98,5
Хорватія	23,1	83,2	113,6	114,5
Чехія	42,4	115,1	122,6	131,3
Швеція	71,8	100,8	117,2	124,4

Таблиця 28

**Кількість користувачів мережі Інтернет в Україні
і країнах Європейського Союзу в розрахунку на 100 осіб**

Країна	2000	2005	2010	2012
Україна	0,7	3,8	23,3	41,8
Австрія	33,7	58,0	75,2	80,6
Бельгія	29,4	55,8	75,0	82,2
Болгарія	5,4	20,0	46,2	53,1
Велика Британія	26,8	70,0	85,0	89,8
Греція	9,1	24,0	44,4	59,9
Данія	39,2	82,7	88,7	94,6
Естонія	28,6	61,5	74,1	80,0
Ірландія	17,9	41,6	69,9	78,3
Іспанія	13,6	47,9	65,8	71,6
Італія	23,1	35,0	53,7	58,5
Кіпр	15,3	32,8	53,0	65,5
Латвія	6,3	46,0	68,4	75,2
Литва	6,4	36,2	62,1	68,5
Люксембург	22,9	70,0	90,6	93,8
Мальта	13,1	41,2	63,0	68,9
Нідерланди	44,0	81,0	90,7	94,0
Німеччина	30,2	68,7	82,0	84,0
Польща	7,3	38,8	62,3	62,9
Португалія	16,4	35,0	53,3	62,1
Румунія	3,6	21,5	39,9	49,8
Словаччина	9,4	55,2	75,7	77,9
Словенія	15,1	46,8	70,0	72,7
Угорщина	7,0	39,0	65,0	72,6
Фінляндія	37,3	74,5	86,5	91,5
Франція	14,3	42,9	77,3	81,9
Хорватія	6,6	33,1	56,6	66,8
Чехія	9,8	35,3	68,8	74,1
Швеція	45,7	84,8	90,0	94,8

**Індекс людського розвитку в Україні
і країнах Європейського Союзу, 2013 р.***

Позиція в рейтингу	Країни Європейського Союзу	Індекс людського розвитку	Позиція в рейтингу	Країни Європейського Союзу і Україна	Індекс людського розвитку
<i>Країни з дуже високим рівнем індексу людського розвитку</i>			<i>Країни з високим рівнем індексу людського розвитку</i>		
4	Нідерланди	0915	54	Румунія	0785
6	Німеччина	0911	58	Болгарія	0777
10	Данія	0900	83	Україна	0734
11	Ірландія	0899			
12	Швеція	0898			
14	Велика Британія	0892			
20	Франція	0884			
21	Австрія	0881			
21	Бельгія	0881			
21	Люксембург	0881			
24	Фінляндія	0879			
25	Словенія	0874			
26	Італія	0872			
27	Іспанія	0869			
28	Чехія	0861			
29	Греція	0853			
32	Кіпр	0845			
33	Естонія	0840			
35	Литва	0834			
35	Польща	0834			
37	Словаччина	0830			
39	Мальта	0829			
41	Португалія	0822			
43	Угорщина	0818			
47	Хорватія	0812			
48	Латвія	0810			

*Індекс людського розвитку (ІЛР) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міжнародного порівняння і визначення рівня життя, письменності, освіти і довголіття як основних характеристик людського потенціалу. При розрахунку ІЛР враховуються 3 групи показників:

- *очікувана тривалість життя* – оцінює довголіття;
- *рівень письменності населення країни* (середня кількість років, витрачених на навчання) і очікувана тривалість навчання;
- *рівень життя* – оцінюється через валовий національний дохід на душу населення (за паритетом купівельної спроможності в доларах США).

Ці показники стандартизуються у вигляді числових значень від 0 до 1, середнє геометричне значень яких є сукупним показником ІЛР.

Залежно від значення ІЛР визначається рівень розвитку країни як дуже високий, високий, середній і низький.

Таблиця 30

**Індикатори рівня життя населення в країнах Європейського Союзу
за сукупністю окремих показників**

Країна	Індикатори рівня життя населення			
	економіка	якість життя	рівень свободи	суверенітет
Австрія	AAB	AAA	AAA	BBB
Бельгія	AAB	AAA	AAA	BBB
Болгарія	BCC	BCC	BBC	CCD
Велика Британія	AAB	AAB	ABB	AAB
Греція	BBC	CCC	ABB	BCC
Данія	AAB	AAA	AAA	BBB
Естонія	BBB	BBC	BBB	CCD
Ірландія	AAB	AAB	AAA	BBB
Іспанія	ABB	BBB	AAA	BBB
Італія	AAB	ABB	AAB	BBB
Кіпр	BBB	BBC	ABB	BCC
Латвія	BBC	BBC	BBC	CCD
Литва	BBB	BBC	BBB	CCD
Люксембург	AAA	AAA	AAA	BBC
Мальта	ABB	BBB	AAA	BBB
Нідерланди	AAB	AAA	AAA	BBB
Німеччина	AAB	AAA	AAA	ABB
Польща	BBB	BBC	ABB	BBC
Португалія	ABB	BBB	AAA	BBB
Румунія	BCC	CCC	BCC	BCC
Словаччина	ABB	BBC	ABB	BBC
Словенія	ABB	BBB	AAA	BBB
Угорщина	BBB	BBC	BBB	BBB
Фінляндія	ABB	AAA	AAB	AAB
Франція	AAB	ABB	AAA	BBB
Хорватія	BBC	BCC	ABB	BCC
Чехія	ABB	BBB	AAA	BBB
Швеція	AAB	AAA	AAB	ABB

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні та методологічні засади адміністративно-територіального устрою	7
1.1. Територія як політико-правовий та державно-управлінський феномен	7
1.2. Сутність та зміст поняття “адміністративно-територіальний устрій”	18
1.3. Форма держави та види територіального устрою	29
1.4. Місцеве самоврядування та його інститути в країнах Європейського Союзу	52
1.5. Організація професійного навчання публічних службовців у країнах Європейського Союзу	65
<i>Питання для самоконтролю</i>	77
<i>Список використаних джерел</i>	78
РОЗДІЛ 2. Загальна характеристика адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу	91
2.1. Європейський Союз	91
2.2. Австрія	109
2.3. Бельгія	119
2.4. Болгарія	133
2.5. Велика Британія	141
2.6. Греція	171
2.7. Данія	180
2.8. Естонія	193
2.9. Ірландія	206
2.10. Іспанія	214
2.11. Італія	234
2.12. Кіпр	250
2.13. Латвія	260
2.14. Литва	273
2.15. Люксембург	289
2.16. Мальта	301
2.17. Нідерланди	312
2.18. Німеччина	326
2.19. Польща	352
2.20. Португалія	375
2.21. Румунія	385

2.22. Словаччина	398
2.23. Словенія	409
2.24. Угорщина	419
2.25. Фінляндія	426
2.26. Франція	441
2.27. Хорватія	459
2.28. Чехія	471
2.29. Швеція	480
<i>Питання для самоконтролю</i>	<i>491</i>
<i>Список використаних джерел</i>	<i>492</i>
РОЗДІЛ 3. Досвід реформування адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського Союзу	515
3.1. Європейський досвід реформ місцевого самоврядування	515
3.2. Європейська практика запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики	526
3.3. Адміністративно-територіальне реформування окремих країн Європейського Союзу	529
3.3.1. <i>Адміністративно-територіальне реформування у Франції</i>	<i>529</i>
3.3.2. <i>Адміністративно-територіальне реформування в Бельгії</i>	<i>546</i>
3.3.3. <i>Адміністративно-територіальне реформування в Республіці Болгарія</i>	<i>552</i>
3.3.4. <i>Адміністративно-територіальне реформування в Республіці Польща</i>	<i>567</i>
<i>Питання для самоконтролю</i>	<i>582</i>
<i>Список використаних джерел</i>	<i>583</i>
Міжнародні порівняння основних соціально-економічних показників розвитку (Україна та країни Європейського Союзу)	591

Навчальне видання

**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ
УСТРІЙ КРАЇН
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск *В. А. Дон*
Редактори: *В. А. Дон, С. М. Шиманська, В. Г. Шевельова, Л. О. Воронько*
Коректор: *С. Г. Крушельницька*
Технічні редактори: *О. Г. Сальнікова, Є. В. Ковальова*

Підп. до друку 17.06.2014.
Формат 70 × 100/16. Обл.-вид. арк. 43,18. Ум.-друк. арк. 36,5.
Тираж 500 пр.

Національна академія державного управління
при Президентові України.
03680, Київ, вул. Ежена Потьє, 20, тел. 456-67-93.
E-mail: uvd.nadu@ukr.net

Свідоцтво серії ДК № 1561 від 06.11.2003

Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2015. – 628 с.

ISBN 978-966-619-357-8.

У навчальному посібнику визначено теоретичні і методологічні засади адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу та наведено їх загальну характеристику. Розглянуто досвід реформування адміністративно-територіального устрою в окремих країнах Європейського Союзу.

Розрахований на студентів, аспірантів і викладачів ВНЗ, фахівців органів державного управління та органів місцевого самоврядування, усіх тих, хто цікавиться сучасними проблемами розвитку адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу.

